Preus i salaris a la Lleida dels segles XIV i XV segons els llibres d'obra de la seu

ARGILÉS I ALUJA, M. Caterina

BIBLIOTECA VIRTUAL
MIGUEL DE CERVANTES

I S B N: 84-89727-64-3
Depósito Legal: S. 54-98

Servei de Publicacions
Universitat de Lleida

TESITEX, S.L.
c/. Melchor Cano, 15
Télf. 923 - 25 51 15
Fax 923 - 25 87 03
37007 SALAMANCA

ÍNDICE GENERAL

I. INTRODUCCIÓ
II. LA SEU VELLA. DELS INICIS A MITJANS SEGLE XIV
1. CARACTERISTIQUES I ESTIL DE LA FÀBRICA.
2. ELS MESTRES D'OBRA
III. LA FONT DOCUMENTAL
1. l'OBRA DE LA FÀBRICA
2. ELS LLIBRES D'OBRA
3. LLIBRES D'OBRA UTILITZATS
IV. EVOLUCIÓ CONSTRUCTIVA DE LA SEU VELLA ENTRE ELS ANYS 1361 I 1500
V. L'ORGANITZACIÓ DEL TREBALL: DISTRIBUCIÓ DE LA FEINA, JERARQUIA I ESTRUCTURACIÓ D'OFICIS
1. ELS MESTRES D'OBRA
2. ELS MESTRES
2.1. ELS PIQUERS
2.2. ELS FUSTERS
2.3. ELS FERRERS I SERRALLERS
2.4. ELS GUIXAIRES
2.5. ELS PINTORS
2.6. ELS VIDRIERS
2.7. ELS MESTRES DE FER SENYS
2.8. ALTRES MENESTRALS COL.LABORADORS EN LES OBRES DE LA SEU VELLA.
3. ELS SUBORDINATS
3.1. ELS SUBORDINATS DELS MESTRES D'OBRA.
3.2. ELS SUBORDINATS DELS PIQUERS.
3.3. ELS SUBORDINATS DELS FUSTERS.
3.4. ELS SUBORDINATS DELS GUIXAIRES
4. ELS OBRERS NO ESPECIALITZATS
4.1. ELS MANOBRES.
4.2. LES DONES
4.3. ELS ESCLAUS
5. EL TRANSPORT
6. COMPAREIXENÇA DELS TREBALLADORS A L'OBRA
6.1. L'HORARI LABORAL.
6.2. DIES DE TREBALL I DIES DE FESTA
6.3. ASSISTENCIA DELS OBRERS A L'OBRA
7. PROCEDÈNCIA DELS OBRERS
8. QUADRES I GRÀFIQUES
VI. MOVIMENT EVOLUTIU DELS SALARIS
1. ESTAT DE LA QÜESTIÓ:
1.1. L'ESTUDI DEL MOVIMENT DELS SALARIS ALS SEGLES XIV I XV A EUROPA
1.2. L'ESTUDI DEL MOVIMENT DELS SALARIS ALS SEGLES XIV I XV A LA PENÍNSULA IBERICA
2. COMENTARI DE LA FONT UTILITZADA
3. METODOLOGIA UTILITZADA
4. ELS SALARIS

4.1. ELS SALARIS EN MONEDA
4.1.1. Els piquers
4.1.2. Els fusters
4.1.3. Els guixaires
4.1.4. Els pintors
4.1.5. Els manobres
4.1.6. Les dones
4.1.7. Els subordinats: oficials i aprenents
4.2. ELS SALARIS REALS
4.2.1. Els piquers
4.2.2. Els fusters
4.2.3. Els manobrers
5. CONCLUSIONS DEL CAPITOL
6. QUADRES I GRÀFIQUES
VII. LA PRODUCCIÓ AGRÍCOLA
1. LA FONT DOCUMENTAL
2. CARACTERISTÍQUES FÍSIQUES DE LA ZONA
3. COMPOSICIÓ GEOGRÀFICA DE LES PABORDIES O PREPOSITURES
4. METODOLOGIA EMPRADA
5. ELS CEREALS
5.1. EL FORMENT
5.1.1. Característiques i exigències del conreu
5.1.2. La producció a les *pabordies* o prepositures
5.1.3. La producció anyal
5.1.4. Conclusions
5.2. L'ORDI
5.2.1. Característiques i exigències del cultiu
5.2.2. La producció a les *pabordies* o prepositures
5.2.3. La producció anyal
5.2.4. Conclusions
5.3. LA CIVADA
5.3.1. Característiques i exigencies del cultiu
5.3.2. La producció a les *Pabordies* o prepositures
5.3.3. La producció anyal
5.3.4. Conclusions
5.4. LA PRODUCCIÓ TOTAL DE GRA.
5.4.1. La producció conjunta dels tres cereals principals
5.4.2. Percentatges de la producció de forment
5.4.3. Percentatges de la producció d'ordi
5.4.4. Percentatges de la producció de civada
5.5. LA VEREMA
5.5.1. Característiques i exigències del cultiu
5.5.2. La producció a les *Pabordies* o prepositures
5.5.3. La producció anyal
5.5.4. Conclusions
5.6. EL VI.
5.6.1. Procedència del vi
5.6.2. La producció anyal

BIBLIOTECA VIRTUAL MIGUEL DE CERVANTES

5.6.3. Conclusions
5.7. L'OLI.
5.8. CARNALATGES I MENUCIES
5.8.1. La rebuda de les *pabordies* o prepositures
5.8.2. La rebuda anyal
5.8.3. Conclusions
6. CONCLUSIONS DEL CAPÍTOL
7. QUADRES I GRAFIQUES
VIII. EL MOVIMENT EVOLUTIU DELS PREUS
1. ESTAT DE LA QÜESTIÓ
1.1. L'ESTUDI DEL MOVIMENT DELS PREUS ALS SEGLES XIV I XV A EUROPA
1.2. L'ESTUDI DEL MOVIMENT DELS PREUS ALS SEGLES XIV I XV A LA PENÍNSULA IBERICA
2. COMENTARI DE LA FONT UTILITZADA
3. METODOLOGIA UTILITZADA
4. ELS PRODUCTES AGRÍCOLES
4.1. ELS CEREALS
4.1.1. El forment
4.1.2. L'ordi
4.1.3. La civada
4.1.4. El sègol
4.1.5. La mestura
4.1.6. Costeres, bocatges i solatges del forment, l'ordi i la civada
4.2. EL VI
4.2.1. El moviment de llarga durada
4.2.2. El moviment cíclic
4.3. ALTRES PRODUCTES AGRARIS
4.3.1. La verema
4.3.2. L'oli
4.3.3. Les faves
4.3.4. Els alls i les cebes
4.3.5. El safrà
4.3.6. El lli
5. ELS PRODUCTES NO AGRÍCOLES
5.1. ELS MATERIALS DE CONSTRUCCIÓ
5.1.1. El moviment dels preus efectius
5.1.2. Els preus relatius
5.2. ALTRES MATERIALS
5.2.1. El moviment dels preus efectius
5.2.2. Evolució dels preus relatius
6. CONCLUSIONS DEL CAPÍTOL
7. QUADRES I GRAFIQUES
IX. MERCADERS I ALTRES COMPRADORS
1. ELS MERCADERS
2. ELS ECLESIÀSTICS
3. ARTESANS RELACIONATS AMB L'ELABORACIÓ I VENDA DE PA
4. ALTRES ARTESANS
4.1. MESTRES D'OBRA

BIBLIOTECA VIRTUAL MIGUEL DE CERVANTES

4.2. PIQUERS I PICAPEDRERS
4.3. FUSTERS
4.4. PINTORS
4.5. FERRERS
4.6. VIDRIERS
5. ELS SARRÏNS
6. ELS MUNICIPIS
7. CONCLUSIONS DEL CAPÍTOL
8. QUADRES
X. CONCLUSIONS GENERALS
XI. BIBLIOGRAFIA
ANNEXES DOCUMENTALS
ABREVIATURES
ANNEXES FOTOGRÀFICS

BIBLIOTECA VIRTUAL
MIGUEL DE CERVANTES

AGRAÏMENTS

Si aquesta tesi doctoral, finalment ha arribat a bon port, ha estat en part, gràcies al suport de diverses persones que, a més d'encoratjart-nos moralment, han posat al nostre abast, tots els seus sabers i la seva experiència.

Primerament he de donar les gràcies al Dr. Jordi de Bolós, per dirigir-la i per estar al nostre costat durant tot aquest temps. Els seus sabis i assenyats consells ultrapassaren més d'un cop l'àmbit exclusivament acadèmic i s'adentraren, responent al nostre clam, dins del terreny humà i personal, motiu pel qual mai li estarem suficientment agraïts.

Gràcies també al Dr. Francesc Fité, que ens ha dirigit la part de l'evolució constructiva de la Seu Vella, més tocant a la història de l'Art. Per les moltes vegades que ens va rebre al seu despatx, i pels seus sabis consells i indicacions.

Al Dr. Enric Vicedo, per la seva inestimable ajuda en relació al mètode científic a seguir. Amb les seves suggerències ens va indicar el camí a seguir, en un moment en que davant d'una quantitat impresionant d'informació ens vam veure desbordats, i sense saber com utilitzar-la.

Al Dr. Joan Busqueta per llegir amb ulls crítics aquesta tesi, per les seves interessants indicacions i propostes i, pel gran interès que ha demostrat en que sortís bé.

A la Dra. Teresa Maria Vinyoles pel seu interès i el seu gran ajut en un tema per nosaltres desconegut: la construcció i funcionament dels rellotges medievals; malgrat, que finalment el capítol referent a aquest tema no s'inclogui en la redacció final de la tesi. I també per ensenyar-nos a descobrir el veritable contingut del que llegim en els llibres d'obra.

Als Drs. Prim Bertran, Miquel Crusafont i Gabriel Alonso i a les Dres. Francesca Español i Mª José Vilalta, per la seva amabilitat en rebrens i pels seus consells i opinions.

A la Mercé Terré, per proporcionar-nos diversos estudis i materials encara inèdits, que ens han sed de gran utilitat.

A mossen Tarragona i al Dr. Iñaki Padilla per proporcionar-nos les seves comunicacions presentades al Congrés de la Seu Vella de Lleida, abans d'ésser publicades, i a la Dra. Imma Lorés per fer-ho materialment possible.

A mossen Francisco Castillon, arxiver de l'Arxiu Capitular de Lleida, que amablement ens ha proporcionat els llibres d'obra, base d'aquesta tesi; facilitant-nos en la manera que li ha estat possible, el nostre treball, i demostrant un gran interès perquè arribés a bon fi.

A la Carme Sabaté i a la Roser Porta que s'han llegit i revisat, una a una totes les planes d'aquesta tesi.

A la meva família, el Josep, la Teresina, la M. Teresa i la Maria, per la seva ajuda moral i material, i als meus fills, l'Ariadna i el Joan per quedar-se tantes estones sense la meva companyia.

Finalment al Joan per fer-me de traductor de francès, introduir-me en el complicat món de la informàtica i assessorar-me en qüestions de càlcul i estadística. I també perquè durant tot aquest temps ha fet, incansablement, d'advocat del diable, provocant una i altra vegada el replantejament d'hipòtesis, mètodes i conclusions, que han aportat, sens dubte, una gran seguritat a la redacció final d'aquesta tesi.

I. INTRODUCCIÓ

BIBLIOTECA VIRTUAL
MIGUEL DE CERVANTES

El motiu que ens dugué a introduir-nos en l'estudi dels preus i salaris a la Lleida dels segles XIV i XV fou l'interès d'ampliar els coneixements d'una parcel.la de la història de Catalunya, fins el moment actual, insuficientment coneguda en tota la seva amplitud. Però a més, volíem fer-ho en relació amb la nostra ciutat, conscients de la necessitat de superar l'excessiva hegemonia historiogràfica de Barcelona.

La bibliografia existent sobre l'evolució de preus i salaris als segles XIV i XV, si bé molt àmplia en estudis monogràfics arreu d'Europa, és més aviat minsa pel que fa a Catalunya. La causa està possiblement en la inexistència d'un tipus de documentació que proporcioni sèries de dades que abastin llargs períodes de temps.

Nosaltres hem tingut la sort d'aconseguir una font documental temporalment extensa i a més rica: els llibres d'obra de la Seu Vella de Lleida. No hem estat els primers en utilitzar-los. Molts són els historiadors de l'art que al llarg del temps els han consultat, sobresortint entre tots Alonso,[1] qui dugué a terme un seguiment exhaustiu de la totalitat d'ells. Però hem estat els primers en utilitzar-los per fer un estudi econòmic.

Aquesta àrdua empresa que ha estat la realització de la present tesi doctoral, es va iniciar l'any 1985, quan la Universitat era encara a l'antic i estimat edifici del Roser. Sota la direcció del Dr. Bolòs i amb el recolzament del Dr. Padilla, vam realitzar un primer estudi econòmic basat en els llibres d'obra de la Seu Vella, que es troben a l'Arxiu Capitular, fins aquell temps, encara poc assequible als historiadors. El resultat va ésser, després d'un estiu molt atrafegat, la lectura de la tesi de llicenciatura que portà per títol: Els llibres de l'obra de la catedral a la primera meitat del segle XV (1400-1405). Aquest va èsser un primer assaig, una entrada en el tema d'un projecte molt més ambiciós: l'estudi dels preus i salaris a la Lleida dels segles XIV i XV, utilitzant la mateixa font documental, que tant generosa havia resultat ser.

La cronologia que ens vam proposar va estar limitada en el punt de partença del llibre d'obra més antic: el corresponent al de l'any 1458. Referent a l'any 1500 com temps límit, vam considerar el canvi de segle una data propicia en part justificable en relació amb el contingut, però sobretot útil pel que fa a l'extensió del treball.

El projecte, sabíem des d'un principi que era ambiciós i per tant llarg i costerut. Però les nostres previsions van estar superades per la realitat en què posteriorment ens vam trobar immersos. El primer escull amb el que ens vam haver d'enfrontar i conviure va ésser l'horari imposat per la direcció de l'Arxiu Capitular: 3 hores diàries, de dimarts a dissabte, era tot el temps de què disposavem per buidar el contingut dels 125 llibres d'obra corrresponents al període 1358-1350. El resultat va ésser l'assistència diaria, constant i continuada, durant més de dos anys al gairebé sempre fred arxiu; la major part dels dies gaudint de l'exclussiva companyia de Mn. Francisco Castillón, sol.licit arxiver, que amablement ens proporcionava, un darrera l'altre, els llibres.

El resultat de tan ensopida i constant labor (d'altra banda, només podia ésser així), es va materialitzar en un conjut de més de 30.000 fitxes, en les quals hi ha enregistrats els conceptes que consideràvem d'interès (productes entrats, quantitats rebudes, lloc d'origen, preus de venda, compradors, materials adquirits, quantitats comprades, venedors, menestrals, salaris, dies treballats, festivitats, obres realitzades, etc.).

Fitxes que posteriorment van haver d'ésser organitzades temàticament per fer possible el posterior desenvolupament del tema d'estudi.

Un cop organitzada tota la documentació i delimitats els temes a tractar va sorgir un nou entrebanc, ¿quin era el millor mètode a utilitzar?. Realment ens vam veure abrumats

[1]ALONSO, G.: Los maestros de la "Seu Vella de LLeida " y sus colaboradores, Gràficas Larrosa, Lleida, 1976

davant de tanta informació que no sabíem com digerir. Va ésser un dels moments més foscos de tot el procés de realització d'aquesta tesi. Sortosament, la inestimable ajuda del Dr. Vicedo ens va permetre de desencallar el treball. La informació de la que disposàvem era àmplia, sistemàtica i seriada, característiques que ens permitien realitzar una anàlisi cintífica. Conseqüentment ens recomanà la utilització del sistema de les mitjanes mòbils emprat per Labrousse. D'aquesta manera ens afegíem a la utilització d'un sistema científic que ja havien emprat, a més d'ell mateix, altres estudiosos de l'economia lleidatana i que possibilitaria una posterior visió de conjunt des de mitjan segle XIV fins al segle XIX.

A Europa, les monografies sobre l'organització laboral i l'evolució salarial basades documentalment en els llibres d'obra són força abundants. A Catalunya, d'un temps ençà, també se n'han realitzat. Tanmateix, se cenyeixen bàsicament a l'evolució constructiva de les catedrals, a l'organització laboral i als materials i la tecnologia emprats. En canvi, tant els salaris dels obrers com els preus dels materials solament són un breu apartat dins el conjunt de l'obra, tractat puntualment o de forma molt generalitzada.

Coneixem els treballs de Mirambell sobre l'església de Castelló d'Empúries[2] i d'Homs sobre els constructors de la catedral de Girona[3]. Sobre els llibres d'obra de la Seu de Barcelona tenim notícia dels estudis de Carreras Candi,[4] de Terés[5] i de Vallès,[6] interessats fonamentalment en l'estudi de la història de l'art. Finalment, Almuní[7] investigà els llibres d'obra de la Seu de Tortosa. Malgrat ésser una tesi de llicenciatura sobre un tema d'història de l'art, sobresurt d'entre les anteriors pel tractament i la utilització que fa del material tret dels llibres d'obra. Així com per l'interès posat en reivindicar els llibres d'obra com una font d'una qualitat excel.lent per a estudis econòmics i socials.

El nostre estudi, malgrat tenir com a font documental els llibres d'obra, és, en part, diferent dels esmentats. Això és així gràcies a l'excepcional informació que els de Lleida ens ofereixen, referent a l'arribada a la Seu dels productes agraris procedents de les pabordies i a la seva posterior venda.

Malgrat que, en principi, ens haviem proposat tractar exclusivament el tema dels preus i salaris, la generositat de la font documental ens va induir ben aviat, a incloure en el guió, tres temes més: l'organització laboral, la producció agrícola i els mercaders i altres compradors de la botiga de l'Obra.

Finalment, i a pesar del nostre inicial dissentiment, causat sobretot per la por d'allargar massa l'estudi, vam seguir els consells del Dr. Fité i de la Dra. Español i vam incloure l'apartat corresponent a l'evolució constructiva de la Seu Vella. El Dr. Fité s'havia interessat també en aquest tema i havia iniciat la tasca de recollida de documentació, els resultats de la qual ens lliurà amablement.

---

[2] MIRAMBELL,E.:" Un libro de cuentas del siglo XV de la iglesia de Castelló de Ampurias ", Revista de Archivos, Bibliotecas y Museos, LXXII,1964-1965.

[3] HOMS, C.: " Los constructores de la catedral de Gerona ", Cuadernos de Història econòmica de Cataluña, XVII, 1977

[4] CARRERAS CANDI, F.: " Les obres de la catedral de Barcelona ",Boletin de la Real Academia de Buenas letras de Barcelona, Núm 7, 1913-1914 Pp. 22-30, 128-130, 302-317, 510-515

[5] TERES, R.:Pere Ça Anglada, introducció de l'estil internacional en l'escultura catalana, Artestudi, Barcelona, 1987

[6] VALLES,A.: La construcció de la catedral de Barcelona segons els llibres de l'obra (1325-1383).Tesi de llicenciatura. Dirigida per C. BATLLE, Universitat de Barcelona. T. 758, Història

[7] ALMUNI, M.V.: La construcció de la Seu de Tortosa segons els llibres de l' obra (1345-1441) Dels preparatius a la consagració de l'altar major. Tesi de llicenciatura. Dirigida per N. de DALMASES, Universitat de Barcelona. T. 264, Art

La diversitat temàtica dels diversos apartats i l'interès d'oferir al lector una certa coherència en el desenvolupament de tot el conjunt ha estat el motiu d'iniciar el relat, precisament, amb el capítol de l'evolució constructiva de la Seu. D'aquesta manera pretenem que el lector entri en contacte amb el motiu que originà l'enregistrament dels llibres de comptes que avui en dia ens permeten realitzar la present tesi.

En aquest primer capítol realitzem un seguiment de les obres més importants que durant el període de temps comprès entre els anys 1361 i 1500 es feren a la Seu Vella. Incidint especialment en els artesans que hi participaren i en el ritme de treball que seguiren.

En el segon capítol tractem l'organització laboral. El que pretenem és establir quines eren les directrius d'acord amb les quals es movien els obrers d'un sector productiu molt concret: el món de la construcció; i malgrat això, creiem que possiblement es poden fer extensibles a altres sectors del món laboral. La distribució de la feina, la jerarquia i estructuració dels oficis, l'assistència dels artesans a l'obra i l'horari laboral són els temes que abordem.

Tot seguit, s'emprèn l'estudi evolutiu dels salaris que cobraven els obrers que participaren en la construcció de la Seu Vella. I, després, la posterior comparació amb l'evolució salarial esdevinguda, tant en altres indrets de Catalunya com en els regnes veïns de Navarra, Aragó i València.

Quant a l'evolució de la producció agrícola cal remarcar satisfactòriament el fet que les dades que tenim corresponen a una extensió territorial relativament àmplia, que no se cenyeis sols als voltants immediats de Lleida.

Ben al contrari, s'estén a través de les comarques del Segrià i de les Garrigues, durant un període de temps comprès entre els anys 1358 i 1500.[8] Aquest estudi de la producció es basarà únicament en quatre productes bàsics: blat, ordi, civada i vi, a més de les menúcies i carnalatges. Ben lluny d'ésser una qüestió de segon ordre, ens permetrà establir quina és la relació producció-preus.

Seguint a la producció, s'emprèn l'estudi evolutiu dels preus. Tant dels productes agrícoles, la venda dels quals contribuí a fer possible la construcció de la fàbrica, com dels materials que s'hi empraren. El nostre interès primordial radica en conèixer quin fou el desenvolupament que seguiren els preus dels uns i dels altres, en observar les oscil.lacions que patiren i en precisar si aquestes coincideixen amb les ja publicades sobre Navarra, Aragó i València.

El darrer dels capítols tracta sobre qui eren els cliens que acudien a comprar a la botiga de l'Obra. El tema està enfocat exclussivament en relació a un producte: el forment, el cereal base de l'alimentació humana baix-medieval. Les qüestions bàsiques que tractem fan referència a quin és l'ofici i la ciutat d'orìgen dels compradors i a les quantitats que adquireixen.

En observar l'esquema d'aquesta tesi, hom es pot sorprendre de la situació, dins del conjunt del treball, dels dos apartats referents als dos objectius fonamentals d'aquest estudi: preus i salaris. Hem escollit aquesta situació perquè creiem que per comprendre totalment l'evolució dels salaris que cobraven els obrers era necessari primer conèixer quin era el treball que feien i quines eren les relacions entre les diverses categories laborals. El mateix pensem respecte dels preus dels productes agraris, molt més entenedors després de conèixer un dels factors que hi incidiren directament: la producció.

[8] Les primeres dades sobre producció són d'anys anteriors a les primeres dades sobre preus i salaris ja que el primer llibre que tenim és un resum en el qual es troben detallades les entrades de cadascuna de les pabordies. Les despeses es comptabilitzen agrupades per temes, cosa que no permet de fer un seguiment de l'any.

Hom accepta que en els segles XIV i XV s'esdevingué a Europa un important canvi conjuntural que, a causa dels forts desequilibris que s'arrossegaven de l'època anterior, comportà la modificació de les conjuntures econòmiques, socials i polítiques dels seus pobles. Si bé, l'inici d'aquest canvi, es pot situar a la darreria del segle XIII, fou durant la primera meitat del segle XIV quan es produïren els factors que més fortes repercusions varen tenir en tots els àmbits de la societat europea.

La crisi demogràfica arribà a Europa de la mà de tres factors que reiteradament es deixaven sentir: la fam, la guerra i la pesta. La primera conseqüència de la crisi demogràfica fou el despoblament. La població global d'Europa va passar d'ésser en pocs anys d'uns 70.000.000 habitants a solament uns 30.000.000.

Alhora que la crisi demogràfica, es produí una crisi econòmica. De fet, és ben difícil de dissociar-les, una de l'altra. La crisi econòmica afectà profundament el camp. Durant els segles XIV i XV, els preus es mantingueren en un nivell estacionari, disminuint regularment. En relació amb els salaris, després d'un curt període alcista, conseqüència de la Pesta Negra, hi ha una tendència estacionària a partir de ls segona meitat del s.XIV, que continuà durant tot el segle XV.

Pel que fa a la crisi catalana del segle XV, tant Vicens Vives com Vilar coincidixen en què s'inclou dins el canvi de conjuntura econòmic esdevingut arreu d'Europa. Consideren que l'inici de la crisi se situa molt abans de l'any 1462.

Vilar parla de les primeres crisis de subsistència barcelonines, l'any 1325, i del bateig, pels contemporànis, de l'any 1333 com "*lo mal any primer*", qualificatiu que "*indica la consciència bastant clara d'un tomb entre uns temps considerats com a feliços i una sèrie d'anys dramàtics"*.[9]

Per Vilar la substitució del croat pel florí és un motiu de prou pes per situar a mitjan s.XIV el canvi de la conjuntura econòmica catalana.

També per Vicens Vives l'estancament demogràfic va ésser la causa, juntament amb la decadència comercial i la revolta dels pagesos de remença, de la crisi econòmica catalana.

Posteriorment, Del Treppo ha criticat les postures de Vilar i Vicens Vives en relació a l'excessiva importància que, segons el seu parer, donen a l'aspecte demogràfic i a les corbes de preus publicades per Hamilton.

En relació a l'opinió de Vilar que *"la guerra surt de les crisis abans de portar-les a llur apogeu"*,[10] Del Treppo considera que "*no es possible afirmar que la guerra, resultat de la crisi econòmica i social porta aquesta crisis a la seva culminació, accentuant el desgavell de l'economia, ja sensible als volts de l'any 1450; només podem afirmar el contrari: que la brutal destrucció de la prosperitat econòmica depèn de la guerra civil (....) entre els anys 1454 i 1462 hi ha una clara puja de l'economia catalana."*[11]

Oposant-se a la perspectiva de davallada progressiva des del final del segle XIV, que culmina, malgrat recuperacions momentànies, en la guerra civil, Del Treppo proposa una llarga fase de prosperitat que es manté durant el primer terç del segle XV.

Ens trobem doncs, davant de dues postures oposades sobre la crisis econòmica catalana del segle XV. La nostra particular aportació sobre el tema, basada en l'evolució que seguiren les corbes de la producció, els preus i els salaris, des de mitjan segle XIV fins

---

[9] VILAR, P.: Catalunya dins l'Espanya Moderna: recerques sobre els fonaments econòmics de les estructures nacionals. Ed. 62, Barcelona, 1966-1968, 2ª ed. pp. 147-148

[10] Ibidem. p.199

[11] TREPPO, M. Del: Els mercaders catalans i l'expansió de la corona catalano-aragonesa al s.XV. Ed. Curial, Barcelona, 1976, p.539

l'acabament del segle XV, ens permetrà decantar cap a una de les dues posicions o potser fins i tot situar-nos en una postura intermedia.

BIBLIOTECA VIRTUAL
MIGUEL DE CERVANTES

II. LA SEU VELLA. DELS INICIS A MITJANS SEGLE XIV

BIBLIOTECA VIRTUAL
MIGUEL DE CERVANTES

La Seu Vella s'aixeca magestuosa d'alt del petit turó des del qual es divisa l'horta de Lleida, que rega el Segre. Situada sobre la " roca mitjana ", en una altitut inferior a la " roca sobirana ", on s'hi troba el castell del rei. Dins de l'antic barri de la Suda.

Un cop reconquerida la ciutat, el compte Ramon Berenguer IV de Barcelona, restituí la seu episcopal que s'havia traslladat, durant l'ocupació sarraïna a Roda. El 30 d'octubre de 1149, sis dies despres de la conquesta, el Bisbe Guillem Pere de Ravidats consagrava una antigua mesquita en església catedral.[12]

Sobre la coincidència d'emplaçament de la que va ésser la primera seu catedralícia de Lleida, amb l'actual fàbrica, avui per avui, tant sols en podem parlar basant-nos en simples hipòtesis.

Després de les aportacions fetes per Lladonosa,[13] recolsades per l'escasa documentació existent, hom ha deixat de situar la primitiva mesquita-catedral dalt la Suda.[14] Ell la situa a l'ala nord de l'actual claustre, fent-la coincidir amb la capella de Santa Maria l'Antiga. Front a aquesta hipòtesi, la de Lacoste,[15] que situa la primitiva catedral en el mateix emplaçament que l'actual.

Amb el temps, la primitiva catedral consagrada després de la conquesta, es va quedar petita per una ciutat que creixia demogràficament i econòmicament. Va ésser el bisbe Gombau de Camporrells qui prengué la decisió de construir-ne una de més espaiosa. Per a la seva posterior edificació li fou necessàri, primer, adquirir algunes cases dels voltants que havien estat donades als primers repobladors.

La col.locació de la primera pedra de la Seu es féu el 22 de juliol de 1203. Aquesta data quedà immortalitzada en la làpida que avui en dia encara subsisteix,[16] quedant-hi constància d'aquells que foren presents en l'acte: el bisbe Gombau de Camporrells, el rei Pere II, el comte Ermengol d'Urgell, el canonge-obrer Berenguer Obiçi i el mestre d'obra Pere de Coma.[17]

Pere de Coma fou el mestre encarregat de projectar l'obra. Sobre la seva procedència no tenim dades exactes; alguns historiadors la situen a la Llombardia,[18] en canvi, Lladonosa,

---

[12] Aquest esdeveniment fou donat a conèixer ja per SAINZ de BARANDA, P.: España Sagrada T. 47, Imprenta de la Real Academia de la Historia, Madrid 1850, p.2.

[13] LLADONOSA, J: Santa Maria l'Antiga i la primitiva canonja de Lleida (1149-1278), Extret de Miscel.lània Històrica Catalana. Homenatge al pare Jaume Finestres, historiador de Poblet, Abadia de Poblet, 1970, p.87 i ss.

[14] Fou Villanueva el primer que la situà en el castell de la Suda, VILLANUEVA, J.: Viaje literario a las iglesias de España T. XVI, imprenta de la Real Academia de la Historia, Madrid, 1851, p.82. Posteriorment ho feren entre altres: PLEYAN DE PORTA, J.: Apuntes de Historia de Lerida, o sea compendiosa reseña de sus mas principales hechos des de la fundacion de la ciudad hasta nuestros tiempos, imprenta de Carruez, Lérida, 1987 p.104-105 i 210-211; ROCA FLOREJACHS, L.: La Seo de Lérida. Memoria de la Catedral Antigua, Sol i Benet, Lleida, 1911, p. 6; BERGOS, J.:La catedral Vella de Lleida, Ed. Barcino, Barcelona, 1928, p. 16; HERRERA GES, M.::La catedral antigua de Lerida, Artes graficas Ilerda, Lleida, 1948, p.21.

[15] LACOSTE, J.: *La cathédrale de Lérida: Les débuts de la sculpture.* Les Cahiers de Saint-Michel de Cuixà, 6, 1975, pp.276-277.

[16] La làpida, després de romandre perduda i d'estar dipositada en diversos llocs, es troba actualment en el seti originari: la columna del presbiteri del costat de l'Evangeli, segons indicacions de VILLANUEVA, J.: Op. cit. p. 82 i SAINZ DE BARANDA, P: Op. cit. p. 17, recollides posteriorment per altres historiadors. El text de la làpida el publicaren, entre altres, SAINZ DE BARANDA, P: Op. cit. p. 17; PLEYAN DE PORTA, J.:Op. cit. p. 212, ROCA FLOREJACHS, L.: op. cit pp. 12-13 i BERGOS, J.: Op. cit. p. 20. Darrerament TARRAGONA, J.: *Inscripcions i làpides sepulcrals a la Seu Vella de Lleida,* Ilerda, 40, 1979, p.254.

[17] Sobre la fiabilitat de l'esmentat epígraf vegeu BANGO, I.: *La catedral de Lleida. De la actualizacion de una vieja tipologia templaria, conservadurismos y manierismos de su fábrica,* a: Congrés de la Seu Vella de Lleida. Actes. La Paeria, Lleida, 1991, pp.30-32.

[18] ROCA FLOREJACHS, L.: Op. cit., p.11; LACOSTE, J.: Op. cit., p.170.

creu més probable que fos originari del Solsonès.[19] El que sí està documentada és la seva residència a Lleida l'any 1180.[20]

Del mes de juny de l'any 1193 és el contracte[21] que Pere de Coma signà amb el Capítol. Mentre que Lladonosa[22] entenia que es contractava a Pere de Coma per ampliar la primitiva catedral, Lacoste[23] creu que va ésser contractat per a la projecció i construcció de la nova catedral. Hipòtesi aquesta darrera que també subscriu elDr. Fité[24]. El contracte és molt interessant pel fet que el mestre,mitjançant aquell, passava a formar part de l'estament eclesiàstic enregim de confraternitat.

Altra data que tenim és la de la seva consagració pel bisbe Guillem de Montcada, el 30 d'octubre de 1278, després de 75 anys del seu inici, en honor de Santa Maria.[25]

Al principi del segle XIV la catedral, juntament amb les cases de la Canonja i Santa Maria l'Antiga formaven una gran plaça davant l'engranall de teulades que devallaven fins a la plaça de la Suda. El Capítol no trobà altre lloc més adient que aquell per a construir-hi el claustre. A la banda nord, la roca sobirana, sobre la que s'axecava el castell i al cantó sud, el desnivell massa pronunciat, hi impedien la seva construcció.

El resultat fou una magnífica obra que malgrat tenir una situació i forma infreqüents lligà magnificament amb tot el conjut arquitectònic de la Seu. Cirici[26] remarca la perfecta interacció claustre-entorn, considerant que és el més ambiciós de tots els claustres gòtics catalans. Ressalta el seu caràcter magestuós i la seva sensació d'enlairament, gracies al fet d'estar situat vora el trencant. Així com l'aspecte ctònic, accentuat pel fet de donar més força a les parts sostenidores. Però alhora és el més bellament brodat.

Indubtablement, la construcció de la catedral provocà importants modificacions dins del barri de la Suda: enderrocament de vells albergs, desaparició del cemintiri general, etc... Per tal d'accedir directament fins la Seu, es construí una gran escalinata que pujava fins el Pòrtic dels Apòstols, d'amplis graons tallats en la roca viva, que permitia salvar el gran desnivell que hi havia entre la roca mitjana i el peu del turó. Durant el segle XIV, a una i altra banda de les *graes majors* es construiren notables edificis on vivien canonges, pabordes, beneficiats i clergues de la catedral.

---

[19] LLADONOSA, J.: Op. cit., 1970, pp.116-119 i LLADONOSA, J.: Op. cit., 1979, p. 69.

[20] LLADONOSA, J.: Op. cit., 1970, p.127.

[21] Llibre Verd de l'Arxiu Capitular de LLeida. Fol. 148 V i 149 R. Comentat per Lladonosa l'any 1962 a LLADONOSA, J.: *Pere de Coma, introductor de l'art romànic a Lleida*, Serra d'Or Any IV, núm.2, 1962, pp. 25-26. Posteriorment a LLADONOSA, J.: El arte románico en la ciudad de Lérida. *Influencias y escuelas artísticas que concurrieron a su gestión*, Ciudad, vol. XVII, juliol, 1965, pp. 86-87. Recentment ARGILES, C.: *Contracte de Pere ça Coma*, a: La Seu Vella de Lleida. La catedral, els promotors, els artistes, s.XIII a s.XV, Generalitat de Catalunya, Departament de Cultura, Barcelona, 1991, p.33. Publicat íntegrament a LLADONOSA, P.: Op. cit., 1970, p. 127, apèndix 2.

[22] LLADONOSA, J.: Op. cit., 1970, pp. 104-105 i LLADONOSA, J.: Visita a la catedral antigua de Lérida, Ed. Artis, E.G., Lleida, 1980, 2ª ed. pp. 22-23.

[23] LACOSTE, J.: Op. cit, p.169.

[24] FITE, F.: *La Seu Vella*, a La Seu Vella de Lleida. La catedral, els promotors, els artistes, s.XIII a s.XV, Generalitat de Catalunya. Departament de Cultura, Barcelona, 1991, p. 15

[25] L'existència de la làpida commemorativa i el seu contingut la recullen la majoria de publicacions sobre la Seu Vella. La seva transcripció la podeu trobar a TARRAGONA, J.: Op. cit. p. 310.

[26] CIRICI, A.:Arquitectura gótica catalana, Ed.Lumen, Barcelona, 1968, p. 172-233

1. CARACTERISTIQUES I ESTIL DE LA FÀBRICA.

Malgrat la profusió d'estudis que sobre ella s'han realitzat, la Seu Vella, segueix essent per molts, un edifici de difícil classificació entre el romànic i el gòtic.[27]

La planta és basilical de creu llatina, de tres naus, més gran la central, i amb transsepte. La nau central està separada de cadascuna de les laterals per tres grans pilars cruciformes, amb setze columnes adossades, dues a cada cara, que sostenen els arcs formers, i dues columnes situades a cada angle que sostenen els arcs ogivals de la coberta.Els arcs són apuntats.

Als murs de la nau central, que deixen lliures les naus laterals més baixes, s'obren finestres formades per arcs de mig punt. A la unió del creuer i de la nau s'aixeca el cimbori, decorat amb arcuacions cegues d'origen romànic; en canvi l'altura, la planta octogonal i els finestrals dels llanternons són gòtics.

Destaca la gran riquesa decorativa, tant dels capitells, com dels finestrals, contrastant amb la sobrietat del edifici en si. Les formes d'ornamentació presenten gran varietat, des de temes vegetals, fins a temes zoomòrfics, amb animals reals o be fantàstics. També hi son freqüents els capitells historiats sobre escenes de l'Antic i el Nou testament, o bé de la tradició popular i la vida qüotidiana. S'hi aprecien les influències tolosanes i italianes.

La capçalera del temple té un absis central semicircular que presenta per fora dos contraforts emmarcant les finestres formades per un arc de mig punt amb doble arquivolta. L'absis és coronat per una cornisa sostinguda per mènsules. Completen la capçalera quatre absidioles reformades com a capelles dins l'estil gòtic; dues de situades segons els eixos de les naus laterals i dues de disposades als braços del transsepte.[28]

Son vàries les portalades d'accés a la Seu. La porta de Sant Berenguer,[29] situada al braç nord del creuer, sembla que va ésser la primera que es va construir. Es la més austera i la més propera a les formes romàniques de totes les portes que hi ha en la Seu. En el mur llis, per damunt de l'arc d'ingrés, hi ha esculpit l'anagrama de Crist.

La porta de l'Anunciata[30] es troba al centre del mur sud del creuer. És la primera en la que s'aprecien els trets característics de l'anomenada escola de Lleida. La làpida funeraria situada en l'anta dreta ens permet datar-la entorn del 1215.[31] Està formada per un cos adossat coronat per una cornisa sostinguda per mènsules on hi ha figuracions humanes. La forma un arc de mig punt decorat amb arquivoltes que descansa sobre dues columnes i dues motllures convexes alternades a cada costat, coronades per capitells. Tant en els capitells com en les arquivoltes s'aprecia una complicada decoració.

A la façana principal, comunicant el claustre amb l'interior de la basílica, s'obren tres portes formades per uns arcs de mig punt.

La que es troba al peu de la nau central fou el principal accés a la Seu. La construcció del claustre al segle XIV, davant la façana principal de la Seu, desfigurà en part la bellesa

---

[27] Sobre les diverses opinions referents a l'estil de la Seu Vella i la seva catalogació vegeu la síntesi que fa el Dr. Fité. FITE, F.: Op. cit., pp.13-32.

[28] La situada al costat de l'Evangeli fou destruida al segle XIX.

[29] Deu el seu nom al fet de trobar-se prop de la tomba de Sant Berenguer de Peralta, mort l'any 1285, i que havia estat bisbe de Lleida.Es coneguda també en els llibres d'obra com la porta del castell, pel fet de trobar-se al costat de la Suda.

[30] Reb aquest nom per dues figures de l'Anunciació que hi havia a cada costat de la porta. També es coneguda pel Portal de les Núvies, ja que durant molts anys era l'accés obligat per aquelles que volien casar-se. Finalment en els llibres d'obra apareix molt sovint com el portal "de ves (vers) el Palau del Bisbe", ja que quedava davant mateix del Palau Episcopal. Les dues fornícules són del segle XV

[31] La làpida diu així:"Anno Domini MCCXV Kal. madii obiit Guillelmus de Roca cuius anime sit requies".

d'aquesta portalada. És formada per tres columnes i tres ressalts alternats a cada costat que sostenen les arquivoltes molt decorades. L' ornamentació consisteix en bandes de ziga-zaga, frisos vegetals i bandes vegetals en les quals els tanys originen medallons on s'inscriuen figures d'animals. També els àbacs i els capitells originen per damunt de les jambes una sanefa decorativa on amb una talla molt profunda trobem motius vegetals i animals.

La segona de les portalades que es troben a l'enfront de la catedral, és la portalada de l'Epístola, situada a l'eix de la nau col.lateral. És formada per un sol gradant ocupat per una columna exempta, amb fusts més aviat prims de forma prismàtica octogonals.

La tercera de les portalades de la façana principal és la portalada de l'Evangeli.[32] La seva estructura és molt similar a la de la portalada de l'Epístola. És formada per un gradant obert a l'espessor del mur, on hi ha allotjada una columna cilíndrica exempta.

La portalada dels Fillols[33] és situada en el mur sud de la catedral, en el tram central de la nau col.lateral de l'Epístola. És indubtablement l'obra mestra de l'Escola de Lleida, imitada en varies ocasions, però mai arribant a l'equilibri i plenitud de que gaudeix. Està formada per l'alternança de tres columnes i motllures convexes intercalades a cada costat, sobre la qual descansen les arquivoltes decorades amb la mateixa ornamentació que la porta de la nau central, però aconseguint resultats òptims. És en la mesura de les seves proporcions, i en el perfecte treball escultòric on es manifesta la seva preponderància sobre la resta de portades de l'escola romànica de Lleida.

BIBLIOTECA VIRTUAL
MIGUEL DE CERVANTES

[32] També coneguda com la Porta de les Fonts, perqué era l'accés pròxim a la pica baptismal.

[33] Rep aquest nom perqué fou l'accés obligat per accedir al sacrament del baptisme que solament es podia rebre en la catedral.

Rep aquest nom perqué fou l'accés obligat per accedir al sacrament del baptisme que solament es podia rebre en la catedral.

2. ELS MESTRES D'OBRA

Com hem avançat, el primer mestre d'obra de la Seu Vella de Lleida va ésser Pere de Coma, director de les obres fins a la seva mort, als volts del 1220. El succeí un membre de la seva família: Berenguer de Coma, qui l'any 1222 va rebre del Capítol una *stàtica domorum* que havia pertangut al primer mestre d'obra.[34] L'any 1264 trobem documentat a mestre Mateu,[35] a qui possiblement seguiria en el mestratge Pere de Pennafreita, mestre d'obra en el moment de la consagració de la catedral, l'any 1278.[36] Pere de Pennafreita va ésser el primer d'una nissaga de piquers i mestres d'obra, que trobem documentats dirigint i participant en varies obres reials.[37] A ell s'atribueix l'acabement de les voltes de la nau, el bastiment del cimbori i l'inici de les obres del claustre, possiblement per l'arcada petita. Un altre Pere de Pennafreita, successor seu començaria o continuaria, les obres empreses a l'ala est.[38]

Sobre els mestres d'obra posteriors als Pennafreita en la direcció de les obres de la Seu Vella durant la primera meitat del segle XIV, hi ha hagut fins fa poc temps un gran desconeixement, conseqüència de la manca de documentació. Darrerament, les aportacions fetes per la Dra. Español permeten anteposar al ja conegut Guillem Seguer els noms de Guillem d'Enill i Pere Piquer i situar a Pere Seguer successor de Guillem Seguer.[39]

Segons la Dra. Español, Guillem d'Enill dirigí les obres de la Seu Vella, aproximadament, entre els anys 1330 i 1338 i el va succeir Pere Piquer a qui trobem documentat entre els anys 1340 i 1345, malgrat que probablement la seva participació en les obres de la Seu va ésser més llarga.[40] Després de Pere Piquer situa com a mestre d'obra Guillem Seguer,[41] del qual tenim constància a través de la làpida que commemora el trasllat de les seves despulles l'any 1371.[42]

L'any 1356, era mestre d'obra Pere Seguer.[43] Els mestres d'obra que el succeiren, comensant per Bartomeu de Robió i Jaume Cascalls, els trobem perfectament documentats en els llibres d'obra que es guarden a l'Arxiu Capitular.

---

[34] LLADONOSA, J.: op. cit0., 1970, p. 134, apèndix 19. Malgrat que es consideri a Berenguer de Coma succesor de Pere de Coma en el mestratge de les obres de la Seu Vella, no s'ha trobat cap document que ho verifiqui.

[35] ALONSO, G.: *El último de Coma, maestro de la Seu Vella*. Ilerda, 44, 1983, pp.164-169

[36] BERGOS, J.: Op. cit., p.22.

[37] D. Mateu ha documentat la participació de Ramon Prenafeta i el seu fill Pere en els sepulcres reials de Poblet i de Pere en el castell de Lleida. MATEU LLOPIS, D.: *Pedro de Penyafreta, escultor de Jaume II de Aragon*, Separata de Santes Creus, v.IV, nº 31, 1970, pp. 85-88. ESPAÑOL, F.: Op. cit., pp.184-186.

[38] FITE, F.: Op. cit., p.25

[39] ESPAÑOL, F.: *La catedral de Lleida: arquitectura y escultura trecentistas*, a Congrés de la Seu Vella de Lleida. Actes. La Paeria. Lleida, 1991, pp.181-213.

[40] Ibidem, pp. 186-187

[41] Ibidem, p. 187.

[42] ROCA FLOREJACHS, L.: Op. cit. pp. 85, ALONSO, G.: Op. cit. p. 21. TARRAGONA, J.: Op. cit. p.311

[43] ESPAÑOL, F.: Op. cit., pp.187-188

III. LA FONT DOCUMENTAL

BIBLIOTECA VIRTUAL
MIGUEL DE CERVANTES

1. l'OBRA DE LA FÀBRICA

La construcció de la Seu es finançà des dels seus inicis mitjançant les contribucions a que estaven obligades les parroquies de la diòcesi,[44] els diners que el bisbe rebia dels albergs que concedia a cens, i les deixes, atorgacions i llegats que il.lustres lleidatans donaven per la seva construcció. Però a l'Obra no li eren suficients per saldar les quantioses despeses que originava una construcció de tan gran envergadura.

El 29 d'abril de 1168, el bisbe Guillem Perez donà a l'Almoina, pels pobres, la dècima part del delme dels fruits de totes les prepositures.[45] L'11 de decembre de 1237, el bisbe Pere d'Albalat ordenà que la dècima donada anys endarrera a l'Almoina, passés a rebre-la l'Obra de la Seu, fins que la catedral estigués acabada. Llavors havia de tornar a l'Almoina.[46] Des d'aquell moment, l'Obra va rebre la dècima de les prepositures i, almenys fins a principi del segle XVII, la continuava rebent.[47]

La disposició del bisbe Pere d'Albalat assegurà d'aquesta manera la financiació de l'Obra però, al mateix temps, la féu dependre d'una entrada de diners irregular, subjecta a la inestabilitat de les collites i els preus.

L'administració de totes aquestes aportacions econòmiques i la seva utilització per a les obres de la fàbrica[48], va pertocar al Capítol de canonges.[49]

Com a la resta de catedrals europees el Capítol era qui assumia la direcció de les obres.[50] La seva actuació era la pròpia d'un client i promotor alhora.[51] El capítol era qui contractava el mestre d'obra i altres menestrals que participaven en els diversos projectes que es realitzaven a la catedral i qui decidia com s'havien de realitzar.

L'administració de la construcció de la Seu era independent de l'administració general dels afers capitulars, rebia el nom d'Obra de la Seu i estava sota la responsabilitat del procurador major, càrrec que estava assignat a un canonge. Però qui de fet seguia d'aprop el desenvolupament de les obres i tenia cura dels llibres de comptabilidad era el procurador menor, ofici que requeia en un prevere beneficiat,[52] ell era realment, el responsable de la fàbrica. De la seva construcció, conservació i fins i tot de l'organització, de tot allò que

---

[44] ESPAÑOL, F.: *La Seu Vella: els promotors.* La Seu Vella de Lleida. La catedral, els promotors, els artistes, s.XIII a s.XV. Generalitat de Catalunya, Barcelona, 1991, p. 78.

[45] SANAHUJA, P. Historia de la Beneficiencia en Lérida, Imprenta Escuela Provincial,Lleida, 1944 p.46 Esdeveniment que també en va donar a altres catedrals. A Barcelona no fou fins el 24 d'abril de 1226 que el bisbe Berenguer de Palou creà la Casa de la Caritat, que va passar a rebre la meitat de tot allò que en endavant rebria el Capítol. FABREGA, A.: La vida quotidiana a la catedral de Barna en declinar el Renaixement. Any 1580. Arxiu Capitular de la S.E. Catedral Basílica de Barna, 1978, pp.32-33.

[46] VILLANUEVA, J.: Viaje literario a las iglesias de España. Imprenta de la Real Academia de la Hiatoria, T.XVI, Madrid, 1851, p.136 i SANAHUJA, P.: Op. cit, p. 48

[47] SANAHUJA, P.:Op. cit. p. 50.

[48] A l'Edat Mitjana s'enten per Fàbrica el recinte catedralíci.

[49] Segons la constitució del bisbe Guillem Pere, el Capítol havia d'estar format per 25 membres, ampliables sempre i quan les rendes ho permetessin. A la darreria del segle XIV s'havien incrementat a 27. BERTRAN, P.: *Les rendes de la clerecia de la Seu de Lleida el 1391.* A Congres de la Seu Vella de Lleida. Actes. La Paeria, lleida, 1991, pp.153-154.

[50] GIMPEL, J.: Les bâtisseurs de cathédrales. Le temps qui court. Impremiere Tardy Quercy, 1973, pp.55-68.

[51] ESPAÑOL, F.: Op. cit. p.78.

[52] La dedicació que cadascun d'ells tenia en relació a les obres queda reflectida en els salaris que cobraven. A tall d'exemple, a les darreries del segle XIV, el procurador major cobrava un salari de 150 sous, mentre el procurador menor cobrava un salari de 290 sous, al que anualment se li afegien altres 100 sous que rebia de gracia, per diverses feines realitzades en relació a les obres de la fàbrica, així com 5 sous més per presentar els comptes. Aquesta dualitat la trobem també a altres catedrals on hi ha un obrer major i un obrer menor.

s'esdevenia dins d'ella com ara la professó del dia del Corpus,[53] la representació teatral de la Colometa,[54] els sermons fets per predicadors vinguts de fora, com Vicent Ferrer,[55] el tanyer de les campanes a les entrades i sortides de la ciutat dels monarques,[56] els jocs d'artifici celebrant la vinguda del rei o de la reina, o d'altres fets importants,[57] cuidar-se de l'hort i dels xipresos del claustre,[58] entre d'altres coses.

El procurador menor moltes vegades actuava en representació del Capítol, en alguns dels assumptes relacionats amb les obres, especialment quan es tractava d'assumptes que obligaven a desplaçar-se fora de la ciutat, per exemple acompanyar al mestre d'obra a la pedrera per revisar la feina feta pels piquers o viatjar a poblacions veïnes per adquirir materials diversos.

L'administració de la Fàbrica quedava enregistrada en els llibres d'obra, també coneguts per llibres de comptes. Malgrat éser la seva finalitat controlar els pecunis de les obres, gràcies a ells podem seguir l'evolució constructiva de la Catedral.

---

[53] Segons Lladonosa, la festa dels Corpus, es celebrava a Lleida ja abans de l'any 1340. LLADONOSA, J.: Op. cit, 1971. T.I, p. 510. El seu recorregut l'any 1452 segons el "Reglament de la professó del Santisim Corpus Christi" publicat per L.Rubio era el següent: "partint de la Seu devallant per lo Portal del Judici tirant la via del Portal de la Suda devallant per la Plassa de la Cadena per lo Romeu tirant dreta via per lo carrer Major a la Plassa de la Paheria per los cobertissos de la Cort passant per la Plassa Nova de Sant Joan tirant fins al cap dels porches del Honorable Ms. Pere de Carcassona quondam, voltant per lo carrer de la Sabateria pujant per la Costa de Sant Joan e de Sant Andreu fins a la Seu L'ordre d'aquells qui seguien la professó era el seguent: primer les banderes de la Seu i de les parròquies. Després les confraries, seguides de les ordres religioses.Darrera d'elles el clero de la Seu i altres dignitats ciutadanes. Tancaven la professó els entremesos. RUBIO,L.:Introducción al estudio de las representaciones Sacras en Lérida, I.E.I., Lleida, 1449, pp.51 i ss. Tant Carreras Candi com Duran i Sanpere ens donen a conèixer la professó de la festa del Corpus a Barcelona durant els segles XIV i XV, similar segurament a la de Lleida. Tot detallant la seva estructura i la composició dels entremesos que s'hi representaven. CARRERAS CANDI, F.: Catalunya Ilustrada T. I, Barcelona, p.105 i DURAN i SANPERE,A.: Barcelona i la seva història, T.II Curial, Barcelona, 1973, p.531-571.

En els Llibres d'Obra de la Seu de Lleida ha quedat enregistrada l'adquisició d'alguns estris i materials per l'esmentada professó. L'any 1436 es compraren *VI posts per fer espases per als jochs del Corpus Cristi* A.C.Ll. LL.O. Any 1436. S. Fol.17R. L'any 1498, es comprà per l'esmentada professó, entre altres coses: una corona de fusta per Sant Gabriel on portava la flor de lis i es daurà, i sis barbes pel's apòstols; uns guants per a Llatzer, Maria Magdalena, La Verge Maria i els àngels i una palma per Sant Joan. A.C.Ll. LL.O. Any 1498 S. Fol.23R i 23V.

[54] L'entremés de la Colometa s'escenificava per Pentecostès. Rubio fa una exposició detallada de la seva representació a RUBIO, L.: Op. cit. p. 36 i ss.

[55] Un dels anys que el trobem documentat es l'any 1409. A.C.Ll. Ll.O. Any 1409. S. Fol.4R

[56] A.C.Ll. Ll.O. Any 1461. S. Fol.123V

[57] Es tiraren coets, l'any 1461 per motiu de *la delliberació del senyor princep* i *quan fou feta la concordia e fou jurat primogenit*, (A.C.Ll. Ll.O. Any 1461 S. Fol.124R), l'any 1464 quan *lo senyor rey arriba a Barcelona a XXXVII de gener*, (A.C.Ll. Ll.O. Any 1464. S. Fol.10R); l'any 1466 quan *la torre fou presa aposta a requesta del Senyor governador*, (A.C.Ll. Ll.O. Any 1466 S. Fol.9V); l'any 1468 perque *havien desvaratat los franceses* (A.C.Ll. Ll.O. Any 1468 S. Fol.19V); l'any 1471 *com Girona e moltes viles e castels foren redoydes a la obediencia del senyor rey en lo dit any* (A.C.Ll. LL.O. Any 1471 S. Fol.19R); l'any 1472 *com Perpenya e Cerdenya e alguns castells seren reduits a la obediencia del Senyor Rey d'Arago*, i el mateix any perque *Barcelona sera reduida a la obediencia del Senyor rei d'Arago*. (A.C.Ll. Ll.O. Any 1472. S. Fol.13R); l' any 1475 *quan vench nova que avien jurat lo rey de Cicilia per rey de Castella*. A.C.Ll. L.O. Any 1475 S. Fol.13R); l'any 1478 *com vench nova que la reina de Castella avia parit fill* i per *la nova de ves malaga* A.C.Ll. Ll.O. Any 1487. S. Fol.15R.

Els focs d'artifici consistien normalment en: falles que cremaven, coets voladors, polvora, borres remullades amb oli, farahons, olis vells i cera vermella per posar-la en els faraons.

[58] A.C.Ll. Ll. O. Any 1466. S. Fol.10V.

2. ELS LLIBRES D'OBRA

Els llibres d'obra, o llibres de la comptabilitat de l'Obra de la Seu, són llibres que amiden al voltant de 22 cm. d'amplada i 30 cm. de llargaria. La majoria estan enquadernats en pergamí i sobre la tapa, escrit en tinta, s'indica l'any en qüestió.

La majoria estan escrits en català, són una minoria els que ho estan en llatí i normalment cada volum conté els comptes d'un any, encara que alguns inclouen els de diversos, quasi bé sempre resumits.

D'alguns anys en tenim dues versions: una minuciosament detallada i una altra de resumida, que acostuma a ésser en llatí.

Els llibres corresponents als primers anys de la sèrie (1356-1389) segueixen un calendari administratiu que s'inicia de forma variable els mesos de maig, juny, agost i setembre, per finalitzar els mateixos mesos de l'any següent.[59] Des de l'any 1365 a l'any 1382, l'any que hi ha a la coberta, correspon a l'any d'inici del llibre (Ex. l'any 1356 correspon al període comprés entre el 18 d'agost de 1356 i el 18 d'agost de 1357). En canvi a partir de l'any 1383, s'indica l'any en que s'ha acabat d'escriure (Ex. l'any 1387 correspon al període comprés entre l'1 d'agost de 1386 i l'1 d'agost de 1387). A partir de l'any 1389 els anys administratius coincideixen amb els del calandari, fet que implica un canvi en l'organització de l'administració dels comptes de l'Obra.

El seu contingut està dividit en dues parts en funció de dos conceptes bàsics: les entrades i les sortides. Normalment, els llibres estan començats per cadascun dels dos caps. En un hi trobem els ingressos i en l'altre les despeses. De tal manera que hem de capgirar el llibre quan acabem de llegir les entrades i volem llegir les sortides, o a l'inrevés. En altres, la minoria, un concepte segueix a l'altre, separat per unes fulles en blanc.

El seu contingut, tant les entrades com les sortides, està agrupat per temes, que s'indiquen al cap de la pàgina. Tot seguit, s'especifica el concepte d'interès, deixant el marge dret per especificar-hi les quantitats monetàries corresponents. Al peu de pàgina trobem la suma total de les quantitats indicades i al final de les entrades i de les sortides, la suma total de cadascun d'ambdòs conceptes.

En les sortides s'indica normalment el dia de la setmana i del mes en què van tenir lloc.En canvi, de la majoria d'entrades desconeixem quan es van realitzar.

S'esmenten, si s'escau, les commemoracions dels sants, i quan es produeix algun fenòmen climàtic o algun esdeveniment no usual que fa variar la jornada de treball. Normalment s'assenyala a qui va dirigit el pagament o de qui es rep i la causa d'aquest, el preu del salari diari o bé el preu del producte en qüestió.

Els temes en què estan agrupats els comptes es repeteixen un any darrera l'altre. El que varia és la seva amplitud, principalment pel que respecta a les despeses de piquers, en correspondència amb les obres que en cada moment es duien a terme en la Seu. Hi ha anys en que ni existeixen.

Per tal de fer-nos una idea de la seva organització detallem tot seguit els temes en que s'agrupen els comptes de l'any 1404:

Memoria sie que faç yo Ramon Raiola prevere beneficiat en la Seu de Leyda e procurador de la obra de la desus dita Seu de tot ço que he despes ne distribuit en la desus

[59] A la catedral de Barcelona, l'*any capitular* començava pel capítol pasqual o reunió de canonges que celebraven el primer dia hàbil després de *pasqüetes* o capvuitava de Pasqua. En aquest capítol s'elegien els oficis i càrrecs capitulars i catedralicis, la majoria dels quals eren biennals. Tots els oficis i càrrecs començaven la seva gestió el dia 3 de maig següent, que és el dia de la solemnitat de la Invenció de la Santa Creu, i acabava el dia 2 de maig de l'any següent, o de l'altre, segons els casos. FABREGA, A.: Op. cit., p.20.

dita obra o administracio del primer dia de gener de l'any prop passat MCCCC quatre fins en l'any MCCCC cinc exclusiu.

- Dates comunes.

- Messions fetes en guarnir de vidres la finestra que esta damunt la pica del aygua beneyta davant les fonts.

- Messions fetes en la lotja l'any de MCCCC quatre en derrocar e adobar e comprar canes et spart e altres coses necessaries.

- Messions fetes en fer dos perells de portes a la lotja e comprar canes e spart segons que en lo principi se conte.

- Messions feyes en comprar pedres e fer tirar a la Seu l'any MCCCC quatre.

- Messions fetes en comprar calç e tirar arena prima e grava grosa e per fer morter l'any MCCCC quatre.

- Messions fetes en fer sonar e adobar los senys de la torra los quals fan en la torre.

- Messions fetes en lo celler de la obra l'any MCCCC quatre.

- Messions fetes en lo graner de la obra maior on esta lo blat l'any MCCCC quatre.

- Messions fetes en parar lo relotge e de treure en condret l'any de sus.

- Messions fetes en fer tornar lo seny del arelotge ques ere trencat l'any desus dit.

- Messions fetes que fiu lo jorn ques fone lo seny en aquells que mancharen e aydaren al seny quels havia afer la messio.

- Messions fetes en fer golferes del seny major e del seny de la claustra e del seny del alerotge.

- Pagues fetes a mossen en Johan Senan per raho de la decima que la obra es tenguda de pagar tots anys.

- Pagues fetes als advocats e notari del capitol.

- Messions fetes en los ports dels blats en l'any damunt dit MCCC quatre.

- Pagues fetes als davall scrits als quals la obra fa sensal segons que segueix.

- Aquests deius seguents romanen a pagar l'any MCCCCquatre per fretura de dines.

Messions fetes en fer agranar e regar la Seu de Paschua tro a Sent Miquel.

Salari d'aquels que foren a oir e examinar los comtes.

Memoria sie que faç yo Ramon Ragola procurador de la obra de la Seu de Leyda de tot ço que he rebut per raho de la desus dita obra l'any MCCCC quatre.

- Rehebuda del censal que lo comte de Cardona e les universitats del bescomtat de Vilamur fan quiscun any a la dita obra pagadors a XII de febrer.

- Rebuda de vagants en l'any damunt dit de MCCCC quatre.

- Rebuda dels dines del censal menut que la obra reb e de les restes de aquelles fetes en l'any damunt dit.

- Rebuda de diners de venda de pedres e de fusta e d'oli e de calç.

- Rebuda de cinquantens de l'any MCCCC quatre los quals an tocat a la obra.

- Rebuda de diners los quals han tocat a la obra de totes les prepositures del any MCCCC quatre així com de menucies de carnalatges, blats venuts, venema, solatges e altres coses segons largament appar en lo libre de les pertilles del any MCCCC tres.

- Rebuda dels diners de blat venut de algunes pabordies de l'any MCCCC qautre.

Rebuda de diners de forment venut.

-Rebuda de diners de algunes pebordies de carnalatges del any de MCCCC quatre.

- Rebuda de diners d'alls e de cebes e faves e li d'algunes pabordies.

- Rebuda de diners del vi del any MCCCC tres lo qual se vene en l'any MCCCC quatre.

- Rebuda de forment que ha tocat a l'almoina de totes les prepositures l'any MCCCC quatre.

- Rebuda del ordi que ha tocat a l'almoina de totes les prepositures l'any MCCCC quatre.

- Rebuda de la avena de totes les prepositures del any MCCCC quatre.

- Rebuda de la venema que la obra ha rehebut de algunes pabordies en l'any de MCCCC quatre.

- Rebuda de oli de Benavent del any de MCCCC quatre.

- Les coses seguents romenen en resta les quals la obra deu cobrar segons que davall se segueix.

- Les quantitats desus scrites ha atornar la obra als pobres de la claustra del an de MCCCC dos.

BIBLIOTECA VIRTUAL MIGUEL DE CERVANTES

3. LLIBRES D'OBRA UTILITZATS

Volum 43.
Llibre d'obra dels anys 1356-1367.
Un sol volum en el que trobem resumits els comptes dels anys 1356, 1357, 1358, 1359, 1360, 1361, 1362, 1363, 1365, 1366 i 1367.
Estan en part o totalment escrits en llatí excepte els comptes dels anys 1356, 1357 i 1357.

Llibre d'obra de l'any 1361.
Procurador: Bernat de Boneu.

Llibre d'obra de l'any 1362
Procurador: Ramon de la Torre.

Llibre d'obra de l'any 1363.
Procurador: De les sortides Ramon de la Torre i de les entrades Miquel Berenguer

Llibre d'obra de l'any 1364
Procurador: Miquel Berenguer.

Llibre d'obra de l'any 1367
Procurador: Domingo Guasch.
Volum 42.

Llibre d'obra de l'any 1382.
procurador: Ramon Solà.

Llibre d'obra de l'any 1383.
Procurador: Ramon Solà.

Llibre d'obra dels anys 1384-1397.
Un sol volum en el que trobem resumits i escrits en llatí els comptes dels anys 1384, 1385, 1386, 1387, 1388, 1389, 1390, 1391, 1392, 1393, 1394, 1395, 1396 i 1397.
Procurador: Fins l'any 1387 Ramon Solà, a partir de l'any 1388 Guillem Carbó.

Volum 41.
Llibre d'obra de l'any 1385.
Procurador: Ramon Solà.

Llibre d'obra de l'any 1386.
Procurador: Ramon Solà.

Llibre d'obra de l'any 1387.
Procurador: Ramon Solà.

Llibre d'obra de l'any 1389.
Procurador: Guillem Carbó.

BIBLIOTECA VIRTUAL MIGUEL DE CERVANTES

Llibre d'obra de l'any 1390.
Procurador: Guillem Carbó.

Volum 40.
Llibre d'obra de l'any 1393
Procurador: Guillem Carbó

Llibre d'obra de l'any 1395
Procurador Guillem Carbó.

Llibre d'obra de l'any 1396.
Procurador: Guillem Carbó.

Llibre d'obra de l'any 1397.
Procurador: Guillem Carbó.

Volum 39.
Llibre d'obra de l'any 1400.
Fins el mes d'agost.
Procurador: Guillem Carbó.

Llibre d'obra de l'any 1400
A partir del 19 d'agost.
Procurador: Pere de Montsó.

Llibre d'obra de l'any 1401
Procurador: Pere de Montsó.

Llibre d'obra de l'any 1402.
Procurador: Pere de Montsó.

Llibre d'obra de l'any 1403.
Procurador: Ramon Rajola.

Llibre d'obra de l'any 1404.
Procurador: Ramon Rajola.

Llibre d'obra de l'any 1405
Procurador: Ramon Rajola

Llibre d'obra de l'any 1406.
Procurador: Ramon Rajola

Volum 38.
Llibre d'obra de l'any 1407.
Procurador: Ramon Rajola

Llibre d'obra de l'any 1409

BIBLIOTECA VIRTUAL MIGUEL DE CERVANTES

Procurador: Ramon Rajola

Llibre d'obra de l'any 1410.
Procurador: Ramon Rajola

Llibre d'obra de l'any 1411.
Procurador: Ramon Rajola

Llibre d'obra de l'any 1413.
Procurador: Ramon Rajola

Volum 37.
Llibre d'obra dels anys 1415-1431.
Un sol volum en el que trobem resumits i escrits en llatí els comptes dels anys compresos entre el 1415 i el 1431, inclusive.

Llibre d'obra de l'any 1416.
Procurador: Ramon Rajola.

Llibre d'obra de l'any 1418.
Procurador: Guillem Albí.

Llibre del rellotge. Any 1418
Procurador: Benet del Camp.

Llibre d'obra de l'any 1419.
Procurador: Guillem Albí.

Llibre d'obra de l'any 1420
Procurador: Guillem Albí.

Llibre d'obra de l'any 1421.
Procurador: Guillem Albí

Llibre d'obra de l'any 1422
Procurador Guillem Albí.

Llibre d'obra de l'any 1423.
Procurador: Guillem Albí.

Llibre d'obra de l'any 1424.
Procurador: Guillem Albí.

Llibre d'obra de l'any 1425.
Procurador: Guillem Albí.

Llibre d'obra de l'any 1426.
Procurador: Guillem Albí.

BIBLIOTECA VIRTUAL MIGUEL DE CERVANTES

Llibre d'obra de l'any 1429
Procurador: Guillem Albí.

Llibre d'obra de l'any 1430.
Procurador: Guillem Albí.

Llibre d'obra de l'any 1431
Procurador: Domingo Solanelles.

Volum 36.
Llibre d'obra dels anys 1432-1444.
Un sol volum en el que trobem resumits i escrits en llatí els comptes dels anys compresos entre el 1432 i el 1444, inclusive.
Procurador: Domingo Solanelles.

Llibre d'obra de l'any 1432.
Procurador: Domingo Solanelles.

Llibre d'obra de l'any 1436.
Procurador: Domingo Solanelles.

Llibre d'obra de l'any 1437.
Procurador: Domingo Solanelles.

Obra Barrutell. Anys 1437-1438.
Procurador: Domingo Solanelles.

Llibre d'obra de l'any 1438.
Procurador: Domingo Solanelles.

Albarans de l'obra del bancal de l'altar major. Anys 1440 i 1441.
Procurador: Pau Cardona.

Llibre d'obra de l'any 1442
Procurador: Pau Cardona.

Llibre d'obra de l'any 1443.
Procurador: Pau Cardona.

Llibre d'obra de l'any 1444.
Procurador: Pau Cardona.

Volum 35.
Llibre d'obra dels anys 1445-1453.
Un sol volum en el que trobem resumits i escrits en llatí els comptes dels anys compresos entre el 1445 i el 1453, inclusive.

BIBLIOTECA VIRTUAL MIGUEL DE CERVANTES

Llibre d'obra de l'any 1445.
Procurador: Pere Florença.

Llibre d'obra de l'any 1446.
Procurador: Pere Florença.

Llibre d'obra de l'any 1447.
Procurador: Pere Florença.

Llibre d'obra de l'any 1448.
Procurador: Pere Florença.

Llibre d'obra de l'any 1449.
Procurador: Pere Florença.

Llibre d'obra de l'any 1450.
Procurador: Pere Florença.

Llibre d'obra de l'any 1451.
Procurador: Pere Florença.

Llibre d'obra de l'any 1452.
Procurador: Pere Florença.

Volum 34.
Llibre d'obra de l'any 1454.
Procurador: Pere Florença.

Llibre d'obra de l'any 1455.
Procurador: Pere Florença.

Llibre d'obra de l'any 1456.
Procurador: Pere Florença.

Llibre d'obra de l'any 1457.
Procurador: Pere Florença.

Llibre d'obra de l'any 1458.
Procurador: Pere Florença.

Llibre d'obra de l'any 1460.
Procurador: Pere Florença.

Llibre d'obra de l'any 1461.
Procurador: Pere Florença.

Volum 33.
Llibre d'obra de l'any 1462.

BIBLIOTECA VIRTUAL MIGUEL DE CERVANTES

Procurador: Pere Florença.

Llibre d'obra de l'any 1463.
Procurador: Pere Florença.

Llibre d'obra de l'any 1464.
Procurador: Pere Florença.

Llibre d'obra de l'any 1465.
Procurador: Pere Florença.

Llibre d'obra de l'any 1466.
Procurador: Pere Florença.

Llibre d'obra de l'any 1467.
Procurador: Pere Florença.

Llibre d'obra de l'any 1468.
Procurador: Antoni Capmayes.

Volum 32.
Llibre d'obra de l'any 1469.
Procurador: Antoni Capmayes.

Llibre d'obra de l'any 1470.
Procurador: Antoni Capmayes.

Llibre d'obra de l'any 1471.
Procurador: Antoni Capmayes.

Llibre d'obra de l'any 1472.
Procurador: Joan Vilagrasa.

Llibre d'obra de l'any 1473.
Procurador: Joan Vilagrasa.

Llibre d'obra de l'any 1474.
Procurador: Joan Vilagrasa.

Llibre d'obra de l'any 1475.
Procurador: Joan Vilagrasa.

Llibre d'obra de l'any 1476.
Procurador: Joan Vilagrasa.

Llibre d'obra de l'any 1477.
Procurador: Joan Vilagrasa.

BIBLIOTECA VIRTUAL MIGUEL DE CERVANTES

Llibre d'obra de l'any 1478.
Procurador: Joan Vilagrasa.

Llibre d'obra de l'any 1479.
Procurador: Joan Vilagrasa.

Volum 31.
Llibre d'obra de l'any 1480.
Procurador: Joan Vilagrasa.

Llibre d'obra de l'any 1481.
Procurador: Joan Vilagrasa.

Llibre d'obra de l'any 1482.
Procurador: Andreu Ysern.

Llibre d'obra de l'any 1483.
Procurador: Andreu Ysern.

Llibre d'obra de l'any 1484.
Procurador: Andreu Ysern.

Llibre del rellotge. Any 1486.

Llibre d'obra de l'any 1487.
Procurador: Andreu Ysern.

Volum 30.
Llibre d'obra de l'any 1490.
Procurador: Andreu Ysern.

Llibre d'obra de l'any 1491.
Procurador: Andreu Ysern.

Llibre d'obra de l'any 1493.
Procurador: Joan Rossell.

Llibre d'obra de l'any 1494.
Procurador: Joan Rossell.

Llibre d'obra de l'any 1495.
Procurador: Joan Rossell.

Llibre d'obra de l'any 1496.
Procurador: Joan Rossell.

Llibre d'obra de l'any 1497.
Procurador: Joan Rossell.

BIBLIOTECA VIRTUAL MIGUEL DE CERVANTES

Llibre d'obra de l'any 1498.
Procurador: Joan Rossell.

Llibre d'obra de l'any 1499.
Procurador: Joan Rossell.

Llibre d'obra de l'any 1500.
Procurador: Joan Rossell.

BIBLIOTECA VIRTUAL
MIGUEL DE CERVANTES

IV. EVOLUCIÓ CONSTRUCTIVA DE LA SEUVELLA ENTRE ELS ANYS 1361 I 1500

BIBLIOTECA VIRTUAL
MIGUEL DE CERVANTES

Les obres de construcció de la Seu Vella, a la segona meitat del segle XIV ja estaven ben avançades. Moltes de les feines que trobem enregistrades en els llibres d'obra són de reparació de les parts ja construïdes, així com treballs realitzats en les dependències annexes a la Seu, com per exemple el celler i els graners.

Aquest apartat el dediquem a fer un seguiment de les obres que considerem més rellevants realitzades dins el recinte de la seu.

Malgrat que Alonso[60] ja publicà un ampli recull sobre les obres a la Seu Vella, de gran interès, creiem que, després d'haver buidat tots els llibres d'obra, podem fer encara alguna aportació al tema, prou interessant. Si reincidim en aquesta feina és perquè considerem que fent-ho modifiquem en alguns casos la informació donada per ell i en altres l'ampliem o bé matitzem.

També ens cal dir que les dades que proporcionem estan extretes exclusivament dels llibres d'obra de la Seu Vella i que deixem de banda aquelles feines que reteirativament, any darrera any, tenien lloc a la Seu, que no considerem d'importància, com són: espolsar el retaule, guarnir la catedral per la festa del Corpus, preparar la festa de "la Colometa", adobar les cadires del cor, les campanes i esquetlles, i reparar molts dels diversos recintes de la Seu.

Malgrat tenir algunes notícies del procés constructiu de la Seu entre els anys 1356 i 1360, hem d'assenyalar que aquestes són ben escarides, exceptuant l'any 1356, que sabem que es treballava en el "Portal de la Seu" i que s'adobà el seu "loat" (enllosat). en la resta d'anys tan sols se'ns indica que les despeses anaven adressades al pagament de piquers i manobres, així com l'adquisició de fusta, i de pedra. La font documental no ens proporciona dades detallades sobre la construcció de la Seu Vella fins l'any 1361. És des d'aquest any i fins el 1500, el període sobre el qual passem a oferir tot seguit, dades dels anys que segueixen:

ANY 1361.

L'any 1361 es treballava en tres indrets: el portal de la Seu, la llotja del portal i el retaule major[61]. Els comptes comencen el 23 de juny, amb l'anotació de les despeses referents al trasport, des del riu, de la pedra que previament s'havia tallat.

En els primers comptes que tenim referents als treballs que duien a terme els piquers dins la Seu, no s'indica en quina de les vàries obres que en aquell moment es realitzaven, participaven. Si bé, coneixem qui eren els piquers que hi treballaven. Aquests foren: Pere Andreu, Pere d'Aguilar (que Duran el documenta treballant a la sepultura de Dalmau de Queralt i Alamanda de Rocabertí a Santa Maria de Belloch, prop de Santa Coloma de Queralt)[62], Domingo Blanch, Aparici Serboll, Domingo Lena, Joan Mateu, Francesc Jafarnes, Joan Martí[63] i Don Jordi que Alonso identifica amb Jordi de Deu, esclau grec de Jaume Cascalls[64].

---

[60] ALONSO, G.: Los maestros de la "la Seu Vella de Lleida" y sus colaboradores. Gráficas Larrosa, Lleida, 1976.

[61] Alonso ja fa esment dels treballs en el portal, la llotja i el retaule. ALONSO, G.: Op. cit. pp. 32-34. Cal dir, però que quan es parla de la llotja, es fa referència a aquesta com l'indret on es talla la pedra, el qual estava situat en el claustre. No s'ha de confondre amb la construcció d'aquell.

[62] DURAN, F.: La escultura medieval catalana. Ed. caroraggio, Madrid, p.186

[63] Ja documentats per Alonso. Els noms de Francesc Xafarins i Francesc Jafareins esmentats per Alonso es corresponen amb el de Francesc Jafarnes i el de Joan Martin amb el de Joan Martí. ALONSO, G.: Op. cit. pp. 31-40.

[64] Ibidem. p.31.

A partir de la setmana anterior al 22 d'agost apareixen dos grups de piquers que, malgrat no indicar-se en quin indret precís de la Seu treballaven, és de suposar que ho feren, uns al retaule i altres al portal. En el primer grup hi participaren: Pere Andreu, Pere d'Aguilar, Domingo Blanch, Domingo Lena, Aparici Serboll, Joan Mateu, Joan Martí i Francesc Jafarnes. En el segon grup hi intervingueren: Bertomeu, Don Jordi, Pere Lena, Pere d'Aguilar i Joan Mateu. Un fet a destacar és que el nombre de piquers que treballava en el primer grup era sempre molt més important que el que treballava en el segon.

A partir de la setmana precedent al 19 de setembre, ja s'indica que el segon grup treballava en l'obra del portal. S'esmenten: Pere d'Aguilar, Joan Mateu, Bernat Ferrando, Don Jordi[65] i Bernadó. A partir de la setmana prèvia al 27 d'octubre, el segon grup treballà alternativament en la llotja del portal i en el mateix portal.

Els fusters que aquest any participaren en les esmentades obres foren: Jaume Ninot[66] i Nadal de Vilaplana.

El 6 de decembre es van pagar 5 sous per les frontisses de les portes de l'armari del retaule, 21 diners al fuster Jaume Ninot, per haver treballat mig jornal fent les esmentades portes, i 4 diners més per clavar i adobar *lo portal* de les dites portes.

ANY 1362

BIBLIOTECA VIRTUAL

Aquest any es treballà en quatre indrets: la pedrera, el portal de la Seu, la llotja del portal i el retaule. Generalment es treballava al mateix temps que en el retaule en un altre dels tres llocs restants; però des del 30 d'octubre i fins al 29 de gener de l'any següent es feinejà exclusivament en el retaule. Al mateix temps que les peces ja esculpides s'anaven col.locant en el lloc escaient, el retaule s'anava pintant. Per aquest motiu es compraren diversos productes: el 30 d'octubre es pagaren 23 diners per *"colors e blanquet e ous e ges a la obra dels maestres al respatllé e als capitels*"[67]. El 6 de novembre *obrarem ab coles en lo recavell* i es compraren 3 unces de *vermeylo* i mitja lliura de *blanquet*[68].

Els piquers que treballaren en l'obra del portal foren els següents: Bernat Ferrando, Bernat Espanyol, Ramon de Balcebre, Esteve d'Areny, Bernat Aranès, Bernat Sala, Martí de Bolea[69] i Pere Lena.

Els fusters que hi col.laboraren foren: Jaume Ninot i Nadal de Vilaplana[70].

Els piquers que treballaren en la llotja del portal foren el següents: Ramon de Balcebre, Arnau Queralt, Bernat Ferrando, Esteve d'Areny, Bernat Aranès, Martí de Bolea, Bertomeu, Don Jordi, Bernat Espanyol, Aparici Serboll[71] i Pere Lena.

Hi participaren també els següents fusters: Jaume Ninot, Nadal de Vilaplana i Jaume Morelló[72].

Els piquers que treballaren en la pedrera foren els següents: Esteve d'Areny, Bernat Aranès, Bernat Ferrando, Joan Mateu, Pere Lena, Aparici Serboll, Dalmau[73], Martí de Bolea, Bernat Sala, Bernat Espanyol, Bertomeu Rovira, Don Jordi, Bernat de Balaguer i Rialp[74].

---

[65] Alonso indica que participà en el retaule. Ibidem. p.33
[66] Documentat per Alonso. Ibidem. pp. 33 i 40
[67] A.C.Ll. Ll.O. Any 1362. S. Fol.7R.
[68] A.C.LL. Ll.O. Any 1362. S. Fol. 7V. Alonso esmenta l'adquisició de productes similars el 23 d'octubre. ALONSO, G.: Op. cit. p.33.
[69] Documentats per Alonso, malgrat que dóna el nom de Benet a aquells que s'anomenen Bernat. Ibidem. pp.34-40.
[70] Alonso considera que és un ferrer. Ibidem. p.34.
[71] Documentats per Alonso. Ibidem. pp.34-40
[72] Possiblement coincideixi amb Johan Moreyllo "Morela" que esmenta Alonso. Ibidem. p.40.

Els fusters que hi participaren foren Jaume Ninot i Pere Andreu.

Els piquers de l'obra del retaule foren: Domingo Blanch, Aparici Serboll, Arnau Queralt, Pere lena, Pere d'Aguilar, Francesc Jafarnes i Arnau Jordana[75].

El treball realitzat en la pedrera, la llotja del portal i el mateix portal estava dirigit per Jaume Cascalls. L'obra del retaule estava dirigida per Bartomeu de Robió[76].

ANY 1363.

Fins al 29 de gener es treballà exclusivament en el retaule. A partir de la setmana anterior al 5 de febrer, en el retaule i en la pedrera. De la setmana precedent al 19 de febrer fins a la setmana prèvia al 2 de juliol únicament en el retaule[77]. Les setmanes precedents al 20 i al 30 de juliol els piquers feinejaren sota les ordres de mestre Jaume Cascalls, en la reparació dels ponts de Vilanova de Femosar i en els camins de l'obra del riu, respectivament. La setmana anterior al 5 d'agost treballaren en la pedrera i de la setmana següent fins a la setmana que precedí el 17 de desembre els piquers treballaren en la llotja del portal.

En el retaule hi treballaren dirigits per Bertomeu de Robió, els següents piquers: Pere d'Aguilar, Francesc Jafarnes i Arnau Jordana, amb els que col.laboraren els fusters Guillem Morelló i Bernat Martorell[78]. El 5 de març, mestre Bartomeu de Robió i el seu macip anaren a Aragó a triar pedra.

Pel retaule es compraren al llarg de l'any, diversos productes emprats en les tasques d'acabament. El 25 de febrer es van pagar 15 diners per incens, mastech[79] i betum per afegir les peces trencades del retaule; 2 diners per una cassoleta *en que cogueren les dites polvores*; 2 diners per 1 almut[80] de ges i 3 sous, 6 diners per les gafes de ferre *per a obs de les istories*. La setmana anterior al 24 d'abril es va comprar, per la mateixa raó, 1 unça d'incens, altra unça de mastech i mitja lliura d'aigua cuita. La setmana del 7 de maig es compraren 2 unces de verd i 1 unça de verd estuc per pintar els bordons del retaule. Dues setmanes després, es va comprar verd i ous per pintar *les bordes*.

En la pedrera hi treballaren, juntament amb Jaume Cascalls, els següents piquers: Ramon de Balcebre, Domingo Blanc, Aparici Serboll, Bernat Ferrando, Bernat Espanyol, Joan de Peirona[81] i Bernat Sala. A més dels jornals setmanals, el 24 de decembre es van pagar 506 sous a Esteve d'Areny per 500 pedres de fil que havia tallat i picat a preu fet i 48 sous a Domingo Blanch per alguns dies que l'ajudà.

Durant tot l'any trobem enregistrades nombroses despeses relatives al transport de pedra fins a la Seu.

---

[73] Documentat per Alonso. ibidem. p.39

[74] Documentat per Alonso. Ibidem. p.40

[75] Documentat per Alonso. Ibidem. pp. 34 i 40

[76] Fins el moment es considerava a Bartomeu de Robió continuador de la maestria de Jaume Cascalls. ALONSO, G.: Op. cit. pp. 30-43. Francesca Español, recentment, ha aportat noves dades que li permeten manifestar que el mestre d'obra de la Seu Vella va ésser Bartomeu de Robió i que Jaume Cascalls únicament es dedicà a l'esculturació de la porta dels Apòstols. Temàtica que abordarem en el següent capítol. ESPAÑOL, F.: Congrés de la Seu Vella de Lleida. Actes.
La Paeria, Ajuntament de Lleida, 1991, pp. 188-189

[77] Fins el moment es crèia que l'any 1363 l'obra ja estava acabada. Ibidem. p.33.

[78] Esmentat per Alonso com Benet Martorell. Ibidem. p. 40

[79] Goma.

[80] Mesura de capacitat. L'admud, com a mesura de grans equivalia a la novena part de la faneca, equivalent a uns 31 Kg.

[81] Alonso fa esment de dos piquers, Joan Perona i Joan Peyron que possiblement siguin la mateixa persona que s'identificaria amb en Joan de Peirona documentat per nosaltres. Ibidem. pp. 34 i 40.

En la llotja del portal, també dirigits per mestre Jaume Cascalls, treballaren els següents piquers: Aparici Serboll, Joan Peirona, Domingo Lena, Bernat Ferrando, Domingo Esteve, Don Jordi, Pere Ferrerons[82], Joan Mateu, Pere de Balcebre, Pere Delmas, Domingo Blanc, Bernat Sala, Esteve d'Areny i Pere d'Aguilar, acompanyats en algunes ocasions pels fusters: Joan Esteve, Pere de Tarba[83], Jaume Ninot i Bernat Martorell.

Participaren en l'arranjament dels ponts de Vilanova de Femosar[84] i dels camins que conduien al riu, els següents piquers: Esteve d'Areny, Domingo Blanc, Joan Peirona, Bernat sala, Aparici Serboll i Domingo Esteve.

Cal esmentar, així mateix, el trasllat de tres imatges procedents dels agustins**.**

ANY 1364

L'any 1364 es continuà treballant en la llotja del portal. Sota la direcció de mestre Jaume Cascalls hi treballaren els següents piquers: Bernat Aranès, Aparici Serboll, Domingo Batlle, Don Jordi, Dalmau Maycel[85], Pere d'Aguilar, Guillem Batlle[86], mestre Ramon[87], Joan Peirona, Pere Ballester, Pere Lena i Bernat Trilla[88]. Bernat Pere Arnau fou el fuster que esporàdicament acudí a la Seu per realitzar diversos treballs en la llotja del portal.

El 5 de septembre es van pagar 21 sous per ges per paredar els tabernacles i 4 sous 11 diners per golfos i perns de ferre. El 13 d'octubre es van pagar altres 4 sous 1 diner per perns i galavernes[89] de ferre.

Es va pintar la pila baptismal[90]. El 5 d'agost s'enregistraren les despeses relatives al "*bitum que compram ab bitumar les fonts*"[91], que consistí en: una lliura i mitja d'oli de llinós, dues lliures i mitja de blanc, dues lliures d'ocre i una lliura de verdet. També l'1 de setembre es van pagar 5 sous per colors i olis per *embitumar* les fonts.

L'11 de maig, el fuster Bernat Pere Arnau va iniciar un viatge a Alguaire a Almenar i a Albesa per adquirir fusta de Noguer per les cadires del cor. En va comprar 1 cana[92] a Alguaire i altres 4 a Albesa.[93]

ANYS 1382 I 1383

---

[82] Documentat per Alonso. Ibidem., pp. 34 i 39

[83] Documentats per Alonso. Ibidem., pp. 34, 39 i 40.

[84] Alonso esmenta el pont de la Femosa i Vilanova de Fromejat que s'ha d'identificar amb Vilanova de Femosar. Ibidem., p. 35. La Femosa és una partida de l'horta de Lleida situada a l'esquerra del Segre. El Torrent de la Femosa neix al terme de les Borges Blanques i recorre els termes de Juneda, Puigverd i Artesa de lleida.

[85] Alonso documenta a Dalmau Maytel l'any 1363. Ibidem., p.40

[86] Documentat per Alonso. Ibidem., p.39

[87] Documentat per Alonso. Ibidem., p. 40.

[88] Alonso esmenta a Benet Trillo, piquer que col.laborà en les obres de la Seu l'any 1363. Ibidem., p. 40.

[89] Peça de reforç clavada a una corriola, caixa, etc. per evitar-ne el desgast produit pel fregadís.

[90] Esmentat per Alonso. ALONSO, G.: op. cit., p. 35.

[91] A.C.Ll. Ll.O. Any 1364. S. Fol. 23R.

[92] Segons el Diccionari català-valencià- mallorquí d'Alcover i Moll, cana té el significat de soca i també el significat de mida longitudinal que consta de 8 pams i equival aproximadament a 1m. 60 cm. ALCOVER, -MOLL, F. de B.: Diccionari català-valencià-mallorquí. T.2 p.899

[93] Segons Alonso va ésser Benet Martorell qui l'11 de maig viatjà a Alguaire i Albesa per comprar fusta. ALONSO,G.: Op. cit., p.35.

Els anys 1382 i 1383 es va tornar a treballar en el retaule major. Malgrat desconeixer amb exactitud les obres que s'hi realitzaren, aquestes degueren ésser d'ampliació o bé de modificació de l'obra, ateses les despeses. El mestre d'obra hi va treballar durant 123 dies. La setmana anterior al 21 d'octubre va treballar durant 5 dies en *"fer alguns estels e recegar la obra"*.[94]

També hi col.laboraren els piquers Esteve Gostanç, Jordana i Domingo i Guillem Torres. El fuster Pere Bertran, amb el seu macip van fer *"la bastida davant la imaga de madona Santa Maria e feren un gran banch per picar alt, que no podien bastar"*.[95]

Alhora que els piquers treballaven al retaule, aquest era pintat pels pintors Joan de Pou, Pere d'Arganyà i Joan Garcia. Per a tal fi, es compraren els següents productes: tres lliures i tres unces d'*atzur* d'Alemanya, una lliura de *colradura*, una lliura de fulla d'estany, quatre lliures d'aigua cuita, ous, quinze lliures de blanc, 4 alnes[96] un cartró i mig de *lenc*[97], una lliura de *cotó de fadeta*, mitja onza de *fal* blanc, 8 lliures de *verd*, sedes, una lliura de vernís, 650 pans d'or i una lliura d'oli de llinós. A més or i *atzur*[98] per valor de 2.028 sous i 6 diners[99], que es comprà a Barcelona. Pere Soler era l'encarregat de moldre els colors.

L'esmentada obra es realitzà en el temps comprès entre les setmanes de l'1 setembre i del 18 d'octubre de l'any 1382 i entre les setmanes del 15 d'abril i del 29 d'agost de l'any 1383.[100]

BIBLIOTECA VIRTUAL MIGUEL DE CERVANTES

ANY 1384

Referent a les obres que es realitzaren aquest any no tenim la relació detallada d'elles, ja que les que es realitzaren les trobem comptabilitzades en conjunt.

Es treballà en la gàrgola de la torre de les campanes, el portal de la Seu i en *la capella rodona*[101]**.**

ANY 1385

Les dues obres de més envergadura que es realitzaren l'any 1385 la croera del portal dels Fillols i la col.locació de la gàrgola, realitzada l'any anterior, en el campanar.

El diumenge 6 d'agost es pagà a aquells que la setmana anterior havien treballat en fer el fonament de la croerada, prop la capella de Jesucrist[102] ; es a dir, davant el portal dels Fillols. Es treballà en l'obra de la croerada fins a principis del mes de desembre, interrumpint-se les feines entre les setmanes del 12 al 25 de novembre, per pujar la gàrgola a la torre.

---

[94] A.C.Ll. Ll.O. Anys 1382-1383 S. Fol. 5R.
[95] A.C.Ll. Ll.O. Anys 1382-1383 S. Fol. 7R.
[96] Mida de longitud que servia per midar roba i devia equivaler aproximadament a 1 metre.
[97] Possiblement llenç.
[98] Color blau cel.
[99] Segons s'indica en el Llibre d'Obra de l'any 1403. A.C.ll. Ll.O. Any 1403. S. Fol. 20V.
[100] Alonso parla de certes obres que es realitzaren en la Capella Major, quan ja s'havia acabat de fer el retaule major, de l'adquisició d'atzur i pa d'or i de la participació en elles del pintor Joan Garcia, dels piquers Esteve Gostant i Aranyo, del fuster Pere Bertran i del probablement pintor Jaume de Peri o Pori. ALONSO, G.: Op. cit., p. 55.
[101] Possiblement la capella situada en la base del campanar. Segons Alonso la realització de la gàrgola de la torre es dugué a terme a l'interior de la capella de Sant Benet, situada en el claustre. Ibidem., p. 49.
[102] Segons Alonso l'esmentada obra, que s'inicià l'11 d'octubre de 1384, s'encomanà a mestre Safont. Ibidem., p.49

Els piquers que participaren en l'esmentada obra dirigits pel mestre d'obra Guillem Solivella foren els següents: Bernat Espills, Berenguer Celoni, Arnau Lordès, Francesc de Robió i Esteve Gostant.[103] Els fusters Pere Bertran[104] i Pere Domingo[105] realitzaren la bastida per pujar i baixar pedra i per traure terra. També Pere Bertran amb Arnau de Bellver[106] feren varis argadells.

La setmana precedent al 12 de novembre, alhora que es treballava en el porxo del portal dels Fillols, es començà a fer la bastida per pujar la gàrgola a la torre. Participaren en la construcció de l'esmentada bastida, els fusters Pere Bertran, Arnau de Bellver, Guillem Morelló[107] i Nicolau Solà[108]. Ajudats per un nombre variable d'homes de plaça que arribà a un total màxim setmanal de 13. Els diversos estris de ferre que hi foren necessaris els proveí un farrer sarraí de nom Juzí.

La setmana anterior al 18 de novembre es portà la gàrgola, de la casa de la volta al peu de la torre, i la setmana següent es pujà a la torre mitjançant la bastida realitzada pels fusters. Les feines d'alçament fins dalt de la torre estigueren dirigides pel mestre d'obra Guillem Solivella i comptaren amb l'ajut de 15 homes de plaça.

La setmana anterior al 3 de decembre es tancaren algunes finestres de la torre pels fusters Pere Bertran, Arnau de Bellver i Guillem Morelló.

Les tres setmanes següents, els piquers Bernat Espills i Pere d'Areny i els fusters Pere Bertran, Arnau de Bellver i Bernat Roig[109] descobriren *la casa*[110] sobre la capella de Sant Pere Martir[111], ja que la fusta estava podrida i la tornaren a cobrir.

Aquest any es realitzaren també les portes de la sacristia pels fusters Pere Bertran i Guillem Roig, si bé desconeixem les dades exactes**.**

ANY 1386

L'any 1386 es treballà, durant tot l'any en la continuació de les obres de la croera del portal dels Fillols. Els mesos de gener i de febrer, únicament va treballar en la croera el piquer Bernat Espills, que alternà aquesta feina amb la realització de les creus de la torre i amb picar 200 de les 500 pedres que el mestre d'Obra i l'Ardiaca Major havien comprat a Pere Ramon Çacosta. Durant tot el mes de març Bernat Espills continuà obrant pedra, acompanyat a partir de meitats de mes per un piquer castellà conegut com Don Pedro.

El 8 d'abril els piquers començaren a col.locar les pedres, ja obrades, en la croerada o portxo del portal dels Fillols dirigits pel mestre d'obra Guillem Solivella. Aquests eren:

---

[103] Tots ells ja els documentà Alonso, si bé esmenta a Benet Espills i a Benet Celoni. Ibidem., pp. 55-77. A Esteve Gostant el trobem documentat per darrera vegada l'any 1404, contrariament al que fins el moment es suposava que treballà a les ordres de Mestre Carlí. Ibidem., p. 98. Recollit posteriorment per Terés. TERES, R.M.: *L'escultura del segle XV a la Seu Vella* a Congrés de la Seu Vella de lleida. Actes, La Paeria, ajuntament de Lleida, 1991, p. 218. Bergós el documenta l'any 1386. Assenyala que obrà claus i mènsules del claustre i potser també el porxo dels Fillols amb sos capitells. BERGOS, J.: La catedral Vella de Lleida, Ed. Barcino, Barcelona, 1928, p.23. Malgrat que els primers anys apareix esmentat en els llibres d'obra amb la forma Gostant, posteriorment el trobem indicat com Gostanç.

[104] ALONSO, G.: Op. cit., pp. 55 i 74

[105] Possiblement en Pere Domengo documentat per Alonso. Ibidem., pp 55 i 74.

[106] Alonso documenta a Pere Bellver l'any 1383. Ibidem., p.74.

[107] Esmentat per Alonso. Ibidem., p. 76

[108] Esmentat per Alonso. Ibidem., p. 77

[109] Alonso esmenta a G. Roig, obrer. Ibidem., p. 77

[110] Fa referència a un habitacle o habitació.

[111] Esmentat per Alonso. ALONSO, G.: Op. cit., p. 59.

Bernat Espills, Pere d'Areny,[112] Berenger Celoni, Pere Panella[113], Esteve Gostant, Bertomeu de Brusel.les[114], Arnau Rosselló[115], Aparici Cerboll[116], Pere Forner, Arnau Jordana[117], Francesc de Robió, Bernat Esterer, Bernat Gascó, Arnau Ferrer,[118] Pere de Vera, Bertomeu Pomar, Francesc Ferrer i Pere Sentiu[119].

Malgrat que durant tot l'any es treballà continuament en la croerada, també alguns piquers acudiren a la pedrera a tallar pedres. Esteve d'Areny en va tallar 300 tot sol i altres 300 conjuntament amb Arnau Jordana i un piquer anomenat Alfonso. I entre el mestre de la Seu, Aparici Serboll, Berenguer Celoni, Arnau Jordana, Arnau Ferrer, Pere Sentiu, Pere de Vera, Arnau Roselló, Bertomeu de Brusel.les i Esteve Gostant en tallaren 40 més la setmana anterior al 20 d'octubre.

Al mateix temps que es paredava la croerada, alguns piquers es dedicaven a obrar les pedres prèviament tallades en la pedrera i que periòdicament es transportaven fins a la Seu.

La setmana anterior al 14 d'octubre Bertomeu de Brussel.les obrà tres testes i Esteve Gostant altres quatre. Dues setmanes després n'obraren altres nou i sis testes respectivament. Posteriorment, la setmana precedent al 25 de novembre Bartomeu de Brussel.les féu també, per l'esmentat porxo, dos àngels. El 23 de desembre es pagaren a Esteve Gostant els pecunis relatius a la realització de sis cantoneres, una de les quals havia estat començada per Bertomeu de Brussel.les.

El 24 de novembre els piquers acabaren de cloure les *dovelles*[120] i la setmana següent es dedicaren a *reblar*[121], posar *morter*[122] i *pedres de fil*[123] en la croerada. La setmana del 9 de decembre Pere Bertran i el seu macip alçaren una bastida davant l'arc principal per col.locar les *talles*[124] i mestre Joan, farrer, va fer vint-i-quatre *galavernes*[125] per posar les imatges en la croerada.

Els fusters que participaren en l'obra de la croerada, fent cintres[126] i bastides foren els següents: Pere Bertran, Pere Domingo, Ramon Amoros[127], Guillem Morelló major de dies i Guillem Morelló menor de dies, Francesc Castellet i son fill, Bertomeu Faena, Arnau Gilabert i son fill Ramon i Ramon Morelló[128].

El 30 de setembre es pagaren 8 sous i 6 diners per mitja lliura d'incens i altra mitja de *mastech*[129] per fer bitum, utilitzat probablement per enganxar algunes de les peces.

ANY 1387

---

[112] Esmentat per Alonso. Ibidem., p. 74
[113] Esmentat per Alonso. Ibidem., p. 76. Pere Panellas.
[114] Documentat per Alonso. Ibidem., pp. 55 i 74. Bergós en parla com escultor que obrà claus i mènsules del claustre i possiblement del porxo dels Fillols. BERGOS, J.: Op. cit, 1428, p. 23.
[115] Alonso documenta al piquer Narcís Roselló. ALONSO, G.: Op. cit., p. 77.
[116] Documentat per Alonso. Ibidem., p. 75
[117] Documentat per Alonso. Ibidem., pp. 55 i 76.
[118] Documentat per Alonso. Ibidem., p. 75.
[119] Documentat per Alonso. Ibidem., p. 77.
[120] Pedra tallada més estreta d'un cap que de l'altre per a formar arcs o voltes.
[121] Omplir de terra i pedres.
[122] Mescla de calç amb sorra i aigua que s'usa per a lligar les pedres.
[123] Pedra de construcció relativament prima.
[124] Fa referència al les realitzades per Esteve Gostant i Bartomeu de Brusel.les.
[125] Veure nota 30.
[126] Bastides de fusta que sostenen una volta o un arc en construcció, fins que està posada la clau.
[127] Esmentat per Alonso. ALONSO, G.: Op. cit., p. 74
[128] Alonso el considera un piquer. Ibidem., p. 76.
[129] Veure nota 20.

L'any 1387 s'enllestiren les obres de la croera sobre el portal dels Fillols.

El 27 de gener el mestre de la Seu Guillem Solivella i el piquer esteve Gostant anaren a Aspa per senyalar i triar aquelles 200 pedres que el Capítol havia comprat a Gort, però tant sols en trobaren 100 de bones.

El dilluns 4 de març continuaren les obres de l'esmentat porxo. En el llibre d'obra es llegeix: "*per manament de mossen Joan de Peralta començaren a obrar en la croerada lo diluns a IV del dit mes (març) per traure les cindries e desfer alguna partida de la croerada. Paga los que obraren la setmana en repicar e en la repara e de negar les guntes*"[130].

El fuster Pere Bertran i el seu fadrí foren els encarregats de desfer la bastida. Les obres en la croera foren continuades pel mestre d'Obra Guillem Solivella i els piquers Aparici Serboll, Francesc Lombart, Arnau Jordana i Pere Sentiu, mentre dos piquers feien el descarregador de les lloses.

La setmana següent, ensems que en el porxo, es treballava en la pedrera i la llotja. A la pedrera hi acudiren Pere Sentiu i Berenguer Celoni, que també treballaren en la llotja, i Arnau Jordana que ho feu en la croerada; a més a més Pedrolo d'Estadella. La resta: Aparici Serboll, Francesc Lombart[131] i Bernat Espills, treballaren exclusivament dins el recinte de la Seu.

La setmana precedent al 24 de març els piquers picaren lloses davall de la croerada. Aquesta mateixa setmana es pagà una despesa per *moldre los colors*. La setmana seguent, els piquers anaren a la pedrera del riu a *tayllar les tales que estaven sobre l'arch principal e en la croerada e en picar les loses*.

A més de les despeses dels piquers i mestre d'obra foren molt nombroses les relatives a l'arribada a la Seu de diversos materials de construcció, així com les dels jornals pel seu transport i per les feines realitzades per manobres i homes de plaça.

En el llibre d'obra que recull diverses despeses realitzades entre el primer d'agost de l'any 1386 i el primer d'agost de l'any 1387, trobem una despesa referent a 200 teules que es compraren a monsenyor Domingo Ponç[132] per *cobrir alguna partida de la croerada*, però sense indicar la data de la seva compra. Altra despesa, indatada, és la que fa referència a 200 lloses que tallaren Francesc Lambart i Arnau Jordana en la pedrera de Celoni, damunt el bonar de Çoquet.[133]

Aquest mateix any es dugueren a terme algunes obres en la torre, però aquestes foren breus. La setmana del 21 de juliol el mestre Guillem Solivella ajudà als fusters Pere Bertran, al macip d'aquest, a Ramon Amorós i a un altre fuster, companyó seu, a posar el ternal[134] i la gumena[135] per pujar un total de 88 lloses a la torre. El 26 de juliol un piquer treballà en l'esmentada obra.

ANY 1388

[130] A.C.Ll. Ll. O. Any 1386 S. Fol. 11R
[131] Esmentat per Alonso. ALONSO, G.: op. cit., pp. 55 i 76.
[132] Domingo Ponç és considerat per Alonso, un piquer. Ibidem., p.55
[133] Esmentat per Alonso. Ibidem., p.55
[134] Bossell de tres politges. Un bossell és una corriola composta d'una caixa ovalada de fusta, les cares laterals de la qual (les galteres) deixen un fren (la groera) per on passa la corda que volta la politja, que gira damunt un eix de metall o de fusta.
[135] Corda gruixuda.

Del conjunt d'obres que l'any 1388 es realitzaren a la Seu, en destaquen tres per la seva relevancia: l'embelliment de les portes on estava la reliquia del Sant Drap, l'arranjament del portal de Sant Berenguer i el desmentellament de la llotja.

Quant a les portes reixades de l'armari on estava *el drap de Jesucrist*[136], es van estanyar i es van desclavar i tornar a clavar algunes roses de ferre; ho realitzà el ferrer Joan Felip.[137] Per a les mateixes es compraren 50 pans d'or petit i dues lliures de blanquet i una unça de *judi* per pintar-les.

La reparació de l'entrada del portal de Sant Berenguer la va dur a terme, el 29 d'octubre, el mestre d'obra Guillem Solivella.

Finalment es va desfer la llotja que era dins l'hort del claustre.[138]

ANY 1390

Aquest any sobresurten entre totes, les obres concernents a la construcció de la torre del rellotge, la teulada de l'Almoina, l'esculturació de les imatges pel portal dels Apòstols i la realització de la campana horària.

El dilluns 17 de gener es continuà l'obra de la torre del rellotge, situada sobre la capella de Santa Llúcia,[139] que s'havia aturat per la "ivernada".[140] Les obres les dirigia el mestre de la Seu Guillem Solivella. Hi participaren els piquers Aparici Serboll, Domingo de Torres[141] i Berenguer Celoni i el fill del mestre d'obra.

Estaven ajudats per un grup de manobres que pujaven morter i els servien al paredar, format per: Joan Barbastre,[142] Bartomeu, Aparici Pelegrí,[143] Giraut, Guillem Dossau,[144] Arnau Guillem, Arnaut, Joan de Burgos i Berenguer Oliver. Les pedres eren portades fins enfront del portal del Palau Episcopal,[145] on mitjançant un torn eren pujades fins a la torre del rellotge.

Les obres s'aturaren el 6 de febrer per manca de pedres i no es continuaren fins el 9 de maig. Dia en que es començaren a picar pedres per fer la cuberta i per enllosar-la. Feina que s'inicià a partir de la setmana anterior al 12 de juny. En aquesta segona etapa hi treballaren els piquers Domingo de Torres i Esteve Gostant i els manobrers Joan de Barbastre, Bertranet, Joan Ayllaredo, Gillem Dossó, Gil de Requena[146] i Joan Boscà.

Domingo de Torres, ajudat per Esteve Gostant i varis manobres, van fer una grau a l'entrada de la torre les dues setmanes anteriors al 19 i 26 de juny.

No s'hi tornà a treballar fins el 24 d'octubre. La majoria de feines que a partir d'aquest moment es feren en la torre, situada damunt la capella de Santa Llúcia, estigueren relacionades amb el bon funcionament del rellotge i de les campanes. Els piquers que a partir

---

[136] Reliquia del Sant Drap.
[137] Esmentat per Alonso. ALONSO, G.: Op. cit., p.63
[138] Esmentat per Alonso. Ibidem., p.63.
[139] Segons s'indica en el llibre d'obra de l'any 1403, S. Fol. 20V.
[140] No es tracta del campanar situat en l'angle sud-oest del claustre, com es pensava fins el moment. ALONSO, G.: Op. cit. p.49 i DURAN i SANPERE, A.: *"La Seu Vella en un libro de cuentas de 1390"*. Ciudad. 1956, Maig, Lleida, p.62.
[141] Esmentat per Alonso. ALONSO, G.: Op. cit. p.77
[142] Alonso indica que és un piquer. Ibidem., p. 74
[143] Esmentat per Alonso. Ibidem., p. 76.
[144] Algunes vegades el cognom el trobem escrit amb la forma Dosso. Alonso l'esmenta com a piquer. Ibidem., p.77.
[145] Es refereix a la porta de l'Anunciata, coneguda també con el portal de les Núvies.
[146] Esmentat per Alonso. ALONSO, G.: Op. cit., p.77

d'aquest moment hi treballaren foren: Domingo de Torres, Berenguer Celoni i Bernat Espills. Els fusters que feren les bastides, els torns, les grues i els colls[147] per traslladar les campanes i col.locar-les en són lloc, així com diversos estris per l'acondicionament del nou rellotge foren: Ramon Amorós amb el seu fill, Pere Domingo i Bertomeu Faena.

El 7 de gener de 1389 havia estat manat pel senyor Bisbe que es fessin tallar tantes pedres i lloses com fossin necessaries per la teulada de la casa de l'Almoina.[148] Per aquest motiu, el mestre de la Seu i el procurador de l'obra feren avinença amb els piquers de la ciutat Alfonso Vicent, Pere Lena i Pere de Torrent per que tallessin a la pedrera de Gardeny 300 lloses i 200 pedres de fil, segons la mida donada per Guillem Solivella. El 25 de novembre de 1390 les pedres foren portades a la Seu, malgrat que la seva utilització es va ajornar fins l'any següent.

Guillem Solivella esculpí aquest any tres imatges.[149] La imatge de la Verge Maria, que acabá el 23 de juliol; la de Sant Pau, que enllestí el 22 d'octubre i la de Sant Pere, que fou finalitzada el 15 de decembre.[150]

L'any 1390 es va fer una campana[151] pel rallotge que aquest any s'havia adquirit.[152] El material necessari es va anar a comprar a Barcelona per l'Obrer Major, un aventurer i mestre Pere Ansonet, en representació del mestre de fer senys Tibaut Rafart,[153] afincat a Cervera.[154] Habien de comprar 40 quintars[155] de coure de *la mena nova*, que no troben. I finalment adquireixen 27 quintars, 3 arroves[156] i 18 lliures[157] a un calderer[158]. Compraren també 7 quintars d'estany de Verga.

El 23 d'agost, mestre Tibaut Rafart, com que havia fet el motllo de la campana massa gran, per la quantitat de coure de que disposava, va manar que s'en comprés més. Es compraren 11 quintars, 1 arrova i 17 lliures de coure de *la mena nova* i 2 quintars, 3 arroves i 3 lliures d'estany a la botiga del mercader Guillem Grau[159] ; altres 4 quintars i mig i 19 lliures

---

[147] Piu o nas molt gruixut que serveix per a puijar o abaixar una biga grossa, col.locada horizontalment per a sostenir altres bigues o peces feixugues de construcció

[148] Esmentat per Alonso. ALONSO, G.: Op. cit. p.60

[149] Malgrat que no s'indica en el llibre d'obra que estaven destinades al portal dels Apòstols, si que l'any 1393 es diu que es col..locaren en l'esmentat portal.

[150] Esmentat per Alonso ALONSO, G.: Op. cit., p. 54. i DURAN i SANPERE, A.: Op. cit p. 62. Segons Villanueva l'any 1391 va escolpir altres dues imatges dels apòstols per preu de 240 sous cadascuna. Notícia que recullen posteriorment altres historiadors.

[151] Les despeses les trobem detallades en DURAN i SANPERE, A.: Op. cit., p. 62

[152] Alonso parla de la realització del Seny Nou, sense fer referència a que es tractava del seny del rellotge. ALONSO, G.: Op. cit., p. 51.

[153] Villanueva i Pleyan de Porta esmenten que mestre Tibau Rahart, mestre de fer senys de Cervera va fer una campana a la Seu de Lleida l'any 1391. VILLANUEVA, J.: Viaje literario a las iglésias de España. T. XVI. Lérida. Imprenta de la Real Academia de la Història, Madrid, 1851, p.89. PLEYAN de PORTA, J.: Op. cit., p.220.

[154] Segons Razquin era originari de França i el seu nom original era Teobald Reard, la popularització del qual el convertí en Tibau o Timbau. Establert a Cervera, treballà de valent en la mateixa ciutat a més de rebre encàrrecs d'altres esglésies de la rodalia, com les d'Agramunt i Balaguer. RAZQUIN, J.M.: *"Un inventor de campanas de Santa Maria de Cervera, del 1372"*. ILerda. 44, 1983, pp. 431-432

[155] Unitat de pes equivalent a 41,500 Kg.

[156] Unitat de pes equivalent a 10,400 Kg.

[157] Unitat de pes equivalent a 400 gr.

[158] Esmentat per Alonso. ALONSO, G.: Op. cit., p. 51

[159] Esmentat per Alonso. Ibidem., p. 51

de coure d'un seny trencat, al mercader Jaume Bonet; 2 canons de coure al moro Azmet[160] i un seny trencat a dos homes de Malpartit; morters trencats al especier Guillem Joan i 80 lliures d'estany *en Verga* a la botiga de Boixadors. Es comprà també mig quintar i 4 lliures de vidre trencat per a la fusa del coure.

Participaren en la realització de l'esmentada campana: el mestre d'obra; mestre Guillo, ferrer que va fer la *batayllera*; Ramon Amorós[161] amb el seu fill i Puigvert, fusters que feren les bastides; el ferrer Sanç que adobà algunes manxes i un gran nombre de manobres i homes de plaça.

El 15 de setembre va tindre lloc la fusa.[162]

El 8 d'octubre es va arribar a un acord amb el farrer Francesc Aguillaniu perquè fes tota la ferramenta necessària, pel dit seny, així com el batall i el barró. El 10 d'octubre, els fusters Ramon Amorós, amb el seu fill, Francesc Martí amb el seu macip, Morelló i Francesc Bondia, començaren a fer la truja de la campana i l'argadell, les talles, els torns, i el coll per pujar-la a la torre. Cosa que es va dur a terme el 15 d'octubre. El 30 del mateix mes, els fusters Ramon Amorós amb el seu fill, Francesc Bondia i Pere Domingo i el manobre Francesc Vidal acondicionaren el seny en la torre i el piquer Domingo de Torres va examplar les finestres per col.locar els capçals del seny. L'obra quedà enllestida el 16 de novembre**.**

BIBLIOTECA VIRTUAL

ANY 1392

Desconeixem amb detall les obres que es feren a la Seu l'any 1392. Si bé sabem que foren d'importància, segons es desprèn de les notes del Llibre d'Obra corresponent als anys 1384-1397.

Sabem que es treballava en el retaule i que es va cobrir i enllosar la teulada de la casa de l'Almoina. Obra, aquesta darrera, que costà 2.025 sous i 4 diners i mig**.**

S'indica, també, que es tornà a fondre una nova campana i que es col.locà en la torre. Per una nota del llibre d'obra de l'any 1393, sabem que es tractà novament del seny del rellotge.[163]

ANY 1393

De totes les obres dutes a terme l'any 1393, destaca la de la col.locació en el portal major del claustre de les imatges de la Verge Maria i de quatre apòstols que havia fet temps abans el mestre de la Seu Guillem Solivella.[164]

El darrer dia de març mestre Guillem Solivella començà *de aleviar* la imatge de la Verge Maria, feina en la que fou ajudat pel seu macip. El mestre hi treballà 9 dies i el seu macip 3. El 14 d'abril i la setmana següent, el mestre de la Seu i el seu macip col.locaren l'esmentada imatge. Aquella mateixa setmana es comprà betum per afegir algunes peces. La

---

[160] Esmentat per Alonso. Ibidem., p. 51.
[161] Esmentat per Alonso. Ibidem., p. 51
[162] Esmentat per Alonso. Ibidem., p. 51
[163] Únicament coneixem la realització de l'obra, ignorant la relació de les despeses.
[164] Les de la Verge, Sant Pau i Sant Pere foren fetes, com ja hem indicat, l'any 1390 i les d'altres dos apòstols, segurament l'any 1392. Alonso indica que la de Sant Joan Baptista va ésser acabada el 2 de març i la de Sant Joan Evangelista el 12 d'abril.

setmana següent, mestre Guilló, ferrer, feu una anella i un pern que posaren en les espatlles de la Verge Maria, per refermar-la al pilar.

Els dies precedents al 21 d'abril el mestre va col.locar en el seu lloc corresponent la resta d'imatges, ajudat pel piquer Pere Sentiu.

Les bastides utilitzades per col.locar les esmentades imatges foren realitzades i col.locades en cada lloc adient per Pere Bertran i el seu macip, un macip de Peirot[165] i Melich[166], tots ells fusters.

Aquest mateix any es tallaren i escairaren 300 lloses per enllosar la teulada de la Casa del Capítol. Ho feren a preu fet Berenguer Celoni, Pere d'Areny i Sanxo Nicolau, piquers de la ciutat.

El 15 de gener, el mestre de fer senys Guillem lo Clerguet, del burg de Santa Maria de Trois a la Campanya, del reialme de França, va signar un contracte amb el Capítol, segons el qual es comprometia a fer el seny major, que s'havia trencat a la festa d'Aparici, mentre es feia el repic a missa.[167]

A més del metall procedent del seny trencat, es van utilitzar 5 quintars de coure que havia sobrat del seny del rellotge fet l'any anterior i 5 arroves i 12 lliures d'estany comprades a les botigues de Boxadors.

El 5 de febrer el fuster Pere Bertran amb dos fusters més i un macip, desferraren el seny i el baixaren de la torre. El 20 de febrer s'acabà de fer i el 25 del mateix mes s'iniciaren els preparatius per pujar-lo a la torre. Hi participaren el mestre d'obra, el piquer Arnau Lordes, els fusters Pere Bertran amb el seu macip, Guillem Morelló, Alfonso i Peirot i el ferrer mestre Guilló. El 14 de març l'obra s'enllestí.

Malgrat que l'any anterior s'havia encomanat als mestres vidriers Nicolau de Maranya i Joan de Sant Amat la realització de les vidrieres pels tres òculs de la Seu, aquestes no foren realitzades fins l'any 1393.[168] En la o del portal del Claustre s'hi representà la història de Samsó, en la o de la porta de l'Anunciata l'escena de l'Anunciació de l'Àngel i segons Alonso, el Naixement de Jesús en la o de la porta de Sant Berenguer.[169]

Finalment, dins de l'apartat de "Despeses Comunes", ni ha una que és força interessant: el procurador de l'Obra tornà al mercader Pasqual Conemina, mig florí que havia deixat a un home que portà una carta a Beuda, prop de Girona, " *per aver certificació de les colones*"[170] que volia el Capítol per l'altar major.[171]

---

[165] Alonso esmenta a Peyró, possiblement en lloc del macip de Peirot. ALONSO, G.: Op. cit., p. 54

[166] Esmentat per Alonso. Ibidem., p. 54.

[167] Esmentat per Alonso. Ibidem., p. 52. Serra i Bartra indica que la Maria, o Seny Major, donava el toc del lladre. SERRA i BARTRA,M.: "*Sobre el campanar de la Seu de Lleida"*, Lleida 73, Any V, 10 de juny de 1928, p.10. Bergós assenyala que la Maria de la O anomenada també seny major va ésser construida l'any 1305, dona la nota mi greu i té 142 cm. de diàmetre inferior. Informació que també aporta Roca Florejachs. La data donada per Bergós i Roca no ens permet identificar l'esmentada campana amb la campana feta l'any 1393. BERGOS,J.: Op. cit, 1928, p.194. ROCA FLOREJACHS, L.: Op. cit., pp. 96-97

[168] Sobre la construcció de les vidrieres de la Seu de Lleida podeu veure: ARGILES, C.: *"Nicolau de Marenya i els mestres vidriers a Lleida a la segona meitat del segle XIV".* Dins Congrés de la Seu Vella de Lleida. Actes. La Paeria, Ajuntament de Lleida. Lleida, 1991

[169] Esmentat per Alonso. ALONSO, G.: Op. cit. p.58

[170] Columnes.

[171] El marbre emprat en els sepulcres reials de Poblet, procedia també de Beuda. ALTISENT, A.: Història de Poblet. Abadia de Poblet, L'Espluga de Francolí, 1974, p. 270.

ANY 1394

Entre les despeses de l'any 1395 trobem la referent al pagament fet a Joan Guillamota, mercader de Balaguer, el qual va cobrar 1226 sous i 10 diners per les reixes que "*havia fet*" l'any 1394 davant l'altar major. Que pesaven 10935 lliures i mitja.[172]

ANY 1395

L'any 1395, mestre Miquel Dolague féu la vidriera d'una de les finestres que donen claror al cor de la Seu, des de la part del Segre.[173]

ANY 1396

Aquest any es va construir la casa de la llibreria, darrera l'altar major i damunt l'altar de Santa Anna. La primera notícia que tenim sobre ella és l'adquisició el 22 de febrer de diversos materials.

El 5 de març el procurador de l'Obra va pagar els treballs que s'havien realitzat les dues setmanes anteriors, consistents en " *fer los forats en la paret e feren un pilar quis te ab lo retaule hon afronte dues lomeres e dolaren e dreçaren les vigues de la cuberta*".[174] Els fusters Arnau Bellver i Pere Bertran amb el seu macip, feren les bastides i serraren la fusta necessària. El macip del mestre de la Seu feu els forats a la paret i un home de plaça treballà de manobre.

La setmana següent el gesser Joan començà a fer l'escala ajudat per una dona que pastava el ges; el macip i un fadrí de Pere Bertran féien els llistons per l'esmentada escala i el macip del mestre de la Seu continuava fent forats a la paret.

La setmana anterior al 16 d'abril començaren a col.locar les bigues, dirigits pel gesser. El fuster Pere Bertran feu les cintres i les bastides de la coberta que es realitzà tot seguit.

La setmana del 28 de maig van fer les tres finestres que donaven claror a la capella de Santa Anna i les cobriren amb drap encerat. Mestre Guillem de Montlonch,[175] ferrer conegut com mestre Guilló, fou l'encarregat de fer les reixes per les esmentades finestres.

Es treballà també en la continuació de la torre major o campanar. "*Fo determenat per los senyors de capitol en capitol general que la torre de la Seu fos acabada. E fo manat que fes començar l'obra e aquella continuar. Jo ho digui al mestre de la Seu apellat Guillem Zolivella e tantost lo dit mestre comença de traçar la dita obra e ague un fuster que primerament feu los motles de fusta de la orla ho claravoye que stara entorn del cap de la torre*".[176]

El 5 de març el procurador va pagar al mestre de la Seu les despeses corresponents als 10 dies que "*traça la dita obra e feu fer los moles*".[177] El 19 de març se li pagà el salari

---

[172] Malgrat que en el Llibre d'Obra s'indica que foren fetes per ell, possiblement fou l'intermediari entre l'executor material i el Capítol, al especificar-se que era un mercader. Alonso li atribueix ambdós oficis, mercader i ferrer. ALONSO, G.: Op. cit., pp. 56-57. Bergós ja parla d'una reixa daurada que separava el presbiteri de la nau. BERGOS, J.: Op. cit. 1928, p. 31

[173] ARGILES, C.: "Nicolau de Maranya i els...". Op. cit. p.168

[174] A.C.Ll. Ll.O. Any 1395. S. Fol. 4R

[175] Alonso esmenta a Guillem de Montlones i a Guillem de Montclos. ALONSO, G.: Op. cit., pp. 57 i 76.

[176] A.C.ll. Ll.O. Any 1396. S. Fol. 8R.

[177] El mot *moles* fa referència als motlles.

corresponent a altres 10 dies que estigué en la pedrera del riu d'Aspa per fer tallar pedra. En l'esmentada pedrera hi havien estat treballant els piquers Esteve Gostanç i Arnau Lordès. A partir del 26 de març i fins la setmana anterior al 23 d'abril, a més dels esmentats, hi tallaren i desgastaren pedres: el mestre de la Seu, el seu macip i Pere Sentiu. Guillem Amat,[178] Berenguer Consell,[179] Bernat Melons i Guillem Gros[180] repartien les pedres entre els piquers.

El 8 d'abril el Capítol havia comprat una albareda de 228 albers per fer fusta per bastides.

En l'avinença signada entre el Capítol i el mestre d'obra Guillem Solivella sobre l'obra de la torre s'establí que el mestre obraria cadascun del vuit panys en que aquella estava dividida, pel preu de 700 sous. El 6 de decembre se li pagaren 240 sous per un pany de l'orla de la torre que havia començat a obrar.

ANY 1397

L'any 1397 es continuà l'obra de la Torre Major. El 23 de gener es començà a tallar la fusta de l'albareda comprada l'any anterior per fer bastides i que el present any s'utilitzà en la construcció de la torre. Hi participaren els fusters: Pere Bertran, un macip i un fadrí seus, Joan Penal, Antoni Rialp, Pere Sauri, Bernat de Falç i Pasqual de Sant Climent. També un serrador de nom Joan i dos homes de plaça, Montagut[181] i Canalda, que asclaven llenya.

El 19 de febrer es Capítol feu una avinença amb Marc Barbà del Mas Roig i Guillem Amat, d'Alfés, segons la qual tallarien 350 pedres al riu d'Aspa, sense desgastar, segons les mides donades pel mestre de la Seu. A més tallarien pedres per *xambranes* i *pinyacles* i *pedres de fil*.[182] L'11 d'abril, el mestre d'obra Guillem Solivella anà al riu d'Aspa per contar les 350 pedres esmentades i el 17 de març hi tornà per *escairar-les*, acompanyat dels següents piquers: Esteve Gostant, Bernat Espills, Pere d'Alvern, el fill[183] i el macip del mestre, Bartomeu Gomar,[184] Joan Guamot,[185] Lop de Guitay[186] i Jaume Daltet. Desgastaren entre tots 36 peces, entre *pinyacles* i *xambranes* i 45 *pedres de fil*. Veient, però, el mestre d'obra que costava massa car decidí fer preu amb els piquers Bartomeu Gomar i Joan Gamot, per *desgastar les pedres de fil* i *les peces de les xambranes* i *pinyacles*. Desgastaren entre ambdòs 161 peces entre *pinyacles* i *xambranes* i 116 pedres de fil. El 20 d'agost un macip del mestre de la Seu anà a la pedrera del riu d'Aspa per comptar les esmentades pedres. El 25 d'agost dos piquers anaren a la pedrera per *aleviar* algunes peces de les grans que ja eren *desgastades*, perquè els carros no les podien portar.

Les pedres foren portades fins a la Seu per Vicent del Puerto, carreter. Com que el Segre aquest any anava molt ple i els carros no podien passar i com que Guillem Solivella necessitava la pedra per l'obra de la torre, feu portar les pedres més grans per 21 homes de ribera, que les transportarien cadascuna quatre homes.

---

[178] Esmentat per Alonso. ALONSO, G.: Op. cit. p.74.
[179] Esmentat per Alonso. Ibidem, p.75.
[180] Esmentat per Alonso. Ibidem, p.75.
[181] Esmentat per Alonso. Ibidem, p.76.
[182] VILLANUEVA, J.: Op. cit., pp.87-88 i ROCA FLOREJACHS, L.: Op. cit., pp. 101-102.
[183] No s'indica si és Guillem Solivella fill, però segurament es refereix a ell.
[184] Esmentat per Alonso. ALONSO, G.: Op. cit., p.76.
[185] Esmentat per Alonso. Ibidem., p.75.
[186] Possiblement el Lope de Gustau que esmenta Alonso. Ibidem., p. 76.

El 8 de juny el Capítol feu avinença amb Pere Rossenyol, cingler de Lleida, per a què fes una *gumena*[187] grosa de bon cànem i net, de 60 braces de llarg per pujar els materials al cap de la torre. Fou acabada de fer el 5 d'agost i pesà 5 quintars i 16 lliures.[188]

La setmana del 12 d'agost es començaren a fer bastides al cap i al peu de la torre, a col.locar un gran torn al peu de la mateixa i un coll[189] en el seu cap per pujar les pedres. Participaren en l'esmentada feina els fusters: Pere Bertran, el seu moço, Jaume Amorós, el seu macip, Pere Domingo i Domingo Castrenes; ajudats pel piquer Domingo Puigvert, i per varius homes de plaça.

La setmana del 19 d'agost el mestre de la Seu feu motlles a les *filloles*.

La setmana del 26 d'agost començaren a paredar el primer pany, el seu fill i Domingo Puigvert, mentre Jaume Daltet i Bartomeu Tomàs picaven les *filloles*. Tasques que realitzaren també les dues setmanes següents.

La setmana del 23 de setembre el fuster Pere Bertran, ajudat per un altre fuster i el seu fadrí, mogueren de lloc el coll que havia servit per *paredar* el primer pany, fins al segon pany i es pujaren al cap de la torre les pedres per *paredar* aquest segon.

El 18 de novembre acabaren de *paredar* el segon pany, plegaren la gumena, desferen les bastides i desaren la fusta.

El ferrer Francesc Çasala va obrar 80 lliures de ferro propietat de l'Obra per fer *galavernes*[190] pel primer pany obrat i el també ferrer Mestre Guilló, altres 76 lliures per fer *galavernes* pel segon pany. A més es compraren per l'esmentada obra, 5 quintars i 3 arroves de plom.[191]

El 8 d'abril es signà un contracte entre el Capítol i el fuster Pere Bertran per fer taulells i bancs per a la casa de la llibreria construïda l'any anterior, per preu de 400 sous.[192]

També es tancaren amb ges les finestres de l'esmentat habitacle, que l'any 1396 s'havien tapat amb drap encerat, perquè no hi entrés l'aigua de la pluja. Hi participaren el fuster Pere Bertran, acompanyat d'un altre fuster, el gesser Joan i un fadrí seu.

ANY 1399

Segons el llibre d'obra de l'any 1400, l'any 1399, el Capítol va contractar al mestre vidrier Martí Navarro perquè realitzès les vidrieres per les dues finestres del prebiteri que donaven claror a l'altar major, la situada damunt la porta de la sagristia i la situada prop la capella de Montcada. Vidrieres que l'any 1392 s'havien encomanat a Miquel Dolague però que no havia pogut realitzar a causa del seu òbit.[193]

En el contracte signat per Martí Navarro s'estipulà que cobraria 60 florins per cada finestra i que rebria del Capítol tota la ferramenta necessaria i el fil d'aram.

La primera de fer i que acabà aquest any, va ésser la de damunt la porta de la sagristia.

També per una nota del llibre d'obra de l'any següent sabem que l'any 1399 es tallaren 1000 pedres per l'agulla de la torre i s'escairaren pedres de fil i cairons per les filloles.[194]

---

[187] Corda gruixuda.
[188] Corresponents a més de 200 Kg.
[189] Vegeu nota 88.
[190] Peça de reforç per evitar el desgast produit pel fregadís.
[191] Aproximadament uns 240 kg.
[192] Segons Alonso va fer cadires i 6 tauletes. ALONSO, G.: Op. cit., p.57.
[193] ARGILES, C.: *Nicolau de Maranya...* Op. cit. p.168. Notes 15 i 16.
[194] A.C.Ll. Ll.O. Any 1400. Pro. G.C. S. Fol. 10R.

ANY 1400

Es continuava la construcció del campanar. Alhora que uns piquers obraven pedres a la Seu, altres ho feien a la pedrera.

La setmana del 27 de gener els piquers Arnau Roselló, Joan Francès,[195] Bartomeu i Andreu, els dos darrers, macips del mestre de la Seu, anaren a la pedrera del riu d'Aspa per desgastar 6 pedres grans, que ja eren tallades, pel vuitè pany de la torre.

El 28 del mateix més de gener Ferrando de Vandongela, piquer castellà, habitant de Lleida, cobrà 236 sous per haver desgastat 222 pedres i 50 *cairons*.

El 4 de febrer, el mestre de la Seu feu avinença amb mestre Sanç, Pere d'Albesa[196] i Joan Gamot, piquers, perquè tallessin en la pedrera del riu d'Aspa 48 *pedres de compte*, per les *formes* de la latrina i la torre, i que tallessin i *desgastessin*[197] 200 pedres per les *xambranes* i 200 *pedres* més *de fil* a preu fet. Acabades les esmentades pedres de tallar i *desgastar*, el 24 d'abril el mestre de la Seu anà a la pedrera per revisar-les.

El 19 de febrer es pagaren al mestre d'obra, Guillem Solivella 800 sous per a la construcció del vuitè i últim pany de la torre i del seu basament.[198]

L'1 d'octubre mossen Joan, obrer major, feu avinença amb Guillem Solivella fill per què tallés 1000 pedres en el terme de la Cogullada, de les quals, 100 havien d'ésser cairons. En el contracte es fa constar que l'Obra li proporcionaria les eines: tascons, mall i maça. Encàrrec que, malgrat el seu volum, va satisfer aquest mateix any.

Vicent del Puerto i Diago Golmaç foren els carreters que al llarg de tot l'any transportaren la major part de les pedres tallades, des de la pedrera fins a la Seu.

El 4 de gener foren contades les *pedres de fil* que la setmana anterior s'havien *escairat*,[199] d'aquelles 1000 tallades l'any anterior. Les havien treballat els piquers Bernat Espills, Esteve Gostanç, Joan Francès, Joan Benedet[200] i Andreu i Bartomeu Tomàs,[201] macips del mestre d'obra.

En les setmanes següents i fins el darrer dia de febrer, els mateixos piquers hi realitzaren *cairons, pedres de fil* i *arquets* a preu fet. A partir de l'1 de març fou acordat pel mestre de la Seu que els piquers treballessin a jornals. Aquest mateix dia *"començaren d'obrar els perns drets de les finestres de l'agulla*".[202] Hi treballaren els següents piquers: Esteve Gostant, Ramon Caset, Bartomeu, macip del mestre, Andreu, macip del mestre i Galceran Duch.[203] Les bastides les feren els fusters Pere Bertran amb son macip i Jaume Amorós.

La setmana precedent al 28 de març el mestre d'obra dedicà tot un dia a traçar l'obra.

La setmana del 4 d'abril continuaren obrant les peces grans de les *filloles* i acabaren d'enderrocar el cloquer[204] de l'esquetlla vedada.

---

[195] Esmentat per Alonso. ALONSO, G.: Op. cit., p.75
[196] Esmentat per Alonso. Ibidem., p.74
[197] Llevar matèria.
[198] Esmentat per Alonso. Ibidem., p.49
[199] Llevar els caires.
[200] Alonso documenta a Joan Benedit. Ibidem., p.74
[201] Alonso documenta un piquer anomenat Bertran Thomas, sense indicar que sigui macip del mestre d'obra. Ibidem., p.76
[202] Esmentat per Alonso. Ibidem., p. 49.
[203] Esmentat per Alonso. Ibidem., p.75
[204] Possiblement es tracti del cloquer sobre el braç del transepte septentrional.

El 18 d'abril Pere Bertran, ajudat per Pasqual de Sant Climent i Jaume Amorós, a més de dos macips, va col.locar el torn per pujar els materials a la torre, un segon torn cobert i la talla[205] nova.

La setmana del 25 d'abril començaren els piquers a *paredar*,[206] assistits per 15 homes de plaça que pujaven els materials a la torre i servien als piquers.

A partir de la setmana del 9 de maig, uns piquers *paredaven* i uns altres picaven les *filloles*. Hi treballaven, a més del mestre de la Seu, el seu macip Bartomeu, Esteve Gostant, Antoni Artigues,[207] Francesc Jafarnes,[208] Galceran Duch i Joan Benadet.

La setmana precedent al 16 de maig, el fuster Pere Bertran va fer motlles durant 2 dies. El 8 de juny va començar a fer una grua de fusta i un torn per situar-los al cap de la torre ajudat pels fusters Pasqual Climent i Jaume Amorós. La ferramenta necessària la realitzà el ferrer Savartes.

El 27 de juny els piquers deixaren de *paredar* ja que no quedaven pedres picades i els piquers anaren a picar a l'areny.

El 4 de juliol el mestre comptà les pedres que les dues setmanes anteriors els piquers havien picat en l'areny del pont i prop la peixera de Torres, entre *cantons, dovelles, peces de les filloles* i *pedres de fil*. Continuaren treballant en l'areny del pont fins l'1 d'agost. Entre els piquers que hi acudiren trobem per primera vegada el nom de Guillem Solivella, fill del mestre, fins el moment solament es fèia esment del *fill del mestre* o del *seu fill*, sense nombrar-lo.

El mes d'agost es continuà tallant pedra. El 27 del mateix més el piquer Arnau Roselló va cobrar el salari corresponent a les dues setmanes de feina que havia dut a terme obrant *pedres de les filloles de la maçoneria*. La setmana anterior a l'11 de setembre continuà en la mateixa feina.

La setmana anterior al 2 d'octubre i la següent van ésser Antoni Artigues i Galçeran Duch qui van obrar pedres de fil. Les setmanes precedents al 16 i al 23 d'octubre ambdòs piquers feien *pedres de les arquetes* acompanyats pel mestre de la Seu que esculpie *cantons* també per les *arquetes*.[209]

La setmana prèvia al 30 d'octubre sel's hi afagiren Esteve Gonstant i Bernat Espills. Tots ells continuaren picant pedra fins la setmana del 4 de decembre. A més de les esmentades peces, realitzaren també *voltes*,[210] capitells per les finestres i *xambranes*.

A partir del 6 de decembre, els piquers treballaren a preu fet. Acudiren a l'obra Bernat Espills, Esteve Gostant, Antoni Vallès,[211] Galceran Duch i Francesc Jafarnes. Realitzaren *pedres de fil, xambranes*[212] *fullades, xambranes sense fullar i capitells*. El mestre de la seu, mentres tant obrava les gàrgoles. Durant tot l'any el ferrer Pere Claret[213] esmolà les eines als piquers.

---

[205] Peça de metall o de fusta, dins la qual es munten les politges per a pujar o moure coses feixugues.
[206] Fer paret.
[207] En els llibres d'obra el cognom d'aquest piquer apareix escrit: Artigues, Artigua i Ortigues. Es esmentat per Alonso. ALONSO, G.: Op. cit., p.74.
[208] Alguna vegada el trobem escrit en els llibres d'obra com Francesc Jafarines. Alonso esmenta a un Esteve Jafarines. Ibidem., p. 75.
[209] Es tracta de pedres treballades per finestres, segurament, o altres obertures que estarien tancades per arcades.
[210] Possiblement pedres que cobrien les voltes o potser nervis.
[211] Alonso esmenta a Antoni Valls, piquer que treballava a la Seu l'any 1401. ALONSO, G.: Op. cit., p.77
[212] Motllura que es fa al voltant d'una porta o d'una finestra.
[213] Segons Alonso, Pere Claret era un piquer que treballà en la Seu Vella els anys 1400 i 1401. ALONSO, G.: Op. cit., p.75.

El 6 de març el vidrier mestre Martí Navarro, va rebre els 60 florins que li mancaven cobrar per haver acabat la segona de les vidrieres que l'any anterior s'havia compromès a fer, la de la finestra del presbiteri situada prop la capella de Montcada. Per a la seva col.locació, primer van haver d'esser tretes les lloses amb les que estava tapada, tasca que van realitzar els dos macips del mestre d'obra. El serraller Guillem de Montlonc, conegut com mestre Guilló va ser qui va fer tota la ferramenta necessària.

L'11 de març l'esmentat mestre vidrier es va comprometre a realitzar dues vidrieres més, una per la finestra damunt la capella de Sant Jaume i una altra per la finestra damunt la capella de Montcada, a canvi de 60 florins cadascuna. Aquell mateix dia, l'obrer major, mossen Joan Eximeniç, li va adelantar 10 florins per poder comprar vidre. El 22 d'abril li va avançar 10 florins més per tornar-ne a comprar, aquesta vegada vermell.[214] Posteriorment, li va donar 214 sous, que va emprar, en part, per fer portar el vidre de Mequinensa.

ANY 1401

Tant la vidriera per la finestra damunt la capella de Sant Jaume, com la vidriera per la finestra damunt la capella de Montcada es van acabar de fer l'any 1401. En la primera el mestre vidrier hi va representar el tema de la Crucifixió, en la segona a Sant Pere i Sant Pau.[215]

La ferramenta d'ambdues vidrieres la va realitzar mestre Guilló[216]. La de la vidriera damunt la capella de Sant Jaume pesà 173 lliures i la de la vidriera de la capella de Montcada 127.[217]

El mateix mestre vidrier Martí Navarro acordà amb el Capítol que faria una vidriera per la finestra *damunt el portal com hom entre al pou dins la Seu*, en la que hi reproduiria la història de Sant Jordi, per preu de 70 florins.[218] En el contracte, realitzat el 13 d'octubre, es concretà que en l'esmentada vidriera s'hi representaria Sant Jordi, la donzella i el dragó i la resta de personatges del relat.[219] En el moment del contracte, el Capítol li adelantava 10 florins, la resta els rebria l'any següent, un cop acabada la vidriera.

Des de la primera setmana de gener es continuà l'obra de la torre sota la direcció del mestre d'obra Guillem Solivella. Hi treballaren els piquers Bernat Espills, Esteve Gostant, Francesc Jafarnes, Narcís Rosselló,[220] Guillaumet Solivella,[221] Antoni Vallès Galceran Duch, Pere Sentiu i Bartomeu Tomas que picaven *xambranes fullades* i sens *fullar* i *pedres de fil.*

El 14 de gener els fusters Pere Bertran, Ramon Amorós i Bernat Colom[222] *feren i traçaren els motlles de les formes de les peces de la llanterna*[223]. La setmana següent el piquer Arnau Roselló obrà les formes de la llanterna. La resta de piquers seguien picant pedres.

---

[214] Segons Alonso, el preu de les vidrieres va ésser de 10 lliures. Ibidem., p.58.
[215] Ja ho esmenta Alonso. Ibidem., pp. 58-59.
[216] Ja ho esmenta Alonso. Ibidem., pp. 58-59.
[217] Considerant que una lliura equival a 400 gr., el pes de la ferramenta era de 69,2Kg. i 50,8 Kg. respectivament.
[218] Ja ho esmenta Alonso, malgrat que no queda clar l'any en que es va realitzar el contracte. Ibidem., p.59
[219] A.C.Ll. Secció Protocols. Notari Fontdevila. Any 1401. Fol.39V. S'indica que aquesta vidriera es faria per la finestra damunt el Portal dels Fillols.
[220] Esmentat per Alonso. Ibidem., p.77
[221] Fa referència al fill del mestre d'obra, que responia al mateix nom que el seu pare.
[222] Alonso esmenta a Bertran Colom. Ibidem., p.75.
[223] A.C.Ll. Ll.O. Any 1401. S. Fol. 6V.

La darrera setmana de gener s'iniciaren els treballs de col.locació de bastides, torns, talles i grues per pujar les pedres al cap de la torrre. Feines que continuaren les dues setmanes següents i que realitzaren els fusters Pere Bertran i Ramon Amorós.

Les tres primeres setmanes de febrer Esteve Gostant, Antoni Artigua, Arnau Rosselló, Pere Sentiu, Francesc Jafarnes i Galceran Duch treballaven en *les peces de les formes* de la llanterna. Bernat Espills i Antoni Vallès continuaven tallant pedra: *xambranes sense fullar i pedres de fil*. La setmana prèvia al 26 del mateix mes Guillem Solivella fill, Antoni Artiga, Bartomeu Tomas, Bernat Espills i Antoni Vallès picaren *pedres de fil*. A més, els tres primers també pujaren el *cairó gros* a la torre. Galceran Duch i Pere Sentiu feren tres peces de *les formes de les voltes*.

La primera setmana de març Francesc Jafarnes, Antoni Artigua i Berenguer Tomàs *paredaven* en els pilars de la torre. Esteve Gostant i Bernat Espills *aparellaven*[224] i Antoni Vallès, Guillem Solivella fill, Galceran Duch i Pere Sentiu tallaven pedres de fil, cairons i peces per les formes. A partir d'aquesta setmana i fins la precedent al 22 d'octubre, acudiren a la Seu un nombre variable de piquers. La feina continuà estant diversificada i mentre uns *pareden*,[225] altres *aparellen* i la resta seguia tallant peces de pedra. Però la feina que fèien no era sempre la mateixa, sinò que hi acudien alternativament. Les peces de pedra que picaren van ésser: *pedres de fil*,[226] *cairons*[227] per les *filloles*,[228] *passes del caragol*,[229] *pinacles de les filloles*, *dovelles*[230] pel caragol, *finaments*[231] de les *filloles*, *florons*, *filloles* i arcs. Cal esmentar que els pinacles els féu tots Francesc Jafarnes.

Paredaren: Francesc Jafarnes, Antoni Artiga, Bertran Tomàs, Bernat Espills, Domingo Oliver, Esteve Gostant i Joan Benedito.

Aparellaven: Bernat Espills, Esteve Gostant, Francesc Jafarnes, Joan Benedito i Domingo Puigvert.

Tallaren pedra: Antoni Valles, Esteve Gostant, Galceran Duch, Bernat Espills, Pere Sentiu, Joan Benedito i Francesc Jafarnes.

La setmana precedent al 12 d'abril, Pere Bertran, amb un altre fuster, canviaren el torn de lloc, situant-lo més amunt de l'intret on inicialment estava, ja que la grua quedava massa baixa i no es podien acabar de fer els pilars. La setmana següent, el mateix Pere Bertran tornà a traslladar el torn i la grua per poder posar les pedres en els pilars prop del cargol.[232]

La setmana del 14 de juny els fusters Pere Bertan i Pasqual de Sant Climent feren les bastides per *les voltes dels pilars on s'han de posar les formes*.[233]

El 9 d'agost Pere Bertran va començar a fer *els motlles per a les peces majors de les finestres davall les voltes*.[234] Posteriorment l'ajudà Bernat Colom.

El 20 d'agost Pere Bertran col.locà adequadament les bastides ja que els piquers havien de començar a *paredar les formes de la llanterna*.[235] La setmana següent fou ajudat pels també fusters Pere Rossell i Guillem Morelló.

---

[224] Segons F. Sevillano, el mot aparellar tenia el significat de reunir. SEVILLANO, F.: Valencia urbana en los siglos XIII y XIV a traves de los libros del mustaçaf. Valencia, 1953.
[225] Construïen paret.
[226] Pedres relativament primes.
[227] Peça quadrada.
[228] Peça planera que es posa damunt l'àmpit d'una finestra per recolzar-s'hi.
[229] Es refereix als graons de l'escala.
[230] Pedra per formar arcs i voltes.
[231] Acabaments.
[232] Fa referència a l'escala d'accés.
[233] Es refereix als nervis. A.C.Ll. Ll.O. Any 1401 S. Fol. 5V
[234] A.C.Ll. Ll. O. Any 1401 S. Fol. 6V

La setmana anterior al 2 de juliol el fuster Pasqual Sant Climent va feinejar en les bastides perquè els piquers havien de *paredar les voltes*.

El 15 d'octubre el Capítol feu avinença amb Guillem Solivella fill perquè tallés 800 pedres i les portés a la Seu. Havia de tallar 600 pedres de fil, 100 croes[236] i 100 filloles. El Capítol li donava de temps fins al mes de març de l'any següent.

A partir de la setmana precedent al 29 d'octubre únicament treballaren a la Seu: Esteve Gostant, que va fer dues *filloles* petites, Francesc Jafarnes, que va fer quatre *pinyacles*, Bertran Tomàs, que va fer un altra *fillola* petita, Galceran Duch, que va realitzar una *fillola* i una *forma*, i Antoni Artiga que a més d'esculpir una *peça de les formes* va ajudar un dia a Esteve Gostant i a Bertran Tomàs a posar les *filloles* una peça damunt de l'altra per veure si les peces encaixaven bé. Durant tot l'any els piquers estigueren assistits per un important nombre d'homes de plaça.

Pere Claret fou el ferrer encarregat d'esmolar les eines dels piquers.

Diago Guolmàs continuà aquest any transportant grans quantitats de pedra tallada de les pedreres fins a la Seu, encara que no va ésser l'únic que ho va fer.

Com l'any anterior, les peces de ferre utilitzades per a unir més fortament els elements de pedra les va fer el ferrer Francesc Sasala. També es compraren 36 quintars de plom al mercader Guillem Berenguer per paredar les pedres.

BIBLIOTECA VIRTUAL MIGUEL DE CERVANTES

ANY 1402

Continuaren les obres de la torre.

A partir de la setmana precedent al 21 de gener i l'anterior al 17 de juny, els piquers que acudiren a l'esmentada obra es dedicaren a donar forma a la pedra prèviament tallada.

Els piquers van ésser, a més del mestre de la Seu, Antoni Artiga, Bernat Espills, Galceran Duch, Guillem Solivella, fill, el macip del mestre de la Seu, Esteve Gostant, Simó de Degú, Pedro de Leó, Antoni Vallès, Antoni Canter i Joan Benedet.

Les peces que van esculpir van ésser: *peces de les formes, filloles, pedres de fil, dovelles, gàrgoles, pedres per les brandoneres*[237] *i pinyacles*.

El 7 de març s'encomanà a Guillaumet Solivella[238] altres 200 *pedres de fil*, 16 *cairons* per les *filloles* i 7 *peces per les corbes*.[239]

El 8 de maig, el piquer Antoni Artiga va anar a la pedrera per comptar les 800 pedres que l'any anterior s'havien contractat a Guillaumet Solivella, fill del mestre de la Seu, i verificar si les havia fet correctament.

La setmana anterior a l'1 de juny els fusters Pere Bertran i Amorós treballaren dos dies reparant els torns i col.locant la gumena en el lloc corresponent.

La setmana del 17 juny, preveient que a la setmana següent es *paredaria*, es realitzaren diversos preparatius a tal efecte. 11 homes de plaça pujaren pedra, aigua, morter i reble[240] dalt de la torre. El fuster Guillem Morelló, ajudat pel seu macip, va fer dues pasteres

---

[235] A.C.Ll. Ll.O. Any 1401 Pro. P.M. S. Fol. 6R

[236] Ménsula.

[237] Atxer en forma de canelobre o de caixa per sostenir molts brandons. Un brandó és una atxa de cera d'un sol ble.

[238] Fa referència a Guillem Solivella fill.

[239] Es refereix, probablement, a les voltes.

[240] Conjunt de trossos de pedra petits que s'usen per a omplir buits entre les pedres grosses quan es construeix una pared

grans per pastar i assaonar morter. Finalment, el corder Rostillons va reparar la gumena, ja que estava molt gastada.

La setmana del 23 de juny es va començar a paredar. Com també s'esdevingué l'any anterior, al mateix temps que uns piquers paredaven, altres continuaven obrant peces de pedra.

La setmana del 17 de juliol, difunt Pere Bertran, va ésser el també fuster Guillem Morelló l'encarregat d'adobar el torn major i de situar adequadament les bastides per les dues voltes que s'havien de fer a la part del Palau del Bisbe.

La setmana del 3 d'agost Guillem Morelló i el seu macip armaren la bastida de la volta damunt el caragol.[241]

A més dels piquers anteriorment esmentats participaren en l'obra de la torre els també piquers: Arnau Lordes, Bernat Clariana, Joan Benedet, Bartomeu Tomas, Pere d'Areny, Berenguer Lordes i Francesc Jafarnes. Les obres continuaren fins la setmana anterior al 4 de novembre. La setmana del 25 de novembre i la següent es baixaren de la torre les *filloles* que no s'havien utilitzat.

Algunes de les peces de pedra obrades aquest any es van encarregar especialment a un piquer determinat. El 4 de febrer Esteve Gostant va cobrar 121 sous per una *fillola de 5 peces*; el 18 de juliol va rebre 110 sous 11 diners per una altra *fillola* i el 13 de setembre 14 sous més per *dues formes petites* i 27 sous per dos *arquets*. Galceran Duch el 21 de març va rebre 100 sous 10 diners per una *fillola* i el 18 de juliol altres 121 sous per una *forma* de 6 peces, 16 sous per dues *peces de les formes* i 8 sous més per dos *arquets*. Francesc Jafarnes aquest mateix dia va rebre 80 sous per 6 *pinyacles*. Bertomeu Tomas el 13 de setembre va cobrar 35 sous 3 diners per dues *corbes* per les *formes*.

El 3 de desembre es signà un altre contracte entre el Capítol i Guillem Solivella fill, segons el qual es comprometia a tallar 1000 pedres. Comanda que havia de satisfer l'any vinent.

El 18 de decembre es pagaren al ferrer Francesc Sasala els diners que el Capitol li devia per les *galavernes* i les *talles* que havia fet per l'Obra. El mateix dia es va saldar el deute contret amb el mercader Guillem Berenguer, conegut com "el guarbeller", pels 4 quintars, 1 arrova i 10 lliures i mitja de plom comprats per plomar les *formes i les galavernes*.

ANY 1403

Aquest any es va col.locar la vidriera que el mestre vidrier Martí Navarro s'havia compromès a fer dos anys abans, per la finestra que es troba *damunt del portal com hom entre al pou, prop la llotja*. En ella Martí Navarro va reproduir la història de Sant Jordi. Dels 70 florins que havia de rebre, el Capítol n'hi va adelantar 10 al realitzar el contracte l'any 1401 i altres 47 l'any 1402; els 13 restants els va cobrar després d'haver col.locat la vidriera. A més dels 70 florins, el Capítol va proporcionar al mestre vidrier l'estany, el fil de ferre, el plom i el ges necesssaris per soldar, guarnir i col.locar la vidriera. La capa de la vidriera, barres, perns i altres elemets de ferre els va realitar el ferrer mestre Guillo. Les bastides per poder situar-la en la finestra les va realitzar el fuster Morelló, ajudat pr un companyó.[242]

[241] Es refereix al campanar.
[242] Esmentat per Alonso. ALONSO, G.: Op. cit. p.59.

Aquest mateix any va adobar la vidriera situada sobre la teulada del claustre, que estava trencada.[243]

El 6 d'abril foren fets capítols entre l'obrer major mossen Joan Eximeniç i mestre Martí Navarro, perquè aquest fes una vidriera per la finestra *sobre la pica de l'aigua beneida, davant les fonts de bategar*, també per 70 florins d'or d'Aragó. En aquest cas, havia de reproduir la història de Sant Cristòfol. A l'endemà mateix, va rebre els primers 15 florins, la resta, els va rebre, en diverses pagues, l'any següent.[244]

De l'any 1403, no tenim constància que es continués l'obra de la torre, malgrat que el 21 de gener, el mestre de la Seu i el procurador de l'Obra anaren a la pedrera a veure les 1000 pedres que Guillem Solivella fill havia tallades per aquella.

La pedra emprada a la Seu Vella, no procedia exclusivament de les pedreres, sinó que també s'aprofitava d'edificacions antigües que eren desmantellades. Des del 5 de març fins el 14 d'abril varis manobres dirigits per un piquer *desparedaren* pedra i enderrocaren els arcs i pedres de la Cuiraça.

Aquest mateix any, el mestre d'obra va rebre 28 florins d'or d'Aragó per escolpir les escenes de la Passió de Jesucrist en el frontis del sagrari de l'altar major.[245]

Altra despesa de cert interés, al fer referència a una porta d'accés a la Seu, ens indica que el 7 de maig el piquer Antoni Artiga ajudat pel manobre Pere del Molí va adobar el portal de Sant Berenguer, ja que quan plovia entrava aigua a la Seu.

ANY 1404

El mestre vidrier Martí Navarro va acabar de fer, i va col.locar, la vidriera per la finestra damunt la pica de l'aigua beneida.[246] El ferrer Martí Ivanyes va ésser l'encarregat de fer tota la ferramenta necessària i el fuster Solà l'encarregat de fer la bastida per situar-la a la finestra.

La setmana anterior al 23 de març s'iniciaren importants obres de reforma de la llotja,[247] que continuaren fins la setmana precedent al 27 de setembre. Participaren en l'esmentada obra, a més del mestre de la Seu, que les dirigia, els piquers Esteve Gostant, Pedro, Bernat Espills, Joan Dolit[248], Francesc Jafarnes, Pere d'Albesa i Rodrigo. Els fusters Solà[249] i Colom, entre altres d'anònims, van fer les cintres de fusta pels arcs i pel portal major. El ferrer Guillaniu va ésser l'encarregat d'afilar les broques dels piquers i al ferrer Guilló se li encomà la realització dels golfos per les portes, situades prop el pou. A més, hi participaren un important nombre de manobres, que desferen la primitiva teulada, transportaren els materials i serviren de suport als piquers.

Entre altres materials, es comprà a Jaume Miralles, prior de la confraria de la Seu, un pilar de pedra del riu per fer un peu a un arc.

En el portal major, de l'esmentada llotja, el mestre de la Seu hi col.locà eventualment unes fustes fins que no estiguessin fetes les portes corresponents. Aquestes es van encomanar

---

[243] Esmentat per Alonso. Ibidem., p. 59.
[244] Esmentat per Alonso. Ibidem., p. 59.
[245] Ja ho documenta Alonso. ALONSO, G.: Op. cit., pp.57 i 71. Ho recull Terés a TERES, R.: *L'escultura del segle XV a la Seu Vella*. a Congrés de la Seu Vella de Lleida. Actes. La Paeria, Lleida, 1991, p.217.
[246] Esmentat per Alonso. Ibidem., p. 59.
[247] Alonso les identifica amb la construcció d'un tram del claustre. Ibidem.,p. 53.
[248] Esmentat per Alonso. Ibidem., p.76.
[249] Esmentat per Alonso. Ibidem., p.77.

al fuster Francesc Marroquí, amb qui el procurador de l'Obra va signà el corresponent contracte el 15 de novembre.[250]

Aquest any es transportaren fins a la Seu, les pedres que l'any anterior s'havien enderrocat a la Cuiraça.

El 3 de novembre s'iniciaren els treballs relatius a la construcció d'una nova campana pel rellotge, dirigits pel mestre senyer Guillem Martí[251], amb l'ajuda d'un nebot seu. Malgrat desconeixer el seu lloc d'orígen, sabem que era de fora vila.

Participaren també en la seva construcció el mestre de la Seu, el fuster Solà amb son companyó, el també fuster Morelló amb el seu fill, els ferrers mestre Guilló i Ivanyes i el manobre Molins, a més de gran nombre d'homes contractats eventualment.

S'empraren, per fer-la, 5 quintars i 24 lliures de coure[252] i 19 lliures d'estany[253] que es compraren al mercader lleidatà Loberola. El carbó utilitzat en la fusa del metall, després de no trobar-ne a Os de Balaguer, es va adquirir a la Granadella, Juncosa, el Cogul i Castelldans. Es va comprar, també, 1 lliura[254] de cera gomada per fer les lletres al seny i 1,5 lliures de groga.

El 7 de desembre el degà va donar la primera batallada al seny.

Mestre Guillem Martí va rebre, per l'esmentada campana, els 50 florins d'or d'aragó que li foren promesos i altres 10 *de gràcia*. Va rebre també, 68 florins més per 3 parells de golferes que havia fet pel seny major, el seny del claustre i el seny del rellotge.

ANY 1405

Es va pujar a la torre, el seny del rellotge que s'havia fet l'any anterior. L' 11 de gener es va treure del claustre, on s'havia realitzat, però no fou fins el 30 de maig que s'iniciaren les tasques per pujar-lo al campanar. Hi participaren el mestre d'Obra recent arribat a la Seu Vella, el seu companyó i el fuster Solà. El ferrer Savartes va fer tota la ferramenta necessaria per situar-lo en el lloc adient.

El 23 de setembre el Capítol va arribar a un acord amb Guillem Clerguet i Joan Rahart, mestres senyers, per fer el seny major. El preu s'establí en 140 florins, 50 del quals els rebrien en començar l'obra i la resta, per Pasqua Florida.[255]

El 6 d'octubre començaren les obres, en les que també participaren el mestre d'obra, el fuster Solà i el ferrer Savartes, a més d'un important nombre d'homes de plaça.

Malgrat utilitzar-se el metall de la campana trencada es compraren 2 quintars i 9 lliures de coure[256] a la botiga del mercader Llobera i 1 quintar d'estany[257] entre l'esmentada botiga i a Ramon de Perays.

La fusa va tindre lloc el 24 d'octubre. El 19 de desembre s'acabà d'instal.lar a la torre.

---

[250] Alonso les identifica com unes portes que tanquen un arc del claustre. Ibidem., p.53.
[251] Alonso considera que va ésser realitzada per altres dos mestres: Guillem Clorguet i Johan Rahart. Ibidem., p. 52. En realitat aquests dos mestres van fer el seny major l'any 1405.
[252] Corresponents a 305,5 Kg.
[253] Corresponents a 7,6 Kg.
[254] Equivalent a 400 gr.
[255] Ja en fan esment Villanueva, Pleyan de Porta i Roca Florejachs. VILLANUEVA, J.: Op. cit., p.89. PLEYAN DE PORTA, J.: Op. cit., p.220. ROCA FLOREJACHS, L.: Op. cit., pp. 94-95. Posteriorment també altres historiadors com CURCO, J.: *"La Torre" campanar de la Seu Vella.*a Diari de Lleida. 29-10-1978.
[256] Equivalents a 86 Kg.
[257] equivalent a 41,5 Kg.

La setmana anterior al 14 de febrer començà la construcció d'un *cloqueret*[258] damunt la teulada de la sagristia, on s'hi col.locà una esquella. Les obres tingueren una durada de 15 dies i hi participaren: el mestre de la Seu, el piquer Antoni Artiga, el fuster Solà i el ferrer Guillaniu, encarregat d'esmolar les broques.

El 16 de juliol arribaren a la Seu les portes que l'any anterior s'havien encomanat a Francesc Marroquí.

El ferrer Joan de Bonafé va fer les agulles i el també ferrer Guilló les frontisses i barres de ferro necessàries per la col.locació de les esmentades portes.[259]

ANY 1406

Entre les tasques que es realitzaren a la Seu Vella, l'any 1406 en sobresurten dos: l'empedrat davant del portal del Fillols i l'arribada de gran quantitat de pedra.

Durant la darrera setmana de gener i la primera setmana de febrer es va enllosar l'indret davant el portal dels Fillols. Hi van participar el mestre de la Seu (de nom desconegut) i els piquers Comet, Joan de Sanoya[260] i Andreu.

Es transportaren fins a la Seu, les 1000 pedres que havia tallat Guillem Solivella fill i que ell mateix havia començat a portar.[261]

ANY 1407

L'any 1407 es continuà amb l'aprovisionament de pedra per les obres de la Seu Vella. El 2 d'abril, 6 homes de plaça anaren a la pedrera de Gardeny a desenrunar-la. A partir d'aquest dia i fins el pròxim 14, hi acudiren per realitzar l'esmentada feina un grup format per 4 ó 5 homes.

La setmana del 8 de maig i fins la setmana del 13 de juny, hi anà el mestre de la Seu acompanyat de varis piquers que tallaren pedra, a més d'alguns manobres que continuaven traient runa. Els piquers foren: Joan Sanoya, el macip del mestre de la Seu, Guillaniu, Francesc de Baldomar, Francesc de Boldú i Bernat del Torrent. El ferrer encarregat d'esmolar les broques dels piquers va ésser un tal Pere.

A partir de la setmana del 3 de juliol i fins la setmana del 17 de setembre, les lloses que havien estat tallades en la pedrera van ésser obrades pels piquers Joan Sanoya i Colli.[262]

La mateixa setmana del 17 de setembre i fins la setmana del 5 de novembre, Joan de Sanoya va reparar l'escala de la torre.[263]

ANY 1409

Les obres que aquest any es van dur a terme a la Seu Vella, consistiren en adobs ó obres menors. Únicament és interessant esmentar, des de el nostre punt de vista, la reparació

---

[258] Campanar.
[259] Esmentat per Alonso. ALONSO, G.: Op. cit. p.54.
[260] Documentat per Alonso. Ibidem., p. 77.
[261] Documentat per Alonso. Ibidem., p.50.
[262] Documentat per Alonso. ibidem., p.75.
[263] Ibidem., p.50.

de la vidriera situada sobre el portal del claustre[264] en la que mestre Martí Navarro va refer *lo braç que torna a Sampsó*.[265]

ANY 1410

L'any 1410 trobem, en el llibre d'obra, diverses obres que ens mereixen l'atenció: La setmana anterior al 15 de març i fins el darrer dia de l'esmentat mes, els piquers Joan, Hisambret i Joani van fer els bancs de pedra del claustre, situats des de la casa del Capítol fins a la capella dels Sants Innocents.

El 28 del mateix mes de març, mestre Carlí, nou mestre d'obra de la Seu, va fer enllosar l'entrada de la porta de l'Anunciata.

El divendres 23 de maig es començaren a adobar les graes majors.[266] L'obra no finalitzà fins el 28 de juny. En ella hi participaren, juntament amb mestre Carlí, els piquers: Hisambret, Joan, Martí, deixeble del mestre d'obra i un altre Joan.

La setmana del 5 de juliol i la següent s'adobaren *les graes del portal que hix en la claustra prop la capella de Santa Margarita*[267] i el portal de la porta del pou major.[268] Dirigides per Mestre Carlí, foren realitzades pels piquers Hisambret, Joan i Martí.

Des del 19 de juliol i fins el 29 del mateix mes, els mateixos piquers enllosaren el pati del pou major.

Aquest any es feren també, algunes reparacions en el portal dels Fillols, realitzades per mestre Carlí i els piquers Hisambret i Joan i en el portal prop les fonts de batejar[269] o porta de l'Evangeli, realitzades també per mestre Carlí, i els piquers Hisambret i Antoni.

Es pagaren a Guillem Solivella fill 170 sous i 3 diners per les 300 pedres que l'any 1406 havia transportat fins a la Seu des de la pedrera de la Cogullada**.**

ANY 1413

Sembla que l'acabament del campanar, realitzat per Guillem Solivella, no va satisfer al Capítol, ja que el 19 d'octubre, el llavors mestre d'obra, Carlí, ajudat per tres piquers van *desparedar* els panys de paret del cap de la torre.

Es signà un contracte entre el Capítol i mestre Carlí perquè acabés *la croerada* del cap de la torre. Segons aquest, el mestre d'obra rebria 2.000 sous[270] ; les despeses ocasionades pels obrers anirien a càrrec del mestre, en canvi el Capítol li proporcionaria tot el material.

---

[264] Esmentat per Alonso. Ibidem., p.59.
[265] A.C.Ll. Ll.O. Any 1407. S. Fol. 4V
[266] Esmentat per Alonso. ALONSO, G.: Op. cit., p.86.
[267] Portal de l'Epístola.
[268] Documentat per Alonso. ALONSO, G.: Op. cit, p.86.
[269] Documentat per Alonso. Ibidem., p.86.
[270] Documentat per Alonso. Ibidem., p.82. Bergós ja es referia a mestre Carlí com executor de l'escultura de les cresteries del coronament del cos gran del campanar i del comensament i possible acabament del templet superior. BERGOS, J.: Op. cit., p.23.

Per aquest motiu tingué lloc una segona avinença entre ambdues parts en la qual s'especificava que mestre Carlí tallaria les 200 *croes*[271] necesaries per l'esmentada obra, per preu de 200 sous. Mestre Carlí va rebre aquest any, la meitat dels 2000 sous acordats.

El mes de març, vingué a Lleida el mestre vidrier Colli de Maranya per refer la vidriera de la finestra damunt la porta del Palau del Bisbe.[272] S'hi representava l'Anunciació de l'Angel i n'hi mancava la meitat.[273] Durant els 12 dies que Mestre Colli estigué a la Seu, el Capítol li pagà a més del salari establert, la manutenció i la cavalcadura emprada per vindre i per marxar de la ciutat.

ANY 1416

L'obra més interessant que es va realitzar l'any 1416, va ésser la construcció d'un armari a la llibreria[274] per guardar els *encartaments*[275] que estaven a la sagristia.

El dilluns 16 de març va començar a obrar l'esmentat armari el fuster Noruch, ajudat per Martí, també fuster. Ambdòs menestrals treballaren en l'esmentada obra fins la setmana anterior al 27 d'abril, acompanyats alguns dies per un tercer fuster, Francon Escuer.

L'armari estava adornat amb tres dotzenes de frontices estanyades amb *flor de lin*,[276] 300 *claus bulats*[277] i *estanyats* i per 230 *claus de crucifix estanyats*.

ANY 1417

Entre el 4 i el 22 de març el fuster Joan Baldux,[278] ajudat pel seu moço, va continuar i acabar l'armari de la llibreria, que s'havia iniciat l'any anterior, sota la direcció del mestre Noruch.

Es va fer un orgue nou i es dugueren a terme importants reparacions en l'orgue que ja hi havia en la Seu. S'encomanà l'obra a frare Pere Creus, canonge del Capítol.[279] També participaren: dos piquers en la construcció de la tribuna de l'orgue nou; el fuster Solà, que baixà l'orgue vell i pujà el nou i el també fuster Joan Balom i el seu macip, que construiren la tribuna i un banc per a l'orgue nou; els ferrers Bonafé, Cabaça i Ivanyes, que proporcionaren claus, golferes i altres estris de ferre; un pintor que va pintar la tribuna i les portes i el

---

[271] Mènsula.
[272] Porta de l'Anunciata.
[273] Ja ho documenta Alonso. ALONSO, G.: Op. cit., p.83
[274] La llibreria s'havia construït l'any 1396 damunt de l'altar de Santa Anna, darrera de l'altar major. Alonso ja fa esment de la construcció d'armaris per la llibreria. ALONSO, G.: Op. cit., p.87. Bergós documenta l'any 1415, la realització d'unes grans prestatgeries que posteriorment recull Alonso. BERGOS, J.: Op. cit., p.27 i ALONSO, G.: Ibidem., p.87. En canvi nosaltres no hem pogut consultar el llibre d'obra corresponent a l'any 1415 al estar actualment extraviat.
[275] Escriptures legals, documents on consta un contracte o altre acte jurídic.
[276] Es podria interpretar com flor de lli o bé com flor de lis.
[277] Rodons.
[278] Alonso esmenta al fuster Johan Balduo. ALONSO, G.: Op. cit., p.96
[279] Segons Villanueva va ésser l'any 1418 quan frare Pere Creus va adobar l'orgue vell. Notícia que recullin Pleyan de Porta i Bergós. Segons Alonso, frare Pere Creus va reparar l'orgue vell i Antonio Marthino, ajudat per Jacobo Miralles, va fer el nou. Esmenta, a més, els següents menestrals: Anthoni, el ferrer Rabaça, el fuster Joan Balduo i mestre Carlí. VILLANUEVA, J.: Op. cit., p. 100. PLEYAN DE PORTA, J.: Op. cit., p.213. BERGOS, J.: Op. cit., p.32. ALONSO, G.: Op. cit. pp. 83-84.

manobre Molins. Jaume Miralles, va ésser qui s'encarregà de comprar els materials necessaris per l'obra. Les despeses foren en conjunt de 3.770 sous i 8 diners.

ANY 1418

El 24 de febrer es signaren els capítols entre dos mestres de fer campanes, Joan Adam i Joan Xipot, del burg de Santa Maria, de França i els representants del Capítol de la Seu de Lleida, per la construcció d'una campana horària, que pagarien entre el Capítol i la Ciutat.[280] Les despeses corresponents al Capítol van pujar a 13.126 sous i 5 diners.

El 2 de març es comensaren a adquirir els materials per a la nova campana que rebria el nom de Silvestra i que tindria un só do-re greu.[281] Es comparen, a partir d'aquest moment, gran diversitat de materials, entre els quals trobem: fusta d'alber, de vern, de pi, de roure, de lledoner, de frexe i de noguer, cabaços, trenelles d'espart, claus de tota mena, cèrcols, pasteres, pales de fusta, 1 sedaç de linyes, sagí, 1 garbell, cantis, pexells, taces per veure, copes, teules, canem, cendra, candeles de seu, 3 sàrries de pakme pel mestre, llenya, borra, canyamaç, atoves, fil de ferro, llaunes de ferro, sabó per untar el torn i el motlle, 300 ous per barrejar-los amb el metall, arena, sagí de porc per untar les manxes, cera nova i cera vermella per les lletres, 2 olles de terra per escalfar la cera, cordill, rajoles, vi blanc i vermell per la capa, guix, palla... De metall es comprà 149[282] quintars de coure i 37[283] quintars d'estany.

A més dels mestres senyers, participaren en la realització de la campana, el mestre d'obra, Carlí; el fuster Joan Balduç amb diversos aprenents, i un fuster moro anomenat Benet que havia llogat ell mateix; i el ferrer Benet Aguillaniu. El nombre de manobres i homes de plaça, que hi van col.laborar va ésser molt important, la majoria dels quals eren treballadors anònims, llogats diariament segons les necessitats de l'obra. Coneixem, però, el nom d'alguns d'ells: Pere Molins, Nadal Fort, Alfonso, Mafomet, Alfonso Garcia, Guillem Mascaró, Dalmau Giralter, Guari, Joan Camp, Joan Santjust, Martí de Coadilles, Pere Aguiló, Pasqual Llorenç, Bartomeu Miquel, Benet Solsosna, Domingo Balaguer, Perico Rius, Joan Vidal, Joan Tost, Pere Bertran, Domingo Castanera i Joan Solsona, la majoria dels quals transportaven, amb un animal de càrrega, terra, llenya, o altres materials.

El 24 de maig mestre Joan Adam començà a fer una nova campana, que també utilitzaria per tocar les hores, el seny menor del rellotge. Hi participaren mestre Carlí i son macip, els fusters Balduç, Francesc Solà, Jaume Amorós, Joan Amat, Faena i Françoi Ferran, i el ferrer Savartes.

El 22 dejuny s'iniciaren els preparatius per pujar-la a la torre i el 4 de juliol ja estava llesta per poder tanyer les hores.

ANY 1419

[280] Esdeveniment donat a conèixer per gran part dels historiadors que es refereixen al campanar de la Seu Vella. Villanueva, Pleyan de Porta, Roca Florejachs, Bergós, Street i Curco, entre altres. VILLANUEVA, J.: Op. cit., p.88. PLEYAN DE PORTA, J.: Op. cit.,p.220. ROCA FLOREJACHS; L.: Op. cit., pp. 92-94. BERGOs, J.: Op. cit., p. 197. STREET, G.E.: Op. cit., p.370. CURCO, J.: Op. cit., p.8. Recentment Padilla ha realitzat un estudi exhaustiu de la seva construcció. PADILLA, J.I.: *Las campanas horarias de la catedral de Lleida: hacia una nueva cesura del tiempo urbano (s.XV)*. Dins Congrés de la Seu Vella. Actes. La Paeria, Lleida, 1991.

[281] BERGOS, J.: Op. cit., p. 197.

[282] Equivalents a 6.083,5 Kg.

[283] Equivalents a 1.535,5 Kg.

Per pujar el seny major del rellotge, la Silvestra, al campanar, el Capítol va contractar a Bonanat Vinyoles, que es dedicava a feines de càrrega i descarrega al port de Barcelona. Amb ell vingueren a Lleida una colla d'estibadors del port barceloní. Transportà també, per pujar la campana a la torre, els *artificis del general de Catalunya*.

Del 2 de gener són les primeres despeses relatives a l'esmentada feina, en la que també hi participaren, construint els artefactes necessaris per dur-la a terme: el mestre d'obra, Carlí; els fusters Francesc Solà amb el seu companyó Antoni Carnicer, Joan Amat, Martí Munyoç, Françoi Ferran, Jaume Amorós i Benet Surriano; i el ferrer Francesc Savartes.

El seny estigué dalt de la torre el mes de març i l'11 d'abril comencaren els preparatius per col.locar-lo a l'indret precís que tenia destinat; però el 16 d'abril l'obra quedà aturada**.**

Entre la resta d'obres, totes menors, realitzades l'any 1419, destaca per la seva referència artística, la col.locació del retaule de la comtessa de Cardona pel pintor Pere Teixidor, feina per la qual va cobrar 75 sous.[284]

ANY 1420

BIBLIOTECA VIRTUAL

També l'any 1420 trobem una notícia sobre retaules: entre el 16 i el 19 de febrer mestre Carlí, amb dos piquers i altres tants manobres, adobà el retaule de Sant Antoni.[285]

La setmana del 2 de març es començà a treballar a la torre pel definitiu emplaçament del seny major del rellotge. L'obra continuà sense interrupció fins la setmana del 18 de maig. Hi participaren, asiduament el mestre d'obra Carlí i els fusters Joan Stiro, Bertran Stiro, Mateu Dolms i Joan de Jaca. El dia que s'inicià l'obra hi acudí, també, el piquer Bonafonat.

ANY 1421

Es va enllosar la Seu en la zona propera a la porta de l'Anunciata. Les obres s'iniciaren la setmana anterior al 21 de juliol i finalitzaren el 15 d'agost. Hi participaren el mestre de la Seu, mestre Carlí i tres piquers més ajudats per varis manobres.[286]

Entre el 18 d'agost i el 3 de setembre mestre Carlí i un altre piquer feren una pica per l'aigua beneita, que es col.locà prop de la porta de l'Anunciata.[287]

ANY 1422

Es tancaren les finestres de la torre, on estaven les campanes.[288] S'hi treballà, entre la setmana de l'1 de febrer i la setmana de l'1 de març. Dirigia l'obra el fuster Simó Bragós.[289] i hi treballaren també, el seu macip, el gesser Llorenç amb dos macips i dos manobrers.

---

[284] Documentat per Alonso. Ibidem., p.87. Alcoi suposa que el pintar ell mateix. ALCOI, R.: *La pintura a al Seu Vella de Lleida, de l'italianisme al gòtic internacional.* Dins Congrés de la Seu Vella de Lleida. Actes. La Paeria. Lleida, 1991, p. 130.
[285] Segons Alonso, el retaule de Sant Pere. Ibidem., p.129.
[286] Esmentat per Alonso. Ibidem., p.130.
[287] Esmentat per Alonso. Ibidem., p. 87.
[288] Esmentat per Alonso. Ibidem., p.88.

ANY 1425

Continuaren les obres d'empedrar la Seu. El 8 de gener es continuà enllosant la Seu en la zona propera al portal de l'Anunciata. Es posaren 190 lloses i es tallaren, obraren i col.locaren 748 *palms* de lloses.

La setmana del 4 de juny i les dues setmanes següents, el mestre de la Seu, ajudat per dos mestres més i dos manobres, llosà una part del claustre. Per aquest motiu mestre Carlí comprà 128 palms de lloses**.**

ANY 1426

Les obres més importants que es realitzaren l'any 1426 van ésser la construcció d'una paret darrera la Seu, propera al castell del rei i les realitzades a les capelles de Colom i de Montcada.[290]

Foren pagats a mestre Carlí 1332 sous per les 1998 pedres que havia tallat, destinades a les esmentades obres, les quals foren transportades a la Seu per Francesc Batlle, prevere, i dos carreters estrangers.

El 28 de gener es començaren a obrar les pedres necessaries per fer una paret darrera la Seu propera al castell del rei. Ho feren dos joves de mestre Carlí, els quals van picar 683 pedres. El dimecres 3 d'abril comensaren a treballar en l'esmentada paret. Hi participaren fins la setmana del 8 de juny, en que es finí l'obra, els piquers, Pedro de Saragossa i Antoni de Sanoya, amb un companyó, a més d'altres sis dels que desconeixem la seva identitat. Hi treballà també el manobre Miquel Torrent[291] i varis homes de plaça.

El 13 d'agost foren començades les obres en la capella de Colom. Hi treballaren cinc mestres anònims i Miquel Torrent. S'acabaren la setmana del 28 de setembre.

Des del 12 de desembre es treballà en l'obra de la capella de Montcada. Va ésser el mestre de la Seu qui la dugué a terme ajudat pel manobre Miquel Torrent i altres manobres de plaça. Mestre Carlí va cobrar 120 sous per haver *paredat* a preu fet i altres 114 sous corresponents a 38 dies més que hi va treballar. Ell mateix es responsabilitzà de les despeses relatives a afilar les broques. Les obres continuaren l'any següent.

ANY 1427

Es continuà amb l'obra de la capella de Montcada fins la setmana de l'11 de gener.

ANY 1431

Aquest any es va enllosar la plaça davant el portal dels Fillols[292] i es feren els pedriços a *la rodor*.[293]

---

[289] Esmentat per Alonso com Bragus i Bragues. Ibidem., pp. 83 i 88.
[290] Documentat per Alonso. Ibidem., p.88
[291] Documentat per Alonso. Ibidem., p.98.
[292] Documentat per Alonso. Ibidem., p.88.

Per motiu de l'esmentada obra, Joan de Sangüessa, piquer de Lleida, va obrar 28 lloses. S'adquiriren també 12 cafiços de calç, 44 càrregues d'arena per barrejar-la amb la calç i 60 càrregues de grava per a fer el morter gros.

Entre les setmanes del 20 de juny i del 15 d'octubre, Berenguer Timoneda i Miquel Torrent treballaren en la pedrera de Gardeny picant lloses. A partir de la setmana del 22 d'octubre, a més dels esmentats menestrals, picaren lloses Andreu Soler,[294] amb el seu moço, i dos piquers francesos coneguts com Pere Bellsur i Ale de Lió. Aquesta mateixa setmana, dos homes de plaça netajaren la plaça, arrencaren les pedres dels graons i els pedriços i els portaren a la llotja.

La setmana del 22 d'octubre, Berenguer Timoneda i Miquel Torrent començaren a paredar les escales i la plaça. Acudí també a l'obra, a requeriment del capítol, Bernat Soler, fuster de la ciutat perquè prengués les mides de l'esmentada plaça. La setmana del 27 de novembre l'obra quedà acabada.

ANY 1432

Aquest any es repararen i pintaren els portals dels Fillols i de Santa Maria la Vella. Labor que es realitzà entre les setmanes del 27 de març i del 25 d'agost.

Per l'esmentada obra es compraren, un cafiç i tres fanegues i mitja de ges i un miler de claus, que es posaren en les juntes de les pedres perquè el ges es fixés més fortament. Aquesta feina la feu Miquel Torrent, ajudat per Pere Figuera. També van fer la bastida sobre la que treballava el pintor Pere Teixidor[295] i que desplaçaven segons les necessitats d'aquest.

Pere Teixidor va rebre les 30 lliures, acordades amb el Capítol, en acabar de pintar *els enfronts* dels esmentats portals.

El 29 d'agost el Capítol acordà amb el mateix pintor que pintés *la mort i lo infern* per preu de 15 lliures. Manant que urgentment es fessen les bastides necessàries per l'esmentada obra i que es raspessin les pintures que hi havia.[296]

Al dia següent Miquel Torrent, va fer les bastides necessàries perquè el pintor repintés els portals. Aquestes foren desmuntades el 25 d'octubre per manament del Capítol *per ço com no era temps de pintar que en Teixidor sen ere anat a la Seu d'Urgell.*[297]

El 3 d'abril el Capítol acordà que les vidrieres de la Seu havien d'ésser adobades.[298] Els mestres vidriers elegits per l'esmentada feina van ésser mestre Nicolau de Maranya, conegut com mestre Colli i Nicolau de Sant Amat. Amb ells, l'obrer major micer Salvador Daygues i el canonge mossen Pere Fonoll, arribaren a un acord, segons el qual, els esmentats mestres rebrien entre tots dos 17 sous per dia treballat.

La vidriera que estava més malmesa, i que van haver de refer totalment, va ésser la situada sobre la porta de l'Anunciata. Van reparar també les dues vidrieres situades davant l'altar major, la vidriera sobre el portal del pou, en la que s'hi representava la història de Sant Jordi i una altra vidriera. A totes elles va ésser necessari refer les capes que les protegien.

---

[293] Al voltant.
[294] Documentat per Alonso. Ibidem., p. 98.
[295] Documentat per Alonso. Ibidem., p.98
[296] El document continua referint-se als portals dels Fillols i de Santa Maria la Vella.
[297] A.C.Ll. Ll.O. Any. 1432. S. Fol. 25V. L'any 1431, Madurell el documenta també a La Seu d'Urgell. MADURELL, J.M. El arte en la comarca alta del Urgel, Anales y boletín de los museos de arte de Barcelona, Barcelona, 1946.
[298] Donat a conèixer per Alonso. ALONSO, G.: Op. cit., p.83.

Entre el 3 i el 9 d'abril es feren els preparatius, s'instal.laren les bastides i es compraren diversos materials i estris, entre els quals, 2 caçoles de terra per fondre el plom i l'estany, i 3 *posts*[299] *grosses* i 12 palms de *llistó*[300] per fer una taula on havien de treballar els mestres. Mestre Colli i mestre Nicolau de Sant Amat comensaren a treballar-hi el 9 d'abril.

El 3 de maig, Miquel Torrent ajudat per un home de plaça van construir el forn on s'havia de recoure el vidre, pel que s'havien adquirit 50 atoves[301] i 30 rajoles per cobrir-lo.

Es compraren també 34 lliures de plom i 12 lliures d'estany per les vidrieres i 91 lliures de ferro i 22 lliures de fil de ferro per fer les capes.

L'11 de juliol, un cop acabada la comanda, els mestres vidriers van rebre els diners corresponents als 56 dies que hi havien treballat, segons el preu que havien acordat amb els representants del Capítol.

Sota la direcció del piquer Ramon Batlle, s'adobaren les escales del portal del Fillols. Ell mateix va tallar a la pedrera de l'Aztor 150 pedres de 4 pams de llarg, 2,5 pams d'ample i 0,5 pams de gruixer. El també piquer Antoni de la Meu, va tallar en la pedrera de la Cogullada una peça pel *bacedor*[302] del portal dels Fillols, de 10 pams de llarg, 1 pam d'ample i 2 dits de gruix.

El dilluns 11 d'agost es començaren a picar les pedres per les dites escales. També picaren pedres els piquers Bernat Joan, Miquel Torrent, Llorenç Martí,[303] Pere Bellsur, Pere Deudó, Joan Escalant, Martí lo biscaí, Martí Doquendo.[304] El dilluns 15 de setembre Ramon Batlle començà a desfer les escales i a paredar, si bé es continuà picant pedra. L'obra finalitzà la setmana del 14 d'octubre.

Als piquers els servien entre altres manobres anònims: Berenguer Dodent, Martí Rialp, Berenguer Alegret, Pere Figuera i Ramon de Sent Pere.

Es va encomanar d'esmolar les broques dels piquers a Berenguer Pomar.[305] Durant el temps que estigué pres ho feu Antoni Giner.

Es comprà també calç, arena i codices[306] primes per setiar les pedres.

ANY 1436

L'any 1436 continuaren les obres en el portal dels Apòstols. Es substituí el llindar del portal, que era trencat, per un de nou i es col.locà la imatge de l'Apòstol Sant Andreu.[307]

La setmana del 7 de març, el piquer Ramon Batlle treballà a la pedrera de l'Atzor tallant pedra per l'esmentat llindar, ajudat pel seu moço i per Martí Doquendo.

La setmana del 21 d'abril, mestre Rotllí Gauter, piquer, anà per manament del Capítol a la pedrera de la Cogullada a tallar dues peces per les imatges dels apòstols, acompanyat dels també piquers Joan de Sangüessa, Benditxo, Gonçalvo de Çamora i Llorenç Daviu.[308]

---

[299] Peça de fusta més ampla que gruixuda.
[300] Tira prima de fusta.
[301] Maó sense coure.
[302] Possiblement es refereixi al bací o pica d'aigua beneita.
[303] Segons Alonso, Llorenç Martí era un obrer. ALONSO; g.: Op. cit., p. 97.
[304] Segons Alonso, Martí Doquendo era un obrer. Ibidem., p.97
[305] Documentat per Alonso. Ibidem., p.98.
[306] Pedres de riu.
[307] Ja en dóna notícia Alonso. ALONSO, G.: OP. cit., p.106.
[308] Documentat per Alonso. Ibidem., p. 112

El 7 de maig mestre Rotllí i el seu moço *gastaren* les dites peces i ajudaren a carregar el llindar tallat per Ramon Batlle a la pedrera de l'Atzor. Els dies següents les transportaren fins a la Seu.

La setmana del 16 de maig mestre Rotllí començà a esculpir el llindar, ajudat per Joan de Sangüessa. La setmana següent sel's hi afegí Ale de Lió, qui feu les *membradures*[309] i posteriorment Llorenç Daviu. El 4 de juny trageren el llindar trencat i col.locaren el nou.

Per col.locar el llindar en el lloc corresponent del portal, mestre Rotllí feu fer un artifici, del seu enginy, al ferrer Antoni Cardet,[310] segons una mostra de fusta, que primer va manar fer a Miquel Torrent.

En una de les dues peces de pedra, fetes tallar durant el mes d'abril a la pedrera de la Cogullada, Rotllí Gauter hi esculpí la imatge de l'apostol Sant Andreu. Començà l'obra la setmana del 5 de juny i l'acabà la setmana del 13 d'agost, dies en que també fou col.locada en el lloc adient. L'ajudaren el seu moço LLorenç Daviu i Ale de Lió, que va fer *l'entrepeus* del dit apostol.

Aquest any es feren també, diverses reparacions en les teulades de la Seu.[311] Per aquest motiu, entre la setmana del 12 de març i la setmana de l'1 d'octubre, es va tallar una important quantitat de pedra que posteriorment es va col.locar. Participaren en l'obra, dirigits per mestre Rotllí els següents menestrals: Joan Escalant[312], Francesc Oliver, Bernat Joan, Joan de Sangüessa, Ale de Lio i Llorenç Daviu. Posteriorment, i també per les taulades, mestre Rotllí, Ale de Lió, Joan de Sangüessa i Joan Escalant, van tallar 491 lloses i 112 mitges lloses, de 4 pams de llarg i 2,5 d'ample, a la pedrera damunt Sant Ruf.

ANY 1437

El 5 de març, mestre Rotllí començà a obrar la imatge de l'apòstol Sant Jaume.[313] A partir de la setmana del 8 d'abril i fins la del 6 de maig l'ajudaren Joan Soriana i Joan Segrera[314], moços seus. Fou col.locada en el portal dels Apòstols pel mestre i els dos piquers la setmana del 13 de maig, ajudats per Pere Escalant, també moço seu i Miquel Torrent que feren les bastides.

Es continuaren, així mateix, les feines en les teulades de la Seu. Entre la setmana del 21 d'abril i la setmana del 29 de juliol, es van picar les 491 lloses i 112 miges lloses que l'any anterior havien tallat mestre Rotllí i un grup de piquers. Participaren en aquesta labor: Miquel Torrent i els moços de mestre Rotllí, Pere Escalant[315], Joan Soriana, Joan Sagrera i Mateu Torrent.

El 23 de setembre Pedro de Trabelles i Joan Alfonso, carreters de Lleida, van acabar de transportar fins a la Seu les pedres que Joan de Sangüesa havia tallat a la pedrera de la Cogullada aquest mateix any. En total foren 24 pedres grans pels entaulaments dels terrats.

---

[309] Possiblement es refereixi als filets que es tallen a la porta.
[310] Ferrer documentat per Alonso. Ibidem., p.12
[311] Esmentat per Alonso. Ibidem., p.106
[312] Documentat per Alonso., Ibidem. p.112.
[313] Documentat per Alonso. Ibidem., p.103
[314] Terés apunta la possibilitat que es pugui identificar amb l'artista homònim, cosí de Guillem Sagrera, que traballà a Nàpols i Mallorca, ja que mestre Rotllí col.laborà amb Guillem Sagrera a Perpinyà. Terés, R.: Op. cit., p. 104.
[315] El seu nom el trobem escrit en els llibres d'obra de diverses maneres: Pedro Descalanta, Pedro Descalant, Pere Escalant i Pere Descalan.

Aquella mateixa setmana mestre Rotllí i altres piquers començaren a picar els esmentats entaulaments, per posteriorment col.locar-los en les teulades. L'obra continuà fins la setmana del 4 de novembre. Hi participaren, a més de mestre Rotllí: Miquel *lo navarro*, Joan Escalant, Joan Soriana, Miquel Torrent, Martí de Vilavert, Joan Segrera i Mateu Torrent.

Durant la primera quinzena de juny, Miquel Torrent i un grup d'homes de plaça van enderrocar l'alberg del forn de l'almoina, que estava darrera el pou.[316] Amb la pedra que es va obtenir de l'esmentat enderrocament es va adobar la paret de la llotja, davant del castell del rei. Les obres transcorregueren entre la setmana del 5 d'agost i la setmana del 2 de setembre. Hi participaren: mestre Rotllí, Joan Escalant, Joan Soriana, Joan Segrera, Mateu Torrent i Miquel Torrent, els quals primerament les van haver de picar i posteriorment les van *paredar*.

La setmana del 9 de setembre Joan Escalant, Miquel Torrent i Mateu Torrent treballaren en la reparació de la degania, que havia sofert alguns danys durant l'enderrocament de l'alberg del forn de l'Almoina.[317]

Aquest mateix any el Capítol va decidir que es fes una sepultura per Berenguer Barutell, ja difunt, que havia estat ardiaca major de la Seu. A tal fi ordenà que fos feta pel mestre de la Seu, Rotllí Gauter i que fos posada dins el reixat davant l'altar major de la Seu, on estava enterrat, manant que la pedra necessària per la sepultura i per les sis imatges que es pensava fer dels apòstols, es tragués de la pedrera d'Arbeca.[318]

El 28 de maig, Antoni Salla, piquer d'Arbeca, realitzà les feines d'acondicionament de la pedrera. Des del 3 de juny fins el 25, mestre Rotllí i els piquers Joan Segrera, Joan Soriana, Joan Escalant, Antoni Salla, Pere *lo gascó* i Antoni Mirot tallaren la pedra a la pedrera. Aquesta fou portada a la Seu per Antoni Casagualda, Pedro de Cabrelles i Joan Alfonso, carreters de Lleida.

A partir del 9 de setembre de 1437 i fins l'1 d'agost de 1439 mestre Rotllí cisellà l'esmentada sepultura, ajudat per un grup de piquers.

Fins la setmana del 30 de setembre hi treballà acompanyat de Joan Segrera i Joan Soriana. A partir d'aquesta data i durant les quatre setmanes següents els esmentats piquers treballaren en l'obra sense la presència del mestre d'obra. Mestre Rotllí tornà a treballar a la sepultura el 5 de novembre, dins la setmana en que s'incorporà a l'obra Mateu Torrent. Mestre Rotllí, Joan Segrera, Joan Soriana i Mateu Torrent continuaren treballant plegats fins la setmana del 30 de juny de 1438.

Durant tot el mes de juliol i la primera setmana del mes d'agost obraren la sepultura mestre Rotllí, Joan Segrera i Mateu Torrent. La setmana posterior a l'11 d'agost sel's hi va afegir Guillem Femoll, que hi treballà una sola setmana.

Les dues setmanes següents hi participaren mestre Rotllí, Joan Segrera, Mateu Torrent i Guillem Espinal.

Des de la setmana de l'1 de setembre i fins la del 17 de novembre, hi treballaren mestre Rotllí, Guillem Espinal i Mateu Torrent. A partir de la setmana següent, obrà amb ells Mari Baldrí.[319] El mestre obrà ajudat pels tres piquers fins la setmana posterior al 19 de gener de 1439.

---

[316] Alonso esmenta la realització d'obres a l'Almoina, però no especifica quines. ALONSO, G.: Op. cit.,p. 106.
[317] Alonso ja esmenta algunes reparacions a la degania. Ibide., p. 106.
[318] Documentat per Alonso. Ibidem pp. 103-104.
Sobre l'estil artístic de la sepultura, podeu consultar el comentari que fa Teres. TERES, R.: Op. cit., p.219.
[319] Alonso esmenta a Martí Baldry. Ibidem., p. 112

Des de la setmana del 26 de gener fins la del 9 de febrer, a més dels esmentats Guillem Espinal, Mateu Torrent i Mari Baldrí, acudiren a l'obra Joan Escalant i Miquel Torrent, que obraren les pedres dels graons de la sepultura i desferen la paret on es debia situar.

El 16 de febrer es començà a paredar la sepultura. Hi treballaren mestre Rotllí, Guillem Espinal[320], Marí Baldrí, Mateu Torrent, Joan Escalant i Miquel Torrent.

A partir del 23 de febrer i fins el 9 de març, hi treballaren mestre Rotllí, Guillem Espinal, Mari Baldrí, Mateu Torrent i Miquel Torrent.

Les dues setmanes següents, Miquel Torrent no acudí a l'obra, hi anà el 30 de març per paredar els *mortiments* sobre els tabernacles.

Les dues setmanes següents hi treballaren solament Guillem Espinal i Mari Baldrí.

La setmana del 27 d'abril hi acudiren mestre Rollí, Guillem Pasqual, Mari Baldrí i Mateu Torrent.

Les dues setmanes següents ajudaren a mestre Rotllí, Guillem Espinal, Mari Baldrí i Mateu Torrent. La setmana del 18 de maig, a més dels esmentats, hi anà també Miquel Torrent.

Les dues setmanes següents hi treballaren solament Guillem Espinal i Mari Baldrí.

A partir de la setmana del 8 de juny i fins la del 27 de juliol de 1439, en que s'acabà la sepultura, hi obrà únicament Mari Baldrí.

Mestre Rotllí va manar al ferrer Mafoma Amilell que construís un artifici per pujar les peces de la casa reixada, on s'esculpien fins a on s'havia de col.locar la sepultura;[321] li feu fer també un ferre amb gafes per unir els tabernacles uns amb altres; tres perns grans de ferre, per posar la imatge gran, i dos perns per a la imatge de Sant Salvador.

Es comprà també plom[322] per fer enplomar i engastar dues gafes que mestre Rotllí havia fet fer per la imatge de l'ardiaca i per posar els *enmortiments*; cera blanca i blanquet per fer bitum,[323] per afegir algunes peces que s'havien trencat; claus per clavar les cintres de l'arc i per les bastides i calç per paredar.

ANY 1438

El 18 de març es van pagar 900 sous per les pedres que havien tallat els piquers Joan Escalant, Gonçalvo de Çamora, Gispert de Muntanyana i Arnau de Salvaterra. Varen realitzar entre els quatre 479 lloses de 4 pams de llarg i 2,5 pams d'ample i 208 lloses de 3,5 pams de llarg i 2,5 d'ample, totes elles tallades i desgastades a la pedrera de Torrefarrera. Van ésser transportades a la Seu per Antoni de Casagualda a canvi de 640 sous

Entre la setmana de l'1 d'abril i la setmana del 21 de juliol, Joan Escalant, Antoni Salla, Gonçalvo de Çamora, Gisper de Montanyana i Miquel Torrent picaren lloses per les teulades de la Seu, a la plaça on estava situat el Palau del Bisbe, davant el portal.

El 22 d'agost van ésser pagats als piquers Gonçalvo de Çamora i Gisper de Montanyana 65 sous entre ambdós per les 52 pedres que havien tallat a la pedrera de la Cogullada pels enteulaments de les teulades i les dues peces per una pica d'aigua beneïda, que s'havia de posar prop la porta de Sant Berenguer.

---

[320] El nom d'aquest piquer el trobem escrit de diverses formes: Guillem Despinal, G. Hespinal, G. Despinal, G. Espinay, Guillemi Espinalt i la majoria de vegades, Guillem Espinal. Alonso utilitza la forma: Guillem Despinay. Ibidem., p. 105 i 112.

[321] Documentat per Alonso. Ibidem p.104.

[322] Documentat per Alonso. Ibidem., p.104

[323] Documentat per Alonso. Ibidem., p.104

El 9 de setembre es començà a obrar en les teulades de la Seu. Les feines acabaren la setmana del 15 de decembre.

Fins la setmana del 20 d'octubre acudiren a l'obra Joan Escalant que, malgrat alguns dies es dedicà a tallar lloses, normalment *paredava*, Golçalvo de Çamora, que normalment realitzava la feina de *galgar*[324] les lloses i Miquel Torrent que ajudava a *paredar*.

A partir de la setmana precedent al 27 d'octubre, sel's hi afagí Mari Baldrí, que obrava pedres pels entaulaments. La setmana del 10 de novembre, es va començar a *paredar* i *galgar*, a més de lloses, permòdols[325] i enteulaments.

La setmana de l'1 de desembre, el mestre de la Seu, Rotllí, va fer dos *permòdols* en la cantonada sobre la sacristia.

La setmana del 26 de setembre, el piquer Mari Baldrí, va comensar a fer la pica per aigua beneïda del portal de Sant Berenguer i hi treballà fins la setmana del 13 d'octubre. La setmana següent, com acabem de veure, s'incorporà a l'obra de les teulades. Però, un cop acabada aquesta, va continuar l'obra inacabada de la beneidesa. Hi treballà fins la setmana anterior del 27 de decembre. Posteriorment la pila fou pintada amb oli de linosa i blanquet.

ANY 1439

De l'any 1439, tant sols ha arribat a les nostres mans, el llibre de comptes que recull a manera de resum, les obres que aquest any es realitzaren a la Seu, però sense detallar-hi ni els artesans que hi participaren, ni els dies que hi acudiren, ni els salaris que reberen. Segons aquest, es treballà en la execució d'un nou bancal d'alabastre pel retaule major.[326]

Les despeses per portar l'abastre d'Aragó foren de 475 sou i 4 diners. A 1474 sous i 6 diners pujaren les despeses del mestre d'obra i altres menestrals per la preparació de l'esmentat material per treballar-lo. Altres 159 sous i 9 diners i mig es gastaren en la construcció d'una caseta on els piquers havien d'obrar l'alabastre. Però la despesa més important, consistent en 3.323 sous i 7 diners i mig va ésser la de *l'enpostat* que es va fer sobre el retaule major per pintar-lo.

També es va fer i es va col.locar en el portal dels Apòstols, la imatge de Sant Bartomeu.[327]

ANY 1440

Aquest any es va continuar esculpint la predel.la del retaule de l'altar major. S'hi va treballar des del més de gener fins al mes de juliol. Participaren en la seva realització el mestre d'obra Rotllí Gauter i els piquers Guillem Espinal,[328] Pere Davorón,[329] Mateu Torrent, Nicolau Dusina,[330] Claux Dufma i Bernat Safont.[331]

---

[324] Donar a una cosa la mida que pertoca.

[325] Peça que surt d'una paret, a la qual està encastada, i que damunt son pla horitzontal sosté un cap de viga o altre cos sortit.

[326] Documentat per Alonso. ALONSO, G.: Op. cit. p.105. Segons Teres, sembla que aquest nou bancal es dedicà a la Passió. TERES, R.: Op. cit. pp.219-220.

[327] Documentat per Alonso. Ibidem., p.103.

[328] El nom d'aquest piquer el trobem escrit de les següents maneres: Guillem Despinau, G. Hespinal, G. Despinal, G. Espinay, Guillemi Espinalt i Guillem Espinal la major part de vegades. Alonso documenta Guillem Despinay. Ibidem., pp. 105 i 112.

Mestre Rotllí Gauter hi treballà els mesos de gener, febrer, març, maig, juny i juliol. Assistí a l'obra un total de 100 dies. Guillem Espinal ho feu des del mes de gener fins el mes de juliol un conjunt de 124 dies. Pere Davorón hi treballà 33 dies entre els mesos de gener i febrer. Mateu Torrent hi participà els mesos de gener, març, abril, maig, juny i juliol, en total 87 dies. Nicolau Dusina tan sols hi participà 2 dies del més de febrer. Claux Dufma hi treballà 22 dies el més de març i Bernat Safont 23 dies el mes de juny i 3 dies el mes de juliol.

Es va reempendre també, la construcció del campanar, per la qual es van tallar 496 lloses grans a la pedrera de la Cogullada. Les obres degueren ser d'embergadura, si ens atenem als 3.721 sous i 8 diners que van costar.

ANY 1441

Es va prosseguí l'obra de la torre, dirigida per mestre Rotllí, malgrat no coneixer amb detall les obres que s'hi realitzaren.

Es continuà també l'obra de la predel.la del retaule de l'altar major; s'esculpí a partir del més de febrer i fins a finals d'any per un grup variable de piquers. Mestre Rotllí hi treballà fins el més de juliol, un total de 132 dies; Guillem Espinal fins el mes d'octubre, un total de 187 dies; Jordi Safont, un total de 175 dies entre els mesos de febrer, en que hi participà 2 dies, i decembre, exceptuats els mesos de setembre i d'octubre que no hi participà; Bernat Safont un total de 224 dies entre el mes de febrer, que com Jordi Safont hi treballà 2 dies, i el mes de decembre; Mateu Torrent un total de 124 dies entre els mesos de juny i decembre; Miquel Torrent[332] un total de 47 dies entre els mesos d'agost, novembre i decembre; i Pedro Caço 22 dies el mes de juliol.

El mes de març, mestre Rotllí anà a veure la pedrera d'Aspa.

Tant aquesta, com la part del retaule esculpida anys abans, van esser pintades pel pintor Bernat Martorell, amb la col.laboració de Pere Teixidor, Jaume Ferrer i Joan Conilla.[333] Les peces es pintaren a la capella del Palau del bisbe, on s'hi va fer una taula sobre la qual es dipositaven les peces per realitzar el pintat.

Les despeses relatives als jornals de Bernat Martorell, d'altres treballadors auxiliars i dels diversos materials, entre els que s'hi fa constar or, argent i *atzurt*[334] i altres coses necessàries van ésser de 11.543 sous 9 diners i mig.[335] Les despeses dels pintors que l'ajudaren sumaren un total de 165 sous.

El 12 de setembre es va començar a fer l'arxiu notarial[336] i s'hi treballà fins el mes de desembre. El fuster Joan Abri era el director de l'obra. Amb ell van treballar-hi asiduament

---

[329] El nom d'aquest piquer el trobem escrit també Pere Danomon. Alonso es refereix a ell com Pere Danarcon. Ibidem., pp. 105 i 112.
[330] Documentat també per Alonso. Ibidem., p.105
[331] Identificat per Alonso com Benet Safont. Ibidem., pp.105 i 113.
[332] Identificat per Alonso també amb el nom de Miquel Torrant. Ibidem., pp.105 i 112.
[333] Ibidem., p.122
[334] Color blau cel.
[335] Desconeixem amb detall en que consistí l'obra i la totalitat de materials que s'empraren ja que en el llibre d'obra coresponent, les despeses estan comptabilitzades en conjunt.
[336] Esmentat per Alonso. ALONSO, G.: Op. cit., p.127.

dos moços seus, Bernat Alerich i Bartomeu Albiol,[337] el piquer Mateu Torrent, 91 homes de plaça i dos homes amb bèsties, que treien runa.

La fusta de pi, amb la que es va realitzar, es va comprar a diverses persones: 24 bigues entre Miquel Segrera i Pedro de Toledo; a micer Gabriel Barber es va comprar 1 troç pel llindar de la finestra; a Joan Siscar 3 fulles,[338] 1 troç i 4 bigues redones; a Bernat Dolius 3 posts[339] de 30 pams; al ciutadà Joan Sasala 9 fusts i 8 fils; i a l'esmentat mestre, Joan Abrí, 1 cairó[340] de 30 pams de llarg. Fusta que va serrar el fuster Joan Siscar. La pedra utilitzada es va comprar al clavari de la ciutat i procedia del mur de Sant Andreu. Es compraren també 26 cafiços i 9 fanegues de guix[341] al guixaire d'Algerri, Pere Plena; 250 rajoles a un cantareller de nom Brafim i 450 més al teuler Joan Bosch; 22 brages[342] d'arena; 5 cafiços de calç[343] ; 400 marcovins; 4 lliures de claus de 20 i de 30[344] i 24 claus de ferre per *tenir les fulles del entrevolar del ges*[345]; aigua cuita i safrà per bernisar la fusta, i 1 sedaç de linyes per porgar el guix.

Mestre Therri de Metz vingué de Barcelona per adobar les vidrieres de la Seu, feina per la que va rebre 275 sous i 2 diners.[346]

També es varen fer diverses obres al lavatori, el sagrari i l'altar al darrera de l'altar major. Es realitzaren sota la direcció de Jordi Safont i del fuster Joan Abri.[347]

ANY 1442

BIBLIOTECA VIRTUAL

El 13 de març es continuà l'obra de l'arxiu notarial. En ella hi participaren, a més del mestre de la Seu Jordi Safont, els piquers Bernat Safont, Mateu Torrent i Miquel Torrent que hi treballaren des de l'inici de l'obra fins a finals de maig. El fuster Joan Abri, amb el seu moço, tant sols hi treballaren 5 dies del mes d'abril. A ell mateix es comprà aigua cuita i safrà, i al teuler Joan Bosch 40 rajoles.

Els piquers Joan Escalant i Joan de Sangüessa tallaren 346 pedres de diverses mides a la pedrera de la Cogullada. Si bé desconeixem quina va ésser la seva utilitat.

Pel portal dels Apòstols es feren les imatges dels apòstols Felip i Jaume el menor, sota la direcció de mestre Jordi Safont.[348]

La imatge de l'apòstol Felip va ésser esculpida entre els mesos de juny i juliol. Mestre Jordi Safont hi treballà 16 dies del mes de juny i 23 dies del mes de de juliol; Bernat Safont, un total de 39 dies entre ambdòs mesos; Mateu Torrent, 5 dies del mes de juliol i Miquel Torrent 4 dies del mateix mes.

---

[337] Fuster que ja documenta Alonso, però l'any 1450. Ibidem., p.136.
[338] Peces primes.
[339] Peça de fusta més ampla que gruixuda.
[340] Biga relativament petita.
[341] No coneixem la equivalència actual del cafiç de guix. Si considerem que és la mateixa del forment, de 372 Kg., la quantitat adquirida resulta ésser de 9.951 Kg.
[342] Es l'única vegada que trobem documentada aquesta mesura, de la que desconeixem la seva equivalència.
[343] El comentari és el mateix de la nota 282. La quantitat de calç comprada equivaldria a 1.860 Kg.
[344] Fa referència a la quantitat de claus que entren en una lliura o 400 grams.
[345] A.C.Ll. Ll. O. Any 1442 S. Fol. 36V
[346] Documentat per Alonso. ALONSO, G.: Op. cit. p.124
[347] Documentat per Alonso. ALONSO, G.: Op. cit. p.124
[348] Documentat per Alonso. Ibidem., p. 124

Entre els mesos de novembre i decembre es va fer la imatge de l'apòstol Jaume el menor. El mestre hi treballà durant 43 dies; mateu Torrent durant 29 dies i Miquel Torrent durant 9 dies. El mateix jordi Safont va comprar *color e bitums* per les esmentades imatges.

ANY 1443

Continuant amb l'obra de les noves imatges pel portal dels Apòstols, aquest any es van esculpir les dels apòstols Tomàs, Mateu i Maties. Van ésser realitzades per mestre Jordi Safont amb la col.laboració dels piquers Mateu Torrent i Miquel Torrent.[349]

L'apòstol Tomàs es va fer entre el 7 de gener i el 20 de febrer. Mestre Jordi Safont hi treballà durant 36 dies; mateu Torrent durant 37 dies i Miquel Torrent durant 4 dies. L'apòstol Mateu es va fer entre el 21 de febrer i el 14 d'abril. El mestre d'obra hi treballà 44 dies, Mateu Torrent 36 dies i miquel Torrent 2 dies. L'apòstol Maties es va fer entre el 15 d'abril i el 30 de juliol. Jordi Safont hi treballà 45 dies, Mateu Torrent 8 dies i Miquel torrent 6 dies.

Referent a l'anàlisi estilística realitzada per Terés[350] en la que considera que les imatges de Sant Felip, Sant Maties i Sant Tomàs van ésser fetes directament per Jordi Safont i les de Sant Mateu i Sant Jaume el menor, pels seus col.laboradors, la documentació, com acabem de veure, ho corrobora en part. L'única imatge que Jordi Safont realitzà practicament sol, va ésser la de Sant Maties. A les de Sant Felip i Sant Tomàs hi va particpar tant ell, com algun dels seus ajudants i a les altres dos, la col.laboració dels seus ajudants, malgrat ésser important, fou menor.

Pel portal dels Apostòls, els piquers Pere de la Costa i Gonçalvo de Çamora anaren a la pedrera d'Arbeca a tallar 350 pedres. També hi anà mestre Jordi Safont.[351]

A partir del 26 de juny es va continuar amb l'obra de l'arxiu notarial. Hi treballaren el mestre Jordi Safont i els piquers Mateu Torrent, Pedro de Sanoya, Pere Ramon, Miquel Torrent, Berenguer Bienys i Bertran lo gascó. La pedra adquirida l'any 1441 no fou suficient, per aquest motiu Joan Samora anà els mesos d'octubre i novembre a tallar pedra a la pedrera de la Cogullada i Berenguer Bienys hi anà el mes de novembre.

Es comprà 3 cantis trencats per *complir los cantons del pasage del archiu*,[352] 2 cafiços i 6 fanegues i mitja de guix a dos guixaires d'Algerri i 310 rajoles al teuler Joan Bosch.

El mes de novembre, quan s'estava treballant a l'arxiu, el mestre d'obra Jordi Safont i el piquer Pedro de Sanoya van treballar 17 i 22 dies, respectivament, en *mudar lo bisbe de la capela de sant jacme en lo pilar del caragol.*[353]

Una nota interessant, entre les despeses de l'obra de l'arxiu, és la que fa referència a les condicions amb que treballaven els piquers. Diu així: *la rama que talla e porta per la ramada que servi a picar la pedra en lo estiu davant lo pati de la degania*.[354]

Aquest any es van gastar 1456 sous i 9 diners per l'obra de la sagristia. La despesa incloia a més de 71 jornals del fuster Joan Abrí, tot el material emprat: portes, calaixons, armaris, finestres, fusta, claus, panys...[355]

---

[349] Documentat per Alonso. Ibidem., p 125.
[350] TERES, R.: Op. cit. pp. 220-221
[351] Documentat per Alonso. ALONSO, G.: Op. cit., p.126
[352] A.C.Ll. Ll.O. Any 1442. Fol.38V.
[353] A.C.ll. Ll.O. Any 1442. Fol.40R. Quan es parla del caragol, normalment es fa referència a l'escala d'accés al campanar.
[354] A.C.Ll. Ll.O. Any 1442. Fol.38R.

ANY 1444

Es seguia treballant a l'obra de l'arxiu notarial. Hi participaren, des dels inicis del mes de gener fins els primers dies del mes de maig, mestre Jordi Safont i els piquers Pedro de Sanoya, Mateu Torrent, Berenguer Bienys, Miquel Torrent, Bertran *lo gascó* i Pedro de la Costa.

En lloc d'adquirir la pedra a la pedrera de la Cogullada, com l'any anterior, aquest any s'acudí a la pedrera d'Arbeca, on mestre Jordi Safont viatjà quatre vegades i Joan Salla hi va tallar lloses, durant 15 dies.

Per l'esmentada obra, aquest any es comprà 13 cafiços de ges a diversos homes d'Algerri, 100 somades d'arena i 400 rajoles i 2 cafiços de calç a Joan Bosch.

El mes de març, el piquer Pedro de Sanoya, alhora que treballava a l'arxiu, ho feia també a *l'obra de Sant Jaume*. Participaren en aquesta segona obra 22 homes de plaça i el prevere mossen Oliver, qui trèia runa. L'obra en qüestió es relaciona amb l'esmentada del mes de novembre de l'any anterior, en que es tragué la imatge del bisbe de la capella de Sant Jaume. El tresllat d'aquesta imatge, degué ésser, doncs, temporal, mentre es realitzaven diverses obres a la capella on normalment estava situada.

Entre el 5 de maig i el 21 de setembre es va treballar en l'obra de la torre. Les despeses totals, en les que s'inclou els salaris del mestre d'obra, piquers, ferrers i ajudants, així com els pagaments per calç, arena, i tot el material que s'hi utilitzà, s'elevaren a 2.651 sous i 8 diners.

Entre el 21 de setembre i el 21 d'octubre es va reparar la teulada de Santa Maria la Vella.

El primer dia de desembre mestre Jordi Safont, ajudat per Miquel Torrent i Bertran[356] començaren a treballar en l'obra del Judici Final de la porta dels Apòstols. Els 262 sous i 6 diners que suma la despesa inclouen a més del treball dels piquers, els jornals de Bernat Ramaç, el ferrer que va esmolar les eines dels piquers, i d'una estora que es va comprar a Joan Fontova.

ANY 1445

Durant tot l'any mestre Jordi Safont i el seu moço Bertran Deulanasco[357] van treballar en l'obra del Judici Final, del timpà de la porta dels Apòstols, que havien iniciat l'any anterior. Mestre Jordi Safont va rebre a més del seu salari, el corresponent al del seu moço.

---

[355] Desconeixem les despeses en detall, ja que estan enregistrades en el llibre d'obra en conjunt. A.C.Ll. Ll.O. Any 1443. S. Fol.167R.

[356] En el llibre d'obra s'indica únicament i exclusivament el nom: Bertran, sense especificar el cognom. No s'indica que sigui Bertran de la Borda com s'ha indicat fins el moment. ALONSO, G.: Op. cit., p.126. Es refereix a Bertran Deulanasco, deixeble de mestre Jordi Safont que trobem documentat a l'esmentada obra, a partir de l'any següent. En cap moment trobem a Bertran de la Borda treballant a l'obra del Judici Final del portal dels Apòstols.

[357] Les primeres vegades que trobem escrit aquest cognom, es pot llegir com de Lavasco, si bé, posteriorment, trobem la majoria de vegades, Deulanasco, i també Launascho. En els darrers libres d'obra apareix com Deulana.

ANY 1446

Des de començaments d'any i fins al mes d'agost, mestre Jordi Safont, ajudat pel seu moço, continuaren l'obra del Judici Final. El 19 de juny Mateu Torrent i Miquel Torrent, ajudats pel manobre Joan Cabaçer, començaren a fer les bastides per *paredar* l'escultura.

Entre els mesos de juliol i agost el pintor Tomàs Teixidor, ajudat per Joan de Sant Martí i Teixidor *el prohom*, pintaren l'esmentada obra.[358] Tomàs Teixidor hi va treballar durant 23 dies, Joan de Sant Martí, durant 19 dies i Teixidor, durant 2 dies. També hi col.laboraren mestre Jordi Safont, durant 23 dies i el seu moço que va moldre els colors, durant 5 dies.

Per aquella, mestre Jordi Safont, va comprar a la botiga de n'Olius *cert mastech, çera blanqua e altres materials*[359] . Els pintors aportaren, a més, *adzur e altres colos*[360]

A partir del mes de setembre i fins el mes de desembre, mestre Jordi Safont i el seu moço Bertran Deulanasco van treballar en: una pica per l'aigua beneïda prop les fonts de Batejar, una imatge de la Verge de les Sogues de 5 pams d'alçària, amb l'entrepeu de pedra i una sepultura per als bisbes Guillem Pere de Ravidats i Gombau de Camporells.[361]

ANY 1447

Des de l'inici de l'any i fins el mes de juny, mestre Jordi Safont i el seu mosso Bertran Deulanasco van treballar en la sepultura del bisbe Guillem Pere, iniciada l'any 1446. Durant el mes de maig els va ajudar a *paredar* l'esmentada obra Miquel Torrent, manobre de la Seu. Aquest mateig mes, el pintor Joan de Sant Martí va pintar algunes de les seves imatges.

El mateix mes de juny, Bertran Deulanasco va començar a fer quatre entrepeus d'altres tantes imatges d'apòstols per la porta d'entrada al claustre, feina que el mantingué ocupat fins el mes següent.[362]

Des de mitjans del mes de juliol i fins el mes de desembre mestre Jordi Safont va esculpir una imatge de la Verge Maria pel pilar del mig de la porta dels Apòstols, la qual havia de substituir a la que en aquell moment hi havia col.locada.[363] A principis del mes d'agost, es va incorporar a l'obra el seu mosso, Bertran Deulanasco.[364] Mestre Safont continuava revent el salari corresponent al mosso.

ANY 1448

---

[358] Documentat per Alonso. ALONSO,G.: Op. cit. p.126.
[359] A.C.Ll. Ll.O. Any 1446. S. Foil.47V
[360] Ibidem.
[361] Fins el moment es considerava que el col.laborador de Jordi Safont en aquestes obres va ésser Bertran de la Borda. ALONSO, G.: Op. cit. p.127.
[362] Fins el moment s'atribuïa l'esmentada obra a Jordi Safont, que és qui cobra el salari corresponent al seu moço.
[363] Esmentat per Alonso. Ibidem., p.125
[364] Fins el moment s'atribuïa l'esmentada obra a mestre Jordi Safont i a Bertran de la Borda. Ibidem., p.125

Mestre Jordi Safont continuà cisellant la imatge de la Verge Maria pel portal dels Apòstols, començada l'any anterior. Ho feu amb l'ajuda de Bertran Deulanasco, mosso seu. La finiren el mes de juliol, si bé els mesos de maig i juny treballaren en altres menesters.

La imatge de la Verge Maria va ésser pintada pel pintor Tomas Teixidó. En canvi, va ésser el també pintor Joan de Sant Martí qui va emblanquinar el pilar, els tabernacles i les imatges del dit pilar.[365]

Les diademes que cenyien les testes de la Verge i el Nen es compraren a un moro calderer anomenat Mahoma del Fierro. Pesaren entre ambdues 10 lliures i costaren 23 sous i 4 diners, a raó de 2 sous i 4 diners la lliura.

Durant alguns dies del mes de juny tant mestre Jordi Safont com Bertran Deulanasco[366] estigueren ocupats en fer la imatge de l'apòstol Sant Joan Evangelista, que no acabaren.

ANY 1449

Es feren algunes reparacions en la degania, que consistiren en tirar a terra una paret mijanera amb Santa Maria la Vella i en obrir una porta per on entrar els entremesos de la processó del Corpus.[367] Mestre Jordi Safont va treballar en l'esmentada obra durant 5 dies del mes de juny i Gaspar, un mosso seu,[368] durant 10 dies del mateix mes.

El fuster Joan Abri va realitzar un armari per guardar tapiços i catifes, sota l'escala que conduïa a la llibreria.[369]

ANY 1450

Es va enllosar la teulada de la capella de Santa Maria la Vella.[370] Es compraren per la dita obra, entre altres materials, 306 lloses al piquer Pedro de la Costa, quantitat que no satisfé les necessitats de l'obra. Per aquest motiu, Gaspar Safont i Domingo Espills, mossos de mestre Jordi Safont, picaren durant els mesos de juliol i agost altres lloses que eren propietat de l'obra. El mestre d'obra també participà en la realització de la teulada en les labors de *paredar*, juntament amb Miquel Torrent i els mateixos Gaspar Safont i Domingo Espills.

ANY 1451

Per adobar i enllosar les teulades, Bernat Fullater i Mateu Torrent tallaren 300 lloses a la pedrera de la Cogullada. Lloses, que foren picades per Domingo Espills,[371] mosso de

[365] Alonso esmenta a Thomé Teixidó com pintor de la imatge, el pilar, les tabernacles i el dorat de les diademes i a Joan de Sant Martí com ajudant seu. Ibidem., p. 125.
[366] Fins el moment s'atribuïa l'esmentada imatge a Jordi safont i Bertran de la Borda. Ibidem., p.125
[367] Documentat per Alonso. Ibidem., p.127.
[368] Segurament es refereix a Gaspart Safont.
[369] Documentat per Alonso. ALONSO, G.: Op. cit. p.128.
[370] Documentat per Alonso. Ibide., p.128.
[371] Alonso esmenta aquest any a Domenicus, moço del mestre. ibidem p. 136.

mestre Jordi Safont, i per Miquel Torrent, entre els mesos de juliol i octubre, i pel propi mestre els mesos de setembre i octubre, així com per Bertran de la Borda, piquer que estava amb mestre Jordi Safont, entre els mesos de juny i setembre. Aquesta és la primera vegada que trobem a Bertran de la Borda participant en les obres de la Seu Vella**.**

Aquest mateix any, Bertran de la Borda, també va col.laborar, durant 8 dies en les obres que es realitzaren per motiu d'obrir una porta que conduia a *predicadors*.[372]

Es va adobar i refer, així mateix, la teulada d'un habitacle situat sobre les teulades de la Seu, on s'hi feia la cera.

Els fusters Joan Abri i Bertomeu Albiol, juntament amb Miquel Torrent i Domingo Espills, mosso de mestre Jordi Safont, van fer dos bancs que es van situar davant el cor, en els qual s'hi seien els canonges.

Mestre Jordi Safont, ajudat pels seus mossos Bertran i Domingo Espills, va treballar els mesos de novembre i desembre en la imatge de l'apòstol Sant Joan Evangelista, que havia començat l'any 1448.[373]

BIBLIOTECA VIRTUAL MIGUEL DE CERVANTES

ANY 1452

Es va fer el paviment de la Seu. Per aquest motiu, el piquer Mateu Torrent va tallar 800 lloses en la pedrera de Pedrós. Lloses que van picar Miquel Torrent, mestre Jordi Safont i els seus mossos Gaspar, Domingo Espills i Antoni Sanoya, entre els mesos de febrer i maig. La seva col.locació es va dur a terme entre els mesos d'abril i juny.

Entre els mesos de gener i febrer es va situar la imatge de l'apòstol Sant Joan Evangelista en el portal dels Apòstols per mestre Jordi Safont i els seus moços Gaspart Safont i Domingo Espills. Miquel Torrent els ajudà a fer les bastides per treure la imatge del mateix sant que hi havia[374] i setià la que havia esculpit mestre Jordi Safont.[375]

ANY 1455

Per enllosar la Seu, Bernat Fullater i Mateu Torrent tallaren 400 lloses i Ramon Batlle altres 105 a la pedrera de la Cogullada.

ANY 1457

Es continuà pavimentant la Seu.[376] Francesc Polo va picar 409 lloses i paredà, també, a l'indret de la pila baptismal. Joan de Medina, juntament amb el seu fill, va tallar 430 cairons i 60 mitjos cairons. Pere Medina va picar 240 cairons i 12 puntes. Joan Cordero, mosso de mestre Andreu Pi, va picar 40 puntes. Joan Espills en va picar 6.

---

[372] Documentat per Alonso. Ibidem., p.129.
[373] Alonso data la represa de la seva esculturació l'any 1455. Ibidem., p.125
[374] L'havia realitzat Guillem Solivella.
[375] Documentat per Alonso. ALONSO, G.: Op. cit. p.125.
[376] Documentat per Alonso. Ibidem., p.149.

Durant el mes de març Joan Cordero i Joan de Saragossa, mossos de mestre Pi, i Antoni Soler picaren cairons.

Pere Medina i el seu fill tallaren 200 lloses que Antoni Soler va picar per adobar les escales del portal dels Fillols, obra que es financià a mitges amb el Bisbe.

Pere Sanoya, mestre piquer, va arranjar dues imatges i els permòdols sobre els que es subjectaven, per preu de 160 sous. La nota que encapsala l'esmentada despesa diu així:...*reparar ho destroni dues ymages velles una de la Verge Maria que lan havien levada del portal major e l'altra de Sant Joan Evangelista e ara no se que semblen*.[377]

Entre la tercera setmana de març i la primera setmana d'agost, sota la direcció de mestre Andreu Pi, es va desfer una paret mitjanera que hi havia entre la casa de l'Almoina i Santa Maria la Vella. L'espai que ocupaven ambdues estances es va dividir entre Santa Maria la Vella, la casa de l'Almoina i la casa del Capítol.[378]

Participaren en l'esmentada obra, a més del mestre d'obra, Joan Cordero i Joan de Saragossa mossos seus; els piquers Antoni Soler, Vallebriga, Pere Tallada i Pere Medina; així com el manobre de la Seu Miquel Torrent. El fuster Bartomeu Albiol, de Lleida, ajudat per Rafael Tomàs, fuster de Barcelona, van fer els bancs i respatllers de l'Almoina i els bancs del Capítol. Després d'acabar aquests, Bartomeu Albiol va col.locar el bastiment per l'altar de l'Almoina. Hi treballaren, a més a més, un gran nombre de manobres.

Tant la paret mitjanera que separava la capella de Santa Maria la Vella de l'Almoina, com el paviment d'aquesta darrera es van enrajolar. Per aquest motiu, es compraren un total de 2.618 rajoles, 1.038 de les qual estaven destinades a l'esmentada paret.

ANY 1458

Amb motiu de continuar pavimentant la Seu, aquest any, treballaren per l'Obra els següents piquers: Joan de Medina va tallar 133 *cairons* a la pedrera de la Cogullada, 4 dels quals els va picar posteriorment. Salvador Fullater i el mosso de Bernat Fullater van tallar en la mateixa pedrera 400 cairons. A més entre els dos piquers anteriors, Miquel Torrent i els mossos de mestre Andreu Pi en van tallar altres 482.

Les feines de *paredar* les peces de pedra previament tallades i picades es van dur a terme entre els mesos de juliol i d'agost.

Per al paviment del Claustre mestre Andreu Pi va obrar lloses velles que s'havien baixat de les teulades de la Seu. El paviment del claustre es va col.locar durant el mes d'agot pel mestre d'obra, ajudat pels piquers Joan Balaguer i Miquel Torrent i el seu propi fill.

El mateix mes d'agost s'iniciaren les obres de construcció d'una nova llibreria a la casa de la Degania.[379] Obres, que finalitzaren el mes de novembre.

---

[377] A.C.Ll. Ll.O. Any 1457. S. Fol.26R. Alonso relaciona aquesta nota amb l'acord capitular del 3 de febrer de 1457, publicat per Lladonosa, segons el qual dues imatges que es guardaven a la casa de l'obra, es col.loquessin al portal de les novies, una de la Verge Maria i l'altra de sant Joan, transformada en un àngel. Ibídem., pp.145-146. LLADONOSA, J i SANAHUJA, P.: Notas sobre la Seo antigua de Lérida. I.E.I. Lleida, 1946, p.5. Sarrate no creu que les imatges de la porta de l'Anunciata, siguin les modificades per Pere Sanoya. D'aquestes imatges ja en fa esment Herrera i Ges. HERRERA i GES, M.: *Imatges de la Mare de Déu a l'Antiga Catedral de Lleida.* Juventus. Baarcelona, 1934, p.2.

[378] Documentat per Alonso. Ibidem., p.146.

[379] Entre els que hi participaren, Alonso esmenta al escultor Alfonso de Salcedo, que nosaltres no hem trobat, en canvi tenim documentat a un manobre que responia al nom d'Alfonso. Ibidem., p.146.

La primera labor que s'hi va realitzar va esser la d'obrir el portal, la qual van dur a terme Joan Balaguer i Pere Tallada. Posteriorment treballaren en l'esmentada obra mestre Andreu Pi amb els seus mossos i un esclau negre així com el fuster Joan Abri, acompanyat del seu mosso Bernat, a més d'un grup de manobres. Miquel d'Albesa va ésser l'encarregat d'esmolar les broques als piquers.

Mestre Jaume Mas, ferrer, va fer les reixes per a la finestra que estava encarada a migjorn.[380]

A més d'altres materials es compraren, per l"esmentada obra, 5000 rajoles grosses per fer la volta de la coberta

ANY 1460

Entre els mesos de juny i juliol es va entallar el portal de la casa de l'Almoina.[381]

La primera setmana del mes de juny els mossos de mestre Andreu Pi tallaren, a la pedrera, pedra per l'esmentat portal. A partir de la setmana següent, el mestre d'obra, ajudat per Miquel Falcó, Alfonso de Toledo,[382] Pere Prunera i altres mossos seus, va fer allí mateix els motllos i va començar a picar les pedres prèviament tallades.

A principis del mes de juliol, dos piquers biscaïns van enderrocar i desfer el portal vell de la casa de l'Almoina i tot seguit mestre Andreu Pi amb els seus mossos començaren a paredar les pedres que havien picat a la pedrera. El dia *que vingue la nova que lo rei venie a les corts*, hi participaren també, els piquers Pere Tallada, Joan Escatro, Fullater, Cabdevila i Rodrigo de Sevilla.

Mestre Nicolau de Brussel.les,[383] fuster, va realitzar les portes de fusta de l'esmentat portal, feina en la que fou ajudat pel seu mosso Guillem. Mestre Bertomeu Puig, serraller, que tenia obert obrador *al cap de la plaça* va fer la loba[384] de l'esmentada porta i Miquel d'Albesa, també ferrer, els seus golfos.

També es feren algunes obres a la llibreria de la Seu, malgrat que no s'indica si es feren a la llibreria situada sobre l'altar de Santa Anna o a la llibreria feta l'any 1457 a la casa de la Degania. Es realitzaren entre els mesos d'abril i juliol.

El fuster Simó Meyà va fer bancs i faristols; l'ajudaren Pere *lo valencià*, Pere *l'aragonès* i Antoni, mossos seus, i el fuster Joan de Raimat. També prengueren part en l'esmentada obra mestre Andreu Pi i *el seu moçet aprenediç*.[385] El ferrer Miquel d'Albesa acondicionà la reixa que s'havia comprat per la finestra.

Mestre Bertran de la Borda, piquer, va esculpir una imatge de Sant Joan Baptista per la que va cobrar 460 sous.[386] Miquel Torrent va ajudar a fer i desfer les bastides fetes per col.locar la imatge en el seu lloc i treure prèviament la imatge a la que havia de substituir.

---

[380] Documentat per Alonso. Ibidem., p.136.
[381] Documentat per Alonso. Ibidem., p.147.
[382] Possiblement es correspongui amb el pedrapiquer Alfonso de Salcedo que esmenta Alonso. Ibidem., p. 147 i 153.
[383] Documentat per Alonso. Ibidem., pp. 147 i 152.
[384] Peça de ferro plana que forma part del pany d'una porta i que es mou per mitjà de la clau i serveix per a tancar i obrir.
[385] Alonso esmenta el moret aprendís. Ibidem., p.147
[386] Es tracta de la imatge pel portal dels Apòstos que substituiria la realitzada per Guillem Solivella. Documentat per Alonso. Ibidem., p. 148

Es pagaren també, 1 sou per *la diadema que esta en la imaja ab la creueta e penonet*[387] i 1 sou 6 diners per *daurar e pintar la diadema e lo penonet*.[388]

ANY 1461

Es van fer les teulades de la Capella de les Fonts i de la capella de Sant Vicent, amb teules.

ANY 1462

Per les teulades del claustre, Mateu de Faya, Domingo Diraurtí, Martin de Goyratos i altres piquers biscaïns van tallar a la pedrera de la Cogullada 740 lloses, 50 mitges lloses, 10 lloses grans anomenades cantons i 40 pedres pels entaulaments. Pere Tallada va tallar altres 50 lloses, Mateu Torrent 13 més, entre Joan Martí i Medina un total de 124 i Joan Aspida altres 20 i 11 mitges lloses.

En el mes de febrer, mestre Bertran de la Borda anà a la pedrera a fer els motllos i a començar a esculpir la primera gàrgola. En el mes de març juntament amb el mestre d'Obra, treballaren Niago de Faya i Pere Soler amb el seu mosso. Al mes d'abril sel's hi afegiren el mosso de mestre Bertran, Joan Martí, Martin de Gouyas, Domingo Girogui, Miquel de Beixama, Martí de Faya, Joan d'Exareç, Pedro de Faya i Pere Tallada, malgrat que la majoria d'ells hi treballaren molts pocs dies. El fuster Joan de Raimat amb el seu mosso, van fer un torn per pujar la manobra.

En el mes de maig treballaren en l'obra, juntament amb el mestre d'obra, el seu mosso Esteve, Niaguo de Faya, Joan Martí, Pedro Perugo, Pere Tallada, Martin de Faya, Pedro de Faya, Domingo lo biscaí, Joan d'Exareç, Pere Soler, Martí de Guoxaç, Aniceto de Bexama i Martí de Tamar. La segona setmana d'aquest mes comensaren a paredar.

Al juny participaren en l'esmentada obra Bertran de la Borda i el seu mosso Esteve, Niego de Faya, Martin de Faya, Pere Soler, Joan Martí, Pedro Perugo, Miquel de Camar, Joan d'Exareç, Domingo lo biscaí, Aniceto de Bexama i Martin de Guoxaç.

En els mesos d'agost i setembre i dos dies del d'octubre, mestre Bertran de la Borda acudí a l'esmentada obra en solitari, ni tant sols acompanyat de manobres.

Els piquers Pere Soler, Pere Tallada, Pedro Pugo, Martí de Faya, Martin de Espidia i Martin Guoxaç picaren pedres per un àmpit de pedra que el Capítol va manar fer al cimbori. Però l'obra no s'acabà ja que es va tancar el portal que conduïa a Predicadors, per motiu de la guerra.

ANY 1468

Aquest any es van fer algunes reformes a la llibreria.[389] Consistiren en la millora dels bancs, feta per Simó Moyà i en la col.locació de barres de ferre, cadenes, panys i claus per subjectar els llibres, per part del ferrer Antoni Cardet.

---

[387] A.C.Ll. Ll.O. Any 1460. S. Fol 29R.
[388] Ibidem. Segons Alonso, es van aprofitar de la imatge antiga. ALONSO, G.: Op. cit., p.148.
[389] Documentat per Alonso. Ibidem., p.164.

El 2 de maig es comensà a fer la *enjua* feta a *la casa dels comtes a la part de fora davant lo castel al costat de la casa dels entremesos*.[390] Però les obres es paralitzaren i no continuaren fins al mes de setembre de l'any següent, que es finiren.

ANY 1472

Durant l'any 1472 es van realitzar vàries obres d'arranjament d'algunes de les dependències de la Seu, de les quals cal esmentar la realització d'unes portes noves per la llibreria i la refeta de les teulades de l'arxiu i de la sacristia.

En les obres de la teulada de la sacristia hi treballaren mestre Bertran de la Borda i un mosso seu entre els mesos de gener i maig. Primer picant lloses i posteriorment col.locant-les en l'esmentada teulada**.**

ANY 1473

Els mesos de maig i abril mestre Bertran de la Borda acompanyat pels seus joves[391] acudiren a la pedrera de la Cogullada a tallar pedres per les teulades de la Seu. També hi van anar el piquer Medina, que va tallar 106 lloses i un piquer biscaí que hi treballà una setmana.

L'1 de setembre es començà a obrar en les teulades. Participaren en l'esmentada obra fins el mes d'octubre, mestre Bertran de la Borda amb un mosso i Joan Martí.

Es va refer la teulada de la capella *prop les fonts*[392] amb canyes i cabirons. Les obres comensaren el 17 de maig i continuaren fins la primera setmana de juny. En elles hi participaren junt amb varios manobres, mestre Bertran i el seu mosso, que tregueren les canyes i bigues podrides de la cuberta, picaren els pilars que sostenien la *lumera* i feren la cuberta de nou.

ANY 1474

Sota la direcció de mestre Bertran de la Borda es continuà obrant en les teulades de la Seu, primer picant les lloses i posteriorment posant-les en el lloc adequat. El mestre començà a treballar ajudat per varios manobres l'1 de setembre i el dia 6 del mateix mes, se li afegiren els piquers Joan Medina i Joan Martí que picaven lloses. Tots tres menestrals treballaren en l'esmentada obra fins a mitjans del mes de novembre.

A més, els piquers Joan Espills, Joan Martí i Fullater tallaren entre tots tres a la pedrera de la Cogullada 100 lloses. I entre varis piquers biscaïns altres 231 lloses.

ANY 1475

[390] Documentat per Alonso. Ibidem., p.164.
[391] Mossos.
[392] Segons Alonso es tracta de la capella de Sant Marc i Sant Saturní. ALONSO, G.: Capillas, altares, imágenes, capellanias, presbiteriados y beneficios de la Seu Vella de Lleida, desde su fundacion hasta su cierre. I.E.I. Lleida, 1979, p.86.

Entre varios piquers biscains, dels qui desconeixem la seva identitat, tallaren 1000 lloses en la pedrera de l'Astor.[393] Els dies 20 de febrer i 13 de març de 1475 mestre Bertran de la Borda anà a la pedrera per rebre les esmentades lloses, que posteriorment traslladà fins a la Seu un carreter. Posteriorment, foren picades pel mestre d'obra i altres piquers. Mestre Bertran de la Borda en va picar 465, els biscains altres 19, Joan Martí 244, Peruxo, mosso del mestre d'obra, 40 i Joan Medina altres 30 i mitja. Alguns d'aquests piquers picaren lloses cobrant per dia de treball, Joan Martí i Peruxo ho feren durant 12 dies i Pere durant 8.

Es va enrajolar el paviment de la escrivania.[394] Per fer-ho es van comprar 2.000 a Bosc, rajoler.

ANY 1476

Tant les lloses que es picaren l'any 1475 com altres que es picaren aquest any s'utilitzaren per enllosar el claustre.

Mestre Bertran de la Borda començà a picar lloses per l'esmentada obra el 17 de març. Hi treballà fins el dia 28 del mateix mes. Es reicorporà a l'obra el dia 17 d'abril, fins el dia 3 de juny en que deixà de treballar en el claustre.

Col.laboraren amb el mestre d'obra els seus ajudants Pere i Peruxo. El primer ho va fer entre els dies 24 i 30 d'abril i el segon entre el 22 d'abril i el 14 de maig. També va participar a l'esmentada obra el piquer Joan Martí, qui ho feu entre el 22 d'abril i el 30 de maig.

El 15 de juliol mestre Bertran de la Borda va acabar d'esculpir una gàrgola *que es de figura d'aguilotxa*, en la que hi va treballar durant 13 dies. Posteriorment durant 11 dies, n'esculpí una altra *de figura de salvatge*.[395] El 8 de setembre va acabar de fer 8 peces *d'entaulaments*.

ANY 1477

Mestre Romiro, piquer biscaí, va tallar 738 lloses en les pedreres del terme d'Alfés.

Mestre Bertran de la Borda obrà també 30 pedres grans i els seus joves picaren altres 65 lloses.

La setmana del 28 d'octubre, durant 3 dies, mestre Bertran de la Borda i un pintor que responia al nom de Mateu, van netejar el retaule major.[396] El ferrer Cardet, va adobar les manxes que s'empraren.

ANY 1478

Aquest any es continuaren les labors en les teulades de la Seu. Més concretament, en aquelles que estaven sobre el claustre, en el tram comprès entre el campanar i la capella de Sant Martí. Per aquest motiu, dos piquers biscaïns, mestre Joan i Axemeno, tallaren entre

[393] Segons Alonso es tractava de la pedrera de la Cogullada. ALONSO, G.: Op. cit., 1976, p. 165.
[394] Documentat per Alonso. Ibidem., p. 165.
[395] Documentat per Alonso. Ibidem., p.165.
[396] Documentat per Alonso. Ibidem., p.166

ambdòs 983 lloses al riu d'Alfès. Lloses que ells mateixos tingueren cura de transportar fins a la Seu, més concretament, davant el portal dels Apòstols.

El mateix mestre Joan, el 6 de maig, va acabar de picar-ne 201.

El 26 de març mestre Bertran de la Borda començà a treballar en enllosar els abans indicats tarrats. Feines en les que va treballar fins a principis del mes de juliol. El 28 del mes d'abril començà a fer una gàrgola, en la que hi feinejà durant 13 dies. El 15 del mes de juny en comensà una altra que posteriorment ell mateix va col.locar.

Col.laboraren amb el mestre d'obra, els piquers Joan Martí, Joan Medina i Pere Medina durant tot el temps que durà l'obra, i Mateu Torrent des de l'11 d'abril fins al 2 de maig, a més a més d'un grup de manobres.

ANY 1479

Prosseguiren els treballs en les teulades del claustre de la Seu.[397] Pel qual els piquers biscaïns van picar 200 lloses. Entre el 8 i el 19 de juliol el piquer Joan Martí va obrar en els *entaulaments* pel claustre de la Seu. Mestre Bertran de la Borda va cisellar dues gàrgoles i quatre peces d'*entaulament*.

Per l'arranjament de la teulada de la capella de Requesens, es compraren, entre altres materials, llates, canyes i 1000 teules. Les obres però no es dugueren a terme fins l'any següent.

ANY 1480

No fou fins el 17 de juliol d'aquest any que s'iniciaren les obres en la teulada de Requesens. Foren realitzades pels mestres fusters Abrí i Antoni Torres, ajudats de varis manobres. Hi treballaren fins el 9 d'agost.

Endemés de les rajoles comprades l'any anterior, s'adquiriren aquest any altres 340 i algunes d'un lot de 1000 que es compraren per la teulada de damunt la llibreria, que també s'adobà.

El piquer Joan Martí va obrar 12 peces d'*entaulament*, i va picar 287 lloses. Mestre Bertran de la Borda va obrar 9 peces d'*entaulament*, va picar 16 lloses i va esculpir 2 gàrgoles. Altres piquers picaren un total de 205 lloses. Totes aquestes notes ens indiquen que es continuava treballant en les teulades del claustre.

ANY 1481

El 26 d'abril, el mestre d'obra junt amb Joan, col.laborador seu, van començar a treballar a les teulades del claustre. El piquer Joan Martí ja ho feia des del dia 17, realitzant feines preparatòries a l'esmentada feina. Les obres continuaren fins acabat el mes de juny.

Durant la primera meitat del mes de maig, hi treballà també Diego, mosso del mestre d'obra. I durant tot el temps que durà l'obra, els esmentats piquers tingueren l'ajuda de varios manobres, entre els que hi havia Arnau, nebot de mestre Bertran de la Borda.

[397] Documentat per Alonso. Ibidem., p.166.

Mestre Bertran de la Borda, temps abans, havia esculpit dues gàrgoles per posar-les a la teulada.

ANY 1482

El 29 d'abril mestre Bertran de la Borda, juntament amb el piquer Joan Martí, van començar a enllosar sobre la volta romànica de Santa Maria la Vella, d'on previament s'havien tret les lloses velles. Ambdós piquers treballaren plegats a les obres de les teulades de la Seu fins el 23 de juliol, amb el suport de varis manobres. Durant els mesos de juny i juliol hi participà també Joan, ajudant del mestre d'obra**.**

ANY 1483

Aquest any el capítol va decidir la construcció d'un nou orgue.[398] Les despeses sumaren un total de 3400 sous, dels quals 780 els va rebre mestre Bertran de la Borda per dos arcs i una volta on estava assetiat l'esmentat orgue. Altres 60 sous es pagaren per fusta de roure de Flandes portada de Barcelona. I l'*entosta* que es feu darrera aquells, entre material i jornals dels mestres i manobres, costà en total altres 370 sous i 6 diners.

El mestre de fer l'esmentat orgue fou Antonet.

ANY 1484

Per decisió del Capítol es va enllosar la teulada sobre la capella de Toló. El 10 de setembre es començaren a fer les bastides, que no foren desfetes fins el 21 d'octubre, un cop acabada la feina. La realitzaren mestre Bertran de la Borda i els piquers Guallart de Balaguer i Martí d'Arnau amb l'ajuda de varis manobres.

El 16 de novembre mestre Bertran de la Borda i el fuster Guillem de la Moga van desfer la bastida que s'havia fet a la sepultura de Gallart, ja que s'havia acabat de pintar.[399]

Mestre Guillem de la Moga va fer unes portes noves pel portal del pou.[400] Mestre Pere de Marsella, serraller, va fer-hi els golfos i barres de ferre necessaris, així com les 27 lliures de claus estanyats amb punta de diamant que s'hi posaren. Antoni Cardet hi feu el forrellat, pany, arnelles i claus per tancar-la.

ANY 1486

Aquest any es va construir la campana dels quarts, pel rellotge totalment mecànic, que s'havia d'instal.lar a la torre de la Seu. Igual que les del rellotge, les despeses de la construcció de la campana les pagaren entre el Capítol i la Paeria. En realitat es van construir dues campanes, la primera va ésser feta sota la direcció de Jaume Ferrer, el mestre rellotger que

---

[398] Documentat per Alonso. Ibidem., p.159.

[399] Documentat per Alonso. Ibidem., p.161.Segons Lladonosa, l'any 1483 Bertran de la Borda havia rebut l'ordre de situar l'esmentada sepultura sobre la porta del Lavacrum, entre les capelles de Sant Erasme i Sant Vicent. LLADONOSA, J.: Op. cit., 1971, p.71.

[400] Documentat per Alonso. ALONSO, G.: Op. cit. 1976. p.161.

havia de realitzar el rellotge. Però el resultat no devia esser l'esperat, ja que posteriorment es va encomanà una nova campana a Nicolau Barrot,[401] que va rebre 100 sous per la seva construcció.

Es va fer una graonada al reixat davant l'altar major.[402] Tingué cura de l'obra mossèn Gabriel Ferreny, qui va cobrar els 126 sous que va costar de fer, incluent-hi totes les despeses.

ANY 1487

Es van refer la teulada i la xemeneia de la casa on es feia la cera. L'obra fou donada a preu fet per 100 sous a mestre Guillem. Però els materials els aportà el Capítol, entre els quals cal esmentar 6000 rajoles que es compraren a mestre Joan Bescaí i a Pelegrí, rajoler.

ANY 1490

Aquest any s'iniciaren les obres del porxo sobre el portal dels Apòstols.[403] Mestre Francí Gomar, mestre d'obra de la Seu, va rebre el 4 de maig 1000 sous corresponents a la primera paga sobre l'esmentada obra. Posteriorment, el Capítol es va fer càrrec d'algunes despeses sobre la mateixa, ja que mestre Francí Gomar no tenia diners per pagar-les.

L'any 1488 o be l'any 1489, anys sobre els quals no ens han arribat els respectius llibres d'obra, es degué construir una nova sagristia darrera l'altar major,[404] ja que en el llibre d'obra del present any trobem les despeses relatives a diverses obres que es van fer en ella.

El darrer dia d'agost mestre Guillem de la Moga i el piquer Joan Polo començaren a fer un armari a l'esmentada sagristia. Els dos dies següents estigueren ocupats en fer les bastides per les finestres damunt la porta de Sant Berenguer i damunt la de la Anunciata. El 3 de setembre van reemprendre la realització de l'esmentat armari. Obra en la que treballaren fins el dia 17 del mateix mes.

Mestre Antoni Gomar, amb la col.laboració també de Joan Polo, va fer unes portes noves per la mateixa sagristia. Hi treballà entre el 7 de maig i el 13 de juliol. El serralller Pere de Masella va ésser l'encarregat de fer les peces de ferro necessàries per les esmentades portes: golfos, loba, anelles, forrellat,pany, clau, agulles...

El mes de novembre mestre Guillem de la Moga va fer un envà darrera l'altar per la *cambra nova*, el bastiment de la porta de l'esmentada cambra, el bastiment de la finestra del reixat, prop la porta de la cambra nova, i la reparació de les portes noves de la sagristia.

---

[401] Documentat ja per Bergós, que indica també que l'esmentada campana va rebre el nom de Mònica, que el seu so és en sol greu i que medeix 90 cm. de diàmetre. BERGOS, J.: Op. cit., p.198. Segons Alonso, Nicolau Barrot l'acabà de construir el 20 de març de 1482. També indica la construcció d'una campana pels quarts d'hora, per part de Jaume Ferrer, entre els anys 1486 i 1487. Ibidem., p.159.

[402] Documentat per Alonso. Ibidem., p.167.

[403] Documentat per Alonso. Ibidem., p. 178. Sobre la polèmica referent a la construcció o no construcció d'aquest porxo, vegeu TARRAGONA, J.-CORBELLA, J.A.-GONZALEZ, J.R.-RODRIGUEZ, J.I.: *El Pòrtic dels Apòstols de la Seu Vella de Lleida.*
Congres de la Seu Vella de Lleida. Actes. La Paeria, Lleida, 1991, pp.247-252.

[404] Documentat per Alonso. ALONSO, G.: Op. cit., 1976. p.180. Lladonosa situa la sagristia a la capella de les Neus. LLADONOSA, J.: Op. cit., 1971, p.72.

Mestre Gaspar de la Naga, fuster, va fer-hi un cobertor on es revestien per a dir missa, que costà 40 sous.

El Capítol decidí guarnir, novament, les finestres de la Seu d'acolorides vidrieres.[405] L'elegit per realitzar-les va ésser mestre Gil Fontanet, afamat mestre vidrier establert a Barcelona[406] que es va desplaçar fins la Seu Vella per fer les vidrieres de les finestres del cimbori, dels òculs, de la capella de Montcada, de la que està *davant o de sobre lo cor*, de la de damunt el portal dels Fillols i de la nova sagristia. Feina per la que va rebre 142 lliures, en diverses pagues, entre el 5 de maig i les darreries del mes de desembre.

El piquer Joan Martí i els fusters Joan Navarro i Antoni Gomar participaren en diverses obres relacionades amb la col.locació de les esmentades vidrieres a les finestres de la Seu, la instal.lació i desfeta de bastides, i el tancament, amb rajola, de les finestres del cimbori i de la capella de Montcada.[407]

ANY 1491

El 22 d'abril es pagaren 30 sous a Joan Moliner, carreter per *certes pedres que porta del riu de Alfes per obs de la fer la porta al portal dels apòstols*.[408]

També es va fer un arxiu nou sota la direcció de mestre Exemeno, pedrapiquer.[409]

El 5 de juny, l'esmentat mestre va començar a fer el portal del nou arxiu i a foradar la paret. El 21 de juny inicià les feines de picar pedra i el 27 del mateix mes se li afegí Maxiu, amb qui continuà l'esmentada obra fins el 26 de juliol. Per aquesta es compraren 3500 rajoles que transportà fins a la Seu un aiguader, el mateix que portà la grava per fer argamaça, d'aquella que hi havia al portal dels Apòstols *allà hon faien faena*[410]

Jaume Moliner, carreter, va portar 253 pedres que mestre Gomar havia fet tallar pel porxo del portal dels Apòstols *per que nos perdesen*.[411] Pedres que s'utilitzaren en *los solaments de les parets lla on se fa larxiu e tanquar lo portal*[412]

El ferrer Escapolat fou l'encarregat de fer la reixa de ferro per la finestra de l'arxiu.[413]

La volta de l'esmentat arxiu la van començar a fer mestre Castelló i mestre Guillem el 5 de setembre. Ambdós mestres hi treballaren acompanyats de varis manobres fins l'1 d'octubre.

ANY 1493

---

[405] Documentat per Alonso. Ibidem., p. 179.

[406] DICCIONARIO RAFOLS DE ARTISTAS DE CATALUNYA, BALEARES Y VALENCIA. Edicions Catalanes, S.A. i La Gran Enciclopedia Vasca, Barcelona-Bilbao, 1980. p.451.

[407] Per una nota de l'any 1497 referent també al tancament de finestres amb guix i rajola, suposem que les finestres eren parcialment tapiades i que les vidrieres no ocupaven tot l'espai de les finestres. L'esmentada nota diu així: *Item pos en data VIIII sous per un cafiç sis fanegues de ges que compri per a cloure algunes finestres del cimborri fins als filats...* A.C.Ll. Ll.O. Any 1497, S. Fol.19R.

[408] A.C.Ll. Ll.O. Any 1491. S. Fol.18V

[409] Documentat per Alonso. ALONSO, G.: Op. cit., 1976, p.181.

[410] A.C.Ll. Ll.O. Any 1491. S. Fol.19R

[411] Documentat per Alonso. ALONSO, G.: Op. cit. 1976, p.181

[412] A.C.Ll. Ll.O. Any 1491. S. Fol.19R

[413] Nosaltres no tenim documentada la realització de 40 cadires i de les cadenes pels llibres que esmenta Alonso. ALONSO, G.: Op. cit., 1976, p.181

El dia 5 de març, el Capítol va decidir que l'hort del claustre fos encanyissat, netejat i aplanat. Durant aquest any solament s'adquiriren les canyes i els llistons per fer els canyissos. No serà fins l'any següent quan aquests es faran. El que si es va fer, va ésser la neteja del claustre de reble i pedres.[414] El 19 de novembre es van plantar els primers tarongers i *murteres*.

El fuster, mestre Gaspar de la Naga va fer dos parells de portes per l'hort,[415] un parell davant el portal dels Apòstols i altre parell davant el pou.

El dia 1 de juliol, el Capítol acordà que s'adobés l'orgue.[416] La reparació corregué a càrrec dels fusters mestre Pere Bordalba, que hi treballà disset dies i mig, i mestre Gaspar de la Naga, que ho feu durant vint-i-un dies i mig.

Es comprà també, fusta d'alber per les *canals*, fusta de roure de Flandes per les *ventales*, fusta de pi pel *salmer*, fil de ferro per guarnir el *molinet*, claus i marcovins, fulles de fusta i uns golfos per la porta que conduia a la cadira, així com 600 rajoles per fer l'escala de cargol per pujar al dit orgue**.**

ANY 1494

BIBLIOTECA VIRTUAL

El 30 de gener, mestre Guillem de Sant Pere començà a fer els canyissos de l'hort del claustre, per cloure les finestres. Fins l'11 d'abril hi treballà ajudat per Martí d'Ontinyena que li donava les canyes i vímens.

El 9 d'octubre l'esmentat mestre tornà a l'obra per encanyissar entorn del pou, ajudat per Pere de Sant Jaume. Hi treballaren ambdós fins el 25 del mateix mes.

En aquest any es feren les portes del portal dels Apòstols. Les obres començaren el 17 d'abril,[417] dia en que mestre Antoni Queralt, mestre d'obra, començà a picar pedres per a tancar els forats on estaven els golfos i Gràcia i Sant Joan mossos seus, començaren a desfer les portes velles per picar el *batedor* per les portes noves, ja que el *batedor* vell era molt estret.

El dia 21, ambdós mossos foradaren l'arc sobre el portal per posar el llindar de fusta per a les portes noves.

El dia 28 del mateix mes el mestre d'obra, ajudat per un manobre, paredava, davall el llindar de fusta, els forats que havien fet en l'arc.

El 16 de juny continuà l'obra. Mestre Antoni Queralt, aquesta setmana, polí l'arc sobre el portal i reparà les juntes de les pedres amb ges. Gràcia, Sant Joan i Mateu, mossos del mestre d'obra, obraren en els llindars.

Les setmanes següents el mestre continuà paredant en els llindars.

El 30 de juny, Gràcia i Sant Joan obraren pedres per al reixat davant el portal.

El 8 de juny, Guillem, altre mosso de mestre Antoni Queralt, ajudava a aquest a paredar el guarniment per assetiar el reixat.

Es posà, també, un pern de ferre en mig del llindar de fusta, que travessava l'arc per sobre del tabernacle de la Verge Maria, per tal de que el llindar de fusta no es doblegués.

---

[414] Documentat per Alonso. Ibidem., p.182
[415] Documentat per Alonso. Ibidem., p.182.
[416] Documentat per Alonso. Ibidem., p.182.
[417] Documentat per Alonso, que situa el seu inici uns dies després. Ibidem., p.188-189

Es tallaren al riu d'Alfés dos llindars de pedra que es col.locaren a cada costat del pilar on hi ha la Verge.

Les portes foren fetes amb fusta procedent de Castelló de Farfanya i de Balaguer. Les va fer mestre Pere Botí, *alemany*, que serrà ell mateix la fusta, una part a Castelló i l'altra a la Seu. Mestre Pere Botí va rebre 69 sous 6 diners per serrar la fusta i 815 sous més per obrar les portes.

El fuster mestre Antoni Barber va cobrar 4 sous per posar-hi el forrellat i un pern sobre el llindar.

Mestre Pere Ochoa, mestre d'encluses,[418] va fer dos currons sobre els quals ballaven les portes majors, cadascun d'una lliura de pes, amb ferro vell que tenia l'Obra.

La resta d'elements de ferro necesaris per les portes, tant per les majors com per les menors, així com els claus que les adornaven, foren fets a Verdú pel mestre Joan Desquer o (d'Esquer), ferrer.

El pintor Mateu Ferrer va daurar els 1.050 claus que s'hi col.locaren, les 8 frontisses, dues anelles amb les *virolles* de talla i dos escuders per als panys i un pany de la porta petita.

Mestre Pànfil Sauch, també pintor, va daurar les dues anelles amb les corresponents *virolles* obrades de talla, i un pany per a les portes menors.

S'empraren en elles, 450 fulles estanyades i 24.000 clauets, també estanyats, anomenats trentons. Tant les fulles com 6.000 dels clauets foren portats de Barcelona.

Mestre Arnau de l'Albat, Fortanet de Caligó i Saurret van tallar 1400 lloses que s'utilitzaren per pavimentar el claustre des de la capella de Sant Martí fins al campanar i d'aquest fins a la capella dels Sants Innocents.[419]

El mestre d'obra mestre Antoni Queralt va ésser qui s'encarregà d'obrar i posar les esmentades lloses en el claustre, previ acord amb el Capítol per un import total de 2.400 sous.

ANY 1495

Continuaren les tasques d'encanyissar l'hort del claustre.[420] El 19 d'abril mossen Felip Lledó, ajudat per Martí Ontinyena, va cloure tres finestres de l'hort amb canyissos. Mossen Lledó hi treballà fins el 25 d'abril. S'hi plantaren xipresos,[421] tarongers, *murteres*, parres i altres plantes portades de Reg, així com *gessemins* per les finestres *dels cairons*. Els Xipresos, inicialment es van anar a buscar a Poblet, pero no tenim constància de que es portessin de l'esmentat monestir.

Entre els mesos de novembre i desembre, el fuster Antoni Barber va fer diverses reparacions en les estances de la torre on estaven els campaners i va tancar, entre altres, les finestres que hi havia prop el seny major i l'escala de caragol que conduïa al rellotge.

ANY 1496

[418] Segons Alonso, el seu ofici era el de rellotger. Ibidem., p.206
[419] Documentat per Alonso. Ibidem., p.195
[420] Documentat per Alonso. Ibidem., p.195.
[421] No és la primera vegada que es plantaren xipresos i altres arbres al claustre. A partir de l'any 1385, trobem períodicament despese referents a regar i cavar els arbres de l'hort del claustre.

Aquest any es va fer un *cavalcador*. Fortanet de Caligó i els seus companys van tallar 8 graons i 2 lloses per aquest i el mestre d'obra, Antoni Queralt va tallar 1 llosa gran per col.locarla sobre l'esmentat cavalcador.

L'obra fou realitzada en sa major part per Sant Joan, Guillem i Mateu, joves del mestre d'obra, que picaren i obraren les esmentades pedres i qui posteriorment paredaren l'esmentat cavalcador amb el mur. Hi treballaren des de l'11 de gener fins al 5 de març.

En canvi, mestre Antoni Queralt es va incorporar a l'esmentada obra el 22 de febrer, en la qual hi treballà fins que estigué acabada.

Es va enllosar, també, la part del claustre que restava, és a dir, des de la porta del Capítol fins a la capella de Sant Esteve. Per aquest motiu, diversos piquers acudiren a la pedrera del riu d'Alfès a tallar pedra: Joan Orbito, mestre biscaí, va tallar 264 lloses i 200 *seraits*; mestre Pere Gogat altres 170 lloses. També tallaren pedra en la mateixa pedrera Fortanet de Caligó i els seus companys.

La labor de col.locació de les lloses en el claustre, la va realitzar el mestre d'obra, previ acord signat amb el Capítol per preu de 1400 sous.

Mestre Antoni Queralt va acudir també a la pedrera del riu d'Alfès, però per tallar 8 llindars pel claustre: 2 pel portal dret del cor, 1 pel portal de les Fonts, 1 pel portal de Pasqua, 1 per la porta del Capítol, 2 per la porta de l'hort i 1 per la porta dels Apòstols, tres dels quals va picar i situar posteriorment: el del portal de les Fonts, el del portal Major i el del portal de Pasqua.

Aquest any el Capítol ja havia pres la decisió de fer un cor nou, ja que es va enviar un missatger a Poblet per raó del proveïment de fusta. Possiblement les intencions ja venien de feia més temps, ja que el 3 de febrer de l'any 1483 es van vendre o donar com a paga, 1 cafís 4 fanegues de forment al mestre del cor**.**

ANY 1497

El Capítol, aquest any, decidí, altre cop, reparar totes les vidrieres de la Seu que estiguessin malmeses. Feina que es va encomanà a mestre Jaume Fontanet,[422] que va fer els filats per protegir les vidrieres de les finestres damunt l'altar major, *damunt on se seu el veguer*, de l'òcul sobre la porta de l'Anunciata, de l'òcul sobre la porta de Sant Berenguer i de damunt la capella de Tots Sants, malmeses perquè *els coloms entren a la Seu, e sulaven-la e per ells tiraven a les vidrieres*.[423]nEn total foren 7 filats (per cada òcul en va fer dos), que va fer amb fil portat de Barcelona.

A més a més de fer els filats, Jaume Fontanet va adobar les vidrieres de la finestra situada dins la capella major, damunt l'ardiaca Barrutell; de la finestra de la capella damunt Sant Pere; dels òculs dels portals de Sant Berenguer, de l'Anunciata i l'òcul major; i les vidrieres on estaven representades les escenes de la Crucifixió[424] i de Sant Jordi.[425]

El ferrer Tomàs Front va fer els bastiments de ferro que servien de base per enxarxar-hi el fil de ferro, per fer-hi els filats. En va fer un per les finestres damunt la capella de Tots

[422] Documentat per Alonso. Ibidem., p. 194. Sobre l'obra de Jaume Fontanet vegeu: DICCIONARIO RAFOLS DE ARTISTAS DE CATALUNYA, BALEARES Y VALENCIA. Op. cit. p.451.
[423] A.C.Ll. Ll.O. Any 1497. S. Fol.18V.
[424] En la finestra damunt la capella de Santa Maria de les Neus.
[425] En la finestra sobre el portal del Pou.

Sants, damunt l'altar major i *damunt on seu lo veguer*, i dos per la finestra del portal de l'Anunciata. També va fer dues peces per la finestra del cimbori que mira al Castell i gran quantitat de clavilles per aguantar els filats i clavar les vidrieres.

També es compraren 1 cafiç i 6 fanegues de guix per tancar amb rajola algunes de les finestres del cimbori, fins els filats.

El fuster mestre Gaspar de la Naga va fer diverses bastides i va cloure amb rajola i guix l'òcul sobre el portal de Sant Berenguer i la finestra damunt l'altar major.[426]

El fuster Gaspar de la Naga va fer un armari a la sagristia per guardar els *bordons*,[427] el començà a treballar, acompanyat del seu jove, el 22 de juny i el 4 de juliol el vernissà i el pujà a la sagristia, sobre la capella de Santa Anna.[428] Per envernissar-lo es van comprar 1 lliura i 9 unces de vernís, 9 unces d'*azerquo*, safrà i mitja lliura d'aigua cuita.

El 26 de novembre mestre Gaspar de la Naga va adobar algunes cadires del cor. Amb ell col.laboraren el manobre Joan Collado que va col.locar la porta del cimbori i el mestre d'obra, Antoni Queralt, que va picar 30 lloses.

El 23 de desembre es feren diverses reparacions a la sagristia, per què s'hi pogués obrar amb comoditat el cor nou.

ANY 1498

El 26 d'abril, els fusters Gaspar de la Naga i Jaume *lo castellà*, van ajudar a mestre Carbonell, mestre del cor, a acabar *la roda del Capítol*, ja que mestre Carbonell volia anarse'n a Barcelona.[429] El 23 de juliol Gaspar de la Naga amb l'ajuda del seu jove va adobar algunes cadires del cor que estaven *gastades*.

També va ésser mestre Gaspar de la Naga, amb la col.laboració del seu jove i alguns manobres, l'encarregat d'enrajolar l'orgue.

ANY 1500

Es va fer de nou la teulada de la capella de Gralla,[430] amb teules. Les obres de fusteria les va fer mestre Antoni Barber, ajudat per un jove seu. La col.locació de les teules i altres feines de paleta les van dur a terme el mestre d'obra Antoni Queralt, Joan, obrer seu, i dos joves també d'ell, a més de varis manobres que transportaven i els hi subministraven els materials.

---

[426] Posteriorment, l'ardiaca de Ribagorça va fer obrir la finestra damunt l'altar major.
[427] Documentat per Alonso.ALONSO, G.: Op. cit, 1976, p.195.
[428] Uns anys abans hi havia hagut l'escrivania.
[429] Segons Alonso, l'obra es va encomanà a Antoni Virto, que la va inicià el 10 de juliol de 1497 i Climent Carbonell era qui actuava com a delegat del Capítol. ALONSO, G.: Op. cit., 1976, p.190.
[430] Documentat per Alonso. Ibidem., p.195.

V. L'ORGANITZACIÓ DEL TREBALL: DISTRIBUCIÓ DE LA FEINA, JERARQUIA I ESTRUCTURACIÓ D'OFICIS

BIBLIOTECA VIRTUAL MIGUEL DE CERVANTES

Si hi ha un fet que queda palès, al llarg de l'ampli període de temps comprès entre els anys 1361 i 1500, és l'existència d'un esquema organitzatiu en l'àmbit laboral. Tot i ésser conscients que el nostre estudi es redueix a una part del mon artesanal lleidatà, i que desconeixem fins a quin punt, és representativa del conjunt d'artesans, el que nosaltres pretenem fer és establir les directrius que s'hi segueixen.

De bell antuvi, cal fer esment que l'organització jeràrquica dels oficis no és tan simple com la coneguda divisió mestre, oficial i aprenent que alguns historiadors ens proposen recolzant-se en el paper del gremi, com a entitat organitzadora i inspectora d'aquesta jerarquització, que alguns cops es completada amb el conjunt de treballadors no especialitzats, coneguts com peons.[431] Segons Barel, aquesta jerarquia apareix a partir del segle XIV. Basa el seu punt de vista en el fet que és a partir d'aquest moment quan apareix la denominació de *"company*" que es consolida durant el segle següent. I a partir del segle XV[432], la de *"mestre*" que acompanyava el nom del menestral, a partir del segle XV. Salrach estableix uns trets diferenciadors entre els mestres i els oficials: tenir un taller en propietat i haver passat un examen en el cas dels primers, i treballar a sou del mestre en el cas dels segons.[433]

Ben lluny de la clàssica proposta mestre-oficial-aprenent, és la realitat que, si més no, ens trobem a Lleida durant la segona meitat del segle XIV i durant tot el segle XV. De fet, així també s'ha constatat en altres indrets. Aquesta situació ha estat resolta per alguns historiadors amb l'adopció d'un esquema més general que diferencia entre obrers especialitzats i obrers no especialitzats. Pinto, malgrat que en un principi diferencií entre tres categories: mestre especialitzat, aprenent i manobre no especialitzat, oblidant l'oficial, manifesta l'existència de diferències internes que les resol fent una divisió més general: mestre especialitzat i mestre no especialitzat.[434] La mateixa que fa Menjot, en establir les dues categories: mestre o obrer especialitzat i obrers no especialitzats, entre els que inclou els aprenents i ajudants ocasionals.[435] Dissemblança que al nostre entendre és massa simplista ja que oblida l'existència dels oficials.

Si ens referim al sector de la construcció, les dificultats d'establir quins eren els límits entre cadascuna de les categories en què estan dividits jeràrquicament els treballadors, veurem que es deuen fonamentalment a la gran varietat de denominacions que els operaris reben. Doñate, fent referència a la dificultat de les qualificacions, agrupa dins la categoria d'obrers els paletes, peons i manobres. Si bé considera que un manobre era un paleta que no era mestre.[436] Bonnassie inclou dins la categoria d'obrers els: joves, obrers, macips, mossos, manobres i bergants, malgrat que identifica el jove com a oficial i el bergant com a peó.[437] Segons Yarza:

---

[431] JACOBS,D.: Los constructores de catedrales de la Edad Media. Ed. Timun Mas S.A., Barcelona, 1974, p.80.

[432] BAREL,Y.: La ciudad medieval. Sistema social-sistema urbano. Col."Hombre-sociedad-ciudad", Instituto de estudios de administración local, Madrid, 1981, pp. 632-634.

[433] SALRACH,J.M.-DURAN,E.: Història dels Països Catalans, T. I, Ed. EDHASA, Barcelona, 1982, pp.587-588.

[434] PINTO,G.: *"L'organizzacione del lavoro nei canteri edili (italo centro-settentrionale)"*. Dins El mondo del lavoro nell'Italia dei secoli XII-XV" Centro italiano di studi di Storia e d'Arte". Convengo Internazionale 10º Pistoia, 1981. Pistoia, 1984, pp.72-75.

[435] MENJOT,D.: *"Los trabajos de la construcción en 1400: primeros enfoques"*, Dins: Miscelànea Medieval Murciana VI, Murcia, 1980, p.25.

[436] DOÑATE, S.: Salarios y precios durante la segunda mitad del siglo XIV. Separata de VII congreso de Historia de la Corona de Aragon, vol.2, 1962, Ayuntamiento de Villareal, Villarreal, 1970 pp. 425 i 438.

[437] BONNASSIE,P.: La organización del trabajo en Barcelona a finales del siglo XV. Anuario de Estudios Medievales, Anejo 8, Barcelona, 1975, p.87

"...Mestre en cap se utiliza cuando el escultor dirige un grupo de ayudantes que probablemente, también cobran salarios por su parte. O bien se reduce el nombre a mestre. Cuando se trata de una obra de escultura en piedra o alabastro, retablo, imagen exenta, sepulcro, estamos ante un ymaginator, ymaginaire o mestre d'imatges, con sus variantes..."[438]

Gimpel ja ens adverteix sobre això mateix dient:

"...ne faut pas s'attacher trop étroitement aux termes qui d'esignent les travailleurs quels qu'ils soient, car la précision des mots, pas plus que celle des chiffres, n'avait alors l'importance que nous leur attachons aujourd'hui."[439]

En la construcció de la Seu Vella de Lleida trobem, entre els anys 1361 i 1500, que els treballadors són anomenats en relació a la categoria laboral a la que pertanyen, com: mestre, jornaler, obrer, companyó, company, menestral, moço, mocet, macip, fadrí, jove, deixeble, manobrer, peó, home, home de plaça, manobre de plaça i home de ribera. Altres vegades s'indica que el treballador en qüestió *està amb* o *és de*; per exemple *"Pere, de mestre Bertran de la Borda"*.

D'aquest ampli ventall de qualificatius, els únics que podem situar directament, sense cap tipus de dificultat dins l'estructura jeràrquica laboral, exceptuant els mestres, són aquells que se situarien en l'últim escalafó. Homes que feien tot tipus de feines; que no gaudien d'uns coneixements específics en un ofici concret i que rebien els noms de manobrer, peó, home de plaça, home de ribera o simplement home.

Grans dificultats tenim en canvi a l'hora de situar jeràrquicament la resta de denominacions, ja que tant la feina que fan els treballadors com el nom que reben, en moltes ocasions, s'entrecreuen.

Comencem pel mestre. No tots els menestrals s'anomenen mestre. La majoria de vegades solament s'indica l'ofici. Circumstància que recolza els supòsits,ja esmentats, de Yarza i Gimpel, que pels menestrals de l'Edat Mitjana la precisió en la denominació dels treballadors no tenia gaire importància.

En alguns casos mestre significa més que la capacitat de fer l'ofici ben fet, d'haver arribat a uns coneixements màxims, la capacitat organitzativa d'una obra en concret. Per exemple: *"mestre que puja lo seny que servirà per a tocar les hores en la torre"*[440], o *"mestre de fer l'arxil"*[441] En altres, en canvi s'utilitza per diferenciar els menestrals d'aquells que fan un treball no especialitzat.[442]

Quant als oficials, la situació és molt complicada. Bonnassie els identifica amb els joves, que nosaltres creiem sinònims d'aprenents. En principi, els oficials els identificàvem amb els companyons, però una observació més acurada ens ha fet replantejar el tema. La majoria de vegades la documentació tant sols fa referència a un determinat mestre i son companyó: *"mestre Carlí i dos companyons"*[443], *"el mestre de la Seu que vingué novell i son*

---

[438] YARZA, J.: "Artista-artesano en el gòtico catalan" LAMBARD: estudis d'art medieval /amics de l'Art Romànic, Vol. III, I.E.C., Barcelona, 1987, pp.167-168.
[439] GIMPEL, J.: Les bâtisseurs de cathédrales. Le temps qui court. Impremiere Tardi Quercy, 1973, p.71.
[440] A.C.LL. LL.O. Any 1419. S. Albarà entre els folis 10V i 11R.
[441] A.C.LL. LL.O. Any 1416, S. Fol. 3V.
[442] Item dilluns a IX del dit mes en len dema de nostra dona pagui als dits mestres...
Item pagui als manobres dits...
A.C.LL. LL.O. Any 1468 S. Fol. 26V i 27R.
[443] A.C.LL. LL.O. Any 1419. S. Fols. 14R, 15R i 16V.

companyó"[444], *"el companyó de Benet Soler, fuster"*[445], i *"Morelló, fuster i son companyó"*[446]. En alguns casos, especialment quan es tracta de fusters, el companyó cobra un xic menys que el mestre i també cobren en conjunt. Això ens va conduir a pensar que el companyó podria ser un subordinat del mestre. Però en canvi en altres ocasions el significat d'aquest mot s'identifica més amb el que avui en dia coneixem com a company, sense haver-hi subordinació: "*Guillem lo gaschó e sos companyons per apartar les loses e pedres"*[447], *"Melanda, bastaix e sos companyons"*[448], *"Pere del Molí, manobrer i son companyó"*[449], *"Salvador Fullater, piquer i son companyó, moço den Bernat Fullater...per tallar cairons en la pedrera de la Cogullada per preu de V diners el cairó"*[450] , *"el moço de Joan Martí i son companyó"*[451]. El cas més explícit és el de Noruch, mestre de fer l'arxiu i Martí, companyó seu. En la primera despesa s'indica que mestre Noruch treballa amb un altre fuster. En el compte següent el comptable es refereix a ells com *"dits mestres fusters"*. I en el següent anomena a Martí, companyó del mestre. Noruch i Martí cobraren sempre el mateix salari.[452]

La possibilitat de conèixer els oficials a través del cobrament del seu salari pels mestres no ha donat resultats, ja que fins i tot els aprenents els trobem cobrant ells mateixos els seus salaris. Això tant sols ens ha aparegut en comptades ocasions.

Pel que fa als aprenents, la gran varietat de qualificacions ja ens indica l'existència de molts tipus de relacions. La cosa es complica encara més, quan el moço ho és del mestre d'obra, ja que alguns d'ells demostren tenir una gran destresa. De fet en molts casos s'indica que son piquers.

Passem tot seguit a conèixer amb més detall cadascuna de les esmentades categories laborals, si bé iniciem l'exposició amb els mestres obra.

1. ELS MESTRES D'OBRA

El mestre d'obra era el responsable tècnic de la construcció de la Seu. La seva comesa era àmplia i variada, contràriament a la situació dels mestres d'obra de finals del segle XIII que no participaven manualment en les obres de construcció.[453] Les responsabilitats que tenien els mestres d'obra de la Seu Vella de Lleida, coincideixen amb les que tenien els mestres d'obra de la catedral de Tortosa, assenyalades per Almuni, ajuntant-se també amb la descripció que fa Bechman del mestre major.[454]

Una part important de la seva tasca consistia en la direcció de les obres que prèviament havia projectat. Dissenys que malauradament no han arribat a nosaltres, excepte un dibuix sobre paper, fet en tinta, d'un pinacle, del que podem veure la fotografia en l'annex. En desconeixem l'autor i la data de realització, així com l'indret on anava destinat. Malgrat

---

[444] A.C.LL. LL.O. Any 1405. S. Fols. 8R, 8V i 9R.
[445] A.C.LL. LL.O. Any 1419. S. Fol.19V.
[446] A.C.LL. LL.O. Any 1403. S. Fol 4R.
[447] A.C.LL. LL.O. Any 1490. S. Fol. 24R.
[448] A.C.LL. LL.O. Any 1432. S. Fol. 41R.
[449] A.C.LL. LL.O. Any 1403. S. Fol. 4R
[450] A.C.LL. LL.O. Any 1458. S. Fol. 20R
[451] A.C.LL. LL.O. Any 1476. S. Fol. 15R
[452] A.C.Ll. Ll.O. Any 1416. S. Fol. 3V.
[453] GIMPEL, J: Op. cit, p.13
DUBY, G.: Tiempo de catedrales: el arte y la sociedad, Ed. Argot, Barcelona, 1983 pp. 230-231
[454] ALMUNI, M.V.: La construcció de la Seu de Tortosa segons els llibres de l'obra (1345-1441), dels preparatius a la consagració de l'altar major. Tesi de Llicenciatura Universitat de Barcelona. gener 1987. pp. 268-271

tot, sembla pausible que es dissenyés per al campanar, per part d'algun dels mestres d'obra que entre finals del segle XIV i principis del segle XV participaren en l'esmentada obra: Guillem Solivella i Carlí.[455] Curiosament, tenim coneixement també, d'una mostra sobre paper del "*cap de la torre*" documentada per Alonso, que formava part de l'inventari de "*mostres, imayges e enpits* " de mestre Rotllí.[456]

Una segona ocupació era la de provisor de l'obra, similar al paper d'intendent que tenien al segle XIV els mestres d'obra de les catedrals franceses.[457] Igualment un tercer vessant de la seva feina era la d'executor manual de l'obra: escultor i paleta.

A més de les esmentades obligacions, participava en tota mena de treballs que es realitzaven en la Seu. Els seus coneixements havien de ser amplis, especialment en els sectors de la pedra i la fusta, els dos elements bàsics de la construcció medieval, útils no solament en la pròpia edificació de la fàbrica, sinó també en la totalitat d'empreses que s'hi realitzaven.[458]

Els mestres d'obra tenien una posició privilegiada respecte de la resta d'obrers. Tenien un cert prestigi social que els diferenciava dels altres menestrals que participaven en la construcció de la Seu. Prestigi que no es reduïa a l'àmbit de la catedral, sinó que s'estenia al de tota la ciutat i àdhuc contrades veïnes. Un cas ben clar és el de mestre Rotllí que l'any del seu òbit havia estat nomenat conseller de la Paeria en representació dels oficis de fusters i piquers[459].

Al càrrec hi podia accedir tot aquell que demostrés la seva vàlua, fins l'extrem de poder d'arribar-hi un esclau, com és el cas de Jordi Safont, que posteriorment veurem amb més detall. Fet que demostra l'existència d'una certa mobilitat entre els diversos grups socials.

Gaudien també d'una bona posició econòmica que queda reflectida en les adquisicions de forment que alguns d'ells realitzaren en la botiga del Capítol[460] i en el cas concret de mestre Rotllí,l'inventari dels seus béns.[461]

Segons l'esmentat inventari, mestre Rotllí vivia amb Isabel, la seva muller, i Francí, el seu fill, en un alberg de la capellania de Sant Pere, cedit segurament pel Capítol. La casa era de dues plantes; en la planta inferior tant sols hi havia l'entrada i una cambra. En la planta superior s'hi trobava una sala, la cambra principal amb una reracambra, la cuina i altres tres habitacions.

Entre els objectes inventariats en la sala trobem: "*una imaga de fust de Madona Santa Maria ab son fillet al braç*" i "*dues ymages petites de Sent Joan e Santa Maria de un palm de gran de alabastra*" que Alonso inclou dins el conjut de coses cedides a l'Obra pels marmessors de mestre Rotllí. També s'inventarien "*una quaixeta petita en la qual ha algunes mostres de ges de poca valor*" i "*algunes moestres en paper e en pergamí*".

---

[455] Recentment ha estat catalogada per F. Fité. FITE, F.: *Dibuix preparatori de la catedral de Lleida*. A Catalunya Medieval. Ambit 3: Els segles d'or. Clients i promotors en el gòtic català., nº 43, Barcelona, 1992.

[456] ALONSO, G.: Op. cit. p.111.

[457] COLOMBIER,: Les Chantiers des Cathédrales. Quvriers-Architectes-Soilpteurs., Editions A.& J.: Picard, París, 1973, 2ª ed. pp.61 i ss.

[458] En la reparació de l'església de Canterbury, Gervasi de Canterbury destaca de Guillerm de Sens, per dir que era un bon mestre "artífice habilísimo en trabajo de madera i piedra". Posteriorment diu "construyó con mucho ingenio màquinas para cargar y descargar las naves y para transportar cemento y piedras". GUGLIELMI, N.: La ciudad medieval y sus gentes, Fundacion para la Educacion, la Ciencia y la Cultura. Buenos Aires, 1981, pp. 100 i 110.

[459] A.P.LL. Llibres de Consells. Anys 1441-1442. Reg. 417. Fol.2R.

[460] Ho veurem amb més detall en el capítol 7.

[461] Hem d'agrair a M. Terré el que ens hagi cedit l'esmentat inventari, el qual forma part de la documentació emprada en la tesi doctoral que en aquests moments està realitzant sobre aportacions a l'estudi de l'espai quotidià dels segles XIV i XV. A.C.LL. Secció Inventaris, Carpeta nº 4, Inventari nº 35.

Mestre Rotllí a més tenia llogada una casa en la plaça d'en Carbó, en l'actual carrer de la Palma[462], que era propietat de Micer Jaume Rigó.

Normalment el mestre d'obra rebia una part del salari en espècie i era molt freqüent que se li donés casa on viure. Se li oferia la vestimenta i fins i tot podia quedar exemp del pagament d'impostos. També rebia anualment certes quantitats de diners.[463] Beneficis que paliaven el poc salari que rebia diàriament, en relació amb els dels piquers i altres menestrals.

L'Obra els proporcionava també les eines que podien necessitar, malgrat que n'aportessin també de pròpies. Coneixem l'inventari dels estris que va rebre mestre Bertran de la Borda quan es va fer càrrec del mestratge, el 4 de febrer de l'any 1461; inventari que ens permet datar amb exactitud l'accés de l'esmentat mestre a la direcció de les obres de la Seu. S'hi especifiquen els següents utensilis:

En la casa de l'Obra:
"Primo un perpal[464] gros de pes C lliures poc mes o menys.
Item altre perpal miganer de pes XL lliures poc mes o meny.
Item altre perpal huytavat de pes XXV lliures poc mes o menys.
Item altre perpal de peu de poc pes de X lliures poc mes o menys.
Item altre perpal de paredar de pes de III lliures poc mes o menys.
Item un scaire[465] de ferre lahun cap braxat.
Item dues barrines de ferre de foradar pedres.
Item una exada de poca valor.
Item un carquax lo qual ha una lima de serra.
Item una scora gran de serrar alabastre.
Item un dretador curt i petit
Item un dretador sotill sens fulla.
Item un livell[466] e hun taula plom.[467]
Item dos triangles, la hun de roure de Flandes trencat e l'altre de noguer.
Item un canter petit d'aram.
Item una pedra de moldre colors ab sa ma.
Item una loça petita de fondre plom o pegunta.
Item un mall de ferre de XXV lliures.
Item una escala de XXX escalons.
Item una escala de XX escalons.
Item una escala de XI escalons.
Item una escala de IX escalons.
Item una escala del Sant Drap.
Item una (?) foradada per portar foc.
Item una axa de pocha valor.
Item una bancha.
Item una gumena[468] de canem grossa per muntar los senys a la torra.
Item una caldera de dues anses de tenguda de tres a quatre canters.

[462] LLADONOSA, J.: Op. cit, 1971, T.I, p. 747.
[463] GIMPEL, J.: Op. cit. p. 139.
[464] Barra sòlida de ferro o de fusta per a fer de palanca.
[465] Peça de ferro que s'utilitza per llevar els caires o cantells d'una pedra o altra cosa.
[466] Possiblement es refereixi a un nivell.
[467] Possiblement es refereixi a un plom per nivellar.
[468] Corda gruixuda.

Item una corda de canem larga mijancera que basta dels senys de la torre de dos dobles fins a la casa del sacristà ja ben usada.

Item una corriola de una poliga

Item una corriola de dues poliges.

Item una pedra redona per esmolar de pocha valor.

Item un carrató petit ab les rodes forrades de ferre per portar pedra.

Item un arqué ab son fus.

Item dues banques de fust per seure lo mestre com obra.

Item fonch trobat en una casa de la Degania que esta prop la casa de la obra:

Primo una enclusa de ferre gran.

Item unes tenales.

Item unes manxes noves d'argenter.

Item en la casa de la Degania:

Primo dos puals[469] *d'aram per puar aigua.*

Item un (?) pou de ferre ab dos ganxos sotills.

Item dues pasteretes trencades.

Item tres pasteres grans.

Item una civera[470] *per portar pedres.*

Item dos manxetes de poca valor.

Item una talla[471] *de cuatre poliges vella de poca valor.*

Item una talla llarga de dues poliges.

Item postam[472] *e costers*[473] *e portes veles per fer bastides.*

Item molta fustata e vigues.

Item en la caseta del ort:

Primo unes manxes de ferrer sotieles.

Item un carrató gros per portar grosses pedres ab sa escala.

Item dues rodetes de carretó de pocha valua forades."[474]

En l'inventari abans esmentat dels bens de mestre Rotllí, trobem que el mestre tenia en la casa de l'Obra eines que eren de la seva propietat:

"Primo un compàs gran de ferre de IIII palms.

Item dos scayres de ferre.

Item VIIII tallans e VI scodes.

Item unes manxes no grans.

Item V mares de ferre, IIII grans e una xiqua de obrar.

Item un tallant e una scoda e un capmartell les quals dix en Torrent que lo mestre les tenia penyora de Joahan Pasqual.

Item LX engoimades entre xichs e grans.

Item XXXV scarpels entre xichs e grans.

Item dues raspes, una gran e altra xiqua

Item una paleta.

Item una axa de poca vàlua.

---

[469] Recipient per portar aigua.

[470] Instrument de transport, amb barres de través paraleles i un poc separades una de l'altra.

[471] Peça de metall o de fusta dins la qual es munten les politges per a pujar o moure coses feixugues.

[472] Relatiu a post, peça de fusta més ampla que gruixuda.

[473] Tauló que només està serrat per una cara i conserva per l'altra l'escorça, per haver estat tallat de la part lateral de la soca.

[474] A.C.LL. Actes Capitulars, T.16, Anys 1457-1467, Fols.142V -143V.

Item una sarrieta de tenir ferraments."[475]

Quant als contractes realitzats entre els mestres d'Obra i el Capítol coneixem el contracte que l'any 1193 signà Pere de Coma,[476] en el qual queda establert que el mestre rebria la porció canonical com la resta de canonges i 50 sous anuals per la vestimenta. En aquest cas, el mestre passava a formar part de l'estament eclesiàstic en règim de confraternitat. Les condicions amb el temps degueren canviar.

A Girona,[477] durant la segona meitat del segle XIV, la pensió anual d'un mestre era de 400 sous, que es pagava per Nadal, a més d'altres pensions que es donaven durant tot l'any, especialment en el mes de juny.

Dels mestres d'obra de la catedral de Tortosa, coneixem el contracte que es féu amb el mestre d'Alguaire. S'hi estipulava: que a més del salari diari se li donaria un alberg de franc o bé 40 lliures anuals per l'allotjament; havia de viure en la ciutat i no podia sortir-ne sense el permís del Capítol. Aquest l'havia de proveir de cavalcadura quan hagués de sortir de la ciutat i si, per raó de l'obra, havia d'anar a terres aragoneses, havia de cobrar el seu salari en moneda jaquesa.[478]

Algunes d'aquestes condicions segurament es concretarien també en els contractes realitzats en la Seu de Lleida, ja que també es proporciona als mestres d'obra lleidatans la muntura quan va a les pedreres a vigilar la feina dels piquers.

Als inicis del segle XV, la Seu es trobava pràcticament ultimada, pel que respecta a la seva estructura arquitectònica. És per aquest motiu que l'activitat bàsica d'alguns mestres d'obra que hi mestrejaren durant aquell segle se centrés en feines que podríem considerar de retoc i enllestiment i que la figura del mestre d'obra fugís dels cànons establerts en el segle XIV. En canvi, el paper del mestre d'obra, amb totes les seves característiques, es conservava encara en els anys a cavall entre els segles XIV i XV, en temps de Guillem Solivella.

Entre els anys 1361 i 1500 foren varis els mestres d'obra que dirigiren les obres de construcció de la Seu Vella. El temps que s'hi dedicaren fou molt variable, així com la seva labor. Tot seguit veurem en detall quins foren aquests mestres que documentem.

JAUME CASCALLS I BARTOMEU DE ROBIÓ

De l'any 1361 data el primer llibre d'obra conservat, en el qual es detallen una a una les despeses referents a la construcció de la Seu Vella. L'escrivent de l'esmentat llibre no pensava que segles després hom consultaria els seus còmputs i obvià tant el nom de Jaume Cascalls, que treballava en el portal del claustre, com el de Bartomeu de Robió, que treballava en el retaule major. En ambdós casos, es limità a indicar-los com "*lo mestre*". Una única vegada trobem escrit de la seva mà: "*Jaume Cascalls, mestre de la Seu de Lleida*".[479] L'any següent apareix en el llibre d'obra com "*mestre de l'obra de la fàbrica de la Seu*" i "*mestre de l'obra del portal*". El mateix any Bartomeu de Robió es esmentat "*mestre del retaule de la Seu*".

---

[475] A.C.LL. Secció Inventaris, Carpeta nº 4, Inventari nº 35.
[476] Veure nota 59 del Capítol II.
[477] HOMS, C.: Op. cit. p.97.
[478] MATAMOROS, J.: La catedral de Tortosa. Ed. católica, Tortosa, 1932, pp.37-41.
[479] A.C.LL. LL.O. Any 1361. S. Fol.21V.

Sabem però, pels llibres de protocols,[480] que Jaume Cascalls ja era mestre d'obra l'any 1360, i que "compartia" el mestratge amb Bartomeu de Robió. La primera notícia que tenim data del 3 de maig, on tant un com l'altre eren qualificats com "*magister operis fabrice ilerdensis*". No és un fet esporàdic o casual. Durant l'any 1361, en el mateix llibre de protocols, estan documentats varies vegades ambdós mestres com "*magister operis sedis ilerdensis*" i "*magister operis*". D'altra banda, les condicions econòmiques d'ambdós mestres eren idèntiques, el seu salari diari era de 3 sous.

El fet que sigui Bartomeu de Robió qui supervisi anualment les cases del Capítol, feina que acostumaven a realitzar els mestres d'obra, dóna peu a F. Español per a considerar-lo com a tal, malgrat que es dediqués fonamentalment a l'obra del retaule major. Jaume Cascalls seria únicament el director de l'obra del Portal dels Apòstols.[481] Nosaltres, adelantant-nos a un capítol posterior, aportem una altra informació que referma la hipòtesi de la Dra. Español: Jaume Cascalls adquireix els anys 1361, 1363 i 1364 diverses quantitats de forment, en un període de temps en que això no era costum, ja que el Capítol proporcionava als mestres d'obra el gra necessari per la seva alimentació i la de la seva familia. No serà fins a mitjan segle XV que els mestres d'Obra acostumaran a adquirir forment, possiblement per un canvi en els seus contractes amb el Capítol, respecte dels establerts durant el segle XIV.

Fins que no s'ha consultat l'esmentada documentació, hom creia que Jaume Cascalls regí el mestratge de la Seu Vella de Lleida entre els anys 1360 i 1370, tenint com a continuador a Bartomeu de Robió, possiblement fins l'any 1378.[482]

A Bartomeu de Robió el trobem per última vegada dirigint les obres del retaule major el 2 de juliol de 1363, la qual cosa ens permet deduir la data d'acabament de l'esmentada obra que es suposava cap al 1362.[483] A Jaume Cascalls el trobem documentat per darrera vegada el 7 de desembre de 1364.

Els llibres d'obra posteriors a aquest any no han arribat a les nostres mans; el següent llibre que hem pogut consultar és el referent a l'any 1368. Aquest any és esmentat mestre d'obra de la Seu Jaume Cascalls. Malgrat que no hi va treballar cap dia, sabem de la seva relació amb la Seu Vella per diversos treballs que hi va realitzar Don Jordi, esmentat com deixeble seu. Tot i això, podem continuar pensant que el veritable mestre d'obra era Bartomeu de Robió i que Jaume Cascalls seguia rebent un tracte preferent en relació a la resta d'escultors.

Jaume Cascalls, originari de Berga,[484] aprengué l'ofici d'escultor de la mà de mestre Aloy de Montbray, instal.lat en terres gironines. Es traslladar a mitjans del segle XIV a Barcelona, on es casà amb la filla de l'afamat pintor Ferrer Bassa.[485] Entre els anys 1349 i 1379 treballà en els sepulcres reials de Poblet.[486] Quan arribà a Lleida, ben avançada la seva carrera, ja tenia una merescuda fama d'escultor.[487] El trobem documentat per primera vegada

---

[480] A.C.LL. Llibre de Protocols del Notari Sacalçada, Mn. 1358-1361. Fols. 44R, 44V,62V, 64R, 74R, 74V i 83R.

[481] Español, F.: "*La catedral de Lleida: arquitectura y escultura trecentistas."* Dins: Actes del Congrés de la Seu Vella de Lleida, Ajuntament de Lleida, Lleida, 1991. pp.188-190.

[482] ALONSO, G.: Op. cit. pp. 30-31 i 42-43.

[483] ESPAÑOL, F.: Op. cit, 1991 p. 202.

[484] LLADONOSA, J.: *"Prelados franceses y maestros escultores de la obra de la Seo en el s. XIV"*, Acento 79, Marzo 1961, p.17; i LLADONOSA, J.:Op. cit. 1971, p.498.

[485] YARZA, J.: Op. cit. pp. 136-138

[486] MARES, F.: Las tumbas reales de los monarcas de Cataluña y Aragon del monasterio de Santa Maria de poblet. Asociación de Bibliófilos, Barcelona, 1952-1953, pp. 124 ss.

[487] Sobre la bibliografia de Jaume Cascalls, F. Español en fa un recull a "*La catedral de Lleida: arquitectura y escultura trecentistas"* a Congrés de la Seu Vella de Lleida. Actes. 1991. p.188 nota 79

a Lleida l'1 de maig de 1356, quan signà un contracte segons el qual es comprometia a fer una imatge de Sant Pere per la porta dels Apòstols, obra que va passar a dirigir des de l'any 1359[488] i que alternà amb l'obra reial de Poblet.

En canvi, el seu contemporani, Bartomeu de Robió ens és pràcticament desconegut. Se l'havia considerat, des de sempre, el continuador de l'obra de Cascalls. Segons F.Español, que és qui més profundament ha estudiat la seva obra,[489] l'any 1359 ja dirigia les obres del retaule major i dirigí les obres de la Seu Vella probablement fins el mestratge de Guillem Solivella.[490]

GUILLEM SOLIVELLA

És un dels mestres d'obra de la Seu Vella de Lleida més coneguts.[491] En els llibres de comptes el trobem com a mestre d'obra per primera vegada l'any 1396; en els llibres dels anys anteriors, l'escrivent es refereix a ell com "*nostre mestre*", " *el mestre*" o "*mestre de la Seu*".

Com en el cas anterior són els protocols notarials els que ens informen del seu accés al mestratge de la Seu Vella. Esdeveniment que tingué lloc l'any 1378.[492] El 12 de novembre de 1378 se signà l'acta notarial segons la qual Guillem Solivella acceptava la porció assignada als mestres d'obra a canvi de dirigir les obres de la fàbrica amb fidelitat i diligència.[493]

Fou mestre d'obra de la Seu de Lleida fins l'any 1405. El 16 de febrer va ésser l'última vegada que participà en les obres. El motiu: " *fer un clogueret en lo terrat de la Seu que està sobre la sagristia per ço que lo sotssacristà no calgués eixir de nit de la sacristia*".[494] Amb aquesta data establim correctament la cronologia de Guillem Solivella, que fins el moment es datava fins l'any 1410.[495]

Participà fonamentalment en les obres del campanar i el claustre, si bé les feines a les que es dedicà foren molt diverses. És en els llibres corresponents al seu mestratge on es reflecteix millor l'àmplia gamma d'obligacions que el mestre d'obra tenia en relació amb la construcció de la Seu.

Per començar, dissenya l'obra: tant el 5 de març de 1396 com el 28 de març de 1400 va "traçar l'obra" del campanar. És seu el dibuix abans esmentat d'un pinacle?[496]. Fa els motlles segons els quals els piquers han de tallar les pedres en la pedrera.[497] Decideix quan els piquers han de treballar a jornal o a preu fet.[498] És ell qui moltes vegades contracta

---

[488] ESPAÑOL, F.: Op. cit., 1991 p. 196.
[489] ESPAÑOL, F.: El escultor Bartomeu de Robió: un puente entre Italia y Cataluña en la segunda mitad del siglo XIV. En prensa.
[490] Ibidem, p.189.
[491] VILLANUEVA, J.: Op. cit p.87 el documenta treballant en la Porta dels Apòstols. LLADONOSA, J.: Op. cit. 1961 p. 17. PLEYAN DE PORTA, J.: Op. cit. p.213. ROCA FLOREJACHS, L.: Op. cit. p.102. el documenta l'any 1391 treballant en el Portal dels Apòstols. BERGOS, J.: Op. cit. 1928, p.185, diu que fou mestre d'obra fins el 1410. BERGOS, J.:Op. cit. 1395 p. 22 diu que entre 1390 i 1397 treballava en les estatues dels apòstols. HERRERA i GES, M.: Op. cit. p. 53 diu que feu els fonaments de la torre. STREET G.E.:La arquitectura gótica en España,Madrid; Ed. Saturnina Calleja s. A. 1926, p. 370, també el situa com escultor del portal dels Apostols. ALONSO, G.: Op. cit p. 48-73
[492] ESPAÑOL, F.: Op. cit. 1991. p.190.
[493] A.C.LL. Notari Jaume Aragonés. 1378 Secció Protocols. Fol. 76R i 76V
[494] A.C.LL. LL.O. Any 1405 S. Fol. 8R
[495] ALONSO, G. op. cit, p. 48
[496] A.C.LL. LL.O. Any 1396. S. Fol. 4R. i LL.O. Any 1400. S. Fol. 9R.
[497] A.C.LL. LL.O. Any 1397. S. Fols. 4R i 9R.
[498] *"dilluns primer dia de març fo acordat per lo mestre de la Seu que d'ací avant que los obrers cobrasen a jornals "* A.C.Ll. LL.O. Any 1400 Procurador Guillem Carbó. S. Fol 11V.

directament els menestrals.[499] Es trasllada diverses vegades a la pedrera per reconèixer l'estat de la pedra i també per controlar la feina que hi fan els piquers.[500] Proveeix l'obra de tot tipus de material: pedra,[501] canyes,[502] calç,[503] un pany per la porta de la llotja,[504] entre d'altres coses. A més, la seva feina no se cenyeix tant sols a la d'arquitecte, sinó que també realitza obres escultòriques, malgrat que la qualitat de les seves escultures no fos gaire bona, com posteriorment s'ha demostrat.[505] Fins i tot fa treballs propis dels paletes: l'any 1386 va "*reblar, posar morter en la croerada i pedres de fil*"[506], l'any següent va "*desfer una partida de la croerada, repica, reparar i denegar les juntes*"[507]. I participa en tot tipus d'obres que es realitzen en el recinte de la catedral. Tant sols per citar uns exemples, l'any 1404 va intervenir en la fosa de la campana del rellotge[508] i l'any següent en la seva col.locació en la torre.[509]

Treballà acompanyat d'un o dos fills seus. El 25 d'octubre de l'any 1388 trobem que un fill del mestre de la Seu ajudava el piquer Aparici a adobar les fonts. L'any 1390, un manobre, fill del mateix mestre, treballava també per alguns dies en els terrats, i escairant lloses, en la torre. El fet que no s'indiqui el seu nom ens ha impossibilitat d'identificar-lo amb Guillem Solivella, piquer, fill del mestre d'obra del mateix nom, qui treballà a la Seu Vella des de l'any 1397 fins l'any 1410, quan el seu pare ja feia uns anys que no hi feinejava.

La producció de Guillem Solivella fou molt discontínua. Els anys 1387, 1388 i 1390 treballà molt poc i l'any 1395, fins i tot, no acudí cap dia a l'obra. Això ens fa pensar que devia alternar el mestratge de la Seu de Lleida amb altres treballs fora vila. De fet, fou demanat des de Roda d'Isàvena per fer el sepulcre de Sant Valeri[510] i des de València per l'obra del reracor de la catedral[511], malgrat que sembla ser que cap de les dues comandes les va arribar a realitzar[512]. Però sí sabem amb certesa que l'any 1383 estava treballant a Gerp. En tenim coneixement per una despesa pagada el 22 d'abril a un missatger que el Capítol envià a "Grep", perquè tant el mestre d'obra com el pintor Arganyà vinguessin a Lleida, ja que el també pintor Jaume de Pou, es trobava a la Seu Vella per continuar pintant el retaule major.[513] L'any 1387 sabem que anà a Calataiud, malgrat dsconèixer si el motiu estava o no relacionat amb l'obra de la Seu de Lleida.[514]

MESTRE ANÒNIM

---

[499] "*lo mestre feu avinença ab mestre Sanç, Pere d'Albea e Joani Gamot, piquers que tayllassen en la pedrera del riu d'Aspa..."* A.C.LL. LL.O. Any 1400, Procurador Guillem Carbó. S. Fol. 8R.

[500] L'any 1403 va a la pedrera per veure les 1000 pedres que havia picat el seu fill. A.C.LL. LL.O. Any 1403. S. Fol 3V. L'any 1386 va a la pedrera a veure si havia pedra tallada. A.C.Ll. LL.O. Any 1386. S. Fol. 6R.

[501] A.C.Ll. LL.O. Any 1387. S. Fol. 22R i LL.O. Any 1404. S. Fol. 15R.

[502] A.C.Ll. LL.O. Any 1404. S. Fol. 14R

[503] A.C.Ll. LL.O. Any 1404. S. Fol. 15R

[504] A.C.LL. Ll. O. Any 1404. S. Fol. 3R

[505] A més de les ja conegudes imatges apostòliques i del frontis pel sagrari de l'altar major, ja esmentats en el capítol anterior, realitzà també, com la resta de piquers, tot tipus de peces per les diverses obres que dirigí. Tant sols per posar uns exemples, esmentem que l'any 1386 va tallar "*doelles*" en la pedrera (A.C.Ll. LL.O. Any 1386 Fol. 6V) i que l'any 1400 obrà "*cantons de les arquetes"* (A.C.Ll. LL.O. Any 1400 Procurador Pere de Monçó. Fol. 11V)

[506] A.C.Ll. Ll. O. Any 1386 S. Fol. 9V

[507] A.C.Ll. Ll. O. Any 1387 S. Fol. 11R

[508] A.C.Ll. LL.O. Any 1404 S. Fol. 29R

[509] A.C.Ll. LL.O. Any 1405. S.Fol. 8R

[510] ESPAÑOL, F.:Op. cit. 1991 p.190 i nota 104.

[511] ALONSO, G.: Op. cit. p.48.

[512] ESPAÑOL, F.: Op. cit. 1991 p. 190.

[513] A.C.Ll. Ll.O. Any 1382 S. Fol. 5V.

[514] A.C.Ll. Ll.O. Any 1387 S. Fol. 8R.

El 30 de maig de 1405 entrà un nou mestre d'obra, segons ho indica l'anotació de la despesa corresponent a pujar el seny del rellotge a la torre. Aquella és breu i tot just ens indica que participà en l'esmentada feina i que vingué "*novell*", sense assenyalar ni el seu nom ni la seva procedència.[515] El menà a Lleida mossèn Francesc d'Alpicat a qui el capítol havia confiat la missió de cercar un nou mestre d'obra. Per a tals serveis, mossèn Francesc va cobrar 10 florins d'or d'Aragó. Durant els anys següents tampoc s'especifica el nom del mestre de la Seu.

Aquest mestre "desconegut" treballà molt esporàdicament a la Seu Vella els anys 1405, 1406 i 1407. El llibre d'obra de l'any 1408 no ha arribat a les nostres mans, i en el llibre de l'any 1409 ja no hi consta.

Les seves absències en el seu càrrec, en aquest cas, estaven motivades pel treball que al mateix temps desenvolupava a Àger. Així ens consta en dos registres, un de l'any 1406 i l'altre de l'any 1407: en el primer d'ells el Capítol envià un missatger a Àger perquè torni el mestre a la Seu per continuar l'obra;[516] en el segon, datat el 4 de març, s'envia com a missatger Pere del Molí, manobre de confiança del Capítol,[517] amb la mateixa finalitat.

MESTRE CARLÍ

BIBLIOTECA VIRTUAL

El 28 de març de 1410 "*comença d'obrar lo maestre de la Seu novellament vengut a nom mestre Carlí*".[518] El seu nom complert era Charles Gauter, malgrat que en els llibres d'obra sempre es denomina Carlí i excepcionalment Carlí Gauter.La seva primera comesa va ésser "*loar la entrada del portal de la Seu i enmorterar, la quall hix deves lo palau del senyor bisbe*".[519]

Coneixem la seva procedència per l'acta que es realitzà en el Tribunal de Coltellades el 20 de gener de 1413, on va comparèixer per raó d'una baralla en la qual va participar i en la que va resultar ferit. En el llibre de Crims corresponent diu així: "*mestre Carlí, piquer, mestre de la Seu de Lleida natural de la ciutat de Roan del regne de França*".[520] És el mateix mestre que l'any 1408 havia realitzat un projecte de façana per la catedral de Barcelona.[521] I segons J.Lladonosa, el 1431 era veí de Lleida, domiciliat en la Pobla del Cap Pont.[522]

Del mestre Carles Gualter de Rouan ja en parlen Pleyan de Porta[523],Roca Florejachs[524] i Street[525]. Bergós plantegà la possibilitat que mestre Carlí i Carles Gualter de Rouan siguin una mateixa persona[526], quan Villanueva feia temps que ho havia donat per segur.[527]

Dirigí les obres de la Seu segurament fins l'any 1427, últim que el trobem documentat. Alhora treballà en altres ciutats, ja que les seves absències són notables. En una s'estava a

---

[515] A.C.Ll. Ll.O. 1405 S. Fol. 8R.
[516] A.C.Ll Ll.O. Any 1406. S. Fol. 3R
[517] A.C.Ll. Ll.O. Any 1407. S. Fol. 12R
[518] A.C.Ll. Ll.O. Any 1410 S. Fol. 4R.
[519] Ibidem.
[520] A.M.Ll. Llibres de Crims. Reg. 805 Anys 1412-1413. Fol.140R
[521] CARRERAS CANDI, F.: Les obres de la catedral de Barcelona, Boletin de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona, Barcelona, 1913-1914, p. 443.
[522] LLADONOSA, J.: Op. cit. 1971, p.331.
[523] PLEYAN DE PORTA, J.: Op. cit. p. 213.
[524] ROCA FLOREJACHS, L.: Op. cit. p. 102
[525] STREET, G.E.: Op. cit p. 370
[526] BERGOS, J.: Op. cit. 1935 p. 22 i Op. cit. 1928 p. 185
[527] VILLANUEVA, J.: Op. cit p. 100

Çaidí; l'any 1419 el Capítol hi envià un correu amb l'encàrrec que l'esmentat mestre tornés a Lleida.[528]

La tasca que desenvolupà a la Seu Vella s'apropa més a la d'un intendent o provisor, que a la d'un arquitecte o escultor.

Bàsicament realitzà feines d'adob i d'altres relacionades amb la construcció del seny del rellotge i la seva col.locació en la torre. El 9 de maig de 1418 anà a Saragossa a buscar el mestre que havia de realitzar el batall i el martell de l'esmentat seny i el 26 de novembre de l'any següent el Capítol el va enviar a Barcelona altra vegada amb motiu del batall de la campana horària, on hi va romandre 51 dies.

Destaca però de la seva obra, l'acabament de la "*croerada del cap de la torre*", l'any 1413[529], i la reparació del retaule de Sant Pere, l'any 1420.[530] Així com les 1.998 pedres que va tallar i "esgaçar" l'any 1426 per la paret que s'havia de fer darrera de la Seu i per les reformes de les capelles de Colom i de Montcada.[531]

MESTRE POLL

D'aquest mestre d'obra, fins ara desconegut, en sabem ben poca cosa. De fet, únicament, sabem que ocupà aquest càrrec. Ho coneixem per dues notes referents a una pedra venuda que va taxar l'esmentat mestre, recollides en els llibres d'obra dels anys 1437 i 1438. Ambdues notes fan referència a la mateixa pedra, per aquest motiu transcrivim únicament la primera:

" Restes de pedres venudes del temps passat a consell del mestre de la Seu.

Primo pos en resta una pedra gran que pres lo honorable micer Blas Claver ardiaca major de la Seu de Lleida la qual pedra és d'aquelles grans que són davant la casa reixada, pres-la sens que ni men digueren res ell e en Poll, que ere mestre llavors de la Seu."[532]

ROTLLÍ GAUTIER

El 21 d'abril de 1436, un piquer anomenat Rotllí Gautier cobrà 14 sous per haver tallat dues peces de les imatges dels apòstols.[533] Continuà treballant en la Catedral com a piquer fins el 5 de juny, en què fou admès com a mestre de la Seu, quan estava esculpint la imatge de l'apòstol Sant Andreu.[534] Fins aleshores el seu salari era de 4 sous diaris, a partir d'aquest dia va passar a ésser de només 3 sous, però començà a rebre la ració canonical, com era costum en els mestres d'obra. Aquest càrrec l'ocupà fins a la seva mort, esdevinguda a finals del mes de juliol de l'any 1441, ja que fou en aquest temps quan es realitzà l'inventari dels seus béns.[535]

Francesca Español fa un seguiment de la seva obra. Procedent possiblement de Normandia o de Lorena, l'any 1410 es trobava a Perpinyà treballant amb Guillem Sagrera.

---

528 A.C.Ll. Ll.O. Any 1419 S. Fol. 13V.
529 ALONSO, G.: Op. cit. p. 82.
530 Ibidem. p. 87.
531 A.C.Ll. Ll.O. Any 1426 S. Fol.19R.
532 A.C.Ll. Ll.O. Any 1437. E. Fol. 5V.
533 A.C.Ll. Ll.O. Any 1436 S. Fol. 22R
534 A.C.Ll. Ll.O. Any 1436. S. Fol 25V.
535 Veure nota 33.
Alonso data la seva mort el 3 d'agost. ALONSO, G.: Op. cit. p.102.

Posteriorment es traslladà a Girona, on l'any 1427 fou designat mestre d'obra. Plaça que ocupà fins al 1430.[536]

La seva tasca fou quasi exclusivament d'escultor. Executant les figures apostòliques de la porta d'accés al claustre, la sepultura de Berenguer de Barrutell i part del nou bancal d'alabastre del retaule major.[537]

Com ja hem esmentat anteriorment, l'any de la seva mort havia estat nomenat conseller de la Paeria en representació dels oficis de fusters i piquers.[538]

MARC I JORDI SAFONT

Com el seu antecessor, Jordi Safont arribà a la Seu Vella de Lleida per treballar com a piquer. Això s'esdevingué a finals del mes de febrer de 1441, ja que aquell mes solament treballà en el bancal de l'altar major dos dies. El Capítol li pagà, demés, els quatre dies que tardà per venir de Barcelona.[539]

Fins el mes de maig fou ell mateix qui cobrà els seus jornals. A partir del mes de juliol, aquests foren rebuts per Marc Safont de qui era esclau. Els mesos de setembre i octubre Marc Safont continuà rebent diners, i malgrat no indicar-se el motiu, cal suposar que eren pel treball de Jordi, tal com s'havia esdevingut els mesos anteriors. Els mesos de novembre i desembre torna a ésser Jordi Safont qui cobra el seu salari.

El 8 de novembre de l'any 1441 Marc Safont era designat mestre d'obra de la Seu Vella.[540] Malgrat el seu nomenament, sembla que aquest fou purament formal ja que de Marc Safont no hem trobat cap nota referent a la seva possible participació en les obres de la Seu, exceptuats els cobraments del treball del seu esclau en Jordi, l'any 1441.

L'any 1442 Jordi Safont fou alforrat pel seu senyor, podent comprar la seva llibertat gràcies a l'ajuda econòmica que li proporcionà el Capítol. L'Obra rebé 790 sous procedents de diverses marmessories destinats al seu alforrament.[541] En el llibre d'obra quedaren enregistrades les despeses relatives a l'anada a Barcelona de Jordi Safont per obtenir la llibertat[542] i posteriorment la tramesa d'un "*estudiant de forma major*" pel mateix motiu[543].

L'any 1442 ja era mestre d'obra de la Seu Vella Jordi Safont.[544] A partir de l'obtenció de la seva llibertat, és anomenat en els llibres d'Obra "mestre Jordi Safont", com era freqüent que es designés els mestres d'obra. Però la prova fonamental està en què deixà de cobrar el salari que tenia assignat com a piquer, i passà a cobrar els 3 sous, que cobraven els mestres d'obra. Mentre no va ésser mestre d'obra va cobrar diàriariament 4 sous ó 4 sous i 6 diners, els salari més alts cobrats per un piquer durant tot el període estudiat i que únicament va rebre ell, a excepció de Bertran de la Borda, que durant un curt període de temps, l'any 1455, també va rebre 4 sous diaris.

---

[536] ESPAÑOL, F.: "*Un púlpito gótico de la catedral de Lérida en la obra del escultor Jordi Safont"* Boletin del museo e instituto " Camon Aznar", Obra social de la Caja de Ahorros de Zaragoza, Aragon y Rioja, XL, 1990, Zaragoza. p. 27 nota 34

[537] ALONSO, G.: Op. cit. pp.102-106.
Sobre l'estil artístic de les seves escultures podem consultar l'estudi que en fa R. Terés en *"L'escultura del segles XV a la Seu Vella"* dins Congrés de la Seu Vella, Actes., Lleida, 1991.

[538] Veure nota 27.

[539] Esdeveniment donat ja a conèixer per ALONSO,G.: Op. cit. p. 121.

[540] Ibidem. p.120
A.C.Ll. Actes Capitolars Any 1441 Fol. 187V.

[541] ALONSO, G.: Op.cit. p. 121

[542] A.C.Ll. Ll.O. Any 1442. S. Fol. 27R

[543] A.C.Ll. Ll.O. Any 1442. S. Fol 28R

[544] Alonso és del parer que la mestria la va assolir l'any 1443. ALONSO, G.: Op. cit. p 120.

A Jordi Safont el trobem documentat per darrera vegada, en els llibres d'obra, el mes de juny de l'any 1452.[545]

Fou un dels mestres que més àrduament treballà a la Seu, exceptuat l'any 1449, exercint fonamentalment d'escultor. Per la seva obra pot consultar-se l'obra de N. de Dalmases i A. José Pitarch.[546]

ANDREU PI

Tant Roca FLorejachs, com Bergós ens informen que Andreu Pi treballava en la construcció de l'Hospital de Santa Maria, quan l'any 1457 se li encomanà la direcció de les obres de la Seu Vella.[547] Alonso publicà, a més, el contingut del contracte que va signar amb el capítol, el 21 de gener de 1457, del qual es desprèn que no era escultor.[548]

L'obra més rellevant en què participà, fou la de desfer la paret mitjanera que separava la casa de l'Almoina de Santa Maria la Vella, i fer dues parets, de tal manera que resultessin tres unitats: Santa Maria la Vella, la casa de l'Almoina i la casa del Capítol.[549]

Mestre Andreu Pi el trobem treballant en la Seu de Lleida fins el mes d'octubre de 1460.[550] El seu salari fou sempre de 4 sous, en lloc dels 3 sous que reberen la resta de mestres d'obra, ja que ell no rebia la ració canonical.

L'any 1458, Joan, fill seu, col.laborà en la col.locació del paviment del claustre.

BERTRAN DE LA BORDA

Bertran de la Borda començà a treballar a la Seu Vella l'any 1451 quan era mestre d'obra Jordi Safont. Després ho féu durant el mestratge d'Andreu Pi i des del 12 de febrer de 1461 és esmentat en els llibres de comptes com a mestre de la Seu, cobrant el salari, assignat als mestres d'obra, de 3 sous diaris.[551] El trobem documentat per última vegada l'any 1484.[552]

L'única obra sobresortint que realitzà per encàrrec del Capítol de la Seu de Lleida fou la imatge de Sant Joan Baptista l'any 1460, abans d'ésser nomenat mestre d'obra.[553]

Fins el moment s'havia vist Bertran de la Borda com un clar exemple d'artista que desenvolupà tota la seva activitat professional en un mateix lloc, des de l'època de la seva formació i d'aprenentatge al costat d'un mestre d'obra, fins arribar a ésser ell mateix mestre d'obra. Nosaltres creiem que la situació de Bertran de la Borda no fou exactament aquesta, sinó que quan arribà a Lleida, ja era un mestre consolidat. La mateixa documentació ens permet fer aquesta afirmació.

La primera feina en la que va participar a la Seu Vella va ésser la reparació i enllosament de les teulades de la Seu, l'any 1451. En el llibre d'obra corresponent s'esmenta a

---

[545] Alonso situa el final de la seva maestria l'any 1454. Ibidem p. 122. Anteriorment havia estat establerta l'any 1456 per Roca Florejachs i per Bergós i Villanueva entre els anys 1456 i 1457. ROCA FLOREJACHS, L.: Op. cit. p.102.
BERGOS, J.: Op. cit. 1928. p. 100. VILLANUEVA, J.: Op. cit. p. 100.

[546] DALMASES, N. de - JOSE PITARCH, A.:"*L'Art gotic català (s. XIV-XV)*", Història de l'Art Català III, Barcelona; Ed. 62, 1984, p. 144

[547] ROCA FLOREJACHS, L.: Op. cit. pp 102-103. BERGOS, J.:Op. cit. 1928 p. 220

[548] ALONSO, G.: Op. cit. p. 140-141.

[549] ALONSO, G.: Op. cit. p. 146.

[550] Alonso data del final de la seva maestria l'any 1461. ALONSO, G.: Op. cit. p. 140.

[551] A.C.Ll. Ll.O. Any 1461 S. Fol. 131R
Alonso situa l'inici del seu mestratge el 2 de gener de 1462. ALONSO, G.: Op. cit. p. 158.

[552] Alonso data el final de la seva maestria l'any 1485. Ibidem, p.158

[553] Ibidem p. 148.

"... Bertran de la Vorda, piquer que estave ab mestre Jordi", el seu salari va ésser de 3 sous i 6 diners diaris.[554] Hi apreciem dos fets importants: en primer lloc, Bertran de la Borda és anomenat clarament piquer. En segon lloc, el salari que cobra és el que cobren tant sols els millors piquers i que mai, en cap circumstància, cobraria un aprenent de l'ofici. Avançant-nos al tema dels aprenents, que posteriorment tractarem, veiem una clara diferència entre Bertran de la Borda i la resta d'ajudants del mestre Jordi Safont. Aquests són anomenats sempre com "moços" del mestre d'obra i qui cobra els seus salaris és Jordi Safont. En canvi, a Bertran de la Borda no se l'anomena mai "moço de mestre Jordi Safont" i sempre és ell mateix qui cobra la remuneració pel seu treball. Ja hem aclarit en el capítol precedent que Bertran de la Borda no fou el deixeble de mestre Jordi Safont que tan estretament va col.laborar amb ell.

FRANCÍ GOMAR

Solament una vegada s'esmenta Francí Gomar en els llibres de comptes. Fou per qüestió de la primera paga que va rebre per la construcció d'un porxo que havia de fer sobre la portalada dels Apòstols l'any 1490.

El contracte que signà amb el Capítol per motiu d'aquesta obra i que va ésser publicat per Lladonosa,[555] el trobem per duplicat en l'Arxiu Capitular.[556] S'hi estableixen les condicions i característiques precises que decidí el Capítol. Aquest considerava correctes les "*mostres*" que els havia facilitat mestre Gomar, i li indicaven que s'hauria de cenyir a aquelles.

El mestre es responsabilitzava de totes les despeses, tant de mans com de material, excepte el que trobés en la casa de l'obra, que havia sobrat de la realització de les vidrieres.

El preu que s'establí fou el de 16.000 sous, de moneda corrent en la ciutat, de la forma següent: 1000 sous quan hagués començat l'obra; la resta, fins arribar a 12.000, en diverses pagues durant quatre anys, que era el temps límit per realitzar el porxo; els 3.000 sous restants, quan estigués totalment acabada.A més rebria el blat i el vi necessari pel consum de la seva família.

Per tal d'assegurar que l'obra es fes, el Capítol introduí en el contracte l'obligació dels fills del mestre d'acabar l'obra iniciada pel seu pare. Fermança que es realitzà entre el Capítol i Antoni Gomar, fill de Francí, que era "*lapicida*".[557]

En els llibres d'obra solament quedà enregistrat el pagament dels primers 1.000 sous, el 4 de maig de 1490.[558] Posteriors a aquesta data trobem també alguns pagaments fets als peons que treien la terra del clot, ja que mestre Gomar no tenia diners per pagar-los ell, tal com s'havia establert en el contracte.[559] Posteriorment, no hi ha cap més despesa relativa a l'esmentat porxo.

Aquells que s'hi han interessat arriben a diverses conclusions, bé acceptant la seva construcció o bé negant-la. La comunicació que en el Congrés de la Seu Vella presentaren

---

[554] A.C.Ll. Ll.O. Any 1451 S. Fol. 163R.

[555] LLADONOSA, J.: *"El pórtico de los Apóstoles de la Seo Vieja de Lérida"*, a " *Miscelànea de História Artística Ilerdense*" a Ilerda, VI, Lleida, 1946, pp, 123-131.

[556] A.C.Ll. Llibre d'Actes Capitulars nº 20, Anys 1489-1497. Fol. 5R-7R i Calaix 9, Reg. 1549 "*Còpia de una capitulació feta entre lo Reverent Capítol de Lleyda de una part e un mestre de obra sobre lo cobrir del portal dels apòstols*"

[557] A.C.Ll. Llibre d'Actes Capitulars nº 20, Anys 1489-1497. Fol. 7V.

[558] A.C.Ll. Ll.O. Any 1490. S. Fol. 20V.
ALONSO, G.: Op. cit. p.178.

[559] A.C.Ll. Ll.O. Any 1490. S. Fol. 20V.
ALONSO, G.: Op. cit. p.179

Tarragona, Corbella, González i Rodríguez[560] sembla que ha donat per tancada la polèmica, assegurant que el porxo del Portal dels Apòstols es va construir, sinó el mateix any en què es va contractar amb el mestre d'obra, sí a les darreries del segle XV.

A part de la documentació utilitzada per Tarragona, Corbella, González i Rodríguez, basant-nos solament en els llibres d'obra i en el contracte entre mestre Gomar i el Capítol, sembla versemblant que l'esmentat porxo es realitzà. En primer lloc està la fermança d'Antoni Gomar, fill del mestre, i també piquer, que l'obligava a acabar l'obra iniciada pel seu pare. En segon lloc, les despeses dia a dia d'obrers i materials no s'havien d'enregistrar en els llibres de comptes, ja que el capítol no n'era el responsable.

L'any 1491, Francí Gomar ja no era el mestre d'obra de la seu Vella, ja que trobem mossèn Comalada, jueu, venent el pa que corresponia al mestre d'obra.[561]

ANTONI QUERAL

Fou nomenat mestre d'obra l'any 1494, càrrec que ocupà fins l'any 1513.[562] S'ocupà bàsicament de picar i obrar lloses i d'enllosar el claustre.

2. ELS MESTRES

2.1. ELS PIQUERS

De la totalitat de menestrals que participaren en l'edificació de la Seu Vella, el grup més abundós fou el d'aquells artesans que treballaren la pedra: piquers i picapedrers. Dos mots que, al nostre entendre, significaven el mateix, malgrat que desigualment utilitzats. Al llarg de tot el període estudiat, solament trobem 8 picapedrers, en front de 212 piquers.[563]

La feina dels piquers i picapedrers es desenvolupava en tres indrets ben diferenciats: la pedrera, la llotja i l' obra " in situ ", és a dir, l'indret precís de la Seu, on en cada moment es treballava.

La pedrera:

La pedra, element base en la construcció de les catedrals, s'havia d'anar a cercar a les pedreres. S'hi traslladaven els piquers i picapedrers, qui tallaven la pedra necessària per bastir la catedral.

El desplaçament, de mestres cap a la pedrera i de pedres cap a la Seu, podia comportar unes despeses força carregoses que contribuien a l'encariment de la construcció i que fins i tot podien fer trontollar la comptabilitat de la construcció. Per aquest motiu, arreu d'Europa[564] i també en les contrades catalanes[565], es procurava proveir-se de pedra en pedreres properes a

---

[560] TARRAGONA, J. - CORBELLA, J. A. - GONZALEZ, J.R. - RODRIGUEZ, J.I,: "*El portic dels Apstols de la Seu Vella de Lleida",*
a Congrés de la Seu Vella de Lleida. Actes. Lleida, 1991.

[561] Alonso ja esmenta la devolució de les recions canonicals. ALONSO, G.: Op. cit. p. 178.

[562] Ibidem, p.188

[563] Els picapedrers son: Rodrigo Bernat del Torrent, mestre Eximeno, Fontanet de Caligó, Machin, mestre Pere, mestre Joan Petit i mestre Joan Santpere. No comtabilitzem a Martí, deixeble de mestre Carlí i a Bernat Safont que es esmentat piquer i picapedrer, obrer de mestre Rotllí, ja que tampoc comptabilitzem els piquers que estan subordinats als mestres d'obra.

[564] Colombier esmenta els casos de Troyes, Tournai, Bruges, Purbeck i Corfe. COLOMBIER,: Op. cit., pp. 20-21

[565] Freixas esmenta la proximitat de les pedreres a la Seu Gironina. FREIXAS, P.: L'art gòtic a Girona, s.XIII-s.XV. I.E.C., Barcelona, 1983, p.23.

l'obra. Aquest és també el cas de Lleida. La pedra utilitzada en l'edificació de la Seu Vella procedia de diverses pedreres situades en diferents indrets.

La pedrera de la que es va extreure més quantitat de pedra i durant més anys, fonamentalment durant tot el segle XV, fou la coneguda com "la Cogullada"[566], situada en la sots-partida de Montlleó, entre els termes de Lleida, Artesa i Torregrossa, prop del torrent de la Femosa.[567]

Més al sud, la pedrera del riu[568] i terme d'Alfés proveí la Seu de pedra l'últim quart del segle XV. Ben a prop seu, seguint el curs del mateix riu, trobem la pedrera del riu d'Aspa, principal proveïdora durant la segona meitat del segle XIV. En aquest indret, Bergós[569] també hi situa la pedrera de l'Astor, utilitzada els anys 1432 i 1436.

Més a l'oest, la pedrera d'Arbeca, d'on es va treure la pedra per la sepultura de Berenguer de Baturell, l'any 1437, i també una part de la pedra utilitzada l'any 1444.

La utilització de la pedrera de Gardeny ja es coneix des de que Pleyan de Porta publicà la donació feta per Jaume II l'any 1310 de 6000 pedres *somadals* procedents de l'esmentada pedrera per les obres del claustre.[570]

Altres pedreres que s'utilitzaren esporàdicament foren les de Torrefarrera, *"d'en Çeloni*", la "*de Pedrós*", la de "*damunt Sant Ruf*" i la del "*camí del Caorat*".

En la pedrera, els piquers i picapedrers, fonamentalment, arrancaven la pedra de la roca. La principal feina que se'ls encomanava era la de "*tallar*" i " *picar*". Però en ocasions, per estalviar temps i diners,[571] en el mateix indret, la moldejaven donant-li les mides i formes adients, establertes d'antuvi pel mestre d'obra. Trobem llavors piquers que es dediquen a "repartir" a la resta de piquers la pedra tallada inicialment en blocs uniformes, perquè l'esculpeixin. Aquesta darrera fase s'anomena en els llibres d'obra "*escairar*", "*obrar*" i "*desgastar*".

La llotja

La pedra, no sempre era "*desgastada*" i "*obrada*" en la mateixa pedrera. Principalment, en el segle XIV, aquesta era una feina que es realitzava en la llotja: "Una dependència llarga i d'una planta, amb compartiments per menjar, dormir, desgastar pedres i guardar eines; era important pels paletes i piquers per dos motius: primer, perquè protegia llurs pertinences del robatori i de les inclemències del temps, i, segon, perquè els oferia un lloc propi on podien reunir-se amb els companys. A mitjans del segle XIII es convertí en una mena d'escola on es guardaven els plànols".[572]

Sabem que a mitjans del segle XIV, la llotja de la Seu es trobava "*dins l'ort de la claustra*".[573] Durant les obres d'execució del Portal del Claustre dirigides per Jaume Cascalls, s'hi treballà freqüentment, alternant-se el treball dels piquers en la pedrera, la llotja i el portal. D'altra banda, però, no coincideixen els períodes de treball en la llotja amb els mesos d'hivern, tal com indica Gimpel que succeïa a altres indrets d'Europa.[574]

El 2 de novembre de l'any 1388, quan les obres del claustre ja estaven molt avançades, l'esmentada llotja destorbava als obrers que hi treballaven, i per aquest motiu es va desfer. Aleshores e'n construí una de nova fora del recinte de la Seu mirant al castell de la

---

566 Localitzada erròniament per Bergós a Miralcamp. BERGOS, J.: Op. cit., 1928, p.86.
567 GRAN ENCICLOPEDIA CATALANA. Enciclopedia Catalana S. A., Barcelona, 1980, T.5, p.295.
568 Es refereix al riu Set.
569 BERGOS, J.: Op. cit,. 1928, p.86.
570 PLEYAN DE PORTA, J.: OP. cit., p.217. Notícia que han recollit posteriorment altres historiadors.
571 JACOBS, D.: Op. cit, p.80 i GIMPEL,J.: Op. cit, p.82.
572 JACOBS,D.: Op. cit., pp.57-58.
573 A.C.Ll. Ll.O. Any 1389, S. Fol. 4R.
574 GIMPEL, J.: Op. cit., p. 89.

Suda.[575] L'any 1403 s'hi feren algunes reparacions en la teulada i el següent es va refer totalment. Les obres començaren el 23 de març i acabaren el 27 de setembre. Hi treballaren els piquers Bernat Espills, Francesch Jafarnes, Esteve Gostant, Pedro i Joan Dolit; el picapedrer Rodrigo i els fusters Solà, Colom i Francesc Marroquí, dirigits pel mestre d'obra Guillem Solivella. I es van encomanar al fuster Francesch Marroquí, per als dos accessos que tenia, dos parells de sumptuoses portes, si ens atenim als 17 florins d'or d'Aragó que van costar, exceptuat el material, que els proporcionava l'Obra.[576] Posteriorment, l'any 1437, s'adobà la paret "*de ves lo castell del rei"*.

En l'obra:

A més de treballar la pedra, els piquers i picapedrers, feien tot tipus de treballs: *"derrocar arcs", "desparedar", "fer fosses", "fer solaments", "alsar lloses de les sepultures", "reparar terrats", "gitar leytada", "denegar les juntes", "reblar", "posar morter", "adobar camins", "adobar ponts", "llosar", "amarrar pedres al carregador", "espolsar el retaule", "tancar finestres", "amarrar pedra", "paredar", "aparellar als paredadors", "amotllar"*...Uns més relacionats amb el treball de la pedra, d'altres propis dels paletes, i, fin i tot, alguns que acostumaven a fer els manobres. Però tots els menestrals s'anomenen per igual: piquers o picapedrers, fessin la feina que fessin, sense haver-hi una relació feina-denominació diferenciada. Fins i tot aquells que per la tasca que fan es poden considerar escultors[577] s'anomenen sempre piquers. Aquesta ambigüetat del terme piquer o picapedrer és observada també per Almuni a Tortosa.[578] A diferència del que succeia en altres indrets d'Europa com a Anglaterra, on es diferenciava clarament els "*setters", "wallers*" i "*leyers*", que feien les feines pròpies dels paletes, dels "*hawers*" que treballaven exclusivament la pedra.[579] O bé a Bourges, on es diferenciava el "*maçon*", equivalent a paleta, dels "*tailleurs de pierre*".[580] En canvi, en l'esmentada ciutat, tampoc es distingia entre aquells que arrancaven la pedra de la roca i els qui esculpien delicades imatges.[581]

Contrariament al que succeia en altres indrets d'Europa i també a Tortosa,[582] durant la construcció del campanar de la Seu Vella de Lleida, els piquers que paredaven, estaven més ben pagats que aquells que treballaven la pedra.

Altres vegades, quan es treballava la pedra, fos en la pedrera o fos en la llotja, es feia a preu fet. Segons opinió de La Roncière, recollida per Pinto, per iniciativa d'una "aristocràcia" de mestres més preparats tècnicament i organicitivament, que treballaren en millors condicions, gaudint d'un millor nivell de vida a partir de la crisi demogràfica de mitjans segle XIV.[583]

Tal com Almuni indica que succeia a Tortosa, l'estandardització que es preconitza per al gòtic al nord d'Europa també existia a Lleida. Els piquers, en la pedrera tallaven les pedres d'acord amb els motlles que previament havia fet el mestre d'obra. Posteriorment eren

---

[575] L'any 1405 tenim una despesa per "*escombrar lo camí de la porta de la llotja fins a la porta de la Seu que guarde deves lo castell del rei"*. A.C.Ll. Ll. O. Any 1405, S. Fol.6V.

[576] Referent a la primitiva llotja i a la construcció de la nova, cal dir que ambdós esdeveniments els identifica erròniament Alonso amb el primitiu claustre romànic de Santa Maria la Vella i amb la construcció d'un tram de l'actual claustre, respectivament. Les portes fetes per Francesch Marroquí, les creu, també erròniament col.locades en "*la porta del claustre prop lo pou"*. ALONSO, G.: Op. cit., pp. 53-54.

[577] Aquells qui treballen en el retaule major, esculpeixen les imatges del Portal dels Apòstols, treballen en el sepulcre de Baturrell o fan treballs similars.

[578] ALMUNI, M.V.: OP. cit. p.281.

[579] HODGGET, G.A.: Op. cit., p.134.

[580] GIMPEL, J.: Op. cit., p. 134.

[581] Ibidem, p. 92.

[582] ALMUNI, M.V.: Op. cit. p.281.

[583] PINTO, G.: Op. cit., p. 94.

desgastades i transportades a la Seu, on sel's donava la forma definitiva, bé en la llotja, bé al peu d'obra.[584]

A l'hora d'intentar veure si l'ofici de piquer tenia continuïtat dins d'una mateixa família, la coincidència de cognoms en molts casos, ens fa sospitar que era així. No obstant això, comptabilitzat tot el conjunt de piquers i picapedrers, aquells que estaven units per llaços familiars eren una minoria. D'un total de 220 piquers i picapedrers, tant sols tenim proves d'una relació filial en 5 casos, 3 dels quals, el fill, encara no havia après l'ofici. Aquests són: Guillem Carles i el seu fill, Francesc Castellet i el seu fill, Arnau Gilabert i el seu fill. Els altres dos són Joan i Pere de Medina, amb els seus respectius fills. I únicament sabem amb certesa que 2 dels piquers eren germans, Pedro i Niago de Faya. La resta de possibles llaços familiars no els podem provar.[585] Fem esment tant sols, de certa coincidència de cognoms entre un piquer i un mestre d'obra: la de Francesc de Robió, piquer que treballà en la Seu els anys 1385 i 1386, amb Bartomeu de Robió, mestre del retaule major. Posteriorment, els anys 1461 i 1469 tenim documentat a Simó Robió, manobrer.

2.2. ELS FUSTERS

La importància dels fusters s'equiparava a la dels piquers.[586] Ja hem fet esment que el mestre d'obra havia d'ésser un gran coneixedor, tant del treball de la pedra, com del treball de la fusta. En opinió de Hodgett, el fuster "era en certa manera un arquitecte".[587]

La feina del fuster es caracteritzava per estar estretament lligada a la del piquer, malgrat que també realitzés tot tipus de feines pròpies del seu ofici. Un dels quefers més usuals era la realització de bastides per obrar en llocs enlairats. Un altre de molt comú era la construcció de motllos per les diverses obres de la Seu, llanterna, finestres, torre,... Treballava també a la llotja i la pedrera. S'ocupava a més de "posar draps encerats", "tancar finestres", adobar les cadires del Cor, "forrar pedriços", col.locar els diversos estris per pujar les campanes a la torre, adobar els estris del celler, fer armaris, llibreries, bastiments, cubertes...

Era molt freqüent que els fusters acudissin a l'obra acompanyats d'un o varis ajudants. També, i especialment Pere Bertran, acudien a la Seu "amb si terç", associació laboral constituïda pel propi mestre, un altre fuster i un moço.

En relació a la participació en les obres de la Seu de varis fusters, membres d'una mateixa família n'hem trobat cinc, d'un conjunt de 121 fusters. En un cas trobem el fill ajudant el seu pare, Berenguer Tomàs. En un altre l'ajudant és el gendre de Simó Meyà. En un tercer, el fill ja era un fuster consolidat que acudia sol a l'obra; així s'esmenten Ramon Amorós i el seu fill Jaume Amorós. Es dóna el cas també que primer començà a treballar el pare, per posteriorment fer-ho el fill, el qual el darrer any que acudí a la Seu ho feu

---

[584] ALMUNI, M.V.: Op. cit. p.326.

[585] Guillem Batlle (1364) i Ramon Batlle (1432/1436/1455). Bernat Espills (1385 a 1404), Domingo espills (1450 a 1454) i Joan Espills (1454 a 1477). Arnau Ferrer (1386) i Francesc Ferrer (1386). Salvador Fullater (1458/1460/1474) i Bartomeu Fullater (1451/1454/1455). Arnau Ferrer (1386) i Francesc Ferrer (1386). Pere Lena (1361 a 1389) i Domingo Lena (1361/1363). Llorenç Martí (1432) i Joan Martí (1462 a 1490). Domingo Oliver (1401) i Francesc Oliver (1436). Antoni de Sanoya (1426) i Pedro de Sanoya (1433/1444/1457). Andreu Soler (1430/1431), Pere Soler (1462) i Antoni Soler (1467). Pere de Torrent (1389), Miquel Torrent (1441 a 1448) i Mateu Torrent (1440 a 1478). Domingo de Torres (1368 a 1390) i Guillem Torres (1383) Arnau de Rosselló (1386 a 1401) i Narcís Rosselló (1401). Ramon de Balcebre (1361 a 1363) i Pere de Balcebre (1363).

[586] GIMPEL, J.. Op. cit., p.106.

[587] Cita l'exemple de la reconstrucció del Westminster Hall realitzada per un mestre piquer i un mestre fuster. El primer es responsabilitzà dels fonaments i les parets i el segon dels sostres. HODGETT, G.A.J.: Op. cit., pp. 130-131.

acompanyat també d'un fill que li servia d'ajudant. Es tracta de Guillem Morelló, major de dies i Guillem Morelló menor de dies, amb el seu fill. També tenim documentats uns germans, Francesc i Nicolau Solà. En altres ocasions la coincidència de cognoms ens fa pensar també en un possible parentiu.[588]

Una altra coincidència de cognoms que cal citar es la de mestre Nicolau de Brussel.les, fuster, actiu a la Seu l'any 1460, amb el mestre Bartomeu de Brussel.les, piquer, que trobem treballant a la Seu l'any 1386.

2.3. ELS FERRERS I SERRALLERS

"Els ferrers van ésser també constructors de catedrals en fabricar i adobar les eines que utilitzaven els piquers" en recalca Gimpel.[589]

Un dels treballs que usualment realitzaven els ferrers, era el d'esmolar els pics, broques, tascons, malls, perpals, maces, destrals i altres eines que utilitzaven els piquers.[590] Fins i tot, 9, dels 47 ferrers que tenim documentats, realitzaren exclusivament l'esmentada feina, que algunes vegades es realitzava en la mateixa pedrera. Foren: Joan Albanella, Joan Beiner, Cam(p)s, Francesc Casalagues, Pere Claret, Antoni Giner, Gisver, Antoni Janer i Pere.

També en l'adob dels diversos senys que hi havia a la Seu, trobem un grup de 7 ferrers que s'hi dedicaren exclusivament. Foren: Don Miquel, Benet Aguillaniu, Juçi Aceytuni, Azmet Carxot, Abenyama Mafoma i Alí.

Les claus i panys eren un altre motiu perquè els ferrers, però fonamentalment els serrallers, acudissin a la Seu. Cinc menestrals s'hi dedicaren exclusivament. Foren: el ferrer Joan Desquer i els serrallers Bernat, Joan Navarro, un altre Bernat i un serraller que tenia l'obrador davant Sant Joan. El conjunt de serrallers que tenim documentats, realitzant tot tipus de treballs, és de 13[591].

A més de les feines ja esmentades, als ferrers i serrallers, un conjunt de 60 menestrals, se'ls encomanà la realització de tot tipus de ferramenta per les diverses obres que es duien a terme a la Seu Vella.

Solien acudir sempre sols a la Seu, sense la companyia de cap subordinat. En una única ocasió tenim documentat el ferrer mestre Cardet, sacompanyat d'un jove. Tampoc hem trobat llaços de parentiu entre ells, solament coincidència de cognoms.[592]

2.4. ELS GUIXAIRES

Per les característiques de la construcció, la Seu no necessità del treball dels guixaires, excepte en les dependències complementàries. Aquests

---

[588] Mestre Joan Stico (1420) i Bertran Stico (1420). Francesc Marroquí (1404/1405) i Pere Marroquí (1406/1407). Francesc Martí (1390), Nicolau Martí (1436) i Mestre Lorenç Martí (1461/1462). Mestre Antoni Pastor (1487/1490) i Bartomeu Pastor (1486). Joan Riba (1382) i Ramon Riba (1382).

[589] GIMPEL, J.: Op. cit., p.90.

[590] A Anglaterra qui s'encarregava d'esmolar les eines era "the manager of the building operations". HODGETT, G.A.J.: Op. cit., p. 135.

[591] Considerem que són dos els serrallers que responen al nom d'Antoni Cardet, possiblement pare i fill, ja que el període de temps en que el tenim documentat és massa extens: 1416-1486.

[592] Francesc Aguillaniu (1390 a 1396) i Benet Aguillaniu (1418). Joan Botella (1431 a 1436) i Bernat Botella (1437). Joan Giner (1420/1467/1472/1474/1480), possiblement son dos, i Antoni Giner (1432). Bartomeu Puig (1460/1482/1493) i Pere Puig (1474/1475). Francesc Savartes (1417 a 1432) i Pere Savartes (1400 a 1418).

treballaren fonamentalment en els terrats, graners, cellers i graonades. Participaren també en les obres d'enllosat del cementiri, la llibreria, la letrina de la degania, el tancat de finestres i la construcció d'un cadafalc.

Son 6 els guixaires que tenim documentats, destacant entre tots, mestre Joan de Castro, qui realitzà la majoria de les feines relatives al seu ofici. La resta de gessers, incloent-hi el seu fill, treballaren en comptades ocasions

2.5. ELS PINTORS

"El pintor dels segles del gòtic era un artesà".[593] Fins i tot al principi del segle XIV l'ofici de pintor no estava prou ben considerat.[594]

Són 12 els pintors que hem trobat documentats treballant a la Seu Vella de Lleida, des de l'any 1382 al 1500.[595] Dos d'ells, Jaume de Pou i Pere d'Arganyà, compaginaren la seva tasca a la Seu amb altres encàrrecs a Barcelona, ja que en el mes d'octubre de 1382 ambdós mestres anaren a Barcelona i no tornaren a Lleida fins l'abril de 1383.

Jaume i Mateu Ferrer eren membres d'una reconeguda família de pintors sobre taula, de la que es coneixen Jaume Ferrer I, Jaume Ferrer II i Mateu Ferrer.[596] Segons les dades publicades per Lladonosa,[597] sembla plausible que el Jaume Ferrer que treballà a la Seu l'any 1441, fou Jaume Ferrer II, però actualment es qüestiona aquest parer, centrant-se la discusió en la identificació de l'obra de Jaume Ferrer I i Jaume Ferrer II.[598]

Pere Teixidor i Tomàs Teixidor, foren segurament membres d'una mateixa família.[599] Pere Teixidor[600] treballava l'any 1439 amb Jaume Ferrer a la Paeria.[601] L'any 1441 va coincidir, juntament amb l'esmentat Jaume i amb Joan Çonilla en el pintar del retaule i bancal de l'altar major de la Seu Vella, que dirigia Bernat Martorell. El 19 de gener de l'any 1442, l'esmentat bancal es pintava a la capella del Palau del Bisbe, on s'hi va fer una taula per dur a terme l'esmentada feina. Tant Yarza com Alcoy possibiliten l'existència d'un Pere Teixidor I i un Pere Teixidor II.[602] A Pere Teixidor el tenim documentat entre els anys 1419 i 1441 i a Tomàs Teixidor els anys 1446 i 1448; però l'any 1445 també acudí a la Seu un pintor que

---

[593] YARZA, J.: Op. cit., p.157.

[594] En el Libro de las confesiones de Martin Perez, escrit l'any 1316, trobem als pintors en el grup qualificat com "oficios con mas danno que con pro:ofiçios buenos o dannosos segunt la entençion" HERNANDO,J.:Els moralistes i l'alimentació a la baixa Edat Mitjana en RIERA et. al. Alimentació i societat a la Catalunya Medieval, C.S.I.C., Anuario de Estudios Medievales, Annex 2º, Barcelona, 1988 p.290.

[595] Si considerem que el Teixidor que va treballar l'any 1445 i Teixidor "el prohom", que ho feu l'any 1446, corresponen a la personalitat de Pere Teixidor, que tenim documentat entre els anys 1419 i 1441.

[596] LLADONOSA, J.: Op. cit., 1971, T.1, p. 667.

[597] L'any 1434 pintà el retaule de Santa Maria de l'església de Verdú, l'any 1439 el Consell de la Paeria de Lleida li concedia un local per a pintar retaules, situat damunt la sala de reunions i l'any 1444 pintava per la Paeria el retaule de Sant Miquel. Posteriorment pintà a Aspa una figura de Sant Julià. Ibidem, p. 668.

[598] YARZA, J.: *Jaume Ferrer II?. Taula de Sant Julià d'Aspa.* A La Seu Vella de Lleida. La catedral, els promotors, els artistes, s.XIII a s. XV. Dins La Seu Vella de Lleida. La catedral, els promotors, els artistes, s.XIII a s.XV.,Barcelona. 1991. pp.161-162. ALCOY, R.: *La pintura a la Seu Vella de Lleida. De l'italianisme al gòtic internacional.* Dins Congrés de la Seu Vella de Lleida. La Paeria, Lleida, 1991, pp. 128-131

[599] Contràriament al parer de Lladonosa que considera la possibilitat de que Tomàs Teixidor fos el pare de Pere, el fet que a Pere el trobem documentat des de l'any 1419 a l'any 1446, i a Tomàs des de l'any 1446 fins l'any 1448, ens du a pensar en la possibilitat inversa. Ibidem., p. 670

[600] Alcoy esmenta la possibilitat de l'existència de dos Pere Teixidor, ja que el documenta per primera vegada l'any 1390. ALCOY, R.:*"La pintura a la Seu Vella de Lleida de l'italianisme al gòtic internacional."* dins Congrés de la Seu Vella de Lleida. Actes., La Paeria, Lleida, 1991, pp.129-131.

[601] Ibidem., p. 662..

[602] YARZA, J.: Op. cit. ALCOY, R.: Op. cit., pp 128-132..

responia al cognom de Teixidor, del qual desconeixem el seu nom de pila, i l'any 1446, a més de Tomàs Teixidor també hi treballà un altre pintor anomenat Teixidor "*el prohom*", es refereix a un Pere Teixidor?

Entre els anys 1383 i 1418 va acudir a la Seu el mestre Joan Garcia, emparentat possiblement amb el també pintor Pere Garcia de Benavarri, que esmenta Lladonosa[603] i Fité documenta treballant a Lleida l'any 1473.[604]

La tasca dels esmentats pintors consistí, durant aquest temps en pintar el retaule i el bancal de l'altar major i "*les parets que el sobresurten*", la tribuna i les portes dels orgues, les piques d'aigua, portals, imatges i tabernacles; espolsar el retaule major; adobar les fonts; colocar el retaule de la comtesa de Cardona; embetumar; emblancar; daurar diademes i claus, i fer la bastida de la Colometa.

2.6. ELS VIDRIERS

Amb la construcció de vidrieres s'enbellia la catedral, però alhora es completava l'espai arquitectònic. Igual que els pintors i escultors, els vidriers de l'edat mitjana eren artesans.

A la Seu Vella de Lleida, es desplaçaren contractats pel Capítol un total de 8 vidriers que responien als noms de: Nicolau de Maranya, Joan de Sant Amat, Miquel Dolague, Martí Navarro, Nicolau de Sant Amat, Terri de Metz i Gil i Jaume Fontanet. Alguns d'ells artesans de reconeguda vàlua, documentats en altres indrets.

Mestre Nicolau de Maranya, més conegut com "mestre Coli", és el primer vidrier que tenim documentat que treballà a la Seu de Lleida. Si bé el seu nom indica un origen francès, hi ha qui li considera una procedència italiana. Vingué a Lleida l'any 1393 procedent de Barcelona, on residia i on realitzà l'any 1405 els quatre ulls de bou superiors del Saló de Cent de la Casa de la ciutat, així com l'any 1407, unes vidrieres per la catedral. L'any 1411 treballà també a l'església de Santa Coloma de Queralt i l'any 1413 en la de Santa Maria de Cervera, on realitzà la major part de la seva obra. L'any 1432 vingué a Lleida per darrera vegada.[605]

Joan de Sant Amat, d'origen francès,[606] l'any 1393, era ciutadà de Barcelona. Vingué a Lleida aquest mateix any per col.locar les vidrieres que prèviament s'havia compromès a fer, juntament amb Nicolau de Maranya. Segons Alonso, havia treballat anteriorment a València.[607]

Miquel Dolague, vingué a Lleida l'any 1395, des de València, on residia. La seva estança, però, fou curta, ja que morí uns mesos després de la seva arribada.

Martí Navarro fou el mestre vidrier que treballà més temps a la Seu Vella. Ho féu de forma ininterrompuda des de l'any 1399 fins l'any 1409.

Nicolau de Sant Amat vingué a Lleida l'any 1432, juntament amb mestre Nicolau de Maranya, per reparar algunes vidrieres. Possiblement era aquest el fill de Joan de Sant Amat, que anys abans havia col.laborat també amb l'esmentat mestre.[608]

---

[603] Ibidem., p. 668. Lladonosa, però, considera l'apel.latiu Garcia com a part d'un nom compost per Pere i Garcia, considrant Benavarri el cognom. En canvi, en el nostre cas, sembla que podem considerar Garcia un cognom..

[604] FITE, F.: *Estada a Lleida de Pere Garcia de Benavarri.* Occidens. 1, 1985, pp.97-100..

[605] ARGILES, C.: *"Nicolau de Maranya i els mestres vidriers a Lleida a la segona meitat del segle XIV"* dins Congrés de la Seu Vella de Lleida.Actes. pp. 168-169..

[606] ALONSO, G.: Op. cit., p.57.

[607] Ibidem., p. 57..

[608] ALONSO, G.: Op. cit. p. 83..

Terri de Metz, d'origen lorenès, era ciutadà de Barcelona.[609] Vingué a Lleida l'any 1441 per reparar les vidrieres dels òculs. Els anys 1449 i 1465 està documentat treballant a Barcelona i l'any 1477 a Saragossa.[610]

Gil Fontanet, originari d'Iborra,[611] era a finals del segle XV ciutadà de Barcelona. Ciutat on va realitzar diverses vidrieres de l'església de Santa Maria del Mar, de l'església de la Mercè, de la catedral i del monestir de Pedralbes. Treballà també a l'església de Santa Maria de Cervera.[612] L'any 1490 el trobem documentat a la Seu Vella realitzant diverses vidrieres.

Jaume Fontanet, germà de l'anterior,[613] s'establí també a Barcelona, on dugué a terme gran part de la seva obra.[614] L'any 1497 va adobar diverses vidrieres de la Seu Vella.

Hom considera una norma generalitzada que els obradors dels mestres vidriers fossin situats dins o a prop del recinte de la catedral.[615] Hi ha qui diu que els mestres vidriers es construïen els propis forns on coïen el vidre.[616] Els vidriers que durant el segle XIV i el primer terç del segle XV treballaren a la Seu, sembla que s'escapin d'aquesta premissa. Tres d'ells, Nicolau de Maranya, Joan de Sant Amat i Martí Navarro, construiren les vidrieres en llurs obradors.[617] La primera vegada que en els llibres d'obra s'enregistra un seguit de despeses per la construcció d'un forn de coure vidre i d'una taula on treballar els mestres, és l'any 1432.[618]

Amb el temps, les vidrieres patien desperfectes, per això algunes de les despeses relatives a aquelles fan referència a petites reparacions.

2.7. ELS MESTRES DE FER SENYS

Ben poca cosa sabem de la feina que en concret realitzaven els mestres de fer senys o campanes, en ser menestrals que cobraven uns estipendis prèviament acordats, en lloc de fer-ho pel treball realitzat diàriament. Sembla que consistia en una feina de direcció, a més, és clar, de la de disseny de la campana en qüestió. La construcció d'un nou seny implicava un gran moviment de materials i homes, fonamentalment manobres, si bé no hi faltaren els ferrers, fusters i fins i tot piquers, les feines dels quals s'havien de coordinar.[619]

En els llibres d'obra hem trobat documentats 6 mestres senyers: Tibaut Rafart, Guillem Clerguet, Guillem Martí, Joan Rahart, Joan Amat i Nicolau Barrot. Hem d'afegir-hi, però, un sisè, mestre Joan Xipot, que segons les actes capitulars de l'any 1418 treballà

---

609 DICCIONARIO RAFOLS DE ARTISTAS DE CATALUNYA, BALEARES Y VALENCIA. Edicions Catalanes, S.A. i la Gran Enciclopedia Vasca. Barcelona-Bilbao, 1980. T. III, p. 748.
610 Ibidem., T.III, p.748.
611 ALONSO, G.: Op. cit., p.179.
612 DICCIONARIO RAFOLS DE ARTISTAS DE CATALUNYA, BALEARES Y VALENCIA. T. II. p.451.
613 ALONSO, G.: OP. cit., p.194.
614 DICCIONARIO RAFOLS DE ARTISTAS DE CATALUNYA, BALEARES Y VALENCIA. T.II p.452.
615 RODRIGUEZ CODOLA,M.:Algo de maestros pintores de vidrios y notas sobre vidrieras de colores."Memorias de la Real Academia de ciencia y Artes de Barcelona" vol. XXII nº568. Septiembre 1944, Barcelona.p.214.
616 SANCHIS SIVERA,J.:Vidriera historiada medieval en la catedral de Valencia. Imprenta de Antonio Lopez i Cª, Valencia, 1918,p.6.
617 ARGILES,C.: *"Mestre Nicolau de Maranya i altres mestres vidriers a finals del segle XIV a Lleida."* dins Congres de la Seu Vella de Lleida. Actes. p. 171.
618 Ibidem., p.171.
619 Especifiquem el procés de construcció del seny del rellotge l'any 1404 i del seny major l'any 1405 en: ARGILES,C.:Construcció de dues campanes a la Seu Vella de Lleida els anys 1404 i 1405. En premsa.

juntament amb Joan Adam en la construcció del seny del rellotge.[620] De fet, en els llibres d'obra es fa referència més d'una vegada "als mestres", en plural, malgrat que el seu nom no el trobem enregistrat.

De tots ells destaca Tibaut Rafart o Rahart, d'origen francès però establert a Cervera, del qual es coneix la seva obra.[621]

2.8. ALTRES MENESTRALS COL.LABORADORS EN LES OBRES DE LA SEU VELLA.

A més dels oficis fins el moment esmentats, en tenim coneixement d'altres que també estigueren representats en les obres a cura de l'Obra de la Seu, malgrat que esporàdicament.

Cinc són els mestres de fer rellotges que durant els segles XIV i XV acudiren a la Seu per "reconèixer" "reparar" o "fer" un rellotge. Destacant entre tots, els mestres Mateu Alemany i Jaume Ferrer, que foren contractats per construir-ne un de nou els anys 1406 i 1486 respectivament.[622]

Tenim documentada també, la presència de:

- 3 tapiadors: Arnau, Estalo i "el Roig", que treballaren respectivament en adobar el graner, "*cloure lo portal que ix a preycados"* i *"alçar lo mur vell prop lo portell del carrer de Bonayre*".
- 1 *"cambrador*",[623] Ramon Ferrer, que adobà el graner.
- 1 mestre en posar teula i ges, que ajudat pel seu fill féu una teulada.
- 4 serradors de fusta: Pasqualet, Joan, Pere "lo Tartamut" i Bartomeu Nicolau.
- 1 buidador, mestre Antoni Toscà, que buidà dues *curroneres*[624] pel seny major.
- 2 mestres d'encluses, mestre Pere Ochoa, que realitzà diversos estris de ferro pel rellotge, el seny nou i les portes del Portal dels Apòstols; i Joan Rey, que féu el batall del seny del rellotge.
- 1 mestre de calç, mestre Bertomeu Front, que feu 2 *currons*[625] i altres arreus pel seny nou.
- 1 mestre de fer betums, que embitumà i trespolà una canal.
- 1 argenter, Pere Sanxo, que adobà 4 ensenyes.
- 1 mestre de carros, mestre Girat, que adobà els eixos dels carros.
- Pere Soler, que fou llogat per *"molre colors"*.
- 1 mestre de mesclar morter.
- 1 mestre en posar *drap encerat*[626] en les finestres.
- 2 mestres en posar canyiços
- 1 "*buydador*" de coure.

3. ELS SUBORDINATS

[620] Llibre d'Actes nº59. Any 1418 Fol.35R i ss. Publicat per PADILLA,J.I.:*"Las campans horarias de la Catedral de LLeida:Hacia una nueva cesura del tiempo urbano (s.XV)*". Congres de la Seu Vella de Lleida. Actes. p.164.

[621] Veure Nota 95 del Capítol IV..

[622] ARGILES, C.: Els rellotges de la Seu Vella de Lleida. En premsa..

[623] Suposem que es refereix a una persona que obra cambres..

[624] Semblant a cruuó: cos cilindric de diferentes classes, aplicat per la seva rotació a diversos útils metàlics..

[625] Veure nota anterior..

[626] Tela revestida d'una capa de cera..

Malgrat que hom consideri que a partir de la segona meïtat del segle XIV, l'aprenentatge era una condició prèvia a l'accés a la categoria de mestre,[627] la realitat és que el nombre d'aprenents que nosaltres tenim documentat, és molt reduït. Menys són, encara, els oficials que acompanyaven els mestres que acudien a la Seu Vella.

Ja hem fet esment, en pàgines precedents, de la complexitat existent, a l'hora de delimitar les responsabilitats corresponents a cadascun dels termes amb què es designen aquells que formen part del conjunt dels subordinats. És per aquest motiu que abordarem el tema de cadascun dels diversos oficis per separat, degut a l'especial dificultat que comporta el tractament dels subordinats del mestres d'obra.

3.1. ELS SUBORDINATS DELS MESTRES D'OBRA.

La responsabilitat i les característiques específiques que comportava el càrrec de mestre d'obra, fa que el conjunt de subordinats que aquests tenien fos molt heterogeni, igual que les relacions existents entre aquells i els seus mestres.

Ja hem vist que la terminologia emprada per designar els subordinats és molt àmplia. De bell antuvi cal dir que una mateixa denominació pot significar realitats molt diverses ja que la relació entre el mestre d'obra i el seu ajudant varia segons el mestre en qüestió.

Passem tot seguit a conèixer quins van ésser els subalterns de cadascun dels mestres d'obra.

De Bartomeu de Robió.

De Bartomeu de Robió tenim documentat un fadrí que els anys 1361 i 1362 va treballar a la Seu durant uns pocs dies. Tant el significat del terme com el preu que cobrava, similar al que cobraven els manobres, ens indica que era un noi jove que estava aprenent l'ofici.

Del 15 de març de l'any 1363 posseim una nota referent a la despesa que va ocasionar el viatge que mestre Bartomeu de Robió i el seu macip van fer a Aragó. Aquesta ens dóna a conèixer l'existència de l'esmentat macip, que en cap altre moment trobem indicat en els llibres de comptes, el qual ens fa pensar que seria el mestre d'obra qui pagaria els jornals del macip. Un fet, que quan s'esdevé en el segle XV, trobem indicat en la font documental.

De Jaume Cascalls.

L'any 1361, durant un dia i mig, "*el deixeble*" de Jaume Cascalls va treballar en l'obra del portal. El seu salari va ésser el mateix que reberen la resta de piquers. Possiblement es tractava de Bartomeu Rovira, deixeble de Jaume Cascalls, que col.laborà en la realització de les tombes reials de Poblet.[628]

Els anys 1362 i 1363, treballà a la Seu, durant uns dies Bernat Sala, referenciat també com "*el deixeble*". Cobrava un salari inferior al dels piquers i una de les feines que va realitzar va ésser la de proveir-los de pedra.

L'any 1368 trobem documentat un nou deixeble, "Don" Jordi. En aquest cas però, diferent dels anteriors. El seu nom apareix repetidament en els llibres de comptes dels anys

[627] BAREL, Y.: Op. cit, p.82.
[628] ALTISENT, A.: Història de Poblet. Abadia de Poblet, L'Espluga de Francolí, Tarragona, 1974, p.272..

1361, 1362, 1363 i 1364 entre els piquers que treballaren en l'obra del portal, de la llotja i a la pedrera sota la direcció de mestre Jaume Cascalls, sense que en cap moment s'indiqui que era un subordinat seu. En canvi, en el 1368, any en el que no ens apareix cap despesa referent al treball del mestre d'obra, s'assenyala un cop, que "*està amb el mestre de la Seu*" i un altre que és "*disciple del mestre Cascalls"*.

Malgrat no indicar-se en cap moment que fos esclau del mestre d'obra i cobrar ell mateix el salari corresponent al seu treball, a Don Jordi se l'identifica com Jordi de Déu o Jordi Joan, esclau de Jaume Cascalls.[629] Un escultor de reconeguda destresa que amb posterioritat al seu alforrament, treballà en diversos indrets de Catalunya, essent reclamat pel rei per continuar l'obra dels sepulcres de Poblet en varies ocasions.[630]

A més, l'any 1368, Don Jordi tenia una macipa, el salari de la qual el rebia ell mateix.

De Guillem Solivella.

L'any 1393, treballà a la Seu "*son macip*". Desconeixem, però, la seva identitat. L'any 1497 coneixem també que un macip del mestre va anar a la pedrera del riu d'Aspa a comptar les pedres que havien estat tallades pels piquers, feina que normalment realitzava el mestre d'obra i que indica una cert grau de confiança per part del mestre a l'hora de delegar-la en un subordinat.

Possiblement l'esmentat macip fos Bartomeu Tomàs, piquer que fou macip de mestre Guillem Solivella entre els anys 1397 i 1402.

L'any 1400 també va ésser macip de mestre Guillem Solivella un tal Andreu.

El 5 de maig de l'any 1403, l'esmentat mestre d'obra acudí al celler a fer una petita reparació amb un companyó i un fadrí. El salari del companyó va ésser un xic inferior al dels mestres, en canvi el del fadrí fou la meitat del d'aquells. En aquest cas sembla que el mot companyó s'identifica amb el d'oficial.

Del mestre anònim.

Els llibres d'obra ens parlen d'"*un bailet del mestre*" i de dos companyons d'ell mateix l'any 1405 i d'un macip l'any 1407. Contrariament al companyó de mestre Solivella, els d'aquest mestre d'obra cobraren un salari igual i fins i tot superior al salari que rebien els mestres i ell mateix, tret de la ració canonical.

De mestre Carlí.

L'any 1410 un tal Martí va treballar durant 51 dies en l'obra de la Seu. Alguns cops s'indica que és un pedrapiquer, altres un piquer i altres deixeble de mestre Carlí. El salari que va cobrar, va ésser sempre de 2 sous, similar al que cobraven els manobres o obrers no especialitzats.

L'any 1418, el 23 de juny, amb mestre Carlí va treballar "*son macip*" i la darrera setmana de juny i la primera de juliol "*son companyó*". En ambdues vegades, va ésser mestre Carlí qui va rebre el salari corresponent als seus subordinats.

---

[629] ALONSO, G.: Op. cit., p.31..

[630] DURAN SANPERE, A.: Llibre de Cervera. Ed. Curial, Barcelona, 1977 p.133. DICCIONARIO RAFOLS DE ARTISTAS DE CATALUNYA, BALEARES Y VALENCIA. Edicions Catalanes, S.A. i La Gran Enciclopedia Vasca, Barcelona-Bilbao, 1980. T. II..

L'any 1421, els dies 2, 3 i 4 d'abril mestre Carlí va treballar amb "*seu terç*", es a dir, ell mateix amb dos subornitats.

Des d'aquest mateix any i fins el 1423 va treballar a la Seu, Antoni, " *piquer que està amb mestre Carlí*". El seu salari era de 3 sous i 6 diners, superior als 3 sous que cobrava el mestre d'obra.

De Rotllí Gautier.

Llorenç Daviu, piquer i moço de mestre Rotllí, va treballar, l'any 1436, a la Seu. Ho féu durant 46 dies, 36 dels quals realitzant la imatge de l'apòstol Sant Andreu. El seu salari va ésser sempre de 3 sous, excepció d'un dia que va ajudar a arrencar i regirar dues peces de pedra per les imatges dels apòstols. Aquest dia va cobrar 3 sous i 6 diners.

Pere Escalant, altre moço de mestre Rotllí, col.laborà amb l'esmentat mestre els anys 1436 i 1437. L'any 1437 estigué durant 14 dies picant pedra per les teulades; l'any següent, estigué 1 dia adobant camins i 13 dies més picant lloses per les teulades; 15 més tallant pedra a la pedrera pel sepulcre de l'ardiaca Berenguer de Barutell. El seu salari va ésser sempre de 3 sous.

Mateu Torrent, un altre moço, de mestre Rotllí, va estar treballant amb el mestre entre els anys 1437 i 1440: L'any 1437 va estar 47 dies treballant a les teulades de la Seu, 21 dies picant pedres per la paret de la llotja i 43 obrant a la sepultura de Berenguer Barutell, l'any 1438 obrant a l'esmentada sepultura durant 262 dies i l'any següent 94 dies més; l'any 1440 va participar durant 87 dies a l'obra del bancal del retaule major. El seu salari va ésser sempre inferior a la resta de piquers i moços del mestre d'obra.

Mateu Torrent continuà treballant a la Seu, després de la mort de mestre Rotllí, fins l'any 1462. A partir de l'any 1441, és anomenat piquer i cobra el salari dels mestres.

El piquer Joan Soriana, era també moço de mestre Rotllí. L'any 1436 va treballar durant 13 dies fent "*l'estillador de l'aigua de celebrar*". Això, a partir de l'any 1437, quan s'indica que és moço del mestre d'obra. Aquest any va participar també durant 36 dies a l'obra de les teulades, 32 dies en la talla de l'escultura de l'apòstol Sant Jaume, 26 dies en l'obra de la paret de la llotja i altres 101 en la talla de lasepultura de l'ardiaca Barutell. L'any 1438 estigué encara 124 dies més treballant en l'esmentada sepultura.

Amb Joan Soriana treballà, durant els anys 1437 i 1438, un altre piquer que també era moço de mestre Rotllí, Joan Sagrera. Joan Sagrera treballà l'any 1437 durant 42 dies en l'obra de les taulades, 26 dies en l'apòstol Sant Jaume, 20 dies en la paret de la llotja i 98 dies en la sepultura de l'ardiaca Barrutell. En aquesta sepultura hi va treballar durant 179 dies, l'any següent.

L'any 1441, col.laborava amb mestre Rotllí el piquer Pedro Caço. A aquest se l'esmenta com un piquer "*que estava amb*" el mestre d'obra. Va participar en l'obra del nou bancal del retaule major durant 22 dies del mes de juliol. Un cop mort el mestre d'obra, abandonà les obres de la Seu Vella.

Tots els moços de mestre Rotllí que hem vist fins el moment, rebien ells mateixos els salaris que els corresponia. No així Bernat Safont, que és anomenat en els llibres d'obra piquer, pedrapiquer i obrer de mestre Rotllí i que treballà a la Seu els anys 1440, 1441 i 1442. El seu salari el rebia mestre Rotllí i el corresponent als mesos de juny i juliol de 1440 el va rebre, quan el mestre d'obra ja era difunt, el canonge Joan Rabins, marmessor dels seus béns. La resta de mesades les va cobrar el propi piquer, que continuà treballant a la Seu Vella fins l'any següent.

De Jordi Safont.

Bertran Deulanasco, moço de mestre Jordi Safont, va col.laborar intensament en la majoria d'obres que aquell va realitzar a la Seu Vella entre els anys 1444 i 1448. Després d'un parèntesi de dos anys, l'any 1451 concretament tornà a treballar amb el mestre, però, esculpint la imatge de l'apòstol Sant Joan Baptista.

La primera obra que van realitzar plegats va ésser el Judici Final del timpà de la porta dels Apòstols que iniciaren el desembre de l'any 1444. A partir d'aquest moment i fins el mes de juny de l'any 1448, treballà a la Seu Vella dia darrera dia. Posteriorment, l'any 1451 hi treballà durant 15 dies. Malgrat que en cap moment s'indica que sigui piquer, és a dir, mestre, el tipus d'obres en què participa, la majoria d'esculturació, fa pensar que gaudia d'uns bons coneixements de l'ofici.

Gaspar Safont va ésser un altre moço de mestre Jordi Safont, des de l'any 1449 a l'any 1452. L'any 1449 va treballar a la Seu durant 38 dies, entre les obres de la Degania, la bastida de la Colometa, l'armari pels tapiços i la casa on guardaven els entremesos. L'any 1450 ho va fer durant 39 dies, en els quals va participar en les obres de la Coloma, enderrocant parets i picant lloses per les teulades. L'any 1451 no l'hem trobat documentat cap vegada; en canvi, l'any 1452 col.laborà 12 dies en la talla de l'apòstol Sant Joan i, durant 103 dies més, en picar lloses.

El piquer Domingo Espills fou moço de mestre Jordi Safont entre els anys 1450 i 1452. L'any 1450 va treballar durant 63 dies a la Seu, 1 dia espolsant el retaule i la resta picant i obrant lloses per les teulades. L'any 1451 va treballar durant 62 dies més picant pedres, 8 dies tallant portes i llindars, 27 dies obrant a la casa de la cera, 4 dies i mig en l'obra de l'apòstol Sant Joan i 2 dies més espolsant el retaule. L'any 1452 participà durant 29 dies i mig en l'obra de l'apòstol Sant Joan i altres 102 dies picant lloses. L'any 1454 va participar durant 6 dies en les obres de pavimentació de la Seu.

Un altre moço de mestre Jordi Safont ho fou el francès Antoni Sanoya, que treballà en la Seu durant 12 dies del mes de maig de l'any 1452 picant lloses.

Un altre moço que participà en la pavimentació de la Seu l'any 1454 va ésser un tal Joan, que hi estigué 14 dies i mig.

El salari que cadascun d'ells tenia assignat depenia de la seva qualificació personal. El salari de Bertran Deulanasco va ésser fins el mes de març de l'any 1446 de 3 sous, però a partir d'aquest moment va augmentar en 6 diners. El salari de Gaspar Safont, Antoni Sanoya i Joan era de 3 sous. El de Domingo Espills va ésser fins l'any 1451 de 2 sous i 6 diners, inferior al que rebien els mestres, i a partir de 1452 de 3 sous.

Cap d'ells rebia, però, els seus salaris. Els rebia el mestre Jordi Safont, de qui eren moços.

Els anys 1451 i 1454 va col.laborar amb mestre Jordi Safont, Bertran de la Borda, "*piquer que estava amb mestre Jordi*". L'any 1451 estigué, entre els mesos de juny i setembre, durant 45 dies, picant lloses per les teulades i altres 8 dies tallant portes i llindars en l'obra del portal que conduïa a Predicadors. L'any 1454 treballà un dia del més d'agost espolsant el retaule i 11 dies del mes de juliol obrant en l'arxiu.

Com ja hem esmentat anteriorment, a diferència de la resta de col.laboradors de mestre Jordi Safont, Bertran de la Borda cobrava ell mateix els diners corresponents al seu salari de 3 sous i 6 diners diaris. L'any 1455, quan ja no trobem documentat Jordi Safont, va treballar durant 10 dies del mes de març en l'obra de la capella i altar de Sant Macià i Sant Tomàs. El salari que va rebre va ésser de 4 sous diaris. Posteriorment tornà a la Seu l'any

1460 sota el mestratge d'Andreu Pi per cisellar la nova imatge de Sant Joan Baptista, que realitzà a preu fet. L'any 1461 passà a ésser mestre d'Obra.

D'Andreu Pi.

Joan de Saragossa va ésser moço de mestre Andreu Pi l'any 1457. Treballà a la Seu durant 75 dies, 69 dels quals en obres de reforma de la sala capitular, l'Almoina i Santa Maria la Vella i la resta picant cairons pel paviment de la Seu. El seu salari va ésser de 2 sous i 6 diners.

Joan Cordero va ésser també moço de mestre Andreu Pi l'any 1457. Va estar 6 dies picant cairons pel paviment de la Seu i altres 85 dies participant en les obres de reforma dels tres recintes anteriorment esmentats. El seu salari va ésser de 3 sous.

L'any 1458, Nicolau Lombard, un altre moço del mestre d'obra, va treballar 2 dies i mig en l'obra de la llibreria. El seu salari va ésser de 2 sous i 6 diners.

Un altre moço de l'esmentat mestre d'obra, que va treballar a la Seu l'any 1458, va ésser Joan Garcia que participà 12 dies en l'obra del paviment. El seu salari va ésser de 2 sous.

També sabem que l'any 1458, els moços del mestre d'obra picaren 215 cairons a preu fet.

Aquest mateix any tenia també, mestre Andreu Pi, "*un moçet*" que estigué un dia fent morter, altres 13 dies ajudant a picar cairons, 16 dies ajudant en el paviment del claustre i altres 21 ajudant en l'obra de la llibreria. El seu salari va ésser d'1 sou.

El piquer Miquel Falcó fou moço de mestre Andreu Pi l'any 1460. Treballà durant 29 dies en el portal de la casa de l'Almoina. El seu salari va ésser de 3 sous.

Alfonso de Toledo, va ésser un altre moço de mestre Andreu Pi que participà l'any 1460, durant 28 dies, en l'obra del portal de la casa de l'Almoina i altres 10 en l'obra de la *privata*[631]. El seu salari era de 3 sous.

Un tercer moço, l'any 1460, fou Pere Prunera, que col.laborà durant 18 dies en l'obra de l'esmentat portal. El seu salari era de 3 sous.

Aquest mateix any, amb els esmentats moços, treballaven altres subordinats del mestre d'obra, d'inferior categoria. En l'obra del portal de l'Almoina, participaren durant 15 dies i mig dos "*aprenents*", que cobraven cadascun 15 diners diaris, i un tercer "*moçet aprenent*" que hi treballà 6 dies per un salari de 18 diners al dia. En l'obra de la llibreria col.laboraren un "*moçet aprenent*" durant 23 dies, per un salari d'1 sou diari i un moço, durant 3 dies, per un salari de 2 sous al dia. Un "*moçet*" que tenia assignat un salari d'1 sou va treballar 2 dies en l'obra dels caixons de la llibreria i 17 dies més a l'hort. Un altre "*aprenent*", que tenia un salari de 18 diners, va ajudar 6 dies en l'obra de la privata.

Era mestre Andreu Pi, també en aquest cas, qui cobrava els salaris corresponents als seus moços.

De Bertran de la Borda.

L'any 1461 era moço de mestre Bertran de la Borda Pasqual de la Gorreta que va treballar a la Seu Vella durant 38 dies i mig, cobrant un salari de 3 sous diaris.

L'any 1462, un dels dos moços de mestre Bertran de la Borda es deia Esteve. Va participar en les obres de les teulades durant 83 dies per un salari de 3 sous diaris.

[631] latrina..

Amb Esteve va treballar des de mitjan mes d'abril fins al juliol un altre moço de l'esmentat mestre d'obra que rebia el nom de Jaume, del qual desconeixem el salari que cobrava i que va rebre mestre Bertran.

Els anys 1470 i 1471 tenim documentat el "*moço major*" de mestre Bertran de la Borda. L'any 1470 va treballar 14 dies en les teulades per un salari de 2 sous i 6 diners, durant 4 dies i per 2 sous la resta. L'any 1471 tan sols hi va treballar 2 dies, cobrant un salari diari de 2 sous.

Entre els anys 1472 i 1476 col.laborava amb mestre Bertran de la Borda un subordinat seu que responia al nom de Pere. En els llibres d'obra se l'esmenta "*lo seu jove*", "*Pere, qui està amb mestre Bertran*", "*Pere de mestre Bertran*" i "*l'obrer que està amb mestre Bertran*". L'any 1472 va treballar a la Seu durant 78 dies picant i obrant pedres per les teulades. L'any 1473 hi va acudir 18 dies per realitzar l'esmentada feina. L'any 1474 el trobem documentat un únic dia. En canvi, l'any següent treballà un conjunt de 25 dies entre el paviment de l'escrivania, les cambres sobre aquesta i els *entaulaments*[632]. A més va picar 196 lloses apreu fet. L'any 1476 hi va treballar 34 dies en les taulades del claustre.

El salari que va rebre va ésser, fins l'any 1475, de 3 sous. Pels entaulaments ja va cobrar 3 sous i 6 diners, que va continuar cobrant tot l'any segúent. També l'any 1474 i algunes vegades de l'any 1475 el seu salari el cobrà mestre Bertran.

L'any 1473, treballà amb l'esmentat Pere a les teulades de la Seu, un altre jove de mestre Bertran de la Borda que era conegut per Pere "*lo Sissilià*". Hi treballà 11 dies, cobrant un salari de 3 sous.

Els anys 1475 i 1476 estava amb mestre Bertran de la Borda un altre Pere, al que anomenaven "*Peruxo*". L'any 1475 va treballar 12 dies als entaulaments i va picar 40 lloses a preu fet. L'any 1476 va participar 20 dies en l'obra de les teulades. El seu salari va ésser sempre de 3 sous i 6 diners.

L'any 1477 treballà a la Seu, durant 3 dies, Pere Martorell, moço de mestre Bertran, cobrant 2 sous i 6 diners diaris.

Aquest mateix any l'esmentat mestre d'obra va cobrar els diners corresponents a 65 lloses que havien picades "*els seus joves*", referint-se possiblement a Pere i "*Peruxo*", que no trobem documentats fins l'any 1476.

L'any 1478, mestre Bertran de la Borda va estar treballant durant 10 dies amb "*el seu jove*"; podria tractar-se del Pere esmentat.

Els anys 1481 i 1482 col.laborà amb mestre Bertran de la Borda un tal Joan. L'any 1481 treballà 120 dies i mig en l'obra del monument i els cadafalcs, cobrant un salari de 3 sous diaris. L'any 1482 va treballar 34 dies en les teulades sobre Santa Maria la Vella, cobrant 3 sous i 6 diners. Aquest mateix any mestre Bertran de la Borda i el seu moço, referint-se segurament a Joan, van treballar 3 dies plegats en el monument, cobrant entre ambdòs 6 sous i 6 diners diaris, que corresponen als 3 sous que cobrava el mestre d'obra, més els 3 sous i 6 diners que cobrava Joan.

L'any 1481, en Diego, que també estava amb mestre Bertran de la Borda, va treballar 27 dies i mig en l'obra del monument i els cadafalcs. El seu salari va ésser de 3 sous i 6 diners.

D'Antoni Queralt.

[632] Relatiu a entaulellar o enrajolar..

Gràcia va ésser moço de mestre Antoni Queralt l'any 1494. Treballà durant 20 dies en l'obra del portal dels Apòstols.

Sant Joan, que és esmentat moço i jove del dit mestre d'obra, col.laborà amb aquest entre els anys 1494 i 1496. L'any 1494 participà 25 dies en l'obra del portal dels Apòstols i l'any 1496 altres 26 en l'obra del "cavalcador".

Mateu, un altre jove o moço del mestre d'obra, va treballar durant 10 dies en l'obra del portal dels Apòstols, l'any 1494, i 4 dies en l'obra del "cavalcador", l'any 1496, obrant pedres de pla i paredant.

Guillem també moço o jove de mestre Antoni Queralt va participar 6 dies en l'obra realitzada l'any 1494 i 25 dies en l'obra feta l'any 1496.

Un darrer jove de mestre Antoni Queralt el tenim documentat tant sols un dia, l'any 1496, en l'obra ja esmentada del "cavalcador".

L'any 1495 cap dels esmentats moços participà en les obres de la Seu Vella, ja que també n'estigué absent el mestre d'obra que solament hi acudí 1 dia.

Tots ells cobraven un salari de 3 sous i 6 diners, excepte Mateu que cobrava 1 sou i 6 diners.

Com acabem de veure, la relació entre cadascun del mestres d'obra i els seus subordinats és molt diversa. Cal assenyalar que en els primers llibres d'obra de què disposem, la informació referent a la participació dels macips dels mestres d'obra no és tant detallada com succeeix posteriorment. Sospitem que els macips dels primers mestres d'obra que tenim documentats, col.laboraren més, amb els seus mestres del que queda reflectit en els llibres de comptes. Si aquest fos el cas, significaria que els macips cobrarien directament del mestre d'obra, en lloc de fer-ho a través del capitol. Fet que indica una relació molt més estreta entre el mestre i els aprenents o col.laboradors.

En segon lloc, s'observen diferents "categories" de subordinats que podem agrupar en tres categories:

1) "Noiets" que es limiten a facilitar la feina al mestre d'obra transportant eines o realitzant tasques similars.

2) Joves que aprenen l'ofici començant per les coses més bàsiques, però participant en l'obra.

3) Piquers que ja han assolit la categoria de mestres, però que es posen a treballar amb un mestre d'obra per millorar la seva tècnica, alhora que per adquirir un cert pretigi, en treballar amb un mestre d'obra conegut.

D'entre aquells que acompanyaven el mestre d'obra per especialitzar-se en l'ofici, s'observa una gran diversitat de relacions.

Igual que hem vist que succeia amb els mestres, no hem de fer gaire cas del qualificatiu que rebia cadascun dels subordinats del mestre d'obra, ja que una mateixa denominació la podia rebre dos subordinats que tenien una relació molt diferent amb els seus mestres respectius. Un element que, al nostre entendre, ens pot orientar sobre el tipus de relació mestre-subordinat és veure qui cobrava els salaris dels subordinats. Sembla que aquells mestres d'obra que rebien els salaris dels seus subordinats tenien un lligam més estret amb aquests que els mestres d'obra que no el cobraven.

Finalment, un fet que crida l'atenció és que alguns dels subordinats dels mestres d'obra treballen molts pocs dies a la Seu Vella; en concret els de Guillem Solivella i Carlí. Es que els mestres d'obra delegaven en llurs subordinats la supervisió d'altres obres que també dirigien, alhora que eren mestres d'obra de la Seu Vella?

3.2. ELS SUBORDINATS DELS PIQUERS.

Els piquers i picapedrers no acostumaven a portar deixebles. Excepcionalment ho feren, de forma esporàdica, 10 piquers d'un total de 220. La relació dels esmentats piquers i els seus moços és la següent:

Esteve d'Areny tenia l'any 1464 un fadrí que participà 63 dies en l'obra de la llotja del portal, rebent un salari de 8 diners quan ell cobrava entre 2 sous i 6 diners i 3 sous.

Un fadrí de Pere de Balcebre va treballar, l'any 1363, 10 dies a la Seu a canvi d'un salari de 4 diners diaris.

Com a subordinat de Ramon de Balcebre, tenim documentat en Bernat, un fadrí que l'any 1361 va treballar 10 dies per l'Obra, 4 dels quals va romandre a la pedrera i altres 8 dies l'any 1362. El seu salari va ésser sempre de 4 diners. El del mestre va ésser de 2 sous i 6 diners, 2 sous 8 diners i 3 sous.

Excepcionalment, Guillem Solivella, fill, treballà, l'any 1403, una sola setmana "ab si terç", una forma de relació laboral freqüent, entre alguns fusters, que consistia en la col.laboració amb el mestre d'altres 2 treballadors.

Amb en Ramon Batlle va treballar l'any 1436 un moço seu que rebia el nom de Cristòfol de Jusà, el qual l'ajudà a tallar pedra. El salari del mestre era de 4 sous i el del moço 1 sou menys.

Niaguo de Faya acudí l'any 1462 a la Seu, amb un moço que cobrava el mateix salari que ell: 3 sous.

L'any 1458 tenim documentat un moço de Bartomeu Fullater, que va tallar juntament amb Salvador Fullater 400 cairons a preu fet i altres 29 tot sol, també a preu fet. Aquest any, Bartomeu Fullader no acudí a la Seu, malgrat que hi estigué treballant els anys 1451, 1454 i 1455.

De Pere Joan van participar en les obres de la Seu dos moços: Pororet i Ramonet, que rebien un salari de 2 sous i 6 diners. L'esmentat mestre treballà també alguns dies amb "*el seu moço*", el qual cobrava un salari de 2 sous. El salari que rebia el mestre era de 4 sous.

L'any 1476, un moço de Joan Martí treballà dos dies a la Seu. El seu salari va ésser de 2 sous i 4 diners. El salari del mestre era de 3 sous i 6 diners.

Andreu Soler tenia l'any 1431 1 moço que rebia un salari de 2 sous i 6 diners, 1 sou menys que ell.

Pere Soler l'any 1462 tenia un moço, en Joan, que treballà durant 39 dies en l'obra de les teulades de la Seu. Els 10 primers dies que hi participà va cobrar un salari de 3 sous, posteriorment va rebre un salari de 2 sous i 6 diners diaris. El salari del mestre era de 3 sous.

Algunes vegades treballen a la Seu moços de piquers que no tenim documentats. Aquest és el cas de:

- Els moços de Joan de l'Abat i de Joan d'Albesa que acudiren a la Seu l'any 1461.
- Un moço de Jaume Balç que l'any 1480 va treballar 13 dies realitzant feines pròpies dels manobres, cobrant un salari de 2 sous.
- Un moço d'en Batlle, que l'any 1478 estigué 3 dies treballant de manobre, cobrant 18 diners.
- Un moço d'Oliver Bernat, que el mateix any treballà també de manobre durant 28 dies, cobrant un salari de 18, 20, 24 i 26 diners.
- De Sanxo Cércol, moço de Joan de Tudela que l'any 1437 estigué 3 dies picant pedra a canvi d'un salari de 3 sous diaris.

- Un moço de Çopeira, que l'any 1495 durant 2 dies va realitzar feines pròpies dels manobres, cobrant 22 i 24 diners. L'any 1499 altre moço de Çopeira va treballar 10 dies fent també de manobre, cobrant un salari de 18, 24, 25 i 26 diners al dia.
- Dos moços de Jaume Escolà, que l'any 1481 van treballar varis dies fent de manobres en l'obra del monument i els cadafalcs. El seu salari va ésser de 20 diners.
- Un moço d'en Polo[633], que aquest mateix any treballà 3 dies i mig en l'esmentada obra, també de manobre i cobrant el mateix salari que els moços de Jaume Escolà.
- Un moço d'en Soldevila, que l'any 1481 va treballar 1 dia en l'obra del monument i els cadafalcs a canvi de 24 diners.
- El 7 d'abril de l'any 1478 treballà de manobre un moço d'en Gipó Vetat, que va cobrar 20 diners.

3.3. ELS SUBORDINATS DELS FUSTERS.

De tots els menestrals, els fusters eren, amb molta diferència, els artesans que més freqüentment anaven acompanyats d'un o varis aprenents. D'un total de 121 fusters, 28 (el 23,14%) acudiren a la Seu seguits d'un o diversos deixebles. Alguns d'ells, s'hi feien acompanyar sempre.

A diferència dels subordinats dels mestres d'obra i dels piquers, els subalterns dels fusters anaren a la feina sempre acompanyant el seu mestre, mai sols.

La relació dels esmentats mestres i els seus subordinats és la següent:

Joan Abrí tenia l'any 1441 dos moços: Bernat Alerich i Bartomeu Albiol.

Bernat va treballar a la Seu 37 dies, cobrant un salari de 2 sous i 6 diners. Bartomeu ho feu durant 55 dies, rebent un salari de 2 sous. L'any 1442, els 11 dies que acudí a la Seu ho feu acompanyat del "seu moço". El mestre va rebre tots els dies el salari corresponent als dos treballadors, que va ésser de 6 sous i 10 diners, 5 sous i 5 diners i 6 sous. L'any 1446, mestre Joan Abrí solament treballà a la Seu 2 dies i ho feu amb 2 moços, cobrant un total de 23 sous. L'any 1447 treballaren a la Seu, Pere Bellver i Guillem, moços de mestre Abrí, durant 5 i 6 dies respectivament. L'any següent hi treballaren 2 dies. El seu salari va ésser de 2 sous i 6 diners diaris. L'any 1449 trobem documentat a en Pere, que ajudà al mestre els 14 dies que treballà en l'obra de l'armari pels tapiços. El seu salari continuava sent el mateix. L'any 1450 tornem a trobar a Pere Vellver, ajudant al mestre en l'obra de la Coloma durant 29 dies. Però el seu salari, que va rebre mestre Joan Abrí, va augmentar a 3 sous. L'any 1451, el moço de mestre Abrí era en Jaume, el qual va ajudar a l'esmentat mestre els 11 dies que va obrar llindars i portes. Els 3 sous que li coresponien de salari, els va cobrar també el mestre. L'any 1454 l'esmentat mestre tenia dos moços que responien als noms d'Abrí i de Bernat. Abrí ajudà al mestre els 11 dies que estigué en l'obra de l'arxiu, però durant 4 dies treballà en les teulades, sense la companyia del mestre. També estigué sol Bernat els 8 dies i mig que empostà draps. El seu salari va ésser de 2 sous diaris. A Bernat el tornem a trobar l'any 1458 ajudant al mestre durant 10 dies en l'obra de la llibreria. L'any següent, Joan Abrí va treballar 8 dies ajudat pel seu moço, cobrant 6 i 5 sous. El mateix any l'esmentat moço va treballar 11 dies, rebent 1 sou i 2 diners diaris. L'any 1456 el va ajudar durant 13 dies. L'any 1461 els moços de Joan Abrí eren Guillem Vinyoles i Joan del Ermo que cobraven un salari de 2 sous i 6 diners i de 2 sous, respectivament. El primer l'ajudà 13 dies i el segon 9.

Ramon Amorós, l'any 1390, estigué acompanyat pel seu fill, la majoria de dies que acudí a la Seu. Era ell qui rebia el salari de tots dos, el qual va ésser primer de 5 sous i

[633] Suposem que no és el mateix piquer que va treballar en la Seu entre els anys 1456 i 1469..

posteriorment de 5 sous i 6 diners, dels quals en corresponien al mestre 3 sous i 3 sous 6 diners respectivament; els 2 sous restants eren el jornal del fill. L'any 1400 un macip seu va ajudà un dia al fuster Pere Bertran. Els anys 1401 i 1402 acompanyava a Ramon Amorós un macip.

Un macip de Bernat Pere Arnau va treballar 5 dies en la llotja del portal l'any 1364. El seu salari va ésser de 2 sous, quan el del mestre era de 3 sous.

Joan Balduç, l'any 1417, en l'obra de l'arxiu, estigué sempre acompanyat del seu moço. Era ell qui rebia el salari d'ambdós, consistent en 7 sous. L'any següent durant 3 dies va estar acompanyat també pel seu moço, dos dels quals cobraren el salari per separat. La resta de dies, en l'obra del seny major del rellotge, l'ajudaren dos fadrins. El salari dels subordinats era de 2 sous i 6 diners, el del mestre de 3 sous.

Joan Balom realitzà l'any 1417 la tribuna de l'orgue amb la col.laboració del seu moço. El salari que van rebre va ésser de 4 sous el mestre i de 3 sous el moço.

Amb Antoni Barber van treballar l'any 1499, en Joan, fadrí seu, durant 4 dies i altres dos moços dos dies més. El seu salari va ésser de 2 sous i 6 diners i de 3 sous. L'any següent trobem a en Joan, obrer seu, cobrant 3 sous i 6 diners.

Els anys 1382 i 1383 Pere Bertran acudí a l'obra acompanyat de dos macips. Els anys 1386, 1387 i 1388 l'ajudà un únic macip. El salari dels subordinats s'establí la majoria de vegades en 2 sous i 2 sous i 6 diners, malgrat que alguna vegada també van rebre 16 diners i 3 sous. En canvi, el salari del mestre va ésser sempre de 3 sous. L'any 1395 Pere Bertran va anar a la Seu 2 dies amb el seu macip; altres 2 dies, amb un altre fuster i 4 dies més amb dos fusters. L'any següent Pere va treballar plegat amb un altre fuster, amb el seu macip o bé amb tots dos alhora. Tots cobraven 3 sous, rebent el salari de tots ells el mestre. L'any 1397 estigué acompanyat algunes vegades per un fuster i un fadrí, cobrant en conjunt 7 sous que corresponen 3 sous al mestre i a l'altre fuster i 1 sou al fadrí. L'any 1400 treballà la majoria de dies amb el seu macip, cobrant un salari de 5 sous i 6 diners i 5 sous respectivament.

Pere Bordalba acudí també a la Seu amb un moço seu.

Simó Bragós treballà sempre acompanyat del seu moço i malgrat que el salari del moço el rebia el mestre, se'ls esmenta una vegada a ambdós com mestres.

Nicolau de Brussel.les tenia l'any 1460 dos moços, Guillem i Bernat Gisper, que ajudaren a fer un bastiment. Guillem hi estigué 8 dies, cobrant un salari de 3 sous; Bernat 6 dies a canvi de 2 sous.

Guillem Castells va treballar, l'any 1431, dos dies acompanyat d'un moço.

Antoni Carnicer participà en les obres de la Seu amb el seu companyó, cobrant un jornal conjunt de 7 sous i 6 diners.

Joan Cerverò treballà també ajudat per un moço un dels dos dies que acudí a la Seu.

Blasi Cosit treballà "amb sa terç", és a dir ell mateix i altres dos treballadors.

L'any 1419, un macip i un jove de Françoi Ferran, que possiblement és la mateixa persona, ajudaren cadascun d'ells un dia a pujar el seny a la torre. Françoi treballà a la Seu l'any 1418, però no aquest any.

Mestre Joan estigué acompanyat 4 dies per un fadrí, 1 dia per dos fadrins i un altre dia per un companyó. El salari dels fadrins va ésser de 20 diners, el del companyó de 2 sous i 6 diners.

Francesc Martí acudí a la Seu amb el seu macip.

Simó Meyà treballà gairebé sempre acompanyat d'un o varis subordinats. L'any 1460 tenim documentats a dos moços, Pere *"el Valencià*" i Pere *"l'Aragonès"*, que cobraven 3 sous diaris; a un jove, en Simó, que rebia un salari idèntic, i a un mocet, n'Antoni, que cobrava 2 sous. Els anys 1466 i 1467 l'ajudà un moço. L'any 1468 treballà conjuntament amb un obrer i

un moço a canvi de 9 sous 6 diners diaris. L'any 1469 ho féu amb un obrer i amb el seu gendre, rebent 6 sous i 6 diners i 7 sous, respectivament. L'any 1470 estigué acompanyat algunes vegades pel moço i altres pel gendre. L'any 1471 l'ajudà el seu gendre.

En el 1490 Guillem de la Moga va ésser ajudat durant 6 dies pel seu jove.

Amb Guillem Morelló pare va acudir a la Seu un macip els anys 1362 i 1363.

Guillem Morelló fill acudí sempre a la Seu amb un subordinat. La documentació esmenta l'any 1401 el seu macip; l'any 1402 el seu macip i un altre fuster; l'any 1403 el seu companyó i l'any 1404 el seu fill. El salari de tots ells va ésser de 2 sous i 6 diners.

Gaspar de la Naga estigué acompanyat els anys 1493, 1494, 1496 d'un moço; l'any 1497 en els llibres d'obra, a més d'un moço, s'indica també a un jove. Tots ells cobraven 2 sous. L'any 1498 treballà amb l'esmentat mestre, un jove que era conegut per Llorenç *"el Castellà*", que cobrava 2 sous i 8 diners; excepte un dia que l'ajudaren dos joves a canvi de 2 sous cadascun. L'any següent, era en Joan el jove que treballava amb mestre Gaspar de la Naga, rebent una retribució de 2 sous i 8 diners. Algunes vegades s'esmenta també a un moço, que rebia un salari identic.

Jaume Ninot va treballar l'any 1361 durant 11 dies acompanyat d'un macip.

Mateu d'Oms, treballà l'any 1445 amb el seu moço.

Joan de Raimat s'acompanyava els anys 1460, 1461 i 1462 d'un germà seu que és esmentat com a mocet i com a jove, el cual cobrava 1 sou i 6 diners.

Francesc Solà treballà els anys 1400 i 1401 acompanyat d'un o dos germans seus. Els anys 1402 i 1403 ho va fer amb un altre fuster que cobrava 2 sous i 6 diners i 3 sous, quan ell cobrava 4 i 5 sous. Els anys 1404, 1405, 1407 i 1409 s'acompanyà sempre del seu companyó, que cobrava 3 sous els dos primers anys, 2 sous el tercer i 2 sous i 4 diners el quart. L'any 1407 treballà també durant 3 dies "amb si terç". L'any 1419 l'ajudaren 1 macip i 1 jove que cobraren 2 sous i 4 diners.

Amb Berenguer Tomàs acudí a la Seu el seu fill.

Finalment, Nadal de Vilaplana treballà també, alguns dies, amb el seu macip.

3.4. ELS SUBORDINATS DELS GUIXAIRES

Els guixaires són els menestrals que més freqüentment treballaven acompanyats de subordinats. Dels 6 que hem identificat, 4 s'ajudaven per un o varis aprenents.

Pere d'Alòs acudí a la Seu amb el seu moço.

Joan de Castre l'any 1393 treballà plegat amb el seu fill i, malgrat que cobraven els salaris conjuntament, el salari que els corresponia a cadascun era el mateix, 3 sous i 6 diners ja, que el fill ja havia assolit el mestratge. L'any 1396 pare i fill treballaren per separat. Tant aquest any com el següent treballà amb Joan de Castre un fadrí seu. L'any 1404 Joan de Castre estigué acompanyat d'un fadrí. L'any 1407 acudí a la Seu "amb si terç", és a dir amb un companyó i un fadrí. Cobraren un salari de 4 sous el mestre, 3 sous i 6 diners el companyó i 2 sous i 6 diners el fadrí. L'any 1410, s'indica en els llibres d'obra, que alguns dies treballà amb ell el seu manobre i altres el seu companyó, els quals cobraven cadascun d'ells 2 sous i 4 diners. L'any següent col.laboraren amb ell dos fadrins.

Domingo acudí a la Seu amb un jove.

Finalment, a Llorenç l'ajudaren dos macips.

4. <u>ELS OBRERS NO ESPECIALITZATS</u>

4.1. ELS MANOBRES.

Els menestrals que treballaren a la Seu ho feren ajudats, no solament pels seus propis aprenents i oficials, sinó també per un nombrós grup d'homes sense ofici que feren tot tipus de feines. Són els anomenats manobres, manobres de plaça, homes, homes de plaça, homes de ribera, bergants i peons. La majoria de les vegades, però no sempre, eren anomenats simplement així, sense indicar-ne el nom.

La designació que normalment rebien era la de manobre i home de plaça; la resta de qualificatius els rebien esporàdicament. El menys utilitzat era el de bergant, que tenim documentat tan sols 3 vegades, durant l'últim quart del segle XV. Les despeses que ocasionaven eren comptabilitzades, normalment, pel nombre de jornals que sumaven al cap de la setmana en conjunt, en lloc de fer-ho pel nombre de manobres.

Els peons i manobres són exclusius del món de la construcció.[634] A ells se'ls encomanava tot tipus de feines; les més usuals de les quals eren: la neteja i manteniment de teulades, cellers i graners; el transport de tota mena de coses; la reparació de camins; l'ajuda als fusters en la instal.lació i desarmament de bastides, torns, *talles*,[635] *argadells*[636] i altres estris; l'ajuda als piquers servint-los al paredar, fent i transportant morter, desparedant i traient runa; carregant i descarregant carretes i assistint al mestre d'obra i a la resta de menestrals en totes i cadascuna de les obres que es realitzaven a la Seu.

Formaven part d'una gran població flotant que pul.lulava al voltant de les ciutats grans, procedents del camp proper o de zones molt més allunyades, arribats a la ciutat, sense llurs famílies i provocant en més d'una ocasió aldarulls.[637] Algunes vegades, eren servents que fugien dels seus senyors.[638] Eren obrers que estaven totalment sotmesos a les fluctuacions del treball, a la llei de l'oferta i la demanda, i que molt freqüentment es quedaven sense feina.[639]

Constituïen un ampli mercat de braços, que s'oferia diàriament a la plaça i a la ribera del Segre. D'aquí, el nom que rebien moltes vegades: homes o manobres de plaça i homes de ribera. Altres llocs de contractació eren també els porxos de les esglésies, els mercats i els ponts.[640] Però el més usual era, segons Trupp,[641] la plaça. Un dels "Ordenamientos" de Pedro I promulgat l'any 1351 en el regne de Múrcia diu així:

"*Otrossi, tengo por bien et mando que todos los carpinteros et albanis et tapiadores et obreros et obreras et peones et jornaleros et los otros omnes et menestrales que se suelen alogar, que salgan a las plaças de cada un logar do son moradores et ha acostumbrado de se alquilar...*"[642]

Estaven, com hem dit, totalment sotmesos a la llei de l'oferta i la demanda.

---

[634] PINTO, G.: Op. cit., p.77 i BONNASSIE, P.: Op. cit., p.95.

[635] Peça de metall o de fusta dins la qual es munten les politges per a pugar o moure coses feixugues..

[636] Ormeig compost de 4 o 6 cistells de vímets, que es posen meitat a cada banda d'una bístia i serveixen per traginar coses..

[637] PINTO,G.: Op. cit pp.76-77. HEERS, J.: Op. cit pp.228-229. BUXO, S.A.: "*Iconografia de la pobreza*" a RIU et al.:La pobreza y la asistencia a los pobres en la Catalunya medieval. Vol. II, C.S.I.C, Barcelona, 1982, p.59..

[638] JIMPEL, J.: Op. cit. p.69.

[639] GONZALES, M.A.: Historia social del trabajo. Ed. Jucar, Madrid, 1975, p.40.

[640] HEERS, J.: Op. cit. p.227..

[641] TRUPP, S.L.: Op. cit. p.265..

[642] TORRES FONTES, J.: *"El ordenamiento de precios y salarios de Pedro I al reino de Murcia.*" a Anuario de Historia del Derecho Español. 1991, pp.286-287..

4.2. LES DONES

La compareixença de la dona, com un membre més de l'àmplia mà d'obra que participà en les obres de la Seu Vella, evolucionà clarament durant el segle i mig motiu del nostre estudi. Durant tota la segona meitat del segle XIV s'encomanà a les dones idèntiques feines que als manobres. També a França les dones realitzaven idèntics treballs que els homes. La documentació utilitzada per Gimpel, ens informa de dones, que com a Lleida, feien morter i treballs de paleta.[643] La població es ressentia encara dels greus estralls causats per la Pesta Negra i les dones ajudaren a pal.liar la falta de mà d'obra masculina.

Les dones s'ocupaven de: pujar terra a les teulades, fer i transportar morter, transportar pedres, fer camins a les carretes i obrar en el graner. A més, es reservaven normalment a elles les feines de neteja i acondicionament dels cellers i graners. Feines que no precisaven d'una mà d'obra especialitzada.

A partir dels inicis del segle XV, però, treballaren ja exclusivament en els cellers i graners. Algunes vegades, com també indica Bonnassie que succeïa a Barcelona, ajudant els seus marits.[644]

4.3. ELS ESCLAUS

La presència d'esclaus en les obres de la Seu Vella de Lleida es redueix a 13, que hi participaren de forma molt diversa. Tots ells els trobem documentats en el segon terç del segle XV. Segons Lladonosa a la nostra ciutat els esclaus eren molt pocs i gairebé tots negres o sarraïns turcs, fruit de la pirateria mediterrània.[645] Miret i Sans en documenta l'any 1431, a la ciutat i vegueria de Lleida un total de 20 que els seus amos havien assegurat contra la seva fugida.[646]

Quatre foren llogats per fer feines que els ocuparen un únic dia consistents en adobar camins i transportar material. Cinc més transportaren grans quantitats de pedres els anys 1451, 1452 i 1455. Un altre treballà durant 10 dies en el celler. En tots aquests casos els seus respectius propietaris cobraren els salaris per la feina que els esclaus havien fet. En canvi, 1 esclau negre que tenia mestre Pi[647] treballà 40 dies entre les obres del paviment de la Seu, el paviment del claustre i la llibreria, a canvi exclusivament de la seva alimentació.

Un cas a part, és el de Jordi Safont, que malgrat ser un esclau quan arribà a Lleida, les seves aptituds artístiques li permeteren un cert reconeixement social que el conduí finalment, com ja hem vist en un apartat anterior, al seu alforrament i a accedir al càrrec de mestre d'obra. Segons Bonnassie, el rendiment dels esclaus era molt baix i el contracte de promesa de manumissió era el mitjà més eficaç contra la feina mal feta.[648]

5. EL TRANSPORT

---

[643] GIMPEL, J.: Op. cit. p.74..
[644] BONNASSIE, P.: Op. cit. p.103.
[645] LLADONOSA, J.: Op. cit, 1971, T.I, p. 673.
[646] MIRET i SANS, J.: La esclavitud en Cataluña en los últimos tiempos de la Edad Media. Extracte de La Revue Hispanique XLI. New York-Paris, 1917, p.81.
[647] LLADONOSA, J.: Op. cit, 1971, T.I. p.673.
[648] BONNASSIE, P.: Op. cit., p.100.

Una part molt important de les despeses tenia el seu origen en el transport dels molts materials que s'empraven en la construcció de la Seu; hi destaca la pedra que arribava a la Catedral procedent de les pedreres.

Els mitjans de transport que s'utilitzaren foren majoritàriament terrestres ja que les pedreres estaven situades en indrets que no permetien el desplaçament de la pedra pel Segre. El transport fluvial el tenim documentat tan sols en dues ocasions. La primera d'elles data de l'any 1363, quan el Capítol llogà a Duracme de Fogaça, sarraí "arrayç"[649] de Mequinensa, perquè transportés fins a la Seu 50 pedres grans pel portal dels Apòstols i altres 6 de carretals, amb la barca de Bernat Roger, batlle de Mequinensa. A Tortosa, la pedra era també transportada pel riu per moriscos.[650] La segona correspon al transport de fusta pel raier Bernat Pellicer, l'any 1461.

En canvi, en altres ciutats, com és el cas de Tortosa, en procedir la pedra de Flix, l'Ebre fou el mitjà exclusiu de transport.[651]

Per al trasllat dels diversos materials, el Capítol llogà majoritàriament animals de càrrega, malgrat que s'utilitzessin també els serveis de bastaixos, homes que tenien per ofici traginar càrrega amb la seva propia força muscular.

Cal recalcar l'important paper dels que transportaven el material, ja que si aquest no arribava puntualment a la Seu, els piquers, fusters i altres menestrals no podien dur a terme les seves tasques. Una prova d'això rau en el fet que els carreters estiguessin obligats a signar una carta d'obligació, document que els compel.lia a complir la tasca que s'havien compromès a fer, a l'ensems que era una garantia perquè el Capítol respectés el tracte. Era també l'instrument per esclarir possibles litigis entre ambdues parts. Així es demostra en una nota de l'any 1400 que ens fa saber de la disputa existent entre Vicent del Puerto i el Capítol, en la qual aquest darrer sortí perjudicat, ja que aquell s'havia compromès anteriorment amb el monestir de Poblet.[652]

En els anys 1361, 1362 i 1363 l'Obra de la Seu era propietària d'un parell de mules i d'una carreta, amb les que transportava gran part dels materials i que a més llogava a altres lleidatans, per llaurar i per carregar pedres, quan estaven vagueroses. A mitjans d'agost de 1363 el piquer Aparici Serboyl i el procurador de l'Obra anaren a Corbins a comprar una segona carreta, "de raigs".[653] Però a darreries de desembre de l'any següent el Capítol decidí vendre's les dues mules, segurament perquè finalitzades les obres del retaule major i del portal dels apòstols, ja no li eren necessàries.

La major part de vegades, el transport es realitzava amb animals de càrrega. Les caravanes de mules eren el mitjà més habitual pels viatges llargs. Cada bèstia podia transportar sense patir, 3 quintars de productes,[654] equivalents a 124,5 Kg.[655]

---

[649] Patró de barca. ALCOVER, A.M. i MOLL, F.de B.: Diccionari Català-Valencià-Balear. T. 2, p.3.

[650] ALMUNI, M.V.: Op. cit. p.264

[651] MATAMOROS, J.: Op. cit., p.21.

[652] "*Item dijous a II del mes de setembre ab voler de mossen Joan Eximeniç obrer maior lo maestre parti de LLeida per anar ves Poblet on ere Vicent del Puerto per convenir e requerir que tornas per fernos la obra que afer nos avie segons tenor del contracte e com fonch lo dit maestre a Poblet troba que la carta ela convinença que avie fet lo dit en Vicent al dit monestir de Poblet era primera que la nostra per la qual rao el no poch forçar de venir lo dit carater ans sen ac atornar sen el...*" LL.O. Any 1400 Procurador Pere de Montsó. S. Fol.8R

[653] Es refereix possiblement a les rodes.

[654] WOLFF, PH.-MAURO,F.:La epoca del artesanado (s.V-XVIII) en PARIAS L.H. et al. Historia general del trabajo II, Ed. Grijalbo, Barcelona,1965, p.255

[655] Considerant 1 quintar equivalent a 41 kg. i mig. ALCOVER, A.M.-MOLL, F.de B.: Diccionari català,valencià i balear, Palma de Mallorca, 1985

Algunes vegades es llogava únicament l'animal. Això normalment succeia quan l'indret de destinació era la pedrera, i el motiu de transport eren les eines, la roba, i els aliments pels piquers que hi treballaven, o quan el procurador i el mestre d'obra hi anaven a controlar el treball que hi realitzaven aquells.

També es proporcionava una cavalgadura als mestres d'obra o altres obrers de la Seu, quan el Capítol els encomanava diversos afers relacionats amb les obres de la catedral, que els obligaven a sortir de la ciutat, com fou el cas de mestre Robió, que anà a Aragó a triar pedres d'alabastre o el de mestre Carlí, que viatjà a Saragossa i a més tingué, durant 51 dies, una mula al seu servei, quan l'any 1420 estigué a Barcelona per motiu de la campana horària.

La majoria d'ocasions, es llogava l'animal juntament amb un home que el conduïa; algunes vegades era el moço del mateix propietari. Per transportar principalment pedra, però també grava, sorra, "reble", fusta, "junch", còdols, terra, carbó, llenya, runa, forment, ordi, bigues, vi, coure, estany, calç...

A més, els animals s'utilitzaven quan tot sovint s'havien d'arranjar els camins.

Moltes vegades tant sols s'indica que el motiu de la despesa és el lloguer d'una o diverses "bèsties", però en d'altres s'assenyala el tipus d'animal que és. La majoria de vegades són mules, muls, ases, somers i someres. Però també hem comptabilitzat 10 cavalgadures, 9 rocins, 1 egua i en 3 ocasions "els seus bous", possiblement 2 en cada viatge.

En alguns casos coneixem qui eren llurs propietaris. Però d'un total de 126 que n'hem identificat, solament coneixem l'ofici de 17 d'ells. Malgrat aquesta mancança, les dades que tenim ens permeten apercebre que aquells qui gaudien de la propietat d'un o varis animals de càrrega, aprofitaven aquesta situació per llogar-los temporalment i treure'n un profit.

Dels 17 propietaris, 4 eren traginers, 4 aiguaders, 1 fuster, 1 corredor, 1 llaurador, 1 piquer, 1 mestre d'obra, 1 ferrer, 1 pastador, 1 especier i 1 baster.

En moltes altres ocasions, solament s'indica el nom d'aquella persona que realitzava el transport del material en qüestió, sense indicar que conduís un o varis animals. Malgrat aquesta omissió, creiem que, en molts casos, el transport es féu també amb animals de càrrega, principalment en tots aquells casos en que les quantitats de material transportat ens apareixen comptabilitzades en càrregues i somades. Així mateix, quan les quantitas per transportar són molt importants (500 pedres, 105 lloses, 374 lloses, 700 rajoles) o quan les distàncies són molt llargues; concretament, quan el transport es fa des de les pedreres.

D'altres vegades, per transportar material en petites quantitats (1, 2 o 3 pedres) es devien utilitzar, segurament, carretons de mà o similars.[656]

A més a més dels ja esmentats propietaris d'animals de càrrega, tenim documentats un centenar d'individus que es dedicaren al transport de diversos materials emprats en les obres de la Seu, dels quals 28 eren carreters, 25 aiguaders, 4 traginers, 1 piquer, 1 corredor i finalment un porter, mossèn Antoni Perero.

Els carreters, malgrat transportar tot tipus de material, es caracteritzaren per transportar grans quantitats de pedra procedents de les pedreres. De tot el conjunt d'individus que es dedicaren al transport de materials són, tret de Tomàs Verdú, aiguader i traginer, els únics que s´hi dedicaven professionalment, treballant asiduament pel Capítol.

Altre grup que es dedicà asiduament al transport de materials, especialment a partir de la segona meitat del segle XV, és el dels aiguaders. La majoria dels quals eren moços o esclaus d'altres persones.

Els bastaixos foren llogats pel Capítol molt esporàdicament. Unicament quan la distància era curta: "del fosar major a la porta de la croerada", "de la Seu al pes del Rey", "del

[656] El carretó de mà era una eina documentada en el transport de materials durant la construcció de la Seu de Girona. FREIXAS,P.: Op. cit., p.23

Cap Pont a la Seu", "del Pont al celler", "del carrer de Ponts a la Seu" i d'una estança a una altra de la mateixa catedral.

Eren personatges anònims que es llogaven molt sovint en grups de 2, 4 i més treballadors.

6. COMPAREIXENÇA DELS TREBALLADORS A L'OBRA

6.1. L'HORARI LABORAL.

Hom accepta que a tot l'Occident medieval la jornada de treball transcorria encara fixada segons la referència del temps natural: de sol a sol.[657] Malgrat l'aparició a finals del segle XIII dels enginys de rellotgeria, l'evolució cap a les "hores certes" es féu molt remisament; a partir del segon quart del segle XIV i durant tot el segle següent en les zones urbanes d'Europa.[658]

A Lleida no fou fins l'any 1486, que es construí el primer rellotge mecànic que "tocava per si mateix", veritable símptoma del canvi de mentalitat.[659] Fins aquell moment el temps de treball era encara el d'una economia regida pels ritmes agraris, lliure de la inquietud per la productivitat.[660]

És molt significatiu que a la nostra ciutat, el 12 de març de 1417, el Capítol acordés que durant 6 dies, tant de dia com de nit, es toquessin manualment les hores del rellotge de la Seu, perquè la població s'assabentés dels avantatges que suposarien la construcció d'un nou rellotge que indiqués les hores regularment.[661]

Aquesta decisió del Capítol ens dóna la prova que la mentalitat dels lleidatans, del primer quart del segle XIV, encara seguia sent la mateixa, pel que respecta a l'horari de treball i a la productivitat, que la dels segles anteriors, ja que no havia evolucionat cap al nou sistema de l'economia del benefici.

Malgrat la poca explicitat dels llibres d'obra, l'existència de certes notes puntuals, ocasionades per fets eventuals, ens permet conèixer quin era el ritme de treball dels obrers que participaren en la construcció de la Seu Vella.

Així, per exemple sabem que aquests deixaven aturada la feina al llarg del dia en 3 ocasions, en les quals esmorzaven, dinaven i berenaven, coincidint amb el que succeia a Barcelona. Segons T.Vinyoles, al segle XIV els barcelonins fèien només dos àpats al dia, seguint les normes de bons costums i per mantenir la salut: dinar i sopar. S'exceptuaven d'aquesta normativa els infants i aquells que realitzaven feines feixugues, entre els quals s'hi comptaven els obrers de la Seu, que fèien 4 àpats al dia.[662]

---

[657] GONZALEZ MUÑIZ, M.A.: Op. cit., p.141. Així s'observa també en els "Ordenamientos de Pedro I" en el regne de Murcia publicats per Torres. TORRES FONTES, J.: Op. cit., p.287

[658] LE GOFF, J.: Tiempo, trabajo y cultura en el occidente medieval, Ed Taurus, Madrid, 1978

[659] PADILLA, J.I.: Op. cit., p.163

[660] Mentalitat que es reflexa molt bé en l'exemple del sabater que trobem en WEBSTER, J.:Francesc Eiximeniç. La societat catalana al segle XIV. Antologia catalana 30, Edicions. 62, Barcelona, 1980 2ª ed. p.55. La narració explica el cas d'un sabater que utilitza un estri que li permet fer moltes més sabates que a la resta de sabaters i que acava dient:"*Per que, en aital cas, més valdria manar al dit sabater novell de no usar de son novell artifici, e ordenar-lo així, que si volia obrar de sa art, que n'usàs així com los altres"*

[661] Llibre d'Actes 59. Any 1417, Fol. 5V
Acord publicat per PADILLA,J.I.: Op. cit., p.164

[662] VINYOLES, T.M.: La vida quotidiana a Barcelona vers 1400, Fundació Salvador Vives Casajuana. Ed. Rafael Dalmau, Barcelona, 1985. pp.157-158. A Anglaterra, d'acord amb el York Fabric Roll, entre els anys 1352 i 1409, durant els mesos d'estiu, els obrers també feien 4 àpats. En canvi durant els mesos d'hivern no

Moments en què s'abandonava la feina per anar a menjar a les llars respectives,[663] suposaven una bona estona de parada del treball. A diferència del que succeïa en altres indrets, en els quals els obrers menjaven en les dependències de la pròpia catedral, tal com s'esdevenïa a Barcelona i Terol.[664]

Únicament menjaven en el lloc de treball aquells qui anualment realitzaven les feines de acondicionament dels graners i cellers: "trescoladors", "lavadors", etc. A diferència dels piquers, fusters i altres menestrals que participaven en la construcció de la Seu, el Capítol els hi proporcionava els aliments.

Es treballava, doncs, sense presses, el que no vol dir que es fes sense control. Ben al contrari, es portava una vigilància rigurosa de l'assistència al treball. Indicacions com: "*tolgui-li d'un dia XII diners que anà a la cort del veguer*", "*tolgui-li d'un dia VI diners per ço com hi falque una estona*", " *falque mig dia, tolqui-li XVIII diners*", "*tolqui-li VI diners d'un dia que sen anà de vespres avall*"... són força freqüents.[665]

Segons Pinto, el servei d'adob de les eines, que es feia dues vegades al dia, tenia lloc en la mateixa obra, perquè els piquers no s'absentessin d'aquella, amb l'escusa d'anar-les a esmolar.[666]

A diferència del que succeia en altres indrets,[667] l'horari de treball no variava amb el canvi estacional. Es mantenia el mateix durant tot l'any.

6.2. DIES DE TREBALL I DIES DE FESTA

---

esmorzaven encara que si que prenien alguna cosa per veure a mitja tarda. HODGGET, G.A.J.: Op. cit., pp.134-135

[663] Aquest fet el deduïm de la despesa que el procurador de l'obra va enregistrar en el llibre de comptes el 24 de setembre de 1363 en la que diu: "*Item doni de gracia als piquers per ço com aydaven a carregar les carretes per ço que no.ls calgues anar a casa"*. LL.O. Any 1363, S., Fol. 24R

[664] Així succeïa a Barcelona segons Terés. TERES, R.M.:Pere ça Anglada introducció de l'estil internacional en l'escultura catalana, Art-Estudi, Barcelona, 1987

Morales i Torreblanca, esmenten també la prohibició de menjar fora de l'obra en la construcció de la catedral de Terol per no perdre temps. MORALES, J.J.-TORREBLANCA, M.J.:"*Tiempo y relojes en Teruel en el siglo XV*" Aragon en la Edad Media VIII, p.469

[665] A.C.Ll. Ll.O. Any 1404, S. Fol. 10R i 10V.

[666] PINTO, G.: Op. cit., p.91.

[667] A Anglaterra, segons el York Fabric Roll se seguien els seguents horaris:

Des de Pasqua de Resurrecció a Sant Miquel: els obrers treballaven des de la sortida del sol fins l'hora d'esmorzar, en que paraven 20 minuts. Continuaven la feina fins a l'hora de dinar, parant una hora, que els mesos de maig, juny, juliol i agost s'allargava amb una migdiada. Per la tarda es tornava a la feina fins a l'hora de vespres en que descansaven el necessari per beure quelcom i posteriorment tornaven a al feina fins a la posta de sol.

A l'hivern treballaven desde la sortida del sol fins a migdia i des de després de dinar fins a l'hora de vespres en que aturaven la feina per beure. Es tornava a la feina fins a la posta del sol. HODGETT, G.A.J.: Op. cit., pp. 134-135

A l'antic senyoriu de Valdecorneja a Àvila els horaris eren els següents:

Des de mitjans del més de març fins a setembre: des d'una hora després de la sortida del sol fins a una hora abans de la posta, parant per dinar i berenar.

Des de primers d'octubre a mitjans de març: de mitja hora després de la sortida del sol fins a la seva posta. PAZ REMOLAR, R.: "*Tasas de artículos, mercaderias y salarios en el siglo XV*" dins Homenaje a Federico Navarro Madrid, 1973, p.3.

Doñate també considera com uns dels motius que a Villarreal els salaris variessin entre els mesos d'hivern i d'estiu el factor climàtic i la variabilitat de les hores de sol. DOÑATE, J.M.: Salarios i precios durante la segunda mitad del siglo XIV Separata del VI Congreso de Historia de la Corona de Aragon. Vol.2, Ayuntamiento de Villareal, 1962, p.445.

Els mateixos motius argumenta Izquierdo per la diferència de salaris a Toledo. IZQUIERDO, R.: "*Normas sobre edificaciones en Toledo en el siglo XV"*. Anuario de Estudios Medievales, nº 16, Barcelona, 1986, p. 520.

A Lleida, com a Barcelona[668] i en altres ciutats de la Península,[669] es treballava de dilluns a dissabte, 6 dies complerts. No es feia la setmana anglesa.[670]

Les festes, com a tota Europa,[671] eren nombroses. A Barcelona, segons la documentació gremial, hi havia 27 festes, a més dels 52 diumenges.[672] A Tortosa, en les obres de la construcció de la Seu, durant el període 1377-1378 es va treballar 277 dies, en front de 88 en què no es feinejà.[673]

A Lleida, a més de les dominicals, les festes eren 29: Aparici, Santa Maria de Febrer; Santa Maria de Març, Dijous Sant, Divendres Sant, 2 "festes vuytaves de Pasqua", Sant Marc, Corpus, Sant Felip i Sant Jaume, Sant Joan, Sant Pere, Santa Magdalena, Sant Jaume, Sant Llorenç, Santa Maria d'Agost, Sant Bertomeu, Santa Maria de Setembre, Santes Creus, Sant Mateu, Sant Miquel, Sant Lluc, Sants Simó i Judes, Tots Sants, Sant Andreu, Santa Llúcia, i 3 dies la setmana de Nadal.

6.3. ASSISTENCIA DELS OBRERS A L'OBRA

Anualment, el període de temps que s'obrava ea la Seu fou molt variable. Les causes foren segurament diverses.Durant en segona meïtat del segle XIV, la principal fou possiblement la manca de diners per subvencionar les obres, a la que s'hi pot afegir la freqüent absència dels mestres d'obra, que mestrejaven alhora que a les obres, de la Seu Vella, en altres construccions d'altres ciutats (Ja hem fet esment als casos documentats de Cascalls, Solivella, Mestre Anònim). Durant el segle XV, la fàbrica ja estava practicament acabada i les obres que s'hi realitzaren foren o bé obres complementàries o bé simples reparacions. A més, la guerra aturà el ritme diari de la ciutat.

La unitat de temps que hem fet servir per comptabilitzar la presència dels obrers a la Seu ha estat la setmana, ja que aquest és el mòdul utilitzat en els llibres d'obra per pagar els salaris als obrers. Els anys emprats per realitzar els còmputs han estat reduits a 63, ja que alguns anys del segle XIV no els tenim sencers, i d'altres de mitjan segle XV utilitzen excepcionalment el càlcul mensual per comptabilitzar la presència dels menestrals en l'obra.

En l'anàlisi realitzada, s'observa indiscutiblement una gran varietat en el nombre de setmanes que anualment es treballà a la Seu, oscil.lant des d'una única setmana, a un total de 52. Entre ambdós extrems es mouen la resta d'anys. Cal esmentar que el nombre d'anys que coincideixen en 1 mateixa quantitat de setmanes, no sobrepassa mai la xifra de 5, que expressada en tants per cents significa el 7,8% del total de 63.

El factor estacional hivern-estiu no té res a veure amb els períodes de construcció. D'un total de 81 anys,[674] en 32 (39,5%) es començaren les obres en el més de gener i en 16

---

[668] ALMUNI, M.V.:La construcció de la Seu de Tortosa segons els llibres de l'Obra (1345-1441) dels preparatius a la consagració de l'altar major. Tesi de llicenciatura dirigida per N. de DALMASES Universitat de Barcelona.p.306

[669] A Saragossa i a Murcia segons LACARRA, M.C.:"Un libro de fabrica de la Seo de Zaragoza" en Aragon en la Edad Media VIII. Homenaje al profesor emérito Antonio Ubieto Arteta. Universidad de Zaragoza, 1989 p. 379 i MENJOT, D.: op. cit. p.34

[670] GIMPEL, J.: Op. cit., p.45 i TRUPP,S.L.: Op. cit., p.272

[671] A Narbona els molins treballaven 265 dies, a Toulousse els dies laborables eren 281 i a París l'any 1320 eren 275. TRUMP, S.L.: Op.cit., p.273

[672] CLARAMUNT, S.:"*El calendari festiu a l'Edat Mitjana*". Homenatge a la memoria del profesor Dr. Emilio Saez, C.S.I-C., Barcelona, 1989, p.310

[673] ALMUNI, M.V.: Op. cit., p.306

[674] En aquest cas s'exceptuen solament els anys incomplets.

(19,75%), en el mes de febrer. En 37 (45,67%) s'acabaren durant el mes de desembre. Aquests eren mesos de cru hivern, especialment en una ciutat com Lleida, on les temperatures mitjanes són de 5,4ºC. en el mes de gener, de 7,3ºC. en el mes de febrer i de 5,2ºC. en el mes de desembre.[675]

El nombre de treballadors fluctuava segons les necessitats de l'obra. L'anàlisi l'hem fet des de dues visions: anual i setmanal. Comptabilitzant únicament els mestres i despreciant els moços, manobres i homes de plaça, ja que d'una banda, aquests realitzaven un treball auxiliar i de l'altra, en molts casos, eren treballadors anònims. Tampoc incloem el mestre d'obra.

El nombre de menestrals que anualment treballà a la Seu oscil.là des d'1 sol menestral a 39, si bé la quantitat més freqüent fou la de 6 menestrals, que trobem en 11 ocasions i que representa l'11,34% del total.[676] El 38,14% dels anys, el nombre de menestrals que acudí a l'obra oscil.là entre 5 i 9, xifres que ens indiquen que el nombre de menestrals que acudien al llarg de l'any a la Seu, era ben reduït, ben allunyades dels 21 piquers habituals en les obres de la construcció de la Catedral d'Osca i els 28 de la Catedral de Toledo.[677] Hem de repetir, però, que durant el període de temps per nosaltres estudiat, les obres que es realitzaven a la Seu Vella eren d'enllestiment o bé d'adob.

Les mitjanes anuals del nombre de menestrals que cada setmana treballaven a la Seu oscil.là entre 1-2 menestrals i 7-8 menestrals. Durant 30 anys la mitjana fou de 1-2 mestres, que representa el 41,09% del total.[678] I durant 18 anys, la mitjana fou de 2-3 mestres, que representa el 24,65% del total. El nombre de mestres que setmanalment acudien a la Seu és molt baix, ja que com hem indicat, durant el segle XV les obres que es realitzaren a la Seu foren generalment de poca importància. Però fins i tot, durant els anys de molta activitat, quan es realitzava alhora el Portal del Claustre i el Retaule Major, la mitjana anual de menestrals que acudien setmanalment a la Seu, fou de 7,64 l'any 1361, 7,57 l'any 1362 i 5,24 l'any 1363.

De totes maneres, les xifres anteriorment esmentades venen a ser similars a les donades per Menjot, en les obres realitzades pel "Consejo" de la ciutat de Múrcia, segons les quals el nombre d'assalariats, incloent-hi totes les professions i qualificacions laborals, oscil.lava entre 4 i 8 homes de mitjana.[679]

D'entre tots els menestrals que participaren en les obres de la Seu Vella, els piquers i picapedrers i els fusters ocupen una posició preponderant, tant pel nombre de menestrals que hi acudiren, com pels dies que hi treballaren. Entre els anys 1361 i 1500 tenim documentats que participaren en les obres de construcció de la Seu un total de 220 piquers i picapedrers, 121 fusters, 61 ferrers i serrallers, 12 pintors, 7 vidriers, 6 guixaires, 6 mestres de fer senys, 5 rellotgers, 4 serradors, 3 tapiadors, 2 mestres d'encluses, 1 cambrador, 1 mestre de posar teula, 1 buidador, 1 mestre de calç, 1 mestre de fer betums, 1 mestre de trespolar canals, 1 argenter, 1 mestre de carros, 1 que moledor de colors i 1 mestre d'orgues.

Dels piquers i picapedrers que contribuïren a l'edificació de la Seu Vella, 145, que representen el 65,90% hi participaren un únic any; 30, que representen el 13,64%, ho feren durant 2 anys; 22, equivalents al 10%, durant 3 anys; 4, equivalents al 5%, durant 4 anys; 2, que corresponen al 0,90% durant 6 anys; altres 4 durant 9 anys; 1 durant 11 anys i un altre

---

[675] RIBA, O.-DE BOLOS, O.-PANADERA, J.M.- NUET, J.-GOSALBEZ, J.: Geografia Física dels Paisos Catalans Ed. Ketres, Barcelona, 1976. p.89

[676] El nombre d'anys comptabilitzats es de 97

[677] FERRER,J.A.: "Notas sobre algunos canteros de la catedral de Huesca 1497". Homenaje a Don Federico Balaguer Sanchez, Huesca, 1987. p 89

[678] Els anys 1456, 1458 i 1461 el còmput utilitzat pel procurador d'obra es mensual.

[679] MENJOT, D.: Op. cit., p.17

durant 15 anys. El 94,154% dels piquers i picapedrers treballaren a la Seu per espai de 1 a 4 anys.

Dels 121 fusters que tenim documentats, 76, que suposen el 62,80%, hi acudiren 1 any; 23, que suposen el 19%, hi acudiren 2 anys; 7, equivalents al 5,78%, durant 3 anys; 4, que equivalen al 3,30%, durant 4 anys; altres 4, durant 5 anys; 1 hi acudí 6 anys; altres 2, 7 anys i altres 4, durant 8, 18, 21 i 25 anys respectivament. Es a dir que el 90,88% dels fusters acudí a treballar a la Seu per espai d'1 a 4 anys.

Pel que fa als ferrers i serrallers, del 60 que coneixem, 31, xifra que representa el 51,66%, treballaren en l'obra de la Seu 1 any; 6, que representen el 10%, ho feren durant 2 anys; altres 6, durant 3 anys i 6 més, durant 4 anys; 2, hi treballaren durant 5 anys; 2 més, durant 7 anys; 1 hi treballà 8 anys; 2 més, durant 9 anys i els 4 restants ho feren durant 11, 16, 17 i 29 anys. La quantitat de ferrers i serrallers que acudí a treballar a la Seu entre 1 i 4 anys correspon al 81,67% del total.

Dels 6 guixaires dels quals tenim notícia, 5 acudiren a la Seu 1 sol any i el que resta hi acudí 9 anys.

Els 12 pintors que tenim documentats acudiren a la Seu, per un període de temps que oscil.la entre 1 i 6 anys.

La resta de menestrals, o bé treballaren molt esporàdicament, o bé per les feines que realitzaven (vidriers, senyers...) desconeixem els dies que tardaren a finir els encàrrecs que se'ls encomanà.

Quant a la mitjana de dies per any que els abans esmentats menestrals treballaren a la Seu, els comptes que hem realitzat ens indiquen també que la seva assistència era breu.

Del conjunt de 145 piquers i picapedrers que treballaren a la Seu un únic any, coneixem de 105 d'ells el nombre de dies exactes que ho feren. D'aquests, 46, que corresponen al 43,80%, hi acudiren entre 1 i 10 dies; 14, que corresponen al 13,33% entre 11 i 20 dies; altres 14, entre 21 i 30 dies, i 7, que corresponen al 6,66%, entre 31 i 40 dies. Els 12 restants col.laboraren en les obres de la Seu durant 42, 46 57, 70, 73, 80, 88, 95, 101, 110 i 121 dies.

És a dir, que més de la meitat dels piquers que treballaren un sol any a la Seu ho feren durant un període inferior als 21 dies.

Del conjunt de piquers i picapedrers que treballaren més d'un any, coneixem de 28 d'ells la mitjana de dies/any que ho feren[680]. D'aquests, 4 hi treballaren una mitjana de dies/ any inferior a 11 dies, que correspon al 14,28% del total; 5, una mitjana inferior a 21 dies, que correspon al 17,85%; altres 4 una mitjana inferior a 31 dies; 3, una mitjana inferior a 41 dies, que correspon al 10,71%; la resta de dades que tenim situen la participació mitjana de dies/any en 42,3, 46,5, 50,5, 57,5, 69, 73,21, 79, 87,5, 89,5, 103, 115,5, 123 i 132 dies.

Dels 76 fusters que participaren un sol any en les obres de la Seu, només coneixem de 59 d'ells el nombre de dies que hi treballaren. D'aquests 59, 37, que corresponen al 62,71%, acudiren a l'obra entre 1 i 10 dies; 16, que corresponen al 27,11%, ho feren entre 11 i 20 dies; els 6 restants ho feren 21, 22, 28, 32, 47 i 121 dies.

Segons aquestes dades el 89,82% dels fusters que acudiren un únic any a l'obra de la Seu, ho feren per un període inferior als 21 dies.

Dels fusters que hi treballaren més d'un any, coneixem la mitjana de dies/any treballats de 24. D'aquests, 11, que representen el 45,83%, ho feren una mitjana d'entre 1 i 10 dies/any i altres 11 una mitjana d'entre 111 i 20 dies/any. Els dos restants hi treballaren una mitjana de 28,5 i de 31,66 dies/any.

[680] El fet que moltes vegades els piquers i picapedrers treballin a preu fet ens impossibilita conèixer amb exactitud el nombre de dies que hi treballaren alguns anys.

Referent als ferrers i serrallers, el fet que treballessin en el seu propi obrador, que cobressin segons la quantitat de ferro treballada o bé que cobressin a tant la peça, quan es dedicaven a esmolar les eines dels piquers, fa que desconeguem quin era el nombre de dies que es dedicaven a treballar per les obres de la Seu.

En relació als guixaires, al realitzar, esporàdicament, feines de poca importància les dades de què disposem sobre la seva assistència a la Seu són escasses i de poc valor.

Pel que fa als pintors, freqüentment desconeixem el nombre de dies que treballaren, ja que normalment establien amb el Capítol el preu de l'obra en qüestió.

Un altre fet que s'observa és la discontinuïtat amb què els menestrals acudien anualment a les obres de la Seu Vella. Tant sols, per posar uns exemples, ens volem referir al piquer Joan Martí, que va treballar 15 anys entre els anys 1462 i 1490, i al també piquer Esteve Gostant, que va treballar 11 anys entre 1382 i 1402, així com al fuster Joan Abrí, que participà en les obres de la Seu 25 anys, entre 1441 i 1481 o el també fuster Francesc Solà, que entre els nays 1386 i 1425 va participar 21 anys en les obres de la Seu Vella.

Fins ara hem fet referència a aquells que desenvoluparen un ofici concret. Però a la Seu Vella acudiren, a més, gran nombre de manobres i homes de plaça que relitzaven tota mena de feines auxiliars i d'ajuda als abans esmentats menestrals.

Normalment, quan en els llibres d'obra es fa referència tant als manobres com als homes de plaça, no s'indica qui eren. La gran majoria foren personatges anònims. Solament eren identificats una minoria. Minoria que constitueix un total de 447 persones entre manobres, homes de plaça i altres obrers no especialitzats. D'aquestes, 333, que representen el 87,92%, participaren en les obres de la Seu 1 any; 34, que representen el 7,60%, ho feren durant 2 anys; 11, que suposen el 2,46%, durant 3 anys; 4, que suposen el 0,89%, durant 4 anys; altres 2 hi acudiren 5 anys i els 3 restants hi participaren durant 8, 18 i 29 anys respectivament.

D'aquells que col.laboraren en les obres de la Seu un únic any, 350, que corresponen al 89,05%, ho feren per un període d'entre 1 i 10 dies; 29, equivalents al 7,38%, entre 11 i 20 dies; 9, que suposen el 2,29%, entre 21 i 30 dies; altres 4, corresponents al 1,02%, entre 31 i 40 dies i 1 darrer que ho feu durant 41 dies.

Els manobres i homes de plaça auxiliaven els mestres en nombre molt variable que oscil.lava entre 1 i 24 manobres a la setmana, malgrat que la major part de vegades no superaven el nombre de 4 o 5.

De totes les dades que acabem de donar es desprèn que el món de la construcció es caracteritzava per una gran mobilitat dels seus components. Això ere motivat en part per les aturades de l'obra, que obligaven els piquers i fusters a buscar treball en altres emplaçaments de la mateixa ciutat o fins i tot de fora vila. En part, possiblement per la forma de pensar que tenien els homes de l'Edat Mitjana, de repartir el treball entre tots els components d'un mateix ofici. Aquesta mentalitat es reflecteix en els escrits dels seus contemporanis.[681]

Hem trobat documentat el cas de Pere d'Albesa, piquer, que treballà en les obres de la Seu Vella els anys 1397, 1400 i 1404, i el mateix 1404 en les obres que es relitzaven en el molí de Llendir, juntament amb Pere Gonçalbo.[682]

També els de Pere Lena i Joan Mateu, que l'any 1363 treballaren en els sepulcres reials de Poblet.[683]

---

[681] WEBSBER, J.: Op. cit., p.55

[682] A. C. Ll. Llibre de Protocols Notari Pere Fonoll, Any 1404. Fol. 19R-19V.

[683] ALTISENT, A.: Op. cit. p. 272. Pere Lena creiem que es el P. Lona, piquer de Lleida que es documenta a Poblet.

El mateix veiem que s'esdevé a Múrcia, en les obres realitzades pel "Consejo", Menjot aprecia una gran mobilitat de la mà d'obra. En el període 1391-93, el 50% dels treballadors foren contractats per un període inferior a 7 dies, i prop d'un terç, per un sol dia. En el període 1429-30 el 50% dels treballadors fou contractat per 1, 2 o 3 dies, fenomen que no considera dramàtic per la elasticitat de l'oferta d'obra.[684]

De tots els menestrals, els ferrers són els que menys mobilitat presenten. Possiblement per les característiques del seu ofici, que no els permeten transportar els estris amb tanta facilitat com altres menestrals i per tant els forcen a establir-se en una ciutat i obrir obrador.

La mobilitat dels manobres és fins a cert punt lògica, en la mesura que molts d'ells participaven només eventualment en les obres de la Seu, quan les feines del camp els ho permetien.[685] D'altres, devien ser homes que estaven de pas, individus mal integrats en la societat, marginats que realitzaven tot tipus de feines per sobreviure.[686]

En haver-hi una tan àmplia oferta de treball, no devia resultar difícil llogar el nombre de manobres que en cada moment es necessitava.

7. PROCEDÈNCIA DELS OBRERS

Malauradament, de la majoria de treballadors, desconeixem el lloc d'on procedien. Pel que fa a aquells oficis que tenim numèricament més documentats, coneixem solament la procedència de 44 piquers, d'un total de 220; 19 fusters d'un total de 121; 21 ferrers i serrallers d'un total de 60 i 38 manobres i homes de plaça d'un total de 447.

Dels 44 piquers que coneixem la seva procedència, 16 residien habitualment a Lleida,[687] essent un d'ells castellà establert a la ciutat. La resta, un conjunt de 29, procedien de fora vila. Dels quals: 15 eren biscaïns; 7 eren francesos; 1 era castellà i els 6 restants de diversos indrets propers a Lleida; 5 dels llocs on es trobaven algunes de les pedreres que abastien la catedral.

A més, entre els anys 1460 i 1478, trobem documentades en vàries ocasions certes notes on s'indica que treballaven en l'obra varis piquers biscaïns, sense especificar la seva identitat. La presència de piquers biscaïns en terres catalanes no es limità exclusivament a Lleida, ja que Fité també documenta piquers biscaïns a Ager l'any 1457.[688] Eren els mateixos piquers que es desplaçaven d'un indret a altre, o bé la presència de piquers biscaïns a Catalunya va ésser més generalitzada?

Referent als fusters, en els llibres d'obra s'assenyala el lloc d'origen de 15, si bé n'hem localitzat altres 2 en el Fogatge de 1491,[689] i 2 més en els censos de Sant Joan de 1452-53,[690]

---

[684] MENJOT, D.: Op. cit., p. 31

[685] Segons diu Menjot, per a molts murcians, les obres públiques eren un salari complementari quan ho permetien les feines agrícoles. Ibidem., p. 20.

[686] HEERS, J.: Op. cit. p. 229.

[687] L'origen lleidatà de Joan de Sangüesa, el coneixem gràcies a la informació proporcionada per J. Bolos que el localitzà en els Censos manifestats de Sant Joan de l'any 1452-53, p.2

[688] FITE, F.: Reculls d'història de la Vall d'Ager. Període antic i medieval. Centre d'Estudis de la Vall d'Ager, Ager, 1985, p. 369.

[689] Són Simó Meyà, fuster que treballà en la Seu entre els anys 1460 i 1471, i que l'any 1491 vivia en la parroquia de Sant LLorenç; i Antoni Torres, que treballà en la Seu l'any 1480 i l'any 1491 vivia en la parroquia de Magdalena.

BERTRAN, P.:"Notes de demografia i onomàstica lleidatanes de finals de l'Edat Mitja. El fogatge de 1491" en Acta Històrica et Archeologica Medievalia nº1, 1980. Departament d'Història Medieval-Institut d'Història medieval. Facultat de Geografia i Historia. Universitat de Barcelona.pp.163-164

[690] Gràcies a l'informació proporcionada per J. Bolos sobre els Censos manifestats de Sant Joan de l'any 1452-53 coneixem on vivien Antoni Farrer i Bertomeu Tomàs. pp.23 i 40

que fan un total de 19 fusters, dels quals, 15 eren de la mateixa ciutat; els tres restants procedien de Barcelona, l'interior de la península i d'Alemanya.

Quant als ferrers i serrallers, dels 21 que coneixem la seva procedència, 20 eren de Lleida i solament 1 era foraster, procedent de Verdú. D'alguns d'ells sabem, fins i tot, el barri en el qual vivien: 2 a la plaça de la Cadena, dins la parroquia de Sant Andreu[691] ; 2 al barri de la Çuda; 2 més al Cap Pont; 4 al barri de Magdalena; 1 al call i 1 altre al'"açoch" o mercat.

Referent als pintors, en els llibres d'obra no s'indica en cap ocasió la ciutat d'origen o de residència dels varis pintors que treballaren en la Seu Vella. Alguns d'ells, però, pertanyien a reconeguts llinatges lleidatans. Aquest és el cas de Jaume i Mateu Ferrer, pertanyents a una família de pintors que l'any 1453 tenien obert obrador en l'actual carrer d'Alsamora.[692] Pere Teixidor, l'any 1429 vivia al Cap Pont, sobre una botiga propietat del llaurador Joan Martí.[693] Bernat Martorell, pintor prou conegut, tenia obrador obert a Barcelona. Probablement residien també a Barcelona Jaume de Pou i Pere d'Arganyà que cobraven els seus salaris en moneda barcelonesa.

Pel que fa als vidriers, recordem que mestre Nicolau de Maranya, malgrat ésser d'origen francès, l'any 1393 vingué a Lleida des de Barcelona, on residia i l'any 1432 ho feu procedent de Cervera, on s'havia establert. Joan de Sant Amat, d'origen francès, era ciutadà de Barcelona, Miquel Dolague de València, Tierri de Metz, d'origen lorenès, era també ciutadà de Barcelona i Gil i Jaume Fontanet estaven establerts a Barcelona.[694]

Pel que fa als senyers, Tibaut Rahart, si bé originari de França, s'establí a Cervera, des d'on realitzà diversos encàrrecs per algunes esglésies de poblacions properes, com Balaguer i Agramunt.[695] Guillem Martí, malgrat desconèixer el lloc exacte de procedència, sembla també foraster, ja que el Capítol llogà varis estris per al seu allotjament.[696] Guillem Clerguet era francès, del burg de Santa Maria, del lloc de Trois, a la Champagne, en el reialme de França.[697] També eren francesos, del burg de Santa Maria, Joan Adam i Joan Xipot.[698]

Igualment eren forasters altres menestrals que acudiren a la Seu per a dur a terme diverses tasques, entre els que es compten: 1 mestre de fer betums de Cervera; 1 mestre de fer encluses de Saragossa i 1 mestre de carros de Castelldans.

Dels 38 manobres i homes de plaça localitzats, 16 provenien de pobles propers a Lleida i 9 vivien en la mateixa ciutat; 7 eren francesos; 2 valencians, 2 castellans, 1 de Benavarri i 1 darrer sicilià.

Partint de la hipòtesi que, quan no s'indica el lloc de procedència dels obrers, aquests residien en la mateixa ciutat, la majoria d'obrers que participaren en les obres de la Seu Vella, cal creure que eren lleidatans, sinó d'origen, sí de residència.

La majoria de fusters i ferrers, d'aquells que coneixem el seu lloc d'origen, segons les dades que acabem de donar, també residien a la nostra ciutat. Referent als piquers, el 50% o bé residien a la ciutat (27,12%) o bé procedien de pobles de les comarques veïnes (23,73%). Dels de fora, a les nostres contrades destaquen els biscaïns, amb el 23,73%, seguits dels francesos, amb el 13,56% i els d'altres indrets de la Península Ibèrica, amb el 11,86%. Quant

---

691 LLADONOSA,J.: Op. cit, 1971, p.552
692 LLADONOSA, J.: Op. cit, 1971 T.I p.6668
693 Ibidem., T.I p. 668.
694 Veure paràgraf 2.6.
695 Veure paràgraf 2.7.
696 Es van llogar a Joan Caylles, convers, 3 flaçades, 2 parells de llençols, 1 travesser i 1 matalàs durant 5 setmanes, que fou el temps que mestre Guillem Martí va tardar en fer la campana. A. C. Ll. Ll. O. Any 1404.
697 Alonso creu que era de Cervera. ALONSO, G.: Op. cit., p. 52.
698 Esmentat ja per ALONSO, G.: Op. cit., p.85 i transcrit posteriorment per PADILLA, J.I.: Op. cit. p. 164

als manobres, la majoria eren de pobles de les rodalies de Lleida, amb el 42,10%, o bé de la mateixa ciutat, amb el 21 %. Els segueixen amb importància els francesos, amb el 18,42%.

Aquells que realitzaren un tipus de feines complementàries, com són vidriers i senyers, sembla lògic, a priori, pel tipus de treball, pensar que eren forasters.

Són solament dues les notes que tenim relatives a jueus. En la primera es fa referència a un anònim torner jueu que l'any 1363 participà esporàdicament en les obres de la Seu. En la segona, de l'any 1390, s'indica que un corredor jueu "treballà mol en cercar coure e non troba". El coure es buscava per fer la nova campana del rellotge.

En canvi, la presència sarraïna en les obres de la Seu fou més nombrosa. La majoria d'ells eren ferrers o manobres. Dels ferrers que acudiren a la Seu, 8 eren membres de l'esmentada comunitat, així com els dos ferrers del Cap Pont, als quals l'any 1390 es llogaren les manxes per la fosa del seny del rellotge. Alguns dels manobrers que, al llarg dels anys estudiats, treballaren a la Seu eren també sarraïns. Entre ells, n'hi hagué que l'any 1418 participaren en la construcció del nou seny del rellotge.[699]

A més, foren membres de la comunitat sarraïna 2 piquers i 1 mestre de posar teules i ges. Finalment, dos dels menestrals que trobem en els llibres d'obra, 1 fuster i 1 ferrer, eren conversos.

BIBLIOTECA VIRTUAL MIGUEL DE CERVANTES

[699] La nota diu "*...als moros que hi eren.. per ço com no volien menjar de la carn ni vevien vi per a molto que fos degolat del seu rabí. Eren 15 moros*" A.C.Ll. Llibre de despeses fetes en fer lo seny del rellotge. Procurador Benet del Camp. Fol. 15R

8.QUADRES I GRÀFIQUES

Figura 5-1	Figura 5-2	Figura 5-3	Figura 5-4
Figura 5-5	Figura 5-6	Figura 5-7	Figura 5-8
Figura 5-9	Figura 5-10	Figura 5-11	Figura 5-12
Figura 5-13	Figura 5-14	Figura 5-15	Figura 5-16
Figura 5-17	Figura 5-18	Figura 5-19	Figura 5-20
Figura 5-21	Figura 5-22	Figura 5-23	Figura 5-24
Figura 5-25	Figura 5-26	Figura 5-27	Figura 5-28
Figura 5-29	Figura 5-30	Figura 5-31	Figura 5-32
Figura 5-33	Figura 5-34	Figura 5-35	Figura 5-36
Figura 5-37	Figura 5-38	Figura 5-39	Figura 5-40
Figura 5-41	Figura 5-42	Figura 5-43	Figura 5-44
Figura 5-45	Figura 5-46	Figura 5-47	Figura 5-48
Figura 5-49	Figura 5-50	Figura 5-51	Figura 5-52
Figura 5-53	Figura 5-54	Figura 5-55	Figura 5-56
Figura 5-57	Figura 5-58	Figura 5-59	Figura 5-60
Figura 5-61	Figura 5-62	Figura 5-63	Figura 5-64
Figura 5-65	Figura 5-66	Figura 5-67	Figura 5-68
Figura 5-69	Figura 5-70	Figura 5-71	Figura 5-72
Figura 5-73	Figura 5-74	Figura 5-75	Figura 5-76
Figura 5-77	Figura 5-78	Figura 5-79	Figura 5-80
Figura 5-81	Figura 5-82	Figura 5-83	Figura 5-84
Figura 5-85	Figura 5-86	Figura 5-87	Figura 5-88
Figura 5-89	Figura 5-90	Figura 5-91	Figura 5-92
Figura 5-93	Figura 5-94	Figura 5-95	Figura 5-96
Figura 5-97	Figura 5-98	Figura 5-99	Figura 5-100

VI. MOVIMENT EVOLUTIU DELS SALARIS

BIBLIOTECA VIRTUAL
MIGUEL DE CERVANTES

Figura 6-1
Figura 6-2
Figura 6-3

1. ESTAT DE LA QÜESTIÓ:

1.1. L'ESTUDI DEL MOVIMENT DELS SALARIS ALS SEGLES XIV I XV A EUROPA

Un dels pilars de l'estudi de la història econòmica medieval el constitueix l'anàlisi evolutiva dels salaris.En contrapunt amb el també fonamental sobre els preus, la historiografia no és ni tant abundant ni tant extensa, no obstant és fèrtil i interessant. Condicionada per una menor existència de fonts documentals i centrada bàsicament en els salaris rurals i els relatius al món de la construcció.

Nogensmenys aquells que els han analitzat coincideixen, en termes generals, en llurs conclusions: un augment salarial al llarg dels segles XIV i XV que s'atura en un moment determinat de la quinzena centúria, a partir del qual els salaris baixen. Una altra qüestió també d'acceptació general és que quan es produeix una escassetat de mà d'obra, el salari dels obrers no qualificats augmenta més i més de pressa que el salari dels obrers qualificats.

Pel que fa als salaris francesos, podem consultar entre altres, l'estudi realitzat per Bois sobre els salaris de la regió de Normandia[700]. En el qual analitza tant el desenvolupament dels salaris nominals com dels salaris reals. També Patault[701] fa un estudi de les condicions econòmiques dels treballadors rurals de la Champagne Meridional, en el que inclou un llistat de salaris nominals, però sense arribar a fer cap tipus de sistematització.

Referent als salaris anglesos, reals i nominals, cal consultar el treball de Postan[702] amb dades pròpies del bisbat de Winchester ampliades amb les proporcionades per Beveridge i Thorold Rogers.

Sobre els salaris nominals dels paletes d'Anvers, Brusselles i Lier podem consultar a De La Ronciere, Contamine i Delort[703], qui utilitzen les dades obtingudes per Van Der Wee.

Concernent als salaris florentins del segle XIV hi ha un exhaustiu treball de La Ronciere[704] en el que s'hi contempla l'evolució dels salaris d'un divers nombre d'oficis tant rurals com urbans. Mestres d'Obra, paletes, manobres, camperols, teixidors i sabaters són els oficis que investiga. A més, fa un estudi analític del nivell de vida dels assalariats i del seu règim alimentari. Finalment compara les dades per ell obtingudes de Florència amb les ja conegudes d'altres indrets: Anglaterra, França, Itàlia del Nord, Alemanya, València i Navarra.

---

[700] BOIS, G.: The crisis of feudalism. Economy and society in Eastern Normandy, 1300-1500. pp. 97-117

[701] PATAULT, A.M.: *Hommes et femmes de corps en Champagne Meridionale à la fin du Moyen-Age*. Annales de l'est. Université de Nancy, II. Memorie nº58, 1978. pp.228-247

[702] POSTAN, M.M.: Ensayos sobre agricultura y problemas generales de la economia medieval. ED. XXI, Madrid, pp. 5-37

[703] LA RONCIERE, CH.M.de- CONTAMINE, P.H.- DELORT, R.:Prix et salaires à Florence au XIVe siècle 1280-1380. Ecole française de Rome, Roma, 1982.pp.125-129

[704] RONCIERE, Ch. M. de la: Prix et salaires à Florence au XIVe siècle 1280-1380. Ecole française de Rome, Roma, 1982.pp.269-449.

Són també interessants aquells manuals sobre l'economia medieval europea que inclouen una síntesi de l'evolució dels salaris utilitzant les dades publicades sobre varis països. Recomanem els de Slicher van Bath[705], Pounds[706], Day[707] i Abel[708] entre d'altres.

Finalment, destaquen dins la bibliografia sobre el tema, les publicacions de Phelps Brown i Hopkins[709] ; especialment pel ressò que han tingut i per l'àmplia utilització de les seves conclusions per part d'altres historiadors[710]. Van elaborar una "cistella de la compra" en la que s'hi detalla tots els productes que la composen i la despesa que representen; utilitzant la despesa global com a índex per calcular els salaris nominals en salaris reals. Procediment que fan servir per calcular els salaris reals del Sud d'Anglaterra, França, Alsacia, Münster, Augsburg, Vienna i València. Encara que darrerament Dyer els hi critica el procediment utilitzat, considerant que l'esmentada "cistella de la compra" no s'adequa a la realitat dels artesans[711].

L'origen d'un moviment d'extensió tan àmplia, s'ha de buscar, segons Phelps Brown i Hopkins[712], en una causa generalitzada: la caiguda del creixement demogràfic.Opinió amplament acceptada i compartida.

Segons Slicher Van Bath:

" *La subida de los salarios reales indica una gran actividad económica, demanda de mano de obra, a la que, pese al incremento de la población, no puede satisfacerse del todo".*

També Postan, qui considera que el continuat i interromput augment dels salaris s'ha d'explicar per un canvi "real" en l'economia i la societat i no tant sols per motius monetaris, es planteja la hipòtesi de l'escasetat de la mà d'obra[713].

Una altra qüestió en que els historiadors estàn d'acord és que els salaris es situaren, principalment durant el segle XV, per sobre dels preus. És el que Abel[714] i altres denominen "el temps d'or de l'artesanat" que es pot estendre també als obrers rurals.

1.2. L'ESTUDI DEL MOVIMENT DELS SALARIS ALS SEGLES XIV I XV A LA PENÍNSULA IBERICA

També al endinsar-nos en l'estudi evolutiu dels salaris medievals en la Península Ibérica hem de consultar, de bell antuvi, l'obra de Hamilton: Money, prices and wages in Valencia, Aragon and Navarre; (1351-1500),[715] ja esmentada en el capítol precedent. L'autor

---

[705] SLICHER VAN BATH, B.H.: Historia agraria de Europa occidental 500-1850. Ed. Península, Barcelona, 1978, 2ªed. pp. 148-194

[706] POUNDS, N.J.G.: Historia económica de la Europa medieval, Ed. Crítica, Barcelona, 1981. pp. 551 i ss.

[707] DAY, J.: The medieval market economy. Basd Blackwell, Nova York, 1987. pp.97-117

[708] ABEL, W.: Crises agraires en Europe (XIII-XX siècle). Ed. Flammarion, París, 1973. Capítol III.

[709] PHELPS BROWN, E.H.-HOPKINS S.V.: "*Seven centuries of the prices of consumables compared with builders' wage-rates"*, Económica, nova sèrie XXIII, 1956, pp.296-314 i PHELPS BROWN, E.H.-HOPKINS S.V.: "*Builders Wage-rates, Prices and Population: Some Further Evidence"*. Económica, febrer de 1959, pp.18-37.

[710] Utilitzen les seves dades, entre altres: NORTH, D.C.-THOMAS, R.P.: Op. cit. p.74. POUNDS, N.J.G.: Op. cit. p.558. BRAUDEL,F.-SPOONER,R.: Op. cit. pp. 7000-701.

[711] Ch. Dyer assenyala que l'esmentada "cistella de la compra" anglesa està elaborada segons l'alimentació quotidiana dels capellans, que no tenen família per alimentar i per tant es poden permetre una millor alimentació. DYER,C.: Niveles de vida en la Baja Edad Media. Ed. Crítica, Barcelona, 1991.

[712] PHELPS BROWN, E.H.-HOPKINS, S.V.: Op. cit. 1959, p.25

[713] POSTAN, M.M.: Op. cit. pp.250-261.

[714] ABEL, W.: Op. cit. p.77.

[715] HAMILTON, E.J.:Op. cit. pp. 41-80, 109- 118 i 170-188.

remarca la similar evolució dels salaris en els tres regnes esmentats; donant com a resposta a aquest fenòmen un mercat comú de treball, on els obrers es desplaçarien d'una ciutat a l'altra.

L'evolució dels salaris a Aragó, València i Navarra, es pot delimitar de la següent manera[716] :

- 1340-1380. Augment brusc dels salaris conseqüència de l'escassetat de mà d'obra i de l'augment dels preus.
- 1380-1420. Període d'adaptació que es caracteritza per una gran oscil.lació però amb una tendència alcista.
- 1420/1430-1500. Decreixement continuat.

Coincidint, en línees generals, amb les pautes que segueixen els salaris en la major part de països europeus.

A més d'aquesta obra fonamental per l'estudi dels salaris dins la Península Ibèrica, coneixem també l'estudi, molt interessant, de Menjot[717] sobre l'evolució dels salaris murcians. L'estudi es concreta en els salaris del món de la construcció entre els anys 1391 i 1430; tant en moneda com reals.

Demés de fer l'anàlisi dels salaris de cadascun dels oficis per separat, incideix especialment en la comparació salarial entre obrers especialitzats i obrers no especialitzats. Arribant a la conclusió que l'evolució que segueixen ambdòs grups és bastant paral.lela, però la diferència entre ells és molt més reduïda que la d'altres ciutats europees. Diferència que té tendència a limitar-se, contrariament al que succeeix en la majoria d'aquelles.

Segons l'autor, l'alça dels salaris en diners és clara, coseqüència en part, de les alteracions monetaries. En canvi, els salaris diaris calculats en blat, ordi, vi i carn presenten algunes varietats; produint-se una aturada del creixement els anys 1429-1430.

Disposem també de tot un conjunt d'estudis, que sense estar dedicats especialment a l'evolució dels salaris, al tractar de l'aspecte laboral o econòmic durant la Baixa Edat Mitjana, toquen de refilet, aquest aspecte, pero sense aprofundir-hi. Entre aquests esmentem els següents treballs: El de Paz Remolar[718] sobre el senyoriu de Valdecorneja a Avila a mitjans del segle XV, en el qual fa referència, a nivell general, als salaris de fusters, paletes i peons, i als horaris laborals que aquests observaven, diferents a l'hivern que a l'estiu. El de Ferrer[719] sobre els piquers que l'any 1497 participaren en la construcció de la catedral d'Osca, en el que dona a coneixer els salaris que cobraven. El de Iranzo[720] sobre la construcció de la muralla també d'Osca entre els anys 1444 i 1465 en el que inclou un anexe sobre salaris i preus del mon de la construcció. Assenyala un comportament evolutiu dels salaris dels piquers dissemblat al que segueixen els salaris dels manobres. Mentre els salaris dels piquers es mantenen constants durant tot el període estudiat, els dels manobres canvien d'un any a l'altre. El de Ledesma i Falcon[721] sobre Zaragosa durant la Baixa Edat Mitja en el que dediquen un apartat als preus i salaris, però limitant-se a donar un llistat, en el qual trobem el salari que rebien diversos oficis municipals i el que rebien un piquer i un fuster l'any 1442 i un manobre els anys 1442 i 1472. El de Izquierdo[722] sobre els salaris que a mitjan segle XV rebien els

[716] Utilitzem la divisió cronològica que en fa J. Vicens Vives. VICENS VIVES,J.:Op. cit., 1977, pp.207-208.
[717] MENJOT,D.:Op. cit. pp. 31-46
[718] PAZ REMOLAR,.: Tasas de artículos, mercaderias y salarios en el siglo XV.
[719] FERRER, J.A.: Notas sobre algunos canteros de la catedral de Huesca (1497). C.S.I.C., Huesca, 1987.
[720] IRANZO, M.T.: Op. cit. pp.47-49
[721] LEDESMA, M.L.-FALCON, M.I.: Op. cit. pp.159-168
[722] IZQUIERDO, R.: "*Normas sobre edificaciones en Toledo en el siglo XV*". Anuario de Estudios Medievales, nº 16, 1986.

piquers, fusters, manobres i dones que treballaven a Toledo, en la construcció. Diferenciant també el salari d'hivern del salari d'estiu, més alt al treballar més hores.

Referent a Catalunya hom accepta una situació similar a la que assenyala Hamilton per València, Aragó i Navarra ja que no gaudim de cap estudi seriat sobre l'evolució dels salaris catalans. Un cop més podem utilitzar tant sols estudis més generals o bé centrats en una temàtica diferent que aborden aquesta qüestió sense aprofundir-hi. Entre els quals trobem el de: Mirambell[723] sobre la construcció de l'església de Castelló d'Empuries donant un llistat de salaris corresponent al període comprès entre els anys 1411 i 1423; el de Matamoros[724] sobre la construció de la catedral de Tortosa, oferint dades de finals del segle XIV i el de Valles[725] dedicat a la construcció de la catedral de Barcelona entre els anys 1325 i 1383, en el que fa referència a alguns dels salaris que cobraven els mestres d'obra, els piquers i els fusters.

Un cas a part és l'estudi de Carrere[726] sobre els salaris del sector de la draperia a Barcelona entre els anys 1380 i 1462. L'autora arriba a la conclusió que entre els anys 1380 i 1388 els salaris baixaren, proposant una compressió del 15% o 20% en 10 anys. En canvi les dades que aporta Hamilton referents a Aragó i Navarra durant aquest mateix període de temps no coincideixen exactament amb les de l'esmentada historiadora. Segons Hamilton a Aragó es va produir un augment salarial entre els anys 1381 i 1397. I a Navarra malgrat ésser uns anys en que els salaris pugen i baixen, la tendència és també d'alça.[727] Hem d'ésser conscients, però, que les dades de les que parla Carrere, no són generals, contrariament, fan referència a un sector molt concret del mon laboral, amb unes característiques pròpies molt específiques.

Un altre estudi a destacar és el de Bonnassie[728] referent a l'organització del treball a la Barcelona del segle XV, en el que dedica especial atenció a la diferència de salaris entre mestres i aprenents i en el que detalla les tarifes atorgades per les autoritats municipals entre els anys 1500 i 1505. L'autor considera que els salaris barcelonins es mantingueren notablement estables entre els períodes 1481-89 i 1517-21.

També Teres[729] i Almuni[730] utilitzant idèntica documentació que nosaltres però de Barcelona i Tortosa respectivament aborden el tema dels salaris, especialment la darrera.

Terés[731] conclou que entre els períodes 1380-81 i 1420-25, els salaris barcelonins de piquers, escultors i arquitectes es mantingueren estables. En canvi en la tesi doctoral d'Almuní[732] podem observar com els salaris dels mestres d'obra, piquers, fusters i manobres

---

[723] MIRAMBELL, E.: *"Un libro de cuentas del siglo XV de ls iglesia de Castelló d'Ampuries"*. Revista de Archivos, Bibliotecas y Museos.
Tomo LXXII, 1-2, 1964-65.

[724] MATAMOROS, J.: Op. cit. pp. 47-50

[725] VALLES, A.: Op. cit. Dins el capítol de l'organització laboral.

[726] CARRERE, CL.: Barcelona, 1380-1462. Un centre econòmic en època de crisi. 2 Vol. Ed. Curial, Barcelona, 1977 i 1978. pp.148-153

[727] HAMILTON, E.J.: Op. cit., pp. 112-113 i 180-181. Sobre el regne de València no ofereix dades d'aquestos anys.

[728] BONNASSIE, P.: Op. cit. pp. 86, 116-120 i 178.

[729] TERES, R.: La renovació de l'escultura gòtica a Barcelona a l'entorn del 1400, tesi doctoral, Universitat de Barcelona. i TERES,R.: Pere ça Anglada, introducció de l'estil internacional en l'escultura catalana, Barcelona, 1987

[730] ALMUNI, M.V.: Op. cit. Annexes quadre 5 i Figura V.

[731] TERES, R.: La renovació de l'escultura gòtica a Barcelona a l'entorn del 1400. Tesi doctoral. p.20

[732] ALMUNI, M.V.:Op. cit. L'autora no fa cap comentari al repecte i tant sols es cenyeis a l'elaboració d'una taula on es reflecteix l'evolució dels salaris durant quatre intervals de temps entre 1346 i 1440 i la seva representació gràfica corresponent. Annex: Taula V i gràfica.

tortosins augmentaren entre els anys 1346 i 1440, però especialment entre els anys 1346 i 1377.

Sobre l'estudi dels salaris baix medievals de la nostra ciutat, la situació és molt similar a l'exposada anteriorment sobre els preus. Limitant-se a dades molt puntuals i esporàdiques que formen part d'una història econòmica lleidatana general. Un cop més assenyalem els estudis de Mut[733] i de J.Lladonosa[734].

Dins de la bibliografia sobre l'evolució dels salaris catalans, veiem doncs, que hi ha una gran diversitat de parers. Diversitat que tant sols es pot posar en clar mitjançant un estudi acurat de l'evolució salarial durant un llarg període de temps de forma seriada. Cosa que pretenem fer.

El nostre interès es centra fonamentalment en tres qüestions:

1. Corroborar la coincidència, en part ja confirmada per Almuni, dels salaris catalans, en el nostre cas, lleidatans, amb els salaris de València, Aragó i Navarra.

2. Esbrinar si la relació entre els salaris dels obrers especialitzats i els salaris dels obrers no especialitzats s'apropa més a les pautes assenyalades per Menjot a Múrcia (l'evolució és paral.lela) o si contrariament s'apropa més a les assenyalades sobre altres ciutats europees (augmenten més i més ràpidament els salaris dels obrers no especialitzats). En principi sembla que la proximitat geogràfica i altres afinitats que hem pogut comprovar en el capítol sobre l'organització laboral condueixin a unes majors coincidències amb el cas murcià.

3. Confirmar la major amplitud dels salaris d'oficials i aprenents, en oposició a una major similitud dels salaris dels mestres tal com indica Bonnassie que succeeix a Barcelona.

[733] MUT, E.:Op. cit. pp.156-158
[734] LLADONOSA, J.: Op. cit, 1975 T. II. pp 73-74.

2. COMENTARI DE LA FONT UTILITZADA

Un cop més els Llibres d'Obra de la Seu Vella són la base documental sobre la que es recolza l'estudi evolutiu dels salaris lleidatans durant els segles XIV i XV. Les característiques de la font porten inherent una particularitat: la gairebé total reproducció dels salaris del sector de la construcció.

Aquesta circumstància propicia el plantejament d'un interrogant que es fan entre altres Vilar i Menjot:

"¿Aceptamos los salarios de la construcción válidos para representar a todos los salarios?"[735]

"¿Cual és la capacidad de representación de los movimientos globales de la economía que tienen estos salarios, que son los únicos que podemos conocer y seguir groseramente pero que no conciernen más que a una pequeña minoría de la población activa?"[736]

També Dyer[737] es planteja la representativitat dels obrers de la construcció i considera la necesitat d'ésser conscients de les seves característiques especials. L'autor esmenta les següents particularitats: - l'escàs nombre d'obrers dedicats a la construcció.

- La possibilitat que en els salaris s'inclogués el cost dels materials, les eines i els salaris dels ajudants i aprenents.
- La possibilitat que un salari aparentment diari fos el salari per una feina ja acabada.
- El fet que els salaris no constituïssin la seva font principal d'ingressos i que els obrers fossin propietaris de terres.
- La procedència de la documentació: grans institucions que podien pagar preus més alts i llogar els millors artesans.

De totes les situacions exposades, la informació que ens proporcionen els Llibres d'Obra de la Seu Vella descarten la segona i la tercera. En quant a la quarta es versemblant únicament respecte als treballadors no especialitzats. La resta son hipòtesis que hem de tenir en compte.

També hi ha qui[738] esmenta la possibilitat que els obrers cobressin en espècie. Improbable a Lleida, ja que les poques vegades que així succeeix s'esmenta en els llibres d'Obra.

De totes maneres són els únics salaris que coneixem d'una forma sistemàtica i que no podem despreciar, i com diu Menjot:

¿Los trabajadores del sector de la construcción no son representativos, a pesar de los caracteres específicos de la construcción, de los asalariados urbanos? La organización del trabajo reviste rasgos análogos a los que se obsevan en otras ramas del artesanado. Gracias a ellos, ¿no será acaso la retribución de las dos grandes categorias de trabajadores urbanos que podemos conocer?[739]

---

[735] VILAR, P.: Crecimiento y desarrollo, Ed. Ariel, Barcelona, 1976, 3ª ed. p. 205
[736] MENJOT,D.: Op. cit. p.46.
[737] DYER,C.: Niveles de vida en la Baja Edad Media., Ed. Crítica, Barcelona, 1991. pp.279-280.
[738] KULA, W.: Op. cit. p.427.
[739] MENJOT, D.: Op. cit.p.46

3. METODOLOGIA UTILITZADA

Els Llibres d'Obra ens proporcionen dades sobre salaris referents a una àmplia gamma d'artesans. Però de forma sistemàtica, tant sols referents a un reduït grup integrant de l'ampli sector de la construcció. Ens referim als mestres d'obra, piquers, fusters, manobrers[740]. Dels pintors els gessers i les dones les dades que tenim són molt més discontínues.

Excloem els mestres d'obra, ja que com hem esmentat en un capítol precedent, a més de cobrar el salari diari gaudien de la porció canonical, la quantia de la qual desconeixem. El salari que cobren és invariable al llarg de quasibé 150 anys: 3 sous.

L'anàlisi la farem des de dos vesants: els salaris en moneda i els salaris reals.

Primerament utilitzant les dades que ens proporcionen directament els llibres d'obra: els salaris en moneda, reduint-los, com ja hem fet amb els preus, a diners. Emprarem, per a un millor profit els salaris mitjos anuals.

En acabat, substituint els salaris nominals per la quantitat de forment que amb aquells es podia comprar segons els preus de cada any en particular.

D'aquesta manera intentem fer una aproximació a la capacitat adquisitiva dels obrers en quant que el forment era l'aliment bàsic, i desconeixem la quantia de la "cistella de la compra" en un període de temps molt ampli.

Per obtenir el moviment de llarga durada ens hem servit del mètode de les mitjanes mòbils[741]. Aquest consisteix en substituir cada valor d'una sèrie cronològica per la mitjana d'un cert nombre de valors de la sèrie pròxims al valor considerat i que l'inclouen. El nombre de valors que el substitueixen pot ésser variable però sempre imparell[742], encara que la majoria d'historiadors utilitzen 13 valors tal com ho feu E. Labrousse[743]. Nosaltres també ho hem fet així, emprant els 6 anys anteriors a l'any considerat, aquest mateix i els 6 anys posteriors. Aquest període de 13 anys representa, aproximadamet, dos mitjos cicles complerts, es a dir, una proporció quasi bé constant d'anys de baixa i de puja cícliques.

Hem utilitzat també el mètode de la mitjana mòbil rectificada[744], que consisteix en fer la mitja dels 12 anys anteriors al que ens interesa, més aquest, per establir el moviment periòdic. Obtenint les diferències en tant per cent sobre la mitjana mòbil rectificada.

Per poder realitzar les mitjanes mòbils i les mitjanes mòbils rectificades hem substituit els buits d'un, dos o tres anys amb valors aproximats, comptabilitzats fent la mitja de varis anys anteriors i varis anys posteriors.

Malgrat que aquest mètode no s'acostuma a emprar en el tema salarial, nosaltres l'hem utilitzat ja que a l'utilitzar-lo en els temes de la producció i els preus, ens permetrà comparar amb més rigorositat l'evolució seguida pels tres factors econòmics esmentats: la producció, els preus i els salaris.

L'ús d'aquest sistema, però, queda reduït per la manca de dades, als salaris en moneda dels piquers, fusters i manobrers; i als salaris reals dels fusters.

---

[740] La major part d'estudis sobre salaris arreu d'Europa, inclosos la Península Ibèrica i Catalunya es basen en les dades referents a fusters, paletes i manobrers.

[741] El trobem explicat a LABROUSSE, E.:Fluctuaciones económicas e historia social, Madrid, Ed. Tecnos, 1978,p. 92

[742] KULA, W.: Problemas y métodos de la História económica, Barcelona, Ed. Península, 1974, 2ª ed. p.285

[743] LABROUSSE, E.: Op. cit. p.92

[744] Ibidem p. 101

4. ELS SALARIS

El Capítol de la Seu pagava als obrers que llogava de tres formes diferents: el jornal diari, a tant la peça i amb una quantitat prefixada. Coincidint totalment amb el que succeïa a la zona centre-septentrional d'Italia[745]. En canvi no hem trobat cap obrer que cobrés un salari setmanal o anual com indiquen Trupp[746] i Gimpel[747] que així succeïa en altres regions d'Europa. Ni tampoc, com assenyala aquest darrer, cobraven a preu fet els obrers que treballaven per primera vegada en les obres de la Seu.

La manera més usual de remuneració era el jornal diari, que es fèia totalment en diners. Mai es fa cap referència a que una part del salari es pagués amb aliments.

Tanmateix hem de considerar aquesta possibilitat quan els piquers treballaven en la pedrera, ja que tenim enregistrades les despeses pel transport de pa, vi i eines a l'esmentat emplaçament els anys 1362, 1363 i 1396. Les diferents condicions laborals, amb l'obligació de traslladar-se a un indret llunyà de la ciutat i tot l'enrenou que això comportà foren possiblement el motiu que s'oferís als piquers una compensació.

Un altre tracte entre els piquers i el Capítol era el de a tant la peça, quan realitzaven treballs d'esculturació a la pedrera o a la llotja. En tenim constància a partir de la darrera dècada del segle XIV però més freqüentment des de l'any 1400. Amb anterioritat solament tenim coneixement de dos contractes d'aquesta mena: un al mestre d'obra Jaume Cascalls l'any 1361, i altre al piquer Esteve Areny l'any 1364.

El preu s'estipulava en funció de la dificultat de cada peça. Vegem alguns exemples dels anys 1400, 1401 i 1402 sobre preus de peces destinades bàsicament a la construcció del campanar:

"Tallar i desgastar[748] pedres de compte per la latrina": 78 diners[749].
"Tallar pedres xambranes"[750] : 18 diners.
"Tallar pedres de fil"[751] : 12 diners / 10 diners / 11 diners / 9 diners.
"Escairar[752] un cairó[753] per les filloles"[754] : 42 diners / 54 diners.
"Escairar arquets"[755] : 60 diners.
"Fer una xambrana sense fullar"[756] : 48 diners.
"Fer una xambrana fullada": 60 diners.
"Tallar pedres per fer croes"[757] : 29 diners.
"Tallar pedres per fer filloles": 27 diners.
Cisellar "filloles d'1 galga"[758] : 42 diners.
Cisellar "arcs d'1 galga": 42 diners.

---

[745] PINTO, G.: Op. cit. p.86
[746] TRUPP, S.L.: Op. cit. p.285
[747] GIMPEL, J.: Op. cit. p.73
[748] Llevar-ne la matèria.
[749] Continuem utilitzant la norma emprada ja en els preus, de reduir els imports a diners, considerant que 1 sou equival a 12 diners.
[750] Motllures que es fan al voltant d'una porta, d'una finestra o d'una xemeneia.
[751] Pedres primes.
[752] Llevar els caires o arestes a una cosa.
[753] Peça quadrada.
[754] Pedra planera que es posa damunt l'àmpit d'una finestra per recolzar-s'hi.
[755] Arc petit d'ornamentació.
[756] Relatiu a fulla.
[757] Mènsula esculturada en forma de bàcul bisbal per aguantar cossos volants.
[758] Barra marcada amb osques per pendre mides.

Cisellar "arcs de 2 galgues": 66 diners.
Cisellar "arcs de 3 i 4 gualgues": 78 diners.
"Fer peces corves per les formes": 90 diners.
"Fer una fillola de 5 peces": 1.476 diners[759].
"Fer una fillola": 1.123 diners / 1353 diners[760].
"Fer una forma de 6 peces": 1.476 diners.
"Fer una peça de les formes": 96 diners.
"Fer una forma petita": 84 diners
"Fer volsos[761] maiors pel portal major de la llotja": 18 diners
"Fer volsos menors pel mateix portal": 15 diners.
"Fer recebres", també per la llotja: 18 diners

El motiu pel qual s'emprava aquest sistema de contracte no era altre que l'econòmic ja que, a preu fet, l'obra resultava més barata. Així s'indica l'any 1397 quan el Capítol manà que Berthomeu Gomar i Joan Gamot desgastessin xambranes, pinyacles i pedres de fil a preu fet, ja que l'esmentada feina que fins llavors feien el mestre d'obra i altres piquers estava resultant massa cara[762].

La realització d'una obra determinada a canvi d'una quantitat prèviament fixada és dels tres tipus de contracte el menys freqüent. En aquests casos era l'artífex a qui s'encomanava l'obra, piquer, fuster o mestre d'obra el que tenia la responsabilitat de llogar els treballadors necesaris i de proporcionar els materials per realitzar la comanda. Excepte en aquells casos que s'estipulés que el material el proporcionaria el Capítol.

Mitjançant aquesta fórmula es realitzaren les obres següents:

La reparació l'any 1393 d'un graner que l'Obra havia comprat l'any anterior. La tasca la va dur a terme el fuster Ramon Amorós.[763]

L'enllosament d'un nou graner, contigu a l'anterior, l'any 1396, pel piquer mestre Sanç. També aquesta obra s'havia iniciat treballant els obrers a canvi d'un jornal diari però en resultar massa cara, el mestre d'obra i el procurador acordaren arribar a un acord amb el piquer esmentat.[764]

L'any 1397 el Capítol va arribar a un acord amb el mestre d'obra Guillem Solivella per realitzar 8 panys de la torre[765] i amb el fuster Pere Bertran per fer els bancs i taulells de la llibreria nova[766].

El també mestre d'obra Carlí, signà l'any 1413 un contracte pel qual es comprometia a acabar "*la croerada*" del cap de la torre[767]. El mateix mestre, l'any 1426, paredà la capella de Montcada.[768]

La col.locació del retaule de la comtessa de Cardona per part del pintor Pere Teixidor[769].

---

[759] En el Llibre d'obra s'indica que el seu preu va ésser de 12 florins. Però considerant que l'any 1402, que és quan es va fer el pagament, el florí equivalia a 10 sous 1 diner hem fet la conversió en diners resultant la quantitat indicada.
[760] Les quantitats indicades en el Llibre d'obra són 10 i 11 florins. Veure nota precedent.
[761] Superficie corbada d'una pedra d'arc o de volta.
[762] A.C.LL. LL.O. Any 1397. S. Fol. 5R
[763] A.C.LL. LL.O. Any 1393. S. Fol. 4V
[764] A.C.LL. LL.O. Any 1396. Fol. 6R
[765] A.C.LL. LL.O. Any 1397. S. Fol.4R.
[766] A.C.LL. LL.O. Any 1397. S. Fol. 3R.
[767] A.C.LL. LL.O. Any 1413. S. Fol. 5R.
[768] A.C.LL. LL.O. Any 1426. S. Fol. 25V.

Pintar els portals dels Fillols i de Santa Maria la Vella l'any 1432. Obra que també va realitzar Pere Teixidor[770].

Es va fer la golfa sobre la Capella dels Gralla per mestre Raymat l'any 1481.[771]

Una graonada davant el reixat de l'altar major l'any 1486.[772]

Les reparacions de la casa de la cera[773] i l'empedrat del pati davant el celler de l'Almoina[774] l'any 1487.

La construcció d'un porxo sobre la porta dels Apòstols l'any 1490.[775]

Enllosar el claustre[776] els anys 1494 i 1496. Obra que s'encomanà al mestre d'obra Antoni Queralt.

Passem tot seguit a conèixer quina és l'evolució que seguiren els salaris dels artesans que construïren la Seu Vella de Lleida, considerant únicament aquells que reflecteixen el preu del jornal diari.

BIBLIOTECA VIRTUAL MIGUEL DE CERVANTES

[769] A.C.LL. LL.O. Any 1419. S. Fol.14R
[770] A.C.LL. LL.O. Any 1431. S. fol.25R
[771] A.C.LL. LL.O. Any 1481. S. Fol. 29V.
[772] A.C.LL. LL.O. Any 1486. S. Fol. 16R
[773] A.C.LL. LL.O. Any 1487. S. Fol. 15V
[774] A.C.LL. LL.O. Any 1487 S. Fol. 16R.
[775] A.C.LL. LL.O. Any 1390. S. Fol. 20V. Sobre aquesta obra ja n'hem parlat en un capítol anterior.
[776] A.C.LL. LL.O. Any 1494. S. fol. 23V i LL.O. 1496. S. Fol. 21R.

4.1. ELS SALARIS EN MONEDA

De bell antuvi cal dir que malgrat haver diferenciat, en un primer moment, entre salaris mitjos i salaris més freqüents; el fet que les deferències entre els uns i els altres siguin mínimes ens porta a desestimar el comentari dels segons. De totes maneres si que incloem en els annexos els gràfics corresponents tant a la seva evolució com a la comparació entre salaris mitjos i salaris més freqüents.

4.1.1.Els piquers

4.1.1.1. Els salaris efectius.

Apreciem al llarg de tota la sèrie un moviment que es caracteritza per un augment pausat. Entre el primer i el darrer any de la sèrie, hi ha una diferència de quasi 20 diners, que es redueix a 14 diners si despreciem els tres darrers anys. Un contrast relativament escàs tenint en compte que es produeix en un espai de temps de gairebé un segle i mig.

Hi podem diferenciar però, varies etapes, cadascuna d'elles amb uns caràcters diferents:

1361-1418: És un període de molta oscil.lació. Coincideix amb un moment de gran activitat, principalment escultòrica, i de l'assistència a la Seu d'una gran diversitat de piquers que desenvolupaven feines molt diverses. Aquest podria ésser el motiu de la variació dels salaris que estaria en funció de les feines que els obrers realitzaven. La mitjana dels salaris anuals oscil.la entre els 28 diners de l'any 1361 i els 40 diners de l'any 1403.

1419-1449: Període de gran estabilitat amb uns intents de decreixement entre els anys 1442 i 1445. Els salaris es mantenen estables la major part dels anys en 42 diners.

1451-1468: Període en què es produeix una davallada que arriba al punt més baix els anys 1451 i 1454 amb 30 diners, però que posteriorment es va recuperant fins arribar l'any 1468 als 42 diners assolits durant l'etapa precedent.

1468-1496: Els salaris es mantenen estables en 42 diners malgrat que alguns anys augmentin o disminueixin un xic. En relació al salari de l'any 1480, fa referència al d'un únic piquer; motiu pel qual hem de contemplar d'una forma suspecte els 48 diners que va cobrar.

1497-1499: Augment que es materialitza en 48 diners els anys 1497 i 1499 i en 51 diners l'any 1498.

4.1.1.2. El moviment de llarga durada.

El desenvolupament que segueixen els preus dels piquers el podem observar millor definit amb el sistema de les mitjanes mòbils, exceptuant els anys anteriors a l'any 1482 en els quals no és possible utilitzar l'esmentat sistema.

La corba presenta diferentes etapes:

1388-1421: Un augment que fins l'any 1416 és molt lent i quasi inapreciable però que a partir d'aquest any s'accelera.

1422-1438: Període d'estancament.

1439-1457: Decreixement dels salaris que s'esdevé en dues fases molt diferenciades. Una d'extremadament lenta fins l'any 1446 seguida d'una altra de més ràpida.

1458-1493: Puja salarial continuada i ràpida fins l'any 1474 i, a partir d'aquest any i fins el 1491, tan suau que quasi no s'aprecia. Els anys 1491, 1492 i 1493 torna a revifar.

4.1.2. Els fusters

4.1.2.1. Els salaris efectius.

Tal com hem vist amb els salaris dels piquers, els dels fusters es caracteritzen per un creixement, malgrat que l'evolució que segueixen els uns i els altres no sigui coincident. El seu salari és superior al salari dels piquers.

Per començar, la sèrie s'inicia amb una davallada. Entre els anys 1361 i 1368 el salari dels fusters passa a ser de 41,16 diners a 33,42 diners.

El període següent, comprès entre els anys 1382 i 1436, es caracteritza per una puja salarial en mig d'àmplies variacions. Amb un salari màxim de 60 diners els anys 1422, 1423 i 1424 i un salari mínim de 34,28 diners l'any 1406.

Entre els anys 1441 i 1458, els salaris són similars, al voltant dels 48 diners; exceptuant els anys 1442 i 1457 en què davalla fins a 36 i 39,97 diners respectivament.

En el període que inclou des de l'any 1460 a l'any 1481 el salari baixa, situant-se la majoria d'anys en 42 diners.

A partir de l'any 1482 i fins l'any 1500 els salaris tornen a pujar. Primer amb vacil.lacions però a partir de l'any 1490 mantenint-se any darrera any en 48 diners.

4.1.2.2. El moviment de llarga durada.

Per començar, cal que prevenim als lectors que l'evolució del salari dels fusters mitjançant el mètode de les mitjanes mòbils no és tan exacte com ens agradaria. Els nombrosos buits que al llarg de tota la sèrie hi ha, fa que moltes de les xifres siguin tan sols aproximatives. Hem cregut, però, que era necessari de realitzar-lo per a un millor enteniment de la comparació dels salaris corresponents a cada grup de menestrals. Hem d'ésser conscients que les dades compreses entre els següents períodes són insegures: 1391-1394, 1426-1429, 1432-1435 i 1437-1440. Això fa que la corba de la mitjana mòbil resulti, en aquests espais de temps, més uniforme del que devia ésser en realitat.

La corba presenta una continuïtat de moviments ascendents i descendents que li donen una fesomia ben diferent de la que hem vist en la corba dels salaris dels piquers. La corba salarial dels fusters és clarament ascendent l'any 1428 i, a partir d'aquest moment, descendent, malgrat que finalitzi amb un nou intent de creixement. Més detalladament es caracteritza per la següent evolució:

Els primers punts de la corba, que comença l'any 1388, es situen en uns índexs molt similars, que a partir de l'any 1398 augmenten clarament. Després d'uns intents de baixa de salaris entre els anys 1411 i 1415, aquests tornen a pujar fins l'any 1428.

A partir de l'any 1429 s'inicia una baixa que des de l'any 1436 i fins l'any 1450 intentarà recuperar-se lentament. Però els salaris dels fusters tornaran a baixar des de l'any 1451, primer a un ritme més viu i, posteriorment, entre els anys 1463 i 1473, molt lentament, quasi resten estancats. A partir de l'any 1474 s'inicien uns nous intents de revifalla dels salaris que es mantindran fins el final de la sèrie.

4.1.3. Els guixaires

Són pocs els guixaires que participaren en les obres de la Seu Vella de Lleida, per aquest motiu les dades que tenim són escasses i conseqüentment incomparables amb les de piquers i fusters.

El seu salari és, excepte l'any 1403, sempre el mateix. Des de l'any 1404 fins l'any 1461 és de 48 diners.

4.1.4. Els pintors

També les dades que tenim referents als salaris dels pintors són escasses.

En primer lloc, el nombre de pintors que acudiren a la Seu Vella és molt inferior al d'altres menestrals que realitzaren feines de construcció i escultòriques. En segon lloc, les obres més importants de pintura les contractava el Capítol a preu fet. Una altra situació és la de Jaume de Pou i Pere d'Arganyà que cobraren el seu salari en moneda barcelonesa.

Els salaris dels pintors són els més alts de tot el conjunt de menestrals que hem vist. Tot i la mancança de dades, s'observa un creixement a principis de la cinquena centúria que es manté fins el darrer quart de la mateixa.

Els anys 1383 i 1400, el salari és de 36 diners; l'any 1405 de 60 diners; entre 1409 i 1448 de 48 diners; el 1461 de 60 diners i finalment el 1477 de 36 diners.

4.1.5. Els manobres

4.1.3.1. Els salaris efectius.

Els salaris dels manobres són, lògicament, més baixos que els salaris dels piquers i dels fusters, ja que realitzaven feines complementàries a les d'aquells, que no requerien cap tipus d'especialització.

L'evolució que segueixen és diferencia clarament en dues fases: una primera de puja, que s'esdevé fins a mitjant segle XV i una segona de baixa, que continua fins al final del segle.

Des de l'inici de la sèrie i fins l'any 1444, els salaris dels manobres pugen, amb alguns entrebancs, però a un ritme relativament constant. Destacant els primers anys per un augment molt més ràpid que el de la resta: entre els anys 1361 i 1365 els salaris dels manobres augmentaren de 16,03 diners a 21,41 diners. Posteriorment, l'alça és menys accentuada, oscil.lant entre el salari mínim de 21,42 diners l'any 1383 i el salari màxim de 31,96 diners l'any 1418.

A partir de l'any 1444 el sentit de la corba s'inverteix i els preus baixen. Davallament que és molt ràpid fins l'any 1450 i que posteriorment es converteix en un moviment molt oscil.latori, però sempre a un nivell salarial inferior al de la primera meitat del segle XV, tret d'algunes excepcions.

4.1.3.2. El moviment de llarga durada.

Observant l'evolució de la corba de les mitjanes mòbils, veiem que dins el període comprès entre els ays 1389 i 1494 es diferencien clarament dos processos oposats: un de puja i un altre de baixa, ambdós estabilitzats a partir d'un moment determinat.

Des del principi de la sèrie es produeix un augment constant i pausat que continua fins l'any 1425. A partir d'aquest moment prova de baixar, però s'atura i es manté estable fins l'any 1441.

És l'any 1442 quan es produeix el decreixement, arribant l'any 1462 al punt més baix de tota la sèrie. Els anys que el segueixen torna a haver-hi un petit augment, mantenint-se en uns nivells similars fins l'any 1476. A partir de l'any 1477 la corba és altre cop decreixent.

4.1.6. Les dones

Com ja hem vist amb els salaris dels guixaires i dels pintors, les dades de què disposem són escasses. Sortosament, malgrat la mancança, s'albira l'evolució que seguiren els salaris que les dones cobraven.

De bell antuvi s'aprecia un fet interessant: els salaris de les dones són molt més baixos que els dels manobrers, quedant relegades al darrer lloc de la jerarquia laboral. Una altra característica és que són molt oscil.lants. En tercer lloc, s'aprecien unes grans diferències al llarg de tot el període: Entre els anys 1361 i 1383 és quan els preus són més alts, arribant l'any 1382 a un màxim de 24 diners. En el període comprès entre els anys 1388 i 1423, els salaris són més baixos oscil.lant entre 12 i 16 diners. Entre els anys 1445 i 1475 es produeix un segon decreixement dels salaris, situant-se entre 8 i 12 diners.

4.1.7. Els subordinats: oficials i aprenents

4.1.7.1. Oficials i aprenents dels piquers.

Com ja hem vist en el capítol sobre l'organització laboral, els piquers no acostumaven a anar acompanyats de subalterns. Conseqüentment les dades que tenim sobre el seu salari són minses.

Respecte als oficials solament tenim dades de tres anys. Les quals ens indiquen que els oficials de piquer cobraven el mateix salari que cobrava el mestre.

En canvi el salari que cobraven els aprenents era sempre inferior al salari dels piquers. Encara que la relació entre un i altre és molt variable. Els primers anys de la sèrie és quan s'aprecia una major diferència entre ambdós. Entre els anys 1361 i 1363 el salari dels aprenents de piquer és de 4 diners quan el salari dels mestres és de 28,32 diners l'any 1361; 32,19 diners l'any 1362 i 31,31 diners l'any 1363. L'any 1364 el salari de l'aprenent és de 8,06 sous i el del mestre de 33,09 diners.

Una altra característica que observem és la seva gran amplitud en relació amb els salaris dels mestres; oscil.la entre 4 i 36 diners.

4.1.7.2. Oficials i aprenents dels fusters.

Tampoc les informacions sobre salaris dels oficials dels fusters són abundoses. La major part d'anys el seu salari mitjà és inferior al salari del mestre al qual acompanyaven, malgrat que també es doni la mateixa situació que hem vist en els oficials dels piquers. La relació entre els salaris dels mestres i dels oficials és la més variable.

La seva amplitud és més important que la dels salaris dels mestres.

Quant als salaris dels aprenents de fuster, les dades que tenim són considerables. Com en els casos precedents observem una gran amplitud. Però el tret que crida més l'atenció és l'evolució inversa que segueixen els salaris dels fusters i els dels seus aprenents, exceptuant la segona meitat del segle XV. Els salaris dels aprenents van disminuint, entre moltes variacions, durant la segona meitat de la quarta centúria i la primera meitat de la cinquena. A partir d'aquest moment i fins al final del període els salaris augmenten. La proporció entre uns i altres, és altre cop molt variable.

4.2. ELS SALARIS REALS

4.2.1. Els piquers

El salari real, es a dir, la quantitat de forment que es podia comprar amb el salari en moneda, és força diferent d'aquest. Es molt més inestable i la tendència que segueixen l'un i l'altre no és sempre coincident.

Ja des de l'inici de la sèrie els salaris reals es comporten inversament a com ho fan els salaris monetaris. Mentre els primers entre 1361 i 1363 baixen de 0,60 a 0,36 faneques de forment, els segons pugen de 28,32 a 33,09 diners.

En canvi, en el període 1385-1411, quan els salaris reals augmenten considerablement (de 0,48 f/f a 1,03 f/f), els salaris en diners pugen poc[777]. La tendència alcista dels salaris reals continua fins l'any 1418 en què assoleixen la quantitat de 1,35 fanegues. Els anys 1420 i 1421, altre cop es produeix un moviment invers; mentre els salaris en moneda pugen, els salaris reals baixen.

Entre els anys 1430 i 1439 els salaris efectius es mantenen en 42 diners, en oposició als salaris reals que oscil.len entre 1,07 f/f i 0,81 f/f, amb una tendència a la baixa. Fenomen que es repeteix en el període 1473-1479. L'any 1473 és aquell en què el poder adquisitiu dels piquers és el més baix de tota la sèrie, coincidint amb un moment de preus molt elevat, al final de la guerra.

Els anys 1448, 1454, 1480 i 1482 destaquen per un augment molt important del poder adquisitiu dels piquers, especialment el darrer, en què el salari real equival a 2,24 fanegues de forment.

4.2.2. Els fusters

BIBLIOTECA VIRTUAL

4.2.2.1. Els salaris efectius.

Els salaris reals, al dependre del preu del forment, força variable, són també molt més oscil.latoris que els salaris en moneda i com hem vist amb els piquers no segueixen sempre una idèntica evolució.

Els primers anys de la sèrie, coincidint amb l'evolució seguida pels salaris monetaris, es produeix una devallada dels salaris reals. Però en aquests és molt més accentuada, disminuint entre els anys 1361 i 1363 des de 0,87 a 0,36 fanegues de forment.

Durant el període següent, fins les acaballes de la primera dècada del quatre-cents, els salaris reals coincideixen notablement amb els salaris monetaris, ambdós força canviables. En arribar els anys 1410 i 1411, contràriament a la gran diferència dels salaris en diners (50,57 i 43,46 diners respectivament), els salaris reals es mantenen molt similars (1,19 i 1,25 fanegues de forment respectivament).

L'any 1413, conseqüència de l'elevat preu del forment, el poder adquisitiu dels fusters disminueix bruscament, situant-se en 0,48 f/f. Contrariament, augmenta de manera molt brusca arribant a 1,78 d/f l'any 1416. A partir d'aquest any i fins l'any 1420 el salari real dels fusters baixa, arribant a 0,92 f/f.

Els anys 1424 i 1425, altre cop, es produeix una situació inversa: els salaris en moneda pugen de 40,56 a 60 diners i els salaris reals baixen de 0,95 a 0,77 f/f. Força diferent és també el que s'esdevé en el període 1462-1481: mentre el salari monetari es manté al voltant de 42 diners, el salari real oscil.la entre 0,29 f/f l'any 1473 i 1,51 f/f l'any 1481. Quelcom similar succeeix entre els anys 1493 i 1500: els salaris en moneda s'estabilitzen en 48 diners quan els salaris reals es mouen entre 0,71 i 1,41 f/f.

Finalment, els anys 1446, 1447, 1448, 1449, 1482 i 1483, es caracteritzen per ser anys en què el salari dels fusters, comptabilitzat en quantitat de forment, assoleix cotes força importants. Coincidint lògicament amb un preu baix del cereal.

4.2.2.2. El moviment de llarga durada.

[777] S'observa especialment en la corba de les mitjanes mòbils.

El sistema de les mitjanes mòbils ens permet observar, més explícitament el moviment que seguiren els salaris reals; malgrat que haguem de recordar, la ja esmentada mancança de dades relatives a diversos anys.

La corba que resulta és, d'antuvi, molt diferent a la corba dels salaris monetaris. En ella observem un moviment repetitiu de creixement i decreixement salarial que es caracteritza per la seva brusquetat. Es diferencien diverses fases:

1386-1396: Període d'estabilitat.

1397-1413: Període de creixement dels salaris reals, amb dos moments puntuals de retrocés els anys 1400 i 1413.

1414-1440: Fase de decreixement, amb un intent de recuperació l'any 1420 que no qualla. Fins l'any 1426 la decreixença és ràpida, després és més lenta.

1441-1453: Una nova pujada dels salaris reals que assoleix els punts més alts entre els anys 1449 i 1453, mantenit-se estable.

1454-1469: Segon moviment de baixada salarial, amb una aturada l'any 1463.

1470-1485: Augment continuat.

1486-1490: Davallada també constant.

1491-1494: Darrer augment.

4.2.3. Els manobrers

BIBLIOTECA VIRTUAL

El salari real dels manobrers és més baix que els dels piquers i fusters. Els trets que defineixen la seva evolució són similars als ja esmentats dels piquers i fusters.

Coincidint amb l'evolució salarial de piquers i fusters, en els primers anys de la sèrie es produeix una davallada. Els salaris reals baixen de 34 f/f l'any 1361 a 18 f/f l'any 1363.

En els anys següents, observem una gran oscil.lació, amb una tendència alcista, com ja hem vist en els salaris en moneda. Destaca l'any 1413 pel baix poder adquisitiu dels manobrers. En canvi els anys 1416, 1417, 1418 i 1419 els salaris reals dels manobrers són alts.

Posteriorment a aquests anys i fins l'any 1473, els salaris reals, com els monetaris, baixen en mig de grans oscil.lacions. El salari real més baix de tota la sèrie correspon a l'any 1473 i també són molt baixos els corresponents als anys 1463, 1464 i 1465. Sobresurten, però els anys 1447, 1448 i 1455 per uns salaris reals molt alts.

A partir de l'any 1474, els salaris reals es recuperen, oposadament al que succeeix amb els salaris en diners. Destaquen els anys 1476, 1480 i 1482.

5. CONCLUSIONS DEL CAPITOL

Referent als salaris en moneda i un cop vista quina és l'evolució seguida pels salaris dels piquers, fusters, pintors, guixaires, manobres i dones, així com la dels oficials i aprenents podem concloure que:

1. Els salaris que cobren els mestres artesans són desiguals entre ells. De major a menor, l'ordre que segueixen és el següent: pintors, guixaires, fusters i piquers.

2. Els salaris que cobren els oficials en algunes ocasions són idèntics als dels mestres, i en d'altres un xic més baixos. En canvi, els salaris dels seus aprenents, a més d'ésser més baixos, són molt més variables, manifestant-se grans oscil.lacions. Situacions que coincideixen amb les que observa Bonnassie[778] a Barcelona.

3. També, com succeeix en altres zones europees[779] i de la Península Ibèrica, són molt més baixos i més variables els salaris de la mà d'obra no especialitzada: manobres i dones, particularment, el d'aquestes darreres.

4. Malgrat que amb diferències, la tendència general evolutiva que segueixen els tres grups dels quals tenim més dades: piquers, fusters i manobres, és similar, coincidint amb el que succeeix a Murcia i a altres ciutats europees.[780] Aquesta es pot generalitzar en un augment salarial que assoleix el punt més alt en el primer quart de la qinzena centúria i que es manté estable en aquest nivell durant gairebé tot el segon quart de la mateixa, a conseqüència segurament de la falta de mà d'obra per la Pesta Negra i posteriors epidèmies. A partir d'aquest moment, es produeix una davallada que arriba al seu punt més baix els anys de la guerra contra Joan II. A mesura que l'enfrontament bèl.lic s'esvaeix, els salaris tornen a pujar fins a darreries de segle.

Observem però una major similitud entre els salaris dels piquers i dels manobrers en front dels salaris dels fusters. En primer lloc, entre els anys 1361 i 1368, mentre els salaris dels primers pugen, els dels segons baixen. En segon lloc, les corbes de les mitjanes mòbils dels piquers i manobres són extraordinariament coincidents fins els anys de la guerra civil, malgrat que els salaris dels manobres realitzin la puja de manera més contínua, iniciïn la devallada abans i aquesta es mantingui durant més temps. En canvi, després de la guerra civil els salaris dels manobres no aconsegueixen refer-se i continuen minvant. Com a Murcia[781], la diferència de salaris entre els manobres i els mestres és més reduïda que a altres ciutats europees, en que els primers cobren la meitat que els segons.

L'evolució que segueixen els salaris dels fusters és un xic diferent. Primerament és més irregular. En segon lloc, els salaris creixen més. Finalment, el decreixement s'inicia amb anterioritat, malgrat que després es recuperi i s'ajorni.

Quines són les causes d'aquestes modificacions?. Sembla que el factor monetari no va ésser la causa principal ja que hi ha notables diferències entre uns salaris i altres; i perquè l'evolució que va seguir el florí fins l'any 1463 no és paral.lela a la d'aquells[782]. Un cop més hem d'adreçar-nos al mal conegut factor demogràfic i a la relació oferta-demanda de treball;

---

[778] BONNASSIE, P.: Op. cit. pp 86, 117 i 118

[779] PINTO, G.: Op. cit. p.78. FOIS,B.: Op. cit. p.98. MENJOT, D.: Op. cit. p. 35

[780] MENJOT, D.: Op. cit. p.40

[781] Ibidem. p.40.

[782] L'equivalència del florí en diners segons les dades obtingudes dels Llibres d'Obra la podem veure en l'Annex. Algunes de les equivalències del florí en diners són les següents: Any 1364: 126 d./ Any 1386:109, 110 i 112 d./ Any 1390:14 d./ Any 1402:123 d./ Any 1406: 114 d./ Any 1417: 120 i 121 d./ Any 1437: 128 d./ Any 1438: 130 d./ Any 1442:120, 126 i 129 d./ Any 1454: 132 d./ Any 1463:156 d.

si bé, com diu Postan[783], potser hauriem de buscar l'explicació en un canvi generalitzat de l'economia i la societat.

Si comparem aquestes dades amb les ja conegudes d'altres indrets, apreciem certes similituds, però també algunes dissemblances que ens obliguen a reexaminar-les. Per començar, la diferent actitud dels salaris lleidatans entre els anys 1361 i 1368, en concret dels fusters respecte dels salaris tortosins[784] i dels donats a conèixer per Hamilton[785]. El fet que coincideixin en els inicis de la sèrie i que segueixin un comportament invers als dels piquers i manobres, ens fa pensar que el seu decreixement sigui degut a un esdeveniment circumstancial.

En canvi, no dubtem del moviment ascendent dels salaris entre els anys 1380 i 1388, en oposició a les indicacions de Carrere[786] sobre els salaris barcelonins del sector de la draperia. En relació a l'estabilitat dels salaris també barcelonins d'arquitectes i piquers, entre 1380 i 1425, esmentada per Terés[787] podem fer les següents consideracions:

1. De fet també, a Lleida el salari dels arquitectes es manté estable, però aquest no entra dins de les nostres consideracions, ja que a més del salari diari, els arquitectes rebien una pensió anual, que desconeixem si era sempre igual o si variava.

2. L'interessant estudi realitzat per Terés és sobre un tema d'història de l'art i les dades que aporta sobre els salaris són fonamentalment puntuals.

Pel que fa als resultats obtinguts per nosaltres i els publicats per Hamilton sobre Navarra, Aragó i València, són en línies generals coincidents. Corroborant la hipòtesi de la similitud d'aquells amb els salaris catalans.

Segons Hamilton,[788] a partir del període 1420/1430 s'inicia en els tres regnes esmentats una davallada dels salaris que continua practicament fins al final de la centúria. Encara que els salaris navarresos inicien el redreç a partir dels anys 1460/1470, els valencians des de el període 1480/1490 i els aragonesos ja a les acaballes de la centúria.

Els salaris lleidatans comencen a baixar més tard, als voltants de la quarta dècada, però des de l'any 1420 que es mantenien constants. El canvi de tendència té lloc a partir dels anys seixanta, tot just passat l'hòrrid any 1462, però enmig de la guerra civil.

El motiu d'aquesta uniformitat de salaris es troba, segons Hamilton[789], en el continuat desplaçament d'obrers d'una regió a altra, i que nosaltres hem pogut comprovar en un capítol anterior.

En relació als salaris reals, el moviment que segueixen és en part diferent al dels salaris en moneda. És molt més brusc i osci.latori, conseqüència de la contínua varietat del preu del forment. Realitat que provoca que el poder adquisitiu dels contemporanis variï notablement d'un any per l'altre, amb les greus conseqüències econòmiques i socials que això comporta. L'evolució que segueixen els salaris reals és exactament inversa a la seguida pel preu del forment, amb el qual estan calculats.

A diferència dels salaris en moneda, entre els anys 1361 i 1363, els salaris reals dels fusters, com els dels piquers i manobres, cauen. Contràriament, l'any 1364 tots tres inicien un procés d'ascenció, que tot i ser molt fluctuant, es mantindrà fins l'any 1416. A partir d'aquest

[783] POSTAN, M.M.: Op. cit. p.250.
[784] ALMUNI, M.V.: Op. cit. Annex, taula V.
[785] HAMILTON, E.J.: Op. cit pp.69, 112 i 181
[786] CARRERE, Cl.: Op. cit. pp.151-152
[787] TERES, M.R.: La renovació de l'escultura gòtica a Barcelona a l'entorn del 1400. Tesi Doctoral. p.19.
[788] HAMILTON, E.J.: Op. cit. pp. 69, 112 i 181
[789] Ibidem. p. 203

moment i fins l'any 1444 els salaris reals baixen. En canvi, entre els anys 1444 i 1454 pugen sobtadament, particularment els dels obrers especialitzats. Passat aquest període i fins l'any 1473 tornen a baixar. Entre els anys 1474 i 1482 es produeix un moviment alcista molt brusc que fa que s'assoleixin els salaris reals més alts de tota la sèrie. Però tot seguit la tendència s'invertirà, fins l'any 1496 quan de nou hi ha un intent d'augment salarial que es manté fins l'any 1500.

Seguint les reflexions de Slicher van Bath[790], els períodes en què els salaris reals pugen indiquen moments de gran activitat econòmica i d'una forta demanda de mà d'obra que no es pot satisfer malgrat un possible augment demogràfic.

BIBLIOTECA VIRTUAL MIGUEL DE CERVANTES

[790] SLICHER van BATH, B.H.: Op. cit. p. 155.

6. QUADRES I GRÀFIQUES

ANYS		DINERS
1364	:	126
1383	:	108/109/110
1386	:	110
	:	20 de setembre 109/
	:	110
	:	22 de desembre 112
1390	:	114
1402	:	123
1404	:	124
1405	:	124
1406	:	15 de juliol:124
	:	24 de setembre:124
	:	17 de novembre:114
1408	:	115
1409	:	115
1410	:	115
1411	:	116
1413	:	115
1416	:	12 de febrer:118
	:	?:116
1417	:	121/120
1418	:	122
1419	:	122
1424	:	122
1426	:	122
1432	:	124/126
1436	:	126/128
1437	:	128/129
1438	:	130
1442	:	120/129/126
1447	:	121
1449	:	130/132
1450	:	132
1454	:	132
1463	:	156

Tabla 6-1. EQUIVALENCIA EN DINERS DEL FLORI

BIBLIOTECA VIRTUAL MIGUEL DE CERVANTES

ANYS	SALARI MIG	SALARI MIG RECT	MITJANA MOBIL	SALARI MES FREQ
1361	28,32	28,32		30
1362	32,19	32,19		34
1363	31,31	31,31		30
1364	33,09	33,09		32
1365				
1366				
1367				
1368	36,39	36,39		36
1369	36,11	36,11		36
1370				
1371				
1372				
1373				
1374				
1375				
1376				
1377				
1378				
1379				
1380				
1381				
1382	33	33		36
1383	36,11	36,11		36
1384		34,48		
1385	32,37	32,37		36
1386	36,45	36,45		36
1387	38,03	38,03		36
1388	36	36	36,12	36
1389		36,83	36,82	
1390	36,46	36,46	36,82	36
1391		37,47	36,88	
1392		37,47	37,16	
1393		37,47	37,13	
1394		37,47	36,93	
1395	42	42	37,04	42
1396	36,22	36,22	37,08	42
1397	35,21	35,21	37,37	36
1398		36,06	37,26	
1399		36,06	37,34	
1400	35,43	35,43	37,23	36
1401	37,4	37,4	37,38	36
1402	37,34	37,34	37,09	36
1403	40,15	40,15	37,39	42
1404	36,1	36,1	37,53	36
1405	38,5	38,5	37,53	36
1406	36	36	37,55	36
1407	39,53	39,53	37,60	42
1408		38,18	37,69	
1409	40,11	40,11	37,78	40
1410	37,09	37,09	37,66	36
1411	36	36	38,11	36
1412		36,36	38,04	
1413	36	36	38,51	36
1414		38,55	38,70	
1415		38,55	38,99	
1416		38,55	39,14	

Tabla 6-2. SALARI DELS PIQUERS

BIBLIOTECA VIRTUAL MIGUEL DE CERVANTES

ANYS	SALARI MIG	SALARI MIG RECT	MITJANA MOBIL	SALARI MES FREQ
1417	42	42	39,51	40
1418	37,66	37,66	39,97	39
1419	42	42	40,41	42
1420	42	42	40,72	42
1421	42	42	40,99	42
1422		42	41,21	
1423		42	41,44	
1424	42	42	41,44	42
1425	42	42	41,78	42
1426	40,06	40,06	41,78	42
1427	42	42	41,78	42
1428		41,51	41,78	
1429		41,51	41,78	
1430	42	42	41,78	42
1431	42	42	41,78	42
1432	42	42	41,78	42
1433	42	42	41,92	42
1434		42	41,92	
1435		42	41,96	
1436	42	42	42,00	42
1437	42	42	42,00	42
1438	42	42	41,81	42
1439	42	42	41,35	42
1440	42	42	41,35	42
1441	42	42	41,20	42
1442	42	42	41,20	42
1443	42	42	41,20	42
1444	39,5	39,5	40,85	42
1445	36	36	39,93	42
1446	42	42	39,16	42
1447		40,05	38,39	
1448	42	42	37,47	42
1449	42	42	36,85	42
1450		37,5	36,23	
1451	30	30	35,97	30
1452	32	32	35,97	36
1453		32	35,52	
1454	30	30	35,21	30
1455		34	34,82	
1456		34	34,40	
1457	36	36	34,35	36
1458	36	36	34,87	36
1459		36,23	35,18	
1460	36	36	35,49	36
1461	36,95	36,95	35,95	36
1462	36,47	36,47	36,57	36
1463		36,85	37,18	
1464		36,85	37,65	
1465	36	36	38,12	36
1466	36	36	38,58	36
1467	36	36	39,04	36
1468	42	42	39,46	42
1469	42	42	39,89	42
1470		42,12	40,29	
1471		42,12	40,81	
1472		42,12	41,27	
1473	42	42	41,73	42
1474	42,5	42,5	42,65	42
1475	42	42	42,44	42

Tabla 6-3. SALARI DELS PIQUERS

BIBLIOTECA VIRTUAL MIGUEL DE CERVANTES

ANYS	SALARI MIG	SALARI MIG RECT	MITJANA MOBIL	SALARI MES FREQ
1476	42	42	42,44	42
1477	43,63	43,63	42,76	42
1478	42	42	42,72	42
1479	42	42	42,77	42
1480	48	48	42,77	48
1481	39,18	39,18	42,79	42
1482	42	42	42,87	42
1483	46,28	46,28	42,97	46
1484	41,64	41,64	42,87	42
1485			42,87	
1486	42	42	42,98	
1487			42,98	
1488			43,33	
1489			43,52	
1490	42,75	42,75	42,91	42
1491	42	42	43,82	42
1492			44,72	
1493	48	48	45,47	48
1494	42	42	45,47	42
1495				
1496	42	42		42
1497	48	48		48
1498	51	51		48
1499	48	48		48
1500				

Tabla 6-4. SALARI DELS PIQUERS

BIBLIOTECA VIRTUAL MIGUEL DE CERVANTES

ANYS	SALARI MIG	SALARI OFICIALS	SALARI APRENENTS
1361	28,32		4
1362	32,19		4
1363	31,31		4
1364	33,09		8,06
1365			
1366			
1367			
1368			
1369			
1370			
1371			
1372			
1373			
1374			
1375			
1376			
1377			
1378			
1379			
1380			
1381			
1382	33		
1383	36,11		
1384			
1385	32,37		
1386	36,45		
1387	38,03		
1388	36		
1389			
1390	36,46		
1391			
1392			
1393			
1394			
1395	42		
1396	36,22		
1397	35,21		
1398			
1399			
1400	35,43		
1401	37,4		
1402	37,34		
1403	40,15		
1404	36,1		
1405	38,5		
1406	36		
1407	39,53		
1408			
1409	40,11		
1410	37,09		
1411	36		
1412			
1413	36		
1414			
1415			
1416			

TABLA 6-5. SALARI DELS PIQUERS I DELS SEUS OFICIALS I APRENENTS

BIBLIOTECA VIRTUAL MIGUEL DE CERVANTES

ANYS	SALARI MIG	SALARI OFICIALS	SALARI APRENENTS
1417	42		
1418	37,66		
1419	42	42	
1420	42		
1421	42		
1422			
1423			
1424	42	42	
1425	42		
1426	40,06		
1427	42		
1428			
1429			
1430	42		
1431	42		30
1432	42		
1433	42		
1434			
1435			
1436	42		36
1437	42		
1438	42		
1439	42		
1440	42		
1441	42		
1442	42		
1443	42		
1444	39,5		
1445	36		
1446	42		
1447			
1448	42		
1449	42		
1450			
1451	30		
1452	32		
1453			
1454	30		
1455			
1456			
1457	36		
1458	36		
1459			
1460	36		
1461	36,95		
1462	36,47		30,7
1463			
1464			
1465	36		
1466	36		
1467	36		
1468	42		
1469	42		
1470			
1471			
1472			
1473	42		
1474	42,5		
1475	42		

Tabla 6-6. SALARI DELS PIQUERS I DELS SEUS OFICIALS I APRENENTS

BIBLIOTECA VIRTUAL MIGUEL DE CERVANTES

ANYS	SALARI MIG	SALARI OFICIALS	SALARI APRENENTS
1476	42		25
1477	43,63		
1478	42		
1479	42		
1480	48		
1481	39,18		20
1482	42		
1483	46,28		
1484	41,64		
1485			
1486	42		
1487			
1488			
1489			
1490	42,75		33
1491	42	42	
1492			
1493	48		
1494	42		
1495			
1496	42		
1497	48		
1498	51		
1499	48		24
1500			

Tabla 6-7. SALARIS DELS PIQUERS I DELS SEUS OFICIALS I APRENENTS

BIBLIOTECA VIRTUAL MIGUEL DE CERVANTES

Figura 6-4 Figura 6-5 Figura 6-6 Figura 6-7
Figura 6-8 Figura 6-9

ANYS	SALARI MIG	SALARI MIG. RECT.	MITJANA MOBIL	SALARI MES FREQ.
1361	41,16	41,16		42
1362	40,29	40,29		42
1363	37,37	37,37		36
1364	36	37		36
1365		36		36
1366				
1367				
1368	36	36		36
1369				
1370				
1371				
1372				
1373				
1374				
1375				
1376				
1377				
1378				
1379				
1380				
1381				
1382	38,18	38,18		36
1383	36	36		36
1384		36,52		
1385	36	36		36
1386	35,93	35,93		36
1387	39,6	39,6		36
1388	36	36	37,19	36
1389		38,21	37,11	
1390	39,04	39,04	36,95	36
1391		37,01	36,98	
1392		37,01	37,37	
1393		37,01	37,53	
1394		37,01	37,65	
1395	36	36	37,45	36
1396	36	36	37,47	36
1397	36,42	36,42	37,80	36
1398		42	38,14	42
1399		38,19	39,50	
1400	37,6	37,6	39,31	36
1401	36,76	36,76	40,80	36
1402	36,38	36,38	41,35	36
1403	42,75	42,75	41,35	36
1404	42,84	43,84	42,39	36
1405	56,04	56,04	42,89	60
1406	34,28	34,28	43,10	60
1407	57,94	57,94	43,33	60
1408		44,69	43,79	
1409	36	36	44,30	36
1410	50,57	50,57	44,75	48
1411	43,46	43,46	45,10	42

Tabla 6-8. SALARI DELS FUSTERS.

BIBLIOTECA VIRTUAL MIGUEL DE CERVANTES

ANYS	SALARI MIG	SALARI MIG. RECT.	MITJANA MOBIL	SALARI MES FREQ.
1412		44,86	44,86	42
1413	41,5	41,5	43,98	
1414		43,93	44,50	
1415		43,93	43,69	
1416	42,72	42,72	44,78	42
1417	47,58	47,58	46,49	48
1418	40,54	40,54	45,92	36
1419	43,78	43,78	47,10	42
1420	41,53	41,53	47,35	36
1421	46,5	46,5	47,85	42
1422	60	60	48,17	42
1423	60	60	48,48	
1424	42,56	42,56	48,43	42
1425	60	60	48,68	60
1426		48,39	49,09	
1427		48,39	49,28	
1428		48,39	49,62	
1429		48,39	49,61	
1430	42	42	48,62	42
1431	51	51	47,44	48
1432		46,37	47,49	
1433		46,37	46,31	
1434		46,37	45,95	
1435		46,37	45,92	
1436	46,13	46,13	45,03	48
1437		43,37	44,77	
1438		43,37	45,20	
1439		43,37	44,89	
1440		43,37	45,00	
1441	48	48	45,04	48
1442	36	36	45,16	36
1443		44,66	45,27	
1444	48	48	45,23	48
1445	46,66	46,66	45,45	48
1446	48	48	45,71	48
1447	46,87	46,87	45,97	48
1448	48	48	46,31	48
1449	48	48	46,31	48
1450	45,49	45,49	47,16	48
1451	46,57	46,57	46,83	52
1452		47,01	46,44	
1453		47,01	46,18	
1454	48	48	45,66	48
1455	48	48	45,46	48
1456	48	48	45,04	48
1457	39,97	39,97	44,61	42
1458	42,52	42,52	44,36	48
1459		43,08	44,03	
1460	40,69	40,69	43,57	42
1461	44,16	44,16	42,78	48
1462	42	42	42,35	42
1463	42	42	41,92	42
1464	42	42	41,50	42
1465	42	42	41,64	42

Tabla 6-9. SALARI DELS FUSTERS.

BIBLIOTECA VIRTUAL MIGUEL DE CERVANTES

ANYS	SALARI MIG	SALARI MIG. RECT.	MITJANA MOBIL	SALARI MES FREQ.
1466		40,5	41,62	36
1467	36	36	41,54	42
1468	42	42	41,64	42
1469	42	42	41,48	
1470		42,03	41,48	
1471	42,13	42,03	41,51	
1472	42	42,13	41,53	42
1473		42	41,55	42
1474		42,04	41,65	
1475		42,04	42,08	
1476	42	42	42,34	42
1477		42,33	42,71	
1478		42,33	42,76	
1479		42,22	42,90	
1480	42	42	43,01	42
1481	42	42	43,25	42
1482	45,6	45,6	43,33	48
1483	47,2	47,2	43,40	48
1484	42,67	42,67	43,21	44
1485	44	44	43,31	44
1486	43,65	43,65	43,49	44
1487	45,44	45,44	43,90	
1488		43,07	44,33	
1489		43,07	44,76	42
1490	39,31	39,31	44,93	42
1491	43,79	43,79	44,98	
1492		44,77	45,36	48
1493	48	48		48
1494	48	48		48
1495	48	48		48
1496	48	48		48
1497	48	48		48
1498	48	48		48
1499	48	48		48
1500	48	48		48

Tabla 6-10. SALARI DELS FUSTERS.

BIBLIOTECA VIRTUAL MIGUEL DE CERVANTES

ANYS	SALARI MIG	SALARI OFICIALS	SALARI APRENENTS
1361	41,16		24
1362	40,29		30
1363	37,37		30
1364	36		24
1365			
1366			
1367			
1368	36		
1369			
1370			
1371			
1372			
1373			
1374			
1375			
1376			
1377			
1378			
1379			
1380			
1381			
1382	38,18		32
1383	36		36
1384			
1385	36		
1386	35,93		24,09
1387	39,6		24
1388	36		24
1389			
1390	39,04		
1391			
1392			
1393			
1394			
1395	36		
1396	36		28,94
1397	36,42		20,04
1398			
1399			
1400	37,6	36	29,9
1401	36,76	36	
1402	36,38		
1403	42,75	30	
1404	42,84	30,63	
1405	56,04	38	
1406	34,28		
1407	57,94	24,27	20
1408			
1409	36	28	
1410	50,57		

Tabla 6-11. SALARI DELS FUSTERS I DELS SEUS OFICIALS I APRENENTS.

BIBLIOTECA VIRTUAL MIGUEL DE CERVANTES

ANYS	SALARI MIG	SALARI OFICIALS	SALARI APRENENTS
1411	43,46		
1412			
1413	41,5		
1414			
1415			
1416	42,72	42	
1417	47,58		
1418	40,54		30,17
1419	43,78	42	26,09
1420	41,53		15
1421	46,5		15
1422	60		24
1423	60		16
1424	42,56		14
1425	60		10
1426			12
1427			
1428			
1429			
1430	42		
1431	51		30
1432			12
1433			
1434			
1435			
1436	46,13		12
1437			12
1438			12
1439			
1440			
1441	48		26,41
1442	36		
1443			
1444	48		
1445	46,66		14
1446	48		6
1447	46,87		29,5
1448	48		18,5
1449	48		30
1450	45,49		36
1451	46,57		
1452			6
1453			
1454	48		24
1455	48		
1456	48		24
1457	39,97		
1458	42,52		30
1459			
1460	40,69		31,27
1461	44,16		25,02
1462	42		
1463	42		
1464	42		

Tabla 6-12. SALARI DELS FUSTERS I DELS SEUS OFICIALS I APRENENTS.

BIBLIOTECA VIRTUAL MIGUEL DE CERVANTES

ANYS	SALARI MIG	SALARI OFICIALS	SALARI APRENENTS
1465	42		
1466			
1467	36		
1468	42		
1469	42		
1470			
1471			
1472	42,13		
1473	42		
1474			
1475			
1476	42		
1477			
1478			
1479			
1480	42		
1481	42		
1482	45,6		42
1483	47,2		
1484	42,67		
1485	44		
1486	43,65		20
1487	45,44		
1488			
1489			
1490	39,31		30
1491	43,79	24	
1492			
1493	48		24
1494	48		24
1495	48		
1496	48		24
1497	48		24
1498	48		31,11
1499	48		33,5
1500	48		32,36

Tabla 6-13. SALARIS DELS FUSTERS I DELS SEUS OFICIALS I APRENENTS.

BIBLIOTECA VIRTUAL MIGUEL DE CERVANTES

Figura 6-10 Figura 6-11 Figura 6-12 Figura 6-13
Figura 6-14 Figura 6-15 Figura 6-16

ANYS	SALARI GUIXAIRES	SALARI APRENENTS	ANYS	SALARI PINTORS
1361			1361	
1362			1362	
1363			1363	
1364			1364	
1365			1365	
1366			1366	
1367			1367	
1368			1368	
1369			1369	
1370			1370	
1371			1371	
1372			1372	
1373			1373	
1374			1374	
1375			1375	
1376			1376	
1377			1377	
1378			1378	
1379			1379	
1380			1380	
1381			1381	
1382			1382	36
1383			1383	
1384			1384	
1385			1385	
1386			1386	
1387			1387	
1388			1388	
1389			1389	
1390			1390	
1391			1391	
1392			1392	
1393			1393	
1394			1394	
1395			1395	
1396		12	1396	
1397		12	1397	
1398			1398	
1399			1399	
1400			1400	36
1401			1401	
1402			1402	
1403	42		1403	
1404	48		1404	
1405			1405	60
1406			1406	
1407	48		1407	
1408			1408	
1409			1409	48
1410	48		1410	
1411	48	30	1411	

Tabla 6-14. SALARI DELS GUIXAIRES I DELS PINTORS.

BIBLIOTECA VIRTUAL MIGUEL DE CERVANTES

ANYS	SALARI GUIXAIRES	SALARI APRENENTS	ANYS	SALARI PINTORS
1412			1412	
1413			1413	
1414			1414	
1415			1415	
1416			1416	
1417			1417	48
1418			1418	
1419			1419	
1420			1420	
1421			1421	
1422	48	24	1422	
1423			1423	
1424			1424	
1425			1425	
1426			1426	
1427			1427	
1428			1428	
1429	48		1429	
1430			1430	
1431			1431	
1432			1432	
1433			1433	
1434			1434	
1435			1435	
1436			1436	48
1437			1437	
1438			1438	
1439			1439	
1440			1440	
1441			1441	
1442			1442	
1443			1443	
1444			1444	
1445			1445	
1446			1446	48
1447			1447	48
1448			1448	48
1449			1449	
1450			1450	
1451			1451	
1452			1452	
1453			1453	
1454			1454	
1455			1455	
1456			1456	
1457			1457	
1458			1458	
1459			1459	
1460			1460	
1461	48		1461	60
1462			1462	
1463			1463	
1464			1464	
1465			1465	

Tabla 6-15. SALARI DELS GUIXAIRES I DELS PINTORS.

BIBLIOTECA VIRTUAL MIGUEL DE CERVANTES

ANYS	SALARI GUIXAIRES	SALARI APRENENTS	ANYS	SALARI PINTORS
1466			1466	
1467			1467	
1468			1468	
1469			1469	
1470			1470	
1471			1471	
1472			1472	
1473			1473	
1474			1474	
1475			1475	
1476			1476	
1477			1477	36
1478			1478	
1479			1479	
1480			1480	
1481			1481	
1482			1482	
1483			1483	
1484			1484	
1485			1485	
1486			1486	
1487			1487	
1488			1488	
1489			1489	
1490			1490	
1491			1491	
1492			1492	
1493			1493	
1494			1494	
1495			1495	
1496			1496	
1497			1497	
1498			1498	
1499			1499	
1500			1500	

Tabla 6-16. SALARI DELS GUIXAIRES I DELS PINTORS.

BIBLIOTECA VIRTUAL MIGUEL DE CERVANTES

ANYS	SALARI MANOBRES	SALARI MANO.REC.	MITJANA MOBIL	SALARI DONES
1361	16,03	16,03		13,35
1362	17,27	17,27		9,75
1363	18,48	18,48		17,26
1364	20,41	20,41		19,27
1365	24	24		8
1366				
1367	22	22		
1368	21,41	21,41		11,88
1369				
1370				
1371				
1372				
1373				
1374				
1375				
1376				
1377				
1378				
1379				
1380				
1381				
1382				
1383	21,42	21,42		24
1384		23,85		18,44
1385	25,79	25,79		
1386	24,35	24,35		
1387	24,32	24,32		
1388	21,73	21,73		12
1389		23,89	23,98	
1390	25,62	25,62	24,32	15,28
1391		23,79	24,22	
1392		23,79	24,23	
1393	21,96	21,96	24,35	
1394		24,76	24,59	
1395	26,51	26,51	25,05	14,64
1396	25,83	25,83	25,25	16
1397	22,53	22,53	25,49	12
1398		25,89	25,47	
1399		25,89	25,77	
1400	27,53	27,53	26,11	
1401	27,69	27,69	26,28	
1402	26,52	26,52	26,30	
1403	28,69	28,69	26,41	
1404	23,49	23,49	26,71	
1405	27,68	27,68	26,83	
1406	26,42	26,42	26,94	
1407	27	27	26,97	
1408		26,78	26,96	
1409	27,17	27,17	27,04	
1410	26,54	26,54	26,98	
1411	27,38	27,38	27,22	

Tabla 6-17. SALARI DELS MANOBRES I DE LES DONES.

BIBLIOTECA VIRTUAL MIGUEL DE CERVANTES

ANYS	SALARI MANOBRES	SALARI MANO.REC.	MITJANA MOBIL	SALARI DONES
1412		27,31	27,55	
1413	28	28	27,79	12
1414		27,51	28,13	
1415		27,51	28,05	
1416	28	26,54	28,11	
1417	26,54	31,96	28,30	
1418	31,96	29,53	28,38	
1419	29,53	31,5	28,56	
1420	31,5	25,73	28,51	16
1421	25,73	27,92	28,55	
1422	27,92	28,96	28,58	16
1423	28,96	28,48	28,58	12
1424	28,48	28,48	28,61	
1425	29,68	29,68	28,28	
1426	27,36	27,36	27,98	
1427		27,97	27,71	
1428		27,97	27,88	
1429	27,95	27,95	27,89	
1430	26,92	26,92	28,02	
1431	27,62	27,62	27,99	
1432	25,64	25,64	27,87	
1433		28,01	27,91	
1434		28,01	27,91	
1435		28,01	27,90	
1436	30,59	30,59	27,91	
1437	28,19	28,19	27,99	
1438	28,01	28,01	27,96	
1439	28	28	27,97	
1440		27,96	27,66	
1441	27,85	27,85	27,38	
1442	28	28	26,84	
1443	28	28	26,19	
1444	27,25	27,25	25,99	
1445	25,69	25,69	25,53	8
1446	24	24	25,22	
1447	24,4	24,4	24,84	12
1448	21	21	24,19	
1449	22,12	22,12	24,10	15
1450	25,63	25,63	23,36	
1451	22	22	22,92	
1452	23,96	23,96	22,72	
1453		23,05	22,60	
1454	19,33	19,33	22,37	
1455	26,91	26,91	22,57	12
1456	18,34	18,34	22,41	10
1457	21,57	21,57	21,87	
1458	23,08	23,08	21,67	
1459		22,41	21,32	
1460	21,45	21,45	21,24	9
1461	23,56	23,56	21,58	12
1462	20,03	20,03	20,90	
1463	18,62	18,62	21,38	
1464	19,44	19,44	22,18	

Tabla 6-18. SALARI DELS MANIOBRES I DE LES DONES.

BIBLIOTECA VIRTUAL MIGUEL DE CERVANTES

ANYS	SALARI MANOBRES	SALARI MANO. REC.	MITJANA MOBIL	SALARI DONES
1465	19,33	19,33	22,30	
1466	22	22	22,28	
1467	23,82	23,82	22,17	
1468	18	18	21,91	
1469	24,61	24,61	22,17	
1470	32	32	22,70	
1471		24,68	22,73	
1472	22,09	22,09	22,80	12
1473	20,02	20,02	22,79	
1474	20,24	20,24	22,78	
1475	23,36	23,36	23,03	12
1476	25,48	25,48	22,70	
1477	19,86	19,86	21,86	
1478	20,24	20,24	21,50	
1479	21,87	21,87	21,33	
1480	23,69	23,69	21,41	
1481	21,21	21,21	21,67	
1482	20,35	20,35	21,59	
1483	21,1	21,1	21,34	
1484	19,93	19,93	21,40	
1485	20	20	21,67	
1486	20,95	20,95	21,59	
1487	23,73	23,73	21,15	
1488		22,26	21,11	
1489		22,26	21,11	
1490	20,63	20,63	21,04	
1491	23,76	23,76	21,05	
1492		20,77	21,20	
1493	17,96	17,96	21,28	
1494	20,76	20,76	21,26	
1495	20,31	20,31	21,17	
1496	20,2	20,2	21,07	
1497	20	20	21,12	
1498	22	22	20,83	
1499	22	22	20,83	
1500	23,43	23,43	21,24	

Tabla 6-19. SALARI DELS MANIOBRES I DE LES DONES.

Figura 6-20 Figura 6-21 Figura 6-22 Figura 6-23

BIBLIOTECA VIRTUAL MIGUEL DE CERVANTES

VII. LA PRODUCCIÓ AGRÍCOLA

BIBLIOTECA VIRTUAL
MIGUEL DE CERVANTES

Figura 7-1 Figura 7-2 Figura 7-3 Figura 7-4
Figura 7-5 Figura 7-6

L'Església, estament privilegiat en el món medieval i durant tot l'Antic Règim era beneficiaria de substanciosos delmes i primícies que la convertien en un important poder econòmic. La Seu lleidatana els rebia procedents d'un quantiós nombre de termes que actualment es situen sobretot, dins les comarques del Segriá i les Garrigues.

En els Llibres de les partilles de les pabordies de la Seu s'enregistraven els comptes referents a cada any.[791] Malauradament tan sols es conserven els volums corresponents a partir de l'any 1466. En ells està detallat el repartiment dels productes a cadascuna de les diverses institucions catedralícies que es beneficiaven del delme de la Seu. Les institucions en qüestió eren: el Sínode de la Catedral, el Paborde, l'Almoina i l'Ardiaca.[792]

Ja hem esmentat en un capítol anterior que l'11 de desembre de l'any 1237, el bisbe Pere d'Albalat establí que la part del delme que fins llavors rebia l'Almoina, el passés a rebre l'Obra de la Seu. Aquesta porció del delme s'enregistrava també en la comptabilitat dels Llibres d'Obra la font documental emprada per nosaltres.

Cal remarcar, doncs, que el nostre estudi es constrinyeix exclusivament a la producció agrícola que rebia l'Obra de la Seu. Més que un intent d'aproximació a la producció total, el que nosaltres pretenem fer és una anàlisi de l'evolució productiva durant un període de temps concret, el que transcorre entre els anys 1356 i 1500.

Què succeeix amb la producció de la zona d'influència lleidatana durant la segona meitat del segle XIV i tot el segle XV?.

Segueixen tots el productes estudiats per nosaltres una idèntica evolució?, o bé els cereals segueixen un moviment diferenciat?, o fins hi tot hi ha diferències entre els diversos cereals?.

S'apercebeix una estabilitat productiva com indica Gonzalez Gomez[793] per a Huelva durant la segona meitat del segle XV?. Hi ha un augment poc considerable com assenyalen Balaguer i Durant a Osca des del segle XIV al segle XVI?[794] Hi ha una disminució de la producció de cereals, conseqüència d'una reconversió de l'agricultura cap a conreus de plantes més especialitzades i plantes industrials com és el parer de R. Conde i J.E. Ruiz[795] ?. O contràriament s'aprecia un augment de la producció a darreries del segle XV tal com apercebeix M. del Treppo.[796] ?

Es produeixen grans fluctuacions i desigualtats anuals en la producció cerealística com estableixen M.A.Ladero i M. Gonzalez durant tot el segle XV per a Sevilla?[797]

---

[791] Hem d'agrair molt especialment a M. Terre el que ens hagi proporcionat un treball seu inèdit, en el qual ha utilitzat com a font documental els Llibres de les pertilles de la Seu corresponents als anys 1467 i 1468. El qual porta per títol Estudi dels productes de les pabordies de la Seu de Lleida (1467-1468)

[792] Ibidem.

[793] GONZALEZ GOMEZ, A.: "Produccion y precio de cereales en Trigueros (Huelva) 1450-1512" a La España Medieval, Estudios dedicados al profesor Julio Gonzalez Gonzalez, Universidad Complutense de Madrid, Madrid, 1980, p.132

[794] BALAGUER, F. - DURANT, A.: Notes sobre relacions comercials i economia d'Osca (segles XIV i XV), p.228

[795] CONDE,R. - RUIZ, J.E.: "La agricultura catalana a finales de la Edad Media: Hipótesis y problemas", IX Congreso de História de la Corona de Aragon, vol. IV. Nápoles 11-15 de abril de 1973, a La corona de Aragon y el Mediterraneo. Aspectos y problemas comunes desde Alfonso el Magnánimo a Fernando el Católico (1416-1516), C.S.I.C., Zaragoza, 1984, pp. 273-274

[796] TREPPO, M. del: Op. cit. p.326

[797] LADERO, M.A. - GONZALEZ,M.: Diezmo eclesiástico y produccion de cereales en el reino de Sevilla (1408-1503), Universidad de SEvilla, Sevilla, 1979, p.49

1. LA FONT DOCUMENTAL

La part del delme que rebia l'Obra de la Seu s'enregistrava en la comptabilitat de l'esmentada institució en el concepte d'entrades.[798] Aquest consistia bàsicament en els tres cereals bàsics, forment o blat comú, ordi i civada o avena, la verema i el vi, l'oli i les menuccies o menuderies, nom amb el que s'agrupava un conjunt de productes de poca importància, dels quals l'Obra de la Seu rebia el delme en diners. Encara que alguns anys, pocs, es detalli l'entrada de sègol[799], mestura[800], adaça[801],espelta[802], çafrà[803], faves[804], lli[805], alls i cebes[806],productes que normalment estaven inclosos en les menuccies.A excepció d'aquestes, el delme el rebia l'Obra de la Seu en espècie.

El registre de les entrades es feia seguint una distribució temporal i cronològica segons el sistema de *pabordies* o prepositures.[807] Acostumaven a ésser 12, una per a cada mes de l'any, del qual prenien el nom, confiades cadascuna a un administrador que distribuïa entre els canonges les porcions canonicals de tot l'any en 12 mesades.[808] A Lleida, malgrat que a efectes fiscals també eren 12,[809] estaven reagrupades de tal manera que trobem 7 lots corresponents a les *pabordies* o prepositures de Gener-Febrer, de Març-Abril, de Maig, de Juny-Juliol, d'Agost-Setembre, d'Octubre i de Novembre-desembre.

Malgrat comptades excepcions, en els Llibres d'Obra s'obvien els pobles que s'integren en cadascuna de les *pabordies* o prepositures; i tant sols s'indica la quantitat total rebuda per cada pabordia, sense detallar la procedent de cada terme en concret. Possiblement perquè ja s'havia detallat en els Llibres de les pertilles de les pabordies de la Seu i no es considerava necessari de repetir-ho. Això fa que desconeguem si es produiren diversos canvis durant el transcurs del període a estudiar. De fet, nosaltres no hem constatat cap irregularitat i es manté, des del primer fins al darrer any, l'anotació sistemàtica de les rebudes de productes agrícoles seguint la classificació per *pabordies* o prepositures. Això no obstant, hem de tenir present la possibilitat de que s'haguessin pogut produir alguns canvis. De totes maneres si aquests es produiren, ens arrisquem a dir que segurament foren mínims, atesa la immobilitat

---

[798] La rebuda de productes agrícoles comptabilitzats en els Llibres d'Obra, així com l'inventari detallat de la seva posterior venda, és un fet excepcional que no es troba en els Llibres d'Obra d'altres catedrals catalanes.

[799] Els anys 1466, 1468, 1476, 1477, 1478, 1479, 1480, 1490, 1491, 1493, 1494, 1495, 1496, 1497, 1498 i 1499.

[800] La mestura és una barreja de cereals. Tenim dades sobre la seva producció referents als anys 1466, 1468, 1469, 1470, 1473, 1474, 1475, 1476, 1477, 1478, 1479, 1480, 1482, 1483, 1485, 1486, 1490, 1492, 1493, 1494, 1495, 1496, 1497, 1498 i 1499. Les dades fan referència tant sols a algunes pabordies.

[801] De l'adaça o llenties, solament coneixem que l'any 1388 se'n van rebre 30 almuts procedents de la pabordia de Juny-Juliol.

[802] Tant sols els anys 1468 i 1475 l'Obra de la Seu va rebre unes quantitats mínimes d'espelta, mena de blat de baixa qualitat de l'especie Triticum spelta

[803] Solament coneixem la percepció de safrà els anys 1382, 1386, 1387, 1388, 1390, 1445 i 1466.

[804] En els Llibres de comptes quedaren enregistrades algunes entrades de faves corresponents als anys: 1466, 1467, 1468, 1469, 1470, 1471 i 1472.

[805] Tenim dades dels anys: 1382, 1386, 1387, 1389, 1466, 1469, 1470 i 1471.

[806] Tant dels alls com de les cebes, la documentació fa referència a la seva producció els anys: 1382, 1385, 1386, 1406, 1470 i 1471.

[807] Referent a la utilització d'un o altre mot, sembla que el mot pabordia és més arcaic que el mot prepositura, tot i tenir idèntic significat. FABREGA,A.: Op. cit. p.32

[808] Ibidem., p.32. LOPEZ MARTIN, M.P.: La pabostria de la iglesia de San Salvador de Zaragoza, en el último tercio del siglo XIII. Diputacion Provincial de Zaragoza, 1980, p.39. FREEDMAN, P.H.: Tradició i regeneració a la Catalunya medieval. Ed. Curial, 1985, pp.106-107

[809] BERTRAN, P.: Op. cit. p.154.

dels béns de l'estament eclesiàstic, la qual hem pogut constatar, referent a les terres del Capítol lleidatà fins els nostres dies.

El marc cronològic està delimitat entre l'any 1356, corresponent al primer Llibre d'Obra que ens proporciona dades sobre producció, i l'any 1500. Molt a pesar nostre, en aquest espai de temps, hi ha varies mancances motivades per la pèrdua o destrucció dels esmentats llibres. La majoria afecten esporàdicament a un o dos anys però ni ha algunes de greus entre els anys 1357 i 1360, 1368 i 1381, 1433 i 1435, 1439 i 1441 i finalment entre 1462 i 1467.

BIBLIOTECA VIRTUAL MIGUEL DE CERVANTES

2. CARACTERISTÍQUES FÍSIQUES DE LA ZONA

Els pobles que integraven les diverses pabordies de la Seu de Lleida formen part actualment de dues comarques amb característiques físiques molt diferents, que condicionen també de forma molt diversa, la producció agrícola: les Garrigues i el Segrià. Coneguem a grans trets quines eren.

Les Garrigues

És una comarca situada a l'extrem meridional de la Depressió Central Catalana i amb un sector que forma part del Pla d'Urgell. És un territori de límits naturals imprecisos. Constituida per una plataforma d'origen oligocènic, inclinada devers el nord-oest; altures i fondalades resseques una gran part de l'any, amb una vegetació d'arbusts de garriga.

La comarca presenta tres aspectes paisatgístics ben diferenciats: La zona alta amb altituts de 700 a 1000 metres, on hi ha conglomerats durs. La part mitjana, on les roques dures, molt més primes alternen amb llits argilosos tous amb altituds de fins a 480 metres; amb la xarxa hidrogràfica menys encaixada que a la part alta. I finalment el pla amb altiplans i turonets.

Ateses les condicions pluviomètriques més aviat àrides de la comarca, l'escassa conca de recepció, reduïda per la proximitat del muntanyam de capçalera al col.lector, el Segre, que discorre a ponent de la comarca, i la relativament baixa altitud de les montanyes, disposades a la vora sud-oriental de les Garrigues, es compren la migradesa del cabal del seus rius. Són cursos intermitents, d'orientació general SE-NW, que en la seva major part vessen, per l'esquerra, les aigües al Segre.

El clima és de caracter mediterrani continental, amb hivern força fred i amb estiu calent i llarg.

La pluja no és gaire abundosa. L'eixut estival és bastant acusat i les pluges de tardor no són pas gaire importants. Encara la primavera és l'època que plou més.[810]

El Segrià

La comarca del Segrià es troba centrada en la ciutat de Lleida, i compren un conjunt de terres baixes i planeres, travessades diagonalment de NE a SW pel riu Segre.

El Segrià comprèn cinc zones força homogènies: el Segrià Superior, el Pla de Lleida, el Baix Segre, el Segrià Garriguenc i el Segrià Urgellès. Tot i aquesta divisió pràctica, la comarca té una simetria de relleu en relació amb les planes travessades pel Segre, tant pel que fa als altiplans d'Almacelles-Alguaire-Almenar, com les contrades del Baix Segre i el Segrià Guarrigenc. De N. a S. les dites esplanades, amb una altitud de 380 i 280 m. respectivament, apareixen amb unes capes espesses de còdols, com un escarpament vigoròs d'un centenar de metres de desnivell que presenta una línia contínua, alhora que s'hi destaquen alguns tossals.

Aquestes terres són de secà, mentre al peu dels vessants, al SE, apareixen les clapes verdes de les planes regades, on passen la Noguera Ribagorçana i el Segre, que fan meandres pronunciats, entre turons paral.lels de poca alçària.

El clima és mediterrani de tendència àrida i continental.

La pluviositat és molt baixa i fa dificil l'agricultura de secà. La quantitat mitjana de pluja que cau durant l'any és de 350 a 400 mm. El règim de pluges determina una secada estival força acusada. Les condicions són francament àrides, en general, durant els tres mesos de juny, juliol i agost, i poden ser qualificades com a subàrides durant una gran part de la

[810] Gran Enciclopedia Comarcal de Catalunya. T.10. Fundació Enciclopèdia Catalana, Barcelona, 1983, pp.208-211.

resta de l'any. Només a l'hivern, quan les temperatures són baixes, l'evaporació potencial és inferior a la precipitació. El règim de pluges comprèn dos màxims poc intensos: el principal, de primavera, i un de poc sensible a la tardor, i dos mínims, el d'estiu i un altre a l'hivern.

El substrat geològic sempre conté carbonat càlcic. En formar-se els sòls, sota el clima sec predominant, no solament no desapareixen els carbonats, sinò que sovint es mantenen els sulfats i, especialment a les fondalades on va a parar l'aigua de pluja, s'acumulen clorurs (sals).[811]

El Segrià es beneficia, però, d'una xarxa de sèquies que permeten el desenvolupament d'una important agricultura de regadiu.

Els recs del Segrià s'iniciaren en l'època romana, però sembla que els ilergetes ja sabien aprofitar les aigues tant dels rius com de les clamors que atravessaven la zona. D'origen romà es consideren les sèquies velles de Torres de Segre i d'Alcarràs. La sequia d'Alcarràs prenia les aigues de la Font de Sant Geroni, seguia per l'Areny Major fins arribar a les hortes de Rufea i de Butsenit i finalment a Alcarràs. La sèquia de Torres devallava per les terres d'Albatàrrec, Montoliu i Sudanell, fins a Torres de Segre.

D'origen àrab era la sèquia de Fontanet. Però la gran explotació dels recs del Segrià, esdevindrà amb la concessió dels seus drets per part d'Alfons I el Cast a dos repobladors: Ramon Sassala i Guillem de Basella. Amdòs magnats ampliaren la xarxa de regs, que s'iniciava a Pinyana, per tota l'horta lleidatana. Afavorint el poblament de la Cerdera, Raïmat, Montagut, Almacelles, Comaestreta i Unilla, els Sassos d'Alguaire i d'Almenar fins la Llitera.[812]

[811] Ibidem, pp. 11-15
[812] LLADONOSA, J.:Op. cit. 1971, pp.260-263.

3. COMPOSICIÓ GEOGRÀFICA DE LES PABORDIES O PREPOSITURES

Una *pabordia* o prepositura era l'administració que tenia cura d'un lot de béns i de la seva gestió.[813] Segons Terré[814] la composicició geogràfica de les *pabordies* o prepositures de la Seu de Lleida era la següent:

Pabordia o prepositura de Gener i Febrer: Rebia els productes de tres zones diferenciades en els llibres d'Obra: el Camp de Juneda, els Castells i la Borriça. El Camp de Juneda l'integraven: Juneda, Torregrosa, Puig-gros, Vimpeli i Pradell; tots ells pertanyents a l'actual comarca de les Garrigues. Els Castells l'integraven els llocs de: Torres de Segre, Sarroca, Sunyer, Bell-lloc, Vincelló, Els Alamús i Alcolegeta; integrants de l'actual comarca del Segriá, però com els anteriors, situats a l'esquerra del riu Segre. Dins d'aquesta zona s'hi trobava també la Borriça.

Pabordia o prepositura de Març-Abril: Estava integrada per diversos llocs que es troben a la dreta del Segre: Alcarràs, Vilanova de Remolins, Montagut, Les Torres de Sanui, Vilanova d'Alpicat, Soses, la Plana de Sant Ruf i el Graner de Segarra.

Figura 7-7

BIBLIOTECA VIRTUAL

Pabordia o prepositura de Maig: Estava integrada per un conjunt de llocs pertanyents la majoria, a l'actual comarca de les Garrigues. Els Castells de la pabordia l'integraven: Juncosa, Albagés, Miravall, Mas Roig, Cogul, Vimferri, Les Beces, Granyena, Melons, La Sisquella, Triquell, Matxerri, l'Astor, Alfés, Margalef i el Mas d'En Jornet.

A més formaven part d'aquesta pabordia: Les Borges Blanques, Castellots, Granyana, Sudanell i Montoliu. Els dos darrers pertanyents al Segrià, però com la resta, localitzats a l'esquerra del Segre.

La *pabordia* o prepositura de Juny-Juliol percebria els productes de Santa Maria de la Horta i el Palau de la Horta, partides que es localitzaven entre els camins de Torrefarrera i Torreserona[815].

La *pabordia* o prepositura d'Agost-Setembre la integravenven: Torrefarrera, Vilanova del Segrià, Benavent, Raimat i Malpartit, dins la comarca del Segrià.

La *pabordia* o prepositura d'Octubre rebia els productes d'una zona molt propera a la ciutat, a l'esquerra del Segre. La integraven: Rufea, Vimfaro, Albatarrec i la Illa de Mallorca.

Figura 7-8

La *pabordia* o prepositura de Novembre-Desembre obtenia els productes procedents de: Rufea, Sucs, Gimenells i Almacelles.

[813] A les catedrals foren creades al segle XII; sovint eren dotze i tenien el nom de cadascun dels mesos de l'any. Gran Enciclopedia Catalana, T.16, 1988, 1º reimpresió, p.513.
[814] TERRE, M.: Op. cit. pp.6-7.
[815] LLADONOSA,J.: Op. cit, 1971, T.1, p.568

4. METODOLOGIA EMPRADA

Amb la finalitat de que resultés més fàcil i còmode el recompte de les quantitats, hem reduït les quanties inicials a la unitat de mesura més petita en que es comptabilitzava cada producte en els Llibres d'Obra: l'almut en el cas dels cereals, el cartró per la verema, la mitgera pel vi i la lliura per l'oli. Hem considerat les següents equivalències:

1 cafiç=12 fanegues i 1 fanega=9almuts. Excepte per la civada que 1 fanega=12 almuts

1 somada=5 cartrons

1 quintar=4 arroves i 1 arrova=26 lliures.

Respecte a les menuccies, hem reduït les quantitats monetaries a diners, seguint la relació 1 sou= 12 diners.

L'anàlisi de la producció agrícola que rebia l'Obra de la Seu, el farem des de dos punts de vista. Primerament realitzarem un estudi de la producció per pabordies. D'aquesta manera podrem observar quina és l'evolució i les característiques de cada àrea territorial que representen. Les dades amb les que treballarem corresponen als valors efectius reduits a la corresponent unitat de mesura.

En segon lloc realitzarem l'estudi de la producció anual que ens permetrà percebre quina és la situació de conjunt. Del forment, l'ordi, la civada i la verema pretenem, a més, conèixer la tendència secular de la corba de producció de cada producte en qüestió. Les dades, incompletes de l'oli i el vi no ens ho permeten fer sobre aquests productes.

Per obtenir l'esmentat moviment de llarga durada ens hem servit del mètode de les mitjanes mòbils[816]. Aquest consisteix en substituir cada valor d'una sèrie cronològica per la mitjana d'un cert nombre de valors de la sèrie pròxims al valor considerat i que l'inclouen. El nombre de valors que el substitueixen pot ésser variable però sempre imparell[817], encara que la majoria d'historiadors utilitzen 13 valors tal com ho feu E. Labrousse[818]. Nosaltres també ho hem fet així, emprant els 6 anys anteriors a l'any considerat, aquest mateix i els 6 anys posteriors. Aquest període de 13 anys representa, aproximadamet, dos mitjos cicles complerts, es a dir, una proporció quasi bé constant d'anys de baixa i de puja cícliques.

Hem utilitzat també el mètode de la mitjana mòbil rectificada[819], que consisteix en fer la mitja dels 12 anys anteriors al que ens interesa, més aquest, per establir el moviment periòdic. Obtenint les diferències en tant per cent sobre la mitjana mòbil rectificada.

Per poder realitzar les mitjanes mòbils i les mitjanes mòbils rectificades hem substituit els buits d'un, dos o tres anys amb valors aproximats, comptabilitzats fent la mitja de varis anys anteriors i varis anys posteriors. Ens ha estat impossible fer-les des d'els inicis de la sèrie per manca de dades i ens hem vist obligats a realitzar-les utilitzant com a valor inicial el corresponent a l'any 1382. Un altre buit és el corresponent als anys de la Guerra Civil, (1462-1472) motiu pel qual el moviment de llarga durada es veurà trencat.

---

[816] El trobem explicat a LABROUSSE, E.:Fluctuaciones económicas e historia social, Madrid, Ed. Tecnos, 1978,p. 92

[817] KULA, W.: Problemas y métodos de la História económica, Barcelona, Ed. Península, 1974, 2ª ed. p.285

[818] LABROUSSE, E.: Op. cit. p.92

[819] Ibidem p. 101

5. ELS CEREALS

Els cereals han estat des de sempre i en totes les societats preindustrials una font bàsica de l'alimentació humana i també animal. Hi destaca entre tots el blat, nomenat usualment en la documentació medieval com "forment"[820]. Segons F. Braudel i R. Spooner[821]:

"... el trigo, el producto más destacado de las economias preindustriales europeas, y en realidad su medida."

Que el forment fos el producte alimentari bàsic no és un fet gratuït. Segons E. Serra[822] hi contribuiren varis motius: un conreu i una collita fàcils, un cómode transport i una fàcil conservació. A més d'unes característiques alimentaries favorables: elevat percentatge en glúcids, moderades proteines i un baix percentatge en grasses.

En relació als motius esmentats per Serra considerem, però, necessari, fer una objecció referent al tema de la fàcil conservació del forment, ja que la documentació ens demostra, precisament, el contrari. Són nombroses les indicacions que en els llibres d'obra hi fan referència. Tot sovint, trobem despeses relatives a l'estesa del forment en el sol del graner i el seu trasvassament d'un cap a l'altre, per evitar que s'escalfés, així com a la seva venda forçada per fet d'estar malmès o escalfat i ésser impossible la seva conservació.

Si sotgem la bibliografia existent sobre el tema alimentari a l'Edat Mitjana, veiem que hom accepta l'existència de dos aliments bàsics sempre presents en la dieta, sobre tot a l'àrea mediterrània: el pa i el vi[823]. Als quals se'ls hi ajuntava el companatge, entenent amb aquest terme tota mena d'aliment que acompayava al pa[824]. En l'estudi fet per A. Rubio[825] sobre la distribució de les despeses alimentaries del Hospital de Clapers de València els anys 1388-89, destaquen el blat i el vi, amb uns costos del 30,1% i 25,7% del total, respectivament.

La preeminència del pa i del vi queda reflectida innumerables vegades en la documentació medieval. Quan Pere I promulga els ordenaments de preus i salaris al regne de Murcia i es refereix als camps de conreu ho fa amb els següents termes:

"*...las heredades del pan et del vino et de las otras cosas que son mantenimiento de los omnes."*[826]

---

[820] Segons A. Curto en la documentació medieval tortosina, per ell emprada, apareixen diverses varietats de blat, encara que amb petites diferències, baldament imprecises. No obstant el mateix vocable "forment" indica, per ell mateix, un blat de qualitat.

[821] BRAUDEL, F.-SPOONER, R.: "Los precios en Europa desde 1430 a 1750" en História económica de Europa E.D.E.R.S.A., Jaen, 1977, p.581

[822] SERRA,V.: Op. cit. p.71

[823] Alguns exemples propers a nosaltres són els que segueixen: BERTRAN, P.: El menjador de l'Almoina de la Catedral de Lleida. Notes sobre l'alimentació dels pobres lleidatans al 1388. I.E.I.,Lleida 1979, p.97. MUT,E.: Op. cit. p.72. VINYOLES, T.M.: La vida quotidiana a Barcelona vers 1400, Ed. Rafel Dalmau, Barcelona, 1985, p.158. ALTISENT,A.: L'estructura econòmica del monestir de poblet el 1460 "Miscel.lània Històrica Catalana", Poblet, 1970, p.282. RUBIO, A.: Pobreza, enfermedad y asisténcia hospitalaria en la Valencia del siglo XIV, Diputacion Provincial de Valéncia, Valencaia, 1984, p.139

[824] DUBY,G.: Economia rural y vida campesina en el occidente medieval, Ed. Península, Barcelona, 1973, p.94

[825] RUBIO,A.:Op. cit. p.286

[826] TORRES FONTES, J.:Op. cit. p.286

El pa que es menjava a l'Edat Mitjana estava fet amb farina integral[827] i únicament era pa elaborat exclusivament amb forment el que consumien els membres benestants de la societat. La gent del poble consumia pa elaborat amb farina de blat migenc (forment+ordi) o blat tercenc (forment+ordi+ civada).[828]

A Lleida se'n elaborava de diversos tipus. Prim Bertran[829] ens fa saber de l'existència de dues classes de pa, les quals estan representades en els murals del menjador de l'Almoina de la Catedral, un de tradició cristiana i l'altre de tradició musulmana, Lladonosa[830] ens parla també de l'afamat *pa de canonge* que es coïa en el forn de la Suda a benefici dels aniversaris de la Seu i que es venia exempt d'impostos. Braudel[831] ens parla de l'existència a França de 3 o 4 tipus de pa que podien augmentar fins a 7 en temps de males collites. Fois[832] recull a Sardenya documentació sobre almenys 16 tipus de pa, segons la composició de la farina, la forma o la manera de coure'l.

El fet que el pa sigui l'ingredient bàsic i moltes vegades exclusiu, de l'alimentació baix-medieval, malgrat que amb el temps, sigui cada cop més variada, convertirà el forment en un producte imprescendible. El proveïment de blat serà en aquesta època el principal problema amb el qual s'enfrontaran els dirigents urbans. La seva mancança pot arribar a provocar greus aldarulls socials i per aquest motiu les ciutats buscaran el seu proveïment en els excedents dels centres productors més o menys llunyans. El forment serà el principal producte amb el qual es comerciarà.[833]

Un hàndicap dels cereals i en especial del forment és la seva baixa productivitat. Segons Braudel els rendiments cerealístics europeus dels segles XIV i XV oscil.len entre els 4 i 5 grans de collita per cada gra sembrat. A més de cada 4 o 5 grans obtinguts, un s'ha de reservar per a la propera sembra.[834] Més acuradament, Slicher van Bath i Titow han realitzat estudis sobre els rendiments del blat. Malgrat la diversitat dels resultats queda palès que aquells eren molt baixos[835].

A Lleida els cereals es mesuren en cafiços, fanegues i almuds seguint les equivalències més amunt indicades. Un problema amb el que ens trobem tant referent als cereals com a la resta de productes, siguin d'origen agrícola o industrial, és el de la seva mesura. En primer lloc desconeixem exactament quina és l'equivalència correcta entre les mesures medievals i les d'avui en dia. Prim Bertran considera que la fanega de Lleida, l'unitat

---

827 VINYOLES, T.M.: Op. cit. p.161

828 BERTRAN,P.:Op. cit., 1979, p.96

829 Ibidem., p.95

830 LLADONOSA,J,:Op. cit. 1971, T.I, p.634

831 BRAUDEL,F.:Civilizacion material, economia y capitalismo, s.XV-XVIII T.I. Las estructuras de lo cotidiano, Alianza Editorial, Madrid, 1984, p.79.

832 FOIS,B.: "Per una storia dell'alimentazione in Sardegna:prodotti alimentari e prezzi nel XIV secolo", Archivio Storico Sardo 34, I, Sardenya, 1983, p.85

833 Segons A.M. Udina a Barcelona, entre els anys 1426 i 1435, els cereals són el primer grup d'aliments que arriven i surten del port i entre ells, el forment destaca per ser el primer en volum i en freqüència. UDINA,A.M.: "Nuevos datos para el estudio del comercio de productos alimenticios en Barcelona en el siglo XV". IX Congreso de História de la Corona de Aragon, vol.IV. Napoles 11-15 de abril de 1973 a La Corona de Aragon y el Mediterraneo. Aspectos y problemas comunes desde Alfonso el Magnànimo a Fernando el Católico (1416-1516),
C.S.I.C., Zaragoza, 1984

834 BRAUDEL, F.:Op. cit. pp. 90-93

835 CIPOLLA, C.M.: História econòmica de la Europa preindustrial.
Alianza Editorial, Madrid, 1981, pp.130-133.

de mesura cerealística usualment utilitzada en les transaccions diaries, equivaldria aproximadament a uns 31 Kg.[836].

A més s'hi afegeix l'inconvenient de que aquelles variaven d'una ciutat a altra, el que ho dificulta enacara més. Així mentre a València una fanega equivalia a 8 almuts[837], a Lleida equivalia a 9[838]. En canvi a Barcelona els cereals en lloc de mesurar-se en cafiços i fanegues es mesuraven en quarteres.

Pero ens trobem encara amb una major contrarietat:la coexistència de dues mesures desiguals, designades com *mesura grossa* i *mesura prima*. Esdeveniment comú a altres indrets no tant sols de Catalunya sinó també d'Europa. Heers[839] ens informa que a Venecia es diferenciava entre *libbra sotile* (pes lleuger) pels productes d'Orient i *libbra grossa* (pes pesat) pels artícles d'Occident. Aquest, però no és el cas de Lleida, ja que es tractava del mateix producte. El motiu deu estar segurament, com succeí a Barcelona, en la modificació de la capacitat de la mesura i la simultaneitat temporal d'ambdós volums. A finals del segles XIV a Barcelona, la quartera de blat era més petita que la de l'ordi. L'any 1378 s'establí que fossin iguals, peró el 1390 es parla encara de quartera vella.[840]

A més la capacitat d'una mateixa mesura podia variar per cadascun dels diversos cereals, com acabem de veure pel blat i l'ordi barceloní fins a darreries del segle XIV. També a Barcelona la quartera del sègol diferia de la del blat. Concretament equivalia a 2/3 d'aquesta darrera.[841] A Lleida la fanega de civada equival a 12 almuts, mentre la de forment i la de l'ordi equivalen a 9 almuts.[842]

5.1. EL FORMENT

5.1.1. Característiques i exigències del conreu

El blat, com la resta de cereals, és una planta monocotiledònia que pertany a la família de les gramínies. Actualment els blats durs es clasifiquen botànicament com Triticum turgidum, sub-espècie durum i els fariners com Triticum aestivum, sub-espècie vulgaris.

La producció unitària a Espanya és molt baixa, a consequència de l'escasa pluviometria que en general té el país.

És important que les terres on es conrei siguin profundes amb la finalitat que hi hagi un ampli desenvolupament del sistema radicular. En general, seràn millors en els secans, les terres que tinguin capacitat de retenció, però que, a la vegada, tinguin un bon drenatge. En les terres de secà no vol excessius adobs de matèria orgànica, especialment els anys de primaveres seques.

---

836 BERTRAN, P.:Op. cit. 1979, p. 96. Mes recentment, altres estudis consideren que el cafiç de Lleida equivalia a 372,575 litres, el que suposa que la fanega tenia una equivalència actual d'una mica més de 31 litres. ALSINA, Cl.-FELIU, G.-MARQUET, Ll.: Pesos, mides i mesures dels països catalans. Ed. Curial, Barcelona, 1990, p.318.

837 SEVILLANO,F.: Valencia urbana en los siglos XIV i XV a traves de los libros del mustaçaf p.187

838 A més de la nostra propia constatació en els Llibres d'Obra, i en el Llibre Verd Petit Fol. 157V, A.P.Ll. també ho indica LLENSA,S.: Breve História de las medidas agrarias de la Antigüedad y su estudio particular de aquellas cuyo uso es tradicional en Cataluña, Cámara Oficial Sindical Agraria, Barcelona, 1952, p.37 i també ALSINA, Cl.-FELIU, G.-MARQUET, Ll.: OP. cit., p.318

839 HEERS,J.:Op. cit. p.332

840 SERRA,E.:Op. cit. p.86

841 Ibidem. p.85

842 ALSINA, Cl.-FELIU,G.-MARQUET, Ll.: Op. cit., p.318

La temperatura no ha d'ésser massa freda a l'hivern. Tampoc massa elevada a la primavera ni al final de la maduració, especialment si la pluja caiguda durant tot el període ha estat escassa i si no hi ha hagut pluges de primavera.

S'ha demostrat en els anys secs que el blat pot desenvolupar-se bé amb 300 o 400 mm. de pluja sempre que la distribució d'aquesta sigui bona, es a dir, minsa a l'hivern i més abundant a la primavera. No obstant, es desitjable que caiguin com a mínim de 500 a 600 mm., ja que no sempre la distribució de la pluja és la desitjada.

En climes àrids o semi-àrids ha de disminuir-se la quantitat de llavor, ja que un excessiu nombre de plantes seria perjudicial.[843]

5.1.2. La producció a les *pabordies* o prepositures

5.1.2.1. *Pabordia* o prepositura de Gener-Febrer.

És la *pabordia* o prepositura que aporta més forment a l'Obra de la Seu, amb una produció mitja anual de 1670 almuts. Alguns dels termes que la formen es beneficien de les aigües del Segre i de les escorrenties que confluien en el riu Set. És també la pabordia en que s'aprecia oscil.lacions anuals més importants.

S'aprecia, en la representació gràfica de tot el període estudiat, 3 moviments de puja i baixa que podem delimitar de la seguent manera: 1356-1411, 1415-1461 i 1468-1500.

El primer període es caracteritza per una producció baixa, amb una mitjana anual de 1295 almuts. El punt més baix correspont a l'any 1364, amb 478 almuts i el punt més baix l'any 1383 amb 2115 almuts.

En canvi durant el segon període augmenta el volum mig de producció, el qual es situa en 1758 almuts. Hi ha però molta variació d'un any a l'altre. Alternant-se quantitats similars a les del període precedent amb quantitats molt més elevades. La producció més elevada es va produir l'any 1430 amb 5.710 almuts i la més baixa l'any 1456 amb 285 almuts. Observem que si el valor més alt d'aquest període és més del doble del valor més alt del període anterior, en canvi el valor més baix és molt més inferior que el valor més baix del període precedent.

El tercer període és molt similar al segon. La producció mitja és pràcticament igual a aquell, amb 1757 almuts, però les variacions d'un any a l'altre no són tant importants. El valor més alt correspon a l'any 1480 amb 5.407 almuts i el més baix a l'any 1472 amb 378 almuts.

5.1.2.2. *Pabordia* o prepositura de Març-Abril.

Els termes que la integren son regats per les aigues del canal de Pinyana i de les sèquies d'Alcarràs i Torres.

La producció no arriba a cotes tant altes com la producció de la *pabordia* o prepositura de Gener-Febrer, però en canvi és més homogènia i no s'aprecien oscil.lacions tan importants d'un any per l'altre. La seva aportació mitja és de 1254 almuts. La quantitat més important és de 3015 almuts l'any 1480 i la més reduïda és de 135 almuts l'any 1414.

Observem un cert augment de la producció amb el transcórrer del temps, especialment després de la guerra civil.

5.1.2.3. *Pabordia* o prepositura de Maig.

Com ja hem vist en la *pabordia* o prepositura de Gener-Febrer, advertim moltes oscil.lacions, però amb uns valors més baixos. La producció mitja és de 1222 almuts.

---

[843] GUERRERO,A.: Cultivos herbàceos extensivos, Ed. Mundi-Prensa, Madrid, 1984, 3ª ed. pp.19-76

En la seva representació gráfica apreciem tres moviments diferenciats limitats pel canvi de segle i la guerra civil. Durant tota la segona meitat del segle XIV es produeixen oscil.lacions, però els valors dels anys de màxima producció es mouen dins d'uns límits (1837, 1701, 1620, 1638, 1881, 1584). Des dels inicis del segle XV es produeix un moviment d'alça que arriba l'any 1426 a la producció més elevada amb 3905 almuts. Posteriorment i després d'un període de valors alts, la producció va baixant fins l'any 1461.

Tot seguit de la guerra la producció és encara baixa. En aquest període es produeix com també hem vist en la primera pabordia un moviment acusat, primer de puja i després de baixa de les collites.

5.1.2.4. *Pabordia* o prepositura de Juny-Juliol.

Les quantitats són molt més baixes que les que hem vist fins el moment, les quals oscil.len entre 41 almuts l'any 1363 i 2245 almuts l'any 1480.

Apreciem en la seva evolució dos moviments separats per la guerra civil, molt similars als de la pabordia de Maig però amb valors inferiors i amb oscil.lacions molt menys accentuades, el que fa que aquells no s'apreciin tan clarament. Durant la segona meïtat del segle XIV la producció és relativament estable. Durant el segle següent, aquesta va augmentant assolint els anys 1438, 1442, 1446 i 1448 els valors més alts. Després de la guerra civil s'aprecia una major productivitat respecte del període anterior. L'any 1480 s'assolirà la quantitat de forment més important de tota la sèrie estudiada

5.1.2.5. *Pabordia* o prepositura d'Agost-Setembre

Si comparem l'evolució que segueix la producció anual d'aquesta *pabordia* o prepositura amb la de les anteriors, apreciem un moviment de poques oscil.lacions; on el període de màxima producció es situa en els anys precedents a la guerra contra Joan II. Malgrat que es caracteritzi per la seva homogeneitat, s'aprecia una menor producció durant la segona meïtat del segle XIV i la primera dècada del segle XIV. La producció mitjana és de 893 almuts, la producció màxima correspon a l'any 1417 amb 1655 almuts i la producció mínima a l'any 1420 amb 150 almuts.

5.1.2.6. *Pabordia* o prepositura d'Octubre.

És la *pabordia* o prepositura que té la producció més baixa; la mitja anual és de 368 almuts. A partir del segle XV i sobre tot després de la guerra civil es produeix un augment en les collites. Els valors màxims i mínims corresponen als anys 1480 i 1444 amb 1348 almuts i 30 almuts respectivament.

5.1.2.7. *Pabordia* o prepositura de Novembre-Desembre.

Observem característiques diferents en el període anterior a la guerra que en el posterior. Des de els inicis de la sèrie fins l'any 1461 les quantitats de forment que rep l'Obra de la Seu són molt variables, situant-se els millors anys en la quinta centuria. Després de la guerra la producció està molt més igualada. La quantitat més alta es de 4000 almuts, l'any 1443, sobresortint entre totes; la segona en importància és de 1698 almuts, l'any 1437. El valor més baix és el de l'any 1364 amb 65 almuts.

5.1.3. <u>La producció anyal</u>

5.1.3.1. La producció efectiva

Comptabilitzada en conjunt la producció anual de totes les *pabordies* o prepositures i representada gràficament s'aprecien els trets definidors que acabem d'esmentar. En el gràfic s'evidencien tres períodes ben diferenciats que s'identifiquen amb els següents espais temporals: 1356-1411, 1414-1461 i 1468-1500.

El primer període es caracteritza per una producció més baixa que la resta. Amb una mitja de 4965 almuts.

En el segon els volums de les collites han augmentat alhora que augmenten les diferències d'un any per l'altre. La producció mitja és de 6543 almuts.

En el tercer es produeix un nou augment productiu amb oscil.lacions anuals de menor importància. La mitja és de 7441 almuts.

L'any que l'Obra de la Seu va rebre més quantitat de forment va ésser l'any 1480, que va obtenir 17647 almuts. L'any que en va percebre menys va ésser l'any 1413 que tan sols va rebre 36 almuts procedents de la pabordia de maig.

5.1.3.2. El moviment de llarga durada.

El sistema de mitjanes mòbils ens permet conèixer més tangiblement quin fou el moviment de llarga durada.

La tendència secular és clarament alcista si bé amb entrebancs.

Feta aquesta primera consideració, ens interessa conèixer amb més profunditat les característiques d'aquesta sèrie. Apreciem tres períodes ben diferenciats: 1388-1410, 1410-1454 i 1474-1494.

De bell antuvi cal aclarir que aquests períodes no entren en contradicció amb els assenyalats a l'apartat anterior, ja que correspon a dues visions diferents d'una mateixa realitat, conseqüència de la utilització de dues metodologies diferents. A l'apartat anterior hem utilitzat les dades que directament ens proporciona la font documentat, en canvi, en aquest, utilitzem les dades previament elaborades segons el mètode de les mitjanes mòbils. Recoredem que un dels motius d'utilitzar aquest mètode és atenuar els efectes dels possibles canvis de mesura d'un any per l'altre i d'altres factors similars. La manca de correspondència entre aquesta periodificació i la de la producció efectiva, bé explicada en primer llloc pel fet que les dades sobre el moviment de llarga durada, per motius inherents a la metodologia, no comencen fins l'any 1388 i acaben l'any 1494, quan les dades de la producció efectiva comencen l'any 1356 i acaben l'any 1500; i en segon lloc, perquè les variacions observades en el moviment de llarga durada es veuen atenuades per la utilització del mètode en qüestió.

Període 1388-1410: La producció es manté relativament estable, amb petites oscil.lacions i amb una tendència a la baixa que s'aguditza a partir de l'any 1407.

Període 1410-1454: S'inicia amb un constant augment productiu que s'intensifica entre els anys 1420 i 1423, el qual continua fins l'any 1433. A partir d'aquest i fins l'any 1442 la producció es manté relativament estable assolint les cotes més altes. L'any 1443 s'inicia una devallada constant i persistent.

Període 1474-1494: Malgrat la manca de dades intueix entre els anys 1455 i 1473 un augment important de la producció. Procés que continua fins l'any 1477. A partir de l'any 1478 s'inicia un moviment molt lent de decreixement que es manté fins l'any 1482. La devallada s'accentua l'any 1483, però els dos anys següents torna al ritme precedent. A partir de l'any 1486 el sentit de la corba s'inverteix.

5.1.3.3. El moviment periòdic

La producció medieval, com la de tot l'Antic Règim, es caracteritza per variacions molt brusques. S'esdevingueren amb idèntica itensitat durant tot el període?. Si observem la

gràfica del moviment periòdic veiem que això no fou així i que fou durant la segona i tercera dècada de la quinta centuria quan aquelles foren més enèrgiques.

Entre els anys 1390 i 1410 les variacions productives d'un any a l'altre oscil.laren entre els indexs -57,27 i 42,12.

En canvi en el període 1411-1461 els límits es situaren entre -99,23 i 160,03. Destaquen els anys seguents amb els seus index corresponents: 1413 =-99,23; 1414 = -96,75; 1416 = 160,03 1419 = 88,70; 1420 =-74,34; 1422 = 71,49; 1424 = 105,44; 1426 = 89,27; 1429 =-44,24; 1430 = 100,31; 1431 = -47,52; 1444 =-52,02; 1449=-61,34; 1453=-72,30 i 1456 = -50,07.

En el període 1481-1500 les diferències entre una collita i la seguent no van ésser tant notables. Els valors són similars als del primer període, situant-se entre -55,20 i 51,45.

5.1.4. Conclusions

Apreciem en l'estudi del volum de forment que va rebre l'Obra de la Seu de les set pabordies, diversos trets definidors:

1- Grans diferències del volum de producció entre les diverses pabordies, motivades per les característiques específiques del territori corresponent a cadascuna d'elles. Característiques resultants de la combinació de varis components: l'extensió territorial de cada pabordia, la qualitat de les terres en relació al conreu del forment i la possibilitat de beneficiar-se de l'aigua procedent dels rius, clamors i sequies que travessen el territori.

En relació a la quantitat total de forment aportada per cada pabordia a l'Obra de la Seu, entre els anys 1356 i 1500 podem fer la següent divisió per categories:

A) Pabordia de Gener-Febrer: 158.662 almuts

B) Pabordia de Març-Abril: 121.653 "
" " Maig: 117.325 "

C) Pabordia d'Agost-Setembre: 84.858 almuts
Pabordia de Juny-Juliol: 72.950 almuts
" " Novembre-Desembre: 61.614 "

D) Pabordia d'Octubre: 34.235 almuts

La *pabordia* o prepositura de Gener-Febrer, la de major producció és la que ocupa, juntament amb la *pabordia* o prepositura de maig, més extensió de terreny; una part del qual es beneficia de les aigües dels rius Segre i Set.

Figura 7-9

La pabordia de Març-Abril, malgrat ser més petita, té l'avantatge que està ampliament regada per les aigües del Canal de Pinyana i de les cèquies d'Alcarràs i Torres.

La *pabordia* o prepositura de Maig mal que sigui molt més gran que l'anterior, està enclavada dins l'actual comarca de les Garrigues amb una pluviometria inferior a la de la zona del Segrià on es troba la pabordia de març-abril. Principalment en la la zona dels Castells. A més les escorrenties del riu Set són molt inferiors als regs de Pinyana, Alcarràs i Torres.

La resta de *pabordies* o prepositures ocupen extensions molt inferiors.

2- Moltes oscil.lacions d'un any a l'altre. Especialment durant el període comprés entre els anys 1414 i 1462. Les causes les hem de buscar hipotèticament en dos factors: a) La inestabilitat climàtica. b) La inconstància de terra sembrada per motius diversos, com pot ser la manca de pagesos disponibles a causa de les epidèmies, el deixar les terres ermes o dedicar-les a altres conreus. S'aprecien més en les *pabordies* o prepositures de Gener-Febrer, Maig, Juny-Juliol i Novembre-Desembre. Quant a les dues primeres per la seva situació dins l'actual comarca de les Garrigues, sembla que la causa és bàsicament climàtica. En canvi les altres dues, terres de l'horta possiblement alternessin el conreu del cereal amb el de productes propis de reg.

3- Augment de la producció en el segle XV que es produeix en dos moments concrets: A partir dels anys 20 i despres de la guerra civil.

A partir de la segona dècada del segle XV es produeix un augment de producció que continua fins la dècada precedent a la guerra civil; la intensitat del qual difereix en cadascuna de les pabordies. En la pabordia de Gener-Febrer és molt notable, en la pabordia de Maig no ho és tant i en la resta de pabordies, malgrat que s'aprecia, és molt més reduït.

Després de la guerra civil i fins a finals de segle es produeix un segon moviment alcista amb quantitats de producció molt més homogènies. Moviment que està més marcat en les *pabordies* o prepositures de Març-Abril, Juny-Juliol i Octubre.

Quina és la causa de l'augment de producció? Perquè no afecta d'igual manera totes les pabordies? En una època en que les collites depenien directament de la qualitat de la terra i de la climatologia, en que els camps tant sols s'abonaven amb fems, desconeixent-se totalment els avenços científics sobre millora i selecció de les llavors i tot el referent a insecticides, pesticides i adobs químics, l'únic factor que explica un augment constant de la producció és l'augment de terra sembrada, possiblement per un augment demogràfic.

L'increment de la producció posterior a la guerra civil fou segurament conseqüència del paulatí augment dels camps conreats, descurats durant la guerra, ja que més que caracteritzar-se per l'obtenció de nivells molt alts que sobresurtin, el tret definidor és un augment constant, amb valors molt similars.

Increment que a priori no es correspon amb la davallada demogràfica consequència de l'enfrontament bèl.lic, pero que es podria explicar per un possible augment del consum de pa en la dieta diaria[844] o bé per un canvi en les relacions socials entre el Capítol i els pagesos, després de la guerra, a favor de l'estament eclesiàstic.

5.2. L'ORDI

5.2.1. Característiques i exigències del cultiu

Els ordis es distingeixen pel nombre d'espiguetes que queden en cada ranura del raquis o eix. L'ordi de dos carreres és l'Hordeum distichum, el de 4 carreres és l'Hordeum tetrastichum i el de 6 carreres l'Hordeum hexastichum.

[844] Ashtor considera com un dels factors causa de les crisis de subsistència de les societats baix-medievals europees un nou règim alimentari, basat quasi exclusivament en el pa, fet amb blat cada cop més refinat. CURTO,A.:Op. cit. p.22 També RIERA, A.: *Sistemes alimentaris i estructura social.* a RIERA et. alt.: Alimentació i societat a la Catalunya Medieval. p.26

L'ordi té un coeficient de transpiració superior al del blat, encara que al tenir el cicle més curt, la quantitat total d'aigua absorbida és inferior. És per aquest motiu que es considera més resistent a la sequera.

És pot reproduir bé en sòls poc profunds i pedregosos, amb excés de sal i de calç. En canvi no li van bé els terrenys argilosos que no drenen bé.

En els secans es conrea normalment en les terres que per ésser més lleugeres i no retindre bé l'aigua no són adients pel blat.

El seu període d'espigat i maduració és més curt que el del blat, per aquest motiu necessita menys aigua que el blat. És per això que l'ordi s'acostuma a conrear en terres de bona a mitja qualitat en climes subhumits a àrids i en terres mediocres en climes humits i subhumits.

Les terres de reg permeten una sembra més tardana que el blat, el que fa que es pugui sembrar després darrera de conreus que es recolecten a l'hivern. Al mateix temps, al segar-se abans que el blat és més adequat que aquell quan es fan dues collites.

La quantitat de llavor que actualment s'utilitza per la sembra és molt variable. És freqüent emprar uns 100 Kg./ha.[845]

5.2.2. La producció a les *pabordies* o prepositures

De bell antuvi cal dir que la producció d'ordi és en totes les pabordies molt inferior a la producció de forment. Les quantitats es situen, en termes generals, un xic per sota de la meitat.

5.2.2.1. *Pabordia* o prepositura de Gener-Febrer

El moviment productiu de l'ordi és molt diferent al que hem vist del forment en la mateixa pabordia. Observem en la sèrie tres moviments ben diferenciats corresponents als períodes: 1356-1411, 1415-1461 i 1468-1500.

Durant la segona meïtat del segle XIV la producció d'ordi és molt bona, especialment els anys 1361, 1367, 1383 i 1384, en que s'assoleixen el màxims de tota la sèrie. Però aquesta va baixant, especialment durant la primera dècada de la quizena centuria. La producció mitja d'aquest període és de 1893 almuts, quan la producció mitjana del forment era de 1295 almuts.

Els dos moviments amb tendència primer ascendent i posteriorment descendent que observavam en el forment durant els períodes 1415-1461 i 1468-1500, també els apreciem en la gràfica de l'ordi. La seva producció mitjana és molt similar com també hem vist amb la de l'ordi. La de l'ordi és de 1032 i 1011 almuts respectivament quan la producció mitjana del forment era de 1758 i 1757 almuts.

També és la *pabordia* o prepositura més productiva.

5.2.2.2. *Pabordia* o prepositura de Març-Abril.

Les collites són més baixes que les que acabem de veure en la pabordia de Gener-Febrer. El volum és molt similar durant tot el període, encara que es nota un decreixement en la primera meitat del segle XV, respecte del període precedent i un augment de producció accentuat a partir de la guerra civil.

5.2.2.3. *Pabordia* o prepositura de Maig.

[845] GURERRERO, A.:Op. cit. pp.116-118

És després de la *pabordia* o prepositura de Gener-Febrer, la més productiva. Les collites són molt similars durant tot el període, amb moltes oscil.lacions.

5.2.2.4. *Pabordia* o prepositura de Juny-Juliol.

La producció és molt més baixa que la de les pabordies que hem vist fins el moment, i encara més si ho comparem amb el forment. Els valors oscil.len entre 10 almuts l'any 1477 i 622 almuts l'any 1390.

El període de més baixa producció és el corresponent a les dues dècades anteriors a la guerra civil. Els anys de millors collites els trobem en la quarta centuria.

5.2.2.5. *Pabordia* o prepositura d'Agost-Setembre.

Els volums són encara més baixos que en la pabordia anterior. Hi ha però uns anys que destaquen per la seva major producció, la majoria d'ells, durant la segona meitat del segle XIV:

Any 1361: 722 almuts
" 1363: 469 "
" 1383: 425 "
" 1388: 1107 "
" 1474: 993 "
" 1480: 586 "

5.2.2.6. *Pabordia* o prepositura d'Octubre.

La producció de la *pabordia* o prepositura d'Octubre és molt similar a la de la *pabordia* o prepositura d'Agost-Setembre, amb una mitjana anual de producció de 162 almuts, quan a la *pabordia* o prepositura d'Agost-Setembre era de 164 almuts. També els anys en que la producció sobresurt de la resta, es concentren la majoria en la segona meitat del segle XIV.

Any 1361: 414 almuts
" 1367: 590 "
" 1385: 476 "
" 1390: 432 "
" 1392: 819 "
" 1397: 477 "
" 1476: 444 "
" 1480: 586 "

5.2.2.7. *Pabordia* o prepositura de Novembre-Desembre.

La producció és molt més alta que en les dues pabordies precedents, amb una mitjana de 1973 almuts. Tot el període és molt similar, excepte les dues dècades precedents a la guerra civil en que la producció és inferior.

5.2.3. La producció anyal

5.2.3.1. Producció efectiva.

D'arribada s'observa una gran similitud entre l'evolució de la producció anual d'ordi i l'evolució de la producció de la pabordia de Gener-Febrer, especialment durant la segona meitat del segle XIV, degut a la importància de les collites de l'esmentada pabordia.

Altre fet a remarcar és que la producció anual d'ordi evoluciona de diferent manera que la del forment.

Es distingeixen diversos períodes: 1356-1411, 1415-1438, 1442-1461 i 1468-1500.

El primer període es caracteritza per uns importants volums d'ordi que disminueixen a partir del canvi de segle. La producció mitjana és de 4388 almuts.

En el segon període les collites son inferiors; la producció mitjana és de 2821 almuts.

En el tercer període la producció es redueix encara més, situant-se la producció mitjana en 2009 almuts.

En el quart període es produeix un augment de les collites i la producció mitjana assoleix un valor similar al del segon període: 2812 almuts.

5.2.3.2.El moviment de llarga durada

La tendència secular de la producció d'ordi és, a diferència de la del forment, de signe negatiu. S'hi distingeixen diversos períodes: 1388-1405, 1405-1454 i 1474-1494. Com ja hem vist amb el forment, la manca de correspondència entre aquesta periodificació i la de la producció efectiva l'hem de buscar en la utilització de dos, mètodes distints.[846]

Període 1388-1405: Devallada constant i persistent.

Període 1405-1454: Entre els anys 1417 i 1436 la producció va augmentant paulatinament. A partir d'aquest darrer la producció va disminuint lentament. A partir de l'any 1431 i fins l'any 1454 les corbes del forment i de l'ordi segueixen moviments similars.

Període 1474-1494: El comportament de la corba de l'ordi és molt similar al de la corba del forment. Pero la corba de l'ordi es col.loca en uns nivells semblants als del peíode anterior, quan la del forment ho fa en un nivell inferior.

5.2.3.3. El moviment periòdic.

La producció d'ordi fou tant variable com la del forment? Coincideixen els anys de canvis sobtats? Eren de més o de menys intensitat que els del forment?

Efectivament, la producció anual d'ordi era molt variable i les seves oscillacions coincideixen la majoria de vegades amb les del forment, encara que amb una intensitat diferent. Tant sols observen tres moments de gran diversitat: els anys 1413-1414, 1381 i 1386. Els canvis eren però més accentuants en l'ordi, especialment en el període 1381-1500.

5.2.4. Conclusions

Els trets que defineixen l'evolució productiva de l'ordi són molt similars als que hem vist a l'apartat precedent sobre l'evolució productiva del forment.

1) D'entre totes les *pabordies* o prepositures destaca per la seva producció la de Gener-Febrer, amb unes collites molt abundoses durant la segona meitat del segle XIV. Les diferències qüantitatives entre aquesta i la resta són molt importants, influint força en la producció total d'ordi. Podem agrupar les diverses pabordies en relació a la seva producció de la seguent manera:

A) Pabordia de Gener-Febrer: 112.987 almuts.

B) Pabordia de Maig: 67.709 almuts.

[846] L'explicació donada pel forment a la pàgina 26, serveix també per l'ordi.

C) Pabordia de Març-Abril: 33.390 almuts.
" Novembre-Desembre: 24.986 almuts.

D) Pabordia de Juny-Juliol: 17.408 almuts
" " Octubre : 14.915 "
" " Agost-Setembre: 14.801 almuts.

2) Unes grans diferències en el volum de producció d'un any a l'altre.

3) Hi ha dos períodes en que la producció d'ordi disminueix notablement, durant el segon quart del segle XV i els anys anteriors a la guerra civil. La primera davallada està plenament influenciada per la davallada de la *pabordia* o prepositura de Gener-Febrer, la més productiva; la davallada precedent a la guerra civil s'aprecia amb més o menys intensitat a totes les *pabordies* o prepositures, a excepció de la *pabordia* o prepositura de Març-Abril en la que aquesta disminució te lloc durant la segona i tercera dècada del 1400. A les *pabordies* o prepositures de Juny-Juliol i Octubre el fenòmen ja s'aprecia uns anys abans, pero continua fins els anys de la crisi política.

BIBLIOTECA VIRTUAL

Figura 7-10

4) Un cop passada la guerra civil, la producció torna a augmentar, arribant a uns valors superiors als assolits abans de la guerra.

5.3. LA CIVADA

5.3.1. Característiques i exigencies del cultiu

La civada és un magnífic pinso tant pels animals de carrega com pel bestiar per la seva gran aportació de vitamina E.

És un conreu molt exigent en aigua. Per aquest motiu necessita primaveres molt plujoses. És poc exigent en questió de sols, conreant-se bé en terrenys àcids amb un ph entre 5 i 7. En canvi no accepta els terrenys calcaris.

La quantitat de llavor utilitzada sol ser molt variable. És corrent utilitzar uns 80Kg/ha.[847]

5.3.2.La producció a les *Pabordies* o prepositures

La producció de civada és encara més baixa que la d'ordi i molt més que la de forment.

5.3.2.1. *Pabordia* o prepositura de Gener-Febrer.

Durant la segona meïtat del segle XIV la producció de civada és, en relació a tot el període, important. En canvi es redueix a partir de l'entrada en el segle següent. Però es refarà un cop arribat l'any 1415, assolint en els anys següents les millors collites. Entre els anys 1442 i 1460 la producció es redueix i ho farà encara més després de la guerra civil.

[847] Ibidem, pp.146-148.

5.3.2.2. *Pabordia* o prepositura de Març-Abril

La producció és més baixa que a la *pabordia* o prepositura anterior. Des dels inicis de la sèrie s'aprecia un augment que arriba al punt més alt els anys 1417 i 1419 amb una producció de 833 i 1072 almuts respectivament i que tot seguit va baixant fins arribar l'any 1460.

Després de la guerra les collites són similars a les dels anys precedents, però a partir de l'any 1478 i fins el final de segle disminueixen notablement.

5.3.2.3. *Pabordia* o prepositura de Maig.

La producció de la *pabordia* o prepositura de maig segueix una evolució molt similar a la de la *pabordia* o prepositura de Gener-Febrer, encara que la quantitat de civada que reb sigui menor. En canvi els anys de producció màxima coincideixen amb els anys de la pabordia anterior, els anys de 1417 i 1419 amb 968 i 1332 almuts respectivament.

Després de la guerra civil la producció baixa força, ja des de l'any 1468.

5.3.2.4. *Pabordia* o prepositura de Juny-Juliol.

Les quantitats de civada d'aquesta *pabordia* o prepositura són, tret de la *pabordia* o prepositura d'octubre, les més reduïdes. Fins i tot trobem un bon nombre d'anys en que l'Obra de la Seu no en va rebre gens ni mica.

Les millors collites les trobem durant la segona meitat del segle XIV. Els anys precedents a la guerra la producció disminueix i els darrers any de la quinta centuria, disminueix encara més.

5.3.2.5. *Pabordia* o prepositura d'Agost-Setembre.

La producció és relativament similar, encara que amb oscil.lacions fins l'any 1452. Entre els anys 1454 i 1460 es produeix una baixada que és molt més notoria després de la guerra civil.

5.3.2.6. *Pabordia* o prepositura d'Octubre.

És la *pabordia* o prepositura que aporta menys civada a l'Obra de la Seu. Com ja hem vist en al *pabordia* o prepositura de Juny-Juliol hi ha molts anys en que la producció és nula, especialment després de la guerra civil.

Les quantitats sempre són molt esquifides, però en canvi sobresurten uns anys que sorprentment pugen molt més que la resta. La producció mitjana anual és de 124 almuts.

5.3.2.7. *Pabordia* o prepositura de Novembre-Desembre.

La producció és també molt baixa, amb una mitjana de 157 almuts l'any. A partir dels anys precedents a la guerra civil i després d'aquesta és quan la producció és més reduïda.

5.3.3. La producció anyal

5.3.3.1. La Producció efectiva.

Com a cosa previa cal dir que la producció de civada és més reduïda que la d'ordi i encara molt més que la de forment.

Durant tot el transcurs de la sèrie s'observen tres moviments diferenciats:

El primer d'ells es delimita durant la segona meitat del segle XIV i es caracteritza per una devallada de les collites.

Des de els inicis de la quinzena centúria i fins la guerra civil té lloc un segon moviment en el que s'evidència primer un augment productiu que a partir de l'any 1442 es reemplaçat per una disminució de la producció.

Finalment, acabada la guerra civil la producció disminueix encara més.

5.3.3.2. El moviment de llarga durada.

El sistema de mitjanes mòbils ens permet conèixer amb més exactitud quin és el trend que segueix la producció de civada durant el període comprés entre els anys 1356 i 1500. Aquest és clarament davallador.

Coincidint amb el que acabem de comentar referent als preus efectius es distingeixen tres períodes amb característiques molt diferenciades: 1388-1408, 1408-1454 i 1474-1494.

Període 1388-1408: Des dels inicis fins l'any 1400 es produeix una disminució de la producció que és més notòria a partir de l'any 1392. En canvi durant els primers anys de la nova centúria la producció es manté més o menys estable.

Període 1408-1454: Es genera a partir de l'any 1408 i fins l'any 1433 un augment en les collites que va variant d'intensitat; alternant-se puges importants amb puges més reduïdes i fins i tot amb moments d'estabilitat. Arran de l'any següent s'inicia una disminució ininterrompuda de la producció que prossegueix fins l'any 1454.

Període 1474-1494: La producció ha assolit l'any 1474 un nivell molt baix que minva encara més a partir de l'any 1486.

5.3.3.3. El moviment periòdic.

Un cop ja vist el comportament del moviment periòdic de la producció de forment i d'ordi ens resta conèixer el de la civada. És tan variable com el d'aquells? Segueix, com el de l'ordi les directrius marcades pel moviment periòdic del forment?

Efectivament, la producció de civada és tant variable com la dels altres dos cereals. Durant la segona meitat del segle XIV i fins arribar a la guerra contra Joan II, la civada segueix les directrius marcades pel forment, encara que no tant matematicament. Després de la guerra civil el moviment periòdic de la producció de civada segueix unes pautes del tot diferents a les seguides per la producció de forment i d'ordi.

5.3.4. Conclusions

1) Dos situacions s'observen a primera vista: que les quanties de les collites són molt variables i que dels tres cereals principals, la civada és el que menys reb el Capítol.

2) Excepte les tres primeres dècades de la quinzena centúria, la producció de civada es caracteritza per un moviment descendent, especialment durant els darrers anys del segle XV, que és quan assoleix nivells més baixos. La civada cada vegada és menys conreada pels pagesos, el seu interès es centra en altres conreus.

3) Com també hem vist amb el forment i l'ordi, la pabordia de Gener-Febrer és amb diferència la pabordia més productiva de civada. Es poden dividir les pabordies segons la producció total en les següents categories:

A) Pabordia de Gener-Febrer: 43.370 almuts

B) Pabordia de Maig:32.691 almuts

" " Agost-Setembre: 30.819 almuts
" " Març-Abril : 25.306 "

C)Pabordia de Novembre-Desembre: 11.822almuts
" " Juny-Juliol : 10.724 "
" " Octubre : 8.712 "

Figura 7-11

5.4. LA PRODUCCIÓ TOTAL DE GRA.

Considerem interessant que a més de conèixer l'evolució productiva del forment, l'ordi i la civada tinguem notícia del desenvolupament productiu dels tres cereals en conjunt. Aquesta coneixença ben segur que ens ajudarà en la valoració del tema productiu.

Creiem necessari però, fer un advertiment que ens remet a una problemàtica anteriorment esmentada: el desconeixement total de les mesures i la diversitat de les seves equivalències. Ja hem vist com la faneca de forment i d'ordi equivalia a 9 almuts i la de la civada a 12 almuts.

Hem vist fins el moment que l'evolució seguida per cadascun dels tres cereals principals tenia característiques pròpies i desiguals. Quin és el moviment evolutiu que segueix la producció globalment?

5.4.1. La producció conjunta dels tres cereals principals

5.4.1.1. Producció efectiva.

Observant la gràfica corresponent a la producció total de gra veiem que s'hi reflecteix el moviment productiu dels tres cereals en qüestió. Una clara diferenciació temporal delimitada de la següent manera: 1356-1414, 1415-1461 i 1468-1500.

El primer dels tres períodes es caracteritza per ser el que té uns índexs de producció més baixos, amb una mitjana anual de 7.822 almuts.

Contràriament, el període 1415-1461 és el més productiu, amb una mitjana anual de 21.809 almuts. L'important augment productiu respecte del període precedent es conseqüència de l'addició dels dos períodes més productius del forment i de la civada.

En canvi entre els anys 1468 i 1500 la producció disminueix, pero situant-se per damunt de la del primer període. La producció mitjana anual és de 12.798 almuts.

5.4.1.2. El moviment de llarga durada.

El sistema de les mitjanes mòbils ens permet altre cop fer una anàlisi més acurada i tenir coneixement del moviment de llarga durada.

Aquest és a primer cop d'ull, si més no, sorprenent, malgrat ésser la plasmació lògica de la quantia global de producció. Efectivament, entre els anys 1418 i 1455 es produeix un brusc moviment de dos sentits, primer ascendent i després descendent causat per la suma de dos moviments idèntics del forment i de la civada.

El moviment de llarga durada es concreta en tres fases ben diferenciades que es poden delimitar de la següent manera: 1388-1410, 1410-1430 i 1430-1442 i 1442-1494. Altra vegada hem de fer esment a les diferències de periodificació del moviment de llarga durada, repecte de la producció efectiva, degut a la metodologia emprada.

Fase 1388-1410: Moviment descendent que es manté estacionari els anys 1399-1405.

Fase 1410-1430: Moviment ascendent molt més ràpit els darrers tres anys.

Fase 1430-1442: Moviment relativament estable, malgrat que amb oscil.lacions que assoleix les cotes més altes de producció.

Fase 1442-1455: Forta davallada.

Fase 1474-1494: Després de la forta baixa, la producció s'ha recuperat però hi ha una nova baixa entre els anys 1478-1480 que tot seguit canvia de sentit.

5.4.2. Percentatges de la producció de forment

A la gràfica corresponent al tant per cent de producció del forment respecte de la resta de cereals, queda palès el continu augment productiu d'aquest cereal en front dels altres dos restants.

L'augment és perseverant durant tot el període, encara que en el darrer quart del segle XV sembla que s'estanqui un xic.

Els pocs anys en que a les gràfiques dels tants per cents, s'observa collites del 100% o del 0% corresponen a anys excepcionals en que l'Obra de la Seu o bé únicament va rebre forment o que contràriament no en va rebre gens.

Aquest constant augment de la producció de forment es correspon amb el persistent consum de pa com aliment prioritari i quasibé exclusiu dels segles XIV i XV que ja hem esmentat amb anterioritat.[848]

5.4.3. Percentatges de la producció d'ordi

la producció d'ordi, en relació amb la producció total dels tres cereals principals disminueix amb el temps. Es diferencien, però, dues etapes desiguals. Durant la segona meitat del segle XIV i el primer terç del segle següent la reducció de la producció d'ordi és constant i contínua. En canvi durant tot el període restant a més d'ésser més oscil.lant, fins i tot en els darrers anys del segle XV té tendència a augmentar una mica. La producció d'ordi l'hem de relacionar amb el consum de pa i la seva qüalitat. Una menor producció d'ordi significa una disminució en la seva utilització per l'alimentació humana, bé per una davallada demogràfica, bé per un augment de l'elaboració de pa amb farina exclusivament de forment.

5.4.4. Percentatges de la producció de civada

Fins els anys de la guerra civil la civada es va mantindre en uns nivells similars de producció. Ja en els anys precedents a l'enfrontament bèlic sembla que disminueixi un xic, però és després de la guerra civil quan comença a decréixer de forma contínua, arribant a darreries de segle a uns nivells molt baixos del 2% i el 3,77%. Aquesta davallada tant important de la civada, emprada quasibé exclusivament per l'alimentació animal ens fa pensar en una davallada important de les caballeries, després de la guerra civil.

5.5. LA VEREMA

5.5.1. Característiques i exigències del cultiu

[848] Ja hem fet esment amb anterioritat de la postura de Ashtor sobre el tema, que recull A. CURTO. Veure nota 46

La vinya pertany a la família de les vitàcees, que conté un miler d'espècies.

Per al seu conreu, cada varietat té exigències climàtiques mínimes expressades pel llindar de creixement, la suma de les temperatures i la duració de la insolació.[849]

En termes generals es desenvolupa bé en els terrenys secs o semi-secs calcaris o arenosos, però no massa bé en els secans argillosos ni en les terres amb components altament orgànics especialment si el clima és fresc o semi-humit. Tots els terrenys mitjos poden ésser favorables pel conreu de la vinya.

La calamarsa i les gelades, especialment al final de la primavera li suposen conseqüències desastroses.[850]

Els rendiments actuals a Espanya són molt baixos en comparació amb els rediments de la resta de països europeus.

Alemanya	85-105 Hl/ha.
França	55-70 Hl/ha.
Italia	50-65 Hl/ha.
Espanya	20-25 Hl/ha.

Conseqüència de que normalment es conreen en terrenys pobres i de secà i de la tècnica de conreu.[851]

5.5.2. La producció a les *Pabordies* o prepositures

Les dades sobre la percepció de verema per l'Obra de la Seu no son contínues en la majoria de pabordies. Si bé en desconeixem la causa exacta, aquesta rau possiblement en alguna de les següents:

1) Inexistència de ceps plantats.

2) Producció nula degut a causes diverses o producció molt reduïda comptabilitzada amb les menúccies.

3) Rebuda, per part de l'Obra de la Seu, del vi elaborat en el lloc d'origen.

5.5.2.1. *Pabordia* o prepositura de Gener-Febrer.

Tenim dades de la producció de verema des de l'any 1383 fins l'any 1425 i dels anys 1468, 1469 i 1471. Cal dir també, que dels anys 1394-1397, 1402, 1404, 1405, 1407 i 1411, l'Obra de la Seu va rebre a més de verema certes qüantitats de vi. Això fa que la producció de verema dels esmentats anys sigui més elevada que la que s'indica.

Observant la gràfica corresponent a la rebuda per part de l'Obra de la Seu de verema apreciem una producció molt variable amb una tendència alcista.

5.5.2.2. *Pabordia* o prepositura de Març-Abril.

A excepció dels anys 1382, 1389 i 1390, les dades obtingudes dels Llibres d'obra fan referència al període 1429-1500. Hi advertim també amb moltes oscil.lacions, una tendència a la baixa entre els anys 1429 i 1443 i un augment notable entre els anys 1469 i 1500.

5.5.2.3. *Pabordia* o prepositura de Maig.

Tenim una sola informació de producció de verema, corresponent a l'any 1384. Curiosament la quantitat de verema que s'hi indica és relativament important: 162 cartrons.

---

[849] CHAUVES,M.-REYNIER,A.: Manual de viticultura. Ed. Mundi-Prensa, Madrid, 1984, 3ª ed. pp. 33-35
[850] NOGUERA,J.: Viticultura pràctica, Ed. Dilagro, Lleida, 1972, pp. 25 i 297.
[851] CHAUVES,M-REYNIER,A.: Op. cit. p.29

L'any 1462 també es van rebre 15 mitgeres de vi procedents del celler de Sudanell pertanyent a aquesta pabordia.

Ambdues informacions, pel fet de ser úniques ens estranyen, especialment la primera, per la seva qüantia. Desconeixem però el motiu de la seva exclusivitat.

5.5.2.4. *Pabordia* o prepositura de Juny-Juliol.

És la *pabordia* o prepositura de major producció de verema. De la qual coneixem la part corresponent a l'Obra de la Seu des de l'any 1364 a l'any 1500, encara que amb alguns buits més notoris en la segona meïtat de la quarta centuria.

El període de major producció és el comprès entre els anys 1385 i 1410. Posteriorment i fins la guerra civil les collites desminueixen una mica, encara que la diferència respecte el període precedent no sigui molt significativa.

Després de la guerra civil les collites són més minses però amb el temps es confirma un tendència alcista qua assoleix la producció més elevada de tot el període l'any 1497.

5.5.2.5. *Pabordia* o prepositura d'Agost-Setembre.

És la única *pabordia* o prepositura de la qual l'Obra de la Seu no reb mai verema, sempre reb vi procedent del celler de Benavent.

5.5.2.6. *Pabordia* o prepositura d'octubre.

Durant el període 1389-1470 la pabordia d'Octubre aporta verema a l'Obra de la Seu amb quantitats inferiors a les proporcionades per les pabordies anteriors. les millors collites es situen entre els anys 1419 i 1437. Posteriorment la producció baixa.

5.5.2.7. *Pabordia* o prepositura de Novembre-desembre.

La producció és encara més baixa que en la *pabordia* o prepositura d'Octubre. Dins d'un espai de temps comprès entre els anys 1384 i 1471 observem una major producció fins a principis de la quinta centuria i les pitjors collites després de la guerra contra Joan II.

5.5.3. La producció anyal

5.5.3.1. La producció efectiva.

Llevat de la producció corresponent a l'any 1364, que prové exclusivament de la pabordia de Juny-Juliol, diferenciem durant tot el període a estudiar quatre fases dissemblants caracteritzades totes per una gran oscil.lació productiva:

Anys 1382-1406: Fase que s'inicia amb unes collites de poca importància les quals van augmant fins arribar l'any 1397 a la quantia màxima de 634 cartrons. Posteriorment la producció disminueix fins arribar l'any 1406 a 65 cartrons.

Anys 1406-1449: Es produeix un nou moviment alcista, més brusc que el de la fase anterior. Assolits els nous nivells de producció, aquests es mantenen constants fins l'any 1438. A partir de l'any 1442 la producció torna a baixar donant-se l'any 1450 la quantitat mínima de tota la série, 40 cartrons.

Anys 1460-1461: Després d'uns anys de mancança de dades, els anys 1460 i 1461 l'Obra de la Seu va rebre 216 i 343 cartrons respectivament, provinents de les pabordies de Març-Abril i Juny-Juliol.

Anys 1468-1500: Excloent l'any 1468 amb una producció de 423 cartrons, després de la guerra civil les collites tornen a ésser reduïdes. S'inicia un nou moviment alcista però molt

més lent que els precedents, el qual no arribarà a cotes tant altes com aquells a excepció de dos anys puntuals, el 1486 i el 1497.

5.5.3.2. El moviment de llarga durada.

El moviment de llarga durada confirma i defineix encara millor les fases que acabem de comentar a excepció de la tercera que no es possible d'apreciar mitjançant el sistema de mitjanes mòbils.

Observem un primer tram on elmoviment té dos sentits, primer ascendent i després descendent. Ambòs continus i d'intensitat similar.

El segueix un segon tram primer també alcista, però que assolit el màxim nivell es manté constant durant un temps per acabar convertint-se en descendent.

Finalment, després de la guerra civil i després d'haver arribat a unes cotes de producció molt baixes s'inicia un moviment ascendent més lent que els anteriors.

5.5.3.3. El moviment periòdic.

La producció de verema no obstant ser variable, ho és molt menys que la producció cerealística. A diferència d'aquesta, no està condicionada pel factor variable de la quantitat de terra sembrada. Contrariament als cereals, els ceps necessiten un període de creixença, el que fa que els camps de vinya no s'alterin durant un període de temps determinat, això provoca que les collites, quan els ceps han entrat a la fase de producció plena, en anys de semblants condicions climàtiques siguin similars.

5.5.4. Conclusions

1) La quantitat de producció de verema de cadascuna de les *pabordies* o prepositures és molt variable, destacant entre totes la pabordia de Juny-Juliol.

Continuant amb el sistema utilitzat en els cereals de la divisió per categories, els resultats són els següents:

A) Pabordia de Juny-Juliol: 10.930 cartons

B) Pabordia de Març-Abril: 5.811 cartons

C) Pabordia de Gener-Febrer: 3.783 cartrons
" " Octubre : 2.700 "
" Novembre-Desembre: 2.199 cartrons.

D) Pabordia de Maig: 201 cartrons.

Figura 7-12

Quin és el motiu que fa que les pabordies de Juny-Juiol i Març-Abril destaquin de la resta?. Sens dubte la possibilitat de regar les terres que les constitueixen, especialment la primera, situada en mig de l'horta. Les quals es beneficien de les aigües del canal de Pinyana i de les cèquies d'Alcarràs i Torres.

2) Després de la guerra civil la producció baixa molt, encara que es recupera ràpidament. Les causes les hem de buscar en l'abandonament dels camps i la destrucció dels regs durant l'enfrontament bèl.lic.

3) Les oscil.lacions productives són de molt menys intensitat que les dels cereals.

5.6. EL VI.

5.6.1. Procedència del vi

Tota la verema que rebia l'Obra de la Seu es convertia en vi en l'anomenat Celler de l'Almoina. Però alguns anys en lloc de rebre la verema, rebia el vi ja elaborat procedent dels respectius cellers que hi havia en cadascuna de les pabordies. Sigui com sigui el Celler de l'Almoina és, amb diferencia, el celler que més vi produeix.

La resta de cellers són els següents:

Celler d'Albares de la pabordia de Gener-Febrer.
Celler de Segarra de la pabordia de Març-Abril.
Celler de Sudanell de la pabordia de Maig.
Celler de Santa Maria de la pabordia de Maig.
Celler de Benavent de la pabordia d'Agost-Setembre.
Celler d'Octubre de la pabordia d'Octubre.
Celler d'Andreu Capella de la pabordia de Novembre-Desembre.

5.6.1.1. Celler d'Albares

Aporta vi a l'Obra de la Seu des de l'any 1386 a l'any 1418, la majoria d'ells juntament amb verema.

5.6.1.2. Celler de Segarra.

Entre els anys 1395 i 1421 l'Obra de la Seu en lloc de rebre la verema que li correspon reb el vi ja elaborat.

5.6.1.3. Celler de Sudanell.

Tan sols es reb vi d'aquest celler l'any 1462, una any en que no es reb verema.

5.6.1.4. Celler de Santa Maria.

Com el celler anterior, únicament va produir el vi de l'Obra un any, el 1417.

5.6.1.5. Celler de Benavent.

És l'únic Celler que elabora sempre el vi corresponent a la verema que toca a l'Obra.

Les dades que tenim fan referència al període comprès entre els anys 1384 i 1500, encara que amb molts vuits.

La seva producció és molt desigual en el transcurs de la sèrie. Hi podem diferenciar tres etapes:

Anys 1384-1390: La producció oscil.la entre 41 i 69 mitgeres.

Anys 1409-1451: Hi ha un augment molt important de producció i a la vegada les diferències anuals són també més considerables. Les quantitats de vi oscil.len entre 50 mitgeres l'any 1409 i 182 mitgeres l'any 1428.

Anys 1460-1500: La producció baixa moltíssim assolint la quantitat mínima de 9 mitgeres l'any 1486, malgrat que s'sprecia uns intents de augmentar-la.

5.6.1.6. Celler d'Octubre.

Tant sols es reb vi del Celler d'Octubre els anys 1417 i 1418, dos anys que no es va rebre verema.

5.6.1.7. Celler d'Andreu Capella.

Com en el Celler d'Octubre l'Obra de la Seu va rebre vi procedent d'aquest celler els anys 1417 i 1418.

5.6.1.8. El Celler de l'Almoina.

Les dades que tenim sobre el vi resultant de la verema procedent de les diverses pabordies s'inicien l'any 1490, quan les referents a la verema ho fan l'any 1382, exceptuat l'any 1364. Contràriament, tenim dades referents al vi del període 1445- 1467, quan de la verema són molt escasses. Possiblement els procuradors encarregats dels comptes durant aquests anys consideressin que enregistrant unes o altres dades ja era suficient, donant uns preferència a la verema i altres al vi.

La producció de vi és molt variable d'un any a l'altre, produint-se generalment una estreta relació entre la producció de verema i la producció de vi a excepció dels anys posteriors a la guerra en que la proporcionalitat es trenca. No s'aprecia durant aquest període en la producció de vi l'augment continuat de la producció de verema.

5.6.2. La producció anyal

5.6.3.1. La producció efectiva.

L'evolució de la producció total de vi és molt similar a la que hem vist del Celler de l'Almoina, ja que aquest és, amb diferència, el celler que elabora més vi.

Observem en la gràfica corresponent diverses fases: 1384-1432, 1442-1464 i 1466-1500 totes amb una producció molt fluctuant.

Les dues primeres es caracteritzen per un moviment primer ascendent i després descendent de la producció de vi molt oscil.lant i interromput en més d'una ocasió. (Si comparem les gràfiques corresponents a la producció total de vi i de la mitjana mòbil de la producció de verema advertim que en ambdues es marca la disminució de l'any 1409. La segona d'elles, però, manifesta un moviment descendent més accentuat.

La tercera fase correspon al període posterior a la guerra civil. En l'evolució de la producció total de vi d'aquests anys s'aprecia el pes de la gran quantitat de mitgeres de vi procedent del Celler de l'Almoina, que fa que sigui molt similar a la d'aquest celler.

5.6.3. Conclusions

La producció de vi de l'Obra de la Seu prové en sa major part del Celler de l'Almoina, on s'elabora de la verema procedent de les pabordies.

La sèrie es caracteritza per iniciar-se amb unes dades molt baixes que es corresponen cronològicament amb una producció baixa de verema possiblement per males collites o bé perquè coincideix amb un moment de replantació després de la guerra de Pere el Cerimoniós amb Pere el Cruel de Castella, ja que tot seguit la producció augmenta considerablement. Al llarg de tota la sèrie es produeixen importants canvis de producció, però la tendència que

sobresurt és de davallada, especialment els anys de la crisi. Recuperant-se en part, els darrers anys de la centúria.

BIBLIOTECA VIRTUAL
MIGUEL DE CERVANTES

5.7. L'OLI.

A diferència de la resta de productes l'oli es comptabilitza en conjunt sense especificar-ne l'origen. M. Terré[852] ens informa que els anys 1467 i 1468 eren productores d'oli les pabordies de Gener-Febrer, Març-Abril, Maig, Juny-Juliol i Agost-Setembre les quals ho devien ser també durant el període estudiat per nosaltres ateses les característiques d'aquest conreu.

La manca de dades ens imposibilita el fer una valoració de la producció de forma continuada. Tot i amb això s'observa un trencament els anys de la guerra civil. Els subsegüents es caracteritzen per una producció d'oli molt reduïda que augmenta paulatinament fins arribar a la producció més alta l'any 1498.

5.8. CARNALATGES I MENUCIES

D'aquesta manera s'anomena el conjunt de diners que procedents de cada pabordia reb l'Obra de la Seu per la venda de diversos productes ramaders i agrícoles.

El mot carnalatge fa referència a la carn. Segons Terre[853] els anys 1466 i 1467 el carnalatge va consistí exclusivament en la venda d'anyells.

El terme menucia significa menut, insignificant, de poca importància. En les menucies s'hi arreplegava una diversitat de productes, en sa major part procedents de l'horta, que per la seva poca importància quantitativa s'anotaven en conjunt. Disortadament desconeixem quins eren. Terré[854] ha documentat pels anys 1466 i 1467 fesols, safrà i hortalisses. Per la nostra part, el fet que durant uns anys s'especifiqui excepcionalment la rebuda d'alls, cebes, lli i faves, ens fa pensar que aquests productes normalment restarien inclosos en les menucies.

5.8.1. La rebuda de les*pabordies* o prepositures

5.8.1.1. *Pabordia* o prepositura de Gener-Febrer.

És la *pabordia* o prepositura que aporta més diners a l'Obra de la Seu. Destaquen especialment els anys 1358, 1359 i 1360 amb unes quantitats de 32.828 diners, 32.724 diners i 28.361 diners respectivament. La resta d'anys les quantitats són més baixes, produint-se un decreixement al llarg de tot el període, encara que els últims deu anys es recuperi un xic.

5.8.1.2. *Pabordia* o prepositura de Març-Abril.

Malgrat les àmplies diferències que s'observen d'un any per l'altre, la pauta general de la seva evolució coincideix amb la de la pabordia de Gener-Febrer: disminució continuada del volum de diners, amb una recuperació els darrers anys de la quinta centuria.

5.8.1.3. *Pabordia* o prepositura de Maig

La continua disminució de diners que apreciavem en les dues pabordies precedents, l'observem també en la pabordia de maig, però fins l'any 1438. A partir de l'any 1441 es produeix un augment de les quanties monetàries que reb l'Obra de la Seu el qual es manté fins l'any 1461. Entre els anys 1465 i 1472 aquestes assoleixen els nivells més baixos de tot el

[852] TERRE.M.:Op. cit
[853] Ibidem.
[854] Ibidem.

període i a partir dels anys següents té lloc, com en les pabordies anteriors, un nou reviscolament.

5.8.1.4. *Pabordia* o prepositura de Juny-Juliol.

L'aportació monetaria de la pabordia de Juny-Juliol és inferior a l'aportació de les pabordies que la precedeixen. Destaquen per la importància de la seva quantia en relació a la de la resta d'anys les entrades dels anys 1356, 1357, 1361 i 1363.

Les quantitats que l'Obra de la Seu reb els anys restants són molt inferiors, disminuint al llarg del període.

5.8.1.5. *Pabordia* o prepositura d'Agost-Setembre.

Els diners que l'Obra reb d'aquesta pabordia és encara menor que la de la pabordia precedent. Sobresurten per les reduïdes quantitats els períodes 1417-1425 i 1474-1500.

5.8.1.6. *Pabordia* o prepositura d'Octubre.

És la pabordia que proporciona menys diners a l'Obra de la Seu pel concepte de carnalatges i menucies amb una mitja anual de 637 diners. Contrariament a la resta de pabordies destaquen els anys posteriors a la guerra civil per l'importància de les seves quantitats en relació amb la resta de la sèrie.

5.8.1.7. *Pabordia* o prepositura de Novembre-Desembre.

Entre els anys 1356 i 1363 trobem els anys de major aportació monetària d'aquesta pabordia. Posteriorment les quantitats són inferiors, distingint-se un període d'entrades més elevades entre els anys 1441 i 1451 i un segon període posterior a la devallada provocada per la guerra civil de lent però continuat creixement.

5.8.2. La rebuda anyal

5.8.2.1. Les entrades efectives.

La rebuda de diners procedents dels carnalatges i menucies té al llarg de tota la sèrie un moviment decreixent, però amb varis intents de canvi de sentit. Hi distingim diverses fases: Anys 1356-1367: Les quantitats de diners que reb l'Obra de la Seu pel concepte de carnalatges i menucies són molt elevades, sobresurtin els 44.937 diners de l'any 1361.

Anys 1382-1409: Malgrat que amb oscil.lacions són anys que les quanties esdevenen també importants, encara que inferiors a les de la fases precedent.

Anys 1410-1432: Període que iniciant-se amb uns valors reduïts, aquests van augmentant fins arribar l'any 1425 que tornen a disminuir.

Anys 1436-1461: Les quantitats monetàries que reb l'Obra de la Seu assoleixen nivells superiors als del període anterior i no obstant haver-hi variacions, aquestes no segueixen un ritme determinat.

Anys 1465-1500: Les entrades corresponents als carnalatges i menucies d'aquestos anys son les més reduïdes de tot el període. S'observa, però, un augment continuat.

5.8.2.2. El moviment de llarga durada.

El moviment de llarga durada confirma i concreta millor l'evolució de les entrades pecuniaries dels carnalatges i menucies.

La tendència secular és clarament de davallada, baldament hi hagi uns trams de la sèrie en que la tendència s'inverteixi. Podem dividir el moviment de llarga durada en tres grans períodes: 1382-1403, 1403-1465 i 1465-1494.[855]

Període 1382-1403: Després dels primers nou anys amb un moviment similar mal que variable, s'inicia una davallada brusca que finalitza l'any 1403.

Període 1403-1465: Es produeixen varis intents de canvi de tendència. El primer és tallat només comensar. El segon esdevé impulsiu però a partir de l'any 1418 es converteix en un moviment descendent. El darrer s'inicia l'any 1429 i es manté ascendent fins l'any 1438, però l'any següent comensa a decreixer i ho fa de forma continuada fins l'any 1465 en que assoleix el punt més baix de tota la corba.

Període 1465-1494: Nou moviment ascendent que continua fins a final de segle.

5.8.2.3. El moviment periòdic.

Es un moviment completament diferent dels que hem vist per cadascun dels productes que rebia l'Obra de la Seu. Malgrat que com aquells assoleixi variacions fortes, que arriben a 100 i -100. Però les variacions no canvien de signe d'un any per l'altre sinó que es mantenen negatives o positives durant varis anys. Fet que dona a la gràfica corresponent una peculiar fesonomia.

BIBLIOTECA VIRTUAL

5.8.3. Conclusions

1) Les entrades de diners en concepte de carnalatges i menucies que rebia l'Obra de la Seu segueixen al llarg del període estudiat una clara tendència decreixent. Especialment durant tota la segona meïtat del segle XIV. Él motiu d'aquesta l'hem de buscar tant en la disminució de la producció dels productes (fonamentalment ramaderia), com en la disminució del seu preu.

El trend que toca fons els anys de la guerra civil, es va refent un cop superada aquesta.

2) Quant a l'evolució que segueixen cadascuna de les set *pabordies* o prepositures trobem que mentre en algunes d'elles hi ha grans diferències d'un any a l'altre, en canvi en altres, els diners que aportaven a l'Obra, es matenen durant tot el període estudiat en unes quantitats similars, clar que hem de tenir en compte que la moneda va patir una important devaluació.

Les *pabordies* o prepositures de Gener-Febrer, Maig, Juny-Juliol i Novembre-Desembre coincideixen en que els primers anys de la série (1356-1367) són els més productius i els posteriors a la guerra civil els menys fecunds.

En canvi en les *pabordies* o prepositures de Març-Abril i Agost-Setembre no s'observa el gran contrast dels primers anys amb la resta de la segona meitat del segle XIV. La pabordia d'Octubre té també un fet diferencial: els alts valors dels anys posteriors a la guerra.

3) La producció de cadascuna d'elles és també molt variable, destacant un cop més la pabordia de Gener-Febrer. Les podem agrupar de la següent manera:

A) Pabordia de Gener-Febrer: 563.517 diners.

B) Pabordia de Maig: 343.530 diners.

[855] Recordem l'esmentat a la pàgina 26 sobre la correspondència entre els períodes establerts per la producció efectiva i pel moviment de llarga durada.

" Novembre-Desembre:253.719 diners.
" " Març-Abril : 197.657 "
C) Pabordia de Juny-Juliol: 92.513 diners.
" " Agost-Setembre: 92.513 "
" " Octubre: 46.511 diners.

BIBLIOTECA VIRTUAL MIGUEL DE CERVANTES

6. CONCLUSIONS DEL CAPÍTOL

Les conclusions a les que al llarg d'aquest capítol hem arribat al tractar de cada producte en concret, ens permeten un cop analitzats tots els productes en qüestió, arribar a les següents conclusions generals sobre el tema de la producció:

1) Primerament, una gran fluctuació anual de la producció al dependre en gran manera, l'agricultura del factor climàtic. Malgrat que el pes d'aquest passa a ésser secundari en aquelles zones que es beneficiaven de la xarxa de regs.

2) En segon lloc, observem des dels inicis de la sèrie, fins el canvi de segle (1358-1410) importants canvis en els delmes que rebia l'Obra de la Seu. Es produiex durant aquest període una important davallada productiva de les menucies i carnalatges, verema i gra, que s'aguditza durant el període 1390-1410.

La forta davallada de la producció de gra, es el reflexe, en gran part, de la forta davallada de la producció d'ordi. Els primers anys de la sèrie la producció d'ordi és superior a la del forment, però amb el transcorrer dels anys, ambdues produccions es van igualant, per acabar essent la producció de forment superior a la de l'ordi, el darrers anys de la quarta centuria.

El fet que durant el tercer quart del segle XIV l'Obra rebés més quantitat d'ordi que de forment, ens fa pensar que també es consumiria més. De fet, en relació al seu conreu son varis els factors que faciliten la seva elecció front al forment: l'ordi és més resistent a la sequera, es pot sembrar darrera de conreus que es recolecten a l'hivern, i és més adequat quan es fan dues collites. En la seva elecció per part dels pagesos, primaria doncs, la quantitat a la qualitat.

Com ja hem fet esment, l'ordi s'emprava per fer pa, barrejat amb forment, ja que, per si sol, no és un cereal panificable. De fet, tant sols les classes benestants consumien pa blanc. La constant davallada productiva de l'ordi ens indica també una davallada del seu consum, i significa, tenint en compte que la producció de forment es manté, una millor qualitat del pa que s'elaborava.

També és molt important la davallada de les quantitats de diners que reb l'Obra, procedents dels carnalatges i menucies. Els primers anys de la sèrie són molt quantioses, indicadores d'una important ramaderia i conseqüentment també, d'un important consum de carn, d'acord amb les dades aportades per Lladonosa sobre l'important nombre de carniceries que es documenten al capbreu de l'any 1382[856] i per Prim Bertran sobre el consum de carn per part dels pobres de l'Almoina de la Seu l'any 1338.[857] Però la darrera dècada de la quarta centúria disminueixen vertiginosament.

Quin és el motiu o motius que provoquen una davallada tan generalitzada de la producció? Fou conseqüència d'una sèrie de *mals anys* motivats per unes condicions climàtiques adverses o per uns anys d'epidemies? Es produgué una davallada demogràfica?. Malauradament els Llibres de Consells de la Paeria, d'aquest període, estan perduts i no ho podem comprobar.

O bé fou el resultat d'un canvi en les relacions entre el Capítol i els pagesos?. Si fos així, ens sorpren que la devallada fos progressiva en lloc de produir-se un trencament brusc.

[856] LLADONOSA, J.: Op. cit., 1971, T. I., pp. 584-585.
[857] BERTRAN, P.: Op. cit., 1979, pp.99-102

3) A partir del canvi de segle i fins la quarta dècada del segle XV es produeix un augment de la producció de gra i de les entrades de diners procedents dels carnalatges i menucies, però les cotes assolides per un i altres, en relació a la producció de les dècades precedents expressen una situació molt diferent. Mentre la producció de gra augmenta considerablement, arribant a les cotes productives més altes de tota la sèrie, els diners procedents dels carnalatges i menucies veuen truncat el seu ascans als voltants de l'any 1420, quan les cotes assolides estan molt pel davall de les assolides la segona meitat del segle XIV.

L'augment de la producció global de gra, és conseqüència de l'augment de producció del forment i de l'avena, que arriben a assolir unes quantitats que dupliquen a les assolides la segona meitat del segle XIV. En canvi l'ordi, malgrat que a partir de l'any 1400 inicia una fase d'augment de producció, aquesta està molt pel davall de la producció assolida els primers anys de la sèrie.

Perquè la producció de forment i de civada augmenta tant en relació a la d'ordi? És que es produeix un canvi dels gustos i preferències, apreciat ja el darrer quart del segle XIV, com acabem de veure, que primaria l'elecció del forment com el cereal cada cop més exclusiu per l'elaboració de pa?. En relació a l'augment productiu de la civada, no estaria relacionat amb el cada vegada més important nombre de cavalleries que trobem, així com ens atansem al Renaixement?

Semblant pregunta ens podem fer en relació a la rebuda de diners procedents dels carnalatges i menucies. Perquè no augmenten tant com el gra i en el període 1422-1433 disminueixen? Estaria relacionat amb un hipotètic canvi de gustos en l'alimentació, amb l'elecció d'una dieta en la que primaria el consum de pa front al consum de carn?. O bé el que es va produir va ésser un canvi en la composició del delme lliurat pels pagesos al Capítol, en el que primaria la rebuda de gra, front a la rebuda de diners, donada la contínua devaluació de la moneda?. La davallada del període 1422-1433 simplement estigué motivada per una o varies epidèmies del bestiar?.

4) Són comunes a tots els productes estudiats la devallada que es produeix a partir de la cuarta dècada del quatrecents, fins la guerra civil i la recuperació que s'inicia un cop acabada aquella.

Quin és el motiu que productes tan diversos com els cereals, la verema i els carnalatges i menucies es comportin igual?

Són vàlides per Lleida les causes que segons Conde i Ruiz incidiren en la devallada de la producció cerealística de Barcelona a finals de l'Edat Mitja? Ambdós historiadors assenyalen: a) la davallada dels preus dels cereals. b) La tendència de la burgesia barcelonina a l'augment del consum de carn. c) Una reconversió agrícola cap el conreu de plantes més especialitzades, farratges i plantes industrials.[858]

Referent al consum de carn pels lleidatans Prim Bertran[859] ens informa que aquest era important en el segon quart del segle XIV i els inicis del segle XV. Coincidint amb el constant augment que durant el segle XV, fa referència Stouff[860] que es produeix a la Provença.

---

[858] R. Conde i J.E. Ruiz.: Veure nota 6

[859] BERTRAN, P.: El menjador de l'Almoina de la Catedral. Notes sobre l'alimentació dels pobres lleidatans al 1388. Lleida, I.E.I. 1979, Separata p.99. i BERTAN,P.: "*Un viatge per la Catalunya Nova al 1409*". dins Quaderns de Història Econòmica de Catalunya XIV, 1976, pp.64-77

[860] STOUFF,L.: Ravitaillement et alimentation en Provence aux XIV et XV siècles, Ed. Mouton, París, 1970, p.228

Quant a la reconversió agrícola, si en les terres de les quals l'Obra de la Seu rebia el delme s'haguessin produit canvis importants de cultius, ben segur que ho copsariem en la font documental, bé en l'arribada de nous productes, bé en l'augment de carnaltges i menucies.

Finalment sobre l'evolució dels preus dels cereals, i adelantant-nos al proper capítol, si que coincideixen amb una baixada de preus, però la davallada productiva no es cenyeix tan sols als cereals sinó que s'amplia a la resta de productes.

Sense deixar de banda aquestes, han de buscar-se, doncs, altres causes comunes a tots els productes en qüestió, entre les quals destaca la població. Es va produir una important davallada demogràfica que provocà la disminució del conjunt de la produccio? Malauradament l'estudi de la demografia medieval catalana ha d'assolir encara un bon nivell de coneixement. Tot i això són molt útils les dades aportades per Iglèsies sobre els fogatges baix medievals catalans. Iglèsies ens proporciona, en un estudi sobre el poblament català als segles XIV i XV[861], les dades sobre tres fogatges, corresponents als anys 1359, 1378 i 1497. Les del fogatge de l'any 1376 no les tenim en compte per la seva poca fiabilitat[862]. Comparant les dades dels dos primers fogatges, veiem que la població de la col.lecta de Lleida i del Segrià va disminuí, no així la de la ciutat de Lleida que es mantingué en 1213 focs, a consecuència segurament dels nou vinguts. Contrariament, en el fogatge de l'any 1497 queda palesa la pèrdua de població, tant a la col.lecta de Lleida, com al Segrià, com a la ciutat, respecte del fogatge de l'any 1378..

En un altre estudi que recull Lladonosa[863], Iglèsies analitza les dades corresponents al fogatge de 1365-1370, segons el qual la ciutat tenia 2.234 focs.

En relació a la demografia exclusivament lleidatana Lladonosa[864] publicà el contingut d'un fogatge utilitzat per la Paeria l'any 1413, segons el qual la ciutat tindria uns 7.000 habitants, xifra sensiblement inferior a la proporcionada pel fogatge de 1365-1370. De l'estudi dels capbreus corresponents als anys 1429 i 1453, malgrat que incomplerts, el mateix autor considera que la població lleidatana va augmentar entre els anys 1413 i 1462.[865]

Malgrat aquestes dades, deduides, d'altra banda, de capbreus incomplerts, no sembla més raonable relacionar el decreixement productiu amb una compressió demogràfica?.

Hi ha una altra hipòtesi que també hem de tenir present: la reducció en un moment donat del comerç, principalment de cereals, amb altres ciutats, per motius diversos. El que suposaria que una gran part de la producció adreçada al comerç no tingués sortida provocant uns excedents que repercutirien directament en el preu i també en la producció.

5) En conjunt, durant tot el període estudiat es constata un augment de la producció de forment en detriment de la producció d'ordi i de civada. Fenòment que s'observa a tot Europa. Cada vegada més s'utilitza el forment i s'abandona l'ordi pel consum humà, quedant relegats aquest i la civada a l'alimentació del bestiar.

6) El volum de producció que aporta cadascuna de les *pabordies* o prepositures és molt variable. Destaca entre totes per la seva producció la pabordia de Gener-Febrer. La més productiva, amb diferència, de forment, ordi i civada i la tercera productora de verema. La

---

[861] IGLESIES,J.: "El poblament de Catalunya els segles XIV i XV". A VI Congreso de História de la Corona de Aragón, Madrid, 1957, pp. 247-270.

[862] *"La separació solament de dos anys entre el segon i el tercer fogatge, fa reflexionar sobre l'autenticitat de la diferència de 1754 focs que hi ha entre ambdòs. Aquesta diferència, en la seva major part procedeix d'una estimació aparentment inflada dels focs de la majoria de localitats importants"* Ibidem p. 252.

[863] LLADONOSA,J.: Op. cit, 1971, T.1. p.491

[864] Ibidem, pp. 495-497.

[865] Ibidem, pp. 642-643

segueixen en importància les pabordies de Març-Abril i Maig. la de Març-Abril és la segona productora de forment i verema i la tercera d'ordi. La de Maig és la segona productora d'ordi i civada i la tercera de forment. La pabordia de Juny-Juliol sobresurt per ésser la primera productora de verema. Pabordies situades en la riba dreta del Segre, com també indica Terré[866]

Quins són els motius que fan que les esmentades pabordies es distingeissin per una major producció? En primer terme l'extensió de terreny que representen i que podem observar en el mapa Figura 7-7. En segon lloc que són terres que s'aprofiten de les aigües dels rius, torrents i clamors i dels canals i sèquies que les travessen. I en tercer lloc de la bona qualitat del sòl en front de la menor qüalitat de terres situades a l'oest i nortoest de Lleida, molt més àrides.

BIBLIOTECA VIRTUAL MIGUEL DE CERVANTES

[866] TERRE, M.: Op. cit.

7. QUADRES I GRAFIQUES

Figura 7-13 Figura 7-14 Figura 7-15 Figura 7-16
Figura 7-17 Figura 7-18 Figura 7-19 Figura 7-20
Figura 7-21 Figura 7-22 Figura 7-23 Figura 7-24
Figura 7-25 Figura 7-26 Figura 7-27 Figura 7-28
Figura 7-29 Figura 7-30 Figura 7-31 Figura 7-32
Figura 7-33 Figura 7-34 Figura 7-35 Figura 7-36
Figura 7-37 Figura 7-38 Figura 7-39 Figura 7-40
Figura 7-41 Figura 7-42 Figura 7-43 Figura 7-44
Figura 7-45 Figura 7-46 Figura 7-47 Figura 7-48
Figura 7-49 Figura 7-50 Figura 7-51 Figura 7-52
Figura 7-53 Figura 7-54 Figura 7-55 Figura 7-56
Figura 7-57 Figura 7-58 Figura 7-59 Figura 7-60
Figura 7-61 Figura 7-62 Figura 7-63 Figura 7-64
Figura 7-65 Figura 7-66 Figura 7-67 Figura 7-68
Figura 7-69 Figura 7-70 Figura 7-71 Figura 7-72
Figura 7-73 Figura 7-74 Figura 7-75 Figura 7-76
Figura 7-77 Figura 7-78 Figura 7-79 Figura 7-80
Figura 7-81 Figura 7-82 Figura 7-83 Figura 7-84
Figura 7-85 Figura 7-86 Figura 7-87 Figura 7-88
Figura 7-89 Figura 7-90 Figura 7-91 Figura 7-92
Figura 7-93 Figura 7-94 Figura 7-95 Figura 7-96
Figura 7-97 Figura 7-98 Figura 7-99 Figura 7-100
Figura 7-101 Figura 7-102 Figura 7-103 Figura 7-104
Figura 7-105 Figura 7-106 Figura 7-107 Figura 7-108
Figura 7-109 Figura 7-110 Figura 7-111 Figura 7-112
Figura 7-113

PRODUCCIÓ D'OLI

ANYS	PRODUCCIO OLI
1367	670
1368	
1369	
1370	
1371	
1372	
1373	
1374	
1375	
1376	
1377	
1378	
1379	
1380	
1381	
1382	
1383	
1384	
1385	
1386	
1387	
1388	
1389	
1390	
1391	
1392	
1393	208

1394	
1395	
1396	
1397	
1398	
1399	
1400	
1401	614
1402	
1403	430
1404	402
1405	104
1406	
1407	130
1408	
1409	364
1410	
1411	
1412	130
1413	
1414	
1415	
1416	
1417	
1418	
1419	
1420	
1421	
1422	396
1423	548

Tabla 7-1

BIBLIOTECA VIRTUAL MIGUEL DE CERVANTES

PRODUCCIÓ D'OLI

ANYS	PRODUCCIO OLI
1424	390
1425	
1426	
1427	
1428	434
1429	549
1430	226
1431	
1432	
1433	
1434	
1435	
1436	527
1437	
1438	
1439	
1440	
1441	
1442	
1443	
1444	
1445	
1446	
1447	
1448	
1449	
1450	
1451	
1452	
1453	
1454	
1455	
1456	340
1457	
1458	324
1459	
1460	
1461	
1462	
1463	
1464	104
1465	
1466	610
1467	
1468	
1469	
1470	
1471	
1472	
1473	
1474	
1475	
1476	
1477	
1478	121
1479	
1480	78
1481	33
1482	292

Tabla 7-2

BIBLIOTECA VIRTUAL MIGUEL DE CERVANTES

PRODUCCIÓ D'OLI

ANYS	PRODUCCIO OLI
1483	201
1484	138
1485	
1486	206
1487	312
1488	
1489	
1490	
1491	356
1492	
1493	140
1494	426
1495	
1496	588
1497	588
1498	1197
1499	102
1500	967

Tabla 7-3.

Figura 7-114 Figura 7-115 Figura 7-116 Figura 7-117
Figura 7-118 Figura 7-119 Figura 7-120 Figura 7-121
Figura 7-122 Figura 7-123 Figura 7-124 Figura 7-125
Figura 7-126 Figura 7-127 Figura 7-128 Figura 7-129
Figura 7-130 Figura 7-131 Figura 7-132 Figura 7-133
Figura 7-134 Figura 7-135 Figura 7-136 Figura 7-137

BIBLIOTECA VIRTUAL MIGUEL DE CERVANTES

VIII. EL MOVIMENT EVOLUTIU DELS PREUS

BIBLIOTECA VIRTUAL
MIGUEL DE CERVANTES

Figura 8-1 Figura 8-2 Figura 8-3 Figura 8-4

Figura 8-5

1. ESTAT DE LA QÜESTIÓ

1.1. L'ESTUDI DEL MOVIMENT DELS PREUS ALS SEGLES XIV I XV A EUROPA

La bibliografia de la història dels preus europeus durant la Baixa Edat Mitjana, és sortosament abundant. Són diversos els historiadors que han escrit, des de diversos països, la història econòmica de l'Europa medieval. Dividint-la consensuadament en dues fases ben diferenciades: una d'expansió, que es mantingué fins a principis del segle XIV, seguida d'una altra de contracció que s'esdevingué durant la major part dels segles XIV i XV.

A aquestes conclusions ha arribat Bois[867] que ha comparat les dades obtingudes per ell mateix referents a Rouan, amb les ja publicades per altres autors sobre La Península Ibèrica, Tolosa, Nord de França, Flandes, Brabant i Anglaterra. Igual que Pounds[868] que ho ha fet amb els preus d'Anglaterra, Gant i Cracovia. Abel[869] que utilitzà dades d'Anglaterra, França, Alemanya i Polonia. Tan sols per citar alguns exemples.

Es tracta d'un moviment de baixa de preus generalitzat arreu d'Europa, però que tingué una cronologia lògicament diferenciada en cada país.

" *No en todos los paises empieza cada período en el mismo momento. La decadencia del siglo XIV empieza en Francia antes que en Alemania; la depresion se prolonga en Inglaterra desde 1310 a 1480 aproximadamente...En Noruega el descenso más acentuado se registra después de 1360. Italia se retableció ya a comienzos del siglo XV, en una época en que los paises escandinavos aun tenian que caer en el punto mínimo."*[870]

La tendència descendent dels segles XIV i XV és un fet acceptat per tots els historiadors. La discusió se centra en les causes fonamentals del moviment dels preus, especialment en la moneda i la demografia. Aquests dos factors son considerats bàsics per entendre l'evolució dels preus.

Segons Bois[871] el fet que l'evolució econòmica d'Europa, als segles XIV i XV, sigui tan similar, dins d'una gran diversitat geogràfica i històrica, tant sols es pot explicar amb unes causes comunes que s'han de buscar en ambdós esmentats factors.

Alguns historiadors, però, donen una especial relevància a l'aspecte monetari. Miskimin[872] considera que la causa primordial que determina el moviment dels preus es la devaluació de la moneda. Assenyala per França una directa relació entre la devaluació de la moneda i l'augment dels preus nominals del blat. Arribant a la conclusió que durant el segle XV l'economia francesa fou extremadament vulnerable als capricis dels corrents internacionals de l'or i la plata.

---

867 BOIS, G.: Op. cit. pp.95-96.
868 POUNDS, N.S.G.: Op. cit. pp. 554-557.
869 ABEL, W.: Op. cit. pp. 71-77.
870 SLICHER VAN BATH, B.H.: Op. cit. p.165.
871 BOIS, G.: Op. cit. p.96.
872 MISKIMIN, H.A.: Op. cit. pp. 63-68.

La relació entre la devaluació de la moneda i les oscil.lacions dels preus també ha estat demostrada per Farmer pel segle XIV francés. Igual que el sobtat augment del gra a Gant durant les dues darreres dècades del segle XV, segons Pounds.[873]

En canvi, altres historiadors, entre ells North i Thomas[874] consideren com a factor més important de la depressió dels segles XIV i XV la disminució de població. Per ambdós autors aquesta va provocar una sèrie d'importants canvis tant econòmics com socials que afectaren l'evolució dels preus. Destaquen com a punts importants l'augment dels stocks monetaris per càpita, l'augment de la productivitat agrària, la reducció del volum de comerç, l'estímul de l'economia d'autosuficiència i el canvi de relacions entre el senyor feudal i el camperol.

Referent als productes agrícoles cal afegir-hi un nou element: la productivitat. I més quan les dades de les que disposem fan referència a un producte de tant poca elasticitat com és el gra[875], d'altra banda, aliment bàsic de la població medieval.

Per a Postan[876] preus, població i producció agraria es presenten com aspectes diferents d'un mateix procés, que atravessaren similars fases evolutives combinant-se i actuant els uns sobre els altres en tots els esdeveniments importants de la història econòmica medieval. Però per la seva interacció es impossible considerar a un d'ells com el motor principal.

Segons Pounds[877] en qualsevol sèrie de preus de productes de primera necesitat, com són els agrícoles s'hi reflecteix varis factors, entre els quals destaquen:

1) Un canvi cíclic anual. Amb importants diferències segons el moment, en relació amb el temps de collita.

2) L'abundància o escassetat de la collita.

3) La quantitat de moneda disponible, la seva qualitat i la rapidesa de circulació.

El problema està en trobar les causes específiques que en cada moment concret provocaren una determinada situació dels preus, i els historiadors no sempre coincideixen en elles. Diversitat d'opinions que queda reflectida en la bibliografia. Com és el cas de la controversia entre Bois i Day dobre les causes del moviment dels preus de la Normandia oriental. Va ésser Bois[878] qui va proposar unes fases de l'evolució dels preus i Day[879] qui posteriorment li va fer una sèrie d'observacions sobre les causes que motivaren cadascuna d'aquelles fases. En síntesi, les fases proposades per Bois i les observacions fetes per Day són les següents: Període 1335-1375: Segons Bois, alça dels preus conseqüència del desordre econòmic. Segons Day, l'augment del preu del cereal a finals d'aquest període no va ésser el resultat de la inflacció nominal del diner com en 1337-42 i 1349-60, sinó al fracàs de la collita de l'any 1370.

Període 1375-1405/10: Bois atribueix la devallada dels preus agrícols al augment de la productivitat del pagés. Segons Day va ésser la contracció dels stocks de metall el factor decessiu en el moviment deflaccionari que afectà tota Europa.

---

[873] POUNDS, N.S.G.: Op. cit. p.553.
[874] NORTH, D.C. i THOMAS R.P.: Op. cit. pp.76-79.
[875] La majoria d'historiadors han utilitzat en les seves series de preus, informació relativa als cereals i en especial al blat. Donat-se el cas que en més d'una ocasió els únics preus utilitzats fan referència exclusiva a algun tipus d'aquest producte.
[876] POSTAN, M.M.: Op. cit. p.17.
[877] POUNDS, N.S.G.: Op. cit. pp.552-553.
[878] BOIS, G.: Op. cit. pp.88-90
[879] DAY, J.: Op. cit. pp.97-103.

Entre 1405/10-1438/40: Segons Bois augment dels preus, probablement el període més crític de la centuria, motivats en part per la fallida monetaria. Day observa però un augment de la circulació monetaria en relació als períodes precedents.

Període1440-1465: Segons Bois colapse dels preus, que no es va limitar als cereals. Motivat segons day pel retorn a una situació política estable.

Període 1465-1500: Segons Bois augment de preus que es nota especialment en els productes agraris. Segons Day l'augment de preus assenyalat per Bois podria ésser atribuit més que als nous stocks de metall, a una succesió de collites pobres, els efectes de les quals van ésser agravades per l'embargament d'exportacions de gra del Bàltic i possiblement també per un increment en la demanda de cereals per una part de la població que estava començant a recuperar-se dels desastres demogràfics de la catorzena centúria.

Un segon punt en què tots els historiadors estan d'acord és en el diferent comportament dels preus agraris i dels preus industrials. Els preus agraris baixaren més i amb més rapidesa que els dels productes industrials. El motiu està, segons North i Thomas[880] i Bois[881], en què hi hagué un augment de la productivitat en el camp, ja que la gran qüantitat de terres disponibles motivà el conreu de les millors, mentre la productivitat dels productes manufacturats es va mantenir pràcticament igual. Per Abel[882] està en la disparitat entre la producció i la demanda, sent necesari per delimitar-la, l'estudi acurat del moviment poblacional.

En canvi els historiadors alemanys[883] es plantegen altres dues hipòtesis en resposta a perquè la regressió demogràfica no va arrastrar també els preus dels productes industrials. 1) Es que la població urbana va minvar més i el subministrament de productes industrials, llavors va declinar més que la demanda?. 2) o va ésser l'intervenció del factor corporatiu que va afavorir la producció urbana en front a la producció del camp?.

1.2. L'ESTUDI DEL MOVIMENT DELS PREUS ALS SEGLES XIV I XV A LA PENÍNSULA IBERICA

L'únic estudi fet amb profunditat que coneixem sobre l'evolució dels preus als segles XIV i XU és el d'E.J.Hamilton[884] referent als regnes de Navarra, Aragó i València. L'historiador proposa una successió d'etapes en cadascun dels tres regnes que en línies generals coincideixen i que segueixen també les directrius més amunt esmentades per Europa: augment de preus durant el segle XIV i estancament amb tendència a la baixa durant el segle XV. Etapes acceptades per tothom, malgrat que alguns historiadors en qüestionin les causes que les provocaren.

L'evolució dels preus en els regnes de Navarra, Aragó i Valencia durant els segles XIV i XV proporcionada per Hamilton, es pot concretar en les següents fases[885]:

- 1340-1380. Un brusc augment de preus conseqüència de l'augment dels stoks d'or degut a l'arribada de l'esmentat metall de les mines de Silèsia i Hongria, del comerç amb Africa i de la balança mercantil entre Orient i Occident favorable a Occident.

---

[880] NORTH, D.C. i THOMAS R.P.: Op. cit. p.77
[881] BOIS,G.: Op. cit. p.92-93
[882] Ibidem. p.91
[883] Ibidem. pp. 91-92
[884] HAMILTON, E.J.: Op. cit.
[885] Utilitzem la divisió cronològica que en fa J. Vicens Vives.VICENS VIVES, J.: Manual de Historia Económica de España, Ed. Vicens Vives, Barcelona, 1977, 9ªedic., 4ª reedic. pp. 204-206

Segons Vicens Vives cal tenir en compte a més altres causes de caràcter intern com és la desfeta del sistema productiu resultat de la Pesta Negra. Daltra banda considera difícil de comprovar la hipòtesis de la balança comercial favorable a Occident.[886]

Dufourcq, Gautier i Dalche també esmenten que la transformació del signe de la balança comercial no ha estat demostrada. Quant al tràfec amb Africa, consideren que havia provocat una afluència d'or des de molt abans de 1340.[887]

- 1380-1425. Període d'inestabilitat conseqüència d'un reajustament necessari després del brusc augment de preus anterior. Que s'aprecia especialment a Aragó degut al seu predomini agrícola.

- 1425-1460. Tendència depressiva. Deguda a la recuperació demogràfica i a la menor existència d'or i plata. S'inicia primer a Aragó però s'estén als altres regnes a partir de la quarta dècada.

- 1460-1480. Període crític a causa de la guerra civil catalana que repercuteix especialment a Aragó.

- 1480-1500. Tendència depressiva consequència de l'escasetat de circulació aurífera.

Posteriorment Wolff,[888] utilitzant les dades proporcionades per Hamilton sobre els preus dels esmentats regnes ibèrics, fa un replantejament del tema. En primer lloc realitza una crítica de les fonts emprades per aquell i del mètode analìtic utilitzat, proposant-ne un d'alternatiu. En segon lloc discrepa de Hamilton en que un dels factors que motivaren la baixa de preus fos el creixement demogràfic, contràriament la relaciona amb un declivi poblacional, malgrat que ell mateix l'accepti amb algunes reserves. Quant a la devaluació monetària comprova que hi ha diversitat de reaccions en cadascun dels productes.

De la resta de regnes ibèrics no tenim dades seriades. Malgrat que coneguem quelcom de l'evolució dels preus de Mallorca gràcies a l'aportació de Santamaria i també dels referents a Castella[889], particularment de Burgos[890]. Així com de l'evolució del preu dels cereals a Trigueros, Huelva, estudiada per Gonzalez[891].

Pel que fa a Catalunya hom[892] accepta una evolució similar a l'exposada per Hamilton per Navarra, Aragó i València, ja que ens manquen les sèries de preus que ell ha donat pels esmentats regnes veïns.

Els estudis sobre preus catalans el màxim que ens ofereixen són llistats incomplerts referents a uns pocs productes.

Cal destacar, però, el treball de Carrere[893] referent a l'economia barcelonina entre 1380 i 1462, del qual parem esment en quelcom que ens indica: una remarcable estabilitat de

---

[886] VICENS VIVES J.: Op. cit. p. 205

[887] DUFOURCQ, GAUTIER, DALCHÉ: Historia Económica y social de la España Cristiana en la Edad Media, Ed. El Albir S.A., Barcelona, 1983, p.227.

[888] WOLFF, Ph.: "*Réflexions sur l'historia des prix dans la Péninsule Ibérique aux XIVe et XVe siècles*", Studi in memoria di Federico Melis, vol. III. Nàpols, 1978, pp. 73-90.

[889] DUFOURCQ, GAUTIER, DALCHÉ:Op. cit. p. 289 i 253 i Historia de Españay América. Social y económica. Dirigida per J. Vicens Vives. Vol. II, Ed. Vicens Vives, Barcelona, 1972, p. 281 i 270-279

[890] VALDEON,J. Dir.: Burgos en la Edad Media, Junta de Castilla i Leon, Consejeria de Educacion y Cultura, 1984, León.

[891] GONZALEZ GOMEZ,A.: "Produccion y precio de cereales en Trigueros (Huelva), 1450-1512" en La España Medieval Estudios dedicados al profesor Julio Gonzalez Gonzalez, Universidad Complutense de Madrid, Madrid, 1980.

[892] HAMILTON, E.J.: Op. cit. p.185. VICENS VIVES J.: Op. cit. 1977, p. 205 i 208. VILAR P.: Op. cit. pp. 174-175.

[893] CARRERE, CL.: Op. cit. pp. 148-153.

preus al consum a partir de 1391[894]. Estudià en particular l'evolució dels preus dels draps trets dels contractes de comandes marítimes, la qual es concreta en[895] :

- Una flexió sensible entre 1380 i 1388 consequència d'una devallada dels salaris.
- Estabilitat que es manté fins la segona dècada del segle XV, amb una lleugera baixa l'any 1403 seguida d'una puja els anys 1407 i 1408.
- Una nova flexió entre 1422 i 1423 que continua amb els preus baixos accectuant-se encara més a partir de 1451.

Un altre estudi remarcable és el de Serra[896] referent als cereals barcelonins del segle XIV. En relació al preu del blat fa un estudi comparatiu entre els preus dels anys 1333-1334 i 1374-1375, arribant a la conclusió que en el curs del segle XIV el preu del blat augmentà considerablement[897].

Malgrat l'encert del seu treball, aquest és concreta únicament en aquests dos moments, desconeixent la corba secular. Daltra banda són dos anyades excepcionals que es troben en mig de dues crisis importants, per la qual cosa hem de recordar que els preus són eventualment elevats.

Finalment, gaudim de l'indispensable estudi de Del Treppo[898] sobre el preu del blat a Barcelona durant el segle XV, utilitzant les dades sobre l'adquisició de blat foraster per abastir la ciutat.

Del Treppo diferencia en el període comprès entre l'any 1430 i els darrers anys del segle XV les següents etapes:

1430-1455: Nivell constant dels preus del blat.

1456-1461: Augment dels preus efectius que es situa aproximadament en un 25% respecte del període 1446-1455. Conseqüència en part de la devaluació monetaria.

1462-1479: Augment desmesurat degut a una causa de naturalesa política, la guerra civil. Període de sensibles oscil.lacions.

A partir de 1480: Retorn als preus del període 1446-1455.

Les dades utilitzades per M. del Treppo li permeten arribar a la següent conclusió:

"Llevat de fortes pertorbacions degudes a esdeveniments polítics, militars o naturals clarament perceptibles, la tendència de fons durant els darrers decennis del segle dibuixa una lenta però contínua davallada. En aquest sentit els preus del blat a Catalunya es poden considerar com un reflex de la tendència general dels preus que Hamilton ha pogut establir sòlidament amb els seus estudis pel que fa a Aragó, València i Navarra."[899]

La resta d'historiadors que han aprofundit en l'economia catalana dels segles XIV i XV solament fan esment de preus molt concrets i molt esporàdicament.[900]

Els estudis sobre l'economia lleidatana de la Baixa Edat Mitjana tampoc ens ofereixen corves de preus. Tant sols ens informen de preus molt eventuals.[901]

---

[894] Ibidem, p.149
[895] Ibidem, pp.151-152
[896] SERRA, E.: Op. cit.
[897] Ibidem, p. 87
[898] TREPPO, M. del.: Op. cit. pp.317-328
[899] Ibidem. p.322
[900] Esmentem per la seva importància a P. Vilar i C. Batlle que ens dònen el preu dels cereals l'any 1333. VILAR, P.:Op. cit. p. 148 i BATLLE, C.: Op. cit. p. 45. També CURTO, A.: Op. cit. Quadres 6-12.
[901] MUT REMOLAR, E.: Op. cit. pp. 148-152 i LLADONOSA, J.: Op. cit, 1971, Vol. I, pp. 662 i 739., BERTRAN, P.: Op. cit. 1979, p.121.

Ens trobem, doncs, amb un greu buit dins la bibliografia referent a l'estudi dels preus dels segles XIV i XV en la Península Ibérica. Buit que nosaltres pretenem omplir en part, la nostra investigació s'ha centrat en la ciutat de Lleida.

Les nostres pretensions es centren en conèixer quina és l'evolució dels preus lleidatans i donar resposta a dues preguntes que considerem fonamentals: segueix la corba dels preus lleidatans les pautes donades a conèixer per Hamilton per Navarra, Aragó i València, i que fins el moment hom ha acceptat per Catalunya? Coincideix el procés evolutiu del preu del blat de Lleida amb el del blat barceloní donat a conèixer per M. del Treppo? A priori sembla que així sigui, atesa la repercusió que sempre han tingut en la nostra ciutat els esdeveniments, de tota mena, que al llarg de la història s'han esdevingut a Barcelona i la proximitat, no solament física, de Catalunya amb Aragó i València. La nostra tasca és comprovar-ho.

Altra questió recau sobre la diversa evolució que seguiren els preus de cadascun dels productes dels quals tenim dades. Baixaren més i amb més rapidesa els productes agrícols que els productes industrials tal com succeí a la resta d'Europa?

BIBLIOTECA VIRTUAL MIGUEL DE CERVANTES

2. COMENTARI DE LA FONT UTILITZADA

Com ja hem indicat en un capítol precedent la font documental de la qual hem extret les dades per fer l'estudi dels preus ha estat els Llibres d'Obra. Sobre el tipus de font a utilitzar hi va haver a França una forta discusió metodològica entre partidaris de la utilització de mercurials i partidaris de la utilització de llibres de comptes.

La polémica s'esdevingué fonamentalment en els treballs de la Societé d'Histoire Moderne, a les pàgines dels "Annales" i en els articles publicats pel "Comité Internacional". Els que més van entrar en la polèmica van ésser Hauser d'una banda i Simiand i Labrousse d'altra, amb la participació en el debat de nombrosos científics, entre els que destaquen Bloch i Lefebvre. El pensament de Hauser es basà en les crítiques contra la indagació històrico-estadística dels preus com a tal. Cada mitja era per ell quelcom irreal que mai existí realment. Hauser proclamà la superioritat de les fonts privades, en contra del criteri aceptat pels investigadors de la història dels preus, que consideraven de més valor les anotacions oficials. Labrousse va ésser qui més intensament es va enfrontar a les teories de Hauser, que sense negar la importància de les fonts privades, va demostrar fins a quin punt es troba limitada la seva utilització i com les anotacions oficials dels preus són superiors a aquelles.[902]

Nosaltres hem emprat els llibres de comptes per una raó molt simple: és la única font, coneguda fins el moment, que ens ofereix preus de diversos productes sistemàticament per un període de temps llarg. Situació que obliga a accepar els llibres de comptes com una font vàlida[903]

Referent als preus dels productes agrícoles, primerament, cal que tinguem en compte dues questions que poden marcar el seu comportament en el mercat: la procedència i el propietari. Quant a la procedència, són productes que provenen d'un delme. Pel que fa al propietari, era el Capítol Catedralici. Aquests dos factors situen aquests determinats productes en mans d'un estament priveligiat, que no té necessitat immediata de vendre'ls després de la collita i que disposa de graners on emmagatzemar-lo. Tenen la possibilitat de reservar el producte quan el preu és excessivament baix i es preveu un augment a llarg termini. Si aquest fos el cas podríem considerar que els preus recollits en els Llibres d'Obra de determinats anys són un xic més elevats que la mitjana anual real. Malgrat que així sigui, no invalida les dades que aportem, a més la metodologia utilitzada de mitjanes mòbils esbaeix les petites anomalies. Encara que poques vegades, també ens trobem amb el cas que l'Obra, en determinades ocasions es veu obligada a vendre el gra perque necessita els diners per les obres de la Seu.

La font, que com ja sabem, registra els preus anualment, ens indica sempre la quantitat, el preu i la qualitat del producte. La majoria de vegades qui és el comprador i alguns cops, també el dia concret que va tenir lloc la transacció. En algunes ocasions fa referència també a la causa que provoca la variació del preu.

Referent als preus dels materials, fan referència a productes que compra l'Obra.

De quins productes coneixem els preus? Quina és la seva cronologia? Els productes dels quals tenim més dades són els agrícoles. Del forment o blat, de l'ordi, de l'avena o civada i del vi les dades s'inicien l'any 1361 i finalitzen l'any 1500. Tenim però alguns buits,

---

[902] KULA, W.: Problemas y métodos de la hsitoria económica Ed. Península, Barcelona, 1974, 2ª edic. pp. 414 i ss. Podem consultar també a E. Labrousse, que basa la seva obra en la defensa dels mercurials en LABROUSSE, E.: Fluctuaciones económicas e historia social Ed. Tecnos, Madrid, 1978, pp.25-27

[903] VILAR, P.: Crecimiento y desarrollo, Ed. Ariel, Barcelona, 1976, 3º edic.

principalment durant el segle XIV, de poca durada, excepte el que abarca el període comprès entre els anys 1368 i 1376.

De la verema, la mestura, el lli, els alls i les cebes tenim dades molt esporàdiques, que ens serveixen solament per donar una informació puntual en un moment donat, però sense tenir la possibilitat de realitzar cap corba de preus.

Les notícies referents al preu dels productes industrials de que disposem són molt nombroses, però també molt diverses.

La majoria fa referència a materials emprats en les obres de construcció i d'adob de la fàbrica i en l'acondicionament dels cellers i graners. En tenim també de pigments emprats per pintar les escultures, de metalls utilitzats per fer noves campanes i del paper comprat per enregistrar els comptes. A més dels preus d'un heterogeni i ampli ventall de productes per finalitats molt diverses. Però que ens permeten seguir l'evolució referent a un determinat producte durant l'esmentat període de temps són molt pocs.

Utilitzem els preus de les candeles, els claus, l'estopa, el ferro, el guix, el paper, el seu, la calç, les atoves,les teules, les rajoles i els marcovins, un tipus de claus petits, diferenciats de la resta.

BIBLIOTECA VIRTUAL
MIGUEL DE CERVANTES

3. METODOLOGIA UTILITZADA

Davant la discussió oberta sobre la utilització de l'any del calendari o bé de l'any agrícola en els estudis sobre preus de productes del camp, Baehrel[904] va presentar un diagrama segons el qual ambdòs mètodes són iguals. L'any que nosaltres utilitzem és l'any del calendari ja que, excepte alguns anys del segle XIV, la font documental enregistra els preus segons aquest còmput.

Una altra polèmica es centra en el maneig de preus nominals o del valor pecuniari segons el seu valor en metàl.lic. Aquest darrer és el sistema emprat per Hamilton[905], el qual li permet utilitzar el major nombre de preus possibles per establir el que anomena "moviment general dels preus", però que ha estat ampliament criticat. Per Baehrel[906] convertir els preus en or equival a introduir una variant suplementaria que complica el raonament. Vilar[907] considera que utilitzant aquest mètode s'elimina el comportament particular de cada preu, que ens interessa tant com el moviment general i que en realitat reflecteix el moviment del preu de la moneda en mercaderies i no el preu de la mercaderia en moneda.

Per obtenir el moviment de llarga durada ens hem servit dels mètode de les mitjanes mòbils[908] i mitjanes mòbils rectificades ja esmentats en capítols anteriors. Per poder realitzar-les, hem substituit els pocs buits que teniem amb preus aproximats, comptabilitzats fent la mitja de varis anys anteriors i varis anys posteriors.

Pretenem establir també quina es l'evolució del moviment cíclic, en canvi la documentació no ens permet fer un estudi eshaustiu del moviment estacional.

Respecte a l'evolució del preu dels productes no agricoles, les dades que tenim únicament ens permeten conèixer el moviment dels preus efectius i dels preus relatius. Per a estudiar aquests s'ha elaborat una sèrie utilitzant com a base igualada a 100 la mitjana de tot el període.

[904] KULA, W.: Op. cit. pp. 423-424
[905] HAMILTON, E.J.: Op. cit.
[906] KULA, W.: Op. cit. pp. 422-423
[907] VILAR, P.:Op. cit. 1976, pp. 189-190
[908] El trobem explicat en LABROUSSE, E.:Op. cit. p. 92

4. ELS PRODUCTES AGRÍCOLES

En el preu que assoleixen els productes agrícoles medievals, i de tot l'Antic Règim, hi té un paper fonamental el volum de les collites. Però aquest no és l'únic, contràriament, hi conflueixen altres factors, com són la demografia, la moneda, les epidèmies, els esdeveniments bèl.lics, el monopoli exercit pels venedors o les situacions polítiques greus.

Quant a la demografia ja n'hem tractat en un capítol precedent.

Referent al tema monetari, encara poc clar, hem considerat que era millor treballar amb les nostres pròpies dades, malgrat que escases. No son dades sobre l'encunyació de moneda, ni del seu valor o llei, sinó de l'equivalència entre el diner i el florí, que ens permet conèixer l'evolució d'aquell ja que els preus dels productes estan indicats en diners. Observant la gràfica sobre la relació entre l'evolució del florí i l'evolució del preu del forment, apreciem clarament que ambdues gràfiques evolucionen d'igual manera i que hi ha una clara relació entre la progressió del florí i el moviment de preus del forment. Arribant a la conclusió que un dels factors causa del moviment del preu del forment és el factor monetari.

Les epidèmies es repeteixen constantment durant els segles XIV i XV. Lladonosa[909] ens indica com tocats per la pesta els anys 1348, 1362, 1371, 1380, 1402, 1408, 1410, 1442, 1451, 1458, 1465, 1468, 1474-75, 1480-83, 1486-87, 1489-91 i 1493-94. La pesta es convirtiria, doncs, en quelcom al que estava acostumada la gent de l'època i que ja no sobtava.

Aquest fou també un període abundós en guerres i bandositats, entre les que destaca la guerra civil (1462-1472). Lladonosa[910] destaca com anys d'intranquilitat a Lleida els següents: 1361, 1364, 1366, 1367, 1381, 1391, 1401, 1410-12, 1413, 1452, 1456, 1464, 1467, 1473, 1474, 1476-77 i 1484. Les causes foren molt diverses: ajut de Pere III a Enric de Trastàmara contra Pere el Cruel de Castella, hostilitat anti-semita, revoltes de senyors feudals, avalots per causa d'impostos, lluites entre llinatges lleidatans, alçament del comte d'Urgell, litigi entre els canonges i els Santcliment, lluites per la baronia de Montcada i la guerra civil.

Sobre la possibiliat del Capítol d'esperar a vendre els productes en el millor moment ja n'hem fet esment, ja que la seva situació econòmica no l'obligava a vendre, tot just rebuda la collita.

Finalment, en relació amb les situacions poítiques, hem de tenir en compte com podien afectar psicològicament a la població, quan es tractava d'esdeveniments greus i fer que emmagetzamés queviures, provocant un exhauriment dels productes en el mercat i un augment de preus.

4.1. ELS CEREALS

4.1.1. El forment

4.1.1.1. El moviment de llarga durada.

Ja hem vist com a Europa, durant la segona meitat del segle XIV i la major part del segle XV el preu del forment es caracteritzà per una tendència a la baixa o bé un estancament,

[909] LLADONOSA,J.: Op. cit.1971, vol.I, pp.490, 544, 654, 679, 715, 719 i 720. Vol. II. pp. 46, 47 i 64. LLADONOSA, J.: Op. cit. 1975, Vol. II pp. 59, 65, 120 i 121

[910] LLADONOSA,J.: Op. cit. 1971, Vol. I. pp. 476, 479-485, 524-525, 530, 597-599, 601-606, 629-630, 681-683, 697-711, 716-721. Vol. II. pp. 41-44

seguit d'una recuperació a finals del segle XV. Pel que fa al preu del forment lleidatà, donant només un cop d'ull al gràfic corresponent a l'evolució dels preus efectius, constatem, de moment, que aquests tenen un moviment similar. Una primera mirada ens serveix per veure que la tendència secular dels preus del forment a Lleida entre els anys 1361 i 1454 és, amb moltes oscil.lacions, d'una baixa. Tot seguit, els efectes de la guerra contra Joan II faran que els preus pugin desmesuradament; tornant al ritme anterior un cop que la normalitat revingué al pais i acabant el segle amb una inicial tendència a l'alça.

Feta aquesta primera observació ens pertoca delimitar amb més precisió els trets d'aquesta sèrie. Ens interesa comprovar el que hom ha acceptat fins el moment. Es a dir, el moviment dels preus de Lleida és similar als preus d'Aragó i València donats per Hamilton?[911]. Les oscil.lacions de la nostra sèrie segueixen un moviment ritmic o bé la sèrie canvia el sentit d'un any a l'altre?

Primer de tot hem d'indicar que segueix un moviment de preus molt compassat. La regularitat, és doncs, un element característic de la corba dels preus de Lleida.

Referent a la similitut amb les corbes de preus donades per Hamilton[912] sobre Aragó i València, de primer cal precisar que les dades no són tant exhaustives com les nostres. A més d'iniciar les sèries amb posterioritat a la de Lleida, hi trobem buits importants. Les dades valencianes malgrat començar l'any 1413 no són contínues fins l'any 1420 i les aragoneses si bé s'inicien l'any 1382 continuen amb molts buits durant tota la sèrie.

Observant el gràfic dels preus efectius del forment de Lleida, Aragó i València, comprovem com les tres corbes són similars. Similituds que s'aprecien encara més en els gràfics sobre els preus efectius de Lleida i Aragó i Lleida i València; i en el grafic dels índex dels preus de Lleida i València. La gràfica dels índex dels preus d'Aragó no l'hem pogut elaborar per manca de dades.

Els preus aragonesos ens els dona Hamilton utilitzant el cafiç com a unitat de capacitat del gra. En canvi tant els valencians com els lleidatans estan establerts per fanegues, mesura de grans que es considera és una dotzena part del cafiç. Comptabilitzant els preus aragonesos en fanegues, aquests es situen en el lloc més baix de les tres corbes. Essent els preus valencians els més alts excepte l'any 1425, l'any 1495 i els anys de la guerra civil en que els preus lleidatans superaren els valencians.

La guerra contra Joan II no afectà tant sols els preus catalanans, sinó que repercutí també en els preus dels regnes veins. Fet que podem comprovar especialment pel regne de València, amb un augment màxim una mica posterior i de menys intensitat que el que tingué lloc a Lleida. Respecte a Aragó la manca de dades no ens permet fer idèntiques afirmacions.

La comparació dels màxims i mínims de les tres corbes ens permet apreciar les seves similituts. Els màxims dels anys 1413 i 1464 coincideixen en les tres corbes. El de 1445 de Lleida i Aragó el trobem a València l'any 1442 i els de Lleida de 1441, 1457, 1473 i 1477 els trobem un any després a València, excepte el de 1457 que el trobem un any abans. Els mínims de 1448 i 1454 són comuns a Lleida i València i el primer d'ells s'avança un any a Aragó. El de 1468 el trobem a Lleida i a Aragó. El de 1482 i el de 1491 els trobem també a València amb una diferència d'un any, el primer anterior i el segon posterior.

El sistema més senzill per avaluar l'alça o la baixa d'una sèrie cronològica és el de comparar els valors mitjos d'un grup d'anys del principi i d'un grup similar del final. Utilitzant les dades de Lleida, trobem que entre el primer període que tenim (1361-1367) i el darrer (1492-1499) els preus baixaren el 43,69%.

---

[911] HAMILTON, E.J.: Op. cit.
[912] Ibidem.

Ara bé aquestes dades que ens confirmen una important baixa del preu del forment entre mitjans del segle XIV i finals del segle XV, no ens permeten fer cap comparació amb l'evolució de València i Aragó. Per a poder comparar les tres gràfiques hem d'agafar com a període inicial comú a les tres el comprès entre els anys 1412 i 1416. La diferència entre ambdòs períodes és de -18,44% a Lleida, -26,88% a València i -25,95% a Aragó. Lleida és, doncs, on menys baixà el preu del forment, seguida d'Aragó i posteriorment, i amb preus molt similars a aquest regne, de València.

Aquests resultats, però són solament indicatius, ja que no ens proporcionen informació de tota la sèrie. Molt més interessant és la utilització de les mitjanes cícliques per a tot el període.

La corba de Lleida, atenent-nos a les puges i baixes cícliques la podem dividir en 15 períodes. Després d'obtindre els preus mitjos de cada període[913] i el seu respectiu índex observem que es produeixen uns moviments alterns d'alça i baixa dels preus. Amb una variació de sentit cada un o dos períodes.

Les mitjanes cícliques ens indiquen un període de moltes oscil.lacions amb uns índex situats la majoria entre el 50 i el 70 per cent respecte de l'índex inicial que correspon al període 1361-1366 i amb una única mitjana cíclica superior a l'índex 100 que correspon al període 1469-1475 com a conseqüència de la guerra.

Entre el primer i el segon període hi ha una disminució del 63,24% consecuència dels preus força elevats de la sisena dècada del segle XIV. Entre el segon i el tercer període hi ha un augment del 7,3%. Els preus mitjos del tercer i quart període són practicament iguals, ja que té lloc un augment del 0,26%. Entre el quart i el cinquè període hi ha una disminució del 6,72%. Entre el cinquè i el sisè període hi ha un augment del 18,35%. Entre el sisè i el setè període hi ha una disminució del 14,31%. Entre el setè i el vuité període hi ha un augment del 3,99%. Entre el vuité i el nové període hi ha un augment del 3%. Entre el nové i el dècim període hi ha una disminució del 17,07%. Entre el desè i l'onzé període, coincidint el darrer amb la guerra civil, hi ha un augment del 28,6%. Entre l'onzè i el dotzé període, continuant la guerra, hi ha un augment del 27,56%. Entre el dotzé i el tretzé període, ja acabada la guerra, hi ha una disminució molt important del 42,89% que indica una tornada a la normalitat. Entre el tretzé i el catorzé període hi ha una disminució del 6,71% que reafirma la tendència del període precedent. Entre el catorzé i el quinzé període hi ha un augment del 10,99% que tanca les mitjanes cícliques del segle XV.

Si volem comparar els índex de Lleida amb els d'Aragó i València, utilitzant la periodificació feta per Lleida, no podem utilitzar el període 1361-1366 com a inicial. Com hem dit el primer període del que tenim dades dels tres regnes és el 1412-1416. Igualant la primera mitjana cíclica a 100 obtenim que tant a Aragó com a València la resta de mitjanes cícliques no assoleixen mai aquest índex, ja que el primer període té una mitjana molt alta consequència dels elevats preus de l'any 1413, en canvi a Lleida durant el període 1469-1475, coincidint amb la guerra, s'arribà a un índex 131,26%. Durant l'esmentat període els preus dels altres dos regnes experimentaren un augment respecte del període anterior, però que no superà el preu del període inicial 1412-1416. I és que la repercusió de la guerra civil catalana es va notar tant a València com a Aragó, però lògicament més atenuada que al principat.

Entre el primer i el segon període a Lleida hi ha una disminució del 24,63%, a València del 17,22% i a Aragó del 22,15%, ja que la mitjana cíclica del primer període inclou els preus de l'any 1413, que van ésser molt elevats en els tres regnes. Entre el segon i el tercer període hi ha un augment del 4,83% a Lleida i d'un 14,4% a València. En canvi a Aragó hi ha

[913] Per obtindre els preus mitjos hem utilitzat solament els preus efectius de que disposavam en cada període.

una disminució del 5,12%. Entre el tercer i el quart període hi ha un augment a Lleida del 3% i a Aragó del 3,33%. A València hi ha una disminució del 7%. Entre el quart i el cinqué període hi ha una disminució a Lleida del 20,72%, a València del 7,32% i a Aragó del 2,42%. Entre el cinqué i el sisé període, aquest darrer corresponent als anys de la guerra civil, hi ha un augment a Lleida del 34,7%, a València del 0,41% i a Aragó del 3,35%. Entre el sisé i el septim període,continuació de la guerra, hi ha un augment a Lleida del 33,43%, a València del 12,82% i a Aragó del 19,92%. Entre el sèptim i el vuité hi ha una disminució a Lleida del 52,03%, a València del 9,73% i a Aragó del 31,82%. Entre el vuité i el nové període a Lleida hi ha una disminució del 8,14%. En canvi a València hi ha un augment del 3,25% i a Aragó també un augment del 13,11%. Entre el nové i el dècim període hi ha un augment a Lleida del 13,34% i a Aragó del 1,19%. Contrariament, a València hi ha una disminució del 10,82%.

Les mitjanes cícliques confirmen la similitut entre les corbes de Lleida, València i Aragó i la incidència dels esdeveniments bèl.lics catalans en els regnes veïns. Apreciant-se una major similitut entre les corbes catalana i aragonesa. Similitut lògica atenent les similars característiques de terres de l'interior, productores de gra. Encara que les amplituts de les mitjanes cícliques siguin majors en la corba de Lleida, possiblement per la menor capacitat de producció cerealística de Lleida.

La corba de les mitjanes mòbils de tretze anys, amb l'any observat al centre, ens permet examinar amb rigor el moviment de llarga durada.

Hi observem quatre parts ben diferenciades consistents cadascuna d'elles per un moviment de puja seguit d'un moviment de baixa. Parts que es delimiten de la seguent manera: 1383-1420, 1421-1453, 1454-1486 i 1487-1494.

Les dos primeres estan compostes d'una successió de puges i baixes poc importants, que s'inicien amb un alça i finalitzen amb una baixa remarcables. La tercera està formada per una alça seguida d'una baixa, molt importants i molt ben definides. La quarta molt reduida, la podem considerar com l'inici d'un nou moviment del que desconeixem la continuació. Bé podria ésser similar als dos primers o bé podria ésser l'inici d'una alça que comença amb un moviment de puja, seguit d'una baixa de menor intensitat.

Més detalladament, la corba de mitjanes mòbils, evoluciona de la seguent manera:

1383-1420:

1383-1391: Augment constant

1392-1395: Baixa lenta i cada vegada menor.

1396-1406: Després d'un augment inicial es manté constant fins l'any 1399, l'any 1400 puja una mica i tot seguit continua baixant.

1407-1420: Augment inicial que baixa bruscament fins arribar l'any 1413 en que es manté constant fins l'any 1420, tret de l'any 1419 que augmenta una mica.

1421-1453

1421-1430: Una puja, amb un ritme més ràpid fins l'any 1426.

1431-1434: Baixa.

1435-1440: Puja.

1441-1453: Baixa, amb dos moments d'estancament entre 1443 i 1446 i entre 1449 i 1453.

1454-1486

1454-1468: Una puja ràpida, que avança més lentament entre els anys 1461 i 1465.

1469-1486: Baixa ràpida, especialment l'any 1477 i amb un estancament els anys 1478-1480.

1487-1494

1487-1490: Puja

1491-1494: Baixa

Fins aquí hem vist quin era el moviment dels preus del forment Lleidatà en relació amb els preus del forment d'Aragó i València. Passem tot seguit a fer un estudi comparatiu amb l'evolució que seguiren els preus del forment comprat per la ciutat de Barcelona.[914]

Utilitzant la periodificació realitzada per Del Treppo, veiem que les nostres dades coincideixen amb les seves.

El període 1430-1455 en que a Barcelona els preus es mantingueren constants té el seu afí a Lleida en el període 1429-1446.

Entre els anys 1456 i 1461, els preus també augmentaren respecte el període anterior. I com a Barcelona el preu més alt va ésser el de l'any 1457. Segons Del Treppo[915] el motiu va ésser la greu escassetat de l'any anterior que havia afectat Aragó i l'Urgell.

Des de l'any 1462 a l'any 1479 s'assoliren, en mig de grans oscil.acions, els preus més alts de tot el segle, a causa de la guerra civil. Destacant entre tots, dos anys: el 1464 i el 1473-1474.

Ja hem vist com un dels màxims en que coincidien els preus de Lleida, Aragó i València era el de l'any 1464. Any en que la guerra s'endurí i en el qual Lleida va ésser assetjada per les hosts de Joan II.

Altre màxim de la corba lleidatana era el de l'any 1473, any en que fou assetjada Barcelona. En canvi ja hem vist com a València es retrasava un any, igual que a Barcelona.[916]

A partir de l'any 1480 la situació es normalitza i els preus tornen al nivell dels anys anteriors a la guerra.

4.1.1.2. El moviment cíclic.

Tenim ja varies dades sobre la corba de Lleida:1) l'existència d'una baixa entre els anys 1361 i 1500. 2) Un comportament similar de la corba de Lleida amb les de València i Aragó. 3) Una major amplitud de la franja en que es mouen els preus lleidatans. 4) Una gran coincidència de l'evolució dels preus lleidatans amb els de Barcelona.

Però ja es prou sabut que tant o més important que la tendència secular, en l'època medieval i en tot l'Antic Règim, ho són les variacions cícliques. Variacions moltes vegades brutals que necessariament han de repercutir en l'economia i en la societat i que actuen de forma molt diversa tant en els diferents grups socials que intervenen en la producció com en els consumidors.

Per a poder precisar estadísticament el moviment cíclic utilitzarem el sistema de les mitjanes mòbils de 13 anys amb l'any estudiat al final.

Observant la gràfica del moviment periòdic del preu del forment, apreciem una gran amplitut de les oscil.lacions, arribant a uns valors molt alts. Situant-se el màxim, l'any 1473 a 105,11 i el mínim, l'any 1482 a -69. Dades que ens indiquen, sens dubte, una manca d'elasticitat de l'oferta i la demanda.

Valors molt més alts que els que ens proporciona Vicedo[917] per al segle XVIII, també per a Lleida i Gabarrou[918] durant el mateix segle per a Tarrega.

---

[914] Hem fet primer la comparació amb les dades que ens ofereix Hamilton ja que són més similars a les nostres, oferint-nos una llarga serie de preus. En canvi les dades proporcionades per M. del Treppo i E. Serra no són sistemàtiques, consistents tant sols en un llistat de preus i excluint-hi l'aportació de gràfiques.

[915] TREPPO, M. del.: Op. cit. p.320

[916] Desconeixem si a Aragó els preus tingueren un comportament similar els anys 1473 i 1474, ja que en les dades publicades per Hamilton falten les corresponents a aquests anys. Encara que suposem que els preus aragonesos seguiren les mateixes pautes que les indicades per Catalunya i València durant aquests anys.

El comportament del moviment cíclic no és però igual per a tot el període. Hi destaquen uns moments de certa estabilitat entre els anys 1389 i 1400, 1429 i 1446 i 1484 i 1493. La resta es caracteritza per una important fluctuació, de major o menor intensitat.

Amplitut de les principals crisis:

1402: 42,48%
1406: 31,24%
1413: 78,32%
1425: 73,90%
1457: 41,61%
1464: 77,84%
1473: 105,11%
1495: 40,49%

Al llarg de tot el període estudiat trobem crisis amb una amplitud important. Durant la primera meitat del segle XV sobresurten la de l'any 1413, any de crisi també a Valencia i Aragó, i la de l'any 1425 i durant la segona meitat les dels anys 1464 i 1473, ambdues a consecuència de la guerra civil.

La gràfica dels preus del forment ens mostra un cicles determinats per un mínim inicial i un minim final. El que a nosaltres ens interesa observar és l'amplitut de cada moviment cíclic. Amplitut que arriba a cotes molt altes en la majoria dels cicles i que havia d'afectar indubtablement l'economia dels lleidatans dels segles XIV i XV, i que ben segur, es reflectí en greus repercussions socials.

Amplitut del moviment cíclic:

1361-1367: 121,61%
1377-1392: 123,33%
1392-1397: 30,62%
1397-1404: 72,79%
1404-1411: 94,90%
1411-1416: 287,50%
1416-1430: 225%
1430-1437: 63,12%
1437-1448: 167,49%
1448-1454: 108,29%
1454-1468: 297%
1468-1476: 289,40%
1476-1482: 314,90%
1482-1491: 266,66%
1491-1499: 98,44%

Observant el quadre precedent veiem que l'amplitut cíclica d'alguns períodes és exageradament important: 314,90%, 297%, 289,40%, 287,50%, 266,66%, 225% i que únicament en cinc períodes se situa en uns valors inferiors al 100%. Per apreciar la greu situació econòmica en que es devia trobar el consumidor lleidatà dels segles XIV i XV

[917] El màxim té un valor de 67,62 i el mínim de -34,38. VICEDO, E.: "*El preu dels cereals durant el segle XVIII en un mercat de l'interior: l'Almodí de Lleida"* pp.340-341 en DD.AA.: Primer col.loqui d'Història Agrària Barcelona, 13-15 d'octubre de 1978, Col. Politècnica, Diputació Provincial de València, València 1983.

[918] El màxim té un valor de 61,2 i el mínim de -29,6. GABARROU,R.:*"Sobre la formació del mercat català en el segle XVIII. Una primera aproximació a base dels preus dels grans a Tàrrega (1732-1811)* pp. 120-121 en Recerques nº1, Ed. Ariel, Barcelona, 1970

podem comparar aquestes dades amb les donades per Gabarrou[919] pel segle XVIII a Tàrrega. Observem que aquelles es situen sempre en uns índex inferiors al 100% excepte en un cicle.

A l'hora de voler fer una comparació del moviment cíclic lleidatà amb els moviments cíclics d'Aragó i València, ens trobem que la discontinuitat de les dades aragoneses no ens ho permeten fer.

Respecte a València, el moviment cíclic dels preus del forment no coincideix amb el lleidatà. D'antuvi, el primer cicle s'inicia l'any 1420, i a partir d'aquest any, els cicles valencians tenen una duració menor que els de Lleida. La durada mitja dels cicles lleidatans és de 7,87 anys enfront d'una mitja de 4,70 anys, els cicles valencians.

Tampoc coincideix la seva amplitud. Ja hem vist com l'amplitut dels cicles lleidatans arribava fins el 314,90%, en canvi l'amplitud màxima dels cicles valencians es situa en 83,06%. En la majoria de cicles la seva amplitut es situa entre el 30% i el 40%. Diferència d'amplitud que reflexa una major elasticitat de l'oferta del mercat valencià en front del lleidatà, afavorida segurament per la situació de ciutat portuaria de València amb una major facilitat per portar forment d'altres indrets. Lleida, malgrat ser millor productora de forment que València, en canvi, estaria més subjecta a la variació anual de la seva producció.

4.1.1.3. Evolució dels preus anualment

El primer any del qual la documentació ens proporciona dades sobre el preu del forment es l'any 1361. Curiosament és l'unic any en que en el llibre d'obra es fa una distinció del forment segons el lloc de la seva procedència. Una part del forment venut aquest any procedia de la Llitera, la resta de l'Urgell. Es important que remarquem aquesta circumstància perquè afectà al preu del producte. El preu del forment de la LLitera es va vendre tot a 54 diners la faneca, en canvi el preu del forment d'Urgell va oscil.lar entre 48 d/f i 36 d/f. De la lectura d'aquest preus es dedueix, doncs, una qualitat superior del primer. Quant a l'oscil.lació del preu del forment procedent d'Urgell podríem pensar també am diferències de qüalitat d'un a l'altre o fins i tot en una evolució del preu del mercat, malgrat que malauradament desconeixem les dades de la seva venda.

De l'any 1362 Tant sols tenim un preu: 60 d/f, el que no ens permet conèixer àmpliament el comportament del mercat. Encara que si ens permet conèixer una tèndència a l'alça respecte de l'any anterior. Tendència que s'accentuà encara més l'any següent.

L'any 1363 el preu del forment augmentà notablement respecte dels anys anteriors. El preu mig va ésser de 105, 2 d/f, quan l'any 1361 havia estat de 47,46 d/f i el preu més freqüent va ésser de 106 d/f quan l'any 1361 havia estat de 54 d/f. Són preus excessivament elevats per les possibilitats econòmiques dels lleidatans de l'època.

No tot el forment es va vendre a particulars sinó que 9 cafiços i 9 fanegues es van vendre a l'Almodí[920], el lloc on es venia el forment que proporcionava la Paheria.

La relació entre la producció de forment i el preu que aquest assoleix, els anys 1361 i 1363 és clara. L'any 1361 fou un any de bona collita, a diferència de l'any 1363 en que la producció fou inferior a la mitjana de tot el període estudiat.

En canvi l'any 1364 malgrat que la producció de forment va baixar, el seu preu va disminuir també una mica respecte de l'any anterior. Situant-se el preu mig en 92,18 d/f i el preu més freqüent en 90 d/f. Preus encara molt elevats. Com succeí l'any anterior, una part es va vendre també a l'Almodí[921]. Cal fer esment que el preu més baix: 84 d/f, va correspondre les dues ocasions en que es va vendre a forment grossal, de baixa qualitat.

[919] GABARROU,R.: Op. cit. p.104
[920] A.C.LL. Ll.O. Any 1363 E. Fol. 12R
[921] A.C.LL. Ll. O. Any 1364 E. Fol. 13R

L'any 1367 el forment del Capítol es va vendre a 50, 38, 60 i 52 diners la fanega. Situant-se el preu mig en 50 d/f.

La dècada dels seixanta va ésser un període agitat en el qual Pere III ajudà a Enric de Trastàmara en la lluita que sostenia contra el seu germanastre, el rei Pere el Cruel de Castella. Esdeveniments que segurament afectaren l'economia de la ciutat, bé per una acumulació de provisions per part dels lleidatans en vista a una possible situació bèlica, bé per una major demanda deguda al contingent de soldats arribats a la ciutat, o per altres motius provocats per tal esdeveniment. Segons Lladonosa l'any 1361 hi havia perill d'invasió castellana i el rei català esperava a Lleida l'arribada de les hosts catalanes[922]. L'any 1364 es fortificaren el castell i les muralles de la ciutat en previsió d'un atac[923]. L'any 1366 alguns grups de mercenaris havien entrat dins la ciutat i ocasionaren algunes malvestats[924]. I l'any 1367, davant el perill d'entrada dels francesosa Lleida, molts veïns havien fugit de la ciutat i s'enderrocaren algunes casesper la seva defensa[925].

L'any 1362 Lleida patí també les conseqüències d'una epidèmia[926].

Dels anys 1377 i 1379 únicament tenim un preu, ja que els llibres d'obra d'ambdós anys no han arribat a les nostres mans i coneixem els esmentats preus per uns deutes que es pagaren l'any 1382. De totes maneres ens serveixen per tenir una idea del valor del forment els esmentats anys. L'any 1377 es van vendre 2 cafiços i 10 fanegues a 30 d/f i l'any 1379 6 fanegues a 34 d/f.

L'any 1382 el forment es va vendre a 40, 38 i 39 d/f.

De l'any següent altre cop tenim un sol preu 60 d/f.

L'any 1385 solament es van realitzar dues vendes i contrariament al que ens podriem pensar els 44 cafiços que es van vendre a un mercader es cobraren a 74 d/f, mentre que les 22 fanegues venudes a una flequera es cobraren a 60 d/f, 14 diners menys. Ens tornem a trobar, doncs, amb el fet que el preu del forment no estava relacionat amb la quantitat venuda, o que hi influenciava poc.

L'any 1387 aquesta circumstància es repeteix. El 15 de gener el Capítol va vendre 45 cafiços de forment a un veí de Lleida a 60 d/f. El 17 de juny li va vendre altres 4 cafiços a 40 d/f. L'única causa de disminució del preu del forment que s'endevina és el moment en que es va vendre, més proper a la nova collita. Es un fet comú arreu que en l'època medieval i en tot l'Antic Règim en els mesos precedents a la nova collita els preus pugessin o baixessin segons les perspectives d'aquella. M.I. Falcon ho constata també per la segona meitat del segle XV a Saragossa.[927]

L'any 1389 malgrat que la mitjana de tots els preus sigui de 46,57 d/f i que el preu més freqüent sigui de 44 d/f cal deixar constància que aquests índex estan enmascarats pel fet que la majoria de forment venut aquest any no estava en òptimes condicions, el que fa que els preus esmentats siguin inferiors al preu del forment bo. Del forment venut a 44 d/f 3 fanegues 6 almuts eren de forment nou, però grossal[928] i que es corcava i les 21 fanegues restants eren de forment vell i corcat de restes d'anys passats. Del forment venut a 51 d/f una part era vell i l'altre nou, barrejat amb vell dipositat fora de la citja perque no hi cavia. L'únic forment que

[922] LLADONOSA, J.:Op. cit 1971. Vol. I pp.479-480
[923] Ibidem p.481
[924] Ibidem. pp. 482-483
[925] Ibidem. pp. 482-483
[926] LLADONOSA, J.: Op. cit 1975, vol. II p. 120
[927] FALCON,M.I.: "La comercializacion del trigo en ZAragoza a mediados del siglo XV" a Aragon en la Edad Media vol.I, Zaragoza, 1977
[928] De qüalitat inferior.

es va vendre en òptimes condicions de qualitat es va vendre a 54 d/f. El forment vell venut a 51 d/f es va vendre a l'Almodí[929].

L'any 1390 fou un any de molt bona collita. El Capítol no començà a vendre part del seu forment fins el 22 de juny, quan la collita ja estava assegurada, en menut. En conjunt en va vendre 7 cafiços i 6 fanegues a 44 d/f. L'1 d'agost, en temps de plena collita en va vendre 50 cafiços 7 fanegues de la collita de 1389 a un mercader per preu de 38 d/f, un preu lògic, tenint en compte que la producció d'aquest any era bona i que aquest ja era blat vell. El que va vendre el 15 d'octubre a 48 d/f ja va ésser blat nou, possiblement aquest fou el motiu que fos més car que el venut anteriorment.

l'any 1392 es va vendre una quantitat molt important de forment: 80 cafiços i 3 fanegues. Era blat vell, el que ens indica que malgrat que aquest any la producció va ésser bona, però tampoc excepcional, hi havia gran quantitat de forment d'anys anteriors encitjat en els graners.

Aquest any 10 cafiços 3 faneques es van vendre a 38 d/f i 70 cafiços a 42 d/f, preus, que sense ésser massa elevats comencen a ser un xic cars, sobretot el segon.

L'any 1393 la situació es va agreujar. La producció va baixar en picat. La causa fou la sequera. Els dies 1, 2 i 3 de maig es feren professons per demanar pluja[930].

El preu del blat va pujar respecte de l'any anterior. Es va vendre a 50 i 54 diners la fanega, preu que podem considerar car.

L'any 1394, malgrat que la producció va augmentar molt, encara s'arrossegava la mancança de l'any anterior i el preu del forment continuà pujant. Es va vendre a 52 i 56 d/f.

Situació que va empitjorar l'any 1396[931]. El forment es va vendre a 48, 59 i 60 d/f. La producció fou bona, pero s'arrosegaven uns anys d'escassetat que no van permetre que aquest any s'abaixés el preu del forment. Perquè encara hi havia en l'ambient una por a l'escassetat dels anys anteriors. De fet, el forment que va vendre el Capítol, era forment de 1395[932], i el va començà a vendre el 15 de desembre ja que es comensava a picar. Es a dir, que en principi no tenia cap intenció de vendre'l.

En canvi l'any següent, com que segurament es pronosticava una bona collita, tal com succeí, el forment es començà a vendre el 8 de març. I pel mateix motiu el preu disminuí a 50, 45, 42 i 40 d/f.

L'any 1400 no va ésser un any de bona collita, però en els graners del Capítol romania encara forment d'anys endarrera. Una part del forment venut era de la collita de l'any 1398, que es vengué a 50 i a 45 d/f. El que era de la collita de l'any present es va vendre també a 45 diners. Tot el gra que es venia en la botiga del Capítol era primer porgat, tant el vell com el nou. Suposem que aquesta tasca, igual com succeïa a Mallorca[933], es fèia per ordre municipal, perquè no hi hagués frau.

L'any 1401 malgrat que la collita fou abundosa els preus del forment pujaren. El 5 de març el Capítol posà a la venda una partida de 48 cafiços i 2 fanegues de forment d'anys passats ja que necessitava els diners per la construcció del campanar. Es va vendre en menut ja que no van trobar cap mercader que el vulgués comprar. Es va vendre a 44 i 45 d/f. El 3 de setembre es van vendre 4 cafiços i 6 fanegues de forment de la nova collita a 48 d/f. La resta

---

929 A.C.Ll. Ll.O. Any 1389 E. Fol 11R.

930 A.C.Ll. Ll. O. Any 1393 S. Fol. 16V.

931 De l'any 1395 no tenim dades.

932 Possiblement la collita fou també bona, però segurament no excessiva.

933 En el Llibre del Mostassaf de Mallorca un dels articles diu el següent "*Item, que tot venedor de forment dega fer arerar lo forment, que vendrà, ans que'l vena a les gents, sots pena per cascuna vegada, de sexanta sols. Emperò que'l arer sia bo e covinent, tot frau cessant sots la dita pena e aytambé en ordi e del mestay"* PONS,A.: Libre del Mostassaf de Mallorca, C.S.I.C., Mallorca, 1949, p.112

de forment que es va despatxar era també de la collita de l'any 1401. El preu s'establí en 60 diners, si be foren diversos els compradors. Aquesta puja important del preu del forment es degué segurament a les previsions d'una propera mala collita, com així succeí. L'any 1401 va ésser també un any mogut. D'una banda repercutiren a Lleida els esdeveniments bèl.lics que tingueren per protagonistes al comte de Foix i al vescomte d'Empúries. D'altra banda hi hagueren avalots per causa d'uns impostos.[934]

L'any 1402 fou un mal any. A la Seu es feren professons per pluja i per sanitat.[935] La collita fou escassa i el preu del forment s'elevà a 72 d/f. Preu que no podia pagar la majoria de la població lleidatana de l'època. Recordem que un mestre piquer cobrava un salari diari de 36 diners.

La situació era greu. En el Consell general del 4 de juny es parla de *esterilitat del temps en la qual som posats e indigencia molt gran que hic ha de blat*[936]. La Paheria hagué de pendre algunes mesures per solventar l'assumpte. Primerament prohibí treure forment de la ciutat[937], però posteriorment hagué de fer els tràmits adients per portar-ne de fora[938].

L'any següent les coses milloraren. Hi hagué una bona collita i els preus anaren baixant amb el pas del temps. Les primeres vendes que es realitzaren en la botiga del Capítol, es feren a preus encara elevats, tot i que era forment d'anys anteriors. El forment es va pagar a 63 i 60 d/f. Les vendes posteriors es van dur a terme en l'almodí, a 56, 54, 49, 44, 42 i 40 d/f. En canvi el forment de la collita de 1403 es va vendre a 32, 36, 37, 38 i 39 d/f.

La collita de l'any 1404, també va ésser bona, malgrat haver baixat la producció respecte de l'any anterior. El preu del forment d'anys anteriors fou molt variable: 39, 27, 37, 33, 40 i 33 d/f. En canvi el forment nou es va vendre tot a 54 d/f. Un preu molt més alt que els anteriors. La causa d'aquesta disparitat del preu creiem que no fou la diferència de qualitat, ja que malgrat que el primer forment venut era d'anys anteriors, era bo i la diferència de preu es massa gran. La causa en canvi es pot relacionar amb les perspectives de la collita pròxima, que realment va minvar notablement respecte de la d'aquest any.

Les primeres vendes de forment que es van dur a terme en la botiga del Capítol l'any 1405 es van fer a uns preus més baixos que el del mercat, degut a les condicions del gra. 1 cafiç i 6 faneques de forment de l'any 1403 es va vendre a 33 diners la faneca *"per ço com ere tot banyat en les* eres"[939]. 1 cafiç i 6 faneques més també de 1403, a 36 diners la fanecaja que *"romas en el graner qe.l no havia pogut vendre per ço com seremolt picat"*[940]. La resta, de 1404, era *"picat i malmenat"*[941] i es va vendre a 40 diners la fanega.

Del forment de la collita nova se'n va vendre 3 cafiços, el 20 d'agost a 48 diners la fanega ja que es necessitava els diners per pagar els ports dels blats des de les pabordies fins a la botiga del Capítol. Posteriorment se'n va vendre 37 cafiços i 3 fanegues a 54 d/f.

L'any 1406 la collita de forment va baixar encara més i el preu de venda es situà en 66 d/f. Aquest any hi hagué una forta devallada del florí, passant a valdre de 124 a 114 diners.

En canvi l'any 1407 la producció va augmentar i els preus van disminuir. El forment es va vendre a 40 d/f.

L'any 1410 es van vendre 49 cafiços i 9 fanegues de forment de 1409 a Llobera, ciutadà que tenia una botiga, a 33 d/f. En canvi 5 cafiços i mitja fanega venuts a Benet del

---

934 LLADONOSA,J.: Op. cit. 1971, vol. I p. 530.
935 A.C.Ll. LL.O. Any 1402 S. 20R
936 A.P. Ll. Llibre de Concells Any 1402-1403 Reg. 404 Fol. 16V.
937 A.P.Ll. Llibre de Concells. Any 1402-1403 Reg. 404 Fol. 5R.
938 A.P.Ll. Llibre de Concells. Any 1402-1403 Reg. 404 Fol. 16V
939 A.C.Ll. LL. O. Any 1405 E. Fol. 6V
940 A.C.Ll. Ll. O. Any 1405 E. Fol. 6V
941 A.C.Ll. Ll. O. Any 1405 E. Fol. 6V.

Coll, també ciutadà i altres 3 cafiços 3 fanegues venuts a Cardona, botiguer, es van vendre a 47 d/f. Aquest era blat nou.

El motiu de la diferència de preu el desconeixem. La producció dels anys 1410 i 1411 fou similar i els preus de l'any 1411 seran més baixos que els d'aquest any. Descartem doncs, la intuició d'una pròxima mala collita. El fet que la quantitat comprada per Llobera fos molt més gran que les altres dues hi podria tenir a veure, però de totes maneres la diferència és massa important.

Els preus del forment de l'any 1411 foren: 29, 30, 32, 36, 32, 36, 42 i 47 d/f. Els preus enregistrats succesivament en el llibre d'obra augmenten cada vegada més al anar-se apropant la pròxima collita.

La producció de l'any 1413 va ésser desastrosa, practicament nula. Entre altres motius, a causa de la sequera[942]. A més aribaren a Lleida les lluites entre els partidaris del comte d'Urgell i els partidaris de Ferran d'Antequera[943]. El preu del forment va ésser molt elevat. 5 cafiços i 8 fanegues es van vendre a 84 d/f., ja que era forment sense porgar *"grossal mesclat e rebroces que per po del compre nol havien pogut fer bell e venil al principi"*[944]. Altres 11 cafiços es van vendre a 88 d/f.

L'any 1416 el forment es va vendre tot a 24 d/f. Si comparen la relació producció-preu d'aquest any amb la d'anys anteriors, veiem que el preu és més baix del que li correspondria, fet que ens fa pensar en una collita anterior molt abundant, part de la qual deuria romandre encara en els graners del Capítol.

L'any 1417 la producció va augmentar molt, en canvi els preus del forment pujaren un xic respecte dels preus de l'any anterior. Situació que no es compren, excepte si tenim en compte que hi hagué una variació del valor del diner respecte del florí. L'any anterior el florí equivalia a 116 diners, l'any 1417 valia 120 i 121 diners. El forment es va vendre a 28, 27, 34, 28 i 30 d/f.

L'any 1418 la producció baixà, però el preu fou similar: 32 d/f.

L'any 1419 la producció torna a pujar. El preu es mantingué tot l'any en 30 d/f, tant abans com després de la collita(18 d'abril, 2 de novembre i 8 de novembre), però el 16 de novembre pujà sorpresivament a 46 d/f intuint una collita dolenta.

La collita de l'any 1420 va ésser la pitjor que nosaltres tenim enregistrada. En el consell que tingué lloc en la Paeria el 28 de març es parla d'escassetat i que la gent no porta forment a l'Almodí, no contestant la crida que s'havia fet de que tothom que tingués forment, que n'hi portés.[945] També s'havia prohibit treure-n de la ciutat[946].En canvi si bé els preus pujaren respecte de l'any precedent, no ho feren tal com ens podríem pensar en un any de collita nefasta. La causa l'hem de buscar en dues direccions: 1) Hi havia en els graners forment de l'any anterior. 2) La Paheria va aconseguir portar forment de fora. El forment es va vendre el 8 de març a 44 diners la fanega i el 14 de desembre a 45 i 48 diners la fanega. La venda del 14 de desembre es va fer per necessitat de diners, el que ens fa pensar en la possibilitat que l'esmentat forment es vengués a un preu un xic més baix del que es venia al mercat.

Confirmant les previsions que es manifestaren en el Consell de la Paeria que tingué lloc el 26 de maig de l'any 1421[947], aquest any hi hagué una bona collita. En canvi els preus

---

[942] Aquest any es va haver de comprar l'aigua necessaria per les misses ja que el pou de la Seu estava sec. Ll.O. Any 1413 S. Fol. 3R.
[943] LLADONOSA, J.: Op. cit. 1971 vol. I pp. 605-606.
[944] A.C.Ll. Ll. O. Any 1413 E. Fol. 3R.
[945] A.P.Ll. Ll. C. Any 1420-1423 Reg.408 Fol. 30V-30R
[946] A.P.Ll. Ll. C. Any 1420-1423 Reg. 408 Fol. 38R-38V
[947] A.P.Ll. Ll. C. Any 1420-1423 Reg. 408. Fol. 166V

no baixaren tant com ens podriem pensar a priori. S'arrastrava encara l'escassetat de l'any precedent. El 12 de març, el Capítol va vendre 58 cafiços i 3 fanegues a Pericó Oliver, mercader de Tortosa a un preu de 54 diners la fanega. Un preu 9 i 6 diners més elevat que el que s'havia donat el 14 de desembre de l'any anterior; i que segurament hagués estat encara més alt si en lloc de vendre el forment a l'engrós s'hagués venut en menut. El 22 de novembre, passada la collita es van vendre 1 cafís i 2 fanegues a 46 d/f. No fou fins a finals d'any, el 12 de desembre que el preu del forment minvà a 38 d/f. S'esperava una bona collita.

Efectivament, la collita de l'any 1422 fou millor que la de l'any anterior. Dos anys de bones collites feren que els preus del forment baixessin. (Baixada que s'aprecia més en la gràfica del preu més freqüent que en la gràfica del preu mig). El forment es va vendre a 36, 33, 50 i 39 d/f. Els preus son similars excepte els 50 d/f a que es van vendre 8 cafiços i 2 fanegues. Desconeixem el motiu d'aquest preu.

L'any següent els preus pujaren una mica. El forment del Capítol es va vendre a 38, 40, 48, 42, 44 i 38 d/f.

L'any 1424 el preu del forment tornà a pujar un xic. Es va vendre a 42, 36, 47 39, 50 i 41 d/f.

Després de dues puges consecutives de poca importància, l'any 1425 el preu del forment es va disparar coincidint amb una caiguda de la producció. El preu s'elevà a 78 d/f. No va ésser una situació aïllada, també a Tarragona es parla l'any 1425 *"d'esterlitat dels camps"* i els preus del forment pujaren.[948] El motiu, sens dubte climàtic, degué afectar una zona important.

L'any 1426 la collita fou excell.ent. El preus però, es resistiren a baixar. Malauradament no coneixem les dates de les vendes, però si que la documentació ens indica la causa directa de la disminució del preu del forment en un moment donat: *"baxave molt lo blat per la pluja"*[949]. Aquest any el forment es va vendre a 72, 66, 60, 50 (quan s'indica el motiu de la disminució del preu), 60 i 66 d/f.

Entre l'any 1429 i l'any 1432 el preu del forment anà oscil•lant, amb una tendència final a l'alça. Moviments que s'aprecien més en la gràfica del preu mig que en la gràfica del preu més freqüent. En canvi en la gràfica de la producció s'aprecia un augment molt important l'any 1430 (la segona millor producció de tot el període estudiat) i un volum de forment molt similar els anys 1429, 1431 i 1432, molt inferior al de 1430.

El forment es va vendre l'any 1429 a 50 i a 46 d/f. L'any 1430 a 44, 42 i 32 d/f. L'any 1431 a 45, 34, 42 i 36 /finers la fanega i l'any 1432 a 48, 50, 54, 55, 52, 58 i 50 d/f. L'augment de producció es va deixar notar en l'últim preu de l'any 1430. Però la seva repercusió va èsser efímera si observem el primer preu que tenim documentat l'any 1431. Sembla ser, doncs, que feia falta que hi hagués més d'un any amb una bona producció perquè el preu del mercat es situés en un lloc favorable pel comprador.

L'any 1436 el preu del forment no va varià massa. L'11 de gener el Capítol va vendre 26 cafiços i 8 fanegues i mija de forment al convent de frares menors de la ciutat. I el 6 de març 8 fanegues al canonge Joan Rabins i 1 cafiç i 1 fanega al prevere beneficiat Pere Florença, a 54 d/f.

L'any següent la producció augmentà considerablement, malgrat que l'any 1436 havia estat un bon any. Dos anys bons, consecutius permeteren que el preu del forment baixés. El 16 de febrer el preu era de 42 d/f i el 26 del mateix més era de 40 d/f.

La collita de l'any 1438, molt inferior a les dues anteriors va suposà un augment dels preus del forment. El 13 de juny es van vendre 30 cafiços i 3 fanegues a 42 d/f. El 3 de juliol

[948] CORTIELLA,F.: Op. cit. p. 144
[949] A.C.Ll. Ll. O. Any 1426 E. Fol.5R

altres 150 cafiços i 10 fanegues a 44 d/f. (recordem que l'any 1436 la collita fou bona i l'any 1437 fou encara millor). El 15 de novembre 94 cafiços i 4 fanegues a 49 d/f i altres 5 cafiços 8 fanegues 2 almuts també a 49 d/f. Finalment el 6 de desembre es van vendre 9 cafiços 4 fanegues 1 almut a 50 d/f Els preus que acabem d'exposar ens indiquen clarament, si més no per aquest any, que la quantitat de forment venuda, per molt important que fos, no afectava el preu. El factor que el condicionava era el factor temporal. El preu del forment va anà augmentant amb el transcorrer de l'any.

L'any 1439 el Capítol va vendre el forment a 43 d/f.

L'any 1441 el preu del forment va ésser de 68, 66 i 44 d/f. Segons Lladonosa, tant l'1 d'octubre com l'1 de desembre la Paeria va pregar a l'abat del monestir de Poblet que vengués el blat a la ciutat degut a la gran carestia[950]. Els preu elevats, d'aquest any eren doncs, conseqüència encara, de la mala anyada anterior, de la qual nosaltres no tenim dades ni de preus, ni de producció.

L'any 1442 els preus baixaren (la baixa queda reflectida més accentuadament en el gràfic del preu més freqüent que en el gràfic del preu mig), inversament, la collita fou bona. La primera venda de forment que el Capítol va manar que es dugués a terme es va realitzar per necessitat, ja que el gra no es conservava en òptimes condicions i fou necessari vendre'l abans que es fes malbé totalment. En el llibre d'obra corresponent diu així: "*A X de gener fou portada mostra del forment de la ciga del graner de l'obra. E fou mostrat al capitol lo qual es picave e ere molt calt. Fou manat que fos tret de la ciga e estes per lo graner e així mateix de la ciga de l'ordi de Guillem de la Mora e escampat per lo graner. Fou comes a mossen Boteila, micer Gabriel e mossen Miquel Periç que vesen lo forment i l'ordi en quin punt estave. Vists los canonges los blats manaren a mi que un dia la setmana o de XV en XV jorns se mudas de lo cap del graner al altre. Així fins a XII d'abril. Apres vent que lo forment se gastave e s'escalfave que non valie res lo mudar, fou manat a mi que fos cridat per la ciutat a III sous VIII diners...*"[951]. Se'n van vendre 47 cafiços 6 fanegues 1 almut 1 quartró i mig. Altre cafiç es va donar a l'Almoina dels pobres per la professó per la pluja que s'havia fet al mes de gener al barri de Magdalena.

En el pàragraf anterior queda palès l'interès del Capítol en emmagatzemar tot el forment que fos possible davant les previsions negatives de la pròxima collita. Tenint d'aquesta manera la possibilitat d'augmentar els guanys l'any següent, quan el forment fos escàs.

Altra anotació que en el llibre d'obra va realitzar l'escrivent, tot explicant el perquè del preu del forment, és força interessant. Diu així:"*Tret de la ciga e cridat per la ciutat per ordre del Capítol a IV sous 6 diners faneca e aço per tant com en la ciutat no trobaven forment a la gent comuna sino en la botiga de Montserrat a IV sous 8 diners e lo Capitol na fos cridat per la ciutat a dos diners menys e així se consuma la venda la qual dura de XXII d'agost fins a dos de setembre. Foren venudes X cafiços. Lo restant fos venut a IV sous II diners per ço com lo forment ere baxat en lalmudí a IV sous IV diners. Foren venuts XXX cafiços X fanegues..*"[952]

D'ella es desprèn tres fets que considerem importants. El primer es l'existència no d'una manca de forment en la ciutat, pero si d'una manca d'excedents, que xoca amb les dades que tenim nosaltres sobre la producció, i que únicament podem explicar com la conseqüència d'uns anys precedents al 1442 de males collites[953]. El segon es la relació existències de

[950] LLADONOSA, J.: Op. cit. 1971 T.1 pàg. 661
[951] A.C.Ll. Ll. O. Any 1442 E. Fol. 17R.
[952] A.C.Ll. Ll.O. Any 1442 E. Fol. 17V.
[953] No tenim les dades de producció dels anys 1439, 1440 i 1441.

forment-preu del forment i que ens dona una idea de la realitat que vivien els lleidatans de l'època. Es a dir, sabem quin es el preu que es pagava per una fanega de forment en un moment en que la ciutat no n'estava sobrada. El que ens permet conèixer per aproximació quina era l'estat de la qüestió en altres moments en que el preu del forment era més alt o més baix. 54 diners es pagaven en un moment en que la ciutat no n'estava sobrada. Finalment un fet que nosaltres considerem fonamental, i que és la presència del Capítol com un organisme més dins de la ciutat que comerciava amb els productes agraris de la seva propietat intentant treure-n el millor fruit possible, que feia ús d'aquells elements que li permitien les regles del mercat, un del quals era abaixar el preu del producte per cridar a la demanda.

L'any 1443 malgrat que la producció va baixar, el preu mig del forment es va mantenir practicament igual a l de l'any anterior.

L'any 1444 el fenòmen es repeteix. Aquest any però apreciem un altre fenòmen:la coexistència de varis preus a l'hora. Quin fou el motiu? ho desconeixem.[954] Entre el 29 de febrer i el 14 de març es van vendre 10 cafiços i 1 fanega a diversos preus, entre el 14 de març i el 10 de maig, 12 cafiços i 3 fanegues a 52 i 50 diners i entre el 15 de març i el 29 de maig 14 cafiços i 6 fanegues a 48 diners.

L'any 1445 el preu del forment va patir diverses oscil•lacions. El 6 i el 14 d'octubre es va vendre a 58 d/f; el 18 del mateix mes va augmentar a 60 d/f, preu en el qual es va mantenir fins el 29 de novembre; i el l 16 de desembre es va vendre a 56 i 57 d/f. Aquest any tant el preu mig com el preu més freqüent van augmentar en relació a l'any anterior. També va augmentar la producció si be molt poc. Aquest any és el primer en que es paga a un dels menestrals que participaren en les obres de la Seu Vella amb forment. Concretament a Jordi Safont que era el mestre d'obra[955]. D'aquesta manera el Capítol aconseguia despendre's de certa quantitat de forment. El menestral cobrava en un producte que li era necessari per la seva alimentació i que podia intercanviar amb facilitat si li interessava.

Ens sorpren que entre els anys 1442 i 1445 malgrat que les oscil.lacions de producció son notables el preu del forment varia molt poc. El motiu el desconeixem. Encara que ens atrevim a decantar-nos cap a una causa que té l'origen en el propi mercat: l'adquisició de forment lleidatà per part de compradors forasters, en anys de bones collites, que fan que les existències de forment de la ciutat desminueixin greument arribant a crear, fins i tot situacions perilloses. De fet aquest no es un cas hipotètic, Ben al contrari es un fet plausible. En les actes del consell de la paheria que tingué lloc el 26 de febrer de l'any 1435 en quedà constància d'aquesta situació: "*Item mes hi fou proposat per los dits honorables pahers que com en la present ciutat e lochs de la contribució tot enguany hage molts mercaders estrangers qui intensament compren hi traen los blats e ara avans que neguan hora de que la ciutat i lochs de la contribució romandran buits de blat el faisen muntar en molt si alcuna provisió non ere feta per tant plaguer al dit consell provehir-hi*"[956]

El preu del forment de l'any 1446 fou completament diferent abans que després de la collita. Durant el mes de gener es a va vendre a 60 d/f. En canvi els mesos d'octubre i novembre el seu preu fou de 38 diners la fanega. El motiu d'aquesta baixada tant notable va

[954] Aquesta és una de les poques ocasions en que en el llibre d'obra no s'especifica ni el comprador ni el tipus de forment que es va vendre. Únicament es fa referència a la quantitat de forment venuda, al preu a que es va vendre i al període de temps en que tingué lloc la venda.

[955] Una primera anotació indatada ens indica que va rebre 4 cafiços i 6 fanegues de forment quan el seu preu preu era de 58 diners, el que suposava 261 sous. A més, el 6 d'octubre va rebre 2 fanegues més de forment que al mateix preu equivalien a 9 sous i 8 diners. A.C.Ll. LL. O. Any 1445 E. Fol. 4R

[956] A.P.Ll. Ll.C. Any 1434-1435. Reg. 411 Fol. 39V.

ésser l'excel.lent collita que hi va haver aquest any. Els preus a que es va vendre el forment foren els següents: 60, 66, 38, 36 i 34 d/f.

L'any següent malgrat que la producció va baixar en picat, el seu índex estigué igualat a la mitjana de tot el període estudiat. En els graners hi romania segurament forment de l'any 1447 i el que s'hi afegí d'aquest any feu que les reserves augmentessen encara més provocant que el seu preu anés baixant encara més. El forment del Capítol es va vendre el 25 de juny a 28 d/f, el 17 d'agost a 30 d/f i el 20 de novembre a 24 d/f.

L'any 1448 la collita tornà a ésser excel.lent i els preus lògicament baixaren un altre cop. La primera setmana de juliol el preu del forment es situá en 24 d/f; la primera setmana del mes d'agost en 20 d/f, preu que es mantingué fins la primera setmana d'octubre i el 17 d'octubre retornà als 24 d/f del mes de juliol.

Que aquests eren anys en que els graners estaven plens de forment ens ve indicat tant per la producció de forment com pels preus a que aquest es venia. Però ens ho confirma el fet que el forment, al no poder-se vendre tot el que s'havia recollit romania encitjat en els graners i que el Capítol hagués de llogar sitges ja que els graners de l'obra estaven plens.[957]

L'any 1449, any en que la producció de forment va minvar notablement (l'índex està per davall de la mitja de tot el període estudiat), el preu del forment va pujar també, molt respecte de l'any anterior.

El forment del Capítol es va vendre el 3 d'abril a 33 d/f; el 5 d'abril a 32 d/f; el 23 de juliol a 36 d/f; el 16 de setembre a 42 d/f; el 18 d'octubre a 48 d/f; el 29 d'octubre a 44 d/f i el 21 de novembre també a 44 d/f. Com veiem, ja des de principi d'any el preu del forment era superior al preu de l'any anterior i anà pujant amb el transcòrrer del temps fins arribà el 18 d'octubre a 48 d/f, el màxim anyal, i el doble del preu que valia una fanega de forment el més d'octubre de l'any 1448. La baixada, de 4 diners, s'esdevingué però, el mateix més d'octubre, mantenint-se fins el 21 del mes de novembre.

L'any 1450 el preu més freqüent del forment fou el mateix que el de l'any anterior 48 d/f, en canvi el preu mig va pujar de 41,05 a 45,52 d/f. Contrariament al que podriem pensar, la producció també va pujar situant-se en un nivell acceptable (una mica superior a la mitjana del periode estudiat).

Els mesos de gener i febrer el preu del forment va ésser de 48 d/f, el preu més alt de tot l'any. Més alt també que els darrers preus de l'any anterior i igual al preu més elevat d'aquell any. Els mesos d'abril i maig el preu del forment va ésser de 44 d/f i el 22 de juny de 42 d/f, el preu més baix de tot l'any. Però pocs dies després, el 29 del mateix més tornà a ésser de 44 d/f. S'aprecia doncs, una baixada del preu del forment a partir del segon trimestre de l'any, pero els preus es mantenen constants, sense oscil.lacions.

L'any 1451 totes les vendes de forment que va realitzar el Capítol van ésser dutes a terme abans de la collita. El preu va ésser, sempre de 46 d/f, excepte el 25 de maig que va pujar a 48 diners la fanega. Similars a l'any anterior, com també ho va ésser la collita.

L'any 1452 Tant la producció com el preu del forment van disminuir un xic. L'11 de gener el Capítol va ordenà que es vengués una sitja de forment, ja que es començava a picar, abans que es fes malbé del tot. Es va vendre a la menuda iniciant-se la venda el dia 13 del mateix mes a 45 diners la fanega, fins el 21 de febrer en que fou baixat a 43 diners ja que no es podia vendre. El 27 de març el Capitol decidí de posar a la venda també en menut el forment que havia en una altra citja, el qual tampoc estava en bones condicions. Es va vendre tot a 42 diners la fanega, fins el 8 de maig. El 5 de juny es van vendre 2 cafiços i 9 fanegues a 48 diners la fanega i posteriors a aquestes vendes en tenim d'altres a 44 i 42 diners la fanega.

[957] En el llibre d'obra de l'any 1449 trobem una anotació on s'indica el lloguer d'una citja a Fonoll de Torregrosa des de feia 4 anys. A.C.Ll. Ll. O. Any 1449 E. Fol. 105R.

L'any 1454 la collita de forment fou bona, però no excel.lent. L'any anterior havia estat dolenta. Els anys precedents també havia estat profitosa, un xic superior a la d'aquest any, i els preus del forment oscil.laven ente 42 i 48 diners la faneca. En canvi, aquest any els preus estigueren entre 21 i 24 diners la fanega, la meitat dels preus abans esmentats. Quin fou el motiu d'aquesta baixa? Ho desconeixem, però la disminució del preu indica que la ciutat està ben proveida de forment. Hem de pensar doncs, en l'arribada a la ciutat de forment procedent d'altres indrets.

L'any 1455 la collita de forment fou molt bona, duplicant la quantitat de forment obtinguda l'any precedent, en canvi el seu preu va pujar, encara que moderadament, i que el preu assolit no es pot considerar car. El forment es va vendre aquest any a 30, 28, 30, 28 i 26 diners la fanega. Això significa que malgrat la gran collita, les reserves de forment que hi havia en la ciutat eren menors que les de l'any anterior. Recolzant la hipòtesi que l'any anterior arribà a la ciutat forment d'altres indrets.

L'any 1456 la producció de forment va caure en picat. Segons Lladonosa aribà a les terres lleidatanes una plaga de llagosta.[958] Les vendes de forment es van realitzar, excepte la darrera, entre els mesos de febrer i juliol, lògicament el forment que es va vendre era de la collita de l'any 1455. Els preus van pujar respecte d'aquell any, suposant segurament, una collita escassa. Durant tot el mes de febrer el preu del forment fou de 46 diners la fanega, el preu més baix de tot l'any. De l'onze de març fins al 15 de maig va ésser de 48 diners la fanega. El 24 de maig augmentà a 50 diners la fanega, preu que continuà fins el 3 de juny, malgrat que el 26 de juny una part del forment es va vendre a 56 diners la fanega sense haver-hi cap motiu aparent. Del 10 de juny a l'11 de juliol es va vendre a 52 diners la fanega i del 15 al 22 de juliol altre cop a 50 diners la fanega. Posterior a la venda efectuada el 22 de juliol, tenim documentada el darrer despatx que s'efectuà aquest any. Fou de 4 fanegues de forment nou, per sembrar. Aquestes dues circumstàncies: forment nou i per sembrar, pero més la segona que la primera, feren que el seu preu fos de 66 diners la fanega. 16 diners més car que el que s'havia venut el mes de juliol.

L'any 1457 tant el preu mig com el preu més freqüent del forment augmentaren respecte de l'any anterior. Però al llarg de l'any l'evolució que seguiren els preus fou d'un descens. Entre el 3 de febrer i el 7 abril el forment del Capítol es va vendre a 64 diners la fanega, 2 diners menys que la darrera venda que tenim documentada de l'any anterior. Durant tot el mes de juliol el forment es va vendre a 48 diners la fanega i entre el 10 i el 29 de novembre a 46 diners la fanega, acabant situant-se en 48 diners la fanega el 10 de desembre. El motiu de la disminució del preu del forment no va ésser altre que un augment de la producció.

L'any 1458 la producció fou similar a l'any anterior. Els preus mig i més freqüent, baixaren. Un fet lògic en quant que s'esdevingueren dos anys seguits de collita estable. Aquest any el forment del Capítol es va vendre a: 50 d/f (fins el 18 d'abril), 45 d/f (era una mica corcat) i 52 d/f (des d'abans del 18 d'octubre fins a finals del mes de desembre)

L'any 1460 el preu del forment va suportar diverses oscil.lacions. Es va vendre el mes de gener a 52 diners la fanega. Entre el 27 de març i el 10 de maig a 45 diners la fanega. El 12 del mateix mes el Capítol decidí de baxar-lo a 44 diners la fanega ja que a 45 no es podia vendre[959], i a aquest preu es va mercadejar, fins el 15 de juny. Entre el 23 de setembre i el 7 de novembre es va vendre altre cop a 45 diners la fanega. Posteriorment a aquesta data es va despatxar a 48 diners la fanega i sorprentment, sense que en el llibre de comptes s'indiqui el perquè, el 10 de desembre es van vendre 6 fanegues a un llanterner i 1 cafiç a mestre Pi,

[958] LLADONOSA, J.: Op. cit. 1971, vol. I p. 654.
[959] A.C.Ll. Ll.O. Any 1460. E. Fol. 4V.

mestre d'obra a 38 diners la fanega. En canvi el 12 de desembre el preu va ésser de 52 diners la fanega i els dies 15 i 16 del mateix mes, de 50 diners la fanega.

L'any 1461 el preu del forment també va oscil.lar. Va ésser de 49, 50, 46, 50, 57, 58 i 56 diners la fanega.

L'any 1462 el forment es va vendre a 50, 48, 51 i 52 diners la fanega. Però el preu més freqüent va ésser el de 50 diners la fanega. A aquest preu s'hi van vendre tant els 40 cafiços que compraren Andreu i Joan del Pi per la botiga de la ciutat entre el 12 de març i el 2 d'abril, com 4 fanegues que es van vendre a un pastador d'estudiants el 15 d'abril, entre altres vendes. Del que deduïm, com hem dit, que el preu del forment no estava relacionat amb la quantitat que se'n venia.

Des de l'any 1462 fins a l'any 1467, degut a la guerra civil, no quedà constància en els llibres d'obra de la percepció de forment per part de l'Obra de la Seu. Creiem que en continuà rebent, encara que en quantitats segurament mínimes, ja que el forment que es va vendre l'any 1463 s'indica que era de la collita d'aquest any. Ara bé tot es ven entre diversos canonges i el procurador de l'obra. El que ens indica que davant de l'escasetat tingueren preferència a l'hora de comprar forment aquells que pertanyien al Capítol, l'organisme que dirigia les finances de l'Obra, i al mateix procurador d'aquella.

L'any 1463 el Capítol va vendre el forment a 78 diners la fanega, un preu molt elevat, ja que així l'havia taxat la paeria[960]. El preu era conseqüència directa de la guerra. El florí que des de l'any 1449 equivalia a 132 diners, l'any 1463 en valia 156.

L'any 1464, el preu del forment encara va pujar més, fins a 90 diners la fanega, preus realment prohivitius pels lleidatans. Solament se'n van vendre 2 cafiços procedents de Torregrossa i 1 cafiç procedent de Puiggros. Desconeixemen, però els compradors.

Recordem que Lleida es trobava immersa en plena guerra civil i que aquest any fou assetjada per les hosts de Joan II. Diu Lladonosa que *"mentre els defensors de Lleida pogueren mantenir la forta posició de Flix, a vora l'Ebre, la ciutat es podia comunicar relativament bé amb Tortosa i Barcelona"* i que *"pel camí de València i a través de les Garrigues, podien anar a proveir el blat que els facilitava la ciutat de Barcelona, dels seus dipòsits de Flix"*[961]. Però entre el 6 i el 8 d'abril Mateu de Montcada, partidari de Joan II copsà la conquesta del castell de Flix, i a finals de mes, Lleida ja estava assetjada. Lleida es va rendir el 6 de juliol[962]. Segons Lladonosa després del setge, la ciutat restà mig despoblada i no es va poder suministrà cap tipus de queviure a l'exercit de Joan II. La urbs quedà mig destruïda i l'horta assolada. Els paers aprofitaren el pas per Lleida de la reina i el seu fill per suplicar-li que intercedís davant el rei atesa la greu situació en que es trobava la ciutat, empobrida i amb més de 400 albergs deshabitats.[963]

Contrariament al que a priori pensavem l'any 1465 els preus del forment baixaren un xic, encara que continuaven sent preus excessivament cars per la gran majoria de lleidatans. El preu més freqüent va esser de 86 diners la fanega, i el preu mig 86,25 diners la fanega.

Però sorprentment el preu del forment continuà baixant any darrera anys fins arribar l'any 1468 a un preu mig de 37,75 diners la fanega i a un preu més freqüent de 38 diners la fanega. A diferència del que succeí els anys 1463 i 1464 de la lectura dels llibres d'obra es despren la sensació de "normalitat" pel que fa a les vendes de forment. Els compradors tornen a ésser tant persones de tots els estaments de la ciutat, com mercaders de fora vila. I en

[960] A.C.Ll. Ll.O. Any 1463 E. Fol. 2V
[961] LLADONOSA, J.:Op. cit. 1971, T.I pàgs. 696-697.
[962] LLADONOSA, J.:Ibidem pàgs. 697-700.
[963] Ibidem Pàgs. 701-703.

diverses ocasions la venda té lloc perquè l'Obra necessita els diners per realitzar alguna reparació en la fàbrica.

Quant a la producció, la de l'any 1468, sense ésser excessiva es va situar en uns índexs superiors a la mitja de tot el període estudiat.

Quin fou el motiu d'aquesta davallada del preu del forment? Hipotèticament, en tals condicions de ciutat devastada després d'un setge i que períodicament el rei li exigia homes per a les seves hosts o diners per pagar-los, sembla que els preus haurien de seguir el camí contrari. Els motius podrien ésser dos. 1) Que la ciutat estiqués ben proveïda de forment o bé per la producció pròpia o bé perquè la Paeria en portés de fora. 2) Que el forment que hi havia a la ciutat fos suficient per la població que restà després del setge i de l'anada de les hosts lleidatanes amb Joan II.

L'any 1469 el preu del forment augmentà un xic. El preu més freqüent fou de 40 diners la fanega i el preu mig de 42,66 diners la fanega.

L'any 1470, en canvi, va ascendir notablement. El preu mig es va situar en 77,33 diners la fanega i el preu més freqüent en 78 diners la fanega, preus força elevats. Inversament la producció va minvar, situant-se una mica per sota de la mitja de tot el període estudiat. En les actes del Consell de la Paheria que va tindre lloc l'1 d'agost quedà constància de la manca de forment que hi havia en la ciutat i de la decisió dels consellers de proveir-se'n[964].

El 12 de gener de l'any 1471 els consellers decidiren que ningú tragués forment de la ciutat[965]. Però la producció d'aquest any augmentà respecte de l'any anterior i els preus baixaren força, situant-se el preu mig en 59, 42 diners la fanega i el preu més freqüent en 54 diners la fanega. Contrariament, a Aragó l'any 1471 fou, segons Hamilton, el de més carestia de tot el període.[966]

L'any 1472 trobem el fenomen invers, la producció va disminuir i els preus pujaren. Els dies 4 i 6 de febrer el preu de la fanega de forment va ésser de 72 diners; el 12 del mateix mes va ésser de 74 diners; entre l'1 i el 5 de març el forment es va cobrar a 84 diners la fanega; el 18 del mateix mes a 86 diners la fanega i el 26 també de març a 90 diners la fanega; entre el 5 d'abril i el 5 de maig es va cobrar a 100 diners la fanega, el preu més alt de tots; entre el 16 i el 29 de maig el preu del forment va ésser de 96 diners la fanega i des del darrer dia de maig fins el 4 de juny es va cobrar a 91 diners la fanega.

L'any 1473 fou l'any en que el forment assolí el preu més elevat de tot el període 1356-1500. El forment del Capítol es va vendre a 120, 132, 156 i 180 diners la fanega. Preus exageradament elevats, que ben poca gent podien pagar[967]. Les actes del Consell de la Paheria d'aquest any parlen diverses vegades de l'escassetat de forment i dels intents infructuosos per abastir-ne la ciutat[968].

L'any 1474, sortosament, fou un any de bona collita i el preu del forment va baixar molt respecte de l'any anterior, encara que continuava sent un producte car. De fet el Capítol únicament en va vendre 6 fanegues a 72 diners la fanega. Segons LLadonosa aquest any el rei va demanar dues mesades per als soldats i la ciutat els hi va donar en forment car n'hi havia existències a la bladeria[969].

---

964 A.P.Ll. Ll. C. Anys 1470-1472 Reg.422 Fol. 29R
965 A.P.Ll. Ll.C. 1470-1472 Reg. 422 Fol. 58R.
966 HAMILTON, E.J.: Op. cit. p.198.
967 Malauradament en el llibre d'obra no s'indica qui foren els compradors, aquest any.
968 A.P.Ll. Ll. C. Any 1473 Reg. 423 Fol. 10V-11R, 19V-19R i 21R.
969 LLADONOSA, J.: Op. cit. 1971 T. I pàg. 710

Fins aquest any, Joan II anà demanant periodicament a la ciutat, homes i provisions per continuar la guerra que encara es desenvolupava en les comarques del nord del principat.

L'any 1475 tant la producció com el preu del forment baixaren respecte de l'any anterior. Aquest any el forment es va vendre a 66, 50, 36, 38 i 40 diners la fanega. Fou un any en que la pesta actuà amb virolència en les contrades lleidatanes[970] i possiblement afectà ambdòs factors

L'any 1476 el preu del forment encara va davallar més. Al reves de la producció que va augmentar molt. Entre el 24 d'abril i el 15 de maig el forment es va vendre a 40 diners la fanega; aquest darrer dia es va vendre a 42 diners la fanega i entre el 29 de maig i el 15 de juny es va vendre a 38 diners la fanega.

L'any 1477 es va invertir la situació de l'any anterior. El forment es va vendre ja a partir del mes d'abril a un preu molt més alt que els que s'havien donat l'any precedent, però a mesura que trenscorria l'any el preu del forment anà augmentant. El preu del forment va ésser el 15 d'abril de 60 diners la fanega; entre el 20 de maig i el 30 de juny de 72 diners la fanega; del darrer dia de setembre fins el 9 d'octubre de 84 diners la fanega i entre el 15 i el 25 d'octubre de 100 diners la fanega.

L'any 1478, malgrat que el preu més freqüent del forment fou el mateix que l'any anterior: 72 diners la fanega el preu mig es reduí a 63,50 diners la fanega. L'evolució que el preu del forment va seguir al llarg de l'any va ésser contraria a la que havia seguit l'any anterior. Els preus més alts es situaren a principis d'any, i amb el transcòrrer del temps van anar baixant, ja que es preveia una bona collita. El propi escrivent va anotar el motiu pel qual el preu del forment disminuí en un moment determinat: "*plogue molt e los blats baxeren molt*"[971], és a dir, que s'esperava que la propera collita fos abundosa. El preu més alt va ésser de 72 diners la fanega, entre el 5 de febrer i l'11 d'abril i el preu més baig va ésser de 48 diners la fanega entre el 23 de juny i el darrer dia de juliol.

L'any 1479 tant la producció com el preu del forment van baixar respecte de l'any precedent. El preu del forment va anar minvant també amb el pas del temps. A darreries de febrer el preu del forment era de 48 diners la fanega i a mitjans de desembre era de 32 diners la fanega. La resta de preus oscil.laren entre aquests dos valors excepte 1 cafiç i 1 fanega que es van vendre a 60 diners fanega. El motiu d'un preu tant elevat en relació amb la resta de preus d'aquest any el desconeixem pensant amb la possibilitat que fos un error de l'escrivent.

La collita de l'any 1480 fou excel.lent, la millor de tot el període estudiat. Els preus del forment lògicament baixaren però no tant com ens podríem pensar observant la pujada de la producció. D'altra banda la diferència de preus entre el principi i el final d'any es insignificant: de 2 diners, quan a priori pensavam que l'excel.lent producció faria baixar molt més el preu del forment després de la collita. Des de l'inici d'any fins a finals del mes de maig el preu del forment va ésser de 30 diners la fanega, encara que el 20 de gener es va dur a terme una venda a 31 diners la fanega. El 4 de juny el forment es va vendre a 27 diners la fanega; el 10 de juny a 26 diners la fanega; el 12 de juny a 30 diners la fanega; des de el 13 de juny fins l'1 d'agost a 26 diners la fanega i el 15 de desembre a 28 diners la fanega.

L'any 1481 el preu mig del forment va ésser practicament el mateix que l'any anterior (27,80 d/f l'any 1481 i 27,60 diners fanega l'any 1481) i el preu més freqüent va ésser una mica més elevat (30 d/f l'any 1481 i 26 d/f l'any 1480). La producció en canvi va baixar molt respecte de l'any anterior, practicament a la meitat. Un altre cop sembla com si no hi hagi connexió entre producció i preu del forment. En canvi l'any 1482 en que la producció fou quasibé igual a la de l'any anterior el preu del forment va baixar. El preu mig va ésser de

[970] LLADONOSA, J.: Op. cit. vol. II, 1975, p.121.
[971] A.C.Ll. Ll. O. Any 1478 E. Fol. 13R.

18,72 d/f i el preu més freqüent de 24 d/f. Fou un any en que hi hagué molta varietat de preus, fis i tot variaven d'un dia a l'altre pujant i baixant i venent-se el forment a dos preus diferents durant un mateix dia. El motiu no pot ésser altre que la qualitat del forment, malgrat que en el llibre d'obra no s'indiqui.

L'any 1483 la producció va baixar una mica respecte de l'any anterior, malgrat que es va mantindre en un índex que podem qualificar de bona collita. Tant el preu mig com el preu més freqüent del forment augmentà. Augment que es va anar consolidant a mesura que avançava l'any. Durant els mesos de gener i febrer el forment es va vendre a dos preus: 24 i 30 d/f; el 3 de març a 34 d/f; entre el 6 de març i el 23 de juliol a 36 d/f; entre el 12 i el 30 d'agost a 42 d/f; el 7 d'octubre a 44 d/f i el 18 de desembre a 24 d/f, però aquest darrer preu no s'ha de tenir en compte ja que era forment que no estava en bones condicions.

L'any 1484 fou un any de mala collita i els preus tornaren a pujar. El preu més freqüent va ésser de 72 d/f i el preu mig de 68,63 d/f. El preu del forment va ésser des del mes de gener i fins el 10 de maig de 72 d/f; el 5 d'octubre de 84 d/f; el 19 del mateix mes de 79 d/f; l'11 de novembre de 72 d/f; el 20 també de novembre de 54 d/f i el 25 del mateix mes de 53 d/f.

En el període de temps comprès entre els anys 1480 i 1483 la pesta tornà a les terres lleidatanes[972] i l'any 1484 es caracteritzà per una gran sequera[973]. Factors que influiren segurament en l'esmentada baixada de producció i augment dels preus.

Els anys 1486 i 1487[974] el preu mig del forment va ésser el mateix, 47,81 d/f i 47,81 d/f respectivament. El preu més freqüent va ésser similar, 48 d/f l'any 1486 i 46 d/f l'any 1487. La producció, en canvi, va ésser superior l'any 1487. Tant un any com l'altre el preu del forment anà pujant amb el passar dels dies.

L'any 1490 el preu del forment va anar variant amb el transcòrrer del temps en relació amb la nova collita. Durant tot el mes de març la fanega de forment es va cobrar a 40 diners; el 6 d'abril el seu preu fou de 40 diners 4 pugeses; el 5 de maig de 44 diners, el preu més car de tot l'any; el 8 de juliol, quan la collita ja s'atansava, de 30 diners, el preu més baig d l'any; a partir del 14 de setembre i fins el 5 de novembre de 36 diners i 4 pugeses i el 25 del mateix mes de 36 diners 2 pugeses.

L'any 1491 els preus baixaren respecte de l'any precedent, malgrat que la diferència no reflexa l'important augment de producció que aquest any es va produir. El preu del forment es mantingué sense grans oscil.lacions. Des de el 8 de gener fins el 3 de març va ésser de 36 diners la faneca i des de el mes de maig fins el 18 de juny de 2 diners més.

Al llarg de l'any 1493 el preu del forment anà pujant. La diferència entre el valor del primer preu que tenim documentat i el valor del darrer és d'un 25% d'aquest, una puja que es pot considerar important. El preu més baig es va donar a primers d'any i anà pujant paulatinament. El preu més alt es va donar durant un període de temps relativament llarg, durant tot el mes de juliol, época de sega i perdurant fins a finals de novembre. El preu del forment va ésser el 25 de febrer de 36 d/f; l'1 d'abril de 40 d/f; el 15 d'abril de 42 d/f; el 6 de maig de 44 d/f; el 22 de maig de 36 d/f; el 23 de maig de 46 d/f; Des del 9 de juliol al 23 de novembre de 50 d/f i el 23 de desembre de 48 d/f. El preu que es va cobrar el 22 de maig és un cas estrany que es desmarca de l'evolució que es seguí durant tot l'any i que hem de contemplar amb estranyesa.

L'any 1494 el preu del forment seguí la mateixa evolució que l'any anterior, encara que la diferència entre el primer i el darrer preu de l'any va ésser molt inferior a la de l'any

[972] LLADONOSA, J.: Op. cit. vol. II, 1975, p. 121.
[973] LLADONOSA,J.: Op. cit. 1971, vol. II, p.64.
[974] De l'any 1485 no tenim dades.

1493. El fet que la producció pugès no fou motiu perquè el preu del forment s'estabilitzés. El preu del forment va ésser a finals de gener de 54 d/f; el 4 de febrer de 58 d/f; a partir del 12 de febrer fins el 15 de maig de 60 d/f; el 21 de maig el preu disminuí momentaniament a 56 d/f; per tornar uns dies després a60 d/f; el 9 de juny augmentà 16 diners i es situà en 76 d/f; el 9 d'agost tornà a 60 d/f; els mesos d'octubre i novembre va ésser de 58 d/f; l'11 de desembre de 60 d/f; el 16 del mateix mes de 52 d/f, el preu més baix de tot l'any; però el 22 tornà a ésser de 60 d/f, preu que es mantingué fins a final d'any.

Entre els anys 1486 i 1494 la pesta va reapareixer a Lleida en diverses ocasions, però a excepció dels darrers dos anys no sembla que afectés ni a la producció de forment ni en el seu preu.

L'any 1495 el preu del forment continuà amb la tendència alcista iniciada l'any 1493. Entre el 5 i el 15 de gener va ésser de 60 d/f; el 16 de 58 d/f; des del 23 de gener fins l'1 de febrer de 60 d/f; el 4 de febrer de 62 d/f; el 6 de febrer de 66 d/f; entre l'11 i el 25 de febrer de 68 d/f; entre el 2 d'abril i el 17 de desembre de 72 d/f i entre el 18 i el 24 de desembre de 64 d/f.

L'escrivent va escriure en dos moments determinats el perquè del preu del forment, anotacions que són força interesants. El 18 de febrer assenyala que el Capítol va vendre el forment a 66 d/f, 2 diners més barat que el que havia venut feia 4 dies, perquè aquest era el preu a que es venia el forment en la botiga de la ciutat[975]. El 18 de desembre anotà en el llibre d'obra que el forment del Capítol no es podia vendre perquè no era d'optima qualitat i n'havia arribat gran quantitat de bo a la plaça de la ciutat[976]. Del que es dedueix que mentre la ciutat fou deficitaria de forment el Capítol va poder anar apujant el preu del seu forment, malgrat que no fos de bona qualitat. Però quan la Paheria portà forment bo de fora, els lleidatans ja no acudiren a la botiga del Capitol. Per aquest motiu es va veure obligat a baixar-ne el preu des de 72 d/f a 64 d/f. A més el Capítol ordenà que el seu forment es portés a vendre a la plaça, ja que al vendre s'hi el forment de la ciutat era allí a on acudien els lleidatans que en volien comprar.

L'any 1496 el preu del forment va baixar respecte de l'any anterior, conseqüència tant dels proveïments que havia fet la Paeria a finals de l'any precedent com de la bona collita d'aquest any. El preu del forment fou des de l'1 de setembre fins al 20 de desembre de 50 d/f.

L'any 1497 els preus es mantingueren similars a l'any anterior oscil•lant entre 48 i 55 d/f. El 7 de març el forment es va vendre a 55 d/f ja que a aquest preu es venia el forment a la botiga de Montserrat[977]. Una altra venda, aquest cop indatada, es va dur a terme a un preu de 46 d/f perquè a aquest preu es venia en l'Almodí[978]. Anotacions fetes per l'escrivent que recolzen el fet que el forment del Capítol estava inmers com un element més dins del circuit comercial de la ciutat.

L'evolució del preu del forment l'any 1498 es pot dividir en dues tendències oposades, a l'alça primer i a la baixa després. El preu del forment era el 8 de gener de 50 d/f, el qual va anar pujant paulatinament fins el 27 d'abril en que es situà en 58 d/f, el preu més alt de tot l'any. A partir del mes de maig, quan ja era possible preveure quina seria la collita d'aquest any el preu del forment anà baixant fins arribar al seu preu més baix el 5 de desembre, establint-se en 34 d/f.

L'any 1499 el preu del forment va continuant sent similar al que tenia a finals de l'any 1498. Malgrat que va oscill•ar al llarg de tot l'any les diferències no son importants. Fins el

[975] A.C.ll. Ll.O. Any 1495 E. Fol. 12V
[976] A.C.Ll. Ll.O. Any 1495 E. Fol. 13V
[977] A.C.Ll. Ll.O. Any 1497 E. Fol. 9V.
[978] A.C.Ll. Ll.O. Any 1497 E. Fol. 9V

13 de desembre que es va produir un augment brusc. L'1 de desembre el forment s'havia venut a 36 d/f, en canvi 12 dies després es va vendre a 51 d/f. Quelcom es produí que feu que el preu del forment pugés tant sobtadament si bé malauradament ho desconeixem.

Aquell preu va ésser el punt inicial d'una pujada que continuà uns dies després, ja dins de l'any 1500. Els mesos de gener i febrer el preu del forment va ésser el més alt de tot l'any: 54 d/f. Posteriorment anà baixant paulatinament fins arribar el 6 d'agost a 40 d/f, el preu anual més baig. Però 4 dies després el forment es va vendre a 48 d/f. A partir del mes de setembre tornà un altre cop a disminuir lentament, malgrat que amb algunes oscil.lacions, per vendre's el 23 de desembre a 39 d/f.

De l'anàlisi de l'evolució anual dels preus del forment, que acabem de veure a les planes precedents, podem treure diverses conclusions.

Primerament, que el Capítol, malgrat ésser un organisme eclesiàstic,a l'hora de vendre el seu forment, es comportava mogut per l'afany de treue-n el major profit econòmic possible. És per aquest motiu que no dubta en vendre el forment a un preu un xic inferior, del que es ven a altres indrets de la ciutat, quan l'interessa despatxar. És segurament aquest interès pels beneficis, el motiu pel qual altres organismes catedralicis adquireixen el forment a diversos mercaders de la ciutat en lloc d'adquirir-lo a l'Obra.

En segon lloc que la disminució del preu del forment motivada per un excedent de producció, no s'esdevé fins que els anys de bones collites són succesivament dos o tres, quan els graners n'estan plens.

I en tercer lloc, que el preu del forment no està sempre en relació amb la seva producció rebuda per l'Obra, és a dir, que no necessariament un any en que s'ha rebut gran quantitat de forment provinent de les pabordies, el seu preu disminueixi; ja que en el preu del mercat hi entrava un element fonamental i desconegut per nosaltres, l'adquisició de forment de fora vila, per part de la Paeria.

4.1.2. L'ordi

Ja coneixem quina va ésser l'evolució del preu del forment des de mitjans segle XIV fins a finals del segle XV i les seves característiques. Fou similar l'evolució del preu de l'ordi? A priori la resposta hauria d'ésser afirmativa.

En els moments de crisi es produeix un augment més brusc del preu de l'ordi respecte del preu del forment, tal com E.Labrousse indica que succeeix amb el sègol durant el segle XVIII?[979] Hi ha una major variació anual en el preu del forment que en el preu dels cereals secundaris tal com indica M. Tangheroni?[980].

D'antuvi cal recordar el fet que en aquest moment del final de l'edat mitjana, l'ordi era un cereal secundari, destinat a l'alimentació dels animals i que solament s'utilitzava per al consum humà en èpoques de carestia[981]. Per aquest motiu, el seu preu era sempre la meitat del preu del forment. Circumstància que es donava també en altres ciutats de la Corona d'Aragó com és el cas de Saragossa.[982]

---

[979] LABROUSSE, E.: Op. cit. p.121

[980] TANGHERONI, M.: Aspetti del commercio dei cereali nei Paesi della Corona d'Aragona, 1. La Sardegna Consiglio Nazionale delle Ricerche. Centro di studi sui rapporti italo-iberici/Cagliari. Pacini Editore, Pisa, 1981. p.20

[981] RUBIO, A.: Pobreza, emfermedad y asistencia hospitalaria en la Valencia del siglo XIV, Diputacion Provincial de Valencia, 1984, pp. 139-140

[982] A Saragossa, el preu mig del blat era de 25 sous el cafiç, oscil.lant entre un màxim de 60 sous i un mínim de 14 sous. Mentre que el preu de l'ordi oscil.lava entre 10 i 17 sous el cafiç. LEDESMA,M.L. i FALCON,M.I.: Zaragoza en la Baja Edad Media Saragossa, 1977, p.161.

4.1.2.1.El moviment de llarga durada.

Al comparar les gràfiques del preu del forment i del preu de l'ordi, ja al primer cop d'ull s'aprecien grans similituts entre ambdues corbes.

Si les observem amb més deteniment, veiem que la majoria de màxims i mínims coincideixen. Es corresponen els màxims dels anys 1385, 1402, 1406, 1413, 1425, 1445, 1464, 1473 i 1477 i els mínims dels anys 1404, 1410, 1448, 1454, 1468, 1475, 1482 i 1499. Encara que apreciem també algunes divergències. Referent als màxims falten en la corva de l'ordi els dels anys 1441, 1451 i 1457. El màxim de l'any 1464, en el cas de l'ordi es converteix en un màxim que abasta els anys 1463, 1464 i 1465 i el màxim de l'any 1494, s'atrassa sorprentment, un any, en la corva del forment, quan a priori sembla més lògic que sigui el moviment del cereal secundari el que segueixi el ritme del cereal més important, tal com succeeix amb dos dels mínims. El mínim de l'any 1416 s'endarrerís un any respecte del mínim del forment i el de l'any 1460 dos. En canvi el mínim de l'any 1490 s'avança també un any respecte del mínim del forment.

L'afinitat entre els preus d'ambdós cereals s'aprecia també en les corbes de les mitjanes mòbils de 13 anys, amb l'any comptabilitzat al mig. Les quatre parts amb que haviem dividit la corba de la mitjana mòbil del forment es poden aplicar també en la corba de la mitjana mòbil de l'ordi amb divisions molt similars. En aquest cas la divisió seria la següent: 1389-1422, 1423-1453, 1454-1486, 1487-1494. (Recordem que la corba del forment l'haviem fraccionat de la següent manera: 1383-1420, 1421-1453, 1454-1486 i 1487-1494.) Encara que els dos primers períodes tenen un comportament detallat diferenciat del que hem vist pel forment. La corba de l'ordi no presenta tantes oscil.lacions. El període 1389-1422 es caracteritza per una baixada dels preus entre els anys 1389 i 1405 amb un augment l'any 1396. Seguit d'un augment entre els anys 1406 i 1408 que continua amb un estancament fins l'any 1411. Entre els anys 1416 i 1422 es produeix una altra devallada amb un període d'estancament entre els anys 1416 i 1419 i amb una forta baixa a partir de la'any 1420.

El període 1423-1453 està compost d'una alça entre els anys 1423 i 1431, seguida d'una baixa els anys 1432 i 1433 que continua fins l'any 1436 amb un estancament, per continuar amb una altra puja entre els anys 1437 i 1442 seguida d'una caiguda a partir de l'any 1443 fins el 1453.

En canvi els períodes 1454-1486 i 1487-1494 són practicament iguals als períodes que ja hem vist en el forment.

4.1.2.1. El moviment cíclic.

Per poder determinar estadísticament el moviment cíclic utilitzarem, com ja hem fet amb el forment, el sistema de càlcul de les mitjanes mòbils rectificades.

Si el preu del forment es caracteritzava per una gran amplitud de les oscil.lacions, indicatiu d'una manca d'elasticitat de l'oferta i la demanda, l'amplitud de les oscil.lacions de l'ordi són encara majors. Els límits es situen en 151,79 l'any 1413 i en -67,98 l'any 1421. (Recordem que els límits del forment eren 105,11 i -69,26).

La gran similitud que apreciavem entre el comportament del moviment secular del preu del forment i del preu de l'ordi, es difumina quan comparem el seu moviment cíclic.

Amplitud de les principals crisis del preu de l'ordi:

1402: 64,46
1413: 151,79
1445: 40,56
1460: 56,92

1463: 93,34
1464: 79,51
1473: 133,22
1493: 108,33

Malgrat que també es produgueren crisis importants durant tot el segle XV, i que algunes d'elles coincideixen amb les del forment, la importància que cadascuna tingué dins de tot el conjunt, assoleix unes característiques diferenciatives de les del cereal principal.

La crisi de més amplitud va ésser la de l'any 1413, arribant a una cota de 151,79. Quant la crisi de major amplitud del forment va ésser la de l'any 1473, amb un valor de 105,11.

La de l'any 1473, li segueix amb importància, amb una amplitud de 133,22

que supera vastament la del forment del mateix any.

En tercer lloc es situa la de l'any 1493, que trobem dos anys més tard en el forment, malgrat que de menor importància. Amb uns valors també molt alts (108,33) que superen l'amplitud de la crisi més important d'aquell cereal.

La crisi de l'any 1463 també tingué una major amplitud (93,34, en front de 65,12 del forment).

En canvi l'amplitud de la crisi de l'any 1464 és molt similar entre ambdós cereals.(79,51 l'ordi i 77,84 el forment)

De la resta de crisis l'única que coincideix en els dos moviments cíclics és la de l'any 1402.

4.1.3. La civada

Les preguntes que ens fèiem, unes ratlles més amunt, referents a l'evolució del preu de l'ordi ens serveixen també pel moviment dels preus de la civada, en quant que són dos cereals de característiques molt similars i amb una destinació comuna, l'alimentació animal.

Els preus de la civada coincideixen moltes vegades amb els preus de l'ordi, i quan això no succeeix són molt similars. També a Saragossa, els preus d'ambdós cereals coincidien.[983]

Malgrat la seva semblança, el nombre de vendes que tenin enregistrades es inferior al de les vendes d'ordi. Motiu pel qual les gràfiques sobre l'evolució del seu preu són menys exhaustives que les del forment i l'ordi impedint-nos en alguns casos realitzar les oportunes comparacions entre les tres corbes.

4.1.3.1. El moviment de llarga durada

Com ja suposavem a priori, la corba del preu de l'avena és molt similar a les corbes dels preus del forment i de l'ordi, i especialment a aquesta darrera.

Observant els seus màxims i mínims s'aprecia una gran coincidència entre la majoria d'ells. Encara que hi trobem també algunes divergències. El màxim del forment situat l'any 1441, i que faltava en la corba de l'ordi, en la de l'avena està poc definida, esdevenint dos màxims de menor intensitat els anys 1443 i 1445. El màxim del forment de l'any 1464 que s'allargava els anys 1463, 1464 i 1465 en l'ordi, en l'avena es localitza únicament l'any 1463.

[983] El preu de l'ordi es situava entre 10 i 17 sous el cafiç i el de la civada entre 9 i 15 sous el cafiç segons LEDESMA, M.L. i FALCON, M.I.: Op. cit. p.161.

Respecte als mínims el que en el forment es situava l'any 1416 i en l'ordi un anys després, en la avena ho fa l'any 1418. I els coincidents entre el forment i l'ordi dels anys 1475 i 1482, en l'avena s'atrassen un any.

Similituds que s'aprecien molt bé en la corba de les mitjanes mòbils, de 13 anys, amb l'any comptabilitzat al centre.

Les quatre divisions realitzades anteriorment en la corba de l'ordi ens serveixen totalment per la corba de l'avena, malgrat que l'inici de la mateixa s'atrassi uns anys. El resultat és el següent: 1406-1422, 1423-1453, 1454-1486, 1487-1494. (la corba de la mitjana mòbil de l'ordi s'inicia l'any 1389).

En el període 1406-1422 segueix practicament la mateixa evolució que la corba de l'ordi, pero amb preus un xic inferiors.

El període 1423-1453 s'inicia amb un tram fins l'any 1431 en que ambdues corbes es sobreposen una amb l'altra. Després, encara que segueixen el mateix moviment, la civada assoleix preus superiors.

El període 1454-1486 es caracteritza per un moviment idèntic al de l'ordi i el forment, però estant la corba de la civada per sobre de la de l'ordi en el tram ascendent i per sota en el tram descendent.

En el període 1487-1494, les corbes es sobreposen.

BIBLIOTECA VIRTUAL

4.1.3.2. El moviment cíclic.

L'afinitat de l'evolució del preu de l'ordi amb la del preu de la civada, igual com hem vist amb la relació de l'ordi amb el forment, es dispersa quan passem a comparar el moviment ciclic. Les crisis més importants de la civada i la seva amplitud és la següent:

1413: 166,10
1441: 52,48
1443: 52,52
1460: 52,40
1463: 90,85
1464: 59,12
1473: 87,47
1493: 72,54
1494: 58,86

Si comparem les amplituds màximes a les que arriben els tres cereals, la civada és la que arriba a un nivell més elevat: 166,10 l'any 1413 front de 151,79 el mateix any, l'ordi i de 105,11 l'any 1473, el forment. Aquestes xifres emmascaren però, la realitat que el cereal de major amplitud cíclica és l'ordi.

Els anys de crisi de l'avena es corresponen, majoritàriamnet, amb els de l'ordi, però amb uns valors més baixos.

L'avena coincideix amb l'ordi en l'any que es produeix una major amplitud, el 1413, quant pel forment era el 1473. En canvi el segon lloc l'ocupa l'any 1463 amb un índex de 90,85, que en el forment té un valor de 65,12 i en l'ordi de 93,34, però per darrera dels anys 1473 i 1493. Les crisis de 1473, 1493 i 1464 es corresponen també amb les de l'ordi, però amb índex més baixos.

4.1.4. El sègol

Les dades que tenim referents al preu del sègol són molt minses. Tot just concernents a cinc anys: 1467, 1468, 1478, 1480 i 1497.

Comparant-les amb les que tenim de la resta de cereals apreciem uns valors molt inferiors als del forment, però un xic superiors als de l'ordi i de l'avena.

En quant a la seva evolució únicament podem intuir una progressió similar a la d'aquells.

PREU DELS CEREALS (Preus mitjos en diners)

ANYS	SEGOL	FORMENT	ORDI	AVENA
1467	30	52,67	27,50	26,67
1468	30	37,75	17,50	18
1478	38,66	63,53	29,40	36,75
1480	18	27,60	14,50	14,63
1497	22	50,59	21 22	

4.1.5. La mestura

En realitat no és un cereal sinò una barreja de varis, normalment composta de forment i un altre tipus de gra. Com en el cas anterior, les dades que tenim són escasses. Referents a un període de temps comprès entre els anys 1468 i 1499, amb importants buits.

Malgrat aquesta limitació s'observa una evolució similar a la que seguiren la resta de cereals. D'altra banda lògica, quant que el producte és el mateix.

Destaca entre tots, el preu de l'any 1473, molt elevat respecte del preu dels anys precedents i següents. Continuant amb una baixada, amb oscil.lacions, fins a finals de segle. Tal com hem vist que succeïa amb l'evolució del preu del forment, l'ordi i la civada.

Els preus de la mestura són similars als preus de l'ordi i la civada però una mica més alts, degut possiblement a estar composta, en part, per forment.

PREUS DE LA MESTURA, EN RELACIÓ AMB ELS PREUS DEL FORMENT, L'ORDI I LA CIVADA. (Preus mitjos en diners)

ANYS	MESTURA	FORMENT	ORDI	CIVADA
1468	20	37,75	17,50	18
1470	42	77,33	40	39
1473	84	147	84	64
1477	49,71	77,67	40	48
1478	45,33	63,53	29,40	36,75
1480	16,87	27,60	14,50	14,63
1481	14,75	27,81	12,78	13,13
1482	15	18,72	14	14
1483	18	35,07	14,23	15,5
1484	46	68,64	24,57	32
1497	28	50,59	21	22
1498	23,33	46,55	17,60	17,25
1499	27	33,93	17,25	14,75

4.1.6. Costeres, bocatges i solatges del forment, l'ordi i la civada

Com ja sabem, el gra que es venia a la botiga del Capítol era gra exempt de tota immundícia ja que prèviament havia estat porgat. Les impureses, però, també s'aprofitaven per a la venda, malgrat que a preus molt inferiors.

La terminologia que trobem en els llibres d'Obra és molt àmplia i fa referència sempre a la qualitat de les restes. La majoria de vegades es parla de bocatges, costeres i solatges. Terminologia que podria estar relacionada amb la denominació que reb cadascuna de les parts d'una sitja: boca, costat i sol. La nomenclatura, però, és més àmplia. La font parla també de porqueres, possiblement en relació a l'alimentació dels porcs; agranadures; cereal picat o molt picat; gastat; vell; malmenat; corcat; dolent o molt dolent; podrit o molt podrit i pols.

Aquestes deixalles deurien anar destinades a l'alimentació animal ja que diverses vegades s'indica que es venien per gallines i coloms[984] i l'any 1468 es van vendre agranadures de forment en lloc de civada.

Si bé es venien restes tant de forment com d'ordi i de civada, la qualitat de cadascun dels esmentats grans fèia que el nombre de vendes fos molt variable d'un cereal a l'altre. De forment tenim enregistrades vendes de romanalles en 40 anys i amb quantitats importants. En canvi d'ordi se'n vengueren en 14 anys i d'avena en 8 i sempre amb quantitats molt inferiors a les del forment.

El seu preu era molt variable i estava en relació amb dos factors: 1) El preu del gra en perfectes condicions i 2) la qualitat de les restes en qüestió.

4.2. EL VI

El curs que seguiren els preus del vi és completament diferent del que fins ara hem vist referent als cereals.

El seu comportament és del tot irregular, amb brusques variacions d'un any per l'altre, contrariament al que hem vist referent als preus dels grans. Els preus del vi oscil.laren entre uns preus mitjos anuals de 3,60 diners la mitgera l'any 1387 i 23,25 d/m. l'any 1470. Dades que des d'un principi ja ens permeten entreveure quin és el seu comportament. Coincidint aquest amb el que expressa Vicedo sobre el preu del vi lleidatà en l'època moderna i també Vilar per altres indrets de Catalunya durant el mateix període.[985]

4.2.1. El moviment de llarga durada

Observant el gràfic de la mitjana mòbil de 13 anys, amb l'any comptabilitzat en el centre es veuen clarament tres fases ven diferenciades, la primera i la tercera descendents i la segona ascendent, que podem delimitar de la següent manera[986]:

1401-1436: S'inicia amb un llarg període d'estabilitat que es manté fins l'any 1419. A partir de l'any següent es produeix una davallada constant fins arribar al punt més baix de la corba l'any 1436.

1437-1480: Moviment ascendent amb oscil.lacions entre les que destaca una flexió entre els anys 1449 i 1456 i un ascens brusc entre els anys 1472 i 1475.

1481-1494: Descens continu fins l'any 1488 que fa un intent de canvi de sentit l'any 1490 pero que continua baixant a partir de l'any següent.

[984] En alguna ocasió s'indica que el solatge en qüestió solament era bó per gallines o coloms.
[985] VICEDO, E.: Producció, propietat i VILAR, P.: Op. cit, 1966-1968, p.425.
[986] Malgrat tenir informació dels preus del vi des de l'any 1361, la discontinuitat posterior de les dades no ens permet calcular les mitjanes mòbils fins l'any 1401.

L'evolució que segueix la corba del preu del vi, es correspon, doncs, en línies generals amb l'evolució de les corbes dels preus dels cereals. Malgrat que amb una diferència a destacar: la greu repercusió que tingué la guerra civil en els preus del gra, en els preus del vi està molt atenuada, encara que també s'hi reflecteixi.

Altra qüestió a tenir en compte, és que el preu real del vi, al llarg de tot el període estudiat, en lloc de pujar, va baixar a conseqüència de la devaluació monetaria.

4.2.2. El moviment cíclic

El moviment del preu del vi es caracteritza per una gran amplitud de les oscil.lacions, indicadora d'una manca molt important d'elasticitat de l'oferta i la demanda. Els limits els trobem l'any 1460 en 88,68 i l'any 1441 en -55,43.

Les amplituds són similars a les que anteriorment hem vist en el forment, malgrat que el límit d'aquest es situava en 105,11. Les més importants són les següents:

1418: 59,10
1419: 63,76
1431: 60,03
1438: 61,05
1442: 64,21
1443: 84,83
1460: 88,68
1464: 68,19
1470: 77,41
1477: 56,01
1499: 66,14

Però si aquestes dades les completem amb els valors que les precedeixen, les amplituds resulten encara molt més importants:

1417: -19,46 (1418: 59,10 i 1419: 63,76)
1430: -47,38 (1431: 60,03)
1437: -37,58 (1438: 61,05)
1441: -55,43 (1442: 64,21)
1459: -31,20 (1460: 88,68)
1463: -2,06 (1464: 68,19)
1469: -22,80 (1470: 77,41)
1476: -22 (1477: 56,01)
1498: -0,31 (1499: 66,14)

La causa d'aquestes sobtades diferències de preus entre un any i un altre rau en la seva producció. En la gràfica corresponent a la relació entre la producció i el preu anual del vi s'aprecia clarament una correspondència entre bona collita i preus baixos, d'una banda i collita dolenta i preus elevats d'altra.

4.3. ALTRES PRODUCTES AGRARIS

Del preu dels cereals i del vi, la font documental emprada ens ha permès fer un estudi exhaustiu de les seves característiques. En canvi, del preu de la verema, l'oli, les faves, els alls, les cebes, el safrà i el lli, solament ens permet donar-ne unes pincellades.

4.3.1. La verema

En línies generals el preu de la verema presenta un moviment similar al de la resta de productes agraris que fins el moment hem analitzat. Hi trobem però dues particularitats: uns preus força elevats els anys 1386 i 1387 i uns preus també relativament importants els anys 1421 i 1422, si els comparem amb els preus del forment durant els mateixos períodes de temps.

Queda constància en la gràfica del preu mig de la verema el progrés dels preus durant els anys setanta i la posterior davallada de finals de segle.

El moviment del preu de la verema està en relació directa amb la seva producció. (veure gràfica corresponent).

En quant a la relació entre el preu de la verema i el preu del vi, observem, en la gràfica corresponent, que fins l'any 1430 el preu de la verema estava situat per sobre del preu del vi, en canvi a partir de l'any 1431 el seu preu està per sota d'aquest. Es a dir, que el preu de la verema baixa molt més que el preu del vi en proporció amb aquest.

4.3.2. L'oli

En la gràfica dels preus de l'oli, les poques dades que hi són representades, mostren uns preus cada vegada més alts des de l'any 1362 que arriben amb una forta puja al punt més àlgit l'any 1413. Aquest any el quintar[987] d'oli es va vendre a 408 diners[988], quan el preu que el precedia era de 264 diners l'any 1411.

Durant el període de guerra els preus de l'oli pujaren encara més. L'any 1468 era de 600d/q., el preu més alt dels que tenim enregistrats. Entre els anys 1475 i 1477 anaren baixant des de 528 a 336d/q.

4.3.3. Les faves

Els tres primers anys dels quals coneixemem el preu de les faves, 1385, 1386 i 1387, aquest es mantingué constant en 72 d/f. L'any 1388 va baixar a 54 d/f i l'any següent a 27 d/f. Els anys 1417 i 1420 una faneca de faves valia 24 diners. Posteriorment durant els anys de la guerra civil els preus augmentaren molt. L'any 1470, amb una puja de més del 100% respecte de l'any anterior, es situaren en 63 d/f i l'any següent, amb un augment similar, arribaren fins a 126 d/f.

4.3.4. Els alls i les cebes

Excepte l'any 1382, la resta d'anys dels que disposem de dades, el preu dels alls i de les cebes era el mateix. Utilitzant el forc com a unitat de mesura, els preus dels alls van ésser de 7 diners entre 1382 i 1386, de 4 diners l'any 1406 i de 6 diners els anys 1470 i 1471. Els preus de les cebes van ésser exactament els mateixos excepte l'any 1382 en que el forc de cebes es va vendre a 6 diners.

4.3.5. El safrà

[987] Equivalent a uns 41 kg. i mig.

[988] En els llibres d'Obra els preus venen donats generalment en sous i diners per quintar. Nosaltres els comptabilitzem en diners tal com hem fet amb la resta de productes, malgrat que les quantitats del preu de l'oli resultin molt grans.

La majoria de dades que tenim sobre el preu del safrà corresponen a l'últim quart del segle XIV. Entre els anys 1382 i 1390 es constata una baixa fluctuant, que arriba al punt més baix l'any 1386, amb un valor de 20 diners l'onça. Els preus dels anys 1382 i 1390 van ésser de 30 i 24 diners l'onça, respectivament.

Del segle XV solament coneixem el preu de dos anys. L'any 1445, el preu del safrà era de 32 diners l'onça. El preu més alt que tenim. En canvi, el preu de l'any 1466 era el més baix de tots, 12 diners l'onça. Preu excessivament baix si el comparem amb els preus del forment i d'altres cereals aquest mateix any.

4.3.6. El lli

Les úniques dades que tenim són referents als períodes 1382-1389 i 1466-1471. En ambdós ocasions el moviment dels preus del lli és similar al que ja hem vist sobre el forment.

En el primer període observem una puja important de l'any 1386 respecte de l'any 1382. Seguida d'una estabilitat fins l'any 1389.

El segon període es caracteritza per un augment successiu dels preus del lli.

BIBLIOTECA VIRTUAL MIGUEL DE CERVANTES

5. ELS PRODUCTES NO AGRÍCOLES

Trobem un altre grup de productes que podem oposar als productes agrícoles. Són els denominats productes industrials o be productes no agrícoles, en oposició a aquells i per la seva gran diversitat.

Com diu Bois:

"Industrial prices are very numerous, and their analysis even more delicate than in the case of agriculture. In general there is no guarantee that these products are homogeneous"[989]

A diferència del que hem pogut comprovar en planes precedents amb els preus dels productes agrícoles i en especial dels cereals, la bibliografia és més aviat parca pel que fa a l'estudi detallat dels preus dels productes industrials, no així en l'exposició de les línies generals de l'evolució que aquests segueixen.

Recordem de l'apartat inicial d'aquest capítol, que hom accepta arreu d'Europa un diferent comportament entre ambdós tipus de productes. Caracteritzat per una major oscil.lació i una forta devallada dels productes agrícoles respecte dels productes industrials. Asseveració aquesta darrera que s'oposa a les conclusions a les que arriba Hamilton[990] per Aragó, València i Navarra.

Com s'explica aquesta contrarietat de parers?

Davant d'aquestes opinions oposades, quina és l'evolució que seguiren els preus dels productes no agrícoles lleidatans?. A priori pensem que va ésser molt més propera a la que seguiren en els regnes veïns, d'igual manera com hem vist que succeí amb els cereals.

Hi ha qui considera que l'anàlisi dels productes industrials s'ha de cenyir a uns pocs materials, els més significatius en l'economia medieval. En primer lloc dos metalls bàsics: el plom i especialment el ferro, component primordial de l'utillatge camperol. En segon lloc, dos materials utilitzats en la construcció d'edificis: guix i teules.[991]

Nosaltres, però, preferim utilitzar el major nombre de productes no agrícoles que ens es possible, malgrat que siguin de molt divers origen i amb una utilització dins la societat, també molt diversa. En primer lloc, tenim cinc productes que s'empren en l'edificació d'habitatges. Els claus, producte elaborat del ferro, que molt bé podria reflectir l'evolució de l'esmentat metall. Les candeles, producte d'utilització comuna a l'època medieval. El paper, material emprat per una minoria molt concreta. L'estopa i finalment el seu, ambdós freqüentment utilitzats per feines molt diverses.

5.1. ELS MATERIALS DE CONSTRUCCIÓ

Disposem de dades sobre cinc productes emprats en la construcció d'edificis: ges, calç, atoves, rajoles i teules. Diferenciem cadascun dels tres darrers materials, malgrat la seva similitud, perquè així ho trobem en els llibres d'Obra i perquè en realitat són tres productes diferents. Segons el Diccionari català-valencià-balear d'Alcové i Moll, la rajola, com és prou conegut, és una peça d'argila o d'altra terra, emmotllada quan és humida formant un bloc prismàtic de poc gruix i generalment de forma rectangular, i després assecada i endurida al

[989] BOIS, G.: Op. cit. p.86.
[990] HAMILTON, E.J.: Op. cit.
[991] BOIS,G.: Op. cit. p.86

sol o al forn, per a servir de material de construcció de parets o paviments[992]. L'atova és una rajola gruixuda i de grans dimensions, generalment de fang cru, assecada al sol i que serveix principalment per a fer parets, sòls i voltes de forns, fogons i xemeneies[993]. La teula, com ja sabem, és una peça de terra cuita, generalment corbada i formant una canal un poc més ampla d'un cap que de l'altre, que posada en línia escalonada amb moltes altres peces iguals, serveix per a formar la coberta exterior dels edificis[994].

5.1.1. El moviment dels preus efectius

5.1.1.1. El ges.

El preu del ges es comptabilitzava en tant per fanega. Les dades de les que disposem s'inicien l'any 1361, en que la fanega valia una mitgana de 12 diners i finalitzen l'any 1499 en que el seu preu es situa en 7 diners. A l primer cop d'ull tenim la impressió, doncs, d'una davallada del preu del ges en un període de temps que va des de la segona meitat del segle XIV fins l'acabament del segle XV.

Ara bé, quina és l'evolució que la corba segueix? L'any següent a l'inicial de la nostra serie, el preu del ges augmentà considerablement, en concret el 50%, situant-se en 18 d/f. Per tornar a baixar l'any 1363 més del 33% i pagar-se a 14 d/f Fins l'any 1382 es manté estable[995], per iniciar tot seguit una gradual devallada que assolirà el preu més baix l'any 1446, amb 3,7 d/f i que es mantidrà fins les vigilies de la guerra civil. Durant el període bèl.lic, els preus augmentaran, per tornar a situar-se els darrers anys del segle XV en els nivells anteriors a la guerra.

Malgrat la continuïtat de la corba i l'inexistència d'oscil.lacions brusques d'un any per l'altre, en termes generals, hi ha quatre anys en que els preus del ges es dispararen. Els anys 1400 i 1404 el seu preu mitjà arribà respectivament a 18 i 19,33 d/f i els anys 1437 i 1438 a 27 i 30 d/f. De totes maneres, aquestes són unes excepcions en el moviment general de la corba de preus.

5.1.1.2. La calç

Les dades de que disposem sobre el preu de la calç, són més poques i tan sols arriben fins l'any 1446.[996] A pesar d'aquesta mancança, podem veure que el seu moviment és molt similar al que acabem d'observar sobre el preu del ges, però amb uns preus un xic inferiors i sense els importants augments de preu puntuals d'aquell.

El preu màxim, és precisament el primer que trobem: 13,25 diners la fanega l'any 1361. El preu mínim correspon a l'any 1411 amb 4 d/f. I el darrer de que disposen és una mica més alt que aquest: 5 d/f.

Ens falten les dades referents a la segona meitat del segle XV, pero la similitud de les que disposem amb les del guix, ens fa pensar que l'evolució seria similar.

---

992 ALCOVER, A. - MOLL, F.B.: Diccionari català-valencià-mallorquí. T.9, p.109
993 Ibidem. T.10, p.405
994 Ibidem. T.10, p.275
995 Sempre segons les nostres dades, ja que no disposem de la totalitat dels anys.
996 En realitat les dades de que disposem referents al preu de la calç són molt abundants, però moltes d'elles desaprofitables per nosaltres. Algunes vegades s'inclou en el seu preu les despeses del transport i en d'altres la calç és de qualitat superior o diferent a la usual. Fets que no ens permeten incloure-les en la nostra sèrie.

5.1.1.3. Les teules.

El desenvolupament del preu de les teules es caracteritza per dos moviments oposats: un de puja fins la primera dècada del segle XV, seguit d'un de baixa més atenuada fins a final de la centuria, trencada per un augment molt important durant la dècada dels setanta.

Els anys 1361 i 1369 el preu del centenar de teules era de 60 diners. Posteriorment anà augmentant fins arribar els anys 1409 i 1411 a 200 diners. La següent dada que tenim ens indica un preu de 84 diners el centenar l'any 1421. Les posteriors ens indiquen uns preus encara més baixos, fins arribar l'any 1471 en que el preu del centenar de teules es situa en 800 diners.

Davant d'aquest preu tant desorbitat ens plantegen dues hipòtesis:

1) Que la causa de tant desmesurat augment del preu de les teules estigués en una manca d'oferta els anys posteriors al setge de la ciutat, a conseqüència de la reconstrucció dels habitatges destruits en la contesa.

2) Que es tractés d'un error de l'escrivent ja que les teules en qüestió eren velles, pel que el preu resulta encara més alt.

L'any 1500 es compraren a 74 diners el centenar.

5.1.1.4. Les rajoles.

BIBLIOTECA VIRTUAL

Sobre el preu de les rajoles desconeixem quin fou el seu desenvolupament durant tota la segona meitat del segle XIV i els primers disset anys del segle XV.

Entre els anys 1418 i 1498 l'evolució que seguí el preu de les rajoles va ésser d'una baixa.

L'any 1418 es van pagar a 100 diners el centenar i l'any 1432 a una mitjana de 106,66 diners. Posteriorment a aquesta dada el preu anà baixant fins arribar l'any 1458 a un preu de 39 diners la centena. Els anys 1460 i 1461 s'havia situat en 60 diners i els anys 1472 i 1474 en 72 diners. A partir de l'any següent els preus de les rajoles van baixar i l'any 1480 assoliren el preu més baix de què tenim notícia: 38 diners la centena. L'any següent els preus tornaren a augmentar i l'any 1483 el preu va tornar a ésser de 72 diners. Fins l'any 1491 els preus tornaren a baixar per tornar a pujar els últims anys del segle, però amb uns valors inferiors als assolits la dècada dels anys setanta.

5.1.1.5. Les atoves.

El preu de les atoves era inferior tant al preu de les teules com al de les rajoles, conseqüència segurament del seu procés d'elaboració molt més senzill que el d'aquelles.

El primer preu que tenim és el de 38 diners el centenar, l'any 1390. L'any 1422 el seu preu havia augmentat considerablement, fins a 72 diners. Desprès els preus baixaren arribant a un mínim l'any 1446 de 24 diners la centena per tornar a pujar i situar-se l'any 1472 en 36 diners. La darrera dada de què disposem ens indica un preu de 34 diners el centenar l'any 1498.

5.1.2. <u>Els preus relatius</u>

Un cop analitzada l'evolució que seguiren cadascun dels materials de construcció dels quals tenim dades, ens interessa veure quin fou el desenvolupament de cadasqun d'ells en relació amb la resta.

Desenvolupament que podem observar en les dues gràfiques corresponents als índexs dels preus dels esmentats materials. El motiu d'haver-ne elaborat dues ha estat el fet d'acceptar les dues possibilitats ja esmentades sobre el preu de les teules de l'any 1471. Al haver considerat com valor igualable a 100 la mitja aritmètica de tots els preus del període, el fet de considerar correcte o no el preu de l'any 1471 fèia variar substancialemnt la corba del preu de les teules. Per aquest motiu hem considerat com a millor solució contemplar ambdues possibilitats.

Si observem la gràfica en que es suprimeix el preu de l'any 1471, el primer que ens crida l'atenció és una major similitud en l'evolució dels preus dels diversos materials de construcció a partir de la segona meitat del segle XV.

Durant la segona meitat del segle XIV i la primera del segle següent trobem marcades diferències entre cadascuna de les varies corbes. Si be apreciem una tendència a situarse totes elles per sobre de la línea del valor 100. Així com avança el segle XV, aquesta inclinació va canviant de signe i els preus es situen cada vegada més per sota del valor 100.

Durant la segona meitat del segle XV, les corbes, malgrat alguna excepció puntual es col.loquen sempre per sota del nivell 100. Si bé s'aprecia un augment dels preus durant els anys de la guerra. Es durant aquest període, quan els preus en algunes ocasions assoleixen valors superiors a 100.

Si pel contrari observem la gràfica en que hem considerat el preu de les teules de l'any 1471 el preu d'aquestes es manté sempre per sota del valor 100 a excepció dels anys 1409, 1411 i 1471.

BIBLIOTECA VIRTUAL MIGUEL DE CERVANTES

5.2. ALTRES MATERIALS

5.2.1. El moviment dels preus efectius

5.2.1.1 Els claus

La corba que reflexa l'evolució anual del preu mig dels claus, se'ns presenta com una línea variant a llarg termini, pero amb diferències d'un any per l'altre de poca intensitat, malgrat algunes poques excepcions.

Els primers anys de la nostra sèrie el preu de la lliura de claus oscil.là entre 7 i 8 diners, seguint una tendència alcista que culminà l'any 1383 amb un preu de 10 diners la lliura. L'any 1385, el seu preu fou, sorpresivament, de 5 diners la lliura, però l'any següent ja havia augmentat a 8 diners. Els anys 1388 i 1391 continuà augmentant fins arribar aquest darrer a 9 diners. A partir d'aquest any s'inicià un moviment continu i lent de baixa del preu dels claus, si bé amb algunes oscil.lacions. Tant sols l'any 1449 el seu preu va baixar bruscament fins a 3 diners la lliura.

A partir de l'any 1457 la corba canvia de sentit i de ritme, produint-se un augment del preu dels claus a un ritme més ràpit que el del moviment precedent. La darrera dècada de la centuria es caracteritzarà a més per una major oscil.lació dels preus, arribant l'any 1499 al preu màxim de 12,5 diners la lliura de claus.

5.2.1.2. Les candeles.

Malgrat que les dues primeres dades de les que disposem ens situin la lliura de candeles a 5 diners l'any 1362 i a 7 diners l'any 1364, el que suposa un augment del 40%; en realitat, les candeles es carcteritzen per ser un producte de preu molt estable. Amb una tendència a la baixa que es manté fins a finals de la cinquena dècada del segle XV, seguida d'un sobtat augment dels preus a partir de l'any 1461.

Entre els anys 1382 i 1418, tret de dues excepcions, el preu es mantingué en 6 diners la lliura. Entre els anys 1419 i 1425 en 5 diners. I entre els anys 1430 i 1445 altre cop en 6 diners. Entre els anys 1450 i 1457 el seu preu es situà entre 4,5 i 5 diners.

A partir de l'any 1461 el moviment de baixa de preus es canvia per un d'augment. l'any 1461 la lliura de candeles es comprà a 6,67 diners. A partir de l'any 1466 i fins l'any 1490, tret d'alguna excepció el seu preu fou de 8 diners.

La darrera data de que disposem ens indica un preu ja més baix de 7 diners la lliura.

5.2.1.3. El paper.

Dos moviments contradictoris caracteritzen l'evolució del preu mig del paper: uns canvis bruscs que s'alternen amb períodes de gran estabilitat. La tendència general és d'una disminució de preus des de mitjans s.XIV fins al segon quart del segle XV, seguida per un període estable que es manté fins la dècada dels seixanta, moment en que els preus augmenten per tornar a continuar estables fins a finals de segle.

Després d'un període d'importants oscil.lacions entre els anys 1361 i 1368 en que els preus es situaren entre 14 i 21 diners la mà de paper, en destaquen altres d'estabilitat, encara que esquitxats de canvis sobtats. Entre els anys 1382 i 1390 el preu de la mà de paper era de 16 diners, entre 1420 i 1426 de 12 diners, entre 1445 i 1468 de 10 diners i entre 1469 i 1500 de 10 diners.

5.2.1.4. L'estopa.

Fent una comparació amb els productes no agrícoles que fins el moment hem vist, el preu de l'estopa és molt més variable. Potser també hi influís el fet que les dades de les que disposem no siguin tant nombroses.

No obstant, després d'un augment de preu entre els anys 1364 i 1388, es veu clarament una disminució d'aquest que, amb algunes oscil.lacions, continuarà fins l'any 1462. L'any 1467 la tendència es canvia i els anys 1468 i 1471 el preu de l'estopa va augmentar en unes proporcions exagerades.

L'any 1364 el preu de la lliura d'estopa era de 3 diners. L'any 1388 havia augmentat a 5 diners la lliura. Entre els anys 1390 i 1436 el preu més freqüent fou el de 4 diners la lliura, malgrat que es produissin moltes oscil.lacions, situant-se els extrems en 7 diners l'any 1401 i 2 diners l'any 1422. Els anys 1437 i 1438 la lliura d'estopa es va comprar a 3 diners, l'any 1452 a una mitja de 2, 33 diners i els anys 1461 i 1462 a 2 diners. L'any 1467 el seu preu es va situar en 4 diners que representa un augment del 100%. Però l'augment més fort va tindre lloc l'any 1468 en que una lliura d'estopa es va comprar per 72 diners. Aquest augment tant desmesurat ens fa pensar tot seguit en una possible errada de l'escrivent, pero l'anotació del següent preu: 42 diners la lliura l'any 1471, també molt elevat, ens dona la certesa que tant un com l'altre eren els preus a que es pagava la lliura aquells anys.

5.2.1.5. El seu.

Coincidint amb el que acabem de veure dels preus de l'estopa, el preu del seu també va augmentar entre els anys 1364 i 1388. A partir de l'any 1390 el preu comença a devallar fins estacionar-se entre els anys 1411 i 1446. Els anys 1450 i 1452 es produís una altra devallada i a partir de l'any 1454 d'inicia un procés d'augment de preus que després d'un període osci.latori entre els anys 1461 i 1490 culmina l'any 1491 amb un augment molt important del preu del seu.

Entre els anys 1364 i 1388 el preu de la lliura de seu es va incrementar desmesuradament. L'any 1364 era de 4 diners la lliura, el 1386 de 12 diners i el 1388 de 18 diners. L'any 1390 va baixar a 12 diners i el 1393 a 6 diners. Després d'uns anys d'oscil.lacions, es mantingué entre 5 i 6 diners durant un període relativament llarg comprès entre els anys 1411 i 1446. Els anys 1450 i 1452 el preu era de 4 diners la lliura i entre els anys 1461 i 1490 anà fluctuant entre 6 i 8 diners la lliura. L'any 1491 el preu del seu augmentà a 20 diners.

5.2.2. Evolució dels preus relatius

Al observar la gràfica corresponent a l'índex del preu dels esmentats productes no agrícoles hi apreciem tres fases ben diferenciades que podem delimitar de la següent manera: 1361-1420, 1421-1462 i 1463-1500.

En el període comprès entre els anys 1361 i 1420 els preus de cadascun dels materials en qüestió segueixen una evolució ben diferenciada de la resta. Alguns dels quals amb fluctuacions importants i tots ells movent-se alternativament per damunt i per davall de la línea de l'índex 100. Seguint un comportament similar al que anteriorment hem vist referent a l'evolució dels índexs dels preus dels materials de construcció, la majoria dels quals es situaven per sobre de l'índex 100 durant aquest mateix període de temps.

En quant a l'evolució de l'índex del preu de l'estopa, es col.loca en uns nivells molt baixos perquè els preus extremadament alts dels anys 1468 i 1471 fa que la mitja assoleixi un valor molt alt, el qual repercuteix a l'hora d'obtenir els índex correponents als preus de cada any.

El producte que més augmenta és el seu que arriba a un índex superior a 250 l'any 1388.

A partir de la segona dècada del segle XV les corbes coresponents als índexs dels preus dels diversos materials es van apropant entre elles.

En el període comprès entre els anys 1421 i 1461 la devallada de preus que sofreixen la totalitat dels productes en qüestió fa que les corresponents corbes dels índexs es situin o bé ratllant el nivell 100 o bé per sota d'aquest, a excepció del paper, que es col.loca alguns cops per sobre de l'esmentat índex. Apreciant-se un descens més fort entre els anys 1445 i 1461.

En el període comprés entre els anys 1462 i 1500, continua la proximitat i similitud de moviments de cadascuna de les corbes, però contrariament al període anterior i també a l'evolució del preu dels materials de construcció, aquestes es situen per damunt del nivell 100.

Destaquen els augments desmesurats del seu l'any 1491 i de l'estopa els anys 1468 i 1471.

BIBLIOTECA VIRTUAL MIGUEL DE CERVANTES

6. CONCLUSIONS DEL CAPÍTOL

Hem vist fins el moment quina fou l'evolució que seguiren, entre els anys 1361 i 1500, els preus d'un grup de productes molt diversos. El seu tractament, ha estat també molt diferenciat, condicionat per les dades de què disposavem de cada producte en qüestió. Del forment, l'ordi, la civada i el vi, hem tingut la possibiliat de realitzar un estudi exhaustiu tant del moviment secular com del moviment de llarga durada. De la resta de productes agrícoles les nostres possibilitats s'han vist cenyides a la interpretació dels preus efectius. En canvi dels productes no agrícoles hem tingut la possibilat d'elaborar els índexs corresponents que ens han permés la comparació dels diversos materials.

Respecte als productes agrícoles s'han verificat les hipòtesis que a l'inici d'aquest estudi ens vam plantejar:

- L'existència d'una tendència a la disminució dels preus, des de la segona meitat del segle XIV i fins els acabaments del segle XV, com a la resta de paisos europeus.
- Un comportament similar de la corba del preu del forment de Lleida amb les de València i Aragó durant tot el període estudiat.
- Una remarcada coincidència entre el moviment general del preu del forment de Barcelona i Lleida entre l'any 1430 i els darrers anys de la centuria.
- El paper directiu que exerceix en el moviment de preus el forment, cereal bàsic, sobre la resta de cereals.
- Una major amplitud de les oscil.lacions de preus dels cereals secundaris que del forment. En canvi, contràriament al que suposavem, aquelles eren més importants en l'ordi que en la civada. El motiu de que nosaltres, inicialment, creguessim en la hipòtesi oposada es devia al fet que consideressim la civada com a cereal de menys valua pels contemporanis. Presumpció impossible de vereficar a la que haviem arribat per dos fets: la menor producció de civada respecte de la producció d'ordi i la practicament nula existència de vendes de costeres de civada, fet que indica l'escasa qualitat del producte.
- La incidència de la guerra civil que repercuteix amb un augment de preus de tots i cadascun dels productes agrícoles, encara que amb diversa intensitat.
- Un comportament de la corba secular del preu del vi, diferenciat del comportament de les corbes dels preus dels cereals, en destacar el que s'aprecien les conseqüències de la guerra contra Joan II però molt atenuades.

Referent als productes no agrícoles, la comparació de les gràfiques corresponents, una als índexs del preu dels materials de construcció i l'altra als indexs del preu de la resta de materials, ens ha donat una sorpresa: el diferenciat comportament que segueixen durant el període bèlic i post-bèlic.

Ambdues gràfiques coincideixen amb una major convergència evolutiva dels preus a mesura que avança el segle XV. També en una baixa dels preus iniciada als voltants de la segona dècada del segle XV, que culmina ens uns preus mínims entre els anys 1445 i 1450.

En canvi l'evolució que segueixen a partir de la guerra civil es molt diferent. D'una banda, els materials de construcció, a excepció de les teules, van tenir una puja més discreta que la resta de materials. De l'altra, finalitzat el conflicte, els preus dels materials de construcció tornaren a baixar. Contràriament, els preus de la resta de materials es mantingueren en uns nivells similars als assolits durant el conflicte.

Quin és el motiu de la seva diferent evolució? Possiblement la causa estigui en les conseqüències de la guerra. Segons J Lladonosa, després del setge de l'any 1464, Lleida quedà mig despoblada. En una súplica que els lleidatans fan a la reina s'indica que hi havia més de 400 albergs deshabitats. Tot i que aquestes dades poden ser exagerades, ates l'origen

de la font, el fet és que la demanda de materials de construcció va baixar en picat i conseqüentment el seu preu.

Pel que fa a l'evolució dels preus dels productes no agrícoles i a la seva possible relació amb l'evolució del preu dels draps barcelonins, aquesta no s'adverteix fins la segona dècada dels segle XV, quan, segons Carrere[997], s'inicia una devallada de preus, més forta a partir de l'any 1451.

Un cop vista quina és l'evolució dels preus dels materials, ens resta conèixer quina és la seva relació amb l'evolució dels preus agrícoles.Ho farem mitjançant la comparació amb l'evolució del forment, al ser, aquest, el cereal bàsic en l'alimentació, en aquest moment de l'edat mitjana.

Quina de les dues postures indicades més amunt seguiran els preus lleidatans?. La que es segueix a Europa o bé l'indicada per Hamilton. Ja hem fet esment que ens decantem per una situació similar a les indicades per Hamilton per Aragó i València. Per proximitat geogràfica i també per les coincidències, ja desmostrades, en l'evolució dels preus del forment.

Hamilton diferencia una primera etapa en que ambdues corbes segueixen una evolució similar, seguida d'una segona en la que els preus agrícoles es situen per sobre dels preus no agrícoles. Període que s'inicià amb anterioritat a València.

Desestimem el cas navarrès, per la manca de dades referents a la segona meitat del segle XV i perquè com diu el propi Hamilton hi ha una manca de dades fidedignes sobre el preu dels cereals.

D'antuvi cal deixar constància de que els sistemes emprats per nosaltres difereixen dels emprats per Hamilton, Abel[998], Perroy[999] i Sliecher van Bath[1000]. Tots ells elaboren les dades de les representacions gràfiques realitzant mitjanes de preus de grups temàtics. A més Abel i Sliecher van Bath agrupen les dades en períodes temporals de 50 anys.

Nosaltres, en canvi, hem cregut més convenient comparar amb l'evolució del preu del forment i de la civada l'evolució dels preus de cada producte. Hem utilitzat el mètode dels índex, considerant com valor 100 la mitja de preus de tot el període.

Es verefica la hipòtesi que la relació entre els preus dels productes agrícoles i els preus dels productes no agrícoles lleidatans és similar a l'exposada per Hamilton per Aragó i València. També a Lleida durant un primer període, que podem datar fins l'any 1440, el preu del forment es situa alternativament per sobre i per sota del preu dels productes no agrícoles. És un període de molta oscil.lació tant per un com pels altres. En canvi, a partir de l'any 1440, una data que s'avança a les d'Aragó i València en 28 i aproximadament uns 40 anys respectivament, el preu del forment es situa per sobre del preu dels productes no agrícoles, en especial dels materials de construcció.

Quin és el motiu pel qual els estudis sobre preus de la Península Ibérica arribin a conclusions tan diferents als realitzats sobre altres zones d'Europa?.

La resposta a aquesta pregunta és complicada i dificil de donar, ja que desconeixem amb exactitud una de les variables que incidiren directament en el problema: la demografia

Des d'un altre àmbit també hi podria influir el diferent sistema d'elaboració de preus mitjos. De fet observem diferències substancials en les gràfiques realitzades sobre una mateixa zona, Cracovia, per dos autors, diferents Sliecher van Bath i Abel.

---

[997] CARRERE, Cl.: Op. cit. p.152.
[998] ABEL, W.: Op. cit. p.75.
[999] En SLICHER VAN BATH, B.H.: Op. cit. p.205.
[1000] Ibidem, p.207.

Per aquest motiu hem decidit confeccionar una gràfica utilitzant el mateix mètode que Slicher van Bath va utilizar per comparar els preus de Cracovia. Hem fet les mitges dels preus de dos períodes de temps: 1381-1420 i 1461-1500. Posteriorment hem donat a la primera mitja el valor 100 i tot seguit hem buscat l'index correponent a la segona mitja.

En la gràfica realitzada per Sliecher van Bath, l'índex del gra corresponent al segon període està per sota de l'índex dels materials de construcció i combustible, pero la diferència és molt petita, a diferància de les dades ofertes per Abel.

En la gràfica similar, realitzada amb preus lleidatans, els índexs dels preus del forment i de la civada corresponent al segon període es situen per sobre dels índexs dels materials de construcció. Fet lògic, en part, si tenim en compte que l'índex està elaborat amb els anys corresponents a la guerra, anys en que el preu del cereal va augmentar desmesuradament de preu enfront d'altres productes menys imprescindibles.

Però si aquesta hipòtesi pot ésser vàlida per l'índex del preu del forment; no ens serveix per l'index del preu de l'avena, que es col.loca per sobre de l'índex dels productes industrials, ja des de l'any 1440 i fins el final de segle. Hem de pensar doncs en altres motius.

Una segona hipòtesi es pot centrar en el tema de la productivitat. Ja hem fet esment més amunt que diversos historiadors la consideren clau a l'hora d'explicar el diferent comportament entre els productes agrícoles dels no agrícoles.[1001]

La productivitat agrícola de la Península Ibérica en relació amb la de l'Europa Nord-Occidental és menor, amb diferència. Motivada per una inferior qualitat del sol, un inferior índex de pluviositat, una menor utilització d'adobs, uns diferents sistemes de roturació i una tecnologia menys abançada. Factors fonamentals per tot desenvolupament agrícola, però amb una major incidència durant un període de temps en que l'home hi podia actuar relativament poc. La seva actuació es limitava a l'utilització d'adobs d'origen animal.

La periodificació del desenvolupament dels preus a València, Aragó i Navarra recollida per Vicens Vives[1002], segons les dades de Hamilton coincideix en línies generals amb la realitzada per nosaltres pels preus lleidatans.

Fases de l'evolució dels salaris a Lleida entre 1361 i 1500: 1361-1390: Període de moltes oscil.lacions, més que d'ascens brusc, com s'indica per València, Aragó i Navarra, malgrat que desconeguem les dades anteriors a l'any 1361. Que s'allarga a Lleida uns 10 anys més. Amb uns moments de preus màxims els anys 1363-1364 i 1388.

1390-1420/1425: Inestabilitat, però amb uns intents de tendència depresiva.

1420/1425-1461: Tendència secular depresiva que arriba als preus mínims entre els anys 1445 i 1455.

1460-1480: Període critic de guerra civil

1480-1500: Sortida a la crisi provocada per la guerra civil.

[1001] Hem citat concretament a D.C.North, R.P.Thomas i G.Bois

[1002] VICENS VIVES,J.: Op. cit. 1977, pp. 204-207.

7. QUADRES I GRAFIQUES

PREU DEL FORMENT

ANYS	PREUS		MITJANA 100	MITJANA MOBIL	MITJANA MOBIL REC
1361	47,47	47,47	93,26		
1362	60	60	117,88		
1363	105,2	105,2	206,68		
1364	92,19	92,19	181,12		
1365					
1366					
1367	50	50	98,23		
1368					
1369					
1370					
1371					
1372					
1373					
1374					
1375					
1376					
1377	30	30	58,94		
1378		32			
1379	34	34	66,80		
1380	34	34	66,80		
1381		41,75			
1382		41,75			
1383	39	39	76,62	44,79	
1384	60	60	117,88	45,81	
1385	67	67	131,63	46,81	
1386		59		47,27	
1387	50	50	98,23	48,51	
1388		47,19		49,45	
1389	46,57	46,57	91,49	50,17	44,79
1390	43,33	43,33	85,13	51,50	45,81
1391		44,98		50,28	46,81
1392	40	40	78,59	49,00	47,27
1393	50	50	98,23	48,32	48,51
1394	54	54	106,09	48,07	49,45
1395		51,12		48,58	50,17
1396	56,25	56,25	110,51	50,54	51,50
1397	44,25	44,25	86,94	50,51	50,28
1398		50,25		50,26	49,00
1399		50,25		50,43	48,32
1400	46,67	46,67	91,69	51,81	48,07
1401	53,86	53,86	105,82	50,74	48,58
1402	72	72	141,45	50,37	50,54
1403	43,06	43,06	84,60	49,60	50,51
1404	41,67	41,67	81,87	49,45	50,26
1405	42,2	42,2	82,91	48,27	50,43
1406	68	68	133,60	48,59	51,81
1407	40	40	78,59	52,15	50,74
1408		46,3		51,23	50,37
1409		46,3		48,91	49,60
1410	42,33	42,33	83,16	47,45	49,45
1411	34,89	34,89	68,55	46,50	48,27
1412		54,4		45,41	48,59
1413	93	93	182,71	41,96	52,15
1414		41,85		42,37	51,23
1415		41,85		42,34	48,91
1416	24	24	47,15	41,77	47,45

Tabla 8-1.

BIBLIOTECA VIRTUAL MIGUEL DE CERVANTES

PREU DEL FORMENT

ANYS	PREUS		MITJANA 100	MITJANA MOBIL	MITJANA MOBIL REC
1417	29,4	29,4	57,76	41,68	46,50
1418	28	28	55,01	42,27	45,41
1419	23,2	23,2	45,58	44,08	41,96
1420	45,25	45,25	88,90	41,57	42,37
1421	46	46	90,37	42,67	42,34
1422	38,8	38,8	76,23	43,77	41,77
1423	41,25	41,25	81,04	45,54	41,68
1424	42,5	42,5	83,50	46,30	42,27
1425	78	78	153,24	47,38	44,08
1426	60,33	60,33	118,53	49,57	41,57
1427		56,15		49,68	42,67
1428		56,15		49,73	43,77
1429	47	47	92,34	50,33	45,54
1430	39,33	39,33	77,27	51,26	46,30
1431	42	42	82,51	51,12	47,38
1432	51,7	51,7	101,57	48,79	49,57
1433		46,64		47,46	49,68
1434		46,64		47,00	49,73
1435		46,64		47,24	50,33
1436	53,33	53,33	104,77	47,68	51,26
1437	40,67	40,67	79,90	48,63	51,12
1438	47,71	47,71	93,73	49,28	48,79
1439	43	43	84,48	49,82	47,46
1440		50,16		50,13	47,00
1441	59,33	59,33	116,56	48,64	47,24
1442	52,75	52,75	103,63	46,75	47,68
1443	51,6	51,6	101,38	45,81	48,63
1444	50,5	50,5	99,21	46,18	49,28
1445	58,69	58,69	115,30	46,07	49,82
1446	50,63	50,63	99,47	46,14	50,13
1447	27,25	27,25	53,54	44,99	48,64
1448	22,18	22,18	43,58	42,17	46,75
1449	41,06	41,06	80,67	40,25	45,81
1450	45,52	45,52	89,43	40,15	46,18
1451	46,2	46,2	90,77	40,70	46,07
1452	43,97	43,97	86,39	40,12	46,14
1453		35,16		40,22	44,99
1454	22,67	22,67	44,54	41,58	42,17
1455	27,8	27,8	54,62	44,04	40,25
1456	50,29	50,29	98,80	44,74	40,15
1457	57,63	57,63	113,22	47,24	40,70
1458	51,16	51,16	100,51	50,61	40,12
1459		51,96		53,86	40,22
1460	44,98	44,98	88,37	56,01	41,58
1461	54,08	54,08	106,25	58,32	44,04
1462	50,19	50,19	98,61	59,09	44,74
1463	78	78	153,24	58,50	47,24
1464	90	90	176,82	60,02	50,61
1465	86,25	86,25	169,45	60,65	53,86
1466	63,18	63,18	124,13	63,82	56,01
1467	52,67	52,67	103,48	71,67	58,32
1468	37,75	37,75	74,17	73,05	59,09
1469	42,67	42,67	83,83	72,72	58,50
1470	77,33	77,33	151,93	69,65	60,02
1471	59,43	59,43	116,76	68,70	60,65
1472	93,14	93,14	182,99	66,95	63,82
1473	147	147	288,80	65,44	71,67
1474	72	72	141,45	63,51	73,05
1475	46	46	90,37	62,74	72,72
1476	38	38	74,66	60,90	69,65

Tabla 8-2.

PREU DEL FORMENT

ANYS	PREUS		MITJANA 100	MITJANA MOBIL	MITJANA MOBIL REC
1477	77,67	77,67	152,59	57,65	68,70
1478	63,53	63,53	124,81	58,36	66,95
1479	43,47	43,47	85,40	55,02	65,44
1480	27,6	27,6	54,22	47,39	63,51
1481	27,81	27,81	54,64	45,53	62,74
1482	18,72	18,72	36,78	45,23	60,90
1483	35,07	35,07	68,90	45,58	57,65
1484	68,64	68,64	134,85	42,56	58,36
1485		49,8		40,35	55,02
1486	47,7	47,7	93,71	40,42	47,39
1487	47,82	47,82	93,95	41,79	45,53
1488		42,18		44,21	45,23
1489		42,48		47,95	45,58
1490	38,42	38,42	75,48	49,10	42,56
1491	34,8	34,8	68,37	47,71	40,35
1492		44,46		47,46	40,42
1493	45,33	45,33	89,06	46,40	41,79
1494	59,29	59,29	116,48	45,96	44,21
1495	67,33	67,33	132,28		47,95
1496	50	50	98,23		49,10
1497	50,59	50,59	99,39		47,71
1498	46,55	46,55	91,45		47,46
1499	33,93	33,93	66,66		46,40
1500	42,09	42,09	82,69		45,96

Tabla 8-3.

BIBLIOTECA VIRTUAL MIGUEL DE CERVANTES

Figura 8-6 Figura 8-7 Figura 8-8 Figura 8-9
Figura 8-10 Figura 8-11 Figura 8-12 Figura 8-13
Figura 8-14 Figura 8-15 Figura 8-16 Figura 8-17

PREU DE L'ORDI

ANYS	MITJA	MITJA RECTIF.	MITJANA MOBIL	MITJANA MOBIL REC
1361	20	20		
1362	30	30		
1363	42	42		
1364	52,57	52,57		
1365				
1366				
1367	20	20		
1368	32	32		
1369				
1370				
1371				
1372				
1373				
1374				
1375				
1376				
1377				
1378				
1379				
1380				
1381				
1382				
1383	15,5	15,5		
1384		23,41		
1385	31,33	31,33		
1386		26,77		
1387		26,77		
1388		26,77		
1389	27	27	24,64	
1390	22	22	25,68	
1391		23,75	25,78	
1392	22	22	25,27	
1393	24	24	25,12	
1394	25	25	24,75	
1395	26	26	24,38	24,64
1396	29	29	25,54	25,68
1397		24,75	25,17	25,78
1398		24,75	24,26	25,27
1399		24,75	24,42	25,12
1400	22	22	24,88	24,75
1401	22	22	24,49	24,38
1402	42	42	24,08	25,54
1403	17,17	17,17	23,44	25,17
1404	12	12	22,63	24,26
1405	24	24	22,13	24,42
1406	30	30	22,74	24,88
1407	20	20	26,12	24,49
1408		20,62	27,66	24,08
1409		20,62	27,66	23,44
1410	14,33	14,33	27,72	22,63
1411	18,18	18,18	27,91	22,13
1412		32,64	27,30	22,74
1413	66	66	26,17	26,12
1414		42	25,94	27,66
1415		42	24,97	27,66
1416	18	18	24,46	27,72

Tabla 8-4

BIBLIOTECA VIRTUAL MIGUEL DE CERVANTES

PREU DE L'ORDI

ANYS	MITJA	MITJA RECTIF.	MITJANA MOBIL	MITJANA MOBIL REC
1417	14,5	14,5	24,67	27,91
1418	16	16	24,71	27,30
1419	15,33	15,33	24,63	26,17
1420	17	17	21,09	25,94
1421	8	8	19,78	24,97
1422	14	14	18,48	24,46
1423	17	17	18,99	24,67
1424	18,8	18,8	19,72	24,71
1425	31,5	31,5	20,11	24,63
1426	20	20	20,57	21,09
1427		25,04	20,85	19,78
1428	24,67	25,04	21,83	18,48
1429	24	24,67	22,34	18,99
1430	21	24	22,46	19,72
1431	21,33	21	22,40	20,11
1432		21,33	21,61	20,57
1433		20,69	21,88	20,85
1434		20,69	21,76	21,83
1435		20,69	21,83	22,34
1436	18,5	18,5	22,13	22,46
1437	18	18	22,78	22,40
1438	21,33	21,33	23,82	21,61
1439		23,46	25,04	21,88
1440		23,46	25,39	21,76
1441	26	26	25,74	21,83
1442	28,5	28,5	25,07	22,13
1443	32,5	32,5	24,96	22,78
1444	34,5	34,5	24,83	23,82
1445	37,2	37,2	24,75	25,04
1446		25,21	24,00	25,39
1447		25,21	23,34	25,74
1448	12	12	22,24	25,07
1449	17,14	17,14	21,12	24,96
1450	16,33	16,33	20,00	24,83
1451	20,25	20,25	19,00	24,75
1452	13,67	13,67	17,74	24,00
1453		14,88	17,69	23,34
1454	11,67	11,67	17,91	22,24
1455	13,94	13,94	19,14	21,12
1456	18	18	19,75	20,00
1457	21,49	21,49	21,72	19,00
1458	20,8	20,8	23,40	17,74
1459		24,6	25,58	17,69
1460	28,11	28,11	27,57	17,91
1461	28	28	28,78	19,14
1462	25	25	29,06	19,75
1463	42	42	29,03	21,72
1464	42	42	30,46	23,40
1465	42	42	30,47	25,58
1466	40,75	40,75	31,72	27,57
1467	27,5	27,5	36,02	28,78
1468	17,5	17,5	37,05	29,06
1469	17,67	17,67	36,61	29,03
1470	40	40	35,03	30,46
1471	21	21	34,88	30,47
1472	40,8	40,8	33,91	31,72
1473	84	84	33,08	36,02
1474		41,39	32,08	37,05
1475	19,33	19,33	31,72	36,61

Tabla 8-5.

BIBLIOTECA VIRTUAL MIGUEL DE CERVANTES

PREU DE L'ORDI

ANYS	MITJA	MITJA RECTIF.	MITJANA MOBIL	MITJANA MOBIL REC
1476	21,44	21,44	31,43	35,03
1477	40	40	29,45	34,88
1478	29,4	29,4	29,73	33,91
1479	30	30	28,14	33,08
1480	14,5	14,5	23,22	32,08
1481	12,78	12,78	21,73	31,72
1482	14	14	21,52	31,43
1483	14,23	14,23	21,14	29,45
1484	24,57	24,57	18,99	29,73
1485		20,2	17,67	28,14
1486	20	20	17,24	23,22
1487	22	22	19,20	21,73
1488		16,58	20,76	21,52
1489		16,58	22,24	21,14
1490	12,08	12,08	23,11	18,99
1491	12,25	12,25	22,83	17,67
1492		24,33	22,63	17,24
1493	40	40	22,42	19,20
1494	33	33	22,27	20,76
1495	33,29	33,29	22,74	22,24
1496	25,5	25,5	23,30	23,11
1497	21	21	24,42	22,83
1498	17,6	17,6	25,77	22,63
1499	17,25	17,25	25,96	22,42
1500	20	20	23,95	22,27

Tabla 8-6

Figura 8-18 Figura 8-19 Figura 8-20 Figura 8-21
Figura 8-22 Figura 8-23 Figura 8-24 Figura 8-25
Figura 8-26

BIBLIOTECA VIRTUAL MIGUEL DE CERVANTES

PREU DE LA CIVADA

ANYS	PREUS	PREUS RECTIFICAT	MITJANA MOBIL	MITJANA MOBIL REC
1361				
1362	20,33	20,33		
1363	45	45		
1364	51	51		
1365				
1366				
1367				
1368				
1369				
1370				
1371				
1372				
1373				
1374				
1375				
1376				
1377				
1378				
1379	34	34		
1380	34	34		
1381				
1382				
1383	18	18		
1384				
1385	34,5	34,5		
1386				
1387				
1388				
1389	25	25		
1390	24	24		
1391				
1392				
1393	24	24		
1394	25	25		
1395				
1396				
1397				
1398				
1399				
1400	20	20		
1401	21	21		
1402		18,19		
1403	16,25	16,25		
1404	15,5	15,5		
1405	21,5	21,5		
1406	30	30	21,26	
1407	24	24	24,80	
1408		22	25,31	
1409		22	26,03	
1410	14	14	26,32	
1411	20	20	26,32	
1412	32	32	25,59	21,26
1413	66	66	24,51	24,80
1414		27,58	23,67	25,31
1415		27,58	22,82	26,03
1416	20	20	22,20	26,32

Tabla 8-7

BIBLIOTECA VIRTUAL MIGUEL DE CERVANTES

PREU DE LA CIVADA

ANYS	PREUS	PREUS RECTIFICAT	MITJANA MOBIL	MITJANA MOBIL REC
1417	15,5	15,5	22,34	26,32
1418	12	12	22,34	25,59
1419	16	16	22,30	24,51
1420	13	13	19,11	23,67
1421	11	11	18,83	22,82
1422	14	14	18,56	22,20
1423	15,8	15,8	18,96	22,34
1424	20	20	19,61	22,34
1425	31,5	31,5	20,34	22,30
1426	24,5	24,5	20,75	19,11
1427		23,96	21,42	18,83
1428		23,96	22,24	18,56
1429	25,25	25,25	22,83	18,96
1430	24	24	23,04	19,61
1431	21,5	21,5	22,88	20,34
1432	21,33	21,33	22,51	20,75
1433		21,66	22,87	21,42
1434		21,66	23,26	22,24
1435		21,66	24,27	22,83
1436	18,5	18,5	25,00	23,04
1437	18	18	26,23	22,88
1438	26,67	26,67	27,11	22,51
1439		29,11	28,55	22,87
1440		29,11	29,80	23,26
1441	37	37	30,11	24,27
1442	34,75	34,75	29,22	25,00
1443	40	40	28,92	26,23
1444	33	33	28,79	27,11
1445	40	40	28,72	28,55
1446	38	38	27,69	29,80
1447		25,67	26,78	30,11
1448	10	10	24,86	29,22
1449	14,67	14,67	23,36	28,92
1450	16,25	16,25	21,79	28,79
1451	25,82	25,82	21,33	28,72
1452	15,75	15,75	20,18	27,69
1453		17,21	19,46	26,78
1454	12	12	19,80	24,86
1455	15,29	15,29	21,50	23,36
1456	19,6	19,6	22,71	21,79
1457	27	27	25,15	21,33
1458	25,1	25,1	26,40	20,18
1459		28,57	27,54	19,46
1460	30,18	30,18	28,58	19,80
1461	32	32	29,71	21,50
1462	30,44	30,44	29,92	22,71
1463	48	48	29,87	25,15
1464	42	42	30,79	26,40
1465		30,68	30,43	27,54
1466		30,68	31,54	28,58
1467	26,67	26,67	34,14	29,71
1468	18	18	34,45	29,92
1469	19	19	33,64	29,87
1470	39	39	31,26	30,79
1471	20,33	20,33	31,72	30,43
1472	43	43	32,19	31,54
1473	64	64	32,13	34,14
1474		36	31,21	34,45
1475	20	20	30,83	33,64

Tabla 8-8.

BIBLIOTECA VIRTUAL MIGUEL DE CERVANTES

PREU DE LA CIVADA

ANYS	PREUS	PREUS RECTIFICAT	MITJANA MOBIL	MITJANA MOBIL REC
1476	17	17	30,45	31,26
1477	48	48	28,64	31,72
1478	36,75	36,75	29,54	32,19
1479	30	30	27,88	32,13
1480	14,63	14,63	23,57	31,21
1481	13,13	13,13	23,11	30,83
1482	14	14	22,90	30,45
1483	15,5	15,5	22,93	28,64
1484	32	32	20,57	29,54
1485		21,37	18,82	27,88
1486	8	8	18,37	23,57
1487	30	30	19,88	23,11
1488		17,33	21,50	22,90
1489		17,33	23,04	22,93
1490		17,33	23,69	20,57
1491	14	14	22,92	18,82
1492		24,15	22,60	18,37
1493	34,3	34,3	23,12	19,88
1494		34,15	22,24	21,50
1495	34	34		23,04
1496	24	24		23,69
1497	22	22		22,92
1498	17,25	17,25		22,60
1499	14,75	14,75		23,12
1500	18,5	18,5		22,24

Tabla 8-9.

Figura 8-27 Figura 8-28 Figura 8-29 Figura 8-30
Figura 8-31 Figura 8-32 Figura 8-33 Figura 8-34
Figura 8-35

BIBLIOTECA VIRTUAL MIGUEL DE CERVANTES

PREU DEL VI

ANYS	PREUS	PREUS RECTIFICAT	MITJANA MOBIL	MITJANA MOBIL REC
1361				
1362	20,33	20,33		
1363	45	45		
1364	51	51		
1365				
1366				
1367				
1368				
1369				
1370				
1371				
1372				
1373				
1374				
1375				
1376				
1377				
1378				
1379	34	34		
1380	34	34		
1381				
1382				
1383	18	18		
1384				
1385	34,5	34,5		
1386				
1387				
1388				
1389	25	25		
1390	24	24		
1391				
1392				
1393	24	24		
1394	25	25		
1395				
1396				
1397				
1398				
1399				
1400	20	20		
1401	21	21		
1402		18,19		
1403	16,25	16,25		
1404	15,5	15,5		
1405	21,5	21,5		
1406	30	30	21,26	
1407	24	24	24,80	
1408		22	25,31	
1409		22	26,03	
1410	14	14	26,32	
1411	20	20	26,32	
1412	32	32	25,59	21,26
1413	66	66	24,51	24,80
1414		27,58	23,67	25,31
1415		27,58	22,82	26,03
1416	20	20	22,20	26,32

Tabla 8-7.

BIBLIOTECA VIRTUAL MIGUEL DE CERVANTES

PREU DEL VI

ANYS	PREUS	PREUS RECTIFICAT	MITJANA MOBIL	MITJANA MOBIL REC
1417	10	10	12,77	12,42
1418	20	20	12,91	12,57
1419	20,67	20,67	13,04	12,62
1420		18,22	12,58	12,79
1421	14	14	12,38	12,73
1422		11,33	12,02	12,95
1423	8	8	11,71	12,77
1424	12	12	11,40	12,91
1425	12	12	11,25	13,04
1426	6	6	10,50	12,58
1427		8	9,85	12,38
1428	6	6	9,51	12,02
1429		6	9,39	11,71
1430	6	6	9,05	11,40
1431	18	18	8,54	11,25
1432	11	11	8,69	10,50
1433		9,67	8,99	9,85
1434		9,67	9,13	9,51
1435		9,67	8,97	9,39
1436	3,67	3,67	9,74	9,05
1437	5,33	5,33	10,82	8,54
1438	14	14	10,26	8,69
1439		9,83	10,10	8,99
1440		9,83	10,13	9,13
1441	4	4	10,31	8,97
1442	16	16	10,06	9,74
1443	20	20	11,04	10,82
1444	10,67	10,67	11,33	10,26
1445	9	9	10,99	10,10
1446	10	10	10,95	10,13
1447	12	12	10,88	10,31
1448	6,44	6,44	11,24	10,06
1449	16,48	16,48	10,63	11,04
1450	9,09	9,09	9,65	11,33
1451	9,56	9,56	9,50	10,99
1452	9,26	9,26	9,75	10,95
1453		8,89	9,98	10,88
1454	8,75	8,75	10,60	11,24
1455	8	8	10,99	10,63
1456	7,33	7,33	10,95	9,65
1457	8,65	8,65	11,09	9,50
1458	12,25	12,25	11,89	9,75
1459		13,1	12,06	9,98
1460	20	20	12,09	10,60
1461	11,5	11,5	11,85	10,99
1462	16	16	11,83	10,95
1463	10,86	10,86	11,98	11,09
1464	20	20	13,11	11,89
1465		11,44	12,93	12,06
1466	9,25	9,25	12,85	12,09
1467	5,67	5,67	12,69	11,85
1468	7,8	7,8	12,89	11,83
1469	9,25	9,25	12,89	11,98
1470	23,25	23,25	12,82	13,11
1471	10	10	12,82	12,93
1472	12	12	13,32	12,85
1473	18	18	14,00	12,69
1474		14	14,95	12,89
1475	16	16	15,23	12,89

Tabla 8-11.

BIBLIOTECA VIRTUAL MIGUEL DE CERVANTES

PREU DEL VI

ANYS	PREUS	PREUS RECTIFICAT	MITJANA MOBIL	MITJANA MOBIL REC
1476	10	10	15,13	12,82
1477	20	20	14,88	12,82
1478	18	18	15,19	13,32
1479	18	18	15,54	14,00
1480	18	18	15,69	14,95
1481	11,5	11,5	15,54	15,23
1482	8	8	14,77	15,13
1483	20	20	14,77	14,88
1484	14	14	14,15	15,19
1485		16,5	13,54	15,54
1486	20	20	13,05	15,69
1487	12	12	12,90	15,54
1488	6	6	12,69	14,77
1489		10	13,45	14,77
1490	12	12	12,92	14,15
1491	10	10	12,38	13,54
1492		11,68	12,04	13,05
1493	16	16	12,04	12,90
1494	8,73	8,73	12,04	12,69
1495	18	18		13,45
1496	13	13		12,92
1497	7,08	7,08		12,38
1498	12	12		12,04
1499	20	20		12,04
1500	12	12		12,04

Tabla 8-12.

Figura 8-36 Figura 8-37 Figura 8-38 Figura 8-39
Figura 8-40 Figura 8-41 Figura 8-42 Figura 8-43
Figura 8-44 Figura 8-45 Figura 8-46 Figura 8-47
Figura 8-48 Figura 8-49 Figura 8-50 Figura 8-51
Figura 8-52 Figura 8-53 Figura 8-54 Figura 8-55
Figura 8-56 Figura 8-57 Figura 8-58 Figura 8-59
Figura 8-60 Figura 8-61 Figura 8-62 Figura 8-63
Figura 8-64 Figura 8-65 Figura 8-66 Figura 8-67
Figura 8-68 Figura 8-69 Figura 8-70 Figura 8-71
Figura 8-72 Figura 8-73 Figura 8-74 Figura 8-75
Figura 8-76 Figura 8-77

BIBLIOTECA VIRTUAL MIGUEL DE CERVANTES

IX. MERCADERS I ALTRES COMPRADORS

BIBLIOTECA VIRTUAL
MIGUEL DE CERVANTES

La producció agrícola del Capítol de la Catedral corresponent a l'Obra, tenia un únic objectiu: la seva venda per obtenir diners amb què financiar les obres de la Seu.

Qui eren els que s'adreçaven a les botigues de l'Obra per comprar els seus productes? D'on eren? i quines quantitats n'adquirien?. Són les incògnites que tot seguit pretenem resoldre.

De bell antuvi cal dir que ens cenyirem tant sols a un producte: el forment. Per tres motius concrets: Primerament perquè és el producte bàsic de l'alimentació baix medieval. En segon lloc perquè normalment, els compradors de forment són els mateixos que aquells que adquireixen ordi i civada. Finalment perquè la gran majoria de compradors de vi són eclesiàstics.

Malgrat que algunes vegades -les mínimes- no s'especifica en els Llibres d'Obra qui eren els que compraven forment en la botiga de l'Obra i que en altres ocasions s'ignora el seu ofici i la seva procedència; les dades de les que disposem són força àmplies i per tant representatives de tot el conjunt de clients. Disposem en total d'un conjunt de 1943 vendes que es dugueren a terme entre els anys 1361 i 1500.

Del Treppo[1003], quan parla dels mercaders de cereals, fa referència a dues categories. En la primera s'inclouen els grans homes de negocis, que mercadejaven amb diversitat de productes, entre els quals hi ha els cereals. En la segona, aquells que únicament comerciaven amb els cereals; reduint el seu radi d'acció a Catalunya i les costes del sud de França.

A més d'aquestes dues categories de grans mercaders hi ha altres negociants que es dediquen al comerç dels blats. Són els formenters, que es dediquen a la venda a "la menuda"[1004]. Entre aquests Curto[1005] esmenta els fariners, flequers, forners, arrovers, tenders i hostalers. Mitjançant els quals arribava la majoria de forment i farina als tortosins del segle XIV.

Succeïa també així a Lleida?. A quina de les tres categories esmentades pertanyien aquells qui compraren el forment de l'Obra?

Per començar, la majoria de clients de la botiga de l'Obra no s'inclouen en cap de les tres categories esmentades. Contràriament, eren lleidatans que anaven a comprar directament el forment pel seu propi consum. Les quantitats que adquirien eren usualment petites, amb les quals solament es podien alimentar ells i llurs famílies durant uns pocs dies.

La relació de quilògrams de forment comprat en cadascuna de les adquisicions per part dels clients, d'un conjunt de 1943 vendes, és la següent[1006] :

Kg.	nº de vendes	%
Fins a 31 Kg	614	31,60
31-62 "	145	7,46
62-93 "	98	5,04
93-124 "	76	3,91
124-155 "	36	1,85
155-186 "	253	13,02
186-217 "	78	4,01
217-248 "	40	2,05

[1003] TREPPO,M. Del.: Op. cit, 1971, p.313.
[1004] SALRACH,J.M.-DURAN,E.: Op. cit. p.614.
[1005] CURTO, A.: Op. cit. p.64.
[1006] Utilitzem aquesta divisió, ja que els 31Kg. equivalen a 1 fanega de forment, que és la unitat segons la qual s'establia el preu dels cereals.

En les 405 restants, la quantitat de forment adquirit oscil.la entre 248 Kg. i 39.432 Kg.

Referent a la quantitat de forment que es consumia durant la Baixa Edat Mitjana, les xifres donades per diversos historiadors són un xic variables, oscil.lant al voltant d'una quantitat quelcom superior als 500 gr. de gra diari per persona. Stouff[1007] apunta per la Provença durant el segles XIV i XV un mínim de 1,1 litres i un màxim de 1,65 litres de gra. Rubio[1008], referent al consum de gra de l'hospital d'En Clapers de València en el darrer quart del segle XIV, esmenta una quantitat una mica inferior: 0,885 litres diaris per persona. En relació a Barcelona, Vinyoles[1009] assenyala un consum de mig quilo de pa diari per persona al voltant del 1400. Per la seva part, Serra[1010] considera que 220 quilos de gra eren els necesaris per sobreviure una persona durant tot un any, equivalents a 602,73 grams diaris. En relació a Lleida, P. Bertran considera un consum de 715gr. de pa diari pels pobres de l'Almoina de la Seu, l'any 1388.[1011]

Un altre fenòmen que s'observa al primer cop d'ull és la gran diversitat de compradors, la majoria dels quals acudiren una única vegada a comprar forment a la botiga de l'Obra. Fins i tot aquells que n'adquiriren quantitats molt petites.

Es distingeixen entre tots els clients de la botiga de l'Obra els següents grups: Mercaders, eclesiàstics, artesans relacionats amb la l'elaboració i venda de pa, artesans d'un conjunt molt variat d'oficis i finalment els municipis.

BIBLIOTECA VIRTUAL MIGUEL DE CERVANTES

[1007] STOUFF,L.: Op. cit. p.229
[1008] RUBIO VELA,:Op. cit. pp. 145-146.
[1009] VINYOLES, T.M.: Op. cit. p.161
[1010] SERRA, E.:Op. cit, 1988, p.72.
[1011] BERTRAN, P.: Op. cit., p.106.

1. ELS MERCADERS

Exceptuats aquells de qui desconeixem la seva identitat, tenim comptabilitzats 27 mercaders, dels quals 6 són de Lleida, 5 de Tortosa, 1 de Saragossa i 1 de Torres. Dels anònims 2 són de Tortosa, 1 de Barcelona i altre de Sant Mateu[1012]. De la resta ignorem la seva procedècia, però contemplant la possibilitat que fossin de la mateixa ciutat pel fet de no indicar el cas contrari. Entre aquests trobem l'any 1454 Bernat Ponç que bé podia ser membre de la família de Guillem Ponç, mercader lleidatà documentat l'any 1421 per Miret i Sans[1013].

Excloent els lleidatans, els mercaders tortosins són els més nombrosos. No endebades, Tortosa era als segles XIV i XV un important centre de comerç de gra en mig de la ruta que des de l'Aragó i l'Urgell transportava els cereals fins a Barcelona i València a través de l'Ebre i els seus afluents fins arribar al mar. En un moment en què el sistema de transport marítim era el més barat al permetre el trasllat de grans quantitats a preus assequibles[1014].

Les quantitats de forment que adquireixen, malgrat ésser les de major quantia, són relativament poc importants, ben allunyades de les quantitats esmentades per del Treppo[1015] que adquirien els mercaders barcelonins; és això tant pel que fa als tortosins com a la resta. Coincideix amb el que diu Curtó[1016] que l'adquisició bladera de Tortosa per via fluvial ha sed constant però de petit volum.

Sobresurten per la seva importància les compres d'un mercader anònim l'any 1416, de Joan Manell, mercader de Torres, l'any 1424 i de Joan Manuel, mercader de Tortosa, l'any 1432. Les tres sobrepassen els 11.000 almuts equivalents a 38.000 kg.[1017] Pere Cerdà mercader de Tortosa comprà l'any 1449, 7.542 almuts equivalents a 25.944 Kg. en solitari i altres 5.945 juntament amb Pere de Barbarroja i el seu fill. La resta d'adquisicions fetes per mercaders no sobrepassen els 6.400 almuts equivalents a 22.000 Kg.

Dos dels mercaders que negociaren amb el Capítol: Pere Oliver de Tortosa i Antoni Frontera de Lleida els ha documentat Curtó[1018] com a subministradors de forment del municipi tortosí els anys 1384-1385 i 1401-1403.

A més d'aquells que la documentació especifica que són mercaders n'hi ha altres que per les quantitats que compren sembla que també ho fossin. L'any 1419 tenim documentat a Quintana de Barcelona, que comprà gairebé 7.000 almuts de forment, equivalents a 23.777 Kg. També adquiriren quantitats considerables: Francí Pujol, Miquel Engany, Joan Sadurní, Pastor, Perot Lorenci i Pinxoll, tots ells de Tortosa; Ynart Peromena que s'indica que és d'Ulldecona i Tortosa[1019] ; Bernat Juneda de Terra d'Horta; Mateu Aragonés, Melcior Aguiló, Gabriel Baró, Marc Franci, Vallterra, Garbeller i Genís Barbarroja. Aquest darrer possiblement descendent del mercader Pere Barbarroja.

L'any 1410, un ciutadà anomenat Llovera comprà 5.049 almuts de forment equivalents a 17.368 Kg. Possiblement sigui el mateix Llovera a qui l'any 1405 el Capítol comprà en la seva botiga l'estany i el coure per fer el seny Nou. Si així fos l'ementat personatge seria un comerciant que compraria el forment per a la revenda.

[1012] Desconeixem la localització exacta d'aquest indret. Les poblacions més properes a LLeida que actualment reben aquest topònim les trobem en les comarques del Bages, el Vallès Oriental i el Gironès.
[1013] MIRET I SANS,J.: OP. cit. p.93
[1014] SERRA,E.: Op. cit. 1988, p.78.
[1015] TREPPO, M. Del: Op. cit.1976, pp. 289-316.
[1016] CURTO, A.: Op. cit., p.26.
[1017] Considerant 1 fanega=9 almuts i 1 fanega=31 Kg. 1 almut= 3.44 Kg.
[1018] CURTO, A.: Op. cit. quadres núm. 6 i núm. 7
[1019] Possiblement era originari d'Ulldecona però realitzant els seus negocis en Tortosa.

També el mercader Pere Vidal es dedicava al comerç d'altres productes distints del gra. El Capitol li comprà entre els anys 1445 i 1461 diversos materials emprats en les obres de la Seu. Entre els que trobem: fulles, claus, punxes, sobre punxes, trenelles, cordes, fil, cordell, marcovins, posts i claus forcals de vint, trenta i quaranta[1020].

2. ELS ECLESIÀSTICS

Els eclesiàstics, destaquen després dels mercaders, per les grans quantitats de forment que adquireixen. En especial el convent de Frares Menors un dels clients que més vegades va comprar el forment de l'Obra; en concret 9 vegades entre els anys 1429 i 1483, oscil.lant les quantitats entre 4.617 almuts equivalents a 15.882 kg. l'any 1439 i 324 almuts l'any 1483.

Altres convents que acudiren a la botiga de l'Obra foren els de Sant Hilari, Santa Clara, Santa Eulalia i la Cartoxa.

També Frare Bernat Ribes, comprà 3.240 almuts l'any 1424 i 2.592 almuts l'any 1426.

A més tenim documentats els següents eclesiàstics, que adquiriren el forment a títol personal: l'Almoiner de la Confraria de la Seu els anys 1454 i 1465; l'Ardiaca de Terrantona els anys 1455 i 1479; l'Ardiaca Major l'any 1456; varis beneficiats, gran nombre de canonges, el Degà l'any 1432; l'Escolà Major els anys 1456, 1465 i 1467; el mestre de Cant l'any 1491; el notari del Capítol l'any 1462; el procurador del Cardenal l'any 1452; el procurador del Peborde de Maig els anys 1404, 1405 i 1431; el procurador dels Aniversaris l'any 1496; el Patriarca l'any 1483; el porter del Capítol l'any 1467; el procurador del Bisbe l'any 1450; el procurador del Cardenal l'any 1471; molts preveres; el procurador de l'Obra els anys 1448, 1463 i 1467; el rector de Sant Llorenç l'any 1480; i el sonador dels orgues els anys 1491, 1495, 1496, 1498, 1493 i 1497.

Cal remarcar que tots aquests eclesiàstics, molts d'ells amb càrrecs de responsabilitat dins l'organització de la catedral ja rebien, de les rendes de la Seu el pa necessari per la seva alimentació.[1021]

[1020] Es refereix a la quantitat de claus que cavien en una lliura de pes.

[1021] Sobre l'organització econòmica dels capítols catedralicis coneixem la del Capítol de la catedral de Barcelona. Tots els beneficiaris de l'esmentada Seu, rebien una distribució diaria que es fèia de dues maneres: amb unes porcions, principalment de pa, de vi i de carn, i amb la moneda legal i corrent o bé amb una altra d'ús privat i de valor reconegut només dintre el Capítol. FABREGA, A.: Op. cit. p.38.

3. ARTESANS RELACIONATS AMB L'ELABORACIÓ I VENDA DE PA

Integrants d'aquest grup són els flequers, forners, pastadors i pastissers. Hi incloem també els hostalers en quant que a Tortosa varies ordinacions fan referència a l'obligació de la venda de la farina en aquests indrets[1022].

Tant sols 9 vegades tenim documentada la compra de forment per un o varis flequers, de les quals 4 són anònims. Les quantitats que compren són gairebé sempre importants oscil.lant entre 3.062 almuts corresponents a 5.098 kg. i 54 almuts corresponents a 186 Kg.

No succeeix igual amb els forners que compren una quantitat màxima de 216 almuts. Ni amb la majoria de pastadors. Menys quantitat en compren encara els hostalers i pastissers que tenim documentats que no sobrepassen els 54 almuts.

En conjunt coneixem la identitat de 5 flequers, 2 forners, 2 hostalers i 9 pastadors, la resta són compradors anònims. En relació al parer que aquests oficis eren desenvolupats sovint per dones[1023], del total de 45 compradors entre coneguts i anònims únicament 10 pertanyien al sexe femení.

Tots ells devien ésser de la ciutat, ja que no s'indica el contrari, excepte Guillem Espinós que era d'Alcanó, i que comprà forment de l'Obra 5 anyades, entre 1457 i 1462.

MIGUEL DE CERVANTES

[1022] CURTO,A.: Op. cit. p.62
[1023] Ibidem. p.62

4. ALTRES ARTESANS

A la botiga de l'Obra acudia gent d'una gran diversitat social, molts d'ells artesans de tot tipus d'oficis i fins i tot d'altres religions.

Malgrat que la majoria de vegades no s'indica quin era el seu ofici tenim documentats: 3 aiguaders; 1 argenter; 1 barquer; 2 basters; 1 baixador; 1 botiguer; 1 propietari d'un encant; 1 calceter; 3 calderers; 1 cambrador; 2 campaners[1024] ; 1 candeler; 1 cantareller; 1 cantonera[1025] ; 1 capeller; 1 carregador; 3 carreters; 1 cistellera; 5 ciutadans[1026] ; 1 corredor; 1 draper; 1 escuder; 1 espadador[1027] ; 3 especiers; 1 esporgador; varis estudiants; 6 ferrers; 10 fusters; 1 hortolà; 1 lavador[1028] ; 1 llanterner; 1 llibreter; 1 mestre de cases; 1 mestre del tall[1029] ; 1 mesurador; 7 mestres d'Obra; 1 missatger; 9 notaris; 1 pagés; 1 pastor, 1 pellicer; 1 peraire; 1 pescater; 3 pintors identificats i altres 3 d'anònims; 16 piquers i pedrapiquers; 1 pergaminer; 1 porgador; 1 rajoler; varis mantenidors del rellotge[1030] ; 1 mestre de fer rellotges; 4 sastres; 1 serrador; 3 teixidors; 1 teuler; 1 vidrier i 1 xantre. Hem comptabilitzat a més 11 artesans que reben l'apel.latiu de mestre però que desconeixem el seu ofici. També compraren forment el mestre del Capítol, l'any 1499 i el mestre del Cor, els anys 1483, 1497, 1498, 1499 i 1500.[1031]

La majoria són lleidatans d'origen o residència. Excepte: 1 barquer de Taroja; 2 calderers d'Ascó; 1 carregador de Tortosa; 1 ciutadà d'Alcanò; 1 estudiant de Torres; 1 ferrer d'Artesa; 1 llibreter de Pallars i 1 pagés d'Alfés.

Les quantitats de forment que compren són molt variables, però normalment no gaire importants. Destaquen entre totes, les adquirides per Guillem Giner, carregador de Tortosa l'any 1491 i Guillem Coll, notari de Lleida l'any 1405. Ambdues sobrepassen els 4.000 almuts equivalents a 13.760 Kg. També alguns dels mestres d'Obra que dirigiren les obres de la Seu adquiriren quantitats relativament importants de forment.

Referent a l'ofici de Guillem Giner, un tant imprecís, i a la seva procedència cal suposar que estaria en relació amb el transport de gra fins a Tortosa mitjançant el Segre. Les primeres adquisicions que va realitzar, de 18 i 27 almuts, serien segurament pel seu ús personal. En canvi, les posteriors estarien adreçades possiblement al comerç, aprofitant les possibilitats que li oferia l'ofici.

En relació al notari, malgrat pertànyer a una classe social alta, la quantitat de forment comprada és molt elevada per ésser consumida per una família.

Hem de considerar doncs, la possibilitat que es dediqués també al comerç de cereals.

Passem tot seguit a conèixer quines eren les quantitats de forment que adquirien els integrants d'aquells oficis que assiduament treballaven en la Seu: mestres d'Obra; piquers i picapedrers; fusters; pintors; ferrers i vidrers.

4.1. MESTRES D'OBRA

[1024] Els anys 1449 i 1451 Fortuny va rebre el forment com a retribució pel seu treball.
[1025] Possiblement es refereixi a una prostituta.
[1026] Hi està comptabilitzat Llovera.
[1027] Segurament es refereix a un espadador de lli. El Capítol llogà varies vegades espadadors per espadar el lli.
[1028] Es tracta d'un lavador del celler que el Capítol llogava per netejar els cups i les tines.
[1029] Podria fer referència al mestre d'Obra.
[1030] Entre els anys 1446 i 1449, el forment rebut per aquell qui tenia cura del relllotge era com a paga per la feina feta.
[1031] Fa referència als artesans que aquests snys estaven treballant en la casa del Capítol i en el Cor.

Ja hem fet esment, en un capítol anterior, que els mestres d'Obra, a més de rebre el salari corresponent al seu treball diari, rebien altres retribucions, entre les que hi havia el pa de canonge. Tot i amb això, alguns dels mestres d'Obra de la Seu Vella de Lleida compraren forment a la botiga de l'Obra. Curiosament foren dels clients que més vegades hi compraren.

Jaume Cascalls en va comprar 1188 almuts, equivalents a 4.086 Kg., l'any 1361; 108 almuts l'any 1363 i 36 almuts l'any següent.[1032]

Rotllí Gaulter 180 almuts l'any 1437.

Jordi Safont va adquirir 504 almuts l'any 1445; 684 almuts l'any 1446; 1080 almuts l'any 1448 i 630 almuts l'any 1450. La majoria dels quals eren en concepte de paga pels seus treballs[1033].

Andreu Pi va comprar 342 almuts l'any 1457; 261 almuts l'any 1458 i 238 almuts l'any 1460.

Bertran de la Borda va comprar 270 almuts l'any 1460; 72 almuts el 1461; 374 almuts l'any 1462; 135 almuts l'any 1466; 36 almuts l'any 1467; 73 almuts l'any 1479; 28 almuts l'any 1480; 36 almuts l'any 1481 i 108 almuts els anys 1483 i 1487.

Antoni Queralt va adquirir 639 almuts l'any 1494; 1108 almuts l'any 1495; 117 almuts l'any 1496; i 324 almuts l'any 1497. Els 1782 almuts que va rebre l'any 1500 van ésser en concepte de paga per haver realitzat les parets del Cor.

Diverses vegades els mestres d'Obra no van adquirir tot el forment a la vegada sinó de mica en mica al llarg de tot l'any.

Andreu Pi va comprar el forment de l'any 1460 entre els dies següents: un dia del final de gener, 25 d'abril, 15 de juny, 23 de setembre, 26 d'octubre, 10 de decembre i 16 del mateix mes.

El forment que va adquirir Antoni Queralt l'any 1494, ho va ésser parcialment els dies 14 d'abril, 28 del mateix mes, 30 de maig, 18 de juny, 14 de juliol, 9 d'agost i 25 de novembre. L'any següent en va comprar els dies següents: 5 de gener, 4 de febrer, 18 de febrer, 11 de maig, 1 de juny 1 d'agost, 12 de setembre, 20 d'octubre, 5 de novembre i 17 de novembre.

Això ens fa pensar doncs, en que el forment que compraven era usualment pel seu consum; el qual l'adquirien de mica en mica tal com en tenien necessitat, quan els hi mancava.

Ens sorprenen, però, algunes de les quantitats adquirides. Aquest és el cas del forment comprat per Jaume Cascalls l'any 1361. Si en lloc dels 220 Kg. esmentats per Serra per sobreviure, considerem un consum anual per persona de 275 Kg, al gaudir els mestres d'obra d'un estatus social alt; el nombre de persones que s'alimentarien de la quantitat de forment adquirida seria gairebé de 15, un nombre força elevat. Hi ha també una altra possibilitat: que el forment comprat aquest any el consumís, en part l'any següent.

4.2. PIQUERS I PICAPEDRERS

Són 15 els piquers i picapedrers que compraren forment en la botiga de l'Obra. Tots ells, excepte Ariego i Bernat Balaguer[1034] participaren en les obres de la Seu. Malgrat que

[1032] Recordem l'esmentat en un capítol precedent que aquests anys el mestre d'obra era Bartomeu de Robió. Aquest és el motiu de que Jaume Cascalls adquireixi forment, ja que no rebia la porció canonical. De totes maneres, les quantitats que en compra ens indiquen que gaudia d'una situació econòmica privilegiada, corresponent a la d'un escultor de prestigi.

[1033] Va rebre com a retribució pels seus treballs: 486 almuts l'any 1445, 540 almuts l'any 1446, 702 almuts l'any 1448 i 630 almuts l'any 1450.

acostumaven a comprar-ne diversos anys, les quantitats que n'adquireixen són petites; la majoria solament podien alimentar una família durant uns pocs mesos o dies.

4.3. FUSTERS

Són 10 els fusters identificats, compradors de forment de l'Obra i 1 d'anònim. Tret d'Antoni Meya i de Terca, la resta havien estat contractats pel Capítol. Les quantitats que n'adquireixen són de poca importància, inferiors a les comprades pels piquers, oscil.lant entre 9 i 189 almuts.

4.4. PINTORS

Teixidor, Sauch Panfil, i Mateu Ferrer foren els pintors clients de la botiga de l'Obra. Tots tres havien pintat en la Seu. Teixidor va rebre el forment com a retribució als seus treballs. Sauch Panfil en comprà tres vegades durant un mateix any i Mateu Ferrer dues vegades l'any 1494 i 8 vegades l'any 1495. Aquest darrer any adquirí un total de 639 almuts corresponents a 2.198 Kg. entre els següents dies: 4 de febrer, 6 de març, 28 de març, 11 de maig, 2 d'agost, 15 d'octubre, 20 d'octubre i 17 de desembre.

4.5. FERRERS

Molt diverses són les quantitats de forment comprades pels ferrers. Mentre tres d'ells adquiriren quanties esquifides, compreses entre 9 i 27 almuts; un altre ferrer, de nom Roiger va rebre 1296 almuts cadascún dels dos anys que acudí a la botiga de l'Obra.

Contràriament al que hem vist per la resta d'artesans, els ferrers no havien col.laborat en les obres de la Seu.

4.6. VIDRIERS

En realitat, únicament Jaume Fontanet va adquirir forment de l'Obra. Foren en conjunt 126 almuts entre els dies 10 de juliol, 2 d'agost, 25 de setembre i 19 d'octubre.

5. ELS SARRÏNS

Alguns dels clients del Capítol eren sarraïns. Hi ha vegades que així s'esmenta en els Llibres d'Obra; normalment ometent els seus apel.latius. Altres cops són els noms i cognoms que reben el que ens ho indica.

Molts d'ells són veïns de pobles situats en el Baix Segre i la Ribera d'Ebre.

En conjunt hem comptabilitzat: 7 vegades en que la clienta era "una mora"; 1 vegada en que era "unes mores"; 10 vegades en que el client era "un moro" i altres 5 en que era "uns moros". Més 4 mores i 8 moros dels qui coneixem els seus noms. En total sumen més de 35 membres de l'esmentada minoria ètnica.

També semblen sarraïns els següents noms: Jusi, barquer de Taroja; Jaffarot i Fareg calderers d'Ascó; Mafoma Ferro, també calderer; Braffi; Mafoma Odena; Asam; Naguyn; Moferig i Juya.

[1034] Aquest Bernat Balaguer que comprà forment l'any 1452 no pot ésser el Bernat Balaguer que l'any 1362 treballava en la Seu.

Contràriament no hem trobat cap representant de la minoria hebrea. Solament Mario Mossell i Panfil Sauch són noms que hi podrien pertanyer.

6. ELS MUNICIPIS

Quan a l'adquisició de forment per part dels estaments públics, tenim documentades la Universitat de Soses i la "botigua municipal" de Lleida.

La Universitat de Soses va comprar al Capítol, l'any 1478, 1296 almuts de forment que no va pagar al moment d'adquirir-los. El deute el va liquidar posteriorment amb forment. La diferència de preus entre el moment de la compra i el moment de la retribució va fer que la Universitat de Soses hagués de lliurar al Capítol una quantitat de forment superior en 405 almuts a l'adquirida. D'altra banda, els 1296 almuts adquirits no són una quantitat important tenint en compte qui era el comprador.

També el forment de l'Obra tingué per destí la "botigua de la ciutat". Succeí en dues ocasions, l'any 1367 i l'any 1462.

L'any 1367 entre Bernat de Fres, cambrador, i Espoleter, que tenia la botiga de la ciutat, compraren 3.240 almuts de forment.

L'any 1462 foren Andreu i Joan del Pi qui compraren 5.184 almuts de forment per l'esmentada botiga entre el 12 de març, el 2 d'abril i el 15 del mateix mes.

7. CONCLUSIONS DEL CAPÍTOL

A la botiga de l'Obra acudia a comprar forment tot tipus de gent; la majoria de la qual ho feia a nivell personal, pel seu propi consum. La majoria procedien de la mateixa ciutat malgrat que també hi anaven compradors d'altres indrets. Especialment de pobles situats en les rodalies i en les riberes del Segre i l'Ebre, amb els que Lleida estava ben comunicada per via fluvial.

Dos són els trets que s'observen: l'esquifidesa de les quantitats de forment que adquireixen i la gairebé nula reincidència com a clients de la botiga de l'Obra. Trets que únicament deixen d'observar-se, quan els clients són gent que negocia amb el forment o bé quan gaudeixen d'una bona situació econòmica, els eclesiastics, els mestres d'obra, i alguns dels artesans que participaren a les obres de la Seu Vella. La gent del poble no podia menjar pa blanc, ja que la seva economia no els ho permitia.

Els mercaders que adquirien el forment del Capítol eren mercaders dedicats al comerç del blat dins l'àrea catalana; majoritariament lleidatans i tortosins que aprofitaven el curs del Segre pel seu transport.

8. QUADRES

Figura 9-1	Figura 9-2	Figura 9-3	Figura 9-4
Figura 9-5	Figura 9-6	Figura 9-7	Figura 9-8
Figura 9-9	Figura 9-10	Figura 9-11	Figura 9-12
Figura 9-13	Figura 9-14	Figura 9-15	Figura 9-16
Figura 9-17	Figura 9-18	Figura 9-19	Figura 9-20
Figura 9-21	Figura 9-22	Figura 9-23	Figura 9-24
Figura 9-25	Figura 9-26	Figura 9-27	Figura 9-28
Figura 9-29	Figura 9-30	Figura 9-31	Figura 9-32

X. CONCLUSIONS GENERALS

BIBLIOTECA VIRTUAL
MIGUEL DE CERVANTES

Hem de fer referència a allò dit a la introducció i demostrat al llarg del text, de la validesa dels Llibres d'Obra com a font documental per un estudi socio-econòmic i de la necessitat de revisar aquest tipus de font per investigacions que ultrapassin l'interès dels estudis de la història de l'art.

La diversitat temàtica de l'estudi ha estat el motiu que cadascuna de les parts hagi rebut un tractament diferenciat, d'acord amb les característiques específiques de cada tema en qüestió.

La solució emprada ens ha permès arribar a aquesta recta final de l'estudi amb una idea clara de quina fou la realitat del desenvolupament socio-econòmic de Lleida durant la segona meitat del segle XIV i tot el segle XV.

Hem vist, en primer lloc, com es desenvolupà el procés de construcció de la Seu Vella de Lleida, des de l'any 1361 fins l'any 1500. Hem fet un seguiment de les obres més importants que s'hi dugueren a terme i dels menestrals que les realitzaren. Aprofundint especialment en el ritme de treball que s'hi seguí. Concretant, puntualitzant i rectificant la informació que sobre la construcció de la Seu Vella, s'havia donat a conèixer fins el moment.

Fer un estudi acurat de l'evolució constructiva de la Seu, ens ha permès establir les directrius de l'esquema organitzatiu laboral del món de la construcció i conèixer quins eren els trets que el definien.

Ens trobem, d'entrada amb un fet que es copsa a primer cop d'ull: la gran mobilitat dels menestrals que participaren en les obres de la Seu Vella, afavorida pel fet que Lleida fos una ciutat de pas, en el camí de l'antiga Via Augusta.

La majoria de menestrals que col.laboraren en les obres de la Seu Vella no tingueren una actuació perllongada. El 65,90% dels piquers participaren en les obres de la fàbrica 1 any i el 94,15% d'ells, ho feren per espai d'1 a 4 anys. Dels fusters, el 62,80% hi acudiren 1 any i el 90,88% entre 1 i 4 anys. Pel que fa als ferrers i serrallers, el 51,66% participaren en les obres de la Seu 1 any i el 81,67% hi treballaren durant un període comprès entre 1 i 4 anys.

Respecte al nombre de dies que cadascun d'ells hi participaren, la seva assistència va ésser, també, breu. D'aquells piquers i fusters que hi treballaren 1 únic any, més de la meitat dels piquers i el 89,82% dels fusters ho feren per un període inferior a 21 dies.

La seva participació va ésser també molt discontínua.

El motiu que els menestrals treballin tan poc temps a la Seu, pensem que l'hem de buscar en les característiques de la mateixa obra: Es una edificació important, que proporciona i assegura feina durant un període llarg de temps, a la que acudeixen els menestrals quan no troben feina en altres obres de la ciutat.

Es una obra en la que es busca, a més d'una edificació correcta, uns resultats estètics preconcebuts. Una construcció en què moltes de les obres que s'hi realitzen en aquest moment són exclusivament d'embelliment i ornamentació de la fàbrica. Conseqüentment, molts dels artesans que treballen la pedra i la fusta són escultors i tallistes, artistes-artesans que participen en la construcció d'edificis o altres obres de caràcter sumptuari de característiques molt específiques i no sempre abundants a la ciutat. Fet que provoca que aquests menestrals s'hagin de desplaçar a altres indrets a la recerca de feina, quan tot sovint les obres de la Seu s'aturen.

Quan ens referim als escultors i tallistes no hem d'oblidar, però, que l'artista medieval era fonamentalment un artesà. Es limitava a ésser l'executor de les directrius que li marcava el client-promotor, en aquest cas el Capítol. Les obres eren fetes per encàrrec i el promotor era qui decidia el tema, els materials, les mides...

Unicament en l'ofici de fuster apreciem una sòlida organització gremial. Es l'únic ofici en què observem asiduament una estricta jerarquització dels seus membres segons l'aptitud demostrada, en tres categories: mestre, oficial i aprenent. I també l'únic ofici que observa una estreta relació entre el mestre i l'aprenent, en tant que el mestre cobra freqüentement el salari corresponent a l'aprenent. Tot i amb això, tant el mestre com l'oficial són esmentats de la mateixa manera: fuster, fent referència únicament a l'ofici i no al grau que havien assolit. Norma que és extensible a la resta d'oficis.

En canvi, l'organització jeràrquica si que queda perfectament reflectida en els salaris que cadascun dels seus components rebien.

La manca de coherència en la designació qualitativa que reben els obrers és, encara, molt més palpable quan es tracta dels subordinats dels mestres d'obra. Alguns dels obrers esmentats com "moços" dels mestres d'obra són piquers que s'han posat sota la tutela del mestre d'obra per ampliar coneixements. De fet, alguns d'ells col.laboren molt estretament en les obres d'esculturació realitzades pel mestre d'obra.

Aquesta manca de consolidació gremial és el que permet, segurament, que un esclau, gràcies a la seva destresa d'escultor passi a assolir el càrrec de Mestre d'Obra. (Marc Safont 1442).

I és probablement també el motiu d'un fet observat per Español: la practicament nul.la presència dels gremis en les moltes laudes sepulcrals i commemoratives de fundacions que s'han conservat a la Seu Vella, a diferència del que succeeix a altres catedrals europees.[1035] La Seu Vella es convertí en el lloc d'enterrament dels membres més notables de la societat lleidatana. Els gremis no hi són presents[1036]. No és aquest un altre símptoma del poc pes que tenien els gremis lleidatans?. En aquest sentit són vàlides les afirmacions de Mut[1037] : que als segles XIV i XV les associacions d'artesans lleidatanes tenien exclusivament un caràcter piatós.

Dins l'àmbit laboral de la Seu Vella hi havia una perfecta organització.

El promotor de l'obra, el màxim responsable i el que té poder decisori sobre tots i cadascun dels molts assumptes relacionats amb la construcció, remodelació i embelliment de la fàbrica és el Capítol o comunitat de canonges. El Capítol és qui financia les obres amb els diners procedents de les contribucions a què estaven obligades les parròquies de la diòcesi, les donacions particulars i la dècima part dels fruits de la pabordia que l'Obra rebia, anualment, segons la disposició feta pel bisbe Pere d'Albalat l'any 1237. Es qui elegeix el mestre d'obra, qui estableix les prioritats d'actuació dins la fàbrica, qui contracta els artesans, qui decideix les formes i materials... El Capítol exerceix mitjançant el procurador de l'Obra, càrrec que ocupava temporalment un prevere beneficiat, un control exhaustiu del desenvolupament de les obres en tots els seus aspectes, inclòs l'econòmic.

El mestre d'obra és qui porta, seguint les indicacions dels canonges, la direcció de les obres. Ocupa dins el conjunt de menestrals, una posició privilegiada i de cert reconeixement social que va més enllà de l'àmbit de la catedral.

Com a màxim responsable tècnic de les obres de la fàbrica, les obligacions que tenia eren múltiples, des de la direcció de les obres que prèviament havia dissenyat, fins a

---

[1035] ESPAÑOL, F.: *"La Seu Vella: els seus promotors"*. Dins La Seu vella de Lleida. La catedral, els promotors, els artistes, s.XIII a s.XV. Generalitat de Catalunya. Departament de Cultura, Barcelona, 1991, p.80.

[1036] El gremi dels macips de ribera i llauradors escollí pels seus actes religiosos la capella de Sant Marc, dins l'església de Sant Llorenç. MUT, E.: La vida económica en Lérida. 1150-1500. Imprenta escuela provincial, Lleida, 1953 p.169

[1037] Ibidem. p.170

l'execució manual, cisellant ell mateix la pedra, passant per l'ocupació de provisor de material de l'obra.

El salari que el mestre d'obra cobrava era similar i fins i tot inferior al salari que cobraven altres menestrals que estaven sota la seva direcció. Per compensar aquesta situació rebia la pensió canonical i també l'habitatge. A més, no estava obligat a rebutjar la direcció de qualsevol altra obra.

Sota les ordres del mestre d'obra estava la totalitat de menestrals que participaren en les obres de la Seu Vella. Entre tots destaquen, per les característiques específiques de l'obra, els piquers.

Les feines que els piquers desenvolupen, són molt diverses i de característiques molt diferents. El motiu està en què, sota el mateix nom de piquer, s'amaguen realitats diverses: l'artesà que esculpeix les peces d'un retaule o d'una portalada, el que refà una teulada, el que enllosa el paviment del claustre, el que fa una paret, etc.

Darrera dels piquers, els fusters són el segon col.lectiu de menestrals més nombrós. La seva feina està, estretament lligada a la dels piquers ja que són els constructors de les encavallades de fusta sobre les quals, els piquers col.locaran, posteriorment, la pedra, en determinats indrets de la fàbrica: llanterna, torre, etc. Són els que realitzen les bastides per accedir als llocs enlairats i els que col.loquen els estris adequats, talles, grues i altres, per pujar-hi els materials.

Els ferrers i serrallers són els menestrals que numèricament, segueixen en importància els piquers i fusters. La seva participació en les obres de la fàbrica, consisteix en la realització de tot tipus de peces de ferro i en la tasca d'esmolar les eines dels piquers.

Els pintors i els guixaires foren també dos col.lectius que acudiren a treballar a la fàbrica, però la seva assistència va ésser menys freqüent. La resta de menestrals que participaren en les obres de la Seu Vella, ho feren molt més esporàdicament.

Referent als obrers no especialitzats, és el col.lectiu més nombrós de tots els que participaren en les obres de la fàbrica. Ampli mercat de braços que oferia, diàriament, el seu treball a la plaça de Sant Joan i a la ribera del Segre. Totalment sotmès a la fluctuació de l'oferta de mà d'obra i a la demanda de treball.

El sistemàtic i reiteratiu enregistrament, per part del procurador de l'obra, de la totalitat de despeses concernents a les obres de la Seu Vella, entre les que s'inclouen els salaris que diàriament cobrava cadascun dels obrers que hi participà, ens ha permès fer un estudi analític del desenvolupament salarial, d'aquells oficis que estan integrats dins el mon de la construcció.

Estudi que ha confirmat la hipòtesi que l'evolució seguida pels salaris lleidatans, coincideix amb la que seguiren els salaris dels regnes veïns de Navarra, València i Aragó, publicada per Hamilton. La qual s'integra dins la situació que s'esdevingué arreu d'Europa: augment salarial durant tot el s.XIV i part del s.XV, que en un moment determinat d'aquest darrer segle s'estronca, iniciant-se una persistent davallada.

A la nostra ciutat, però, la compressió salarial va ésser molt més breu que en els tres regnes esmentats. Va iniciar-se als voltants del 1440, entre 10 i 20 anys després de les dades donades a conèixer per Hamilton, malgrat que des del 1420 els preus estaven estancats. Pel que fa als salaris dels obrers qualificats, l'esclat de la guerra va significar el canvi de tendència, que ja no s'aturarà durant tota la centúria. Contràriament la davallada salarial dels obrers no qualificats continuà fins a final de segle.

Evolució salarial, que, en línies generals, coincideix amb la seguida pels salaris dels obrers que participaren en la construcció de la catedral de Tortosa entre els anys 1346 i 1440.

La hipòtesi de Hamilton d'un mercat comú de treball, en resposta a la similar evolució salarial dels diversos regnes, sembla a Lleida versemblant. La gran mobilitat dels artesans que participaren en les obres de la Seu, la documentada col.laboració d'artesans en obres situades en indrets allunyats (Pere Lena i Joan Mateu a la Seu Vella de Lleida els anys 1361, 1362, 1363 i 1364 el primer i els anys 1361 i 1362 el segon i ambdós a les sepultures reials de Poblet l'any 1363) i la participació a les obres de la Seu Vella d'artesans vinguts de llocs allunyats, corrobora l'esmentada teoria.

Referent a la divergència de les nostres conclusions amb les opinions plasmades en altres estudis (els de Carrère i de Terés), considerem que està motivada per ésser fruit de deduccions obtingudes a partir de l'anàlisi d'altres elements econòmics i de la utilització de dades puntuals, respectivament.

Dins l'aspecte salarial, les grans diferències que observem entre els diversos col.lectius d'obrers que participaren en les obres de la fàbrica, estan en relació a la categoria laboral a la que pertanyen: si són obrers qualificats o no qualificats i si són mestres, oficials o aprenents. Malgrat que també hi hagi notables diferències entre els obrers qualificats. De fet, cap dels quatre grups estudiats: piquers, fusters, pintors i guixaires, rebia el mateix salari i les diferències entre el salari dels uns i dels altres eren considerables. En sentit decreixent, s'ordenen de la següent manera: pintors, guixaires, fusters i piquers.

El salari dels obrers qualificats és sempre superior al dels obrers no qualificats, encara que la relació entre els uns i els altres varia en funció del diferent salari que cobren els primers, segons l'ofici a que pertanyen.

A més, si comparem amb detall l'evolució salarial seguida pels tres col.lectius més nombrosos i més assidus a les obres: piquers, fusters i manobres, les diferències són importants quan la comparació es fa entre els manobres, obrers no especialitzats amb cadascun dels altres dos col.lectius d'obrers especialitzats.

Observant l'evolució seguida pels tres grups: en el període 1362-1390, aquesta coincideix amb el model seguit arreu d'Europa, on els salaris dels obrers no qualificats augmenten més i més de pressa que els salaris dels obrers qualificats, símptoma de l'escassetat de mà d'obra del moment. En canvi en el període següent, entre els anys 1390 i 1420, els salaris dels manobres, malgrat aconseguir un augment similar al salari dels piquers, l'evolució seguida per uns i pels altres no és paral.lela, com succeïa a Múrcia; i en relació als fusters, l'augment dels manobres és molt inferior i segueix una evolució totalment diferent. Després d'uns anys d'estabilitat, la davallada salarial, que s'inicia de forma generalitzada a partir de l'any 1440, és pels manobres molt més llarga que pels piquers i fusters. De fet, els anys posteriors a la guerra civil, malgrat uns intents d'augment dels salaris dels manobres, aquests, es mantindran constants, situats en els baixos índexs assolits durant el període més crític. En canvi, els salaris dels obrers especialitzats, iniciaran, els anys precedents a l'enfrontament bèl.lic, una fase creixent. Tot i amb això, l'evolució seguida pels piquers i pel fusters és un xic diferent: més ràpida la dels piquers, més pausada la dels fusters.

Formant part, juntament amb els manobres, del grup d'obrers no qualificats, trobem les dones, al darrer lloc dins l'escalafó en l'aspecte salarial, i segurament també dins de l'organització laboral. Malgrat que els salaris que rebien eren molt variables, en relació segurament a la diversiat de les feines que realitzaven, s'aprecia amb el transcurs del temps, una disminució dels seus salaris. Els primers anys de la sèrie, coincidint amb una manca de mà d'obra, és quan reben salaris més alts.

Els salaris que els menestrals rebien, estaven dins de cada ofici, condicionats pel grau tècnic assolit. Els oficials cobraven un salari igual o un xic inferior que el salari dels mestres.

En canvi, el salari dels aprenents era molt inferior i coincidint amb el que succeïa a Barcelona, més variable.

També era molt variable el salari que rebien els manobres, condicionat pel fet d'esser llogats diariament, segons la demanda de treball i també per la gran diversitat de feines que realitzaven.

Referent als salaris reals, hem utilitzat el sistema de convertir els salaris mitjans anuals en moneda en la quantitat de forment que cada any es podia comprar, segons el preu mitjà anual. El resultat ha estat que la tendència, creixent o decreixent, dels salaris en moneda, no sempre coincideix amb la tendència seguida pels salaris reals. Aquest és el cas del període 1361-1365, en que els salaris reals disminueixen. I la sinuositat de les corbes corresponents als salaris en diners es perd, convertint-se en un moviment més brusc i més variable, malgrat que a grans trets ambdues segueixin el mateix ritme.

Un altre esdeveniment que queda palès és la gran variació del poder adquisitiu dels obrers d'un any per l'altre, conseqüència de les brusques variacions del preu del forment. Fenomen que devia implicar, per aquells, una sensació contínua d'inseguritat respecte a les futures espectatives alimentàries i d'ànsia de proveïment enfront de possibles futurs anys de carestia.

Tot i tenir abundant informació referent als preus i salaris, ens falta encara, altre tipus d'informació que ens permiti conèixer amb exactitut quina era la veritable situació econòmica dels menestrals del mon de la construcció lleidatans a la Baixa Edat Mitjana. Tan sols de dos moments molt concrets de tot el període estudiat: els anys 1364 i 1458, coneixem quina era la quantitat de diners que es considerava necessaria per l'alimentació diaria d'un treballador. Informació que juntament amb la que ja teniem, ens permet conèixer, amb un cert grau d'exactitut quina era la situació econòmica real dels menestrals de l'esmentat sector de la població.

L'any 1364 els *macips afermats* que tenien cura de les mules de l'Obra, rebien per la seva alimentació 20 diners. Gairebé un segle després, l'any 1458, el mestre d'obra, mestre Pi, rebia 10 diners diaris per la manutenció del seu esclau. La diferència entre una i d'altra quantitat és molt important, d'un 50%, motivada, en part, pels preus dels productes agrícoles (l'any 1364, el preu mig del forment era de 92,19 d.; el de l'ordi de 52,57 d. i el de la civada de 51 d.. Els anys anteriors els preus també havien sed alts. L'any 1458, el preu mig del forment era de 51,16 d.; el de l'ordi de 20,80 d. i el de la civada de 25,1 d.).

Els salaris, en canvi, eren l'any 1458 una mica més alts que els de l'any 1364 (l'any 1364, el salari mig dels piquers era de 33,09 d.; el dels fusters era de 37 d. i el dels manobres era de 20,41 d.) encara que la moneda havia perdut valor.

Si a aquestes dades afegim el fet que el nombre de menestrals que compren forment a la botiga de l'Obra, indicatiu d'una alimentació de més qualitat, és a mitjans de segle XV superior al d'aquells que ho fan a mitjans de segle XIV, podem concloure que la situació econòmica dels menestrals del sector de la construcció era, l'any 1364 molt inferior a la dels menestrals de l'any 1458.

L'exclusivitat del contingut dels llibres d'obra de la Seu Vella de Lleida, gràcies a la constitució atorgada pel bisbe Pere d'Albalat, han permès que ens poguessim endinsar en l'estudi evolutiu de la producció agrícola i dels preus que aquests productes assoliren en el mercat.

Referent a la producció agrícola de les pabordies o prepositures, el nostre interès és va centrar en conèixer quina era l'evolució productiva d'aquells productes sobre els quals

disposàvem d'una continuada informació al llarg de tot el període a estudiar: el forment, l'ordi, la civada, els carnalatges i menúcies, la verema i el vi.

El seguiment anual de les entrades a la botiga de l'Obra de tots i de cadascun dels esmentats productes ens recorda constantment que als segles XIV i XV els recursos que tenia l'home per incidir sobre les futures collites eren escassos. L'augment de producció depenia molt directament de la bonança climàtica, de l'augment de terra sembrada i de la millor qualitat de la terra. Aquesta directa dependència del factor climàtic queda reflectida perfectament en les brusques variacions de producció d'un any a l'altre. La possibilitat de regar els camps, bé per les clamors i torrents, bé per les sèquies construïdes per l'home, era el que permetia una millor producció.

De l'anàlisi comparativa de rebuda de les rendes de cadascuna de les 7 zones o pabordies de les quals l'Obra rebia els fruits, s'observa grans diferències entre cadascuna d'elles, motivades per l'extensió de la pabordia en qüestió, les característiques climàtiques de la zona, la qualitat de la terra i la possibilitar de reg.

Entre totes les pabordies sobresurt la de gener-febrer. Malgrat no ésser la pabordia més gran, ocupava una extensió important de terreny en la que s'incloïen els llocs de Juneda, Torregrossa, Puig-gros, Vimpeli i Pradell, tots ells al nord-oest de l'actual comarca de les Garrigues, tocant la comarca del Segrià. Regats pel torrent de la Femosa i altres escorrenties que desenvocaven en el riu Set. També en formaven part els llocs de Torres de Segre, Sarroca, Sunyer, Bell-lloc, Vincelló, els Alamús i Alcolegeta, que actualment formen part de la comarca del Segrià, i que es beneficiaven de les aigües del Segre.

La pabordia de gener-febrer era la primera productora de forment, ordi i civada i la tercera productora de verema. Era també la que rebia més diners procedents dels carnalatges i menucies.

La pabordia de juny-juliol, malgrat ésser de reduïda extensió, si la comparem amb les pabordies de gener-febrer, març-abril o maig, estava enclavada en l'horta de Lleida, tocant el Segre. Aquest determinat emplaçament que li permetia gaudir de les aigües del riu determinà el tipus de conreu: la verema, de la que és la primera productora.

Referent al volum total de cada producte que arribava a la botiga de l'Obra, ens preguntàvem, a l'inici d'aquesta investigació, sobre la seva evolució. Seguirien tots els productes una mateixa progressió?

Com hem pogut comprovar, cada producte segueix un desenvolupament productiu diferenciat de la resta, però que hi està íntimament relacionat. Es produeix una relació directa entre la producció de cereal i la producció de menucies i carnalatges, i entre cadascun dels tres cereals documentats: forment, ordi i civada. Únicament la producció de verema i de vi, per la seva importància en l'alimentació medieval i per les característiques pròpies del conreu, de la vinya al ser una planta de producció a llarg termini, segueix una evolució independent.

En el transcurs de l'estudi es detecten uns canvis de producció importants:

Des de l'inici de la sèrie, fins la tercera dècada del segle XV, es produeix una doble situació: mentre les entrades de diners en concepte de carnalatges i menúcies disminueixen constantment, les entrades de gra, però especialment la de forment, augmenta també persistentment. Que ens indica? Sens dubte un canvi de conreus que afavoreix el cultiu dels cereals en detriment d'altres productes. Els motius? Un augment del consum de pa, un augment del comerç cerealístic?.

A partir de la quarta dècada del segle XV i fins la guerra civil hi ha una davallada generalitzada de la producció que rep l'Obra, que ens fa pensar, fermament, en una minva poblacional.

Veiem un augment de la producció del cereal panificable, en detriment de la producció dels cereals no panificables, adreçats a l'alimentació animal, que s'accentua al final del segle XV, motivat segurament per un augment del consum de pa i una millora qualitativa.

Els productes que el Capítol rebia, procedents de les pabordies, eren venuts a la botiga de l'Obra. El vi era comprat, majoritàriament, per eclesiàstics. En canvi, els cereals eren adquirits, a més de per mercaders, per lleidatans pertanyents a tots els estaments de la ciutat, la majoria dels quals acudiren una sola vegada a la botiga de l'obra i adquirien petites quantitats de gra.

Els mercaders que compraren gra al Capítol, eren mercaders dedicats exclussivament al comerç de gra i que limitaven el seu radi d'acció a Catalunya i les costes del sud de França. La majoria eren de la mateixa ciutat i de Tortosa, malgrat haver-n'hi també de Barcelona, de Saragossa i d'altres indrets de Catalunya. Les quantitats que n'adquireixen són relativament poc importants si les comparem amb les quantitats que compraven els grans mercaders barcelonins documentades per Del Treppo. I és que el moviment blader realitzat per via fluvial va ésser constant però de petit volum.

Després dels mercaders, els eclesiàstics destaquen per les quanties de forment que compren, en especial el convent de Frares Menors.

La resta de clients de la botiga de l'Obra eren artesans, pertanyents a tot tipus d'oficis, entre els que s'incloïen aquells relacionats amb l'elaboració i venda de pa: flequers, forners, pastadors, pastissers i hostalers. Contràriament al que podríem pensar, a excepció dels flequers, la resta compraren quantitats poc importants de forment.

Dins el conjunt d'artesans, la majoria de piquers, fusters i pintors que van ésser clients de la botiga de l'Obra, havien participat en les obres de la fàbrica. També alguns dels mestres d'obra de la Seu Vella, compraren forment a la botiga del Capítol. Alguns d'ells quantitats importants.

Seguint a la producció, l'estudi acurat dels preus ens ha permès situar les sèries de preus lleidatans dins l'evolució general que seguiren els preus d'altres països europeus: una fase de contracció que s'inicia a mitjan segle XIV i que es manté al llarg de la major part del segle XV, alterada a Lleida per l'esdeveniment de la guerra contra Joan II. (Entre el període 1361-1366 i el període 1492-1499, el preu del forment va baixar un 43,69%).

Les corbes de preus de Lleida coincideixen, com ja havíem previst, amb les publicades per Hamilton sobre València i Aragò.

Comparant acuradament, els preus del forment de cadascun de les tres zones esmentades observem que:

- L'evolució que segueixen les tres corbes corresponents als preus efectius és similar.
- També són coincidents els anys de preus màxims i mínims.
- La repercusió de la guerra civil catalana es nota a Aragó i a València, però més atenuada.
- La corba de preus de Lleida és més similar a la d'Aragó, que a la de València. Ambdues ciutats tenen en comú que són terres de l'interior, productores de gra. Tot i amb això, l'amplitud de les mitjanes cícliques de Lleida és major ja que la capacitat cerealística de les nostres terres era inferior a la de les terres aragoneses.

Una altra coincidència és la de l'evolució del preu del forment de la nostra ciutat amb la del preu del forment barceloní donada a conèixer per Del Treppo, des de l'any 1430 fins les darreries de segle.

En l'evolució del moviment periòdic del preu del forment s'aprecia una gran amplitud de les oscil.lacions, símptoma d'una important manca d'elasticitat de l'oferta, molt superior a l'observada per Vicedo i Gabarrou pel segle XVIII a Lleida i a Tàrrega, respectivament.

L'estudi del moviment cíclic, determinat per un mínim inicial i un mínim final, ens permet observar que les variacions del preu del forment són algunes vegades brutals, repercutint, necessàriament, en l'economia dels contemporanis, per alguns d'ells, favorablement, per la majoria, nefastament. La seva amplitud arriba a cotes molt altes, 314,90%, 297%, 289,40%, 287,50%, 266,66%, 225%, quan segons Gabarrou, al segle XVIII, a Tàrrega, tots els índex, excepte un, es situaven per sota del 100%.

Responent a la hipòtesi que havíem fet a l'inici del capítol, tant el preu de l'ordi com el de la civada, cereals secundaris, segueixen una evolució molt similar a la seguida pel preu del forment, cereal primari.

També, com havíem plantejat, en el preu de l'ordi, respecte del preu del forment, s'observa una major variació anual, com a resultat d'una major manca d'elasticitat de l'oferta. Les dades del moviment periòdic de l'ordi se situen dins els límits de 151,79 i -67,98 front als límits establerts en 105,11 i -69,26 del forment.

Referent a l'apreciació, feta per Labrousse sobre el segle XVIII francès, que en moments de crisi, el cereal secundari augmenta més que el cereal primari, hem de dir que els moments més crítics del preu de l'ordi no coincideixen, la majoria de les vegades, amb els moments més crítics del preu del forment, encara que com ja hem dit, les variacions del preu de l'ordi són sempre molt més notòries.

Concernent a la variació anual del preu de la civada, és menys important que la de l'ordi, malgrat que l'amplitud màxima del preu de la civada arribi a 166,10, quan la de l'ordi arriba a 151,79. Ja que la resta de xifres del preu de la civada són inferiors a les del preu de l'ordi.

Malgrat les diferències en la intensitat de les variacions el preu del forment, l'ordi i la civada, va seguir en línies generals, una evolució dels preus similar, marcada pel preu del forment. En canvi, l'evolució seguida pel preu del vi, és completament diferent. Amb un comportament del tot irregular i amb brusques variacions anuals, com assenyala també Vicedo sobre el vi lleidatà de l'època moderna.

Però amb un diferència encara major: la greu repercusió que la guerra contra Joan II tingué en els preus del gra, en el preu del vi, malgrat existir, va ésser molt lleu.

A més dels preus dels productes agrícoles esmentats, la font documental ens proporciona informació sobre els preus d'un conjunt heterogeni de productes, alguns dels quals tenen en comú que son emprats com a materials per la construcció.

Malgrat que el preu de cada producte en qüestió segueix una evolució diferenciada de la resta, hi ha una clara coincidència de la progresió seguida entre els materials de construcció, d'una banda, i la resta de materials de altra.

Ambdós grups coincideixen en una aproximació dels preus de cada producte, així com es va avançant en el segle XV. En una compressió dels preus, iniciada als voltants de la segona dècada del segle XV, que culmina en uns preus mínims un quart de segle després. Seguida d'un augment que assoleix els preus més alts a l'entorn del 1470, enmig del període crític de guerra civil.

Contràriament, després de la guerra, els preus dels dos grups evolucionen de forma molt diversa: mentre els preus dels materials de construcció baixen, malgrat que, a finals de segle, tornin a pujar un xic, el preu de la resta de productes es manté en els nivells assolits durant el període més critic de la Guerra Civil. Les causes del decreixement dels preus dels materials de construcció, les hem de cercar en el consequent depoblament de la ciutat i la

disminució de la demanda de nous materials de construcció després de la guerra. Causes que un cop desaparegudes, permeten que els preus dels esmentats materials tornin a augmentar, durant la darrera dècada de la centúria.

Finalment, en termes generals, l'evolució del preu dels productes agrícoles en relació a l'evolució del preu dels productes no agrícoles lleidatans coincideix amb les dades publicades per Hamilton referents a Aragó i València. A la nostra ciutat, fins l'any 1440 trobem un període en què el preu del forment se situa alternativament per sota i per sobre del preu dels productes no agrícoles. A partir d'aquest moment, (28 anys amb anterioritat a Aragó i 40 a València) el preu del forment se situa per sobre del preu del productes no agrícoles.

Esdeveniment que corrobora un cop més les similituds dels diversos aspectes integrants de l'economia de Lleida, extensibles a tot Catalunya, amb els dels altres regnes de la Corona d'Aragó. I que els greus successos esdevinguts al Principat a mitjan segle XV, repercutiren amb més o menys intensitat arreu de la Corona d'Aragó.

Ja hem vist com a mitjan segle XIV es produí, a tot Europa, un canvi general de conjuntura, conseqüència del qual, l'economia entrà en un fort retrocés. Per Catalunya, hom accepta que l'inici de la decadència econòmica tingué lloc molt abans de la guerra contra Joan II. Vicens Vives situa el primer símptoma de crisi entre els anys 1381 i 1392, Salrach a partir de l'any 1375 i Vilar fa referència entre els anys 1346 i 1365 a un canvi de conjuntura profunda, quan el florí substitueix al croat.

Les dades de les que nosaltres disposem ens indiquen, coincidint amb Vilar, que entre els anys 1361 i 1364, segons la documentació obtinguda dels llibres d'obra de la Seu Vella, s'esdevingué un període molt crític per l'economia de Lleida.

Durant aquest curt període de temps es produí una davallada de la producció agrícola que provocà un augment molt important dels preus. (Els preus de l'any 1363 són darrera dels de l'any 1473, els segons més elevats de tota la sèrie). Els salaris nominals augmentaren considerablement, indicant una manca de mà d'obra, per ocupar tota l'oferta que existia en aquell moment. En canvi, els salaris reals disminuiren, conseqüència de l'elevat preu dels aliments, situant-se en uns valors que no tornarem a trobar fins l'any 1473, dins el període crític de Guerra Civil. L'equivalència entre el florí i el diner, l'any 1364 era de 1=126, una relació que no tornarem a trobar fins l'any 1432.

Totes aquestes dades són símptomes inequívocs d'una crisi profunda que s'esdevingué durant aquests anys. Ara bé fou circumstancial? O, contràriament, el període 1361-1364 el podem emmarcar dins un període de crisis molt més ampli?.

Quines foren les causes que provocaren el decreixement productiu? Foren causes naturals com la sequera o alguna plaga? Fou per una manca de població conseqüència de la pesta i per posteriors epidèmies o, fins i tot, per l'emigració dels lleidatans cap a altres contrades? No hem d'oblidar que durant aquests anys s'estava lliurant la guerra de Pere el Ceremoniós contra Pere el Cruel de Castella, i que, entre els anys 1363 i 1365, es desenvolupà de forma activa a les terres catalano-aragoneses.

Entre els anys 1380 i 1390 ens trobem davant un període inflacionista. Un període en què es produeix un desequilibri entre producció i preus agrícoles. La producció de gra disminueix, mentre augmenta la de verema i es manté constant la dels carnalatges i menúcies. Els preus, especialment el del forment augmenten. Els salaris en moneda augmenten, conseqüència d'una manca de ma d'obra motivada per les epidèmies (l'any 1380 va ésser un mal any per Lleida), que queda palesa en la participació de les dones en les obres de la Seu

Vella. També els salaris reals augmenten, malgrat l'ascens del preu del gra, el que denota una gran activitat econòmica i una oferta de mà d'obra que no es pot satisfer. L'augment salarial, correspon, doncs, a un període inflaccionista resultat de la devallada demogràfica. Es un bon moment pels assalariats.

Entre els anys 1390 i 1410 s'arriba progressivament a un equilibri entre producció i preus agrícoles. La producció continua baixant, però els preus s'estabilitzen. Els salaris continuen augmentant.

Conseqüentment, no podem parlar de crisi econòmica general ni d'un decreixement dels preus, durant el període 1380-1410. Contràriament observem en les gràfiques corresponents a les mitjanes mòbils de l'evolució dels preus dels cereals, que les corbes tenen un moviment ascendent. També els salaris continuen augmentant, tant els nominals com els reals, malgrat que aquests darrers amb alguns entrebancs. La crisi econòmica general que Vicens Vives emplaça a Catalunya, però principalment a Barcelona, entre els anys 1380 i 1420 no es fa sentir tan greument a Lleida. De fet no és fins cap el 1410 que les corbes de les mitjanes mòbils dels preus dels cereals comencen a davallar.

Segons els llibres d'obra és en el període 1410-1420 que podem parlar de crisi per l'economia lleidatana. La producció augmenta, contrariament els preus baixen i conseqüentment, també baixen els salaris reals, malgrat que els salaris en moneda augmentin.

El període comprès entre els anys 1420 i 1440, és el millor del segle per l'economia lleidatana. Hi ha un augment important de la producció agrícola, especialment de forment i de civada, provocat probablement per un augment de la població que s'ha anat recuperant des de finals del segle XIV. També augmenta el preu dels cereals, en canvi el preu dels productes no agrícoles disminueix. Els salaris en moneda es mantenen estables, ja que la manca de mà d'obra d'èpoques precedents s'ha vist reduïda pel constant augment demogràfic. En canvi els salaris reals disminueixen, conseqüència de l'alça del preu del forment.

Es, doncs, un bon moment pels productors, pels estaments privilegiats que gaudeixen de la possessió de terres. En canvi, la capacitat adquisitiva dels menestrals disminueix, encara que lentament.

Exceptuant la crisi del període 1410-1420, el trend que seguí l'economia lleidatana des de l'any 1380 fins l'any 1440 fou ascendent. Entre els anys 1440 i 1460 hi ha un període depressiu. Es prepara la guerra civil. Com diu P. Vilar: "*la guerra surt de les crisis abans de portar-les a llur apogeu*."[1038]

A partir de l'any 1440 i fins l'esclat de la guerra contra Joan II hi ha una davallada constant i persistent de la producció (forment, civada, ordi, verema i carnalatges i menucies). També dels preus dels cereals (excepte el període 1456-1462) i de la majoria de productes no agrícoles que tenim documentats. Així com dels salaris, tant en moneda, com reals.

La compressió tant de la producció com dels preus ens indueix a pensar en una disminució de la població, motivada possiblement, no tant sols per motius naturals, sinó per una possible emigració a altres regions davant la situació social, política i econòmica que de mica en mica es va generant.

Cal que parem esment a l'augment dels preus que s'inicia a partir de l'any 1456, que Del Treppo[1039] documenta també a Barcelona i que li serveix de base per afirmar que entre els anys 1454 i 1462 hi ha una clara puja de l'economia catalana. Però l'augment dels preus,

[1038] VILAR, P.: Catalunya dins la Espanya Moderna. Vol. I, Ed. 62, Barcelona, 1966-1968, 2ª ed.p.199

[1039] TREPPO, M. Del: Els mercaders catalans i l'expansió de la corona catalano-aragonesa al segle XV.p.539. Ed. Curial, Barcelona, 1976, p.539

vigorós i continuat, no és conseqüència de la forta davallada de la producció?. I no és l'inici de la fase d'alça continuada de preus que arribarà al seu punt més alt els anys de la guerra?.

La minva salarial indica que malgrat la probable recessió demogràfica, la demanda de mà d'obra supera encara a l'oferta, provocantant una disminució de l'activitat constructiva.

Tot en conjunt, ens adreça a una economia depressiva, on la circulació de capital és cada cop menor. Un període depressiu tant pels productors com pels obrers. La greu crisi econòmica que aquests anys s'estava gestant, fou una de les causes de fons de la guerra civil.

Entre els anys 1460 i 1475 s'esdevé el període crític de guerra civil, i naturalment de ruïna econòmica.

Els preus, tant dels productes agrícoles, com dels productes no agrícoles, augmentaren desmesuradament. Els salaris en moneda de tots els obrers que treballaren a la Seu Vella també augmentaren, però els dels piquers ho feren en un percentatge molt més elevat que els de la resta de treballadors.

Aquest important augment salarial dels piquers coincideix, durant tot el període, pero especialment l'any 1462, amb la presència a la Seu, d'un important nombre de piquers biscains. L'any 1462 és, de tota la sèrie estudiada, l'any que participaren, en les obres de la Seu, un major nombre de piquers (un total de 18). La majoria dels quals col.laboraren en les obres que estaven a càrrec del Capítol per la defensa de la ciutat.

L'important augment salarial dels piquers fou conseqüència de les determinades circumstàncies que es visqueren durant aquest període. Durant els mesos precedents a l'esclat de la guerra, els piquers foren imprescindibles en les obres que es realitzaren per defensar la ciutat. Un cop passat l'enfrontament bel.lic, foren necessaris en les obres de refeta dels albergs destruits.

No obstant això, l'important augment salarial dels piquers i el més discret dels fusters i manobres, els salaris reals minvaren a causa de l'excessiu preu al que arribà el forment.

També en l'augment generalitzat dels salaris en moneda hem de veure les conseqüències de la devaluació monetaria. (L'any 1463 un florí valia 156 diners quan l'any 1454 valia 132 diners).

Enllestida la guerra, Catalunya es va trobar enfonsada en la misèria, despoblada i amb una manca de capital.

Els preus dels cereals prosseguiren baixant constantment fins la dècada dels anys vuitanta. (De tota la sèrie, el preu més baix del formen el trobem l'any 1482, el de l'ordi l'any 1481 i el de la civada l'any 1486). La davallada persistent dels preus fou la conseqüència del desequilibri existent entre població i producció. Mentre la demografia de la ciutat va quedar, després del període crític de guerra, molt malmesa, la producció cerealística estava relativament recuperada a partir de la dècada dels anys setanta.

Els salaris en moneda dels obrers especialitzats augmentaren discretament fins aproximadament l'any 1485, mentre els dels obrers no especialitzats descendiren. En canvi, els salaris reals de tots ells, a conseqüència dels baixos preus del forment augmentaren considerablement. De fet aquests anys, que hom considera com el moment àlgit de la depressió econòmica catalana i com veiem també lleidatana, és el moment en què els obrers assoleixen el més alt poder adquisitiu de tot el període de temps estudiat.

A partir de l'any 1490 s'entra en una fase alcista de l'economia lleidatana. Tant la producció, com els preus dels productes agraris, com els salaris dels obres especialitzats augmenten. Un símptoma que la crisi s'està superant i que la situació social i econòmica es

refà és que els salaris dels fusters, que durant el període de depressió van ésser igualats i superats pels salaris dels piquers, tornen a situar-se per damunt d'aquells.

Més que d'una llarga fase de decreixement de l'economia lleidatana, i pensem que també catalana, hem de parlar d'una alternança de fases decreixents amb altres de pujança econòmica.

Des de l'any 1380 fins l'any 1440, exceptuat el període comprès entre els anys 1410 i 1420, que coincideix amb un moment de crisi política, l'economia lleidatana va seguir un ritme ascendent. A partir d'aquesta data s'entra en un procés continuat de depressió econòmica, que conduí Catalunya, juntament amb altres factors, a la guerra civil. Durant el període de guerra i de postguerra, s'aguditza la depressió econòmica, i no fou fins a les acaballes del segle XV que l'economia inicia una nova etapa ascendent.

Hom pot conclure, un cop rellegides les ratlles precedents, i en relació als plantejaments que a les pàgines introductories d'aquesta tesi fèiem, que la cronologia fixada per P.Vilar i Vicens Vives sobre les pautes de la crisi econòmica catalana del segle XV, és avui en dia vigent.

La corroboració de la hipòtesi, ja esmentada per Hamilton i recullida per ambdós historiadors, que les pautes seguides per l'evolució dels preus i salaris catalans són similars a les dels regnes veïns i especialment a les de València i Aragó. Cal situar també la crisi catalana dins el marc de crisi econòmica, general a l'Occident europeu.

També permet el total convenciment que la guerra civil fou el resultat de la crisi econòmica i social que s'estava gestant des dels voltants de l'any 1440 i que portà aquesta a la seva culminació.

XI. BIBLIOGRAFIA

BIBLIOTECA VIRTUAL
MIGUEL DE CERVANTES

ABADAL, R. d'.: Pere el Ceremoniós i els inicis de la decadència política de Catalunya. Ed. 62, Barcelona, 1972.

ABEL, W.: Crises agraires en Europe (XIII-XX siècle). Ed. Flammarion, París, 1973.

ALMUNI, M.V.: La construcció de la Seu de Tortosa segons els llibres de l'obra (1345-1441), dels preparatius a la consagració de l'altar major. Tesi de llicenciatura. U.B. 1987, Directora: Nuria de Dalmases.

ALONSO, G.: *Puertas y ventanas para nuestra Seo*. Acento, nº19, març 1962, Lleida.

ALONSO, G.: *Anthoni Queralt maestro de la obra de la Seo de Lérida de 1494 a 1513 y la labor artística de su época*. Extret de Miscel.lania Històrica Catalana. Homenatge al Pare Jaume Finestres, historiador de Poblet., Abadia de Poblet, 1970.

ALONSO, G.: La Seo Antigua de Lérida. Ed. Artis, Lleida, 1976.

ALONSO, G.: Los maestros de la Seu Vella de Lleida y sus colaboradores. Gráficas Larrosa, Lleida, 1976.

ALONSO, G.: Capillas, altares, imágenes, capellanias, presbiteriados y beneficios de la Seu Vella de Lleida, desde su fundacion hasta su cierre. I.E.I. Lleida, 1979.

ALSINA, Cl.-FELIU, G.-MARQUET, Ll.: Pesos, mides i mesures dels països catalans. Ed. Curial, Barcelona, 1990.

ALTISENT, A.: *L'estructura econòmica del monestir de Poblat al 1460*. Miscel.lània Històrica Catalana, Abadia de Poblet, 1970.

ALTISENT, A.: Historia de Poblet. Abadia de Poblet, 1974.

AMADES, J.: *Les campanes*. Biblioteca de tradicions populars, vol. XXXV, Barcelona, 1935.

ARGILES, C.: *Nicolau de Maranya i els mestres vidriers a Lleida a la segona meitat del segle XIV. A* Congrés de la Seu Vella de Lleida, Actes, La Paeria, Lleida, 1991.

ARGILES, C.: *L'activitat laboral a la Seu entre 1395 i 1410 a través dels llibres d'obra*. A Congrés de la Seu Vellade Lleida, Actes, La Paeria, Lleida, 1991.

ARTOLA, M.J.: *Relojes*. Revista de las artes y los oficios, nº47, 1948.

ASHTOR, E.: Histoire des prix et des salaries dans l'orient medieval. S.E.U.P.E.N. 13, Paris, 1969

BALAGUER, F.-DURAN, A.: *Notes sobre relacions comercials i economia d'Osca. (s.XIV-XV)*. VI. Congreso de Historia de la Corona de Aragon, 1957.

BAREL, Y.: La ciudad medieval. Sistema social-sistema urbano. Instituto de Estudios de Administracion Local, Madrid, 1981.

BARRAL, X.: Artistes, artisans et production artistique au Moyen Age. Vol. I i II, París, 1987.

BATLLE GALLART, C.: Barcelona a mediados del siglo XV. Historia de una crisis urbana. 2 vol. Ed. Albir, Barcelona, 1976

BATLLE GALLART, C.: *El municipio de Barcelona en el siglo XIV*. Cuadernos de Historia, VIII (Anejos de Hispania), Madrid, 1977.

BATLLE PRATS, Ll.: *Pesos, mides i mesures de Girona en els segles XV i XVI*. Estudis d'Història Medieval II, Barcelona, 1970.

BELENGUER, E.: Valencia en la crisis del siglo XV. Ed. 62, Barcelona, 1976.

BENITO, E.: *Relojes y relojeros del ayuntamiento de Madrid en los siglos XV y XVI*. Anales del instituto de estudios madrileños, pp.141-149, Madrid, 1968.

BERGOS, J.: La catedral Vella de Lleida. Ed. Barcino, Barcelona, 1928.

BERGOS, J.: L'escultura a la Seu Vella de Lleida. I.E.C. Barcelona, 1935.

BERTRAN, P.: *Un viatge per la Catalunya Nova al 1409*. Quaderns d'Història Econòmica de catalunya. XV. Barcelona, 1976.

BERTRAN, P.: El menjador de l'Almoina de la Catedral. Notes sobre l'alimentació dels pobres lleidatans al 1338. I.E.I., Lleida, 1979.

BERTRAN, P.: *L'Almoina de la Seu de Lleida*. A La pobreza y la asistencia a los pobres en la Cataluña medieval. Dir. Riu. C.S.I.C., Barcelona, 1981-1982.

BERTRAN, P.: *Notes de demografia i onomàstica lleidatanes de finals de l'Edat Mitjana. El fogatge de 1491*. Acta Històrica el Archeològica Medievalia. nº1. 1980. U.B.

BERTRAN, P.: *Les rendes de la Clerecia de la Seu de Lleida el 1391*. A Congrés de la Seu Vella de Lleida, Actes. La Paeria, Lleida, 1991.

BOIS, G.: The crisis of feudalism. Economy and society in Eastern Normandy. 1300-1550.

BONNASSIE, P.: La organizacion del Trabajo en Barcelona a finales del siglo XV. Anuario de Estudios Medievales. Anejo 8. C.S.I.C., Barcelona, 1975.

BOTET,: Les monedes catalanes. 3 vol. Barcelona, 1908-1911.

BRAUDEL, F.: Civilizacion material, economia y capitalismo, siglos XV-XVIII. T. 1: Las estructuras de lo cotidiano. Alianza Editorial, Madrid, 1984.

BRAUDEL, F.-SPOONER, R.: *Los precios en Europa desde 1430 a 1750*. A Historia Económica de Europa. E.D.E.R.S.A., Jaen, 1977.

BRAUNSTEIN, P.: Les salaires sur les chautiers monumentaux du Milanair à la fin du XIV siècle. Artistes, artisans, et production artístique au Moyen Age. París, 1986.

BUHLER, J.: Vida y cultura en la Edad Media. Mexico, 1946.

BUXO, S.A.: *Iconografia de la pobreza*. A. La pobreza y la asistencia a los pobres en la Catalunya medieval. Dir. Riu. Vol. II, C.S.I.C., Barcelona, 1982.

CABANES, M.D.: *Sobre economia eclesiástica del reino de Valencia*. Homenaje a D. José Mª Lacarra de Miguel, III, Ed. Anubar, Zaragoza, 1977.

CABESTANY,: demografia, sociedad y urbanismo en el siglo XV. C.S.I.C. Madrid,

CAMOS, L.: *Dietari de l'obra del rellotge i la campana del castell de Perpinyà l'any 1356.* Estudis Universitaris Catalans, XXII, Barcelona, 1936.

CARANDE, R.: Sevilla, fortaleza y mercado. Universidad de Sevilla, Sevilla, 1972.

CARRERAS CANDI, F.: La navegación en el rio Ebro. Notas históricas. La hormiga de Oro, S.A. Barcelona, 1940.

CARRERAS CANDI, F.: *Les obres de la catedral de Barcelona*. Boletin de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona, Nº7, Barcelona.

CARRERAS CANDI, F.: Catalunya Ilustrada. Provincia de Lérida. Vol. IV. Casa Editorial Martin, Barcelona, 1953.

CARRERAS CANDI, F.: *Idea de l'avenç urbà de Catalunya en el siglo XIV*. Anales del III congrés de Història de la Corona d'Aragó. Vol.I.

CARRERE, Cl.: Barcelona, 1380-1462. Un centre econòmic en època de crisi. 2 Vol. Ed. Curial, Barcelona, 1977 i 1978.

CARLE, M.C.: *Mercaderes en Castilla (1252-1512)*. Cuadernos de Historia de España. T. XXI-XXII, Instituto de Historia de España, Buenos Aires, 1954.

CASTILLON, F.: *Diezmos y primicias del obispado de Lérida*. Analecta Sacra Tarraconsia Balmesians. Vol. 61-62, Barcelona, 1989.

CIPOLLA, C.M.: Historia económica de la Europa preindustrial. Alianza Ed. Madrid, 1981.

CIRICI, A.: Arquitectura gòtica catalana. Ed. Lumen, Barcelona, 1968.

CLARAMUNT, S.: *El calendari festiu a l'Edat Mitjana*. Homenatge a la memòria del professor Dr. Emilio Saez, C.S.I.C., Barcelona, 1989.

COLOMBIER, P.: Les chantiers des catèdrales. Ouvriers-Aarchitectes- -Sailpteurs. Editions A.&J. Picard, Paris, 1972, 3ª ed.

CONDE, R.-Ruiz, J.E.: *La agricultura catalana a finales de la Edad Media: Hipótesis y problemas*. IX Congreso de Historia de la Corona de Aragon. Vol. IV, C.S.I.C. Zaragoza, 1984, pp. 267-276.

CORTIELLA, F.: Una ciutat catalana a darreries de la Baiza Edat Mitjana: Tarragona. Institut d'Estudis Tarragonins. diputació Provincial de Tarragona, 1984.

COWEN, P.: Rose windows. Thomas and Hudson, London, 1984.

CRUSAFONT, M.: Numismàtica de la corona catalano-aragonesa medieval (785-1516). Ed. Vico, Madrid, 1982.

CRUSAFONT, M.: Història de la moneda catalana. Creaciones gráficas, Barcelona, 1986. Edició especial per a la Caixa de Barcelona.

CRUSAFONT, M.: Barcelona i la moneda catalana. Caixa de Pensions, Barcelona, 1989.

CURCO, J.: *La Torre campanar de la Seu Vella*. Diari de Lleida, 29-10-1978.

CURTO, A.: la intervenció municipal en l'abastament de blat d'una ciutat catalana: Tortosa, segle XIV. Fundació Salvador Viives Casajuana, Ed. Rafael Dalmau, Barcelona, 1968.

CHAUVET, M.-REYNIER, A.: Manual de viticultura. Ed. Mundi-Prensa, Madrid, 1984, 3ª ed.

DAY, J.: The medieval market economy. Basd Blackwell, Nova York, 1987.

DOÑATE, J.M.: Salarios y precios durante la segunda mitad del siglo XIV. Separata del VII Congreso de Historia de la Corona de Aragon. Ayuntamiento de VIllareal, 1970.

DOSSIERS DE L'ARCHEOLOGIE, nº 26, jauvier-février, 1978. *Découvrir et sauver les vitraux*.

DUBY, G.: Economia rural y vida campesina en el occidente medieval. Ed. Península, Barcelona, 1973, 2ª ed.

DUBY, G.: Europa en la Edad Media. Arte románico, arte gótica. Ed. Blume, Barcelona, 1981.

DUBY, G.: Tiempo de catedrales: el arte y la sociedad. Ed. Argot, Barcelona, 1983.

DUFOURCQ- GAUTIER-DALCHE: Historia economica y social de la España cristiana en la Edad Media. Ed. El Albir S.A. Barcelona, 1983.

DURAN SANPERE, A.: *Els retaules de pedra*. Monumenta Cataloniae. Vol. I, Ed. Alpha, Barcelona, 1932.

DURAN SANPERE, A.: *Historia abreviada de la campana de las horas de la catedral*. Barcelona divulgación histórica, II, Barcelona, 1947.

DURAN SANPERE, A.: *La Seu Vella en un libro de cuentas de 1390*. Ciudad, 1956, Maig, Lleida.

DURAN SANPERE, A.: *Escultura gòtica*. A Ars Hispaniae. Vol. VIII, Madrid, 1956.

DURAN SANPERE, A.: Per a la història de l'Art a Barcelona. Glosses a documents dispersos. I.E.C. Barcelona, 1960.

DURAN SANPERE, A.: Barcelona i la seva història. Vol. II, Ed. Curial, Barcelona, 1973.

DURAN SANPERE, A.: Llibre de Cervera. Curial, Barcelona, 1977.

DURAN, F.: La escultura medieval catalana. Ed. Caroraggio, Madrid.

DYER, C.: Niveles de vida en la Baja Edad Media. Ed. Crítica, Barcelona, 1991.

ESPAÑOL, F.: *Un púlpito gótico de la catedral de Lérida en la obra del escultor Jordi Safont*. Boletin del Museo e Instituto Camón Aznar. Obra social de la Caja de Ahorros de Zaragoza, Aragon y Rioja. XL, 1990.

ESPAÑOL, F.: *La catedral de Lleida: Arquitectura y escultura trecentista*. A Congrés de la Seu Vella de Lleida, Actes. La Paeria, Lleida, 1991.

ESPAÑOL, F.: *La Seu Vella: els seus promotors*. A La seu Vella de Lleida. La catedral, els promotors, els artistes, s.XII a s.XV. Generalitat de Catalunya, Barcelona, 1991.

ESPAÑOL, F.-ESCOLA, M.: *Aviganya i els Montcada. La transformació d'una casa trinitaria en panteó familiar*. XY2 d'Art. nº 13. Barcelona, març 1987.

FABREGA, A.: La vida quotidiana a la catedral de Barcelona en declinar el Renaixement. Any 1580. Arxiu Capitular de la S.E. Catedral Basílica de Barcelona, 1978.

FALCON, M.I.: *La comercialización del trigo en Zaragoza a mediados del siglo XV*. Aragon en la Edad Media. I, Estudios de economia y sociedad en la Baja Edad Media, Zaragoza, 1977.

FERRER, J.A.: Notas sobre algunos canteros de la catedral de Huesca, 1497. Homenaje a D. Fedrerico Balaguer Sànchez, Huesca, 1987.

FERRER NAVARRO, R.: La exportación valenciana en el siglo XIV. C.S.I.C., Zaragoza, 1977.

FINESTRES, J.: Fragmento histórico de la ciudad, catedral e iglesia de Lérida. Manuscrito. Archivo Catedral, Lleida.

FITE, F.: Reculls d'història de la Vall d'Ager. Període Antic i Medieval. Centre d'estudis de la Vall d'Ager, Ager, 1985.

FITE, F.: *Grup de l'Anunciata-Museu diocesà de Lleida*, Thesaurus/estudis. L'art als bisbats de Catalunya. 1000-1800. Barcelona, 1985.

FITE, F.: *La Seu Vella*. A La seu Vella de Lleida. La catedral, els promotors, els artistes, s.XII a s.XV. Generalitat de Catalunya, Barcelona, 1991.

FOIS, B.. *Per una storia dell'alimentazione in Sardegna: prodotti alimentari e prezzi nel XIV secolo*. Archivo Storico Sardo, 34, 1, 1983.

FRAU, A.: *El rellotge de Mallorca*. Boletin de la Sociedad Arqueológica Luliana, II, Mallorca, 1887-1888.

FREEDMAN, P.H.: Tradició i regeneració a la Catalunya Medieval. Curial, Barcelona, 1985.

FREIXAS, P.: L'Art gòtic a Girona, segles XIII-XV. I.E.C., Barcelona, 1983.

GARCIA DE CORTAZAR, J.A.: *El aprovisionamiento de trigo en Vizcaya a finales del siglo XV*. Homenaje al Exmo. Sr. D. emilio Alarcos Garcia, II, Valladolid, 1967.

GARRABOU, R.: *Sobre la formació del mercat català en el segle XVIII. Una primera aproximació a base dels preus dels grans a Tàrrega. La formació de la Catalunya Moderna*, Recerques nº 1, Ed. Ariel, Barcelona, 1970.

GIMPEL, J.: Les bâtisseurs de cathédrales. Le temps qui court. Impremiere Tardy Quercy, 1973.

GONZALEZ GOMEZ, A.: *Producción y precio de cereales en Trigueros (Huelva), 1450-1512. A La España Medieval*. Estudios dedicados al Prof. D. julio Gonzalez Gonzalez. Facultad de Geografia-Historia de la Universidad Complutense de Madrid, nº1, 1980.

GONZALEZ MUÑIZ, M.A: Historia social del trabajo. Ed. Jucar, Madrid, 1975.

GUAL, M.: *Un manual catalan de mercaderia*, Anuario de Estudios Medievales, I, Barcelona, 1964.

GUAL, M.: Vocabulario del comercio medieval. Extracto del Boletin Arqueológico, Tarragona, 1968.

GUBERN, R.: *La crisis financiera de 1381 en la Corona de Aragon*. X Congreso Internazionale di Scienze Storiche, vol. II, Roma, 1955.

GUDIOL, J.: *De rellotges i rellotgers catalans*. La veu de Catalunya, 29 de juliol, 1919.

GUENEE, B.: Occidente durante los siglos XIV y XV. Los estados. Col. Nueva Clio, nº 22, Ed. Labor, Barcelona, 1985.

GUERRERO, A.: Cultivos herbáceos extensivos. Ed. Mundi-Prensa, Madrid, 1984, 3ª ed.

GUGLIELMI, N.: La ciudad medieval y sus gentes. Fundación para la Educación, la Ciencia y la Cultura. Buenos Aires, 1981.

HAMILTON, E.J.: Money, prices and wages in Valencia, Aragon and Navarre (1351-1500). Cambridge, 1936.

HAMILTON, E.J.: El tesoro americano y la revolución de los precios en España, 1501-1650. Ed. Ariel, Barcelona, 1975.

HEERS, J.: Occidente durante los siglos XIV y XV. Aspectos económicos y sociales. Col. Nueva Clio, Ed. Labor, Barcelona, 1984, 2ª ed. 1ª reemp.

HEISS, A.: Monedas hispano-cristianas. R.N. Milagro, Madrid, 1867.

HERNANDO, J.: *Els moralistes i l'alimentació a la Baixa Edat Mitjana*. A Alimentació i societat a la Catalunya Medieval, Dir. Riera, Anuario de Estudios Medievales, Anex 2º, C.S.I.C., barcelona, 1988.

HERRERA GES, M.: Petita guia per a visitar la Antiga Seu de Lleida. I.E.I., Lleida, 1915.

HERRERA GES, M.: Imatges de la Mare de Déu a l'Antiga Catedral de Lleida. Extret de Juventus, Barcelona, 1934.

HERRERA GES, M.: La catedral antigua de Lérida. Artes gráficas Ilerda, I.E.I., Lleida, 1948.

HERRERA GES, M.: *L'Antiga Seu de Lleida. Les mènsules de la Nau Major*. Extret del butlletí del centre excursionista de Lleida, Arts gràfiques Sol i Benet, Lleida.

HERRRERA GES, M.: L'Antiga Seu de Lleida. Fragments. La porta de la Anunciata. Extret del butlletí del Centre Excursionista de Lleida. Arts gràfiques Sol i Benet, Lleida.

HODGETT, G.A.J.: A social and Economic History of Medieval Europe. Methuen and Ltd., London, 1972.

HOMS, C.: *Los constructores de la catedral de Gerona*. Cuadernos de Historia Económica de Cataluña, XVII, Barcelona, 1977.

IBARRA RODRIGUEZ, E.: El problema cerealista en España durante el reinado de los Reyes Católicos, 1475-1516. Anales de Economia, C.S.I.C., Madrid, 1944.

IBARRA FOLGADO, J.M.: Los gremios del metal en Valencia en los siglos XII al XVIII.

IGLESIES, J.: *Pere Gil, S.I: (1551-1622) i la seva geografia de Catalunya*. Quaderns de Geografia, I, Barcelona, 1949.

IGLESIES, J.: *El fogatge de 1365-1370. Contribución al conocimiento de la poblacion de Catalunya en la segunda mitad del siglo XV*. Memorias de la Real Academia de Ciencias y Artes de Barcelona, 34, nº 694, 1962.

IGLESIES, J.: *El poblament de Catlunya els segles XIV i XV*. VI Congreso de Historia de la Corona de Aragón, Madrid, 1957.

IRANZO, M.T.: La Muralla de Huesca en la Edad Media, Diputación General de Aragón, Huesca, 1986.

IZQUIERDO, R.: *Normas sobre edificaciones en Toledo en el siglo XV*. Anuario de Estudios Medievales, nº 16, C.S.I.C., Barcelona, 1986.

JACOBS, D.: Los constructores de catedrales de la Edad Media. Ed. Timun Mas S.A., Barcelona, 1974.

JATZEN, H.: La arquitectura gótica. Ed. Nueva Clio, Argentina, 1970.

JUNYENT, E.: *Pórtico erudito de la relogeria catalana*, Cuadernos de relogeria, Madrid, 1957.

KARLINGER, H.: El arte gótico. Col. Historia del Arte, nºVII, Barcelona, 1932.

KULA, W.: Problemas y métodos de la historia económica. Ed. Península, Barcelona, 1974, 2ª ed.

LABROUSSE, E.: Fluctuaciones económicas e historia social, Tecnos, Madrid, 1978.

LACARRA, M.C.: *Un libro de fábrica de la Seo de Zaragoza. Aragón en la Edad Media*. Homenaje al profesor emérito Antonio Ubieto Arteta. Universidad de Zaragoza, 1989.

LACOSTE, J.: *La cathédrale de Lérida: les débuts de la sculpture*. Les Cahiers de Saint-Michel de Cuixà, 6, 1975.

LADERO, M.A.: *La ciudad medieval*. Historia de Sevilla, II, Universidad de Sevilla, 1976.

LADERO, M.A.-GONZALEZ JIMENEZ, M.: diezmo eclesiástico y producción de cereales en el reino de Sevilla, (1408-1503), Universidad de Sevilla, 1979.

LAMBERT, E.: El arte gótico en España en los siglos XII y XIII. Ed. Cátedra, Madrid, 1977.

LARA. F.: Lérida: La Seo Antigua. Ed. dilagro, Lleida, 1977.

LARA, F.: *Història de la Mare de Déu dels Fillols*. Ilerda, 40, Lleida, 1979.

LARA, F.: Las catedrales de Lérida., Ed. Everest, León, 1982.

LARREA, A.: Tratado práctico de viticultura y enologia. Ed. Aedos, barcelona, 1962.

LEDESMA, M.L.-FALCON, M.I.: Zaragoza en al Baja Edad Media, Zaragoza, 1977.

LE GOFF,: La civilización del occidente medieval, Ed. Juventut, barcelona, 1969.

LE GOFF, J.: Tiempo, trabajo y cultura en el occidente medieval, Ed. Taurus S.A., Madrid, 1978.

LE GOFF,: *La ciudad como agente de civilización*. A Historia económica de Europa, Dir. Cipolla, ed. Ariel, Barcelona, 1979.

LOPEZ DE MENESES, A.: Documentos a cerca de la Peste Negra en los dominios de la Corona de Aragón. C.S.I.C., Zaragoza, 1956.

LOSCERTALES, P.: costumbres de Lérida. Casa provincial de la Caridad de Barcelona, Facultad de Derecho de la Universidad de Barcelona, Barcelona, 1946.

LLADONOSA, J.: *El portal de les Novies o de la Anunciata. Miscelanea de Historia Artística Ilerdense. Notas sobre la Seo Antigua de Lérida*. Ilerda, 1945, año III, nºIV.

LLADONOSA, J.: Miscelánea de Historia artística ilerdense III. El pórtico de los Apóstoles de la Seo Vieja de Lérida. I.E.I., Lérida, 1947.

LLADONOSA, J.: El desarrollo urbano de Lérida a través de su historia. Divulgaciones Leridanas, Lérida, 1950-1951.

LLADONOSA, J.: *Dependencias y anejos de la Seo Antigua*. Ciudad, Maig, 1956, Lleida.

LLADONOSA, J.: *Prelados franceses y maestros escultores de la Obra de la Seo en el siglo XIV*, Acento, nº79, Març 1961, Lleida.

LLADONOSA, J.: *Pere de Coma, introductor de l'art romanic a Lleida*. Serra d'Or, Any IV, núm.2, Barcelona, 1962.

LLADONOSA, J.: *Santa Maria l'Antiga i la primitiva canonja de Lleida (1149-1278)*. Extret de Miscel.lania Històrica Catalana, Poblet, 1970.

LLADONOSA, J.: Història de LLeida. 2 Vol. Ed. Camps, Tàrrega, 1971.

LLADONOSA, J.: Lérida medieval. Vol.II, Ed. Dilagro, Lleida, 1975.

LLADONOSA, J.: La Suda, parroquia de la Seu de Lleida. Càtedra de Cultura Catalana Samuel Gili i Gaya, I.E.I., Lleida, 1979.

LLADONOSA, J.: Visita a la catedral antigua de Lérida. Artis, Lérida, 1980.

LLADONOSA, J.: La ciutat de LLeida, Vol. III, Ed. Curial, Barcelona, 1980.

LLADONOSA, J.: Els carrers i places de la Lleida actual amb més pes històric. Col. La Banqueta nº2, Lleida, 1983.

LLADONOSA, J.-SANAHUJA, P.: Notas sobre la Seo Antigua de Lérida, I.E.I., Lérida, 1946.

LLENSA, S.: Breve historia de las medidas agrarias de la antigüedad y su estudio particular de aquellas cuyo uso es tradicional en Catalunya. Camara Oficial Sindical Agraria, Barcelona, 1952.

LLOP, M.: *El mercado y los precios de la carne en Valencia, 1400-1500*. Escritos del Vedat, VI, Valencia, 1976.

LOPEZ, M.P.: La pabostria de la iglesia de San Salvador de Zaragoza, en el último tercio del siglo XIII, Diputación Provincial, Zaragoza, 1980.

MADURELL, J.M.: *El arte en la comarca alta del Urgell*, Anales y boletin de los museos de arte de Barcelona, Barcelona, 1946.

MADURELL, J.M.: Los contratos de obras en los protocolos notariales y su aportación en la historia de la arquitectura. Colegio Notarial de Barcelona, Barcelona, 1948.

MADURELL, J.M.: *La contratación laboral judaica y conversa en Barcelona, (1349-1416). Documentos para su estudio*. Sefarad, XVI, 1956 i XVII, 1957.

MADURELL, J.M.: *Fargues, martinets i clavaó*. Patronato Eximenis de la Esc. Diputación Provincial de Gerona y José Mª Quadrado, Vol. XXI, Anys 1972-1973.

MARES, F.: Las tumbas reales de los monarcas de Cataluña y Aragon del monasterio de Santa Maria de Poblet. Asociación de Bibliófilos, Barcelona, 1952-1953.

MATAMOROS, J.: La catedral de Tortosa. Trabajos monográficos acerca de su construcción. Ed. Católica, Tortosa, 1932.

MATEU LLOPIS, F.: Los recursos económicos de Juan II en Lérida y Tárrega, durante las turbaciones del Principado en 1465. Hispania, nº8, 1942.

MATEU LLOPIS, F.: Datos y documentos para la historia monetaria de Lérida, s. XIII a XVII. I.E.I. Lleida, 1945.

MATEU LLOPIS, F.: Glosario Hispánico de Numismática. C.S.I.C., Barcelona, 1947.

MATEU LLOPIS, F.: *El florí d'or d'Aragó*. Numisma nº28, Madrid, 1957.

MATEU LLOPIS, F.: *Sobre el curso legal de la moneda en Aragón, Cataluña, Valencia y Mallorca*. VII Congreso de la Corona de Aragon, Barcelona, 1962.

MATEU LLOPIS, F.: *Para el estudio del monedaje en Aragón, Tortosa y Lérida en el siglo XIV*. Miscelanea de estudios dedicados a la memoria de Jesus Ernesto Martinez Ferrando, Archivero. Asociación nacional de bibliotecarios, archiveros y arqueólogos, Madrid, 1968.

MATEU LLOPIS, F.: *Lérida y sus relaciones con valencia, (algunos aspectos)*. Càtedra de cultura catalana Samuel Gili i Gaya, nº25, Lleida, 1976.

MATEU, M.D.: *Pedro de Penyafreta, escultor de Jaume II, de Aragón*. Separata extreta de Santes Creus, vol. IV, nº31, 1970.

MAURER, J.: *Puntualización a cerca de los relojes catalanes*. Cuadernos de relogeria, Madrid, 1958.

MAURER, J.: *Mas datos a cerca de la relogeria catalana*. Cuadernos de relogeria, Madrid, 1958.

MAURO, F.: Europa en el siglo XVI. Aspectos económicos. Ed Labor, Barcelona, 1969.

MENJOT, D.: *Los trabajos de la construcción en el 1400: primeros enfoques*. Miscelánea Medieval Murciana, VI, Murcia, 1980.

MIRAMBELL, E.: *Un libro de cuentas del siglo XV de la Iglesia de Castelló de Ampurias*. Revista de Archivos, Bibliotecas y Museos, LXXII, Madrid, 1964-1965.

MIRET SANS, J.: *La esclavitud en Cataluña en los últimos tiempos de la Edad Media*. Extraxte de la Revue Hispanique, XLI, New York-Paris, 1917.

MISKIMIN, H.A.: La economia de Europa en el alto Renacimiento (1300-1460). Ed. Catedra, madrid, 1980.

MISKIMIN, H.A.: Money and Power in fifteenth-century. France. Yale University, 1984.

MITRE, E.: Introducción a la historia de la Edad Media europea. Historia Universal Istmo, Madrid, 1983, 2ª ed.

MONTAÑES, L.: *Noticias sobre los primitivos relojes catalanes*. Cuadernos de relogeria, 12, Madrid, 1958.

MORALES, J.J.-TORREBLANCA, M.J.: *Tiempo y relojes en Teruel en el siglo XV*. Aragon en la Edad Media, VIII, Universidad de Zaragoza, 1989.

MUT, E.: La vida económica en Lérida, 1150-1500. Imprenta escuela provincial, Lleida, 1953.

NIETO, M.: *La crisis demográfica y social del siglo XIV en Córdoba*. Anales del Instituto Luis de Góngora, III, Cordoba, 1973.

NOGUERA, J.: Viticultura práctica. Ed. Dilagro, Lleida, 1972.

NORTH, D.C.-THOMAS, R.P.: The Rise of the western world. University Press, Cambridge, 1973.

PADILLA, J.I.: *Las campanas horarias de la catedral de Lleida: hacia una nueva cesura del tiempo urbano (s.XV)*. A Congrés de la Seu Vella de Lleida, Actes, La Paeria, Lleida, 1991.

PATAULT, A.M.: *Hommes et femmes de corps en Champagne Meridionale à la fin du Moyen-Age*. Annales de l'est. Université de Nancy, II. Memorie nº58, 1978.

PAZ, R.: *Tasas de artículos mercaderias y salarios en el siglo XV*. A Homenaje a Federico Navarro, A.N.B.A.A., Madrid, 1973.

PELAEZ, M.J.: Catalunya después de la guerra civil del siglo XV., Ed. Curial, Barcelona, 1981.

PEGOLOTTI, F.B.: La practica de la mercatura. Kraus Reprint C.O. New-York, 1970.

PHELPS BROWN, E.H.-HOPKINS, S.V.: *Seven centuries of the prices of consumables compared with builders' wages-rates*. Economica, nova sèrie XXIII, 1956.

PHELPS BROWN, E.H.-HOPKINS, S.V.: *Buiders wage-rates, prices and population: some further evidence*. Economica, feber 1959.

PEREDA, M.-GARCIA, E.: Gargollo y otros campaneros. Libreria moderna, Santander, 1954.

PINTO, G.: *L'organizzazione del lavoro nei cantieri edili (italo centro-settentrionale)*. Centro italiano di Studi di Storia e d'Arte. Convengo Internazionale 10º, Pistoia, 1981, Pistoia: El mondo del lavoro nell'Italia di secoli XII-XV, Pistoia, 1984.

PIRENNE, H.: Historia de Europa. Desde las invasiones hasta el siglo XVI. Mèxico, 1974, 3ª reimp.

PITA, R.: *Los últimos años de la existencia de la Alhama Hebrea de Lérida, (1490-1492)*. Ilerda, 43, Lleida, 1982.

PLEYAN de PORTA, J.: Apuntes de historia de Lérida, o sea compendiosa reseña de sus mas principales hechos desde la fundacion de la ciudad hasta nuestros tiempos. Imprenta de Carruez, Lleida, 1873.

PONS, A.: Libre del mostassaf de Mallorca. C.S.I.C., Mallorca, 1949.

PONSICH, P.: *La catédrale Daint jean de Perpignan*. Les etudes Roussilounaises. 3º anne, nº 2,3,4, abril-desembre, 1953.

PORTELLA-ALBERCH: *El desenvolupament demografic i les fluctuacions dels preus del blat a Girona, 1850-1900*. Girona nº75, Girona, 1976.

POSTAN, M.M.: Ensayos sobre agricultura y problemas generales de la economia medieval. ED. XXI, Madrid, 1981.

POUNDS, N.J.G.: Historia económica de la Europa medieval, Ed. Crítica, Barcelona, 1981.

PRIM TARRAGO, A.: *La Catedral Antiga*. LLeida, nº 41, 42, 43, 44, Lleida, 1926-1927

PUIGGARI, J.: *Noticia de algunos artistas catalanes inéditos de la Edad Media y del Renacimiento*. Memoria de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona, T.III, Barcelona, 1880.

RAZQUIN, J.Mª.: *Un inventor de campanas de Santa Maria de Cervera del 1372*. Ilerda, nº44, Lleida, 1983.

RIERA, A.: *Sistemes alimentaris i estructura social.* A Alimentació i societat a la Catalunya Medieval. Dir. Riera. Anuario de Estudios Medievales, Anex 2º, Barcelona, 1988.

RIU, M.: La vida, las costumbres y el amor en la Edad Media. Gasso Hnos. editores, barcelona, 1959.

RIU, M.: *Contribution a l'etude des techniques de construccion au Mogen-Age: parements, modules et outils*. Histoire des techniques et sources documentaires, cahier nº3, 1980.

RIU, M.: Lecciones de historia medieval. Ed. teida, barcelona, 1985, 7ª de.

RIU, M: La Baja Edad Media del siglo XII al siglo XV. Ed. Montesinos, Barcelona, 1986.

ROCA FLOREJACHS, L.: La Seo de Lérida. Memoria de la catedral antigua. Sol i Benet, Lleida, 1911.

RODRIGUEZ CODOLA, M.: *Algo de maestros pintores de vidrios y notas sobre vidrieras de colores*. Memorias de la Real Academia de Ciencias y Artes de Barcelona. Vol. XXII, nº568, Barcelona, 1944.

ROEHL,: *Pautas y estructuras de la demanda*. A CIPOLLA, C.: Historia económica de Europa en la Edad Media. Ed. Ariel, Barcelona, 1979.

RONCIERE, Ch. M. de la: Prix et salaires à Florence au XIVe siècle 1280-1380. Ecole frençaise de Rome, Roma, 1982.

BIBLIOTECA VIRTUAL MIGUEL DE CERVANTES

RONCIERE, Ch. M. de la-CONTAMINE, Ph.-DELORT, R.: L'Europe au moyen age. T. III. Ed. Armand Colin, Paris, 1971.

RUBIO GARCIA, L.: Introducción al estudio de las representaciones sacras en lérida. I.E.I., Lleida, 1949.

RUBIO VELA, A.: *A propósito del mal any primer. Dificultades cerealísticas en la Corona de Aragón en los años treinta del siglo XIV*. Estudios dedicados a Juan Peset Aleixandre, III, Universidad de Valencia, 1982.

RUBIO VELA, A.: Pobreza, emfermedad y asisténcia hospitalaria en la Valencia del siglo XIV. Diputació Provincial de València, 1984.

RUIZ DOMENEC, J.E.: *La crisis económica de la Corona de Aragón ¿realidad o ficción historiográfica?*, Cuadernos de Historia (Anejos revista Hispania) T.8, Madrid, 1977.

RUSSELL, J.C.: *La población en Europa del año 550 al 100*. A CIPOLLA: Historia económica de Europa en la Edad Media, Ed. Ariel, Barcelona, 1979.

SAINZ de BARANDA, P.: España Sagrada. T. 47, Imprenta de la Real Academia de la Historia. Madrid, 1850.

SALRACH, S.M.-DURAN, E.: Historia del Països Catalans. T.I, E.D.H.A.S.A., Barcelona, 1982.

SANAHUJA, P.: Historia de la Beneficencia en Lérida. I.E.I., Lleida, 1944.

SANCHEZ ADELL, J.: *Notas sobre pesas y medidas en el Castellon medieval*. Boletin de la Sociedad Castellonense de Cultura, XXXVII, Castelló, 1961.

SANCHIS SIVERA, J.: Vidriera historiada medieval, en la catedral de Valencia. Imprenta de Antonio Lopez i Cª, Valencia, 1918.

SANCHIS SIVERA, J.: Arquitectos y escultores de la catedral de Valencia.

SANTAMARIA, A.: *Aportación al estudio de la economia de Valencia durante el siglo XV*. VI Congreso de Historia de la Corona de Aragón, 1957.

SARRATE, J.: *Las portadas románicas de la Seo Antigua de lérida*, Imprenta Mariana, Lleida, 1972.

SAYOUS, A.E.: Els mètodes comercials a la Barcelona medieval. Ed. Base, Barcelona, 1975.

SERRA BARTRA, M.: *Sobre el campanar de la Seu de Lleida*. Lleida, nº73, Any V, 1928.

SERRA PUIG, E.: *Els cereals a la Barcelona del segle XIV*. A RIERA.: Alimentació i societat a la Catalunya Medieval, Anuario de Estudios Medievales, Anex 2º, Barcelona, 1988.

SERRA RAFOLS, E.: *Urbanisme a les ciutats catalanes del segle XIV*. VIII Congreso de Historia de la Corona de Aragón. T.I, Valencia, 1969.

SESMA, J.A.: *Trayectoria económica de la hacienda en el reino de Aragón en el siglo XV*. Aragon en la Edad Media. I Zaragoza, 1979.

SESMA, J.A.: *El comercio de exportación de trigo, aceite y lana desde Zaragoza a mediados del siglo XV*. Aragon en la Edad Media, I, 1977

SESMA, J.A.-LIBANO, A.: Léxico del comercio medieval en Aragón, s.XV., Institucion Fernando el católico, C.S.I.C., Zaragoza, 1982.

SEVILLANO, F.: Pesas y medidas en Mallorca desde el siglo XIII al XIX. Palma de Mallorca, 1974.

SEVILLANO, F.: Valencia urbana en los siglos XIII y XIV a traves de los libros del mustaçaf, Valencia, 1953.

SIVERY, G.: L'economie du Royanme de France au siecle de Saint Louis (vers 1180 vers 1315), Lille, France, 1984.

SLICHER van BATH, B.H.: Historia agraria de Europa occidental 500-1850. Ed. península, Barcelona, 1978, 2ªed.

SOBREQUES CALLICO, J.: *La Peste Negra en la Península Ibérica*. Anuario de Estudios Medievales, 7, Barcelona, 1970-1971.

SOBREQUES CALLICO, J.: *Aspectos económicos de la vida en Barcelona durante la Guerra Civil catalana de 1462-1472*, Cuadernos de Historia Económica de Catalunya, 1969-1970.

SOBREQUES VIDAL, S.-SOBREQUES CALLICO, J.: La guerra civil catalana del segle XV. 2 vol. Ed. 62, Barcelona, 1973.

STOUFF, L.: Ravitaillement et alimentation en Provence aux XIV et XV siecles. Ed. Mouton, Paris, 1970.

STREET, G.E.: La arquitectura gótica en España, Ed. Saturnino Calleja, S.A., Madrid, 1926.

SUAREZ FERNANDEZ, L.: Historia social y economica de la Edad Media europea. Espasa Calpe, Madrid, 1969.

SUREDA, J.: Historia de la arquitectura española, T.I. Exclusiva de ediciones, Zaragoza, 1985.

SUREDA, J.: La España gótica. T.II, Ed. Encuentro, Madrid, 1987.

TANGHERONI, M.: Aspetti del commercio dei cereali nei Paesi della Corona d'Aragona. Consiglio Nazionale delle Ricerche. Centro di studi sui rapporti italo-iberici/Cagliari, Pacini Editore, Pisa, 1981.

TARRAGO PLEYAN, J.A.: Aportació a l'estudi de la moneda pugesa de Lleida., I.E.I., Lleida, 1977.

TARRAGO VALENTINES, J.F.: Hospitales en Lérida durante los siglos XII al XVI. Gráficas Larrosa, Lleida, 1975.

TARRAGONA, J.: *Inscripcions i làpides sepulcrals a la Seu Vella de Lleida*, Ilerda, nº40.

TARRAGONA, J.-CORBELLA, J.A.-GONZALEZ, J.R.-RODRIGUEZ, J.I.*: El Pòrtic dels Apòstols de la Seu Vella de Lleida*. A Congrés de la Seu Vella de Lleida, Actes, La Paeria, lleida, 1991.

TERES, R.: La renovació de l'escultura gòtica a Barcelona a l'entorn del 1400. Tesi de llicenciatura. U.B.

TERES, R.: Pere ça Anglada, introducció de l'estil internacional en l'escultura catalana. Art-estudi, Barcelona, 1987.

TERES, R.: *L'escultura del segle XV a la Seu Vella*. A Congrés de la Seu Vella de Lleida, Actes. La Paeria, Lleida, 1991.

TORRES BALBAS, L.: *Arquitectura gótica*. A Ars Hispaniae vol. VII., Madrid, 1956.

TORRES BALBAS, L.-CERVERA, L.-CHUECA, F.-BIDAGOR, P.: Resumen histórico del urbanismo en España. Instituto de Estudios de Administración Local. Madrid, 1954.

TORRES FONTES, J.: *El ordenamiento de precios y salarios de Pedro I al reino de Murcia*. Anuario de Historia del Derecho Español, XXXI, Madrid, 1961.

TREPPO, M. del: Els mercaders catalans i l'expansió de la corona catalano-aragonesa al segle XV. Ed. Curial, Barcelona, 1976.

TRUPP, S.L.: *La industria medieval, 1000-1500*. A CIPOLLA: Historia económica de Europa, T.I. Ed. ariel, Barcelona, 1979.

UBIETO,A.: Ciclos económicos en la Edad Media Española, Valencia, 1969.

UDINA, A.M.: *Nuevos datos para el estudio del comercio de productos alimenticios en Barcelona en el siglo XV*. IX Congreso de Historia de la Corona de Aragón, Vol.IV, Nápoles 1973.

VALLES, A.: La construcció de la catedral de Barcelona segons els Llibres d'obra. (1325-1383). Tesi de llicenciatura. Dir. Carme Batlle.

BIBLIOTECA VIRTUAL MIGUEL DE CERVANTES

VEDEL, V.: Ideales culturales de la Edad Media. La vida en las ciudades. Ed. labor, Barcelona, 1931.

VENTURA, D.: *Prezzi e salari a Randazzo agli inizi dell'Eta Moderna*. Nuova Revista Storica, 72, 1-2, 1988.

VICENS VIVES, J.: *Evolución de la economia catalana durante la primera mitad del segle XV*. IV Congreso de Historia de la Corona de Aragon, Palma de Mallorca, 1955.

VICENS VIVES, J.: Els trastàmares (segle XV). Ed. Vicens Vives, Barcelona, 1969, 2ª reimp.

VICENS VIVES, J.: Historia social y económica de España y América. Vol. II, Ed. Vicens Vives, Barcelona, 1972.

VICENS VIVES, J.: Manual de historia económica de España. Ed. Vicens Vives, Barcelona, 1977, 4ª reed.

VICENS VIVES, J.: Historia de los remensas (en el siglo XV). Ed. vicens Vives, Barcelona, 1978.

VICENS VIVES, J.-SUAREZ FERNANDEZ-CARRERE, Cl.: *La economia de los paises de la Corona de Aragón en la Baja Edad media*, VI Congreso de Historia de la Corona de Aragón, Cerdeña 1957.

VICEDO, E.: Producció, propietat i renda a les terres de Lleida al segle XVIII. Tesi doctoral. U.A.B., Barcelona, 1987.

VIELLARD, J.: Horloges et horlogers catalans à la fin de Mon Age. *Bulletin Hispanique*, LXIII, nº394, 1961.

VILAR, P.: Catalunya dins l'Espanya Moderna. Vol. I. Ed. 62, Barcelona, 1966-1968, 2ª ed.

VILAR, P.: Oro y moneda en la historia (1450-1920). Ed. Ariel, barcelona, 1972, 2ª ed.

VILAR, P.: Crecimiento y desarrollo. Ed. ariel, Barcelona, 1976, 3ª ed.

VILLANUEVA, J.: Viaje literario a las iglésias de España. T. XVI, Imprenta de la Real Academia de la Historia, Madrid, 1851.

VINYOLES, T.M.: La vida quotidiana a Barcelona vers 1400. Ed. Rafael Dalmau, Barcelona, 1985.

VINYOLES, T.M.: Historia urbana del pla de Barcelona, Ajuntament de Barcelona, 1990.

VIVES MIRET, J.: *El maestro Reinard des Fonoll lapicida ingés en Catalunya (1320-1360)*. Santes Creus, Publicaciones del Archivo Bibliográfico, nº14, 1961.

VIVES MIRET, J.: Reinard des Fonoll mestre britanic renovador de l'art gótic, veí de Montblanc. Publicacions del Museu de Montblanc i comarca, Montblanc, 1962.

VIVES MIRET, J.: Reinard des Fonoll escultor i arquitecte angles renovador de l'art gótic a Catalunya, (1321-1362). Ed. Blume, Barcelona, 1969.

WEBSBER, J.: Francesc Eximeniç. La societat catalana al segle XIV. Ed. 62, Barcelona, 1980, 2ºed.

WOLFF, F.: *Reflexions sur l'histoire des prix dans la península ibérique*. Studi in memoria di Federico Melis, III, Napoles, 1978.

WOLF, Ph.-MAURO, F.: *La época del artesanado (siglos V-XVIII).* A PARIAS: Historia general del trabajo. Ed. Grijalbo, Barcelona, 1965.

YARZA, J.: *Artista-artesano en el gótico catalan*. A Lambard: estudis d'art medieval. /Amics de l'Art romànic, Vol. III, I.E.C., Barcelona, 1987.

YARZA, J.: Arte y arquitectura en españa. 500-1250. Ed. Catedra, madrid, 1979.

YARZA, J.: Fuentes y Documentos para la Historia del Arte Medieval, II,

D.D.A.A.: Moments crucials de la Historia de Catalunya, Ed. Vicens Vives, Barcelona, 1962.

D.D.A.A.: Geografia Física dels Paisos Catalans. Ed. Ketres, 1979, 2ª ed. rev.

D.D.A.A.: Burgos en la edad Media. Junta de Castilla y Leon. consejeria de Educación y Cultura, León, 1984.

D.D.A.A.: Terra, treball i propietat. Classes agraries i regim senyorial als paisos catalans. Ed. Crítica, Barcelona, 1986.

DICCIONARI RAFOLS DE ARTISTAS DE CATALUNYA, BALEARES I VALENCIA. Edicions catalanes S.A., Barcelona, 1980.

ALCOVE, - MOLL, F.de B.: DICCIONARI CATALA-VALENCIA-MALLORQUI, Barcelona, 1968

GRA GEOGRAFIA COMARCAL DE CATALUNYA. T.10. El Segrià, les Garrigues, La Noguera i el Baix Cinca. Fundació Enciclopedia Catalana, Barcelona, 1983.

ANNEXES DOCUMENTALS

BIBLIOTECA VIRTUAL
MIGUEL DE CERVANTES

TRANSCRIPCIÓ DE DOCUMENTS.

Hem considerat interessant transcriure algunes planes de dos llibres d'obra, perquè el lector conegui com és la font documental que hem emprat. Hem escollit, d'entre tots, els llibres d'obra corresponents a dos períodes de temps ben allunyats entre si, els anys 1363 i 1456. Tot i la diferència temporal de gairebé un segle, podem comprobar que els continguts i el sistema emprat en el seu enregistrament en els llibres de comptes no varien.

LLIBRE D'OBRA DE L'ANY 1363.

FOL. 6V

Rebuda de les partilles dels diners de ço que pertany a la obra en totes les pebordries e de tots blats.

GENER E FEBRER

Suma maior de tot lo forment de les dites pebordries exceptat aquel del camp de Juneda, per ço com seu a fer altra partylla a tots senyors XLVI cafiços IIII fanegues, del qual toque a l'Almoyna IIII cafiços e VII fanegues V almuts e mig.

Suma major de tot lo forment del camp de Juneda a tots senyors LV cafiços VII fanegues, del qual toque a l'Almoyna IV cafiços VI fanegues VI almuts e mig.

Suma de tot lo forment pertanyent a l'Almoyna en les dites pebordries..... X cafiços II fanegues III almuts.

Partilla d'ordi dels Castells.

Suma major de tot l'ordi dels Castells a tots senyors CVI cafiços V fanegues, del qual toque a l'Almoyna X cafiços Vii fanegues VI almuts e mig.

Partylla d'ordi del camp de Juneda

Suma major de tot l'ordi del camp de juneda a tots senyors LXXXII cafiços III fanegues, del qual toque a l'Almoyna VIII cafiços II fanegues VI almuts e mig.

Suma de tot l'ordi pertanyent en les dites pebordries a l'Almoyna.....XVIII cafiços X fanegues IV almuts.

FOL. 7R.

Partylla d'avena dels Castells.

Suma major de tota l'avena dels castells a tots senyors X cafiços, de la qual toque a l'Almoyna I cafiç.

Partylla d'avena del camp de Juneda.

Suma major de tota l'avena del camps de Juneda a tots senyors XXII cafiços VI fanegues, dels quals toque a l'Almoyna II cafiços III fanegues.

Suma de tota l'avena pertanyent a l'Almoyna en les dites pebordries.....III cafiços III fanegues.

Partylla de les menuncies dels Castells.

Suma major de tots los diners de les menuncies dels castells a tots senyors V milia CCCCX sous, dels quals levam per cartes e per corredures LVII sous I diner, roma a partir V milia CCCLII sous XI diners dels quals los blats de la mijana sobirana en que lo senyor bisbe no pren sino lo huyte de CCC sous, roman a partir MMMMLII sous XI diners, dels quals toque a l'Almoyna CCCCLV sous III diners malla.

Item fem partilla dels CCC sous dels blats de la mijana sobirana en que lo senyor bisbe no pren sino lo huyte, dels quals toque a l'Almoyna LXXX sous.

Suma dels diners de les menuncies e de blats menuts del camp de Juneda a tots senyors MCCCXCIX sous, dels quals levam per cartes e per corredures XVI sous X diners, romans a partir MCCCCLXXXII sous II diners, dels quals toque a l'Almoyna CXCII sous II diners malla.

Suma dels diners que toquen a l'Almoyna en les pebordries.....CCXXVII sous V diners malla.

FOL. 7V.

MARÇ E ABRIL

Partylla de març e abril, any MCCCLXIII

Suma major de tot lo forment de les dites pebordries a tots senyors LXXVII cafiços, dels quals toque a l'Almoyna VII cafiços VIII fanegues III almuts e mig.

Partylla d'ordi.

Suma major de tot l'ordi de les dites pebordries a tots senyors LVII cafiços una fanega, del qual donam al censal del dega V cafiços II fanegues IIII almuts e mig, toquen a partir LII cafiços I fanega, del qual toque a l'Almoyna V cafiços II fanegues IIII almuts e mig.

Suma de l'ordi de les dites pebordries pertanyent a l'Almoyna V cafiços II fanegues IIII almuts e mig.

Partylla d'avena.

Suma major de tota l'avena de Montagut de les torrres d'Açanuy e del graner de Leyda a tots senyors V cafiços X fanegues, de la qual toque a l'Almoyna VII fanegues.

Item rebi de les menucies de faves de les dites pebordries II almuts e mig les qual veni a raho de VI diners per damunt, fan XV diners.

Item rebi de cebes e d'ayls que tocaben al dret de l'Almoyna XIIII diners.

Partylla de diners de menuncies de les dites pebordries.

Fo venuda la verema del celer de Segarra an Pasqual Fontova e an Pere Ferrer per preu de MMMC sous, dels quals toue a l'Almoyna CCCLX sous, dels quals CCCLX sous e CXL sous que toquen a l'Almoyna deven levar per cartes e per corredures VI sous VI diners, roman que toque a l'almoyna en les dites pebordries CCCCXC sous VI diners malla.

Suma major de tots los diners de les dites pebordries a tots senyors no cal fer partilla ja que han ahut les pebordries sa part.

FOL. 8R.

MAIG.

Partylla dels blats e de diners del mes de mayg ho de la pebordria pertanyents a l'Almoyna de l'any desus dit.

Partylla de forment dels Castells.

Suma major de tot lo forment dels Castells a tots senyors LXIII cafiços VII fanegues III almuts del qual toque a l'Almoyna VI cafiços IIII fanegues III almuts.

Suma de tot lo forment de Çudanell a tots senyors XVII cafiços IIII fanegues, del qual toque a l'Almoyna I cafiç VIII fanegues VII almuts.

Suma de tot lo forment de la dita pebordria pertanyent a l'Almoyna d'aquest any VIII cafiços I fanega e I almut.

Partylla d'ordi dels Castells.

Suma major de tot l'ordi dels Castells a tots senyors XCIII cafiços IX fanegues, del qual toque a l'Almoyna IX cafiços III fanegues IIII almuts e mig.

Suma l'ordi de Çudanell a tots senyors VIII cafiços IX fanegues, del qual toque a l'Almoyna X fanegues IIII almuts e mig.

Suma de tot l'ordi pertanyent a l'Almoyna en la dita pebordria d'aquest any de LXIII..... X cafiços III fanegues.

FOL. 8V.

Partylla d'avena dels Castells.

Suma major de tota l'avena dels Castells a tots senyors XVI cafiços VI fanegues VI almuts, de la qual toque a l'Almoyna I cafiç VII fanegues X almuts.

Partylla de l'avena de Çudanell.

Suma de l'avena de Çudanell a tots senyors XV fanegues, de la qual toque a l'Almoyna I fanegua VI almuts.

Suma major de tota l'avena de la dita pebordria pertanyent a l'Almoyna d'aquest any I cafiç IX fanegues IIII almuts.

Partylla dels diners dels blats venuts e de tota la dita pebordria.

Suma de tots los diners de tots los blats venuts a tots senyors MMMI sous, dels quals toque a l'Almoyna CC sous I diner e pugesa.

Partylla dels diners de les menucies dels Castells de la dita pebordria.

Suma dels diners de les menucies dels Castells de la dita pebordria a tots senyors MMCCCLXX sous, dels quals levan per cartes e per corredures XXIX sous XI diners. Roman a partir MMCCCXL sous I diner, dels quals toque a l'Almoyna CCLXXXIIII sous.

Partylla de les menucies de Çudanell e de Granyana.

Suma de tots los diners de les menucies de Çudanell e de Granyana a tots senyors MCCCL sous, dels quals levan per cartes e per corredures XIX sous IIII diners. Roman a partir MCCCCXXX sous IX diners, dels quals levan per raho dels blats de Granyana en que lo senyor bisbe no pren sino lo huyté, LXV sous. Roman a partir MCCCLXV sous IX diners, dels quals toque a l'Almoyna CXXXVI sous VII diners.

Item fem partylla dels dits LXV sous dels blats de Granyana an que lo senyor bisbe no pren sino lo huyté, dels quals toque a l'Almoyna LVI sous VI diners.

FOL. 9R.
JUNY E JULIOL.

Partylla dels mesos de juny e juliol.

Suma de tots los diners de les menucies del celer de Santa Maria e de les menucies de Santa Maria de l'Horta e la delma del celer de Santa Maria a tots senyors VII milia DCCCCLX sous, dels quals levan per cartes e correduries LXX sous X diners. Roman a partir VII milia DCCCLXXXIX sous II diners, dels quals levan per les mesions comunes del celer de Santa Maria CLXX sous. Roman a partir VII milia DCCXIX sous II diners, dels quals levan per los blats del celer de Santa Maria en que lo senyor bisbe no pren sino lo huyté MCCCCLX sous. Roman a partir dels quals fem partylla VI milia e CCLIX sous II diners, dels quals toque a l'almoyna DCXXV sous XI diners.

Item fem partylla dels MCCCCLX sous dels blats del celer de Santa Maria en que lo senyor bisbe no pren sino lo huyté, dels quals toque a l'Almoyna CXLVI sous.

Suma de tots los diners de les dites pebordries pertanyents a l'Almoyna de l'any desus dit DCCLXXI sous XI diners.

Pertylla de forment.

Suma de tot lo forment a tots senyors XI cafiços, del qual levan per lo sensal del cabiscol VII cafiços II fanegues. Roman a partir III cafiços X fanegues, del qual toque a l'Almoyna III fanegues V almuts e mig.

Pertylla d'ordi

Suma de tot l'ordi a tots senyors XIX cafiços XI fanegues, del qual levan per lo sensal del cabiscol VII cafiços XI fanegues. Roman a partir XII cafiços IX fanegues, del qual levan per raho del sensal de l'avena que no bastare e navie mins que l'ordi IIII cafiços V fanegues. Roman a partir VIII cafiços IIII fanegues del qual toque a l'Almoyna X fanegues.

Niquil pertylla d'avena.

FOLI 9V.
AGOST E SETEMBRE.

Partylla de forment de les dites pebordries.

Suma major de tot lo forment de les dites pebordries a tots senyors XLVIII cafiços II fanegues, del qual toque a l'Almoyna IIII cafiços IX fanegues VII almuts.

Partylla de l'ordi de les dites pebordries.

Suma major de tot l'ordi de les dites pebordries a tots senyors XXXV cafiços I fanegua IIII almuts e mig, del qual toque a l'Almoyna III cafiços VI fanegues I almut e mig.

Partylla d'avena de les dites pebordies.

Suma major de tota l'avena a tots senyors XVII cafiços X fanegues VI almuts, de la qual toque a l'Almoyna I cafiç II fanegues V almuts e mig.

Partylla dels diners de les menucies.

Suma major de tots los diners de les menucies a tots senyors MCCCXXX sous, dels quals levan per carta o per corredures per raho del delme de la carn que les altres ja eren pagades V sous II diners. Roman a partir MCCCXXIIII sous X diners dels quals levan XX sous que lo senyor dega lexa al comprador de la delma de la casa per raho car los castelans li havien pres dels anyels en lo loch de Vilanova d'Alpicat. Item ne levam per meso que fan lo dia que fem les partylles IIII sous X diners. Roman dels quals fem partylla MCCC sous dels quals toque a l'Almoyna CXXX sous.

FOL. 10R.
OCTUBRE

Partylla de forment del mes d'octubre Suma lo forment de la dita pebordria a tots senyors XIII cafiços I fanegues, del qual toque a l'Almoyna I cafiç III fanegues VII almuts e mig.

Partylla d'ordi.
Suma l'ordi de la dita pebordria a tots senyors XIIII cafiços VII fanegues, del qual toque a l'Almoyna I cafiç V fanegues IIII almuts e mig.

Partylla d'avena
Suma la avena de la dita pebordria a tots senyors XIX fanegues de la qual toque a l'Almoyna I fanegua XI almuts.

Partylla de diners de les menucies de la dita pebordia.
Suma major de tots los diners de les menucies de la dita pebordria a tots senyors DCCLXVII sous, dels quals levan per cartes e per corredures VI sous VIII diners. Roman a partir DCCLX sous IIII diners, dels quals levan per los blats de la migana johana en que lo senyor bisbe no pren sino lo huyté CCCCX sous IIII diners. Roman partir CCCC sous, dels quals toque a l'Almoyna XXXV sous. Fem partylla dels diners CCCCX sous dels blats de la migana johana en que lo senyor bisbe no pren sino lo huyté del quals toque a l'Almoyna XLI sous malla. Item fem partylla dels diners dels blats venuts pagades totes mesons sobrada a tots senyors CLXIIII sous II diners, dels quals toque a l'Almoyna XVI sous V diners.
Item foren revudes les menucies a la verema d'Albares al peborde per preu de cLX lliures les quals se deu llevar per cartes e per corredures XXVIII sous II diners, toque a l'Almoyna. No se leva res no sen es comtat.....CCCXVII sous II diners.

FOLI. 10V.
NOVEMBRE E DECEMBRE.

Partylla de forment dels dits mesos ho pebordries.
Suma major de tot lo forment de tots senyors XL cafiços V fanegues dels quals toque a l'Almoyna IIII cafiços IIII almuts e mig.

Partylla d'ordi.
Suma major de tot l'ordi de les dites pebordries a tots senyors XLI cafiços VII fanegues, del qual levan per lo sensal del dega VII fanegues. Roman a partir XLI cafiços del qual toque a l'Almoyna IIII cafiços I fanega II almuts.

Partylla d'avena.

Suma major a tots senyors XII cafiços ii fanegues VI almuts. Toca a l'Almoyna I cafiç II fanegues VIII almuts.

Partylla dels diners de les menucies.

Suma major de tots diners de les menucies a tots seynors VI mil i CCCC sous, dels quals levan per cartes o per corrredures LXV sous IIII diners. roman a prtir VI milia CCCXXXIIII sous VIII diners, dels quals levan per los blats del sot de Rufea en que lo senyor bisbe no pren sino lo huyté M sous. Roman a partir V milia CCCXXXIIII sous VIII diners, dels quals toque a l'Almoyna DXXXIII sous V diners malla.

Item fem partylla dels M sous dels blats de sot de Rufea en que lo senyor bisbe no pren sino lo huyté, dels quals toque a l'Almoyna L sous.

FOL. 12R.

Suma de tot lo forment pertanyent a l'Almoyna en totes les dites pebordies del an de MCCCLXIII XXXVII cafiços II fanegues.

Del cual forment veni en l'almudí III cafiços IX fanegues a raho de VIII sous IIII diners que fan.....CCCLXXV sous.

Item veni del dit forment an Pere de Vallebriga, draper, XVI fanegues a raho de VIII sous VIII diners que fan.....CXLI sous IIII diners.

Item ne veni a maestre Jachme de Cascayls I cafiç a raho de Ix sous menys II diners que fan.....CVI sous.

Item ne veni an Esteve d'Areny I cafiç de forment a raho de VIII sous X diners que fan.....CVI sous.

Item ne veni al almudi VI cafiços a raho de Ix sosu menys II diners fan.....DCXXXVI sous.

Item ne veni an Perico d'Aguilar I cafiç a raho de Ix sous menys Ii diners fan.....CVI sous.

Item ne veni an Arnau Alguer I cafiç a raho de IX sous menys II diners fan.....CVI sous.

Item ne veni an Pere Romeu e an Lorenç Mir. D'aço fo corredror an Pere de Rochafort a raho de IX sous menys II diners XXIII cafiços que fan al for de sus dit ab ses amostes segons es acostumat.....MMCCCCXXXVIII sous.

Item ne veni an Bernat Algerre VI fanegues de forment a for de Ix sous menys II diners fan.....LIII sous.

Item ne veni an Arnau Gaço IIII fanegues a raho de VIII sous X diners fan.....XXXV sous IIII diners.

Item ne veni d'aquel que ere estat aredolat de tot lo mont per ço com ere broços VIII fanegues a raho de VIII sous I diner fan.....LXIIII sous VIII diners.

Suma de tot lo forment venut XXXIX cafiços VII fanegues.

Suma dels diners que son abuts del dit forment MMMMCLXVII sous IIII diners

FOL. 12V.

Suma de tot l'ordi pertanyent a l'Almoyna en l'an de MCCCLXIII en totes les dites pebordries.

Del qual sa a de faltar del an de MCCCLXI lo qual han feyta retencio de les pebordries de novembre e deembre VI fanegues VIII lamuts abatuts del an de LXII V almuts e mig que deu cobrar l'Almoyna. Roman VI fanegues II almuts e mig.

Deuen els pebordes de gener e febrer de MCCCLXIII IIII almuts d'ordi.

Item sa adefalcar VII fanegues VIIII almuts e mig d'evena per la qual doni ordi aytantes fanegues e aytants almuts als pebordres de novembre e deembre del an de MCCCLX e dos quels ere deguda. Roman pagar aço XLIII cafiços IX fanegues II almuts e mig.

Del qual se vene an Pere Guyllamora mercader XV cafiços a raho de III sous VI diners e part que fa e fou corredor don Cermonoig juheu porgador.....DCXXXII sous VI diners.

Item d'altrs part se vene del dit ordi an Ramon Perpenynan mercader XV cafiços a raho de III sous VI diners e malla per fanegua que fan..... DCXXXVII sous Vi diners.

Fou corredor don Cermonoig porgador.

Item sen vene al artiacha de Benasch VIII fanegues aquel for metex que fan.....XXVIII sous IIII diners.

Item sen vene an Guillem Çestala beneficiat de la Seu III fanegues al for desus dit fan.....X sous VII diners malla.

Item sen vene an Miquel de Quixigar VI fanegues al for desus dit que fan.....XXi sous III diners.

Item sen vene an Pere de Vallabriga droper VIII fanegues que al for metex fan.....XXI sous III diners.

Item sen vene an Pere de Vallabriga draper VIII fanegues aquel for metex que fan.....XXVIII sous IIII diners.

Suma de tot l'ordi venut XXXII cafiços I fanegua.

Suma dels diners que son abuts del ordi MCCCLVIII sous VII diners malla.

FOL. 13R.

Suma la avena pertanyent a l'Almoyna en les dites pebordries VIII cafiços XI fanegues XI almuts e mig.

De la qual se vene an Pere Guyllamora mercader IX cafiços a raho de III sous IX diners que fan.....CCCCL sous.

Fou corredor don Cermonayg porgador.

Item sen vene a l'Artiacha de Benasch IIII fanegues quel for mateix que fan.....XV sous.

Item sen vene an Arnau ALguer II es fanegues al for de sus dit que fan..... VII sous Vi diners.

Suma de tota l'avena venuda IX cafiços VI fanegues.

Suma dels diners abuts de l'avena CCCCLXX sous VI diners.

Suma major de tot lo blat açi com ordi forment e avena que ses venut per en Miquel Berenguer del qual ha exit en diners entre tot.....V milia DCCCCVIII sous IIII diners malla.

FOL. 21R

Despeses de piquers e altres despeses feytes per mi Miquel Berenguer segons ques segueix per anant.

Costaren dues mans de paper per al present libre.....III sous

Primerament foren pagats a maestre Jachme Cascayls disapte V dies d'agost ab una cedula que comence hobran en la pedrera la setmana apres pasada.

Primerament lo maestre VI jornals a rao de III sous fan.....XVIII sous.

Item N'Aparici Serboyl VI jornals a rao de II sous X diners fan.....XVII sous.

Item en Johan de Peyrona VI jornals a rao de II sous X diners fan.....XVII sous.

Item Bernat Sala VI jornals a rao de XVIII diners fan.....IX sous.

Item lucea de ferraments d'aquesta setmana.....IIII diners.

Diluns prop pasat darrer dia de juliol agueren IIII homens de manobra adobar los camins de la lo pont a rao de XVIII diners fan.....VI sous.

Dimarts seguent agueren VI homens de loguer an aquel preu metex fan.....Ix sous.

Dimecres seguent agueren X homens de manobra a rao de XVIII diners fan.....XV sous.

Dijous seguent agueren VI homens de manobra a rao de XX diners fan.....X sous.

Divendres seguent agueren VI homens de manobra a rao de XX diners.....X sous.

Suma de pagina CXIIII sous IIII diners.

FOL. 21V.

Dissapte XI dies d'agost foren pagats a maestre Jachme e altres piquers ab I cedula que començe hobran en la lotga la setmana de Sent Lorenç.

Primerament lo maestre V jornals a rao de III sous fan.....XV sous.

Item n'Esteve d'Areny II jornals a rao de II sous X diners fan.....V sous VIII diners.

Item n'Aparici Serboyl V jornals a rao de II sous VIII diners fan..... XIII sous IIII diners.

Item en Domingo Blanch II jornals a rao de II sous VIII diners fan.....V sous IIII diners.

Item en Johan de Peyrona V jornals a rao de II sous VIII diners fan.....XIII sous IIII diners.

Item en Domingo Lena IIII jornals a rao de II sous VI diners fan.....X sous.

Item en Bernat Ferrando II jornals a rao de II sous VIII diners fan.....V sous IIII diners.

Item don Jordi III jornals a rao de II sous VI diners fan..... Vi sous VIII diners.

Item Domingo Esteve II jornals a rao de II sous IIII diners fan.....IIII sous VIII diners.

Item Bernat Sala I jornal a rao de XVIII diners fan.....XVIII diners.

Item lucea de ferraments.....XXI diners.

Item costaren de port dues himages de Sent Agustí tro a la Seu.....VI sous.

Dicmenge XX dies d'agost doni e pagui a maestre Jachme e als altres piquers ab una cedula que començe hobran en la llotga del portal la setmana de Santa Maria d'Agost.

Primerament lo maestre V jornals a rao de III sous fan.....XV sous.

Item n'Aparici Serboyl V jornals a raó de II sous X diners fan.....XIIII sous II diners.

Item en Joan Peyrona V jornals a rao de II sous XVIIIdiners fan.....XIII sous IIII diners.

Item en Domingo Lena V jornals a rao de II sous VI diners fan.....XII sous VI diners.

Item en Bernat Ferrando I jornal a rao de II sous VIII diners fan.....II sous VIII diners.

Item en Domingo Esteve I jornal a rao de II sous IIII diners fan.....II sous IIII diners

Item costa de port I carratal del cap pont tro a la Seu.....IV sous II diners.

Item costa lucea de esta semana.....VI diners.

Item don Jordi V jornals a rao de II sous V diners que fan.....XII sous VI diners.

Suma d'esta cedula LXXXII sous II diners.

FOL. 22R.

Dicmenge XXVI dies d'agost foren pagats a maestre Jachme de Cascayls e als altres piquers ab una cedula que comence hobran en la lotga del portal la setmana de sant Bartholomeu.

Primerament maestre Jachme V jornals a rao de III sous fan.....XV sous.

Item n'Aparici Serboyl V jornals a rao de II sous X diners que fan.....XVIII sous II diners.

Item en Johan de Peyrona V jornals a rao de II sous VIII diners fan.....XIII sous IIII diners.

Item Domingo Lena V jornals a rao de II sous VI diners fan.....XII sous VI diners.

Item don Jordi V jornals a rao de II sous VI diners fan.....XII sous VI diners.

Item en Bernat Ferrando II jornals a rao de II sous VIII diners fan.....V sous IIII diners.

Item Domingo Esteve II jornals a rao de II sous IIII diners fan.....IIII sous VIII diners.

Item lucea de ferraments.....X diners.

Item costaren de port III carratals del cap pont tro a la Seu.....XXIII sous III diners.

Item costa de loguer una bestia que porta pedra de fyl del pont a la Seu.....IIII sous.

Suma d'aquesta cedula CV sous VII diners.

LLIBRE D'OBRA DE L'ANY 1456.

FOL. 2V

Titols dels diners que ha tocat a la dita obra de les pertilles de les pabordies en l'any present MCCCCLVI e apar clarament en lo libre de les partilles del dit any per menut.

GENER I FEBRER

Primo toca a la dita obra de la pertilla de les minuccies del camp de Juneda.....XXXVIIII sous III diners malla.

Item toca a la dita obra de les minuccies dels castells de giner i febrer.....CLXXXII.

Item li toca de la pertilla de la mijana sobirana alias borriqua. No és examinada.

Item li toca de la tornada de la pertilla.....LXXVIII sous.

MARÇ I ABRIL.

Item toca a la dita obra de la partilla dels solages de mar i abril.....I sous VIII diners.

Item de les minucies i carnalages de la dita pabordia.....LXXXIIII sous V diners.

Item de la partilla de la tornada de Soses.....XX sous.

MAIG.

Item toca dels solages venuts dels castells de maig.....I sou VII diners I pugesa.

Item dels solages de les Borges li toca.....VIII diners III pugeses.

Item de les minuccies i carnalatges dels castells.....LXI sous I pugesa.

Item de les menuccies de Çudanell i Granyana.....LXXII sous VII diners III pugeses.

Item de la pertilla de la tornada li toca.....CLVI sous.

Item per les menuccies de les Borges.....III sous VI diners.

JUNY I JULIOL.

Item li toca dels solages venuts de juny i juliol.....X diners.

Item dels carnalatges i menuccies.....I sou I diner III pugeses.

AGOST I SETEMBRE.

Item li toca dels solages venuts de agost i setembre. No és examinada.

Item de les minuccies i carnalatges de agost i setembre.....L sous VII diners III pugeses.

Item tres quintars e una rova d'oli que veni en Leyda a raó de XX sous lo quintar.....LXV sous.

OCTUBRE

Item li toca de les minuccies i carnalatges de octubre.....XXVII sous.

NOVEMBRE I DECEMBRE.

Item li toca de les minuccies i carnalatges de noembre i deembre.....CCIII sous VII diners II pugeses.

FOL. 3R

Titol del forment que ha tocat a la dita obra de les pertilles de les pebordies en l'any present MCCCCLVI

GINER I FEBRER

Primo a la dita obra del forment de la pertilla del Camp de Juneda apar en lo libre de les pertilles I cafiç III fanegues IIII almuts II cartrons.

Item li toca de la pertilla dels castells de giner i febrer forment e apar en lo libre de les pertilles I cafiç VIIII fanegues II almuts III cartrons.

MARÇ I ABRIL

Item toca a la dita obra forment de la pertilla de març i abril en l'any present e apar en les partilles. VII cafiços X fanegues.

MAYG

Item toca a la dita obra de la pertilla del forment dels castells de mag en l'any present. I cafiç V almuts III cartrons.

Item toca a la dita obra de la pertilla del forment de les Borges XI cafiços VIII almuts.

JUNY I JULIOL

Item toca a la dita obra de la pertilla del forment de juny e juliol en l'any present. V cafiços VI fanegues

AGOST I SETEMBRE

Item toca a la dita obra de la pertilla del forment de octubre del any present VII cafiços X fanegues VI almuts I cartró.

OCTUBRE.

Item toca a la dita obra de la pertilla del forment de octubre. I cafiç VII fanegues IIII almuts II cartrons.

NOEMBRE DEEMBRE

Item toca a la dita obra de la pertilla del forment de noembre deembre en l'any present II cafiços II fanegues IIII almuts II cartrons.

Item pos en rebuda LXII cafiços II fanegues mig cartró de forment lo qual yo fuy tornador per conclusió de comtes del any MCCCCLV. LXII cafiços II fanegues mig cartró

Suma universal de tot lo forment rebut LXXXXII cafiços IIII fanegues I cartró mig

FOL. 3V

Vendes del forment de la dita obra fetes a diverses persones e a diversos fos en l'any present.

Dijous a XII de febrer del any present comenci vendre forment per manament del honorable capítol a raó de III sous X diners fanega e veni lo dit dia a diverses persones en menut.....III cafiços VIII fanegues.....CLXVIII sous VIII diners.

Item ne veni a XVI de febrer a diverses persones al dit for.....I cafiç.....XXXXVI sous

Item ne veni a XX de febrer al dit for a diverses persones.....II cafiços.....LXXXXII sous

Item ne veni dilluns a XXIII de febrer a mossen Merçé e altres diverses persones.....II cafiços.....LXXXXII sous

Item ne veni lo dit dia an Torrent e altres persones al dit for.....VII fanegues.....XXVI sous X diners.

Item an Bernat Fullater piquer.....I cafiç.....XXXXVI sous.

Item a mossen Caçador prevere.....VII fanegues.....XXVI sous X diners.

Item ne veni a na Colla e altres dones a raó de IIII sous per fanega.....XI fanegues.....XXXXIIII sous.

Item a XI de març an Antoni Albesa i an Mateu Torrent i diverses altres persones a raó de IIII sous.....I cafiç.....XXXXVIII sous.

Item a XII de març ne veni a la muller den Amat.....II fanegues i mitja.....X sous.

Item a XV de mag a mossen Merçer i altres diverses persones.....VIIII fanegues.....XXXVI sous

Item a XVIII de març al peliçer i altres diverses persones a raó de IIII sous.....X fanegues i mitja.....XXXXII sous

Suma de pàgina de forment.....XIIII cafiços VII fanegues.

Suma de pàgina de diners.....DCLXXVIII sous IIII diners.

FOL. 4R

Item ne veni a XXII de març an Li Donzell fuster i altres persones.....VIII fanegues i mitja.....XXXIIII sous.

Item ne veni an Domingo lavador e a na Veneta.....II fanegues i mitja.....X sous

Item ne veni an Ramon Batlle.....VII fanegues.....XXVIII sous.

Item an Bernat Fullater piquer.....VII fanegues.....XXVIII sous.

Item ne veni al escolà Major de la Seu.....III fanegues.....XII sous.

Item a na VEneta i altres dones.....V fanegues.....XX sous.

Item al forner de la çuda dos cafiços del forment lestat a raó de IIII sous II diners per fanega.....II cafiços.....C sous

Item a mossen Refart canonge.....VIIII fanegues.....XXXVII sous VI diners.

Item dilluns a XXIII de mag an Cristofol sastre e altra dona.....II fanegues.....VIII sous IIII diners.

Item a la abadesa de santa Clara e an Jacme Mariner.....VII fanegues.....XXVIII sous II diners.

Item a na Prullas i sa companyona.....I fanega.....IIII sous II diners.

Item an Foma del ferro calderer.....I fanega i mitja.....VI sous III diners

Item a na Roger i sa companyona.....II fanegues.....VIII sous IIII diners.

Item a na Durana i an Rafael Sastre.....IIII fanegues.....XVI sous VIII diners.

Item dimars a XXV de maig an Ferran Cabater.....I cafiç VI fanegues.....LXXV sous

Item a na Ferana i an Vilaplana.....II fanegues.....VIII sous IIII diners.

Item an Rafael Sastre.....VI fanegues.....XXV sous.

Item an Pere Andreu.....IIIIfanegues.....XVI sous VIII diners

Suma de pàgina de forment.....VIIII cafiços V fanegues IIII almuts mig.

Suma de pàgina de diners.....CCCCLXVII fanegues V diners.

FOL. 4V.

Item an Bernat Castelló i a diverses altres persones al dit for de IIII sous II diners.....I cafiç III fanegues i mitja.....LXIIII sous VII diners.

Item divendres a XXVI de mag a na Veneta, an Calaçans, an Corbins i diversos altres ne veni.....II cafiços I fanega i mitja.....CVI sous III diners.

Item divendres a XXVIII de maig ne veni an Terça en Pere Dabella i altres diverses persones a raó de IIII sous II diners.....XI fanegues.....XXXXV sous X diners.

Item an Pere Salvador a na Vilagrasa, a na Mofereig i altres diverses persones al dit for.....II cafiços VIIII fanegues.....CXXXVII sous VII diners.

Item an Francesc Nadal Brafim cantareller i moro i a mossen Artiaca Major i altres persones.....II cafiços VIIII fanegues.....CXXXVII sous VI diners.

Item disapte a XXVIIII de mag a mossen Amat, a un pescater, a na Ferrana i altres diverses persones ne veni a raó de IIII sous II diners.....II cafiços II fanegues.....CXXXXV sous X diners.

Suma de pàgina de forment.....XII cafiços VIIII fanegues
Suma de pàgina de diners DCXXXVII sous VI diners

FOL. 5R

Dilluns a XXXI de mag ne veni an Jaume Font, a na Moratona i altres persones a for de IIII sous II diners.....I cafiç I fanega i mitja.....LVI sous III diners.

Item a na Figuera,, a na Roga an Pere Miquel, an Antoni Ferrer i a daltres ne veni al dit for de IIII sous II diners.....I cafiços XI fanegues i mitja.....LXXXXVII sous XI diners.

Item an Medina, a na Ferrana, an Guasch, una mora, a na Canalera i a daltres diverses dones ne veni al dit for.....II cafiços X fanegues i mitja.....CXXXXIII sous VIIII diners.

Item an Jaume Çigar, al rector i moro, an Miralles, an Ramon Senant, an Pere Rog i altres diverses persones ne veni.....II cafiços VII fanegues.....CXXVIIII sous II diners.

Item dimarts primer dia de juny an Timor, a un hom de la Sisquella, a na Ferrana e altres.....III cafiços VII fanegues.....CLXVIIII sous II diners.

Divendres a II de juny a na Timora, na Ferrana i a daltres persones.....I cafiç VII fanegues i mitja.....LXXXV sous V diners.

Item dijous a III de juny a na Gerana, a na Fraguana, un hom de Guissona, na Serrana Rayona i daltres dones..... IIII cafiços III fanegues i mitja.

Suma de pàgina de forment.....XVII cafiços I fanega IIII almuts i mig
Suma de pàgina de diners.....DCCCCVI sous III diners.

FOL. 5V

Dijous a X de juny veni forment a for de IIII sous IIII an Bernat de Vilaplana, na Gostança, na Turroga, na Fatarella, na Purroga i daltres.....I cafiç IIII fanegues i mitga

Item a un hom del camp de Tarragona.....V fanegues.....XXi sous VIII diners.

Item lo dit dia a na Timora a mossen Cacador, an Quexa i altres diverses persones.....III cafiços II fanegues i mitja.....CLXVI sous X diners.

Dissapte a XII de juny a na Colla, an a Moforeig a na Barrufona.....III fanegues.....XVII sous IIII diners.

Dilluns a XIIII de juny a mossen Solanelles, a na Pasquala, a na Albesa i daltres al dit for de IIII sous IIII diners per fanega.....III cafiços VI fanegues i mitja.....CLXXXIIII sous II diners.

Dimars a XV de juny an Bernat Fullater piquer.....I cafiç.....LII sous.

Dijous a XVII de juny an Algayona, a na Ortigues, an Joan Martí i a diverses altres persones.....VI fanegues.....XXVI sous.

Dissapte a XVIIII de juny an Cabot, an Ferruç, a na Penavera.....VIII fanegues.....XXXIIII sous VIII diners.

Dilluns a XXII de juny veni al dit for a la muller den Aparici pastador, a mossen Artiaca Major, an Barbarroga.....I cafiç IIII fanegues.....LXVIIII sous IIII diners.

Suma de pàgina de forment.....XII cafiços IIII fanegues IIII almuts mig

Suma de pàgina de diners.....DCXXXXIII sous VI

FOL. 6R.

Dimars a XXII de juny veni an Françoy Berenguer, a na Timora, a na Clara Nabell i altres diverses persones al dit for de IIII sous IIII diners.....II cafiços I fanega.....CVIII sous IIII diners.

Dimecres a XXIII de juny veni a la muller del Bayner, a na Cistelera i altres dones al dit for.....V fanegues.....XXI sous VIII diners

Dimecres a XXV de juny veni an Bernat Montuy, a na Malola, an Gomiç e Adaliro a for de IIII sous IIII diners per fanega.....V fanegues i mitja.....XXIII sous X diners.

Disapte a XXVI de juny veni a un piquer i a la muller den Ariego al dit for.....III fanegues.....XIII sous

Dilluns a XXVIII veni a na Timora i a na Rialba, a la Traginera i a daltres al dit for.....IIII fanegues.....XVII sous IIII diners.

Dijous primer dia de juliol veni an Duran, an Rafaell Sastre, mossen Nogues prevere, an Terca fuster i daltres al dit for.....II cafiços I fanega.....CVIII sous IIII diners

Item lo dit dia an Amenós, a na Figuera del Canó i a daltres al dit for.....VIII fanegues.....XXXIIII sous VIII diners.

Divendres a dos de juliol ne veni an Timor i an Castelldasens, an Catorre i daltres.....I cafiç V fanegues.....LXXIII sous VIII diners.

Dimars a XI de juliol veni al porter, a na Barguanca, a na Timora i a daltres al dit for.....I cafiç II fanegues i mitja.....LXII sous X diners

Suma de pàgina de forment.....VIII cafiços XI fanegues.

Suma de pàgina de diners.....CCCCLXIII sous VIII diners

FOL. 6V

Dijous a VIII de juliol veni a na Serrana i a sa companyona.....III fanegues.....XIII sous.

Item veni que ere un poch pichat a una pastadora IIII fanegues i an Bernat laiguader V fanegues i a un stodiant VI fanegues i a la Teixidora I fanega que fa tot a raó de IIII sous II diners per fanega.....I cafiç IIII fanegues.....LXVI sous VIII

Item veni lo qual avia porguat que ere picat a diverses persones a raó de IIII sous IIII.....I cafiç.....LII sous

Item veni del solatge que isque de la dita ciga an Pere Burgí V fanegues a raó de II sous per fanega.....V fanegues.....X sous.

Item veni de les porqueres de cert forment que avia porguat a na Durant II fanegues a raó de VI diners per fanega.....II fanegues.....I sou.

Item ne lanci de les porguadures que no podie servir arres II fanegues.....II fanegues

Suma de pàgina de forment.....III cafiços IIII fanegues.

Suma de pàgina de diners.....CXXXXII sous VIII

FOL. 7R.

Dijous a VIIII de juliol veni a na Barguanta i a na Estellera I fanega i an Amanós del Canó a ráo de IIII sous IIII diners.....II fanegues i mitja.....X sous X diners.

Dijous a XV de juliol veni an Bernat d'Abella a for de IIII sous II diners per fanega e a daltres d'Alcanó.....XI fanegues i mitja.....XXXXVII sous II diners.

Dimars a XX de juliol veni a mossen Espills prevere IIII fanegues a mossen Uguo de Sent Jordi VI fanegues e an Guomiç mitja fanega a raó de IIII sous II diners fa tot.....X fanegues i mitja.....XXXXIII sous VIIII diners.

Dijous aXXII de juliol lo qual ere romàs en la botigua que no gaire net a raó de IIII sous II diners per fanega.....III fanegues.....XIIII sous VII diners.

Item ne veni an Forgua IIII fanegues de forment novell a raó de V sous VI diners quel volie per sembrar.....XXII sous

Suma de pàgina de forment.....II cafiços VIII fanegues.

Suma de pàgina de diners.....CXXXVIIII sous.

Suma universal de tot el forment venut.....LXXXII cafiços II fanegues IIII almuts i mig

Suma universal de diners..... MMMMLXXVIII sous V diners

FOL. 8R

Títol del ordi que ha toquat a la dita obra de les partilles de les pebordies en l'any present MCCCCLVI així com clarament se mostre en lo libre de les pertilles

GINER FEBRER

Primo toca a la dita obra ordi de la partilla del Camp de Juneda i apar en les pertilles del dit any V cafiços IIII fanegues III almuts II cartrons.

Item li toca de la partilla d'ordi dels castells VIII fanegues VI almuts

MARÇ I ABRIL

Item toca a la dita obra de la partilla del ordi de març i abril en l'any present III fanegues.

MAYG

Item toca a la dita obra de la partilla del ordi dels castells de mag en l'any present.

Item li toca de la partilla de les Borges I cafiç I fanega II cartrons.

JUNY I JULIOL

Item toca a la dita obra de la partilla del ordi de juny i juliol. Nichil que no basta al cabiscol

AGOST I SETEMBRE

Item toca a la dita obra del ordi de la partilla de aguost i setembre IIII fanegues V almuts II cartrons.

OCTUBRE

Item toca a la dita obra de la partilla del ordi d'octubre VIII almuts.

NOEMBRE DEEMBRE

Item toca a la dita obra de la partilla del ordi de noembre deembre III fanegues III almuts II cartrons i mig

Item pos en rebuda aquells XXX cafiços VIIII fanegues IIII almuts II cartrons de ordi lo qual jo era tornador i dels comtes del any passat per conclusió dels dits comtes del any passat per conclusió dels dits comtes..... XXX cafiços VIIII fanegues IIII almuts II cartrons

Suma universal de tot l'ordi rebut.....XXXV cafiços V fanegues V almuts mig cartró.

FOL. 8V.

Vendes de ordi de la dita obra fetes en l'any present a diverses persones.

Primo veni a un home de Rufea a raó de I sou VI diners per fanegua.....I cafiç.....XVIII sous.

Item ne veni a la Ostalera que dien na Conques al dit for.....I cafiç.....XVIII sous.

Item ne veni un dijous a diverses persones al dit for.....I cafiç V fanegues.....XXV sous VI diners.

Item ne veni a la Bastera III fanegues i a sa filla II fanegues al dit for.....V fanegues.....VII sous VI diners.

Item ne veni al ostaler del ostal del Angel al dit for.....X cafiços.....XV sous

Suma de pàgina de ordi.....IIII cafiços VIII fanegues.

Suma de pàgina de diners.....LXXXIIII sous

Suma de pàgina d'ordi venut.....IIII cafiços VIII fanegues

Suma universal de tot l'ordi venut.....III cafiços VIII fanegues

Suma universal dels diners rebuts.....XXXV

Suma universal de tot l'ordi rebut.....XXXV cafiços V fanegues V almuts mig cartró

FOL. 9R

Títol de la avena que ha tocat a la dita obra de les pebordies en l'any present segons clarament se mostre en lo libre de les pertilles.

GINER FEBRER

Primo toca a la dita obra de la avena de la pertilla del Camp de Juneda l'any present. Nichil

Item de la avena dels castells de gener i febrer III fanegues X almuts

MARÇ ABRIL

Item toca a la dita obra de la partilla de la avena de març i abril I cafiç IIII fanegues

MAYG

Item toca de la avena de la partilla dels castells de mayg a la dita obra IIII fanegues

Item de la pertilla de les Borges I fanega II almuts II cartrons

JUNY I JULIOL

Item toca a la dita obra de la partilla de la avena de juny i juliol. Nichil que no basta al cabiscol

AGOST I SETEMBRE

Item toca a la dita obra de la partilla de la avena de agost i setembre II cafiços X fanegues VIII almuts I cartró.

OCTUBRE

Item toca a la dita obra de la pertilla de la avena d'octubre VIII almuts I cartró

NOEMBRE DECEMBRE

Item toca a la dita obra de la partilla de noembre deembre III fanegues I almut I cartró

Item pos en rebuda vint cafiços huyt fanegues quatre almuts i mg los quals fui tornador per conclusió de comtes per l'any LV

Suma universal de la avena rebuda XXV cafiços XI fanegues X almuts II cartrons mig

FOL. 9R

Vendes de avena de la dita obra fetes en l'any present a diverses persones Primo veni a mossen Joan Cortit cavaller a raó de I sou VIII diners.....III cafiços IIII fanegues.....LXVI sous VIII diners

Item ne vene que ere molt brocosa a raó de I sou VI diners.....III fanegues.....IIII sous VI diners.

Item ne veni a mossen Rabins a raó de I sou VIII diners.....III fanegues.....V sous

Item ne veni a mossen Rafart al dit for.....I cafiç.....XX sous.

Item ne veni an Ramon Florença ostaler al dit for.....V fanegues.....VIII sous IIII diners.

Suma de pàgina d'avena venuda.....V cafiços III fanegues

Suma de pàgina d'avena rebuda.....XXV cafiços XI fanegues X almuts II cartons mig.

Suma universal d'avena venuda.....V cafiços III fanegues.

Suma universal d'avena rebuda.....XXV cafiços XI fanegues XI almuts II cartrons mig.

FOL. 13R

Dates e despeses fetes per mi dit Pere Florença prevere i procurador de la dita obra en l'any present MCCCCLVI

Dates comunes

Primo costa lo present libre I sou III i tres mans de paper que compri per fer los libres de les pertilles i libre de realbarans i tresllats dels presents comtes II sous VI diners que fa tot.....III sous VIIII diners.

Item pagui an Miquel Torrent per un jornal que adoba les tenebres.....III sous

Item costaren dues armelles de ferre que fiu fer a mestre Cardet per estrenyer les portes dels armaris en que estan los vestiments de seda per ço que les rates non entrasen que ja havien fet prou mal.....I sou IIII diners.

Suma de pàgina.....VIII sous I diner

FOL. 13R

Item pagui an Joan Abrí per un jornal i mig de ell i del moço que adobaren lo bastiment de la coloma per a la festa de Cinquagèssima.....VIIII sous

Item costaren tres aristles grans que compram per fer lo dit bastiment i CCC tatxes que compri de Joan Soler.....VII sous III diners.

Item costa una migana de fust que compri del saboner per fer quatre quarratons per a un castell dels entremesoso de Corpus Cristi a raó de VI diners lo palm i avie de larch que costa VI sous VI diners i de port VI diners. Item costa un coster que compri per guarnir los dits quarratons que avie XXX palms costa IIII sous i IIII diners de port i compril de Johan Sisquar que af tot.....II sous I diner.

Item compri tres lliures i miga de claus per fer los quarratons dels castells de la profesó de Corpus Cristi a raó de VII diners per lliura monte.....II sous VII diners.

Item pagui an Miquel Torrent per VII jornals que obra en adobar los castells dels entremesos e fer los carratons per manament del honorable capítol que no ni havia agut mai en aquells castells.....XXI sous.

Item pagui a mossen Joan de Peralta prevere i collidor del veynage de la ciutat XL sous per la dita obra per l'any present així com quiscún any ja ha acostumat de paguar i tinch albara.....XXXX sous.

Suma de pàgina.....LXXXX sous XI diners

BIBLIOTECA VIRTUAL

FOL. 14R

Item pagui a un home de plaça tres jornals que escombra e feu velles les rexes dels portals de la Seu que eren plens de fems e no seren escombrades mes avie de XII anys que a raó de II sous per dia monte.....VI sous.

Item pagui altre home de plaça a VI d'aguost per dos dies que feu bella la casa de la degania e especialment feu belles dues cambres per metrey los entremesoso de Corpus Cristi i escombra lo cequió que passe davant la casa de la obra que sobrexie per lo carrer de mossen Rabins com plovie i lo storrentave en lo qual quarrer avie fet fer graons lo honorable capítol en temps de mossen Pau Cardona a cost de l'obra.....III sous VIII diners

Item pagui a un home de plaça per tres dies que escombra i rague detras de la Seu i feu ho net i feu un cequió en la costa del castell del rey que vede que nos en rune lo pati que de la seu fins a la dita costa i feu altres coses menudes i prenie de loguer per dia XXII diners que monte.....V sous VI diners.

Item pagui a mossen Voltorina collector de la talla del subsidi del rey per la solució de juny del any present MCCCCLVI i per l'albarà II diners que fa tot.....C sous VIII diners

Item pagui an Edoart Caporta plegador del dret de la liura del vi cert vi en gros que veni a la canella del cup lo jorn que trescolam tinch albarà.....XIV sous IIII diners.

Item pagui a un ayguader per un jornal que ajuda ab lo somer e sos arreus a escombrar los patis de la Seu e lança la terra la setmana de Santa maria d'agost.....II sous VI diners.

Item pagui an Pere Morelló e son company plegador del sisé e de la liura per lo dret del vi d'un vexell que veni en agost VI sous VIIII diners tinch albarà.....VI sous VIIII diners.

Suma de pàgina CXXXVIII sous V diners.

ABREVIATURES

BIBLIOTECA VIRTUAL
MIGUEL DE CERVANTES

Al. Co. Seu.: Almoiner de la Confraria de la Seu.
a.: Almuts
Ago-Set.: Agost-Setembre
A.C.Ll.: Arxiu Capitular de Lleida.
A.P.Ll.: Arxiu de la Paeria de Lleida.
Ard. Major.: Ardiaca Major.
Ard. Tarr.: Ardiaca de Tarrantona.
Diferenc. absoluta.: Diferència absoluta.
Diferenc. %: Diferència en %.
d/f: Diners per fanega
d.: diners.
E.: Entrades.
Escolà Maj.: Escolà Major.
f.: Fanega.
Fol.: Foli.
Gen-Feb.: Gener-Febrer.
Juny-Jul.: Juny-Juliol
Ll.O.: Llibre d'Obra.
M. Cant.: Mestre de Cant.
M. Capítol.: Mestre del Capítol.
M. Cor.: Mestre del Cor.
M. Cases.: Mestre de Cases.
M. fagistol.: Mestre del fagistol.
Mar-Abril.: Març-Abril.
Mitj. Mòb.: Mitjana mòbil.
Mitj. Mob. Rectif.: Mitjana Mòbil Rectificada.
Mitja. Rectif.: Mitjana Rectificada.
Not. Capítol.: Notari del Capítol.
Nov.-Dec.: Novembre-Desembre.
Oct.: Octubre.
P. Aniversaris.: Procurador dels Aniversaris.
P. Cardenal.: Procurador del Cardenal.
Pr. Cardenal.: Procurador del Cardenal.
Pr. Bisbe.: procurador del bisbe.
P. Maig.: Peborde de Maig.
P.P.Maig.: Procurador del Peborde de Maig.
Pro. Obra.: procurador de l'Obra.
S.Orguens.: Sonador dels orgues.
s.p.m.: Sense els punts màxims.
Total Rec.: Total Rectificada.
S.: Sortides.

BIBLIOTECA VIRTUAL MIGUEL DE CERVANTES

ANNEXES FOTOGRÀFICS

BIBLIOTECA VIRTUAL
MIGUEL DE CERVANTES

Figura 14-1 Figura 14-2 Figura 14-3 Figura 14-4
Figura 14-5 Figura 14-6 Figura 14-7 Figura 14-8
Figura 14-9 Figura 14-10 Figura 14-11 Figura 14-12
Figura 14-13 Figura 14-14 Figura 14-15 Figura 14-16
Figura 14-17 Figura 14-18 Figura 14-19 Figura 14-20
Figura 14-21 Figura 14-22 Figura 14-23 Figura 14-24

BIBLIOTECA VIRTUAL
MIGUEL DE CERVANTES